СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

IX Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

31 ЖОВТНЯ, 2025

м. ЧЕРНІВЦІ

УДК 342(477)(082)

М 34

Редакційна колегія:

Щербанюк Оксана Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, професор Вільнюського університету (голова);

Слінько Тетяна Миколаївна, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого:;

Бзова Лаура Георгіївна, PhD, доцент, асистент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Марченко Андрій Романович, асистент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (31 жовтня 2025р., Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. - Чернівці: 2025. 776 с.

До збірника увійшли матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (Чернівці, 31 жовтня 2025 р.)

Редколегія не несе відповідальності за науковий зміст і виклад матеріалів, що були подані у рукописах.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СУДОВОЇ ВЛАДИ: ІДЕЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Абдель Фатах А.С. Право на справедливий суд за статтею 6 ЄКПЛ: вплив практики Європейського суду з прав людини на реформування української судової системи……..16

Bzova L., Moisei G. Nespecificarea motivelor hotărârilor judecătorești: analiză deciziilor juridice în Franța……..23

Гаргат-Українчук О.М, Юрчишин Н.Г. Право на справедливий суд: європейські стандарти……...26

Hermak K.O. Subiecții examinării plângerilor disciplinare împotriva judecătorilor: analiza juridică internațională……...30

Дзядевич В.Р. Соціальні гарантії суддів у відставці як елемент інституційної незалежності судової влади……..33

Жевнєров І.М. Право на доступ до правосуддя у системі верховенства права: підходи Венеційської Комісії та ЄСПЛ……..39

Zamorska L. International Standards of the Judicial System: Correlation Levers for Development in Ukraine……44

Кононець О.М., Литвин А.В. Консультативні висновки ЄСПЛ як інструмент захисту прав людини: аналіз першого запиту Верховного Суду…..47

Macsim Cristian. Police cooperation within the administration of the European Union, a pillar of support and stability for economic development……54

Медвєдєв В.І. Ліквідаційні тарифи як інструмент забезпечення передбачуваності судових витрат у цивільному судочинстві Королівства Нідерландів……58

Nedelea M.-O. The status of diplomatic missions during wartime: continuity, suspension, and safeguarding diplomatic archives……63

Paužaitė-Kulvinskienė J. The Rule of Law and Judicial Protection in Cases Involving National Security and Economic Freedom…….66

Savca O. Aplicarea constituției de către instanțe: doctrină și jurisprudență internațională……..69

Саленко О. Європейський вектор розвитку судової практики України: врахування практики Суду ЄС…….73

Фідря Ю.О. Зобов'язання держави щодо забезпечення доступу до правосуддя: європейські стандарти та український контекст……..78

Șcerbaniuc O. Răspunderea disciplinară a judecătorilor: analiza concluziilor și Recomandărilor Comisiei de la Veneția privind reforma judiciară în Ucraina……...83

СЕКЦІЯ 2. МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ ТА ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ

Басюк Ю.М. Етичні особливості представництва адвокатом клієнта – юридичної особи в судовому процесі……..89

Божко А.В. Культура правничого мовлення як складова професійної культури адвоката……..94

Карповець А.В. Вплив адвокатури на формування Вищої ради правосуддя: тенденції та виклики……..98

Клименко Г.О. Освітні вимоги як базовий елемент доступу до професії адвоката……103

Коваленко Л.П., Зелінська Л.С. Впровадження штучного інтелекту: модернізація інститутів адвокатури та прокуратури в Україні……..107

Красножон О.М. «Найкращі інтереси дитини» крізь призму інтересів держави у сфері охорони дитинства як об'єкта прокурорського представництва……112

Крижевська О.О. Проблеми реалізації дисциплінарної відповідальності адвокатів в сучасних умовах……..116

Макаренко О.Ю., Морозов Є.Є. Дисциплінарна скарга як засіб тиску на адвоката в Україні……...121

Матвієнко А.Л., Швець Л.В. Інститут прокурора в господарському процесі України в контексті європейських стандартів (досвід Нідерландів і Німеччини)…….……..……126

Москвич Л. Концепція адвокатської незалежності в європейському праві……..130

Остафійчук Л.А. Ідемнітет адвоката…….…….138

Плахотнік О.В. Законодавчі ініціативи з питань підвищення ефективності органів прокуратури……142

Пономаренко В.В. Використання цифрових технологій у діяльності прокуратури: нові можливості та ризики……..146

Стефанчук М.М. Субсидіарність представництва прокурором інтересів держави в суді: особливості національної імплементації…..……..…150

Тертишник В.М. Проблеми «модернізації» функцій прокуратури та інституту захисту в контексті принципів правової держави…….156

Юрчишин В.М. Проблеми законодавчого визначення функцій органів прокуратури……..…161

СЕКЦІЯ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СУДОУСТРОЮ ТА ОРГАНІВ СУДДІВСЬКОГО ВРЯДУВАННЯ

Байрачна Л.К. Конституційні основи вдосконалення управлінської функції судової системи……..165

Берченко Г.В. Чи можна законом розширювати конституційний перелік підстав припинення повноважень судді?…….170

Венгер В.М. Межі законодавчого впливу на функціонування судової влади…….174

Гончар О.О. Громадський контроль як інструмент забезпечення прозорості процедури добору суддів Конституційного Суду……180

Козакевич О.М. Забезпечення доступу до правосуддя в контексті реформ судової влади в Україні……..…….186

Летнянчин Л.І. Юридична освіта як складова судової реформи: окремі аспекти……..189

Нор А.Г. Суб'єкти наукового забезпечення діяльності Конституційного Суду України……194

Присяжна А.В. Реформування суддівського корпусу як основа удосконалення системи судоустрою України……..198

Слінько Т. Рішення Європейського суду з прав людини (єспл) як орієнтир реформування судової системи України…….……..202

Торончук І. Ж., Грекул-Ковалик Т.А. Становлення Асоціації австрійських суддів у контексті «Австрійської судової газети» – першого правничого часопису Буковини……..…209

Хилько Л.І. Електронний суд: бар'єри впровадження та архітектурні виклики (на прикладі перших років роботи ЄСІТС)……216

Хотинська-Нор О.З. Soft skills українського судді……...223

Шевчук С.В. Єдність практики Конституційного Суду україни як умова дотримання статті 6 Європейської конвенції з прав людини…….228

СЕКЦІЯ 4. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВА АРГУМЕНТАЦІЯ

Бобечко Н.Р. Право захисника ініціювати колегіальний розгляд кримінального провадження в суді першої інстанції, Що здійснюється in absentia……..235

Бондар І.В., Малярчук Л.С. Огляд нововведень щодо зміни способу та порядку виконання судових рішень……..…240

Борейко Г.Д. Проблема зловживання правами учасниками кримінального провадження, які виконують допоміжну роль у ньому……..….246

Burdeinâi I.I. Utilizarea doctrinei "procedurii juridice" în ucraina și perspectivele de dezvoltare…….251

Васильєв С.В. Баланс доброзичливості та релятивності у сфері судового права……..254

Vatamaniuc A.V. Caracteristicile juridice ale dialogului judiciar constituțional și tipurile acestora…….…259

Воробель У.Б. Склад суду як гарантія захисту прав недієздатних осіб у справах про опіку: нові стандарти Верховного Суду та практики Європейського суду з прав людини……..……262

Глиняний І.В. Змагальність як конституційна засада адміністративного судочинства: теоретична модель і практичні виклики……267

Дутчак А.І. Конраверсійність стандартів судового доказування в податкових спорах як ознака недостатньої визначеності податкового права України……273

Дутчак О.І. Презумпція ринкової ціни угоди крізь призму новітньої судової практики Верховного Суду…….278

Жукевич І.В. Цифровізація судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві України……...283

Климкович І.Д. Процесуальні аспекти захисту суб'єктів доказуванння в адміністративному суді……..286

Коваль Ю.О. Реалізація принципу законності податкового права України у практиці Верховного Суду в умовах воєнного стану……..288

Ковбасюк А.В. Процесуальні проблеми судового захисту права на пенсійне забезпечення пенсіонерів силових структур: аналіз судової практики та перспективи вдосконалення законодавства…….293

Колісник О. Присяжні у справах окремого провадження: роль та доцільність участі……297

Кондрат'єва Л.А. Патронатна сім'я як форма захисту дитини, позбавленої батьківського піклування……300

Крейтер А.О. Дисциплінарне провадження щодо осіб, які мають спеціальні звання Бюро економічної безпеки України……..306

Крушинський С.А. Примирення потерпілого і підозрюваного (обвинуваченого) як передумова альтернативного вирішення кримінальних конфліктів…….309

Кузняк А.В. Формалізм та надмірний формалізм в судовій практиці адміністративних судів…….……..313

Легких К.В. Попередня оцінка доказів в кримінальному провадженні: в пошуках оптимальної моделі економії процесу…….……..317

Максимюк О.Д. Рефлексивне мислення у професійній діяльності судді……..321

Меленко О.В. Система якостей відповідальної особистості: психолого-правовий аналіз……324

Мічурін Є.О. Перспективи застосування штучного інтелекту при здійсненні правосуддя ……..328

Муза О.В. Відступ від правових позицій Верховного Суду в адміністративному судочинстві у контексті забезпечення єдності судової практики…….……..331

Осипчук А.В. Цифровізація міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні…….……...335

Паскар А.Л. Судовий захист прав громадян у публічно-правових спорах……338

Проскурняк О.І. Реалізація цифровізації адміністративного судочинства……..…342

Савчин М. Основні засади конституційного судочинства……345

Савчин Н.М. Матеріально-правовий аспект розуміння судових доказів у цивільному процесі…….353

Snigur M. Jurisprudența privind respectarea principiului proporționalității în dreptul procedural european…….……357

Снідевич О.С. Щодо органів асоціації приватних виконавців України….361

Стоцький Р.М. Критерії оцінки доказів в адміністративному судочинстві…….…364

Татулич І.Ю. Порушення принципів цивільного судочинства під час письмового опитування учасників справи як свідків …….366

Ткачук А.О. Зловживання процесуальними правами: тенденції та протидія……...371

Човган І.М. Аналіз поняття «створення» у контексті шкідливих програмних чи технічних засобів…….375

Шевчук В.А. Характеристика античних стандартів вирішення виборчих спорів……380

Юрчишин В.Д. Діяльність Євроюсту під час розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: основні аспекти співпраці із правоохоронними органами в Україні……384

Юрчишин П.В. Проблеми правового статусу контролю за вчиненням злочину……389

СЕКЦІЯ 5. СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНИХ, ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ТА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Bakun V. Regimurile juridice speciale ca instituție a dreptului constituțional: concept și esență……...393

Гуренко В.А. Конституційно-правові засади визначення афілійованості релігійних організацій в Україні……396

Друцул Т.І., Кордубан І.О. Судовий захист прав громадян в умовах воєнного стану……401

Ільченко І.П. Суд як гарант найкращих інтересів дитини: тенденції розвитку судової практики в умовах воєнного стану…….404

Короєд С.О. Адаптація судового порядку встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території до умов правового режиму воєнного стану……..…..408

Крайній П.І. Фактор людиноцентризму в адміністративному праві України та Ізраїлю в умовах дії особливих правових режимів……413

Marcenko A. Justiția și codul militar: apărarea drepturilor personalului militar cu umanitate……...419

Фляжнікова Я.В., Юзько Т.М. Про судовий захист прав інвесторів у будівництво в умовах збройної агресії рф проти України…….….423

Ханін С.Г. Особливості здійснення судового контролю на етапі досудового розслідування …….426

ПЕРШІ КРОКИ У НАУЦІ

Анікієнко Я.В. Захист адвокатської таємниці в умовах сучасних інформаційних технологій……..431

Бондар А.А. Адвокатський запит як необхідний елемент реалізації принципу доступу до правосуддя…….435

Брошко Т.І. Суд присяжних у кримінальному судочинстві України: оцінка законодавчих новел……439

Бурдельна С.С. вимоги та процес отримання дозволу на зайняття адвокатською діяльністю в Україні та Німеччині: порівняльний аналіз…….444

Бурдельна С.С. Правове регулювання юридичної відповідальності суддів у країнах Європейського Союзу…….……..447

Бурякова О.В. Цифровізація судочинства: переваги та недоліки в Україні……..……452

Вальчук С.Д. Надання безоплатної правничої допомоги в Україні та Нідерландах: порівняльно-правовий аналіз……..……457

Виходець О.О. Особливості притягнення до дисциплінарної відповідальності адвокатів у країнах Європейського Союзу та в Україні……463

Вільк А.Я. Застосування ші в судочинстві з цивільних справ…….468

Vlasiuk E. Tehnici non-verbale pentru interogarea unui minor: standarde internaționale…….472

Галак А.В. Комунікативна роль пресслужби суду у забезпеченні відкритості та прозорості судової системи……476

Гафткович Р.О. Судовий захист прав, свобод та інтересів фізичних, юридичних осіб та держави в умовах правового режиму воєнного стану…...481

Герасименко І.В. Особливості розгляду цивільних справ під час воєнного стану……486

Говорун А.В. Проблеми дотримання адвокатської таємниці в умовах цифровізації адвокатської діяльності……491

Грежук І.О. Перспективи розвитку інституту адвокатури в Україні……..494

Данилюк О.В. Перші кроки практичного застосування інституту судового контролю в цивільному процесуальному праві……499

Демчук А.А. Проблеми застосування процесуального законодавства та судова аргументація……504

Dogolici I. "Punctele goale" ale principiului proporționalității în perspectiva teoretică a lui Robert Alexi……507

Жеребний В.С. Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану……511

Завадська У.О. Доказова сила цифрових доказів у справах про воєнні злочини для Міжнародного кримінального суду та національних судів України……514

Завадська У.О. Порівняльна характеристика умов доступу до адвокатської діяльності в Україні та Японії……519

Замлинська Л.В. Зловживання процесуальними правами в адміністративних судах: форми та методи протидії……..523

Зерук А.А. Забезпечення принципів безперервності та безпосередності у цивільному судочинстві в умовах воєнного стану…….527

Золотаренко С.І. Правовий статус експерта з питань права у цивільному судочинстві України……533

Йолохов В.А. Проблематика реалізації принципу розумності строків у цивільному судочинстві в умовах правового режиму воєнного стану……..537

Іволга С.Г. Альтернативне вирішення спорів: розвиток медіації, арбітражу та інших інструментів розвантаження судів…….541

Карпенко В.О. Принцип безпосередності дослідження доказів і дистанційні судові засідання……..……546

Клічук Я. Право на справедливий суд: порівняння цивільного процесуального законодавства України та Німеччини……..551

Кміта Н.А., Сенюк О.О. Процесуальні особливості оскарження рішень органів державної влади щодо мобілізації та військового обліку……..555

Kozma I. The Method of Constitutional Erosion in International Law……..560

Коржинський Р.В. Історичні особливості розвитку адвокатури у добу тоталітаризму……..562

Косенюк В.О. Вдосконалення системи добору суддів Конституційного Суду України як умова членства україни в ЄС……566

Коцюба О.В. Докази та доказування в адміністративному судочинстві…….……571

Кравчук Д.В. Особливості участі прокурора в адміністративному судочинстві: щодо вдосконалення ролі органів прокуратури в судовому процесі…….……575

Letvânko K. Publicarea actelor organelor de autoguvernare ale avocaților: analiza interpretării normelor de către Curtea Constituțională a Ucrainei……578

Лита У.М. Вплив воєнного стану на цивільне судочинство…….582

Лобань В.О. Медіація як інструмент розвантаження судової системи України…….……585

Лукіян І.А. Реалізація принципу гласності та відкритості у період воєнного стану…….……591

Лупійчук Д.В. Оптимізація мережі судів в Україні: на якому етапі Україна зараз?……596

Лупуляк Б.В. Доказування у справах про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності……601

Мазуренко Є.О. Представництво у цивільному процесі: види представництва……606

Маклакова В.О. Проблеми оцінки показань свідків у судовому процесі: стандарти доказування та аргументації…….610

Mamcin M. „Curtea noastră de justiție”: izvoarele spiritului de corp transnațional……..……613

Марчук І.О. Проблеми застосування норм Кодексу адміністративного судочинства України: тенденції судової аргументації……616

Мельник А.А. Підтримання публічного обвинувачення в суді: особливості та вплив на судовий процес……619

Мельникова В.С. Етика адвоката: принцип пріоритету інтересів клієнта……..……623

Мікус М.В. Проблеми нормативного визначення процесуального статусу експерта з питань права……..…627

Мрих Є.А. Правовий статус прокурора в цивільному процесі…….634

Нігруца О.О. Особливості надання безоплатної правової допомоги під час дії воєнного стану……...639

Нікорич А.Г. Судовий контроль за виконанням судових рішень……...644

Нічіпорчук П.О. Перспективи розвитку розгляду судових справ Верховним Судом в умовах воєнного стану……649

Новак А.О. Концепція «конституційної доброчесності» суддів Конституційного Суду України…….……651

Обушак І.Д. Правнича допомога під час воєнного стану…….656

Оксентій В.Л. Правові засади цифровізації судочинства України: проблеми та перспективи розвитку системи “електроний суд”……..…661

Паламарюк А.В. Усиновлення в умовах воєнного стану: виклики та напрямки вдосконалення……666

Пацурківський П.П. Розвиток Верховним Судом доктрини фраудаторності правочинів……671

Пердейко О.І. Проблемні питання подання та дослідження електронних доказів у суді……677

Пинзар А.Ф. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою під час війни…….……..681

Плачкова М.В. Модернізація прокуратури в Україні на сучасному етапі її становлення……..……685

Польова Я.М. Імплементація практики ЄСПЛ у рішеннях національних судів…….…….690

Польовий Я.В. Особливості виконання судових рішень щодо іноземців……..693

Романов А.О. Реформа добору суддів до Конституційного Суду України як засада членства в ЄС…….……696

Садикін О. Посилення незалежності НАБУ та САП: актуальні тенденції…….……700

Севостьянова А.О. Адміністративно-процесуальні механізми забезпечення прозорості та доброчесності у формуванні складу Конституційного Суду України відповідно до європейських стандартів……..…704

Сивухіна О.Г. Європейська модель правосуддя: стандарти, досвід, перспективи для України……707

Січкар М.Ю. Електронні докази у цивільному процесі……...….712

Скаблюк К.Ю. Конфлікт інтересів у адвокатській діяльності…….……717

Сковронська В.Ю. Перспективи розподілу справ між суддями за екстериторіальністю……723

Снігірьова А.А. Роль адвоката в медіації……...727

Сніжко С.В. Судова аргументація у справах щодо оскарження рішень суб'єктів владних повноважень……732

Сокирчук О.А. Обов`язковість судового рішення – одна із засад цивільного судочинства…….…735

Ступка В.О. ШІ та судочинство……..…740

Toderean A. Constituționalitatea dispozițiilor privind răspunderea disciplinară a avocaților……..743

Турчик А.О. Європейський досвід та європейські стандарти судової влади: ідеї для України……...746

Хомінець Т.В. Європейська модель доброчесності судді: інтеграція її в українську систему правосуддя…….……751

Чопик А.О. Конституційний суд Італії між колізіями та правами…….…..754

Шамрай М.С. Застосування практики ЄСПЛ у справах окремого провадження…….757

Швиденко А.С. Перспективи удосконалення процедури примусового виконання рішень зобов'язального характеру……..……762

Шевчук А.А. Прокурорська діяльність в умовах воєнного стану…….…..768

Яворська Є.А. Зловживання цивільними процесуальними правами адвокатом…….…772

СЕКЦІЯ 1. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СУДОВОЇ ВЛАДИ: ІДЕЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Абдель Фатах Анна Станіславівна,
доктор філософії (PhD), доцент,
доцент кафедри права
Криворізького національного університету
(м. Кривий Ріг, Україна)

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЗА СТАТТЕЮ 6 ЄКПЛ: ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Право на справедливий суд, закріплене у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - ЄКПЛ), є одним із фундаментальних елементів демократичного правового порядку [1]. Для України це положення має особливе значення, оскільки саме порушення статті 6 стало предметом найбільшої кількості скарг до Європейського суду з прав людини (далі –ЄСПЛ). Стійка тенденція до встановлення системних порушень у цій сфері свідчить про глибокі структурні дисфункції в національній системі правосуддя. У цьому контексті практика ЄСПЛ виступає не лише як інструмент індивідуального захисту, а й як каталізатор інституційних змін.

ЄСПЛ послідовно застосовує принцип «автономного тлумачення» конвенційних термінів, що дозволяє уникнути звуження обсягу прав через формальні національні класифікації. Так, поняття «кримінальне обвинувачення» визначається не за формальною кваліфікацією правопорушення в національному законодавстві, а за трьома критеріями, встановленими у справі Engel v. the Netherlands: характер правопорушення, його загальногромадянська спрямованість та суворість санкції [2]. Цей підхід дозволив Суду визнати «кримінальними» навіть окремі адміністративні

провадження в Україні, наприклад у справах Gurepka v. Ukraine [3] та Nadtochiy v. Ukraine [4], де накладені штрафи мали суттєві наслідки для особи.

Аналогічно широка інтерпретація поняття «цивільні права та обов'язки» поширює застосування статті 6 на спори між громадянами та державою, якщо вони стосуються права власності, ліцензування чи інших істотних приватних інтересів. Такий підхід підкреслює, що справедливий суд — це не привілей, а універсальна гарантія, яка повинна діяти в усіх сферах, де держава втручається у права особи.

Стаття 6 має чітку структуру, яка розмежовує загальні та специфічні гарантії:

— Пункт 1 встановлює загальні вимоги до справедливого судового розгляду, які застосовуються як до цивільних, так і до кримінальних проваджень. До них належать право на доступ до суду, розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, публічний розгляд упродовж розумного строку.

— Пункти 2 і 3 містять додаткові мінімальні гарантії, що застосовуються виключно у кримінальному процесі. До них належать презумпція невинуватості (пункт 2) та низка прав сторони захисту (пункт 3).

Загальні гарантії, викладені у пункті 1 статті 6, є не просто формальними вимогами, а інструментами для забезпечення довіри до системи правосуддя. Вони гарантують, що кожна особа матиме реальну можливість захистити свої права в суді, а сам судовий процес буде прозорим, неупередженим та ефективним.

Право на доступ до суду є невід'ємним елементом статті 6. Воно включає не лише формальну можливість подати позов, а й обов'язок держави забезпечити, щоб суд розглянув спір по суті та виніс остаточне рішення. Обмеження цього права допустимі, але вони не повинні позбавляти особу самої суті цього права.

Отже, право на доступ до суду втрачає сенс, якщо національне законодавство не передбачає механізмів реального захисту. У справі Nataliya Mikhaylenko v. Ukraine ЄСПЛ констатував, що повна заборона особі, визнаній недієздатною, оскаржувати це рішення безпосередньо в суді, порушує суть

статті 6 [5]. Подібні прогалини свідчать про формальний підхід до реалізації права на правосуддя.

Ключовими вимогами до суду який розглядає справу: «встановлений законом», «незалежний» та «безсторонній».

«Суд, встановлений законом» - ця вимога означає, що судовий орган повинен бути створений на підставі закону та діяти в межах своєї компетенції. Вона стосується повноважень судді, належного складу суду та дотримання правил розподілу справ. Одним із найбільш резонансних рішень у цій сфері стала справа Oleksandr Volkov v. Ukraine, де ЄСПЛ встановив, що спеціальна палата Вищого адміністративного суду була сформована з порушенням закону, оскільки повноваження голови суду вже завершилися [6]. Це підкреслює важливість не лише формального, а й процедурного дотримання закону при формуванні судових колегій.

Незалежність суду означає відсутність будь-якого зовнішнього тиску, насамперед з боку виконавчої та законодавчої влади. Безсторонність оцінюється за двома критеріями:

— суб'єктивний (чи мав суддя особисті переконання або упередженість у конкретній справі);

— об'єктивний (чи існували обґрунтовані сумніви щодо безсторонності суду з точки зору зовнішнього спостерігача).

Прикладом зовнішнього тиску на суд є справа Sovtransavto Holding v. Ukraine, де лист Президента України до голови суду з дорученням «захищати інтереси держави» був розцінений ЄСПЛ як прямий політичний тиск, що суперечить принципу незалежності судової влади [7].

Надмірна тривалість судових розглядів залишається однією з найпоширеніших причин порушень статті 6. ЄСПЛ оцінює «розумність» строку індивідуально, але в українській практиці часто спостерігається пасивність судів, що призводить до затягування справ на роки. ЄСПЛ оцінює «розумність» строку, виходячи з конкретних обставин справи та таких критеріїв:

— складність справи (правова та фактична складність, кількість учасників, необхідність проведення експертиз);

— поведінка заявника (чи не призводили його дії до невиправданих затримок);

— поведінка органів влади (насамперед суду та інших органів, відповідальних за перебіг провадження);

— важливість предмету спору для заявника (чи стосується справа його статусу, прав на свободу тощо).

Крім того, відсутність належного обґрунтування судових рішень, як у справі Seryavin and Others v. Ukraine [8], підриває довіру до правосуддя та ускладнює ефективний апеляційний перегляд.

Кримінальне провадження, враховуючи його потенційно серйозні наслідки для особистої свободи, честі та репутації, вимагає посилених гарантій захисту. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) передбачає низку специфічних прав, які доповнюють загальні принципи справедливого судового розгляду.

Центральне місце серед них посідає презумпція невинуватості — фундаментальний принцип кримінального процесу. Він передбачає, що обвинувачений вважається невинним, доки його вина не буде доведена в установленому законом порядку, а будь-які раціональні сумніви тлумачаться на користь особи. На практиці цей принцип нерідко порушується не лише в судовому засіданні, а й поза ним — зокрема, через публічні заяви посадових осіб про «вину» підозрюваного до набрання законної сили обвинувальним вироком. Такий підхід був визнаний Європейським судом з прав людини порушенням статті 6 у справі Grabchuk v. Ukraine [9].

Не менш важливим є право на ефективний захист, зокрема забезпечення доступу до адвоката з моменту першого допиту. Як підкреслено у рішенні Salduz v. Turkey, будь-які зізнання, отримані без присутності захисника, є неприпустимими доказами, оскільки вони порушують саму суть права на захист [10]. У вітчизняній практиці це правило нерідко ігнорується, що

призводить до використання в провадженні доказів, отриманих під психологічним або фізичним тиском.

Особливу занепокоєність викликає практика використання доказів, здобутих з порушенням статті 3 ЄКПЛ — заборони катувань та жорстокого поводження. У справі Nechyporuk and Yonkalo v. Ukraine ЄСПЛ однозначно констатував: включення таких доказів у матеріали справи робить увесь кримінальний процес несправедливим ab initio, тобто з самого початку [11].

Аналіз рішень ЄСПЛ виявляє глибоко вкорінені системні недоліки:

- невиконання судових рішень (Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine)[12];
- неправомірне тримання під вартою (Kharchenko v. Ukraine) [13];
- порушення принципу res judicataчерез скасування остаточних рішень;
- неефективне розслідування скарг на катування.

Хоча прийняття Кримінального процесуального кодексу 2012 року стало відповіддю на багато критичних зауважень ЄСПЛ, деякі проблеми, зокрема щодо досудового утримання, залишаються нерозв’язаними.

Згідно з Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди зобов’язані враховувати європейську практику при тлумаченні національного законодавства [14]. Проте на практиці це часто зводиться до формального посилання, без глибокого аналізу суті конвенційних стандартів.

Висновки. Стаття 6 Європейської Конвенції з правами людини формує цільовий і універсальний стандарт справедливого суду, який поширюється як на цивільні, так і на кримінальні провадження, гарантуючи мінімальні, але забезпечуючи умови для захисту прав кожної особи. Практика Європейського суду з прав людини у справах проти України працює не про поодинокі процесуальні помилки, а про наявність глибоких системних недоліків — зокрема, у сфері організації судової влади, процесуальних гарантій та виконання судових рішень. Рішення ЄСПЛ виступають потужним інструментом правової трансформації, проте їх ефективна імплементація вимагає не тільки формальних законодавчих змін, а й істотної трансформації

професійної культури судової спільноти та в усій правоохоронній системі. Лише через наступне, глибоке і добросовісне закріплення стандартів справедливого суду можна забезпечити реальне верховенство європейського права, відновити довіру суспільства до правосуддя та виконати стратегічні євроінтеграційні зобов'язання України.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 06.10.2025).
2. Judgment of European Court of Human Rights of 08.06.1976 in no. 5370/72. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":["001-57479"]%7D (date of access: 04.10.2025).
3. Judgment of European Court of Human Rights of 08.07.2010 in no. 38789/04. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B"itemid":["001-98157"]%7D (date of access: 04.10.2025).
4. Judgment of European Court of Human Rights of 15.08.2008 in no. 7460/03. URL: https://hudoc.echr.coe.int/#%7B"itemid":["001-86253"]%7D (date of access: 04.10.2025).
5. Judgment of European Court of Human Rights of 30.08.2013 in no. 49069/11. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":["001-119975"]%7D (date of access: 04.10.2025).
6. Judgment of European Court of Human Rights of 27.05.2013 in no. 21722/11. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B"itemid":["001-115871"]%7D (date of access: 04.10.2025).
7. Judgment of European Court of Human Rights of 25.07.2002 in no. 48553/99. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":["001-60634"]%7D (date of access: 04.10.2025).

8. Judgment of European Court of Human Rights of 10.05.2011 in no. 4909/04. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":["001-103279"]%7D (date of access: 04.10.2025).

9. Judgment of European Court of Human Rights of 21.12.2006 in no. 8599/02. URL: https://hudoc.echr.coe.int/#%7B"itemid":["001-76950"]%7D (date of access: 04.10.2025).

10. Judgment of European Court of Human Rights of 27.11.2008 in no. 36391/02. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":["001-89893"]%7D (date of access: 04.10.2025).

11. Judgment of European Court of Human Rights of 21.07.2011 in no. 42310/04. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B"itemid":["001-204031"]%7D (date of access: 04.10.2025).

12. Judgment of European Court of Human Rights of 05.01.2010 in no. 40450/04. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%7B"itemid":["001-95032"]%7D (date of access: 04.10.2025).

13. Judgment of European Court of Human Rights of 10.05.2011 in no. 40107/02. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":["001-103260"]%7D (date of access: 04.10.2025).

14. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення: 06.10.2025).

Laura Bzova
PhD, asistent univ. dr., Facultatea de drept,
Universitatea naţională din Cernăuţi în numele lui Iurii Fedkovici
(o. Cernăuți, Ucraina)
Gheorghii Moisei
asistent univ. dr., Facultatea de drept,
Universitatea naţională din Cernăuţi în numele lui Iurii Fedkovici
(o. Cernăuți, Ucraina)

NESPECIFICAREA MOTIVELOR HOTĂRÂRILOR JUDECĂTOREȘTI: ANALIZĂ DECIZIILOR JURIDICE ÎN FRANȚA

Dreptul roman nu impunea motivarea unei hotărâri judecătorești și se pare că dreptul canonic a făcut parte din această moștenire încă de la început. Nici dreptul civil francez din Ancien Régime nu a făcut-o: „Una dintre principalele caracteristici ale justiției din Ancien Régime este, fără îndoială, absența motivației pentru deciziile judecătorești. În ciuda mișcării în favoarea motivării, care a fost exprimată încă din secolul al XVI-lea prin nemulțumirea Stărilor Generale și care a fost ulterior întărită, în special în cauzele penale, de filozofii Iluminismului, absența motivării hotărârilor judecătorești a rămas regula până la Revoluție.” Prin urmare, problema motivării nu era evidentă. Astăzi, în Franța, motivele unei hotărâri judecătorești reprezintă un principiu necesar al procesului, în conformitate cu prevederile articolelor 455 din Codul de procedură civilă și 485 din Codul de procedură penală. Motivarea unei astfel de decizii este considerată un element al statului de drept și o garanție a bunei administrări a justiției. Aceasta permite verificarea calității raționamentului judecătorului, protejând împotriva riscului de arbitrar. Are o dimensiune educativă pentru litigantul care dorește să înțeleagă decizia. De asemenea, facilitează un control mai bun prin apel sau reexaminare [2].

Motivarea deciziilor judecătorești este un pilon fundamental al sistemului nostru juridic. Atunci când o decizie este pronunțată fără o motivare întemeiată, aceasta nu

numai că subminează drepturile individului, ci și subminează însăși principiile statului de drept. Această neîndeplinire a obligațiilor deschide calea către diverse recursuri, atât la nivel național, cât și european. Curtea de Casație și Consiliul de Stat condamnă în mod regulat deciziile insuficient motivate, în timp ce Curtea Europeană a Drepturilor Omului leagă această obligație de un proces echitabil. Vom analiza contururile acestei obligații, temeiul său juridic, consecințele nerespectării sale și strategiile de recurs disponibile justițiabililor.

Obligația de a motiva deciziile judecătorești își are rădăcinile în mai multe texte fundamentale ale dreptului francez și internațional. Această cerință nu este o simplă formalitate procedurală, ci o garanție esențială a dreptului la un proces echitabil și un bastion împotriva arbitrariului judiciar.

La nivel național, articolul 455 din Codul de procedură civilă definește clar această obligație: „Hotărârea trebuie să fie motivată”. Această formulare concisă reflectă importanța primordială acordată raționamentului în sistemul nostru juridic. Articolul 485 din Codul de procedură civilă impune o obligație similară deciziilor penale, iar articolul 593 justifică anularea condamnărilor penale pe motiv de motivare insuficientă sau contradictorie.

În domeniul administrativ, Codul de justiție administrativă consacră această cerință în articolul L.9, care prevede că hotărârile judecătorești trebuie să fie motivate. Această obligație este consolidată de legea din 11 iulie 1979 privind motivarea actelor administrative, care impune autorităților administrative să motiveze deciziile lor adverse.

La nivel constituțional, deși textul Constituției din 1958 nu menționează în mod expres această obligație, Consiliul Constituțional a recunoscut treptat valoarea constituțională a dreptului la o decizie motivată, corelându-l cu dreptul la apărare și cu garantarea drepturilor consacrate în articolul 16 din Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului.

La nivel european, articolul 6§1 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului garantează dreptul la un proces echitabil. Deși acest articol nu menționează în mod expres obligația de motivare, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a stabilit în

mod clar în jurisprudența sa că motivarea deciziilor judiciare este un element fundamental al dreptului la un proces echitabil. În hotărârea sa pronunțată în cauza Hadjianastassiou împotriva Greciei din 16 decembrie 1992 [1], Curtea a explicat că instanțele trebuie să precizeze cu suficientă claritate motivele pe care își întemeiază deciziile.

Intensitatea obligației de motivare variază în funcție de natura instanței și de litigiu. Instanțele inferioare sunt supuse unei cerințe de motivare mai amănunțite decât instanțele supreme, care pot accepta o motivare mai concisă, în special în contextul unui recurs în casație.

Obligația de motivare a hotărârilor judecătorești trece în prezent printr-o transformare profundă, marcată de o consolidare generală a cerințelor de calitate. Această evoluție se înscrie într-un context mai larg de creștere a transparenței justiției și de democratizare a accesului la lege.

Pe scurt, evoluția actuală a cerințelor privind motivele de stat reflectă o transformare mai profundă a funcției judiciare în societățile noastre democratice. Judecătorul nu mai este doar cineva care vorbește legea; el trebuie acum să explice și să justifice în mod convingător deciziile sale într-un limbaj accesibil cetățeanului. O astfel de evoluție, dacă va continua, ar putea contribui semnificativ la consolidarea legitimității instituției judiciare și a încrederii cetățenilor în sistemul lor juridic.

Literatura:

1. Affaire Hadjianastassiou c. Grèce. Requête no12945/87 URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-62335

2. Petit E. La motivation des décisions judiciaires et l'autorité du juge. L'Année canonique 2019/1 Tome LX p. 223-231

Гаргат-Українчук О. М.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту Національного Університету «Одеська юридична академія»

(м. Івано-Франківськ, Україна)

Юрчишин Н. Г.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, адміністративного та конституційного права Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»

(м. Івано-Франківськ, Україна)

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ

Орієнтування нашої держави на європейські стандарти та цінності, прагнення набуття членства у Європейському Союзі обумовлює підвищення уваги до відповідності діяльності усіх інститутів держави європейським та міжнародним стандартам. Тому, сфера правосуддя у цьому процесі не є виключенням.

Зобов’язання держави забезпечити особі належний доступ до правосуддя прямо випливає із національних та міжнародних норм права, зокрема, із приписів Конституції України та положень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1, 2].

Одним із основоположних та універсальних прав людини є право на справедливий суд, яке тісно пов’язане з принципами верховенства права, правової державності та демократичного устрою. Дане право гарантує кожній людині можливість звертатися до незалежного, об’єктивного та компетентного суду для захисту своїх прав, свобод та законних інтересів.

Право на справедливий суд є основою демократичного суспільства та гарантією дотримання інших прав людини. Його значення виходить за межі

суто правових аспектів, адже воно формує довіру громадян до держави, легітимність влади та забезпечує стабільність правового порядку. Дотримання стандартів справедливого суду в таких умовах набуває критичного значення як засіб правового захисту громадян та елемент європейських цінностей, до яких прагне Україна.

Право на справедливий суд регламентується статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яку Україна ратифікувала відповідно до Закону «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 і 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР. Дана стаття гарантує, що «кожен має право на справедливий і відкритий судовий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішує спір щодо його цивільних прав та обов'язків або обґрунтованість кримінального обвинувачення» [2]. Стаття 6 Конвенції забезпечує право на справедливий судовий розгляд у контексті цивільного та кримінального судочинства, що дещо звужує його застосування, адже існують також інші види судочинства. У зв'язку з цим при впровадженні положень ЄКПЛ в національну правозастосовну практику України залишаються відкритими питання застосування цього права в господарському та адміністративному судочинстві. При цьому ключовим є визначення сутності права на справедливий суд із точки зору тлумачення його Європейським судом з прав людини.

Ткаля О.В. зазначає, що в контексті розуміння ч. 1 ст. 6 Конвенції, право на справедливий судовий розгляд можна визначити як процес, який відповідає наступним критеріям: здійснюється відкрито; проводиться у встановлені та розумні строки; забезпечується незалежним і неупередженим судом; реалізується судом, утвореним відповідно до закону [3, с. 68].

У юридичній літературі науковцями висловлюються різні наукові позиції стосовно поняття «право на справедливий суд». Так, наприклад, О. Б. Прокопенко, зазначає, що суб'єктивне право на справедливий суд можна розглядати у вузькому і широкому аспектах. У першому випадку це означає

можливість звертатися до суду для захисту порушеного чи оспорюваного права або законного інтересу. У широкому сенсі – це комплекс правомочностей, які включають безперешкодний доступ до суду, участь у розгляді справи, право бути вислуханим законним складом суду, оскарження судового рішення, вимагання його виконання, а також повне та ефективне відновлення у правах [4, с. 15].

В іншому науковому дослідженні, У. З. Коруц вказує на те, що право на справедливий судовий розгляд є більш широким поняттям із складною структурою, яке охоплює право на справедливий суд, а також включає доступ до суду [5, с. 12]. Однак, таке формулювання поняття «права на справедливий суд», на нашу думку, обмежує розуміння його сутності, оскільки в повній мірі не включає в себе такі структурні елементи як право на справедливий судовий розгляд, так і право на доступ до суду.

Водночас, О. С. Ткачук розглядає поняття «право справедливий судовий розгляд» у контексті пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Його визначають у трьох різних аспектах: 1. як право, що охоплює всі елементи цієї статті; 2. як складову цього права, яка включає лише процесуальні елементи цієї статті (публічність, дотримання розумних строків, змагальність, рівноправність сторін, обґрунтованість судових рішень тощо); 3. як справедливість слухання, що містить лише окремі процесуальні елементи, які не прямо зазначені у тексті статті, але витікають з практики ЄСПЛ (змагальність, рівноправність сторін, обґрунтованість рішень, недопустимість стороннього впливу на правосуддя) [6, с. 15].

Разом з тим, зміст поняття «право на справедливий суд», О.А. Банчук і Р.О. Куйбіда, розглядає через його складові елементи, такі як, рівність сторін і змагальність судового розгляду, право на правову допомогу [7, с. 13].

Н.Ю. Сакара вказує, що поняття «право на справедливий судовий розгляд» також доцільно розглядати через такі елементи: належне сповіщення та слухання, взяття до уваги судом лише доказів, отриманих законним шляхом, ухвалення обґрунтованого рішення, принцип рівності сторін у змагальному

процесі, заборону втручання законодавця до процесу здійснення правосуддя, принцип правової певності [8, с. 133].

В такому випадку, можна дійти висновку про те, що єдиного трактування поняття «права на справедливий суд» в юридичній літературі не вбачається. Тому, можемо сказати, що це право має комплексний та багатогранний характер, яке доцільно розглядати через сукупність його складових елементів.

Право на справедливий суд є однією з найважливіших складових правової держави, що забезпечує дотримання прав і свобод людини. Це право виступає основою правосуддя, побудованого на принципах верховенства права, рівності, неупередженості, прозорості та змагальності. Право на справедливий суд характеризується своєю багатовимірністю та складною структурою, що включає інституційні, матеріальні, процесуальні та змістовні аспекти. Разом ці елементи формують систему гарантій, спрямовану на забезпечення об'єктивного, незалежного та ефективного розгляду справи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод № 995_004 від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Ткаля О.В. Право на справедливий суд як європейський стандарт прав людини. *Приватне та публічне право*. № 2/2025. С. 67-72.

4. Прокопенко О. Б. Право на справедливий суд: концептуальний аналіз і практика реалізації : монографія. НУ ЮАУ. Харків : ФІНН, 2011. 248 с.

5. Коруц У. З. Міжнародно-правовий захист права на справедливий судовий розгляд в практиці Європейського суду з прав людини та правозастосовна практика України. Київ, 2020. 305 с.

6. Ткачук О. С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві : монографія. Х. : Право, 2016. 600 с.

7. Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства. Київ : ІКЦ «Леста», 2005. 116 с.

8. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: монографія. Харків : Право, 2010. 256 с.

Hermak Katerina Olehivna

student în al treolea an de studii postuniversitare al Departamentului de Drept procesual Universitatea Națională din Cernăuți

(o. Cernăuți, Ucraina)

SUBIECȚII EXAMINĂRII PLÂNGERILOR DISCIPLINARE ÎMPOTRIVA JUDECĂTORILOR: ANALIZA JURIDICĂ INTERNAȚIONALĂ

Autoritățile procedurale implicate în procedurile disciplinare trebuie să respecte separarea puterilor în stat și buna administrare a justiției. Judecătorii și asociațiile acestora trebuie consultați cu privire la legile și reglementările disciplinare.

Autoritatea responsabilă de inițierea procedurilor și investigațiilor disciplinare nu poate fi aceeași cu autoritatea care decide asupra cazului disciplinar. Statele membre ar trebui să aibă un organism sau o persoană de anchetă specială responsabilă de primirea plângerilor, de primirea plângerilor judecătorului și de examinarea existenței unor acuzații suficiente împotriva acestuia pentru a impune inițierea unor astfel de proceduri.

Regimul disciplinar al magistraților este, fără îndoială, un domeniu în care asistăm la o evoluție semnificativă și rapidă a sistemelor juridice. Insuficiența controlului disciplinar exercitat asupra judecătorilor este bine cunoscută. Toată lumea subliniază transparența necesară a urmăririlor penale și a deciziilor disciplinare, o garanție a încrederii în sistemul judiciar. Legislația sârbă este o ilustrare a acestui lucru. Însăși exprimarea răspunderii disciplinare nu pare să apară ca atare în legislația sârbă, cu

excepția, însă, a unei noi prevederi care apare la articolul 40b, introdusă în 2004 ca parte a reformei Legii judecătorilor, care a instituit un consiliu de supraveghere în cadrul Curții Supreme responsabil de procedurile disciplinare [1]. Raportul sârb constată, de asemenea, insuficiența normelor și, în special, lipsa măsurilor de implementare a prevederilor legislative. De aici și pretențiile multor profesioniști pentru o răspundere disciplinară reală, cu o singură autoritate competentă. Alte deficiențe sunt condamnate în alte părți. Conținutul acuzațiilor din legislația belgiană este astfel lăsat în mare măsură la discreția autorității disciplinare, având în vedere natura vagă și abstractă a prevederilor prevăzute în Codul Judiciar în urma reformei legii din 7 mai 1999.

În special, în Regatul Unit, o reformă majoră a procedurii disciplinare a avut loc în aprilie 2006. Unul dintre principalele obiective este, pe lângă unificarea competențelor disciplinare, crearea unei Autorități Judiciare pentru Reclamații, care să permită luarea de măsuri cât mai curând posibil prin măsuri preventive, pentru a evita comportamentul persistent ilegal sau potențial ilegal al unui judecător.

De fapt, numitorul comun al criticilor de mai sus este lipsa de eficacitate a acestei răspunderi disciplinare. Prin urmare, este necesar să se îmbunătățească atât procedura, cât și condițiile și sancțiunile răspunderii disciplinare. În general, decizia de inițiere a procedurii disciplinare aparține unei autorități publice - Ministerul Justiției - fie că aceasta se bucură de monopol, fie că împarte această prerogativă cu alte autorități judiciare pentru a asigura o evaluare mai rapidă a conduitei magistratului. Astfel, în dreptul francez, aceasta nu mai este rezervată exclusiv Păstrului Sigiliilor în urma reformei realizate prin Legea organică nr. 2001-539 din 25 iunie 2001 privind statutul magistraților și Consiliul Magistraturii. Procedura poate fi acum inițiată de primii președinți ai curților de apel dacă este implicat un magistrat. În mod simetric, urmărirea penală este inițiată de procurorii generali de pe lângă curțile de apel dacă acuzația devine obiectul acuzației. Aceștia pot apoi să prezinte procurorului general al Curții de Casație, președintelui completului competent al Înaltului Consiliu de Justiție în materie disciplinară, încheierea faptelor care justifică urmărirea penală. Această decizie face în prezent obiectul discuțiilor în Franța, unde unii solicită

„control public și democratic asupra funcționării justiției” după ce Înaltul Consiliu de Justiție a anunțat în raportul său de activitate (2004 și 2005) crearea unui organism independent responsabil de examinarea plângerilor părților la un proces și de transmiterea acestora, dacă este necesar, persoanelor autorizate să inițieze procedurile, cu condiția, totuși, ca garanțiile procedurale să fie oferite pentru a evita ca plângerea să fie depusă în termen.

În Belgia, a fost introdusă o împărțire a funcțiilor. Consiliul Național de Disciplină este sesizat de către șeful magistratului relevant sau de către șeful unui organism de nivel superior. Consiliul examinează faptele care pot duce la sancțiuni disciplinare și emite un aviz neobligatoriu cu privire la sancțiuni. Pedeapsa propriu-zisă este aplicată de către organul disciplinar specificat în texte. Dubla competență și lista organelor competente să examineze plângerile în cazurile disciplinare sunt prevăzute la articolul 415 din Codul Judiciar. În Israel, există o instanță disciplinară compusă din judecători numiți de Curtea Supremă, a cărei componență este specificată în limitele stabilite prin lege de către Curtea Supremă în fiecare caz specific.

Condițiile răspunderii disciplinare în sistemele studiate sunt destul de similare. Nu există o definiție clară a abaterii disciplinare în legislația belgiană. Legea conține doar expresii vagi și abstracte: neîndeplinirea atribuțiilor oficiale, încălcarea demnității funcției, neglijență care afectează buna funcționare a justiției sau încrederea în instituția judiciară; Legislația japoneză prevede trei cazuri: încălcarea îndatoririlor profesionale, neglijența în îndeplinirea atribuțiilor și, în final, conduita care afectează demnitatea judecătorului (violență, beție etc.). În Ungaria, conduita care poate da naștere unor proceduri disciplinare este: încălcarea penală a obligațiilor care decurg din statutul persoanei și încălcarea regulilor de etică judiciară. Grecia, la rândul său, face o distincție clară între diferitele măsuri disciplinare, suspendarea, amenda și demiterea definitivă a unui judecător. Această ultimă sancțiune se aplică atunci când culpa judecătorului reflectă o ignorare completă a îndatoririlor sale fundamentale și subminează prestigiul funcției sale. O astfel de sancțiune poate fi pronunțată doar de o instanță – plenul Consiliului de Stat sau Curtea Supremă – și nu de un organ

disciplinar autorizat să aplice alte măsuri disciplinare. Desigur, s-ar prefera să se sublinieze diferențele reale în ceea ce privește răspunderea disciplinară a judecătorilor în dreptul comparat. Procedurile disciplinare sunt inițiate aici de o autoritate statală, acolo – din inițiativa cetățenilor vătămați. Organul de supraveghere este format aici în principal din reprezentanți ai magistraților, deci există riscul unui anumit corporatism, sau acolo într-o ordine mixtă, ceea ce nu poate fi decât o garanție aparentă pentru reclamant, întrucât eficacitatea controlului va depinde apoi de metodele specifice de numire a membrilor organului disciplinar. Gradul procedurii disciplinare, în funcție de țară, va depinde de faptul inițiator: vinovăție legată sau nu de activitățile profesionale ale judecătorului, proceduri disciplinare inițiate ca urmare a conținutului deciziei în sine sau nu.

Literatura:

1. Marie Goré, La responsabilité civile, pénale et disciplinaire des magistrats, vol. 11.3 Electronic journal of comparative law, (December 2007)

Дзядевич Володимир Русланович

аспірант третього року навчання кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри юстиції Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Хотинська-Нор О.З.**

СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ СУДДІВ У ВІДСТАВЦІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Питання соціальних гарантій суддів у відставці завжди виходить за межі простої бухгалтерії державних фінансів. Йдеться не про матеріальний еквівалент служіння правосуддю, а про символічний вимір незалежності як

інституційного стану. У суспільства, яке прагне до справедливості (до такого омріяного the rule of law), не може бути байдужого ставлення до тих, хто втілює її від імені держави. Незалежність судової влади – це не абстрактна декларація, а система врівноваження, що спирається на відчуття безпеки та захищеності судді, у тому числі після завершення його служби. Там, де ця безпека відсутня, право втрачає свою цінність, а суд стає заручником політичних циклів та бюджетних пріоритетів.

Ідея про те, що соціальні гарантії судді є продовженням його незалежності червоною ниткою тягнеться через всю історію правосуддя та має в собі екзистенційний, ба навіть радше «існувальницький» сенс. У європейській правовій традиції суддя сприймається не лише як посадова особа, а як носій правової свідомості, оберіг між законом і владою (звідси і таке церемоніальне ставлення до суддів у звертанні, одягу тощо). Його незалежність при цьому – це форма відповідальності перед суспільством, але ця відповідальність можлива лише тоді, коли держава визнає його існування не епізодом, а тривалістю. У цьому сенсі момент відставки не означає припинення незалежності, а навпаки – відставка є випробуванням незалежності. Бо незалежність, яка зникає разом із припиненням перебуванням на посаді, не була незалежність, а лише службовою фікцією.

Так, відповідно Європейської хартії про статус суддів, Хартія має на меті виключити будь-які положення або процедури із національних законодавств, що можуть підірвати довіру до незалежності та неупередженості судового сегменту влади та суддів [1]. Вона вимагає, щоб статус суддів передбачав ефективні засоби їх прав, незалежності та належного правового процесу для зменшення загроз та потенційних порушень.

Відповідно до Збірника висновків та звітів щодо суддів Венеційської комісії (Європейська комісія до демократії через право), Комісія неодноразово наголошує на тому, що гарантії незалежності мають зберігатись не тільки під час активного терміну повноважень суддів, а й продовжувати діяти після

закінчення дії їх офіційних обов'язків, щоб підтримувати верховенство права та довіру громадськості до правосуддя [2].

Таким чином, ми бачимо, що Європейські стандарти, закріплені у документах Ради Європи, Венеційської комісії та Європейської хартії про статус суддів, підкреслюють, що гарантії суддів мають бути стабільними не лише під час виконання повноважень, але й після їх завершення. При цьому це не є проявом надмірного соціального привілею, а є нічим іншим, ніж продовженням конституційного принципу незалежності як системного.

Рішення Конституційного Суду України неодноразово підкреслювали, що довічне грошове утримання судді у відставці є елементом його незалежності, а не соціальною пільгою. Так, у Рішенні від 08 червня 2016 року № 4-рп/2016 Конституційний Суд наголосив, що однією із гарантій незалежності суддів є їх належне матеріальне та соціальне забезпечення, зокрема надання суддям за рахунок держави суддівської винагороди, а суддям у відставці - щомісячного довічного грошового утримання або пенсії за вибором [3].

При цьому варто зауважити, що такі гарантії матеріального забезпечення суддів не можуть бути довільно змінені державою, оскільки вони становлять свого роду «структурну основу довіри до судової влади». Так, Конституційний Суд зазначає: «конституційний статус судді дає підстави ставити до судді високі вимоги і зберігати довіру до його компетентності та неупередженості, передбачає надання йому в майбутньому статусу судді у відставці, що також є гарантією належного здійснення правосуддя (рішення від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002 у справі щодо пільг, компенсацій і гарантій, від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004 у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу, від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 у справі про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання, від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008 у справі щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України, від 3 червня 2013 року № 3-рп/2013 у справі щодо змін умов виплати пенсій і щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці)».

Це положення відображає не лише юридичну, а й філософську ідею: незалежність судді – це не стан особи, а стан інституції, у якій особа лише тимчасово втілює функцію правосуддя. Коли суддя завершує кар'єру, держава не припиняє своїх зобов'язань перед ним, бо вона зобов'язана перед самою ідеєю правосуддя, яку суддя уособлював. З цієї точки зору, суддя у відставці залишається частиною інституції, носієм її пам'яті, моралі та авторитету. І якщо держава не шанує цього зв'язку, вона втрачає не лише досвід, а й власну правову гідність.

Соціальні гарантії судді – це своєрідна «конституційна інфраструктура» незалежності. Вони діють як запобіжник проти політичного втручання, але також як механізм внутрішньої впевненості системи у своїй стійкості. Незалежність суду при цьому не виникає в ізоляції: вона формується через стабільність і передбачуваність. Досвід європейських держав демонструє, що стабільність гарантій суддів у відставці є водночас і показником, і передумовою довіри до судової влади. У Німеччині, наприклад, пенсійне забезпечення суддів унормоване спеціальними законами, і будь-яка зміна вимагає ретельного погодження та обговорення. У Франції також спостерігаємо подібний підхід: умови утримання суддів фіксуються в нормативних актах, що мають особливий статус, і не можуть бути змінені звичайним політичним рішенням. У Великій Британії навіть натяк на зменшення гарантій сприймається як порушення принципу rule of law, адже право не може бути інструментом ситуативної економії [4]. Такі підходи не є проявом корпоративної солідарності, а є вираженням глибшої ідеї: суддя повинен бути незалежним не лише у служінні (під час здійснення правосуддя), а й у житті.

Тим часом в українських реаліях ситуація часто нагадує маятник: періоди розуміння змінюються періодами обмежень. Кожне нове переформатування державного бюджету чи судової реформи несе ризик втручання у сферу гарантій, які за своєю природою повинні бути непорушними. Це створює атмосферу правової невизначеності – особливо тривожну для тих, хто все життя втілював закон. Зрештою, проблема не лише у грошовому вимірі.

Йдеться про руйнування правового символізму: суддя, який не впевнений у тому, що його держава шанує його минулу службу – не може вірити у сталість правопорядку. А без такої віри неможливо зберегти моральну вагу суду.

Якщо поглянути на це крізь призму філософії права, то соціальні гарантії суддів у відставці – це частина більшої категорії правової безперервності. Як ми вже зазначали, судова влада не зникає у часі, вона має пам'ять. Відтак, суддя у відставці – це не «пенсіонер державної служби», а носій безперервності правового досвіду, його жива традиція. Його гідне становище після складення суддівських повноважень є також гідністю самої влади. Перефразовуючи Рональда Дворкіна, право – це не набір правил, а спільна моральна історія суспільства. У цій історії суддя є оповідачем, який зберігає сенси між поколіннями. Тому ставлення до судді у відставці є показником того, наскільки саме суспільство поважає власну історію права.

Стабільність соціальних гарантій виконує також інституційну функцію – вона зберігає баланс між гілками влади. Там, де парламент чи уряд можуть довільно втручатися у систему забезпечення суддів, незалежність перетворюється на декларацію без механізму реалізації. Відповідно, матеріальні гарантії не слід розглядати як соціальну політику, а радше як частину конституційної архітектури. Це аналогічно тому, як фундамент не можна розглядати окремо від будівлі: він не є її прикрасою, але без нього конструкція не встоїть. Незалежність суду без стабільних гарантій – це фасад без фундаменту.

Варто також зазначити, що європейські судові системи розглядають суддів у відставці як продовження та частину суддівського корпусу. Адже такі судді беруть участь у дорадчих радах, органах суддівського самоврядування, освітніх і дисциплінарних процесах. Такий підхід не лише підтримує інституційну пам'ять, а й утверджує символічну єдність поколінь суддів. Українська правова система повинна запозичити цей досвід, не лише з огляду на соціальні гарантії, але й для посилення професійної етики.

Таким чином, соціальні гарантії суддів у відставці – це не фінансовий інструмент і не суха «подяка» держави за належно виконану роботу, а насамперед правовий акт довіри між державою та її судовим сегментом влади. У цьому зв'язку особливої ваги набуває принцип правової визначеності: суддя повинен знати, що держава не переглядатиме умов його забезпечення з політичних міркувань. Це не просто вимога стабільності, а вияв пошани до самої ідеї правової держави.

Підсумовуючи, варто зазначити, що соціальні гарантії суддів у відставці є лакмусовим папірцем зрілості правової системи. Вони демонструють те, наскільки держава здатна мислити категоріями інституційної пам'яті, а не короткотерміновими політичними вигодами. Тільки така держава може сподіватись на справді незалежний суд, бо незалежність – це не лише стохастичний стан, але й традиція. Вона вимагає не гучних заяв, а тихої послідовності: визнати цінність судді не лише у момент його призначення, але й після завершення служби. Саме це є одним із найвищих виявів верховенства права, де повага до минулого стає гарантією майбутнього.

Використана література:

1. Європейська хартія про закон "Про статус суддів" : Хартія Ради Європи від 10.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236#Text (дата звернення: 15.10.2025).

2. Compilation of venice commission opinions and reports concerning courts / ред. European Commission for Democracy through Law. Strasbourg : Council of Europe Pub., 2025. 70 с. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2025)002-e (дата звернення: 14.10.2025).

3. Рішення Конституційного Суду України від 08.07.2016 у справі № 1-8/2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16#Text (дата звернення: 14.10.2025).

4. Соколова Ю. І. Правове регулювання пенсійного забезпечення суддів : Дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Харків, 2021. 209 с.

Жевнєров Ілля Михайлович

аспірант кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності

Волинського національного університету імені Лесі Українки

(м. Луцьк, Україна)

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, завідувач кафедри

кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності

Волинського національного університету імені Лесі Українки **Фідря Ю.О.**

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ У СИСТЕМІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: ПІДХОДИ ВЕНЕЦІЙСЬКОЇ КОМІСІЇ ТА ЄСПЛ

У сучасному праворозумінні доступ до правосуддя розглядається як елемент верховенства права, а також як суб'єктивне право особи, зміст якого можна визначити як гарантовану державою можливість особи звернутися до суду, ініціювати судовий розгляд та брати у ньому безпосередню активну участь з метою захисту своїх прав. Реалізація цього права є своєрідним індикатором ефективності функціонування судової системи, показники якого свідчать про спроможність або неспроможність держави забезпечити належну реалізацію принципу верховенства права в її практичному вимірі. Так, ефективна реалізація права на доступ до правосуддя засвідчує певний рівень зрілості судової системи, тоді як обмеження чи ускладнення такого доступу свідчить про кризові явища у сфері правосуддя.

У європейській практиці право на доступ до правосуддя традиційно розглядається як невід'ємний елемент права на справедливий суд. Відповідно до пункту 1 ст. 6 Конвенції «кожен має право на справедливий і публічний

розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення». Як бачимо, у цитованій статті текстуально про право на доступ до правосуддя навіть і не згадується, однак, як слушно зазначили В. Шибіко та М. Данкевич, це право «належить до числа тих, що обґрунтовуються Європейським судом з прав людини у його рішеннях під час здійснення тлумачення і застосування відповідних положень Конвенції» [1, с. 89].

Дійсно, Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував, що право на справедливий суд не може бути реалізоване без реального доступу до правосуддя. Мабуть, найвідомішим у цьому контексті та найбільш цитованим є рішення ЄСПЛ у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (Golder v. the United Kingdom) від 21.02.1975р. [2]. У вітчизняній та зарубіжній доктрині саме воно вважається відправною точкою у становленні права на доступ до правосуддя як одного з невід'ємних аспектів права на справедливий суд, гарантованого п. 1 ст. 6 Конвенції. «На думку Суду, було б немислимим, щоб стаття 6 пункт 1 містила детальний опис процесуальних гарантій, наданих сторонам у цивільних справах, і водночас не захищала передусім те, що робить можливим практичне користування цими гарантіями, – доступ до суду. Такі характеристики процесу, як справедливість, публічність, динамізм, втрачають сенс, якщо відсутній сам судовий розгляд» [2].

Рішення ЄСПЛ у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (Golder v. the United Kingdom) від 21.02.1975р. згадується і у загальновідомій Доповіді Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської Комісії) «Про верховенство права» 2011 року, яку навзаєм досить часто цитує у своїх рішеннях ЄСПЛ. Зокрема, у пункті 23 Доповіді наведена надзвичайно важлива позиція Суду, викладена у п. 34 вказаного вище рішення: «Навряд чи можна осягнути верховенство права за відсутності можливості мати доступ до суду» [3, п. 23].

Характерно, що у тексті Доповіді використовується як термін «доступ до суду» (access to court), так і ширше поняття «доступ до правосуддя» (access to justice). У пункті 40 Доповіді наведено позицію видатного британського лорда-судді Тома Бінґема, який, аналізуючи верховенство права у своїй однойменній праці («The Rule of Law», 2010), виокремлює два аспекти доступу до правосуддя (access to justice): по-перше, можливість кожної особи звернутися до суду (access to court) для захисту своїх прав; по-друге, гарантії того, що судові процедури будуть справедливими, а судові рішення ухвалені на засадах незалежності та безсторонності. У такий спосіб відбувається важливе розмежування: доступ до суду (access to court) є лише частиною більш широкої категорії доступу до правосуддя (access to justice), яка охоплює й вимоги до якості судочинства та відповідні процесуальні гарантії.

Доступ до правосуддя включено до одного з шести обов'язкових елементів верховенства права поряд із законністю, юридичною визначеністю, забороною свавілля, дотриманням прав людини, забороною дискримінації та рівністю перед законом. При цьому наголошується, що доступ до правосуддя має забезпечуватися незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють контроль за адміністративною діяльністю. Без сумніву, це свідчить про визнання універсального характеру доступу до правосуддя як невід'ємної складової демократичної держави.

Повертаючись до аналізу практики ЄСПЛ щодо доступу до правосуддя, відзначимо, що Суд послідовно сформував підходи до розуміння цього права, а також визначив стандарти його реалізації, які неодноразово повторював у низці своїх рішень за різні роки. Підтвердженням цього можуть слугувати рішення ЄСПЛ у справах «Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany» від 12.07.2001 (п.п. 43-45) [4], «Zubac v. Croatia» від 05.04.2018 (п.п. 76-78) [5], «Abramova v. Ukraine» від 18.12.2018 (п.п. 39-41) [6], «Misiūnas v. Lithuania» від 07.10.2025 (п.п. 104-106) [7] та багатьох інших. У вказаних рішеннях Суд повторює напрацьовані та перевірені майже півстолітньою практикою три загальні принципи доступу до правосуддя.

По-перше, право на доступ до суду є одним із аспектів права на суд згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції. Суд пов’язує забезпечення доступу до суду з утвердженням верховенства права та недопущенням свавільного втручання держави у здійснення правосуддя, покладених в основу більшості положень Конвенції.

По-друге, право на доступ до суду повинно бути практичним та ефективним, а не теоретичним чи ілюзорним. Це міркування набуває особливої актуальності у контексті гарантій, передбачених статтею 6 ЄКПЛ, з огляду на почесне місце, яке в демократичному суспільстві посідає право на справедливий суд.

По-третє, право на доступ до суду не є абсолютним і може підлягати певним обмеженням, якщо такі обмеження переслідують легітимну мету та є пропорційними поставленій цілі, не порушуючи суті самого права.

Таким чином, аналіз рішень ЄСПЛ свідчить про сталість його підходу: Суд послідовно наголошує на необхідності забезпечення реального, ефективного та недискримінаційного (рівного) доступ до правосуддя, водночас визнаючи право держави на певний розсуд у регулюванні його практичної реалізації за умови дотримання принципу пропорційності. Власне, рішення ЄСПЛ розкривають еволюцію підходів до забезпечення ефективного доступу до правосуддя. З іншого боку, практика Суду свідчить, що у разі відсутності доступу до незалежного та безстороннього суду завжди постає питання дотримання принципу верховенства права.

У свою чергу, Венеційська комісія розглядає доступ до правосуддя як складову верховенства права і своєрідну комплексну гарантію, що охоплює справедливість процедури, ефективність виконання судових рішень та організаційні умови здійснення судочинства. Право на доступ до правосуддя включене до переліку прав, що найбільш очевидно пов’язані з верховенством права. І це не випадково, адже без його належного забезпечення інші права по суті втрачають сенс, а верховенство права перетворюється на декларацію без реального змісту й наповнення.

Список використаних джерел:

1. Шибіко В., Данкевич М. Міжнародні стандарти доступу до правосуддя у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 1-2. С. 86-101.

2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (Golder v. the United Kingdom) від 21.02.1975р. Заява № 4451/70. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496

3. Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської Комісії) «Про верховенство права» (86-те пленарне засідання, Венеція, 25–26 березня 2011 року). URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany» від 12.07.2001. Заява № 42527/98. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-59591

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Zubac v. Croatia» від 05.04.2018. Заява № 40160/12. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-181821

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Abramova v. Ukraine» від 18.12.2018. Заява № 41988/08. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c99#Text

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Misiūnas v. Lithuania» від 07.10.2025. Заява № 38687/22. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-245087

Liubov Zamorska

LL.D., Juridical Doctor in Legal Theory and Health Law Adjunct Professor at the UWO (London, ON)

INTERNATIONAL STANDARDS OF THE JUDICIAL SYSTEM: CORRELATION LEVERS FOR DEVELOPMENT IN UKRAINE

Abstract. The modernization of Ukraine's judicial system is inseparable from the country's broader integration into the international legal community. The pursuit of transparent, independent, and efficient justice has placed Ukraine under the global spotlight, particularly as it seeks alignment with European and international standards. This article examines the correlation between international legal norms and the domestic reforms of the Ukrainian judiciary, identifying mechanisms—legal, institutional, and socio-political—that can enhance its development and credibility.

Judicial independence and adherence to international legal standards represent foundational pillars of the rule of law. In Ukraine, the transformation of the judiciary is both a domestic necessity and a geopolitical imperative, especially within the framework of European integration and cooperation with the Council of Europe and the European Union. The ongoing war has further accentuated the need for a resilient, transparent, and rights-oriented judicial system that can serve as a guardian of justice and human dignity[1].

International standards of justice are embodied in various instruments and doctrines developed by intergovernmental and transnational bodies, such as:

- **The Universal Declaration of Human Rights (1948)** and **the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR, 1966)**, emphasizing the right to a fair and public hearing by a competent, independent, and impartial tribunal[2].
- **The European Convention on Human Rights (ECHR, 1950)**,

[1] Council of Europe. *Rule of Law Checklist.* Venice Commission, CDL-AD(2016)007, Strasbourg, 2016.
[2] United Nations. *Universal Declaration of Human Rights*, 1948; *International Covenant on Civil and Political Rights*, 1966.

particularly Article 6, which sets the foundation for fair trial rights and procedural guarantees[1].

- **The Basic Principles on the Independence of the Judiciary (UN, 1985)**, outlining structural safeguards against political interference[2].
- **The Bangalore Principles of Judicial Conduct (2002)**, which define integrity, propriety, competence, and impartiality as core values of judicial ethics[3].

These instruments collectively shape the universal model of justice, establishing a normative framework that Ukraine, as a democratic and European-oriented state, must internalize and operationalize.

Since independence, Ukraine has undertaken several waves of judicial reform aimed at overcoming systemic corruption, political influence, and inefficiency. The **2016 constitutional reform** marked a turning point, introducing mechanisms to depoliticize judicial appointments and strengthen the **High Council of Justice** and **High Qualification Commission of Judges[4]**. Subsequent reforms, supported by international partners such as the **Venice Commission** and the **EU Advisory Mission (EUAM)**, have sought to ensure merit-based selection, judicial accountability, and public trust[5].

However, challenges persist. Public confidence in the judiciary remains low, with frequent perceptions of selective justice and opaque decision-making[6]. The conflict with Russia and the establishment of war crimes tribunals further emphasize the necessity for institutional competence and compliance with international humanitarian and criminal law[7].

Correlation Levers for Development:

Legal Harmonization. Alignment of domestic legislation with international obligations is a key instrument of reform. This includes incorporating **ECHR jurisprudence** into national judicial practice, amending procedural codes to ensure

---

[1] Council of Europe. *European Convention on Human Rights*, 1950, Article 6.
[2] United Nations. *Basic Principles on the Independence of the Judiciary*, Milan, 1985.
[3] UNODC. *Bangalore Principles of Judicial Conduct*, 2002.
[4] Верховна Рада України. *Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (зі змінами від 2023 року)*
[5] Venice Commission. *Opinion on the Amendments to the Constitution of Ukraine Regarding the Judiciary*, CDL-AD(2015)027.
[6] Transparency International Ukraine. *Глобальний барометр корупції: Україна 2023.*
[7] Офіс Генерального прокурора України. *Проміжний звіт про розслідування воєнних злочинів*, 2024.

transparency and equality of arms, and guaranteeing effective remedies for rights violations[1].[10]

Institutional Integrity and Self-Governance. Reinforcing the independence of judicial institutions requires depoliticized selection procedures, transparent evaluation mechanisms, and continuous professional training. Collaboration with **international monitoring bodies**, such as GRECO and the Venice Commission, strengthens institutional accountability[2].

Digitalization and Access to Justice. Digital transformation of court proceedings and public registries ensures openness, efficiency, and reduces opportunities for corruption. Ukraine's **Unified Judicial Information System** and **e-Court initiatives** serve as modern examples of alignment with global best practices[3].

Public Trust and Civic Engagement. An independent judiciary cannot function in isolation. Public oversight, legal education, and civil society participation in monitoring reforms form a critical social lever of transformation, reinforcing the legitimacy of judicial institutions[4].

International Cooperation and Conditionality. Partnerships with the EU, Council of Europe, and OECD provide technical assistance, benchmarking, and conditional funding tied to measurable progress. Such **external conditionality mechanisms** serve as catalysts for sustained reform[5].

The European Integration Perspective. The European Union's conditionality framework places the judiciary at the core of Ukraine's accession roadmap. The Copenhagen criteria—which demand stable institutions guaranteeing democracy, the rule of law, and respect for human rights—make judicial reform not only a moral but also a pragmatic prerequisite for EU membership[6].[15] In this context, Ukraine's efforts to meet Venice Commission recommendations, ensure the accountability of judges, and guarantee access to justice are pivotal steps toward integration and recognition

---

[1] Європейський суд з прав людини. *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a Fair Trial*, 2022

[2] GRECO. *Fourth Evaluation Round: Corruption Prevention in respect of Members of Parliament, Judges and Prosecutors – Ukraine*, 2023.

[3] Міністерство юстиції України. *Звіт про цифрову трансформацію судової системи*, 2024.

[4] USAID & CEPEJ. *Public Trust and Judicial Reform in Ukraine: Analytical Overview*, 2023.

[5] European Commission. *Ukraine 2023 Progress Report under the Enlargement Package*, Brussels, 2023

[6] European Council. *Copenhagen European Council – Conclusions of the Presidency*, 1993.

within the European legal space[1].[16]

Conclusion. The correlation between international standards and Ukraine's judicial development underscores a dual dynamic: international norms serve as both benchmarks and catalysts for domestic transformation. Building a judiciary that is professional, independent, and trusted is essential not only for the protection of human rights but also for Ukraine's democratic resilience and its place in the global legal order. The path forward lies in consistent implementation, institutional transparency, and the empowerment of a new generation of judges committed to justice, integrity, and European values.

Кононець Олена Миколаївна
к.ю.н., доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету,
адвокат, керівник адвокатського бюро «Олена Кононець та партнери»
Литвин Аліна Валеріївна
студентка II курсу ОС Магістр
Державного торговельно-економічного університету

КОНСУЛЬТАТИВНІ ВИСНОВКИ ЄСПЛ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: АНАЛІЗ ПЕРШОГО ЗАПИТУ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Європейська система захисту прав людини функціонує не лише через розгляд індивідуальних скарг на порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі - Конвенція), але й через механізм консультативних висновків, затверджений Протоколом № 16 [3]. Цей інструмент дає нормативне закріплення національним судам звертатися до Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) за роз'ясненнями щодо тлумачення положень Конвенції ще до прийняття кінцевого рішення у справі.

[1] Venice Commission. *Opinion No. 1075/2022 on Judicial Reform in Ukraine*, Strasbourg, 2022

Така співпраця між національними та міжнародними інстанціями сприяє уніфікації та превентивному запобіганню можливих порушень прав.

Україна будучи учасницею Конвенції свобод взяла на себе зобов'язання дотримуватися стандартів та виконувати рішення Страсбурзького суду. На шляху до євроінтеграції питання захисту прав людини набуває особливого значення, оскільки Європейський Союз розглядає практику ЄСПЛ як індикатор реального стану справ у сфері прав людини в країнах-кандидатах. Виконання рішень та врахування правових позицій Суду закладено в дорожні карти трансформацій, затверджені урядом для вступу України до ЄС.

21 серпня 2025 року Верховний Суд (надалі – ВС) вперше скористався можливістю звернутися до ЄСПЛ за консультативним висновком на підставі припписів Протоколу № 16. Запит було подано у контексті складної справи, яка перебувала на розгляді ВС і стосувалася спору між монастирем Української Греко-Католицької Церкви та колишньою монахинею щодо її права проживати у приміщеннях, які належать релігійній організації. Колегія Великої Палати прийняла цей запит до розгляду 15 вересня 2025 року, що стало важливою відправною точкою у розвитку практики щодо застосування Конвенції в Україні[2].

Справа виникла внаслідок тривалого конфлікту між монастирем та колишньою монахинею, позначеною у документах як Ф. Жінка приєдналася до релігійної спільноти сестер у 2004 році і протягом 13 років вела монастирське життя. З 2011 року вона проживала в будівлі, що належала монастирю, де мала офіційну реєстрацію місця проживання. Це приміщення зазначається як келія і традиційно слугує житловою площею для осіб, які прийняли постриг та ведуть релігійне життя у складі монастирської спільноти.

У 2017 році відносини між Ф. та керівництвом общини зазнали серйозної кризи через конфлікт та розбіжності у поглядах щодо внутрішніх питань життя монастиря. Внаслідок цього конфлікту Ф. залишила монастир, однак згодом неодноразово намагалася повернутися до приміщення, де вона раніше

проживала. Ці спроби виявилися марними, оскільки керівництво монастиря замінило замки та фактично позбавило її можливості доступу до келії [2].

Монастир звернувся до національних судів з позовом про визнання того, що Ф. втратила право користування приміщеннями після анулювання членства у релігійній спільноті. Організація переконана, що право проживання в монастирі взаємопов’язане із членством у монастирській спільноті та виконанням релігійних обов'язків. Після того як Ф. фактично розірвала свої зв'язки з общиною через конфлікт відповідно це право автоматично припинилося, тому вона більше не має підстав для користування приміщеннями культової споруди, що у користування монастиря.

Ф., у свою чергу, відстоювала протилежну позицію. Жінка стверджувала, що монастир протиправно перешкоджає їй користуватися приміщеннями, які фактично були її житлом протягом багатьох років. Монахиня наполягала на тому, що у неї немає іншого місця для проживання, а її особисті речі досі зберігаються в келії. Вона опинилася в скрутному становищі, коли місце реєстрації виявилося для неї недоступним внаслідок дій релігійної організації[2]..

Справа пройшла кожну інстанцію і нижчестоящі суди задовольнили позовні вимоги Ф. Їх міркування виходили з того, що спір має цивільно-правовий характер і може розглядатися національними судами без втручання у внутрішні релігійні питання. Окрім цього, суди встановили, що відносини між Ф. та монастирем щодо користування приміщенням виникли на підставі усної домовленості, яка передбачала надання житла в обмін на виконання релігійних обов'язків та участь у житті монастирської спільноти.

Монастир оскаржив ці рішення до ВС, висуваючи принципово іншу правову аргументацію. Релігійна організація стверджувала, що спір має вирішуватися виключно в рамках канонічного права, яке регулює внутрішнє життя церковних структур. На думку представників монастиря, національне судочинство не має юрисдикції розглядати питання, що стосуються відносин між релігійною організацією та її колишнім членом, оскільки це становило б неприпустиме

втручання у внутрішні справи церкви та порушувало б принцип свободи віросповідання.

Верховний Суд зіткнувшись із необхідністю вирішити цей складний спір, що перебуває на межі цивільного, релігійного та конвенційного права, прийняв рішення призупинити провадження та звернутися до ЄСПЛ за консультативним висновком. Запит містить два принципових питання, відповіді на які мають вирішальне значення для правильного розгляду справи.

Перше питання стосується правової природи приміщень монастиря у контексті статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя та житла. ВС запитує, чи можуть келії монастиря вважатися житлом у розумінні цієї статті, враховуючи їхнє специфічне призначення як приміщень культової споруди релігійної організації. Це питання має принципове значення, оскільки від відповіді на нього залежить, чи поширюється конвенційний захист права на житло на осіб, які проживають у монастирях[2;4].

Практика ЄСПЛ свідчить про широке тлумачення поняття житла, яке охоплює не лише власні помешкання, але й орендовані приміщення, службові квартири та інші місця постійного проживання. Однак питання про статус келій монастиря є новим, оскільки ці приміщення мають подвійну природу: з одного боку, вони слугують місцем постійного проживання монахів, а з іншого – є частиною релігійної інфраструктури та підпорядковуються особливим правилам канонічного права.

Друге питання стосується меж юрисдикції національних судів у вирішенні спорів, які виникають між релігійними організаціями та їхніми колишніми членами. ВС уточнює чи поширюється компетенція національних судів на розгляд спору про право користування приміщеннями монастиря, якщо це право виникло на підставі усної домовленості, пов'язаної з прийняттям особи до монастирської спільноти, і припинилося внаслідок конфлікту з керівництвом релігійної організації[2;4].

Це питання торкається балансу між свободою віросповідання, яка включає автономію релігійних організацій у вирішенні своїх внутрішніх справ, та правом особи на судовий захист її цивільних прав. З одного боку, втручання держави у внутрішні питання церкви може розглядатися як порушення свободи релігії, гарантованої статтею 9 Конвенції. З іншого боку, відмова в судовому захисті особі, яка опинилася без житла внаслідок конфлікту з релігійною організацією, може становити порушення права на справедливий суд за статтею 6 Конвенції та права на повагу до житла за статтею 8 [1].

Колегія Великої Палати з п'яти суддів розглянула питання прийнятності запиту та прийняла його до розгляду 15 вересня 2025 року. Це рішення означає, що ЄСПЛ визнав запит таким, що відповідає критеріям Протоколу № 16, зокрема стосується питання тлумачення Конвенції, котре виникло у контексті справи, що перебуває на розгляді та потребує роз'яснення для правильного вирішення [3].

Консультативний висновок буде надано Великою Палатою, що складається з сімнадцяти суддів, сформованою згідно з Регламентом ЄСПЛ. До складу Великої Палати за посадою входить суддя, обраний від України, що забезпечує врахування національного контексту при розгляді запиту. Голова ЄСПЛ встановив строки для подання письмових зауважень учасниками справи, Урядом України, Комісаром Ради Європи з прав людини та іншими зацікавленими особами, які бажають вступити у провадження як треті сторони[2].

Цікаво зазначити, що консультативні висновки за Протоколом № 16 не мають обов'язкового характеру для національних судів[3]. Верховний Суд зберігає свободу у прийнятті остаточного рішення у справі з урахуванням або без урахування позиції, висловленої ЄСПЛ. Однак практика показує, що національні суди зазвичай слідують правовим позиціям ЄСПЛ, висловленим у консультативних висновках, оскільки ці позиції відображають авторитетне тлумачення Конвенції та сприяють гармонізації практики.

Звернення Верховного Суду до ЄСПЛ за консультативним висновком у цій справі є позитивним кроком, який свідчить про зростання правової культури та готовність судової системи до взаємодії з інституціями. Використання механізму Протоколу № 16 дозволяє отримати кваліфіковані роз'яснення з питань застосування Конвенції ще до прийняття остаточного рішення, що знижує ризик майбутніх порушень та зміцнює підґрунтя для захисту прав на національному рівні.

Справа має високий рівень складності, адже вимагає балансування на межі кількох фундаментальних прав та свобод. Право Ф. на житло та її можливість захищати свої інтереси в суді стикається з правом релігійної організації на автономію та свободу внутрішньої організації. На нашу думку, ключовим моментом у вирішенні цього спору має стати встановлення того, чи мала Ф. законні очікування щодо збереження права користування приміщенням навіть після припинення членства в монастирській спільноті.

Якщо відносини між монахинею та монастирем розглядати виключно під кутом канонічного права, це може призвести до ситуації правового вакууму, коли особа позбавляється ефективного судового захисту своїх базових прав. Водночас повне поширення цивільно-правового регулювання на внутрішні відносини релігійних організацій може становити неприпустиме втручання в їхню автономію. Тому необхідний виважений підхід, який враховуватиме як специфіку релігійних відносин, так і необхідність захисту основоположних прав особи.

Враховуючи практику, можна припустити, що ЄСПЛ визнає келії монастиря житлом у розумінні статті 8 Конвенції, якщо особа фактично та постійно проживала в цих приміщеннях протягом тривалого часу [1]. Щодо юрисдикції національних судів, вірогідно, що ЄСПЛ визнає компетенцію національних судів розглядати цивільно-правові аспекти спору, зокрема питання про право користування житловими приміщеннями та відшкодування шкоди, не втручаючись при цьому у власне релігійні питання про членство в спільноті чи канонічний статус особи.

Ця справа має значення не лише для учасників спору, але й для формування судової практики щодо співвідношення релігійної автономії та захисту прав людини в Україні. Консультативний висновок ЄСПЛ стане орієнтиром для національних судів у подібних справах та сприятиме розумінню меж застосування Конвенції до відносин у релігійній сфері. Це особливо актуально в контексті євроінтеграційних процесів України, оскільки демонструє здатність національної судової системи вирішувати складні правові питання з урахуванням європейських стандартів захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.10.2025).

2. HUDOC - European Court of Human Rights. Страсбург, 2025. 3 p. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre-press#%7B"itemid":["003-8323355-11737681"]%7D (date of access: 04.10.2025).

3. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод : від 20.03.1952 № 16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/96/f23689n529.pdf (дата звернення: 04.10.2025).

4. Тарасенко О., Місько Ю. Європейський Суд з прав людини прийняв до розгляду перший запит Верховного Суду про надання консультивного висновку в порядку протоколу № 16 до Конвенції. URL: https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1597/yevropeiskyi-sud-z-prav-liudyny-pryiniav-do-rozhliadu-pershyi-zapyt-verkhovnoho-sudu-pro-nadannia-konsultatyvnoho-vysnovku-v-poriadku-protokolu-№-16-do-konventsii- (дата звернення: 03.10.2023).

Macsim Cristian

PhD university lecturer, "Stefan cel Mare University" Suceava, Faculty of Law and Administrative Sciences, Suceava municipality, Romania

POLICE COOPERATION WITHIN THE ADMINISTRATION OF THE EUROPEAN UNION, A PILLAR OF SUPPORT AND STABILITY FOR ECONOMIC DEVELOPMENT

Context. The article analyzes the role of police and judicial cooperation within the administration of the European Union (EU) as an essential pillar of stability and economic development. Starting from the motto "*United in diversity*", the text emphasizes the importance of common values, administrative ethics, and the rule of law in the functioning of the Union.

Administrative Ethics and Transparency. The EU supports member states in strengthening administrative transparency and accountability, providing legislative tools and technical assistance for promoting ethics, combating corruption, and preventing fraud. The objective is to create an efficient and responsible administration, which serves as the foundation of good governance and economic growth.

Rule of Law and the Efficiency of the Judicial System. The protection of fundamental European values depends on functional judicial systems capable of offering a safe climate for investment and development. Improving judicial cooperation among member states is a priority for the EU, aimed at ensuring high-quality services for citizens and professionals.

Public Perception – Eurobarometer Survey 2025. A recent survey indicates general support for EU enlargement, with the majority of citizens considering that it brings economic and geopolitical benefits. However, concerns remain regarding migration, corruption, and crime, emphasizing the need to uphold the rule of law and fight corruption in candidate countries. Eurobarometer 561 (2025) shows that:

- 69% of Europeans perceive corruption as a widespread phenomenon.

- 77% believe that political–business connections foster corruption.
- only 32% consider governmental efforts to combat corruption effective.
- the police is the institution with the highest level of trust (61%).
- the majority of citizens do not report corruption cases due to fear of reprisals or lack of legal protection.

Organized Crime – A Transnational Threat. Organized crime has a profound economic and social impact, affecting markets, investments, and institutional trust. Within the EU, 821 major criminal networks have been identified, involving over 25,000 members from 112 nationalities. These networks operate transnationally, which requires close police cooperation and constant information exchange between states.

European Police Cooperation – Normative Basis. The Schengen Agreement (1985) and the Implementing Convention (1990) established freedom of movement and police cooperation to combat cross-border crime. Articles 39–47 of the CAAS regulate mutual assistance, cross-border surveillance and pursuit, information exchange, liaison officers, regional cooperation, and the Schengen Information System (SIS).

Institutions and Cooperation Mechanisms.

1. Europol (Decision 2009/371/JHA) – the main agency for law enforcement cooperation, facilitating information exchange, operational analysis, strategic reports, and technical assistance.

2. Joint Investigation Teams (JIT Platform) – created under Regulation (EU) 2023/969 to facilitate digital cooperation between prosecutors and judges, ensuring clear rules on data protection.

3. Schengen Borders Code (Regulation 2024/1717) – establishes measures regarding the temporary reintroduction of internal border controls in emergency situations.

4. Schengen Information System II (SIS II) – a police and customs cooperation tool providing access to alerts on wanted persons and objects.

5. Entry/Exit System (EES) – operational from October 2025, allows the automated registration of entries and exits at the external borders of third-country nationals, increasing efficiency and security within the Schengen area.

Conclusions.

The EU's economic development and social stability depend directly on adherence to the principles of ethics and the rule of law, the fight against corruption and organized crime, and the consolidation of police and judicial cooperation.

The modernization of technological and institutional instruments is also essential. Police cooperation is not only a security instrument but also a key factor in economic progress and in strengthening citizens' trust in the European Union.

Bibliography

1. Decoding the EU's Most Threatening Criminal Networks, April 5, 2024. URL: https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/decoding-eus-most-threatening-criminal-networks

2. New Eurobarometer survey on EU enlargement: Ukraine the most favoured for accession. 2025. URL: https://euneighbourseast.eu/news/latest-news/new-eurobarometer-survey-on-eu-enlargement-ukraine-the-most-favoured-for-accession/

3. Citizens' attitudes towards corruption in the EU in 2025. URL: https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3361

4. Cornelia Riehle LL.M. 2025. EU SOCTA 2021–2025, Europol, December 7, 2021 – March 20, 2025. URL: https://eucrim.eu/news/eu-socta-2025/

5. Council Decision of 6 April 2009 establishing the European Police Office (Europol) - Official Journal of the European Union L 121, 15.5.2009. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2009/371/oj/eng

6. Regulation (EU) 2016/794 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol) and replacing and repealing Council Decisions 2009/371/JHA, 2009/934/JHA, 2009/935/JHA, 2009/936/JHA and 2009/968/JHA - Official Journal of the European Union 135, 24.5.2016. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/794/oj/eng

7. Regulation (EU) 2023/969 of the European Parliament and of the Council of 10 May 2023 establishing a collaboration platform to support the functioning of joint investigation teams and amending Regulation (EU) 2018/1726 - Published in the Official Journal of the European Union, L 132 , on 17 May 2023. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/969/oj/eng.

Regulation (EU) 2024/1717 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 amending Regulation (EU) 2016/399 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders - Published in the Official Journal of the European Union L 2024/1717, 20.06.2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1717/oj/eng.

8. Regulation (EU) 2018/1726 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 on the European Union Agency for the Operational Management of Large-Scale IT Systems in the Area of Freedom, Security and Justice (eu-LISA), and amending Regulation (EC) No 1987/2006 and Council Decision 2007/533/JHA and repealing Regulation (EU) No 1077/2011 – Published in the Official Journal of the European Union 295/21.11.2018.

9. Regulation (EU) 2017/2226 of the European Parliament and of the Council of 30 November 2017 establishing an Entry/Exit System (EES) to register entry and exit data and refusal of entry data of third-country nationals crossing the external borders of the Member States and determining the conditions for access to the EES for law enforcement purposes, and amending the Convention implementing the Schengen Agreement and Regulations (EC) No 767/2008 and (EU) No 1077/2011 - Published in Published in the Official Journal of the European Union L 327, 9 December 2017, consolidated on 3 August 2021.

Медвєдєв Владислав Ігорович

адвокат, аспірант кафедри цивільної юстиції та адвокатури

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

Науковий керівник: д.ю.н., проф., доц. кафедри цивільної юстиції та адвокатури НЮУ ім. Ярослава Мудрого **Овчаренко О.М.**

ЛІКВІДАЦІЙНІ ТАРИФИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕДБАЧУВАНОСТІ СУДОВИХ ВИТРАТ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ КОРОЛІВСТВА НІДЕРЛАНДІВ

Ефективне виконання завдань цивільного судочинства неможливе без належного і дієвого механізму відшкодування (розподілу) судових витрат. Оптимальність його функціонування забезпечується, окрім іншого, через нормативне закріплення та практичну реалізацію стандарту передбачуваності судових витрат з тим, щоб кожен потенційний чи дійсний учасник судового процесу з певною мірою точності мав можливість прогнозувати фінансові наслідки власної процесуальної поведінки та результату розгляду справи.

У контексті варіативності способів (методів) забезпечення передбачуваності під час розподілу судових витрат особливий науковий та практичний інтерес становить процесуальна конструкція, реалізована у Королівстві Нідерландів. Ця модель, ґрунтуючись на універсальному принципі повного відшкодування судових витрат, успішно інтегрує низку диференціюючих факторів, які дозволяють адаптувати зміст та умови компенсаційного механізму до особливостей конкретної справи. До цих специфічних параметрів належать, зокрема, категорія (група) судових витрат, юрисдикція суду, важливість справи, номенклатура стандартизованих процесуальних дій, здійснених у межах провадження.

Так, згідно з ч. 1 ст. 237 Цивільного процесуального кодексу Нідерландів *(Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering)* (далі – ЦПК), сторона, яка програла справу, може бути зобов'язана сплатити судові витрати іншої сторони [1].

Зазначене положення формулює загальний принцип розподілу судових витрат у цивільному судочинстві Нідерландів, який має у своїй основі класичне «англійське правило» (*English Rule* або *The-Loser-Pays-Rule*), за якого сторона-переможець має право на відшкодування всіх або частини фактично понесених судових витрат за рахунок сторони, яка програла справу. Цей підхід поширюється насамперед на базові (власне процесуальні) судові витрати *(proceskosten)*, тобто на ті витрати, які понесені стороною-переможцем у зв'язку з участю у конкретному судовому процесі. До них належать судові збори, витрати на виклик до суду та вручення судових повісток, витрати на юридичне представництво тощо.

У свою чергу, відповідно до ч. 4 ст. 237 ЦПК, за клопотанням сторони, на користь якої було ухвалено рішення про судові витрати *(kostenveroordeling)*, суд оцінює витрати, понесені після ухвалення рішення, та з цією метою видає наказ *(bevelschrift)*, що не підлягає оскарженню [1]. У цьому випадку мова йде вже не про *proceskosten*, а про так звані *«наступні»* судові витрати *(nakosten)*[1], тобто ті витрати, які були понесені стороною вже після завершення судового розгляду, наприклад, витрати, пов'язані з виконанням судового рішення або дорученням судовому виконавцю вручити повістку до суду[2,3].

Proceskosten та *nakosten* у процесуальній системі Нідерландів класифікуються на *визначені (фіксовані)* та *невизначені (динамічні)*. Остання категорія охоплює ті витрати, які неможливо заздалегідь оцінити (визначити), а

---

[1] В англомовній юридичній термінології для цієї категорії судових витрат часто використовується термін *«post-judgment costs»*.

[2] Основна частина *nakosten* складається з гонорару, який стягується судовим виконавцем *(deurwaarder)* за свої послуги, які можуть включати офіційне вручення судового рішення стороні, яка програла *(betekening van het vonnis)*, накладення арешту на майно *(beslaglegging)* тощо.

[3] При цьому, згідно з позицією Верховного Суду Нідерландів *(Hoge Raad)*, висловленою у постановах від 19.03.2010 року у справі № 08/02690 та від 10.12.2010 року у справі № 08/04726, саме *kostenveroordeling*, тобто рішення про присудження судових витрат, є належною правовою підставою *(executoriale titel)* для стягнення як *proceskosten*, так і *nakosten*. Водночас, на відміну від *proceskosten*, конкретний розмір *nakosten* не визначається у *kostenveroordeling*, але може бути встановлений судом окремо у разі виникнення спору щодо їхньої суми під час виконавчого провадження, про що судом окремо видається *bevelschrift*.

тому вони встановлюються судом залежно від їхнього фактичного (реального) обсягу. Ця група судова витрат є менш поширеною у цивільному процесі та включає окремі статті нетарифікованих витрат, пов'язаних із діяльністю судового виконавця, залученням свідків, експертів тощо.

Натомість, фіксовані судові витрати визначаються відповідно до офіційно затвердженої тарифної сітки (таблиця стандартних ставок) та розподіляються між сторонами у межах встановлених сум, незалежно від фактичного розміру понесених витрат. Більшість судових витрат у цивільному судочинстві Нідерландів є фіксованими, що забезпечує високий рівень передбачуваності під час їхнього розподілу. Передусім, це судові збори *(griffierecht)* та витрати на юридичне представництво.

До витрат на юридичне представництво належать, перш за все, заробітна плата *(salarissen)* та інші витрати (виплати), пов'язані з участю адвоката *(verschotten van de advocaat)* (ст.ст. 238, 239 ЦПК)[1]. Ця категорія витрат обчислюється на підставі ліквідаційних тарифів *(liquidatietarief)* – набору стандартизованих, фіксованих ставок, які хоча і не є формально обов'язковими приписами, але на рівні правозастосовної практики активно використовуються судами всіх інстанцій для визначення сум процесуальної компенсації[2]. Втім, як зазначається у науковій літературі, застосування ліквідаційної ставки зазвичай призводить до того, що стороні, яка виграла справу, відшкодовується лише частина фактичних витрат, понесених на юридичне представництво [2, с. 16-17].

Наразі у Нідерландах затверджені різні *liquidatietarief* для різних судів – субрайонних (кантональних) судів *(kantongerecht)*, районних *(Rechtbanken)* та апеляційних судів *(Gerechtshoven)*, Верховного Суду *(Hoge Raad)*[3].

---

[1] У деяких судах, як-от субрайонних (кантональних), допускається компенсація заробітної плати іншого представника (не адвоката) *(salaris gemachtigde)*.

[2] Традиційно статті та кількісні показники *liquidatietarief* узгоджуються між органами, що представляють інтереси судової гілки влади та адвокатів. Крім того, з 2020 року ставки ліквідаційних тарифів підлягають періодичному перегляду (індексації) із застосуванням індексу споживчих цін (ІСЦ), що підтримує їхню актуальність та економічну збалансованість.

[3] При цьому, спеціальні правила застосування *liquidatietarief* діють у судах Нідерландів щодо справ у сфері інтелектуальної власності відповідно до вимог Директиви 2004/48/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС від 29.04.2004 року про захист прав інтелектуальної власності.

Наприклад, у районних та апеляційних судах діє єдиний *liquidatietarief*. За ним оцінка *salarissen van de advocaat* у *kostenveroordeling* здійснюється відповідно до двох параметрів ліквідаційного тарифу: (A) – номенклатури стандартизованих процесуальний дій, які були виконані адвокатом у справі; та (B) – важливості справи (грошової вартості справи та інших факторів). Понад суми, що підлягають ліквідації у вигляді заробітної плати за кожною ставкою ліквідаційного тарифу, підлягають погашенню («ліквідації») фактичні витрати (виплати), здійснені стороною в рамках провадження [3].

При застосуванні пункту А ліквідаційного тарифу за результатами розгляду справи у районному суді за кожну стандартизовану процесуальну дію, виконану адвокатом, нараховується певна кількість балів *(punten)*. На сьогодні це 1 бал (повний), 0,5 бала (половинний) або 2 бали (максимальний).

Водночас, грошова вартість справи визначає, до якої тарифної групи відноситься конкретне провадження (підпункт 1 пункту В ліквідаційного тарифу). Структура тарифних груп побудована за прогресивним принципом: чим більший фінансовий інтерес справи (що включає, як правило, ціну позову, нараховані відсотки на основну суму боргу до моменту початку судової процедури та позасудові витрати[1]), тим вищою є вартість одного бала (євро за бал) у цій групі.

У районних судах діє 8 (вісім) тарифних груп, кожна з яких має межі грошової вартості, визначену вартість одного бала та ліміт максимальної кількості балів до зарахування (останній діє не для всіх тарифних груп). Відтак, загальна сума компенсації витрат на юридичне представництво розраховується як добуток кількості балів (але не більше встановленого максимуму) на вартість одного бала.

Диференціація базових тарифних ставок передбачена для окремих видів проваджень, зокрема, спрощених проваджень (підпункт 2 пункту В ліквідаційного тарифу), апеляційних проваджень щодо перегляду рішень субрайонних та районних судів (підпункти 3 та 5 пункту В ліквідаційного

[1] Питання правового статусу позасудових витрат *(buitengerechtelijke incassokosten)* та правил їхнього відшкодування є об’єктом для окремого наукового дослідження.

тарифу), випадків врегулювання спору (підпункт 8 пункту B ліквідаційного тариф) тощо.

Підпункт 9 пункту B ліквідаційного тарифу присвячений *nakosten* та встановлює, що: (1) *nakosten* розраховуються як одноразова сума з урахуванням винагороди адвоката (додаткова заробітна плата – *het nasalaris*); (2) право на *nakosten* має лише та сторона, якій було присуджено відшкодування витрат за рахунок протилежної сторони, тобто це право не виникає у разі повного або часткового взаємозаліку витрат; (3) сума *nakosten* ніколи не повинна перевищувати половину присудженої («ліквідованої») заробітної плати адвоката *(geliquideerde salaris)*; (4) *nakosten*, як правило, оцінюються заздалегідь і включаються до *proceskostenveroordeling*.

Таким чином, нідерландська модель розподілу судових витрат демонструє ефективне поєднання принципу повного відшкодування із системою стандартизованих ліквідаційних тарифів, що має своїм позитивним наслідком досягнення високої передбачуваності судових витрат та забезпечення балансу конкуруючих інтересів сторін. Вивчення нідерландського досвіду є особливо актуальним для України у контексті її євроінтеграційного курсу. Адаптація подібних моделей може сприяти удосконаленню вітчизняного механізму відшкодування (розподілу) судових витрат за рахунок підвищення його ефективності та прогнозованості застосування для всіх учасників процесу.

Список використаних джерел:

1. Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering [Nederland]: De wet van 10.05.1837. Datum van update: 01.07.2025. Beschikbaar op: https://surl.lt/ewtxdg (toegangsdatum: 15.10.2025).

2. Teuben K. Rechtersregelingen in het burgerlijk (proces)recht. Burgerlijk Proces & Praktijk nr. II (diss. Leiden). Deventer: Kluwer, 2004. 393 p.

3. Liquidatietarief rechtbanken en gerechtshoven per 1 februari 2024. URL: https://surl.lu/vbdpug (toegangsdatum: 15.10.2025).

Nedelea Marilena-Oana
Lecturer Ph.D., Stefan cel Mare University of Suceava
(Suceava, Romania)

THE STATUS OF DIPLOMATIC MISSIONS DURING WARTIME: CONTINUITY, SUSPENSION, AND SAFEGUARDING DIPLOMATIC ARCHIVES

This paper examines the legal status, operational continuity, and protective measures applicable to diplomatic missions during periods of armed conflict and under conditions resembling martial law. While the Vienna Convention on Diplomatic Relations (1961) establishes the inviolability of diplomatic premises and archives, wartime realities often challenge the practical application of these norms. The study analyzes the legal basis for maintaining, suspending, or relocating diplomatic missions when hostilities directly threaten staff, facilities, and communications. Particular attention is given to the obligations of the receiving state to ensure the protection of diplomatic property, as well as to the sending state's discretion to evacuate personnel while preserving the mission's functional legitimacy.

By drawing on recent case studies—including the closure and partial evacuation of embassies in Ukraine, Syria, Afghanistan, and Sudan—the paper highlights the strategies employed to safeguard diplomatic archives, digital communications, and classified materials from seizure or destruction. Furthermore, the study evaluates the emerging role of virtual and remote diplomatic presence as a temporary alternative during conflict. The findings contribute to a deeper understanding of how international diplomatic law adapts to crisis conditions and underscore the continuing need for stronger legal and institutional mechanisms that ensure both continuity and security of diplomatic representation in wartime contexts.

The legal and functional status of diplomatic missions during armed conflicts continues to represent a complex and evolving issue in contemporary international law. Although the Vienna Convention on Diplomatic Relations of 1961 provides a

stable normative framework governing the inviolability of diplomatic premises, archives, and personnel, wartime realities frequently impose severe constraints on the practical enforcement of these obligations. This paper explores the tension between the codified principles of diplomatic law and the extraordinary measures that states may employ under conditions of martial law, national emergency, or full-scale interstate armed conflict.

Diplomatic missions traditionally serve as the primary institutional mechanism through which states maintain communication, negotiation, and conflict-management channels. Their continued presence during war is not merely symbolic but can be essential for humanitarian coordination, the protection of nationals abroad, and the negotiation of ceasefire arrangements or prisoner exchanges. However, when the physical security of diplomatic personnel and facilities is compromised—whether due to active hostilities, political instability, targeted attacks, or governmental collapse—the sending state must decide whether to maintain operational continuity, temporarily suspend the mission, or proceed with evacuation and relocation. Such decisions often involve the balancing of legal obligations, security considerations, and geopolitical signaling.

One of the core issues addressed in this study is the **protection and safeguarding of diplomatic archives**. The Vienna Convention mandates their inviolability even in cases of severed diplomatic relations, but the enforcement of this protection in conflict zones may be hindered by the inability of local authorities to exercise effective territorial control. The danger of archives being seized, destroyed, or exploited for intelligence purposes has grown in recent conflicts, particularly where non-state actors or de facto authorities operate outside conventional diplomatic frameworks. Consequently, states have adopted a variety of protective strategies, including digital encryption, emergency destruction protocols, remote data transfer, and the establishment of temporary secure facilities in third countries.

The paper draws on several recent case studies to illustrate these challenges and adaptations. The partial relocation of diplomatic missions from Kyiv following the 2022 Russian invasion of Ukraine demonstrated the need for flexible operational

models that allow embassies to continue functioning remotely while maintaining legal recognition. In Afghanistan, the collapse of the central government in 2021 forced numerous states to rapidly evacuate personnel, with varying degrees of success in protecting classified diplomatic materials. The prolonged conflicts in Syria and Sudan further highlight the vulnerability of diplomatic infrastructure when the host state's administrative capacity deteriorates or fragments.

In addition, the paper evaluates the emerging concept of **"virtual diplomacy"**—the temporary continuation of embassy functions through remote communication networks, liaison offices, or accredited representatives situated outside the conflict zone. While such arrangements may ensure functional continuity, they raise important legal questions regarding accreditation, jurisdiction, and the validity of diplomatic acts performed extraterritorially.

The findings of this research reveal the necessity for clearer procedural norms and strengthened international cooperation in safeguarding diplomatic missions during wartime. This includes enhancing legal instruments for the protection of archives, developing standardized evacuation and continuity-of-operation protocols, and clarifying the legal status of remote or relocated diplomatic missions. The study concludes that while the foundational principles of diplomatic law remain robust, their effective implementation under wartime conditions requires adaptive strategies and a reinforced commitment from both sending and receiving states, as well as from international organizations.

References

1. Denza Eileen, Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations (5th Edition). Oxford University Press, 2025.

2. Barker, J. Craig. "The Function of Diplomatic Missions in Times of Armed Conflict or Foreign Armed Intervention." *Nordic Journal of International Law*, vol. 81, issue 4 (2012), pp. 387- 406.

3. Vienna Convention on Diplomatic Relations (VCDR), United Nations Treaty Series vol. 500, p. 95.

4. Grané Labat, Patricio & Naomi Burke. “The Protection of Diplomatic Correspondence in the Digital Age: Time to Revise the Vienna Convention?” in *Diplomatic Law in a New Millennium*, ed. Paul Behrens. Oxford University Press, 2017, pp. 204- 230.

5. International Council on Archives (ICA), International Council of Museums (ICOM), International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) & International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). “Declaration on the Protection of Archives, Libraries, Museums and Heritage Places During Armed Conflicts and Political Instability.” *Preservation, Digital Technology & Culture*, Vol. 53, Issue 2 (2024).

Jurgita Paužaitė-Kulvinskienė
Deputy Dean for Research, Faculty of Law, Vilnius University, Doctor of Legal Sciences, Professor, LL.M. (Frankfurt am Main), Head of the Center for Administrative Law and Administrative Justice
(Vilnius, Lithuania)

THE RULE OF LAW AND JUDICIAL PROTECTION IN CASES INVOLVING NATIONAL SECURITY AND ECONOMIC FREEDOM

In European public law, the principle of the rule of law and the necessity to ensure that courts can effectively protect every individual’s rights and freedoms are increasingly emphasized. However, in certain cases, the possibility to challenge acts adopted by the highest state institutions may become a significant ground for limiting judicial jurisdiction — for example, when courts must find a balance between the protection of individual rights and the safeguarding of national security as a public interest. Therefore, in such cases the court must strike a proportional balance and ensure their compatibility.

Furthermore, in this category of cases, a unique model of judicial protection has been established — that involves both administrative courts and constitutional courts.

Ordinarily, cases between constitutional and administrative justice are clearly delimited in the law. Problems arise, however, in those situations where the highest state institutions adopt individual decisions addressed to a specific natural or legal person concerning the protection of national security interests.

Considering Lithuania's specific geopolitical situation and the attempts of neighboring countries to negatively influence the Lithuanian legal system and economic structure, on 1 March 2018, a new version of the Law on the Protection of Objects Important to Ensuring National Security entered into force. This law regulates an administrative procedure designed to safeguard national security interests by expanding the mechanism for screening investors and transactions with compliance with national security requirements. Within this administrative screening process, the Government — as a state authority — is involved in the final decision-making regarding whether investors or transactions comply with national security interests.

In these cases, the adopted acts are subject to appeal before the administrative courts, which examine their legality and justification. However, if, in the course of examining the case, the administrative court has doubts about the constitutionality or legality of such an act (e.g., a Government resolution), it must suspend the proceedings and refer the matter to the Constitutional Court.

According to Lithuanian case law, an administrative court may independently review the legality of acts adopted by the highest state institutions (the President, the Government, or the Parliament) only when it has no doubts as to the act's conformity with the Constitution and the laws. If such doubts arise, the administrative court must suspend the proceedings and request the Constitutional Court to determine whether the act in question is in conformity with the Constitution and the laws.

There are a dual-layer model of judicial control, where both administrative and constitutional jurisdictions are "programmed" to operate within the same case. This duality raises new practical challenges due to the differing scopes of jurisdiction and powers of these courts.

First, it must be clearly stated that the doctrine of immunity of state acts does not apply in these cases. Historically, this doctrine was based on the assumption that certain spheres of decision-making — especially those related to foreign policy, national security, or strategic state interests — must remain beyond the jurisdiction of the courts. This served to preserve the balance of powers and to ensure the State's ability to respond swiftly and effectively to strategic challenges. However, today this doctrine has always raised concerns regarding the implementation of the rule of law — since any limitation of judicial control risks undermining the standard of effective judicial protection. Today, issues concerning national security are subject to judicial review, albeit within a specific, *sui generis* legal framework.

Individual provisions of the Constitution specifically and explicitly stress the importance of ensuring national security. The Constitution places the duty of guaranteeing national security on the Government, emphasizing it as a core government function alongside maintaining territorial integrity and public order. For example, Article 94(1) of the Constitution provides that the Government shall*, inter alia*, guarantee the security of the State. By mandating the Government to "protect the inviolability of the territory" and "guarantee national security," Article 94 integrates security into the daily functions of State governance. The wording of this provision also implies that national security is a multi-institutional obligation, requiring coordination between ministries, effective implementation of law, and active participation in foreign relations.

Specifically, Article 46(3) of the Constitution requires the legislator, when regulating economic relations, to establish a legal framework that ensures economic activities serve the common welfare of the nation. When analyzing this provision, the Constitutional Court noted that this welfare is not possible without the security of the state and society. This interconnection between the common welfare of the People and national security aims to ensure that the national security legal regime is interpreted as a constitutional obligation on the legislator to regulate economic activity ensuring the common good of the nation which includes, *inter alia*, the national security.

Having in mind, the Constitution refers to national security several times, the Constitution does not establish a single, unchanging concept of national security, nor does it create a static institutional and legal framework for ensuring national security. This is left to the legislature and the government, which can take into account evolving geopolitical circumstances. Threats to national security can vary in nature and can be unexpected or difficult to define in advance. It is therefore impossible to give an exhaustive definition of the concept of national security. It is necessarily broad, leaving a wide margin of discretion to the relevant authorities to define what is necessary to ensure national security.

The Constitutional Court's jurisprudence recognizes that national security may serve as a basis for the establishment and application of legal regimes restricting the freedom of economic activity in areas of strategic importance for national security. In addition to the Constitutional Court, the Supreme Administrative Court has also repeatedly asserted that national security is a fundamental constitutional principle in Lithuania. Thus, the jurisprudence of the Constitutional Court and the Supreme Administrative Court confirms that national security interests occupy a special place in the legal system of Lithuania.

Oleksandru Savca
student postuniversitar al Departamentului de drept procedural
Universitatea națională din Cernăuți
(o. Cernăuți, Ucraina)

APLICAREA CONSTITUȚIEI DE CĂTRE INSTANȚE: DOCTRINĂ ȘI JURISPRUDENȚĂ INTERNAȚIONALĂ

Transformările constituționale și juridice creează noi provocări pentru mecanismul național al drepturilor omului, oferind instanțelor judecătorești cele mai noi instrumente de aplicare a legii pentru a asigura implementarea efectului direct al normelor Constituției în aplicarea legii de zi cu zi. Cu toate acestea, eficacitatea

noutăților poate fi asigurată doar dacă sunt conturate caracteristicile metodologice ale utilizării unor astfel de mijloace procedurale și dezvăluirea principiilor cheie ale implementării lor. Astfel, problema protejării drepturilor constituționale ale omului, tocmai din punctul de vedere al înțelegerii de către instanțele judecătorești a naturii lor fundamentale, câștigă relevanță, ceea ce necesită o înțelegere adecvată a abordărilor aplicării Constituției ca bază fundamentală în administrarea justiției [2].

Funcția de control a instanței judecătorești în raport cu alte ramuri ale puterii este cea mai convingătoare dovadă a proprietăților sale: instanța adoptă în mod independent decizii care sunt obligatorii pentru destinatarii deciziei și pentru alte entități care operează în sfera de acțiune a deciziei. Decizia indică mijloacele de asigurare a punerii în aplicare a acesteia în termenele stabilite de instanță (în cadrul legii) [1]. Cu toate acestea, în ciuda faptului că Constituția Ucrainei nu identifică controlul judiciar ca o funcție independentă a instanței judecătorești, iar în literatura de specialitate această funcție este adesea identificată cu justiția sau considerată o continuare a acesteia, instanța judecătorească, rămânând în cadrul sistemului judiciar, indiferent de recunoașterea independenței autorității de control, trebuie inclusă în sistemul organelor de stat pentru monitorizarea respectării legii.

Fără o interpretare extinsă și creativă din partea instanței, Constituția Ucrainei riscă să rămână un document programatic, format doar din norme pozitive (litera legii), care nu ia în considerare spiritul constituțional, normele și valorile constituționale nescrise, fără de care Constituția nu poate servi drept instrument eficient pentru limitarea puterii statului [4]. Însă interpretarea vizează în primul rând nu textul Constituției în sine, ci acele subiecți care vor utiliza acest text. Interpretarea Constituției creează un domeniu interpretativ normativ obligatoriu de înțelegere a normelor constituționale pentru toți subiecții de drept.

Supremația Constituției este asigurată de Curtea Constituțională a Ucrainei și de instanțele sistemului judiciar prin aplicarea principiului statului de drept (state of law). Conform articolului 129 din Constituție, judecătorul, atunci când administrează justiția, este independent și se ghidează după principiile statului de drept.

În ceea ce privește imperativul eficacității statului de drept, Curtea Constituțională a Ucrainei s-a pronunțat, remarcând ansamblul de instituții, mecanisme și proceduri naționale necesare pentru ca o persoană să poată poseda demnitate umană și să se protejeze de acțiunile arbitrare ale statului (organele și funcționarii acestuia). Această componentă vizează în principal cerința prezenței în sistemele politico-juridice ale statului a acelor elemente instituționale (structurale) care, în combinație cu procedurile juridice relevante, asigură mecanismele instituționale și procedurale ale statului de drept (statul de drept). Un rol special în sistemul de susținere instituțională a „statului de drept" (statul de drept) este atribuit sistemului judiciar…[3]. Justiția, orientată spre Constituție, consolidează rolul instanței de judecată în implementarea valorilor consacrate de aceasta, devine un factor cheie în formarea unui stat de drept modern în Ucraina.

Raţiunile care fac necesară interpretarea sunt multiple [5]. Un prim factor important este nedeterminarea textului de lege. Numeroase expresii utilizate în text pot avea multiple semnificaţii; nu întotdeauna legiuitorul poate fi precis şi exhaustiv. Uneori, el formulează în mod deliberat o dispoziţie în termeni mai generali – utilizând formule precum „termen rezonabil", „condiţii normale", „dreaptă şi prealabilă despăgubire" sau „situaţii extraordinare" (în articolele 21 alin. (3), 42, alin. (2), lit. b), 44, alin. (3) şi respectiv 115, alin. (4) din Constituţie) – , lăsând în seama autorităţilor abilitate cu aplicarea textului să aprecieze înţelesul său concret, în raport de circumstanţele cazului. Excesul de detalii ar fi supraîncărcat textul constituţional, implicând în plus pericolul ignorării anumitor aspecte sau situaţii. Alteori o formulare dorită a fi clară şi precisă va necesita ulterior, în cazul survenirii unui anumit eveniment, o interpretare. Ca exemplu, putem menţiona dispoziţiile art. 85, alin. (2), coroborat cu 101, alin. (3) şi 105 din Constituţie (în redactarea anterioară revizuirii din 2003). Este vorba de posibilitatea revocării primului ministru, aspect asupra căruia vom mai reveni. Amintim că este vorba de posibilitatea revocării primului ministru de către Preşedintele României, posibilitate pe care, în actuala redactare, legea noastră fundamentală o exclude în mod expres (art. 107, alin. (2)). Problema a surveni în decembrie 1999, când în urma disensiunilor dintre premierul

de atunci (dl. Radu Vasile) şi partidul de care aparţinea în acel moment (PNŢCD), Preşedintele României a decis să-l revoce din funcţie pe şeful Guvernului. După toate probabilităţile, Adunarea Constituantă nu a avut în vedere survenirea unei asemenea situaţii. Este de altfel imposibil pentru o adunare să prevadă toate constelaţiile de factori care se vor configura în urma aplicării actelor normative pe care le adoptă. Doctrina poate însă, pe baza textului de lege, să anticipeze problemele viitoare şi să schiţeze soluţii, atât pentru instanţele care aplică textul, cât şi pentru legiuitor, în vederea unei detalieri sau modificări a actului normativ.

Prin aplicarea prevederilor constituționale, instanțele judecătorești participă direct la elaborarea Constituției însăși și, astfel, se „includ” în mecanismul de echilibrare a puterilor.

Literatura:

1. Конституція України у судових рішеннях / Орзіх М.П., Єзеров А.А., Терлецький Д.С. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – С. 7-8.

2. Застосування судами Конституції України: доктрина і практика, Київ: ВАІТЕ, 2022. – 604 с.

3. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 18 червня 2020 року № 5-р(II)/2020 у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213–VIII URL: http://www.ccu.gov.ua/docs/3132

4. Шевчук С.В. Способи тлумачення Конституції: порівняльний досвід // Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми. Збірник наукових праць членів Товариства конституційного права з нагоди десятої річниці Конституції України, Конституційного Суду України та самого Товариства / Відпов. ред. проф. Мартиненко П.Ф. і доц. Кампо В.М. – К.: «Купріянова», 2007. – С. 7.

5. Ioan Muraru, Mihai Constantinescu, Simina Tănăsescu, Marian Enache şi Gheorghe Iancu, Interpretarea Constituţiei. Doctrină şi practică, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 2002, pp. 72

Саленко Ольга
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ: ВРАХУВАННЯ ПРАКТИКИ СУДУ ЄС

У процесі євроінтеграції Україна дедалі активніше імплементує норми права Європейського Союзу (далі – ЄС) не лише на законодавчому рівні, а й у правозастосовній практиці. Важливим інструментом належного урахування права ЄС у діяльності національних судів виступає доктрина дружнього ставлення до міжнародного права. Цей підхід передбачає звернення суду до міжнародно-правових норм і практики міжнародних судових інституцій під час тлумачення положень національного законодавства. У цьому контексті показовими є рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016 та від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016, де підкреслено необхідність гармонізації національної практики з міжнародними стандартами прав людини.

Конституційний Суд України безпосередньо у тексті зазначених рішень вказав на застосування принципу дружнього ставлення до міжнародного права, обґрунтовуючи його застосування бажанням українського народу до міждержавного діалогу, що виявляється в укладенні міжнародних договорів у порядку і на умовах, передбачених статтею 9 Конституції України. Через механізми конституційного контролю Конституційний Суд України формує

офіційну конституційну доктрину, розвиває юридичні позиції, засновані на базових цінностях Конституції та міжнародних договорах, ратифікованих Верховною Радою України.

Перше рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016, ухвалене за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, стосується судового контролю за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу. У цьому рішенні Конституційний Суд зазначив, що відповідно до принципу дружнього ставлення до міжнародного права практика тлумачення та застосування конвенційних норм Європейським судом з прав людини має враховуватися при розгляді справи [1].

Друге рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016, ухвалене у справі про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України, враховує консультаційний висновок Координатора проєктів ОБСЄ на запит Суду, спирається на прецедентне право Європейського суду з прав людини та Керівні положення щодо свободи зібрань Бюро демократичних інституцій та прав людини ОБСЄ і Венеціанської комісії, й тим самим підтверджує принцип «дружнього ставлення до міжнародного права» як стандарт інтерпретації конституційних прав і свобод [2].

Конституційний контроль в Україні, окрім іншого, здійснюється на засадах доктрини дружнього ставлення до міжнародного права, згідно з якою практика тлумачення та реалізації прав людини в міжнародних договорах застосовується при прийнятті рішень Конституційним Судом України. Конституційний Суд застосовує юридичні конструкції міжнародних судів в якості інструмента аргументації власних рішень з метою підвищення рівня їх демократичної легітимації, покращення захисту прав людини тощо. Україна є не єдиною державою, конституційний суд якої керується принципом дружнього ставлення до міжнародного права. Застосування принципу дружнього ставлення поширене серед конституційних судів у межах професійних асоціацій та

міжсудового діалогу. Доктрина дружнього ставлення до міжнародного права втілює загальновизнаний принцип міжнародного права – добросовісне виконання державою міжнародних договорів (pacta sunt servanda). А тому можна презюмувати наступний напрям застосування принципу дружного ставлення до міжнародного права – застосування права ЄС та практики Суду ЄС національними судовими органами.

У контексті євроінтеграційних процесів принцип дружнього ставлення до міжнародного права стає методологічною основою для застосування права ЄС і практики Суду ЄС українськими судами, включно з випадками, коли пряма законодавча вказівка відсутня. Такий підхід сприяє формуванню відкритої, проєвропейської системи правозастосування, заснованої на верховенстві права та взаємній повазі до міжнародних зобов'язань держави. Однією з показових сфер є енергетичне право, де положення актів ЄС і практика Суду ЄС безпосередньо впливають на формування національних рішень.

Відповідно до ч. 11 ст. 2 Закону України «Про ринок електричної енергії» № 2019-VIII правовою основою функціонування ринку електричної енергії є, серед іншого, практика Енергетичного Співтовариства та ЄС, включно з рішеннями Суду ЄС. Цим самим законодавець прямо закріпив обов'язок судів і органів влади враховувати практику Суду ЄС під час тлумачення та застосування національного законодавства.

У низці нещодавніх рішень суди зверталися до положень актів ЄС та тлумачень Суду ЄС при вирішенні спорів щодо механізмів балансування, тарифоутворення та взаєморозрахунків на ринку електричної енергії. Такий підхід свідчить про поступове формування європейського способу правового мислення українських судів, орієнтованого на узгодження національного права з acquis communautaire.

Такий підхід отримав інституційне підтвердження у практиці Верховного Суду. Зокрема у справах № 910/9627/20 та № 910/14489/20 Велика Палата Верховного Суду наголосила, що за наявності прямої законодавчої відсилки (зокрема, ч. 11 ст. 2 Закону України «Про ринок електричної енергії») суди та

органи влади беруть до уваги правозастосовну практику ЄС і Енергетичного Співтовариства, у тому числі рішення Суду ЄС як засіб встановлення змісту норм acquis та виведення загальних принципів їх застосування [3], [4]. Більше того Верховний Суд підкреслив стабільність підходів, оскільки в обох справах підтверджено, що рішення Суду ЄС можуть слугувати джерелом для з'ясування змісту норм права ЄС, а їх принципи – орієнтиром для національного тлумачення, навіть якщо конкретне рішення ухвалене щодо іншої держави.

Отже, законодавство ЄС та практика Суду ЄС можуть бути застосовані українськими судами: і) за прямою законодавчою вказівкою (як у Законі України «Про ринок електричної енергії»); іі) через принцип дружнього ставлення до міжнародного права – у разі відсутності таких приписів. Формування сталої практики посилання на прецеденти Суду ЄС сприятиме гармонізації українського права з правом ЄС та зміцненню євроінтеграційного курсу держави.

Водночас дискусійним залишається питання співвідношення врахування позицій Суду ЄС зі ступенем імплементації відповідних актів acquis у національне право. Окремі судді Великої Палати Верховного Суду у своїй окремій думці зауважують, що практика Суду ЄС є релевантним інтерпретаційним орієнтиром настільки, наскільки відповідні норми вже інтегровані в українське регулювання; інакше виникає ризик перенесення висновків, невідривно пов'язаних з механізмами, що в Україні ще не запрацювали. Врахування практики Суду ЄС українськими судами має бути контекстно-чутливим: співвідноситися з рівнем імплементації та фактичною наявністю відповідних послуг/інститутів. Доктрина дружнього ставлення не означає автоматизму: потрібен «тест релевантності». Для уникнення фрагментації правозастосування необхідна уніфікація стандартів між палатами Верховного Суду та регулярний перегляд позицій із урахуванням оновленого регуляторного середовища [5].

Українська судова практика послідовно рухається до європейських стандартів тлумачення права: доктрина дружнього ставлення до міжнародного

права задає методологію, а спеціальні законодавчі відсилки (як-от ч. 11 ст. 2 Закону України «Про ринок електричної енергії») надають чітку правову підставу враховувати акти та прецеденти права ЄС. Окремої уваги потребує «тест релевантності». Поєднання доктрини та прямої законодавчої відсилки забезпечує поступову гармонізацію українського права з правом ЄС, підвищує передбачуваність правозастосування і рівень захисту прав людини та учасників ринку.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України від 01 черв. 2016 р. № 2-рп/2016 URL: https://ccu.gov.ua/docs/1858; https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text (дата звернення: 14 жовт. 2025).
2. Рішення Конституційного Суду України від 08 верес. 2016 р. № 6-рп/2016 URL: https://ccu.gov.ua/docs/1924 (дата звернення: 14 жовт. 2025).
3. Велика Палата Верховного Суду. Постанова від 03 серп. 2022 р. у справі № 910/9627/20 (провадження № 12-59гс21) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852859 (дата звернення: 14 жовт. 2025).
4. Велика Палата Верховного Суду. Ухвала від 15 листоп. 2023 р. URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/115287556 (дата звернення: 14 жовт. 2025).
5. Ткач І. В., Банасько О. О., Гудима Д. А., Кишакевич Л. Ю. Окрема думка суддів URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115476642 (дата звернення: 14 жовт. 2025).

Фідря Юлія Олександрівна
к.ю.н., доцент, завідувач кафедри
кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(м. Луцьк, Україна)

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Забезпечення реального доступу до правосуддя є одним із ключових обов'язків демократичної, правової держави, а також невід'ємною складовою принципу верховенства права. Саме через такі механізми особа реалізує своє право на справедливий суд, гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ, Конвенція).

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) у своїй практиці неодноразово підкреслював, що право на справедливий суд є «практичним та ефективним, а не теоретичним чи ілюзорним», а тому держава зобов'язана створити належні інституційні та процесуальні умови для його здійснення. Насамперед право на доступ до правосуддя повинно отримати належну нормативну регламентацію з боку держави. Як зазначається у п. 78 рішення ЄСПЛ у справі «Zubac v. Croatia» від 05.04.2018, «право на доступ до суду за своєю природою потребує регулювання державою, і таке регулювання може змінюватися у часі та місці відповідно до потреб та ресурсів суспільства та окремих осіб» [1].

Забезпечення доступу до правосуддя охоплює як негативні зобов'язання держави – утримуватися від дій, які можуть необґрунтовано обмежити, утруднити або й унеможливити доступ особи до правосуддя та суду, так і позитивні зобов'язання – вживати заходів для створення та забезпечення реальної можливості кожного звернутися до суду і отримати ефективний захист

порушених прав. А реалізація судових гарантій прав людини, як слушно зазначає Є. Качанов, можлива лише за умови системного виконання сукупності негативних та позитивних зобов'язань держави [2, с. 190].

О. Овчаренко небезпідставно стверджує, що держава зобов'язана відігравати помітну роль у забезпеченні права на доступ до суду, що може полягати як у вчиненні активних дій, спрямованих на створення конкретних механізмів гарантій цього права, так і в утриманні від учинення дій, що можуть створювати фактичні правові перешкоди в його реалізації [3, с. 55]. У схожому ключі висловлюється і О. Льошенко, підкреслюючи, що виконання зобов'язань за Конвенцією полягає не лише в усуненні перешкод для реалізації прав, але і у здійсненні певних позитивних дій, спрямованих на забезпечення доступу до правосуддя [4, с. 66].

Варто зауважити, що позитивні та негативні зобов'язання держави щодо забезпечення доступу до правосуддя, є взаємодоповнюючими та ґрунтуються на судовій практиці ЄСПЛ. Так, у рішенні у справі «Campbell and Fell v. the United Kingdom» від 28.06.1984 Суд вказав, що право на доступ до суду повинно не лише існувати, а й бути ефективним, із чого випливає негативний обов'язок держави утримуватися від перешкоджання належному використанню права на доступ до суду як через рішення, так і шляхом фактичних дій [5]. У іншому рішенні ЄСПЛ у справі «Kreuz v. Poland» від 19.06.2001 Суд зазначив, що положення пункту 1 статті 6 про виконання зобов'язання забезпечити ефективне право доступу до суду не означає просто відсутність втручання, але й може вимагати вчинення позитивних дій у різноманітних формах з боку держави (абзац 2 п. 59) [6].

Постійна актуальність питання забезпечення державою позитивних зобов'язань у сфері доступу до правосуддя підтверджується сталістю підходів ЄСПЛ: Суд упродовж десятиліть неухильно наголошує на активній ролі держави у гарантуванні реального й ефективного доступу до правосуддя, демонструючи послідовність та наступність у розумінні сутності цього права. Підтвердженням цієї тези можуть слугувати два рішення ЄСПЛ. Перше – у

справі «Airey v. Ireland» від 09.10.1979, у якому Суд наголосив на тому, що «виконання обов'язку за Конвенцією у деяких випадках може вимагати певних конструктивних заходів з боку держави; за таких обставин держава не може просто залишатися пасивною… . Зобов'язання забезпечувати реальне право на судовий розгляд належить до цієї категорії обов'язку» (абз. 2 п. 25) [7]. Друге рішення ухвалене у справі «Spektor v. Ukraine» від 03.05.2025 майже через п'ятдесят років, де ЄСПЛ, нагадуючи, що ст. 6 Конвенції не зобов'язує Договірні Сторони створювати суди апеляційної чи касаційної інстанцій, вказав: «Проте там, де існують такі суди, мають дотримуватися гарантії статті 6 Конвенції, держава повинна гарантувати громадянам ефективне право на доступ до судів для вирішення спору щодо їхніх прав та обов'язків … [8].

В українському контексті в умовах воєнного стану забезпечення доступу до правосуддя залишається однією з найбільш проблемних сфер реалізації права на справедливий суд. Руйнування судової інфраструктури та постійні загрози обстрілів та ракетних атак, територіальна недоступність судів та зміна територіальної юрисдикції окремих судів у прифронтових регіонах, суддівська кадрова криза, нерівномірний розподіл навантаження між судами та низький рівень фінансового та матеріально-технічного забезпечення судів – це далеко не повний перелік зумовлених воєнними діями викликів, з якими нашій державі доводиться стикатися і шукати шляхи їх вирішення з метою гарантування права на доступ до правосуддя.

Слід констатувати, що Україна гідно долає ці виклики. У Щорічній доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2024 рік [9], підготовленій Вищою радою правосуддя, вказано, що судова система визначається одним із ключових елементів післявоєнного відновлення держави, економічного зростання та інтеграції України до ЄС, а також наголошується на необхідності подальшого укріплення незалежності судової влади, оптимізації мережі судів, створення умов для справедливого доступу громадян до правосуддя в усіх регіонах, а також узгодження реформ із європейськими стандартами.

Водночас позитивним є те, що наша держава поступово впроваджує компенсаторні механізми для забезпечення доступу до суду в умовах воєнного стану: розширюється застосування електронного правосуддя, проводиться відновлення роботи судів у деокупованих територіях, здійснюється цифровізація процедур судочинства. Такі кроки підвищують доступність правосуддя, особливо для внутрішньо переміщених осіб та громадян із тимчасово окупованих територій, що у цілому свідчить про прагнення нашої держави виконувати свої міжнародні зобов'язання.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що держава несе відповідальність не лише за недопущення обмеження чи ускладнення доступу особи до правосуддя, але й за створення ефективних правових, організаційних та інституційних механізмів його реалізації. Забезпечення реального доступу до правосуддя є одним із ключових критеріїв ефективності функціонування держави як правової та демократичної.

Позитивні та негативні зобов'язання держави у цій сфері виступають своєрідним мірилом спроможності судової системи, рівня дотримання принципу верховенства права та ступеня реалізації міжнародних стандартів захисту прав людини. У нинішніх умовах триваючої збройної агресії проти України проблема доступу до правосуддя набуває особливого змісту, адже саме здатність держави забезпечити безперервне та справедливе судочинство є індикатором її стійкості і готовності діяти відповідно до європейських цінностей.

Список використаних джерел:

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Zubac v. Croatia» від 05.04.2018. Заява № 40160/12. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-181821

2. Качанов Є.О. Судові гарантії прав людини. Дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 214 с.

3. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: Монографія. Х.: Право, 2008. 304 с.

4. Льошенко О. Ю. Реалізація права на справедливий суд у кримінальному провадженні України. Дис. … докт. філософії 081 Право, Одеса, 2021. 214 с.

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Campbell and Fell v. the United Kingdom» від 28.06.1984. Заяви № 7819/77; 7878/77. URL: https://zakon-pro.ligazakon.net/document/ES015164?land=UA&context=UA&an=18

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Kreuz v. Poland» від 19.06.2001. Заява № 28249/95. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_030#Text

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Airey v. Ireland» від 09.10.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_332#Text

8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Спектор проти України» від 03.05.2025. Заява № 11119/24. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-242545

9. Щорічна доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2024 рік: затв. рішенням Вищої ради правосуддя 29 травня 2025 року № 1157/0/15-25. URL:https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2024_rik_pro_stan_zabezpechennya_nezalezhnosti_suddiv_v_ukrayini_0.pdf

Oksana Șcerbaniuc

Șef al Departamentului de Drept procedural la

Universitatea naţională din Cernăuţi în numele lui Iurii Fedkovici, profesor la

Facultatea de Drept a Universității din Vilnius, doctor în jurisprudență, profesor

(o. Cernăuți, Ucraina)

RĂSPUNDEREA DISCIPLINARĂ A JUDECĂTORILOR: ANALIZA CONCLUZIILOR ȘI RECOMANDĂRILOR COMISIEI DE LA VENEȚIA PRIVIND REFORMA JUDICIARĂ ÎN UCRAINA

Răspunderea judiciară este strâns legată de independența sistemului judiciar, deoarece reglementarea sa necorespunzătoare duce la subminarea independenței sistemului judiciar. Acest lucru se întâmplă în circumstanțe în care judecătorii se pot confrunta cu consecințe potențial negative asupra siguranței locului de muncă și/sau a perspectivelor lor de carieră în circumstanțe neclare.

La 13 decembrie 2024, Consiliul Consultativ al Judecătorilor Europeni (CJUE) al Consiliului Europei a adoptat un aviz privind răspunderea disciplinară a judecătorilor [1]. Avizul a fost elaborat pe baza concluziilor anterioare ale CJUE, în special a Avizelor nr. 3 (2002) și nr. 18 (2015), a Magna Carta judecătorilor CJUE (2010) și a documentelor relevante ale Consiliului Europei, inclusiv, dar fără a se limita la, Carta europeană a statutului judecătorilor, Raportul Secretarului General al Consiliului Europei pe 2023 privind situația democrației, a drepturilor omului și a statului de drept în Europa, Recomandarea Comitetului de Miniștri CM/Rec(2010)12 privind judecătorii: independență, eficiență și responsabilitate, Raport al Comisiei Europene pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția) privind independența sistemului judiciar, Raport privind evaluarea sistemelor judiciare europene: ciclul de evaluare 2024 al Comisiei Europene pentru Eficiența Justiției (CEPEJ), rezultatele celei de-a patra runde de evaluare a Grupului de state împotriva corupției (GRECO) privind judecătorii, Revizuirea implementării Planului de Acțiune al Consiliului Europei privind consolidarea independenței și imparțialității sistemului

judiciar al Comitetului European privind cooperarea juridică (CDCJ) și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO). De asemenea, acesta ține seama de principiile de bază ale ONU privind independența sistemului judiciar, de principiile de conduită judiciară de la Bangalore, de raportul Rețelei europene a consiliilor judiciare (ENCJ) privind independența, responsabilitatea și calitatea sistemului judiciar, de recomandările OSCE privind independența și responsabilitatea sistemului judiciar (recomandările de la Varșovia) și de alte documente relevante [1].

Avizul analizează motivele, justificările și limitele răspunderii disciplinare a judecătorilor. Acesta conține un set de principii și recomandări de bază aplicabile tuturor statelor membre ale Consiliului Europei și este conceput pentru a aborda situațiile în care independența și imparțialitatea sistemului judiciar pot fi amenințate.

CJUE a confirmat că stabilirea unor norme clare care să asigure independența organelor care inițiază și decid cu privire la procedurile disciplinare din partea ramurilor executiv și legislativ.

CREC a subliniat necesitatea de a oferi judecătorilor posibilitatea de a participa pe deplin la procedurile disciplinare și de a avea dreptul de a face apel în conformitate cu art. 6 CEDO.

Rada Supremă a Ucrainei a înregistrat registrul proiectului de lege a Ucrainei "Cu privire la modificările Legii Ucrainei "Cu privire la sistemul judiciar și statutul judecătorilor" și a anumitor acte legislative ale Ucrainei privind îmbunătățirea procedurilor disciplinare și de altă natură". Nr. 13137 din data de 26.03.2025 și registru. Nr. 13137-1 din 7 aprilie 2025. Nota explicativă la proiectul de lege nr. 13137 din 26.03.2025 prevede că: "Aproape un deceniu de practică de aplicare a legii acestor prevederi indică necesitatea unor modificări legislative, în special în ceea ce privește aspecte precum o definiție mai clară a motivelor de aducere a judecătorilor la răspundere disciplinară, protejarea judecătorilor de inițierea unor proceduri disciplinare nefondate sau exagerate.

Relevanța acestei probleme este evidențiată și de următoarele documente analitice:

- analiza legislației naționale a Ucrainei privind procedurile disciplinare împotriva judecătorilor în vederea optimizării și simplificării acestora în conformitate cu standardele Consiliului Europei și cele mai bune practici ale statelor membre ale Consiliului Europei, pregătită în cadrul proiectului Consiliului Europei "Sprijin pentru sistemul judiciar al Ucrainei în asigurarea unui acces mai bun la justiție" (august 2022);

- o analiză a sistemului de proceduri disciplinare și a responsabilității judecătorilor din Ucraina, pregătită în cadrul proiectului "Asigurarea implementării efective a dreptului la un proces echitabil (articolul 6 din CEDO) în Ucraina", finanțat de Fondul fiduciar pentru drepturile omului și implementat de Divizia programelor de cooperare a Consiliului Europei (iunie 2023);

- raport analitic "Îmbunătățirea motivelor pentru aducerea judecătorilor la răspundere disciplinară", elaborat de proiectul UE "Pravo-Justiție" (ianuarie 2025). În plus, trebuie remarcat faptul că una dintre recomandările Grupului de state împotriva corupției (denumit în continuare GREKO), care rămâne încă neimplementată de Ucraina, este "de a formula mai clar definiția infracțiunilor disciplinare legate de conduita judecătorilor" (recomandarea XIX).

La 29 mai 2025, președintele Înaltului Consiliu al Justiției din Ucraina, dl Hryhoriy Usyk, a solicitat avizul Comisiei de la Veneția a Consiliului Europei cu privire la proiectele de legi

"Amendamente la Legea Ucrainei "privind sistemul judiciar și statutul judecătorilor" și anumite acte legislative ale Ucrainei pentru îmbunătățirea procedurilor disciplinare și de altă natură" (nr. 13137 și 13137-1 din 26 martie 2025 și, respectiv, 7 aprilie 2025). Comisia Europeană "Pentru democrație prin drept" a furnizat în mod repetat evaluări ale experților cu privire la reformele ucrainene. Aceste recomandări sunt esențiale pentru asigurarea unui echilibru între independența judecătorilor și responsabilitatea acestora, care stă la baza statului de drept și a integrării europene a Ucrainei. Comisia salută simplificarea listei de motive de la mai mult de douăzeci la zece, ceea ce face sistemul mai ușor de înțeles și mai eficient. Cu toate acestea, ea critică aspru neclaritatea și amploarea excesivă a formulării, cum ar

fi "o încălcare semnificativă a regulilor procedurale", "alte consecințe negative semnificative" sau "un stil de viață incompatibil cu statutul unui judecător". Recomandarea este clară: lista motivelor ar trebui să fie exhaustivă, specifică și limitată doar la acțiunile intenționate sau din neglijență gravă. Comisia recomandă excluderea răspunderii pentru erori de bună credință sau interpretări ale legii cu bună-credință, precum și pentru decizii nemotivate sau refuzul de a se recuza, în cazul în care nu există intenții rău intenționate.

Comisia acordă o atenție deosebită aspectelor comportamentale, cum ar fi "discreditarea statutului unui judecător" sau "ingerința în justiție", avertizează împotriva includerii în motivele comportamentului membrilor familiei judecătorului, deoarece judecătorul nu le poate controla acțiunile, iar acest lucru încalcă principiile proporționalității și vieții private. Prin urmare, recomandarea Comisiei de la Veneția este de a restrânge domeniul de aplicare și de a revizui pragurile ridicate pentru litigiile de proprietate, având în vedere contextul economic al Ucrainei, inclusiv războiul.

În ceea ce privește aspectele procedurale, Comisia și-a exprimat rezerve serioase cu privire la inițierea procedurii disciplinare. În prezent, orice persoană poate depune o plângere, ceea ce duce la supraîncărcarea sistemului și la posibile abuzuri. Modificările propuse, care permit comisiilor parlamentare, adunărilor de judecători sau instanțelor superioare să inițieze proceduri, sunt considerate de Comisie ca fiind o amenințare la adresa independenței sistemului judiciar, deoarece deschid ușa influenței și presiunilor politice. Recomandarea Comisiei de la Veneția este de a limita dreptul de a depune plângeri numai la persoanele direct implicate în caz sau la cele cu un interes legitim. În plus, Comisia propune introducerea unei taxe pentru plângerile nefondate pentru a preveni abuzurile, dar cu mecanisme proporționale pentru a nu restricționa accesul la justiție.

În ceea ce privește sancțiunile, Comisia de la Veneția susține o gradare – de la avertismente și amenzi la suspendare sau concediere, dar cere proporționalitate. Ea recomandă abolirea învățământului obligatoriu ca sancțiune, deoarece subminează obiectivul educațional, și limitarea impactului sancțiunilor anterioare pentru a evita

pedeapsa dublă. Este important ca deciziile să nu intre în vigoare imediat, cu excepția cazurilor excepționale, și să se asigure dreptul de a introduce o cale de atac la o instanță superioară, în conformitate cu articolul 6 din Convenția europeană a drepturilor omului.

În general, Comisia Europeană critică o abordare fragmentată a reformelor, deoarece schimbările constante ale legislației fără o analiză cuprinzătoare duc la instabilitate și erodarea încrederii publice. Principala recomandare a comisiei este: înainte de a pune în aplicare modificările, efectuați o analiză cuprinzătoare, implicați părțile interesate și concentrați-vă pe utilizarea eficientă a mecanismelor existente, mai degrabă decât pe revizuiri frecvente. Acest lucru va ajuta la evitarea "patologiilor fervoarei reformiste", după cum notează experții, și va asigura o adevărată independență a sistemului judiciar.

În ceea ce privește răspunderea disciplinară a judecătorilor Curții Constituționale a Ucrainei, Comisia de la Veneția subliniază că măsurile disciplinare împotriva judecătorilor curților constituționale, inclusiv CCU, ar trebui aplicate exclusiv pentru infracțiuni intenționate sau neglijență gravă, pentru a evita presiunea politică și a păstra independența. Decizia privind răspunderea disciplinară ar trebui să fie luată chiar de Curtea Constituțională (de exemplu, Marea Cameră a Curții Constituționale a Ucrainei), fără control extern din partea instanțelor ordinare, pentru a nu submina autoritatea organului constituțional. În contextul Ucrainei, referindu-se la cazul Shevchuk (fost șef al Curții Constituționale a Ucrainei), Comisia subliniază importanța garanțiilor procedurale, cum ar fi dreptul la o audiere, accesul la materialele cauzei, capacitatea de a contesta acuzațiile și de a prezenta probe.

În avizul său de urgență din 2020 privind criza Curții Constituționale a Ucrainei, Comisia a recomandat ca procedurile disciplinare din Legea "Cu privire la Curtea Constituțională a Ucrainei" să fie reglementate în detaliu, inclusiv normele privind conflictul de interese și revocarea obligatorie a judecătorilor în cazurile de interes personal (de exemplu, în cazurile de declarații anticorupție)

Sistemul de răspundere disciplinară a judecătorilor Curții Constituționale suferă de o serie de defecte sistemice care cresc riscul de influență politică și

impunitate: Imprecizia și neclaritatea motivelor: Formularea motivelor (de exemplu, "abatere disciplinară substanțială" sau "încălcarea jurământului") este evaluativă și nespecifică, ceea ce duce la o interpretare arbitrară. Delictele etice, cum ar fi comportamentul care subminează autoritatea justiției, includ nouă concepte evaluative, fără o distincție clară între etică și disciplină. Acest lucru contravine principiului securității juridice (articolul 6 din Convenția europeană a drepturilor omului) și creează riscuri de abuz.

Sunt necesare reforme cuprinzătoare pentru a depăși problemele:

• Reglementare legislativă clară: Identificarea motivelor specifice, a conflictelor de interese și a consecințelor (modificări legislative la Legea "Cu privire la Curtea Constituțională"). Introducerea termenelor de prescripție și gradarea sancțiunilor.

• Organisme independente: Înființarea unei comisii de etică separată sau implicarea experților internaționali pentru selecție și control (recomandările Comisiei de la Veneția și ale G7). Asigurarea majorității judecătorilor în organismele alese de colegi.

• Transparență și contradictoriu: Publicarea tuturor deciziilor, consolidarea căilor de atac și a standardelor probatorii. Evitați pedeapsa pentru interpretarea normelor sau greșelile fără intenție.

• Standarde internaționale: Respectarea recomandărilor CEDO și ale Comisiei de la Veneția, inclusiv procedurile publice pentru ignorarea contestației.

Problemele răspunderii disciplinare a judecătorilor Curții Constituționale a Ucrainei nu sunt doar o criză juridică, ci și o criză socială care subminează ordinea constituțională. Prin urmare, implementarea acestor recomandări nu este doar o sarcină tehnică, ci un pas strategic pentru Ucraina. În contextul integrării europene și al redresării postbelice, un sistem judiciar puternic, independent și responsabil este cheia justiției și a încrederii cetățenilor.

Literatura:

1. CCJE Opinion No. 27 (2024) on the disciplinary liability of judges. URL: https://rm.coe.int/opinion-no-27-2024-of-the-ccje/1680b2ca7f

СЕКЦІЯ 2. МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ ТА ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ

Басюк Юрій Миколайович
аспірант 3-го року навчання
кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)
Науковий керівник: д.ю.н., доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Бондар І.В.**

ЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВНИЦТВА АДВОКАТОМ КЛІЄНТА – ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Поступове запровадження адвокатської монополії свого часу мало на меті підвищити якість надання юридичних послуг, зміцнити довіру суспільства до адвокатури як інституту, покращити ефективність та швидкість судового розгляду справ. Загалом, адвокатська монополія досить добре себе проявила та позитивно відобразилась на системі надання правничої допомоги. Окремої уваги заслуговує питання професіоналізму як однієї з основних рис адвокатської діяльності під час роботи із клієнтами – юридичними особами. Якщо говорити про судовий процес, то очевидно, що здебільшого специфіка представництва адвокатом юридичної особи проявляється в рамках господарського судочинства, однією з ключових особливостей якого є його спрямованість на оперативне та кваліфіковане вирішення економічних спорів.

Зрозуміло, що у процесі надання правничої допомоги юридичним особам принципи адвокатської етики та вимоги до адвокатської діяльності знаходять своє особливе застосування. Зокрема, питання адвокатської таємниці тісно переплітається з поняттям комерційної таємниці. Обидва інститути спрямовані

на захист конфіденційної інформації, проте мають різну природу та сферу дії, які мають спільну площину в рамках судового процесу. У цьому контексті адвокатська таємниця виступає гарантом захисту комерційної таємниці клієнта в рамках судового процесу. Адвокат зобов'язаний не лише не розголошувати отриману інформацію, що становить комерційну таємницю, але й вживати заходів для запобігання її розголошенню третім особам, включно із учасниками судового процесу, якщо інше не передбачено узгодженою правовою позицією адвоката та клієнта.

Важливо зазначити, що у випадках перетину адвокатська таємниця отримує пріоритет над комерційною і накладає на адвоката ширші зобов'язання щодо нерозголошення. Адвокатська таємниця виступає додатковим рівнем захисту для комерційної таємниці клієнта, забезпечуючи довірливі відносини, необхідні для якісного надання правничої допомоги. Клієнт, передаючи адвокату комерційно цінну інформацію, повинен усвідомлювати, що вона стає об'єктом адвокатської таємниці, що сприяє відкритості та повноті обміну інформацією між ними.

За аналогією із дихотомією адвокатської та комерційної таємниць можна зробити висновок про те, що у більшості випадків предметом розгляду судових справ за участі юридичних осіб є спори зі специфічним матеріальним інтересом. З іншого боку, якщо говорити про немайновий інтерес як предмет судового розгляду, учасником якого є юридична особа, зокрема про захист ділової репутації, то однозначно не можна сказати, що захист ділової репутації юридичної особи є важливішим ніж захист честі, гідності та ділової репутації фізичної особи, проте захист немайнових інтересів юридичної особи лежить в іншій площині та потребує специфічних знань та навичок.

Як бачимо, відносини адвокат-клієнт, коли таким клієнтом виступає юридична особа, характеризуються низкою процедурних та матеріальних особливостей, що визначають підходи та стратегії адвокатської практики. Вказане можна також застосувати і до адвокатської етики, яка в рамках господарського процесу має набувати окремих рис.

Доцільно розглянути особливості дії й інших принципів адвокатської етики під час надання правничої допомоги адвокату – юридичній особі в рамках судового процесу. Насамперед варто звернути увагу на неприпустимість конфлікту інтересів. Як випливає із положень ст. 9 Правил адвокатської етики «адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти або захищати одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм професійну правничу (правову) допомогу» [1].

Коли ми ведемо мову про правовідносини, учасником яких виступає або може виступати юридична особа, то питання неприпустимості конфлікту інтересів для адвоката досягає нового рівня. Так, у господарському середовищі часто існують складні переплетення бізнес-зв'язків, тому адвокат повинен більш ретельно перевіряти наявність потенційного конфлікту інтересів перед тим, як прийняти доручення клієнта.

У цьому контексті доцільно зауважити необхідність актуалізації для адвокатів концепції «due diligence», яка також відома як «належна обачність». Застосування концепції «належної обачності» адвокатом на етапі прийняття доручення від юридичної особи є фундаментальним кроком, що має далекосяжні наслідки як для самого адвоката, так і для його потенційного клієнта. Ретельна перевірка на цьому етапі дозволяє адвокату мінімізувати власні професійні та фінансові ризики. Зокрема, дослідження платоспроможності потенційного клієнта убезпечує від ситуацій, коли значний обсяг роботи залишається неоплаченим. Окрім того, оцінка ділової репутації юридичної особи допомагає адвокату уникнути асоціації зі скандальними або недобросовісними структурами, що може негативно позначитися на його власному іміджі. Не менш важливим є виявлення потенційних конфліктів інтересів на ранній стадії, що дозволяє уникнути складних етичних дилем та можливих звинувачень у порушенні професійної етики в майбутньому.

Крім мінімізації ризиків для адвоката, належна обачність на етапі прийняття доручення сприяє більш об’єктивній оцінці перспектив справи. Попередній аналіз наданих документів та обставин дозволяє адвокату сформувати первинне розуміння суті спору, оцінити наявність та якість доказової бази, а також визначити потенційні правові позиції. На основі цього адвокат може надати клієнту реалістичну оцінку шансів на успіх, що допомагає уникнути завищених очікувань та сприяє формуванню більш конструктивної співпраці. Окрім того, попереднє розуміння обсягу та складності майбутньої роботи є необхідним для адекватного визначення гонорару та ефективного планування подальшої стратегії ведення справи.

Нарешті, застосування «due diligence» на початковому етапі сприяє формуванню довірливих відносин між адвокатом та клієнтом. Демонстрація глибокого та професійного підходу з самого початку справляє позитивне враження на суб’єкта господарювання, показуючи серйозність намірів адвоката та його відповідальне ставлення до справи. Такий підхід також допомагає адвокату краще зрозуміти очікування клієнта щодо результату та процесу ведення справи, що є запорукою ефективної комунікації та запобігання можливим непорозумінням у майбутньому. Більше того, детальна перевірка законності діяльності потенційного клієнта допомагає адвокату уникнути ненавмисної участі у недобросовісних або навіть незаконних схемах, що є важливим аспектом дотримання професійної етики та збереження власної репутації.

Таким чином, в межах своєї професійної діяльності у рамках судового процесу адвокат, здійснюючи захист інтересів юридичних осіб, повинен розуміти певні нюанси такої співпраці, які, своєю чергою, визначають певні особливості поведінки адвоката. З метою дотримання норм і принципів адвокатської етики адвокатові слід більш зважено та вдумливо оцінювати можливі ризики та прогнозувати стратегію своєї діяльності. Так, надаючи правничу допомогу юридичній особі, адвокатові значно складніше перевірити

та оцінити внутрішні особистісні якості клієнта, оскільки на перший план висувається статус останнього саме як окремої особи - юридичної.

Варто підкреслити, що адвокатська спільнота зробила перший крок у напрямі до актуалізації концепції «належної обачності». Так, відповідно до Програми Тренінгу щодо дотримання вимог законодавства щодо боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму для адвокатів, який відбувався 19-21.12.2023, одна з сесій була присвячена саме концепції «due diligence», яка була перекладена українською мовою як «належна перевірка» [2].

Одразу доцільно підкреслити, що уніфікація термінів відіграє важливу роль у правовому регулюванні поведінки адвоката, тому адвокатській спільноті доцільніше використовувати термін «належна обачність», який знайшов своє одностайне сприйняття у бізнес-спільноті.

Окрім зазначеного тренінгу, адвокатура України не вдавалася до аналізу необхідності застосування концепції «належної обачності» у професійній адвокатській діяльності. Вважаю, що вказаній концепції треба приділяти більше уваги та розробляти відповідні рекомендації для адвокатів.

Адвокатській спільноті необхідно звернути увагу на доцільність застосування адвокатами концепції «належної обачності», особливо на етапі прийняття доручення від клієнта. Апробацію цієї концепції на адвокатській діяльності слід здійснювати саме в рамках участі адвоката у господарському судочинстві, що за сенсами найбільше наближене до сфери застосування концепції due diligence».

Використана література:

1. Правила адвокатської етики : Затверджені Звітно-виборним З’їздом адвокатів України 09.06.2017 (зі змінами, затвердженими З’їздом адвокатів України 15.02.2019). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text (дата звернення: 11.04.2025).

2. Програма Тренінгу щодо дотримання вимог законодавства щодо боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму для адвокатів (19-21.12.2023). URL:

https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%96%D0%BD%D0%B3%D1%83.pdf (дата звернення: 11.04.2025).

Божко А.В.

адвокат,аспірант 3 курсу кафедри права

Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»,

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор кафедри права

Приватного вищого навчального закладу

«Європейський університет» **Антошкіна В.К.**

КУЛЬТУРА ПРАВНИЧОГО МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ АДВОКАТА

Особлива роль адвокатури як інституту громадянського суспільства, покликаного здійснювати функцію правозахисту, зумовлює особливий правовий статус адвоката. Людина, правник, який набуває цього професійного статусу, повинна не лише відповідати формальним вимогам, а загалом повинна бути його гідним. Це стосується не лише питання належної кваліфікації, компетенції та етичної поведінки, а виходить на рівень ціннісних орієнтирів, професійної культури адвоката, які слугують фундаментом його репутації та авторитету.

Професійна культура адвоката є складною системою різноманітних елементів, що так чи інакше стосуються його інтелекту, ерудиції, виховання, знань, досвіду та навіть амбіцій, і охоплює широкий спектр сфер його життєдіяльності (як професійної, так і особистої).

До прикладу, В. Сущенко вважає, що зміст професійної культури адвоката полягає в опануванні кожним правником системи загальнокультурних і професійних цінностей, створених і сформованих різними поколіннями

етнічних, національних і регіональних людських спільнот, а також носіями цієї професії. Внутрішню структуру професійної культури правника та адвоката, на його думку, формують такі фундаментальні складові як етична, естетична, релігійна, політична, економічна, мовна (комунікаційна), фізична та правова культури [1].

Не маючи на меті характеризувати всі перелічені складові, в рамках цієї публікації зосередимо свою увагу на культурі правничого мовлення адвоката, яка слугує сполучною ланкою в комплексі його професійних компетентностей, якостей і комунікації з широким колом суб'єктів. Адже, як слушно зазначає Н. Артикуца, мова є найважливішим засобом правової комунікації, засобом правового пізнання та засобом передачі правової інформації у суспільстві [2, с.7].

Слід відразу зауважити, що правниче мовлення є елементом поняття вищого порядку – правничої мови, що витлумачується як мова, яку використовує правник у своїй професійній діяльності [3]. Мовлення ж, як термін, позначає процес використання засобів мови (слів, речень, текстів) для спілкування. Тобто, це – акт реалізації мови з метою передачі інформації за допомогою слів, що визначається індивідуальним характером носія мови. Загалом, мовлення, зокрема правниче, існує в двох формах: усній і письмовій. Водночас, поняття мови є застосовним до знаків, які транслюють інформацію без використання слів, – жести, міміка, інтонація, зоровий контакт, тобто, невербального спілкування, або, як прийнято казати, – «мови тіла». І те, і інше, в адвокатській діяльності відіграє важливе значення.

Отже, для адвоката культура правничого мовлення є необхідною складовою професіограми, яка передбачає як навички ораторської майстерності, так і написання різноманітних документів, що слугують для адвоката засобом реалізації його функцій.

Успішний адвокат повинен мати ґрунтовну мовну підготовку. Першочергово, він повинен володіти значним лексичним запасом, який дозволяє легко та невимушено оперувати не лише правничою термінологією та професійним

сленгом, а й загально вживаними словами в різній множинності їх значень та інтерпретацій. Він повинен влучно, доречно та адекватно їх вживати відповідно до ситуації. Він також повинен стилістично правильно будувати речення, враховуючи індивідуальні особливості, професійний статус свого співрозмовника, щоб донести свою думку. Наприклад, у спілкуванні з клієнтом доречно використовувати прості та зрозумілі йому слова. Водночас, у судовому процесі використання специфічної з урахуванням справи, яку веде адвокат, термінології є виявом його професіоналізму та глибокої правової освіченості.

Культура усного правничого мовлення адвоката передбачає логічну побудову розмови: викладення фактів й аргументів у логічний послідовності та взаємозв'язку; формулювання гіпотез й обґрунтування висновків. Особливого значення це набуває у випадках участі адвоката в судовому процесі на стадії дебатів. Красномовство адвоката, яке по суті є мистецтвом, має вагоме значення в процесі впливу на аудиторію з метою її переконання. Недаремно ще Аристотель вирізняв судове красномовство та судові промови, які мають на меті розмежувати «справедливе і несправедливе». Тож цілком закономірно, що в адвокатському середовищі питанню красномовства, ораторській майстерності, як складовій загалом корпоративної культури адвокатів, приділяється особлива увага. Наприклад, наголошується на необхідності адвокатам розвивати мовний імідж, який охоплює три складові. Перша – хто говорить? Має значення авторитет, харизма, експертність, імідж адвокат. Друга – що говорить? Тут важливі зміст, факти, аргументи, словниковий запас, образне мислення. Третя – як говорить? Увага приділяється тембру голосу, інтонації, паузам, акцентам, дикції [4].

На окрему увагу заслуговує культура письмового правничого мовлення адвоката, оскільки робота з документами є неодмінною умовою та складовою адвокатської діяльності.

Висококваліфікований адвокат повинен володіти комплексом навичок правничого письма, що різняться за ступенем складності: від простих, механічних (грамотне написання, правильне оформлення документів) до більш

складних, які передбачають коректне використання адвокатом методів наукового пізнання при підготовці документів. Зокрема, наприклад, складання процесуальних документів вимагає адекватного застосування методів аналізу та синтезу інформації, які забезпечують всебічну та об'єктивну оцінку обставин справи. Іншими словами, техніка правничого письма має безпосередній вплив на якість документів адвоката: їх зрозумілість і точність донесення закладеного в них посилу.

Граматичні помилки, непослідовність викладення тексту, нечіткість або некоректність використаних у ньому формулювань є вадами, які, як мінімум, стають на заваді досягненню мети відповідного документа, а, як максимум, – шкодять авторитету адвоката, підривають його репутацію та негативно позначаються на реалізації та захисті прав його клієнтів.

Отже, культура правничого мовлення є багатогранним інструментом, що забезпечує ефективність адвокатської діяльності та високий статус адвоката, його авторитет і репутацію.

Список використаних джерел:

1. Сущенко В. Модель професійної культури адвоката: критерії та підходи. *Юридична Газета*. 01.02.2017. № 4-5. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/model-profesiynoyi-kulturi-advokata-kriteriyi-ta-pidhodi.html (дата звернення 13.10.2025).

2. Артикуца Н.В. Мова права і юридична термінологія: Навч. посібник. 2-ге вид., змін. і доп. К.: Стилос, 2004. 277 с.

3. Рабінович П.М., Дудаш Т.І. Правнича мова: основні складники (загальнотеоретична характеристика). *Вісник Національної академії правових наук України.* 2017. № 1 (88). С.17-29.

4. Маленький Ф. Як ораторське мистецтво допомагає у житті та підчас судових засідань? Закон і бізнес. 06.06 – 12.06.2020. № 22. URL: https://zib.com.ua/ua/142959-yak_oratorske_mistectvo_dopomagae_u_zhitti_ta_pid_chas_sudov.html (дата звернення 13.10.2025).

Карповець Анастасія Віталіївна
аспірантка другого року навчання, кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **К. В. Легких**

ВПЛИВ АДВОКАТУРИ НА ФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Вища рада правосуддя (далі – ВРП) є ключовим елементом конституційної системи організації судової влади України. Її запровадження було передбачене змінами до Конституції України 2016 року, якими Вищу раду юстиції (ВРЮ) було трансформовано у ВРП. У новій редакції Конституції, зокрема у статті 131, було закріплено, що до складу Вищої ради правосуддя входять члени, обрані (призначені) різними суб'єктами, включно із З'їздом адвокатів України [1]. Такий підхід був відображенням загальноєвропейських стандартів, відповідно до яких формування органів суддівського врядування має здійснюватися з урахуванням інтересів не лише суддівського корпусу, але й інших представників правничої професії.

У перші роки функціонування ВРЮ адвокати були представлені обмеженою кількістю членів, однак саме ця присутність закріпила їхній статус як невід'ємної частини системи учинення правосуддя. Це також підкреслювало необхідність участі адвокатської спільноти у формуванні механізмів дисциплінарної відповідальності суддів і прокурорів.

Закон України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року деталізував порядок реалізації адвокатами свого права на представництво у складі цього органу [2]. З'їзд адвокатів України отримав можливість обирати

двох членів ВРП. У такий спосіб було реалізовано принцип участі адвокатури в інституційному забезпеченні незалежності правосуддя та гарантуванні права на справедливий суд, закріпленого в статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Таким чином, від моменту створення ВРЮ й до трансформації у ВРП адвокатура послідовно була інтегрована в механізм формування суддівського корпусу. Її участь мала не лише символічне, а й практичне значення, адже адвокати забезпечували представництво спільноти у процесах призначення, дисциплінарної відповідальності та звільнення суддів. Цей історичний досвід заклав основу для подальшої дискусії щодо статусу адвокатури як суб'єкта формування незалежних органів суддівського врядування.

Участь адвокатів у складі ВРП, з перших років її діяльності, заклала підґрунтя для формування балансу між інтересами правничих спільнот та сприяла інституціоналізації адвокатури як рівноправного учасника у сфері гарантування незалежності правосуддя. Це не лише відповідало конституційним положенням, але й відображало сучасні міжнародні стандарти, зокрема рекомендації Комітету міністрів Ради Європи щодо ролі адвокатури у функціонуванні демократичних інституцій [3].

Починаючи з моменту створення Вищої ради правосуддя у 2016 році, адвокати як професійна спільнота здійснюють постійне представництво у її складі. Відповідно до Закону України «Про Вищу раду правосуддя», З'їзд адвокатів України має право обирати двох членів Ради [2].

Важливо відзначити, що до складу ВРП входять адвокати не лише обрані від З'їзду адвокатів, але й за квотами інших суб'єктів – зокрема Президента України, Верховної Ради України чи наукових установ, якщо особи, делеговані цими суб'єктами, мають статус адвоката. Таким чином, участь адвокатів у формуванні ВРП є багатовекторною: частина забезпечується корпоративним самоврядуванням, а частина — завдяки поєднанню професійних статусів конкретних правників [1].

Значення адвокатури як інституційного учасника формування ВРП підтверджується не лише кількісними показниками, а й якісними характеристиками її представників. Особи, обрані до складу Ради, зазвичай мають значний досвід адвокатської діяльності, участі у роботі органів адвокатського самоврядування та у правотворчих процесах. Це дозволяє адвокатам у ВРП виступати провідниками інтересів правничої спільноти загалом, а також гарантувати дотримання принципу незалежності правосуддя у співвідношенні із правом на професійну правничу допомогу.

Особливістю ролі адвокатури у формуванні органів правосуддя є її участь у делегуванні представників як до Вищої ради правосуддя, так і до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів. У цьому контексті показовим є те, що адвокатура виконує функцію делегування до дисциплінарних органів інших правничих професій, тоді як аналогічний механізм щодо адвокатури відсутній. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає право З'їзду адвокатів України обирати членів ВРП, однак Закон України «Про Вищу раду правосуддя» водночас закріплює обов'язкову участь Етичної ради, яка здійснює перевірку кандидатів на доброчесність та професійну етику [5]. Це обумовлює певну трансформацію класичної моделі «прямого делегування» у модель «подання кандидатур», що свідчить про специфічний баланс між автономією адвокатури та загальною концепцією формування органів суддівського врядування.

Не менш важливим викликом є питання балансування між незалежністю адвокатури та вимогами доброчесності. Законодавець намагається забезпечити високі стандарти етики та професійної поведінки кандидатів до ВРП, що відповідає міжнародним практикам, зокрема рекомендаціям Ради Європи щодо незалежності судових і правничих інституцій [3]. Водночас надмірне посилення зовнішнього контролю може призвести до зниження рівня реального впливу адвокатури на органи суддівського врядування.

Слід звернути увагу й на те, що представництво адвокатури у ВРП має не лише внутрішньоукраїнський вимір, а й міжнародний контекст. Україна, як

держава — член Ради Європи, взяла на себе зобов’язання забезпечувати ефективні гарантії незалежності адвокатів, у тому числі через участь у формуванні органів, які забезпечують функціонування судової влади. Таким чином, адвокатська квота у ВРП виступає індикатором демократичності системи врядування правосуддя, що безпосередньо співвідноситься з положеннями Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [6].

Тенденцією останніх років є широка дискусія довкола подальшого вдосконалення механізму формування ВРП. Обговорюється питання про підвищення прозорості процедур відбору, розширення можливостей для адвокатів з різних регіонів брати участь у доборі (конкурсі), а також необхідність створення гарантій, які б запобігали можливим конфліктам між рішеннями адвокатської спільноти та висновками Етичної ради.

Подальший розвиток інституту адвокатського самоврядування у контексті формування Вищої ради правосуддя потребує системного підходу, спрямованого на посилення якості представництва та збереження балансу між незалежністю адвокатури і вимогами доброчесності. Одним із ключових напрямів є підвищення рівня довіри до процесів відбору кандидатів, що передбачає прозорі процедури голосування, оприлюднення чітких критеріїв оцінки та достатньої вмотивованості рішень Етичної ради [7].

Необхідним є також удосконалення правового регулювання, яке б узгоджувало положення законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та «Про Вищу раду правосуддя». Чинні норми створюють ситуацію, за якої адвокати фактично делегують не членів, а лише кандидатів до складу ВРП. Це знижує вагомість ролі адвокатського самоврядування та формує у професійної спільноти відчуття обмеженості у реалізації свого права [8].

У низці європейських країн, зокрема у Франції та Німеччині, професійні об’єднання юристів мають гарантоване право на делегування своїх представників до органів суддівського врядування, без додаткових зовнішніх перевірок. Це формує баланс між судовою владою та інститутами громадянського суспільства [9].

Таким чином, адвокатська спільнота відіграє подвійну роль: з одного боку — як активний учасник формування ВРП, з іншого — як гарант збереження демократичних засад функціонування правосуддя. Від того, наскільки гармонійно буде поєднано ці два виміри, залежить не лише ефективність діяльності ВРП, а й рівень довіри суспільства до судової влади.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

2. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 груд. 2016 р. № 1798-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 7-8. — Ст. 50.

3. Recommendation Rec(2000)21 of the Committee of Ministers to member states on the freedom of exercise of the profession of lawyer. — Council of Europe, 2000. — URL: https://rm.coe.int/16805e2fe6

4. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 2-3. — Ст. 12.

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності Етичної ради та Служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя : Закон України від 14 лип. 2021 р. № 1635-IX // Голос України. — 2021. — № 138.

6. European Convention on Human Rights. — Rome, 4.XI.1950. — URL: https://www.echr.coe.int

7. Етична рада. Звіт про результати діяльності у 2021–2023 роках. — Київ, 2023. — 56 с. — URL: https://er.court.gov.ua

8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 27. — Ст. 282.

9. European Network of Councils for the Judiciary (ENCJ). Independence, Accountability and Quality of the Judiciary : Report 2019–2020. — Brussels, 2020. — URL: https://www.encj.eu

Клименко Ганна Олександрівна

Аспірантка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Кухнюк Д.В.**

ОСВІТНІ ВИМОГИ ЯК БАЗОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ДОСТУПУ ДО ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА

Професія адвоката є однією з ключових у системі правосуддя будь-якої демократичної держави. Адвокат не лише представляє інтереси клієнтів у суді, але й забезпечує реалізацію конституційного права на захист, сприяє дотриманню принципів верховенства права та справедливості. Доступ до цієї професії має бути суворо регламентованим, аби гарантувати високий рівень компетентності та етичності фахівців. Серед основних елементів такого доступу освітні вимоги посідають центральне місце, оскільки вони формують фундамент професійних знань і навичок. В умовах європейської інтеграції України питання вдосконалення освітніх вимог до осіб, які мають намір набути право на заняття адвокатською діяльністю, набуває особливого значення, адже саме якість підготовки правників забезпечує спроможність адвокатури діяти як незалежний інститут в межах системи правосуддя.

Відповідно до статті 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», однією з основних умов набуття права на заняття адвокатською діяльністю є наявність повної вищої юридичної освіти. Закон визначає, що під повною вищою юридичною освітою розуміється повна вища юридична освіта, здобута в Україні, а також повна вища юридична освіта, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку [1]. Така норма покликана забезпечити єдність освітніх стандартів та відповідність

професійної підготовки адвокатів вимогам національного законодавства, водночас відкриваючи можливість інтеграції осіб, які здобули юридичну освіту за кордоном, до українського правового простору.

Однак, в Законі України «Про вищу освіту» відсутній термін «повна вища освіта». Лише у Прикінцевих та Перехідних положеннях цього Закону зазначено, що вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста (повна вища освіта) після набрання чинності цим Законом прирівнюється до вищої освіти ступеня магістра. Натомість, Закон передбачає декілька рівнів вищої освіти: початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти, перший (бакалаврський) рівень, другий (магістерський) рівень та третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень. За результатами успішного здобуття вищої освіти на кожному рівні присуджується відповідний ступень вищої освіти: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії/доктор мистецтва [2].

У площині освітніх вимог доцільно орієнтуватись на підходи країн Європейського Союзу. Загалом у країнах Європейського Союзу до осіб, які мають намір здійснювати адвокатську діяльність, висувається вимога наявності освітнього рівня магістра права або відповідного еквіваленту. Так, наприклад, у Франції еквівалентним ступеню магістра є ступінь доктора юридичних наук та будь-який національний диплом магістра з юридичної спеціальності. У Литовській Республіці для набуття права на заняття адвокатською діяльністю особа повинна мати вищу юридичну освіту. Це може бути кваліфікаційний ступінь бакалавра права та магістра права або професійний кваліфікаційний ступінь юриста, який відповідає однорівневій університетській юридичній освіті [3].

Таким чином, використання у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» терміну «повна вища юридична освіта», який фактично відсутній у чинній системі рівнів вищої освіти, зумовлює необхідність нормативного узгодження цих положень з метою уніфікації підходів та приведення їх у відповідність до сучасної структури освітніх ступенів з урахуванням попередньої системи освітніх рівнів та забезпечення їх коректного

визнання для цілей допуску до адвокатської професії. Вирішення цього питання є важливим не лише для забезпечення юридичної визначеності, але й для підвищення прозорості та об'єктивності процедур доступу до професії адвоката, а також для гармонізації національних стандартів з європейськими освітніми практиками.

Водночас формальної гармонізації термінології недостатньо. Окремої уваги заслуговує проблема якості юридичної освіти в Україні, оскільки саме від її рівня безпосередньо залежить підготовка майбутніх адвокатів та інших представників правничих професій. У Звіті Європейської Комісії щодо України за 2023 рік зазначено, що для зміцнення верховенства права та виконання зобов'язань для членства в ЄС Україна має продовжити реформу юридичної освіти, забезпечуючи її якість і свободу від корупції [4]. У Тіньовому звіті до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році також було окреслено перелік системних та інституційних проблем, які потребують розв'язання, зокрема, якість та актуальність навчальних програм і підходів, їх адаптованість до запитів суспільства та економіки, недосконалість навчальних програм, їхня формальність і застарілість, проблема кількості правничих шкіл, зокрема у формі відомчих університетів, брак практично-орієнтованого навчання, співпраці з реальним сектором, зокрема професійними об'єднаннями правників, виклики академічної доброчесності та корупції [5].

В свою чергу, у Звіті Європейської Комісії за 2024 рік було відзначено, що Україна зрештою досягла певного прогресу в реформуванні юридичної освіти, зокрема, в частині перегляду освітніх стандартів, посилення вимог до вступу, вилучення деяких закладів із системи юридичної освіти тощо. Водночас Європейська Комісія висловила рекомендацію чітко відокремити юридичну освіту від підготовки правоохоронців, уніфікувати стандарти освіти, правила вступу, ліцензування й фінансування, зосередивши більшу увагу на праві ЄС, практичних навичках і доброчесності [6].

Таким чином, реформування системи юридичної освіти також є невід'ємною складовою загального процесу модернізації правничої професії та утвердження принципу верховенства права. Від його послідовності й якості залежить формування фахівців, здатних діяти відповідно до європейських стандартів правничої етики, забезпечувати ефективний захист прав людини та підвищувати довіру суспільства до інститутів правосуддя. Тому подальше вдосконалення юридичної освіти має розглядатися як стратегічний пріоритет державної політики у сфері правосуддя та євроінтеграційних реформ.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 №5076-VI: станом на 10 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення: 15.10.2025).

2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII : станом на 22 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 15.10.2025).

3. Про адвокатуру: Закон Литовської Республіки від 18.03. 2004 р. № IX-2066. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b4a99200249f11e58a4198cd62929b7a?jfwid=nq76mm5vj (дата звернення: 15.10.2025).

4. Звіт Європейської Комісії щодо України за 2023 рік (Ukraine 2023 Report, Brussels, 08.11.2023). URL: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення: 15.10.2025);

5. Тіньовий звіт (Shadow Report) до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/09/tinovyj-zvit-rozdil-23-yes- ukrayina.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

6. Звіт Європейської Комісії щодо України за 2024 рік (Ukraine 2024 Report, Brussels, 30.10.2024). URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-

50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

Коваленко Лариса Павлівна

док. юрид. наук , професор, доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м.Харків, Україна)

Зелінська Любов Сергіївна

студентка факультету слідчої та детективної діяльності

IV-курсу, групи 03-22-02 Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

(м.Харків, Україна)

ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУТІВ АДВОКАТУРИ ТА ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ

Сучасний світ переживає стрімкий розвиток цифрових технологій, серед яких штучний інтелект (ШІ) займає провідне місце як одна з найбільш революційних інновацій XXI століття. Впровадження технологій штучного інтелекту в інститут адвокатури та прокуратури стає питанням забезпечення ефективності, прозорості та якості надання публічних послуг.

В умовах глобалізації та цифрової трансформації суспільства традиційні підходи до інституту адвокатури та прокуратури потребують кардинального переосмислення. Штучний інтелект як загальноцільова технологія несе в собі як виклики, так і нові підходи до публічної політики[1].

Штучний інтелект (AI) - залучення цифрових комп'ютерів, що виконують неодноразові завдання людини що стосуються вирішення (вибору) рішень, шаблонів, алгоритмів з використанням даних, статистики та іншої інформації без необхідності мати постійне управління людиною.

Принципи використання ШІ (цифрові принципи) їх ще називають принципами цифрових прав включають збір та обробку даних, визначення відповідних моделей, навчання системи, тестування та практичне застосування. ШІ заснований на машинному навчанні, нейронних мережах та автоматизації.

Основні принципи використання ШІ в інституті адвокатури та прокуратури:

- Машинне навчання: дослідження ШІ на основі даних, визначення закономірностей та адаптації його роботи.
- Нейронні мережі: ШІ імітує структуру та функції людського мозку, що дозволяє ШІ аналізувати складні дані та приймати рішення.
- Автоматизація: ШІ може автоматизувати звичайні завдання, підвищуючи ефективність та знижуючи помилки.
- Обробка великих даних: ШІ здатний обробляти величезну кількість даних для виявлення закономірностей та прийняття рішень.
- Прогностична аналітика: ШІ може передбачити майбутні події на основі аналізу історичних даних.
- Роботалізація: ШІ може керувати роботами та автоматизованими системами для виконання різних завдань.

Етичні принципи використання ШІ:

- Справедливість: ШІ повинен бути справедливим і неупередженим.
- Безпека: системи ШІ повинні бути безпечними та надійними для мінімізації ризиків.
- Конфіденційність: необхідно забезпечити захист персональних даних та конфіденційність інформації.
- Прозорість та зрозумілість: важливо, щоб системи ШІ були прозорими та зрозумілими, щоб користувачі могли зрозуміти, як приймаються рішення.
- Відповідальність: необхідно чітко визначити відповідальність за дії систем ШІ.
- Визначення: ШІ описує здатність машин імітувати людський інтелект, включаючи навчання, визнання зображень, вирішення проблем та прийняття рішень.

- Обробка природної мови: дозволяє комп'ютерам розуміти, інтерпретувати та генерувати людську мову.
- Застосування: ШІ використовується в широкому спектрі сфер, включаючи медицину, фінанси, транспорт, освіту та багато інших.

Штучний інтелект в інституті адвокатури та прокуратури можна визначити як сукупність цифрових технологій та алгоритмів, здатних імітувати когнітивні функції громадян. Ці технології включають машинне навчання, обробку природної мови, комп'ютерний зір, експертні системи та інші інструменти, які дозволяють автоматизувати процеси прийняття цифрових рішень та покращити якість публічних послуг [2].

Інтеграція технологій штучного інтелекту в інститут адвокатури та прокуратури на місцевому рівні відкриває нові горизонти та створює виклики для подальшого розвитку цього інституту в Україні. Перспективи розвитку ШІ в цій сфері можна розглядати в кількох ключових напрямах.

Короткострокові перспективи (1-3 роки) включають впровадження базових технологій ШІ для автоматизації найбільш стандартизованих процесів. Це може включати розробку чат-ботів для інформування громадян, системи автоматичної класифікації звернень та базові аналітичні інструменти для обробки відкритих даних.

Середньострокові перспективи (3-7 років) передбачають створення більш складних систем, здатних підтримувати прийняття управлінських рішень. Це включає розробку прогнозних моделей для планування бюджету, системи раннього попередження соціальних проблем та інтелектуальні платформи для координації між різними рівнями влади.

Довгострокові перспективи (7-15 років) можуть включати створення комплексних систем "розумного урядування", які здатні автономно виконувати значну частину адміністративних функцій при мінімальному людському втручанні.

Ключовими факторами успішного розвитку ШІ в публічному секторі України є: розвиток відповідної освітньої інфраструктури, створення

партнерства між державним та приватним секторами, забезпечення інвестицій у дослідження і розробки та формування довіри громадян до нових технологій.

По-перше, штучний інтелект представляє значний потенціал для трансформації інституту адвокатури та прокуратури, пропонуючи інструменти для підвищення ефективності, прозорості та якості надання публічних послуг. Автоматизація рутинних процесів, покращення аналітичних можливостей та персоналізація взаємодії з громадянами є ключовими перевагами впровадження ШІ технологій.

По-друге, успішне впровадження ШІ в інститут прокуратури та адвокатури вимагає комплексного підходу, який включає розробку відповідної нормативно-правової бази, інвестиції в технологічну інфраструктуру та людський капітал, а також забезпечення етичних стандартів використання технологій. На практиці це виражається в протидії незаконному контенту, рекламі, яка нав’язується проти волі людини, доксингу, гендерним домаганням, з якими зіштовхуються користувачі соціальних мереж.

По-третє, виклики та ризики, пов'язані з використанням ШІ, є значними і вимагають серйозної уваги. Етичні дилеми, технологічні ризики, соціальні наслідки та правові питання потребують системного вирішення для забезпечення відповідального та ефективного використання технологій.

По-четверте, міжнародний досвід демонструє різноманітні моделі впровадження ШІ в публічному секторі, які можуть служити орієнтирами для України. Водночас важливо адаптувати ці підходи до специфічних умов та потреб української системи державного управління.

По-п'яте, перспективи розвитку ШІ в інституті адвокатури та прокуратури України є обнадійливими, особливо з урахуванням стратегічних документів та ініціатив, спрямованих на цифрову трансформацію держави. Проте реалізація цього потенціалу вимагає координованих зусиль усіх заінтересованих сторін.

Отже, штучний інтелект не є панацеєю для всіх проблем інституту адвокатури та прокуратури, але при правильному використанні може стати потужним інструментом модернізації та покращення якості життя громадян.

Ключем до успіху є збалансований підхід, який поєднує технологічні інновації з етичними принципами та орієнтацією на потреби суспільства.

Перелік використаної літератури:

1. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова КМУ №179 від 3 березня 2021 р. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179- 2021-%D0%BF#Text .

2. *Kovalenko L., Koval K., Gorban T., Mykhailenko T.APPLICATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN ADOPTION OF ADMINISTRATIVE ACTS.*

3. Програма Європейського Союзу e-CODEX URL : https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/law/crossborder_cases/documents/ecodex-impact-assessment_en.pdf 190 166. Програма Європейського Союзу ISA² URL : https://ec.europa.eu/isa2/isa2_en .

4. Декларація про європейську політику у галузі нових інформаційних технологій: Міжнародний документ від 06.05.1999 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_040#Text.

5. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade COM/2021/118 final URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0118.

Красножон О. М.
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня освіти
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)
Науковий керівник: докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **М.М. Стефанчук**

«НАЙКРАЩІ ІНТЕРЕСИ ДИТИНИ» КРІЗЬ ПРИЗМУ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДИТИНСТВА ЯК ОБ'ЄКТА ПРОКУРОРСЬКОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА

Законодавством України здійснення представництва інтересів держави в суді у виключних випадках і у порядку, визначених законом, покладено на органи прокуратури, які реалізують таке представництва, зокрема і в сфері охорони дитинства. Водночас охорона дитинства – це стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, яка, з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні, встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини. У свою чергу, забезпечення найкращих інтересів дитини – це дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності, а також враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити [1].

Відповідно до ст. 3 Конвенції ООН про права дитини, ратифікованої Україною 27.02.1991, в усіх діях *щодо дітей* (тут і далі виділено мною – О. Красножон), незалежно від того здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини [2]. Хартією Європейського Союзу про основоположні права також закріплено, що найкращі інтереси дитини мають розглядатися державними органами та приватними установами як пріоритетні (ст. 24) [3].

Ґрунтовний підхід до розуміння «найкращих інтересів дитини» наведено Комітетом ООН з прав дитини, який підготував Загальний коментар № 14 (2013) щодо права дитини на першочергову увагу до найкращих її інтересів (пункт 1 статті 3 Конвенції ООН про права дитини), в якому зазначив, що поняття «*щодо дітей*» містить в собі обов'язок щодо *всіх рішень та дій*, які прямо або опосередковано впливають на дітей, тобто тих, – *які прямо стосуються дитини, групи або дітей загалом,* а також тих, – які *не спрямовані безпосередньо на таку дитину* чи таких дітей (наприклад, пов'язані *з охороною здоров'я, доглядом або освітою)*. Таким чином, поняття «щодо дітей» необхідно розуміти у досить широкому сенсі [4, с. 7].

Варто зазначити, що в Україні права дитини, зокрема на охорону здоров'я, на освіту та загалом дитинство, гарантовані та охороняються державою на рівні Основного закону держави. Україна як держава, що взяла на себе зобов'язання дотримуватись міжнародних стандартів у сфері захисту прав дітей, має обов'язок утверджувати принцип забезпечення «найкращих інтересів дитини» в усіх аспектах суспільного життя, зокрема й у сфері соціального захисту дітей.

Представництво прокуратурою інтересів держави у сфері охорони дитинства, з урахуванням обмежень у здійсненні представництва інтересів громадян, наразі зосереджене на другій групі дій, про які зазначено у Загальному коментарі, тобто на тих, які не спрямовані безпосередньо на дитину, та у яких

дістає вираження державна складова охорони дитинства – забезпечення суспільного інтересу.

У цьому контексті привертає увагу Спільний наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України «Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність», який свідчить про початок переорієнтації кримінальних проваджень, у яких дитина є потерпілою або вчинила кримінальне правопорушення, на забезпечення її найкращих інтересів, зокрема, першочерговий розгляд справ за участі дітей, обрання неповнолітнім заходів впливу, які мінімізують ризики для їх фізичного, розумового, соціального розвитку і труднощів щодо їх реінтеграції в суспільство [5].

Отже, у наведених міжнародних стандартах у центрі правовідносин – безпосередньо дитина. При цьому вектор не тільки кримінального судочинства, а й господарського, адміністративного, цивільного, в яких інтереси дитини проявляються опосередковано, має бути спрямований на забезпечення «найкращих інтересів дитини» як одного з елементів стандартів правосуддя, якого мають дотримуватися ювенальні прокурори та судді при розгляді справ у сфері охорони дитинства, адже поза межами кримінальної юстиції у спірних правовідносинах виявляється держава, її економічні, майнові інтереси, а також опосередковано і дитина. Хоча остання й не є учасником таких відносин, її найкращі інтереси мають бути дотримані, до прикладу, при розгляді спорів про реорганізацію, ліквідацію дитячих освітніх, оздоровчих закладів; про їх безпечне функціонування; наявність у них укриттів; про незаконне використання або відчуження майна, земель таких закладів; спорів про належну якість харчових продуктів для дітей; про визнання протиправною бездіяльності та зобов’язання органів місцевого самоврядування вжити заходів до погодження переліку об’єктів, на яких злісні неплатники аліментів виконують суспільно корисні роботи, та заходів до визначення в бюджеті видатків для їх

фінансування, яке буде спрямоване на погашення заборгованості зі сплати аліментів, та ін.

Отже, зміст законодавчих актів України, міжнародно-правових актів, актів м'якого права дає підстави дійти висновку про те, що поняття «найкращі інтереси дитини» охоплюється поняттям «інтереси держави» та сферою охорони дитинства. Такий підхід є важливим для розуміння інтересів держави та сфери охорони дитинства як об'єкта реалізації прокуратурою представницької функції в суді, оскільки наявність законних інтересів держави, як одного з елементів підстав для їх захисту в судовому порядку, їх порушення дає підстави для здійснення прокурором представництва в суді, *а судам усіх інстанцій, незалежно від спеціалізації, в усіх процедурах: примирення, медіації та арбітражу* [4, с. 8] – підтвердити наявність таких підстав і винести законне та обґрунтоване рішення в найкращих інтересах дитини.

30 вересня 2025 року Україна завершила двосторонні зустрічі з Європейським Союзом у межах офіційного скринінгу законодавства на відповідність acquis ЄС (праву Європейського Союзу) у рамках переговорів про вступ до Європейського Союзу. Україна пройшла скринінг найшвидше у новітній історії розширення ЄС [6]. Очевидно, що не тільки наявність відповідного законодавства, але і його безумовне дотримання, зокрема в умовах правового режиму воєнного стану, наближатиме Україну до членства у Європейському Союзі.

Отже, при реалізації органами прокуратури представницької функції в суді, а також при здійсненні судочинства судами усіх юрисдикцій має приділятися увага якнайкращому забезпеченню інтересів дитини як безпосередньо, так і як складової інтересів держави у сфері охорони дитинства.

Список використаних джерел:

1.Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2021 № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення: 04.10.2025).

2.Про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 03.10.2025).

3. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf (дата звернення: 04.10.2025).

4.General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1). URL: https://digitallibrary.un.org/record/778523?v=pdf (дата звернення: 03.10.2025).

5. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність: спільний наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 01.06.2023 № 150/445/2077/5/187. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text (дата звернення: 08.10.2025).

6. Україна завершила двосторонні зустрічі з ЄС в межах офіційного скринінгу. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/ukrayina-zavershyla-dvostoronni-zustrichi-z-yes-v-mezhah-ofitsijnogo-skryningu/ (дата звернення: 04.10.2025).

Крижевська Олена Олександрівна
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри юстиції ННІ права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Забезпечення належного рівня професійної відповідальності адвокатів є невід’ємною складовою гарантій незалежності адвокатури та довіри суспільства до неї. У сучасних умовах реформування правосуддя та зростання суспільного запиту на якісну правничу допомогу питання застосування

дисциплінарних стягнень щодо адвокатів набуває особливої актуальності. Від ефективності дисциплінарних механізмів залежить не лише дотримання етичних стандартів, а й рівень професійної культури адвокатської спільноти.

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» за вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень: 1) попередження; 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року; 3) позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з подальшим виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України. Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом 1 року з дня вчинення дисциплінарного проступку [1].

Венеційська комісія спільно з Дирекцією з питань правосуддя та людської гідності Генеральної дирекції з прав людини та верховенства права Ради Європи ще у 2011 році у своєму Спільному висновку щодо проєкту Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» звернула увагу на те, що наявна значна різниця між такими видами дисциплінарних стягнень, як попередження та зупинення права на здійснення адвокатської діяльності, не завжди дає змогу адекватно врахувати ступінь тяжкості проступку**.** У зв’язку з цим було запропоновано доповнити перелік санкцій щодо адвокатів можливістю застосування штрафів [2]. Питання необхідності розширення переліку дисциплінарних стягнень неодноразово піднімалося й у вітчизняній науковій літературі. Зокрема, на цьому наголошували такі науковці, як Т. Вільчик, В. Божков, В. Заборовський, І. Задоя, Т. Коваленко та інші. Підтримуючи позицію дослідників про те, що надто обмежений набір дисциплінарних заходів унеможливлює застосування принципу пропорційності покарання, слід констатувати, що чинний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» досі не містить достатньо гнучкої системи санкцій за дисциплінарні проступки адвокатів.

Так, до адвоката застосовується дисциплінарне стягнення у вигляді попередження, якщо можливість застосування іншого стягнення за вчинений

ним дисциплінарний проступок не передбачена законом (п. 52 Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, далі — Положення) [3]. Попередження як найменш суворе дисциплінарне стягнення застосовується у випадках незначного, одноразового порушення, яке не завдало істотної шкоди клієнту чи авторитету адвокатури. Зупинення права на заняття адвокатською діяльністю є більш суворим заходом, адже воно тимчасово позбавляє адвоката можливості здійснювати професійну діяльність, що впливає на його репутацію та матеріальне становище.

Так, ч. 5 ст. 31 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено правові наслідки зупинення права на заняття адвокатською діяльністю: «Протягом строку зупинення права на заняття адвокатською діяльністю адвокат не має права її здійснювати. Такий адвокат також не може брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування, крім випадків, коли таке право зупинено у зв'язку з призначенням особи на посаду до органу державної влади з'їздом адвокатів України» [1]. При цьому згідно з Рішенням Ради адвокатів України «Про затвердження роз'яснення щодо можливості притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності під час зупинення його права на заняття адвокатською діяльністю» від 10 червня 2016 року № 126 зупинення права на заняття адвокатською діяльністю не позбавляє особу статусу адвоката, а отже останній може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності у визначеному Законом порядку [4].

Повторне вчинення дисциплінарного проступку протягом року може бути підставою для застосування зупинення права, якщо між датами рішень не минув один рік, а кожен проступок вчинено в межах строку притягнення до відповідальності. Окремою підставою для зупинення діяльності є порушення вимог щодо несумісності, передбачених ст. 7 Закону, тобто поєднання адвокатської діяльності з державною службою, військовою, нотаріальною чи експертною діяльністю. У разі виникнення обставин несумісності, встановлених цією статтею, адвокат у триденний строк з дня виникнення таких

обставин подає до ради адвокатів регіону за адресою свого робочого місця заяву про зупинення адвокатської діяльності. Невиконання зазначеного обов'язку тягне за собою застосування заходів дисциплінарної відповідальності.

Ще однією підставою застосування дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю є систематичне або грубе одноразове порушення правил адвокатської етики. Слід відмітити, що «грубе одноразове порушення правил адвокатської етики», а також «грубе одноразове порушення правил адвокатської етики, що підриває авторитет адвокатури України» (п. 4 ч. 2 ст. 32 Закону) як підстава накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю є суто оціночними поняттями, що створює певні складнощі для правозастосування.

У цьому контексті слід наголосити, що Верховний суд сформував правову позицію, згідно з якою поняття «грубе» чи «систематичне» порушення Правил адвокатської етики, а також критерії оцінки ступеня такого порушення, включно з визначенням, чи воно призводить до «підриву авторитету адвокатури України», законодавчо не конкретизовані [5]. Відтак, визначення характеру проступку та вибір міри дисциплінарного стягнення належать до дискреційних повноважень кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури.

Проблемним залишається використання у законодавстві оціночних понять, зокрема «грубе одноразове порушення», «порушення присяги адвоката», що створює ризики суб'єктивності рішень дисциплінарних органів. Європейський суд з прав людини у справі «Олександр Волков проти України» (Oleksandr Volkov v. Ukraine) наголосив на важливості правової визначеності у питаннях дисциплінарної відповідальності, що повною мірою стосується й адвокатури [6].

Разом із тим, у висновках Ради Європи щодо законодавства про адвокатуру підкреслюється, що дисциплінарні органи мають зберігати певну свободу розсуду при визначенні міри стягнення, враховуючи тяжкість проступку, ступінь вини, наслідки, обставини, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність [7].

Таким чином, дослідження проблем реалізації дисциплінарної відповідальності адвокатів є важливим для вдосконалення чинного законодавства, уніфікації дисциплінарної практики, забезпечення принципу пропорційності та зміцнення довіри суспільства до адвокатури як інституту громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення: 13.10.2025).

2. Comments on the draft law on the bar and practice of law of Ukraine. European commission for democracy through law (Venice Commission). Strasbourg, 15 September 2011. Opinion № 632/2011. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL(2011)068-e.

3. Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність: рішення Ради адвокатів України від 30 серпня 2014 року № 120. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr120871-14#Text (дата звернення: 13.10.2025).

4. Про затвердження роз'яснення щодо можливості притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності під час зупинення його права на заняття адвокатською діяльністю: рішення Ради адвокатів України від 10 червня 2016 року № 126. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2016-06-10-r-shennya-rau-126_577cdd6a1a365.pdf (дата звернення: 13.10.2025).

5. Хто вирішує, що порушення ПАЕ було грубим, нагадав суд. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури. URL: https://vkdka.org/hto-virishuje-scho-porushennya-pae-bulo-grubim-nagadav-sud/.

6. Judgement in Case Of Oleksandr Volkov v. Ukraine (Application no. 21722/11). Strasbourg 9 January 2013: The European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001- 115871%22]}.

7. Висновок щодо проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших пов'язаних законодавчих актів України. Підготовлений у рамках проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» на основі аналізу експертів Ради Європи Ритіса Йокубаускаса і Вахе Ґриґоряна. 21 грудня 2017 року URL: https://rm.coe.int/opinion-on-the-barukr/16808f0e7c/ .

Макаренко Олександр Юрійович

д.ю.н., професор, професор кафедри адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кривий Ріг, Україна)

Морозов Євгеній Євгенович

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри адміністративного права та процесу Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кривий Ріг, Україна)

ДИСЦИПЛІНАРНА СКАРГА ЯК ЗАСІБ ТИСКУ НА АДВОКАТА В УКРАЇНІ

На наш погляд, роль правників у розбудові незалежної України достатньо складно переоцінити. Звісно, некоректно стверджувати, що саме завдяки «адвокатам», Україна відбулась як незалежна та демократична країна. Але, ми вважаємо, що роль адвокатури як в минулому так і в майбутньому не варто недооцінювати. Кожен хоче лікуватись у найкращого лікаря, отримувати знання від найкращого педагога (вчителя), і звісно, цілком обґрунтованими є бажання людини, клієнта отримувати якісну правову допомогу. Адвокат, це

юрист який має не тільки вирішувати проблеми своїх клієнтів, але і аналізувати ризики, вчиняти дії по їх недопущенню.

Та чи може адвокат і адвокатура повноцінно працювати в умовах сьогодення? Питання не таке і просте. Звісно, перше що може прийти на думку, це ефективність надання правової допомоги в умовах правового режиму воєнного стану, можливий тиск на адвокатів в межах виконання їх обов'язків по захисту інтересів конкретних фізичних та юридичних осіб. Нажаль, такі ситуації вже перестають бути одинокими. Але ми вважаємо, що ця тема потребує окремого дослідження.

В межах наданих тез, ми хотіли б звернути увагу на тиск, який можливий вже наявними, абсолютно законними інструментами врегулювання адвокатської діяльності, недопущення некоректної та незаконної діяльності окремих адвокатів. Нажаль, в наслідок аналізу наявної у авторів роботи особистої практики, доцільно стверджувати, що на зараз, в Україні вже наявні спроби тиску на адвоката, шляхом подання певних дисциплінарних скарг, з метою обмежити діяльність адвоката або навіть припинити таку, в резонансних справах та висвітлення фактів протиправних дій третіх осіб за допомогою соціальних мереж, таких як Facebook, Telegram, Instagram.

Так, фундаментом до написання наданої роботи виступила конкретна ситуація, пов'язана із діяльність одного із авторів, а саме, адвоката Макаренка Олександра. 13 червня 2025 року о 15:47 засобами електронного листування (електронна пошта a.y.makarenko@gmail.com), адвокатом Макаренком О.Ю., було отримано Повідомлення про проведення перевірки, підписане членом дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Дніпропетровської області разом з копією доручення та копією скарги з додатками. Вказаним Повідомленням, було запропоновано надати в семиденний строк з дня отримання такого Повідомлення пояснення (з будь-якими доказами на підтвердження своїх доводів) до канцелярії кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Дніпропетровської області.

Керуючись своїм правом, передбаченим п. 26 Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 30.08.2014 року № 120 (зі змінами та доповненнями), адвокатом Макаренко Олександром, були надані пояснення відносно всіх зауважень, викладених заявником у скарзі, яка була подана до кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури Дніпропетровської області відмовила у відкритті дисциплінарного провадження [1].

Хочу зазначити, що в поданій скарзі, заявник вказував, що вважає діяльність адвоката Макаренка Олександра такою, що порушує правила адвокатської етики.

В якості підтвердження своєї позиції наводив наступні фрази, сказані адвокатом Макаренко Олександром:

-«А ви як вважаєте, це нормально, коли «голова» та депутати о 7.45 ходять в баню? (Трохи напружувало одне, жодних рушників, плавок. в хлопців з собою не було, і тут варіантів як мінімум два: або все було в машині, або баня мала бути веселою..., не критикую, в кожного свої смаки))))»;

-«Ґолова Новолатівської громади сказав, що він приїхав у банний комплекс попаритись у бані. Це нормально, коли п’ять хлопців з депутатом Криворізької міської ради приїжджають просто попаритися, в 7:45 ранку»;

-«Склад бажаючих чи то сходити «в баню», чи винести в невідомому напрямку чужі речі, не змінний....». 04.03.2025р.;

«Я прибув в офіс клієнтів після того, як його відвідав голова Новолатівської громади Олександр Зубрій в співпраці, чи під прикриттям, чи під підтримкою депутата Криворізької міськоїради Векленка. Минулого разу вони приходили начебто попаритися до бані. Цього разу чи вкрасти, чи пошкодити щось, невідомо». 12.03.2025р.

Заявник в поданій скарзі стверджував, «Вважаю, що для адвоката є неприйнятними, не професійними та такими, що знаходяться поза межами адвокатської етики дописи наступного змісту», та просив «Притягнути адвоката

Макаренко Олександра Юрійовича до дисциплінарної відповідальності за вчинення дисциплінарного проступку, а саме, грубого порушення Правил адвокатської етики, що підриває авторитет адвокатури України, у виді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю».

В поданих поясненнях, було зазначено, що адвокат Макаренко Олександр, здійснює свою адвокатську діяльність у складі Адвокатського об'єднання «Альфа Лекс» (код ЄДРПОУ 39549388), оскільки є одним із засновників та учасників вказаного Адвокатського об'єднання (витяг з ЄДРПОУ додається), та має діючі договори про надання правової допомоги зі своїми клієнтами і звісно, належним чином оформлені повноваження, до місця, де відбувалось «спілкування» із заявником адвокат прибував на прохання своїх клієнтів, з якими були укладені договори, адвокат мав належним чином оформлені повноваження.

Додатково маю зазначити, що всі кримінальні провадження, які порушені за наслідком звернення клієнтів адвоката Макаренка Олександра, та ним самим досі «розслідуються», стосовно подій, що відбувались і внаслідок яких була подана скарга, досі розслідуються, проте жодних підозр по ним не пред'явлено. Таких проваджень декілька, і якщо бути точним, то 4 ри.

Разом із тим, ми хотіли б зазначити, що наявна практика, є вкрай негативною для забезпечення існування незалежної адвокатури. Шкода, але окремі адвокати, наділені повноваженнями розглядати відповідні дисциплінарні скарги, чи навіть адвокати лектори, що займаються дослідженням питань адвокатської етики, не завжди готові відстоювати інтереси адвокатури, приймаючі рішення на користь конкретних адвокатів, а відтак і адвокатської спільноти. Маніпулювання правилами адвокатської етика, спроба притягнути до відповідальності за оціночні судження, на нашу думку є неприпустимою

Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду в постанові від 25 січня 2023 року по справі № 761/33563/20 (провадження № 61-9907св22), дійшов правового висновку, що: «чинним законодавством не передбачено можливість притягнення до

відповідальності за висловлювання оціночних суджень, тому що вони, як і думки, переконання, судження, критична оцінка певних фактів і недоліків, не можуть бути предметом судового захисту, оскільки, будучи вираженням суб`єктивної думки і поглядів, не можуть бути перевірені на предмет їх відповідності дійсності (на відміну від перевірки істинності фактів), а особи, які є публічними фігурами, мають бути толерантними до різкої, навіть некоректної критики. Подібні правові висновки викладено у постановах Верховного Суду: від 24 березня 2021 року у справі № 428/3780/20-ц (провадження № 61-319св21), від 24 червня 2021 року у справі № 552/1030/20 (провадження № 61-18186св20)» [2].

На нашу думку, випадок описаний в роботі, підтверджує, що на адвокатів, які висвітлюють свою діяльність максимально відкрито (і не з мотивів само піару чи реклами), в тому числі через бажання додатково захистити себе та клієнта від неправомірних дій третіх осіб, може здійснюватися тиск, метою якого є або примушування адвоката вийти зі справи, або призупинення діяльності адвоката як такої, що в свою чергу створить для адвоката вкрай негативні фінансові наслідки.

Ми вважаємо, що можливість подання дисциплінарної скарги, з надуманих підстав, начебто порушення правил адвокатської етики, без подання чи то заяви про злочин, чи позову про захист честі та гідності, визнання інформації недостовірною, не має призводити до позбавлення адвоката права здійснювати свою професійну діяльність. У відповідному законодавстві потрібно встановити певні запобіжники, які не дозволять адвокатам стати недоторканними, але збережуть достатній рівень захисту, відносно можливості здійснювати свою професійну діяльність. В іншому випадку, адвокатура як незалежний інститут остаточно залишиться в минулому.

Надважливо, особливо в умовах сьогодення забезпечити дотримання статті 59 Конституції України, відповідно до якої кожен має право на професійну правничу допомогу, та забезпечити гарантії незалежності адвокатури, гарантовані частиною першої, другої статті 131-2 Конституції України [3].

Список використаних джерел:

1. Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність : Положення від 30.08.2014, № 120. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr120871-14#Text (дата звернення: 18.09.2025).

2. Постанова Верховного суду від 23.01.2023. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108790723.

3. Конституція України : від 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

Матвієнко Анна Леонідівна

студентка 4 курсу гуманітарно педагогічного факультету

КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж

імені Михайла Грушевського»

(м. Бар, Україна)

Швець Лариса Володимирівна

викладач правових дисциплін

КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж

імені Михайла Грушевського»

(м. Бар, Україна)

ІНСТИТУТ ПРОКУРОРА В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ (ДОСВІД НІДЕРЛАНДІВ І НІМЕЧЧИНИ)

Забезпечення стабільності правового регулювання та ефективного функціонування господарської сфери є важливим завданням для кожної держави. У цьому аспекті особливу роль відіграє інститут прокурора, який забезпечує дотримання правопорядку та захист суспільних інтересів у сфері

господарського судочинства. Дослідження досвіду Нідерландів і Німеччини є доцільним, адже ці країни визнані лідерами у сфері розвитку господарських відносин і правового регулювання економічної діяльності. Аналіз їхніх моделей може стати корисним джерелом для вдосконалення інституту прокуратури в Україні та інших державах, що прагнуть підвищити ефективність правового забезпечення господарської сфери, сприяючи подальшим реформам у галузі господарського права й зміцнення ролі прокурора у правовій системі.

Україна, Нідерланди та Німеччина мають різні підходи до визначення ролі прокурора в господарському процесі. В Україні, прокуратура згідно зі статтею 131-1 Конституції України, відповідає за підтримання публічного обвинувачення в суді, представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом, організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням [1]. В Нідерландах та Німеччині прокурор також відіграє ключову роль у господарському судочинстві, забезпечуючи законність та додержання правових стандартів [2], однак повноваження прокуратури України в господарських справах залишаються обмеженими, порівняно з прокуратурою цих країн, що вимагає подальших реформ. В Нідерландах та Німеччині прокурор має ширший спектр компетенцій, зокрема, відповідає за детальне розслідування корупції та економічних злочинів. У Нідерландах інститут прокурора у господарському процесі відзначається високим рівнем автономії та ефективності. Модель нідерландського господарського судочинства розглядається як приклад для інших країн, які прагнуть поліпшити свою систему правосуддя. В Німеччині інститут прокурора у господарському процесі визначається як незалежний та ефективний. Принцип «єдність слідства» дозволяє забезпечити системний підхід до виявлення та розслідування господарських злочинів.

Для України актуальними залишаються питання вдосконалення законодавчої бази, забезпечення належного рівня фінансової самостійності прокурорів та зміцненням довіри громадян до судової системи. Країни Західної Європи можуть стати прикладом у вирішенні подібних викликів і допомогти у

подальшому розвитку господарського правосуддя в нашій державі. Аналіз ролі прокурора в господарському процесі відображає прагнення знайти оптимальне співвідношення між його незалежністю, професійністю та результативністю, враховуючи міжнародний досвід і пристосовуючи його до українських реалій [3].

Головним органом, який відповідає за діяльність прокуратури в Нідерландах, є «Openbaar Ministerie» (Основне управління прокуратури). Цей орган виконує функції обвинувачення та забезпечує роботу прокурорів, що представляють кримінальні справи у судах. Варто підкреслити, що у господарських справах в Нідерландах сторони здебільшого користуються послугами адвокатів, які представляють їхні інтереси в суді. Господарські суди цієї країни спеціалізуються на розгляді спорів, пов'язаних із підприємницькою діяльністю та економічними питаннями, а адвокати виступають основними представниками сторін у таких процесах [3].

Окрім цього, у Нідерландах уже кілька років функціонує система «civiel effect» («цивільний ефект»), що надає адвокатам розширені повноваження у веденні господарських справ. Вони можуть представляти клієнтів навіть у питаннях, які раніше належали до компетенції прокурора. Таким чином, у нідерландській правовій системі прокурори зосереджуються переважно на кримінальних провадженнях, тоді як у господарських справах представництво інтересів держави чи інших сторін здійснюють адвокати.

У Німеччині діє складна система правосуддя, що охоплює прокуратуру, господарські суди та адвокатів. Прокурори відповідають за кримінальні справи та рідко виступають у господарських судових процесах. Господарські справи розглядаються спеціалізованими господарськими судами, де сторони представляють адвокати [4]. Прокурори, відомі як Staatsanwalt, проводять досудове слідство, збирають докази, підтримують обвинувачення в суді та забезпечують законність. Натомість у господарських справах основну роль відіграють адвокати, а участь прокурорів обмежена [5].

Господарські суди (Wirtschaftsgericht) у Німеччині є спеціалізованими установами, що розглядають справи у сфері бізнесу та господарської діяльності. Ці суди мають великий досвід у розгляді питань, пов'язаних з економікою, фінансами, податками та іншими господарськими аспектами. До складу таких судів входять спеціально призначені судді, які володіють глибокими знаннями у галузі господарського права [6]. У господарських судах інтереси сторін зазвичай представляють адвокати, які виконують ключову роль у веденні справ та представленні інтересів сторін перед судами. Вони надають консультації з правових питань, готують необхідні документи, виступають представниками клієнтів та здійснюють ведення справ у суді. У господарських справах адвокати мають глибокі знання в галузі господарського права та виступають як ключові учасники судового процесу [7]. У Німеччині адвокати можуть представляти клієнтів не лише в господарських судах, а й у інших судових інстанціях. Вони надають правову допомогу у всіх аспектах господарського права, від укладення угод до врегулювання спорів. Такий розподіл ролей сприяє ефективному функціонуванню юридичної системи та забезпеченню правосуддя в господарській сфері.

Можна зробити висновок, що порівняльний аналіз ролі прокурора у господарському процесі дає змогу виявити як відмінності, так і спільні риси між різними правовими системами. Для України це створює можливість удосконалити власну судову практику, використовуючи позитивний досвід Нідерландів і Німеччини. Подальше реформування господарського правосуддя має ґрунтуватися на впровадженні ефективних зарубіжних механізмів із урахуванням національних особливостей правової системи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 року No 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Карпунцов В. В. Процесуальна компетенція органів прокуратури України: адміністративно-правовий аспект: монографія. Київ: Логос, 2018. 376 с.

3. Стратонов В. М., Стратонова О. В. Деякі методологічні та практичні проблемні питання кримінального процесуального кодексу України. Право України, 2014. № 12. С. 163-169.

4. Кельман М. С. Методологія як форма мислення і складова культури дослідника : навч. посіб. для асп. та магістр. / за заг. ред. М. С. Кельмана. Львів: Растр-7, 2017. 220 с.

5. Чорноусько М. В. Здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016. 210 с.

6. Решетило В. П., Наумов М. С., Федотова Ю. В. Трансформаційні процеси в суспільстві в умовах інформаційної економіки: монографія. Харків: ХНУМГ, 2014. 63 с.

7. Лисаченко Є. І. Стосовно визначення підтримання публічного обвинувачення у суді в умовах євроінтеграції. Досягнення і проблеми сучасної науки: матеріали XVI міжн. наук.-прак. інтернет-конф. (м. Вінниця 22 січня 2018 р.). 2018, 4.2. С. 25.

Лідія Москвич

доктор юридичних наук, професор,

доцент кафедри кримінального процесу Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

КОНЦЕПЦІЯ АДВОКАТСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВІ

Стандарти Ради Європи та практика ЄСПЛ щодо захисту адвокатури, європейська правова доктрина міцно утвердила принцип, що адвокати повинні бути вільними від будь-якого неправомірного втручання у свою діяльність. Цей принцип випливає з права на справедливий суд (ст.6 ЄКПЛ) та права на

ефективний захист. Ще 2000 року Комітет Міністрів Ради Європи прийняв Рекомендацію Rec(2000)21 про свободу здійснення професії адвоката, де прописано мінімальні стандарти: держави повинні гарантувати адвокатам свободу виконання професійних обов'язків без погроз, залякування, адміністративного чи кримінального переслідування за дії, що відповідають професії; забезпечити конфіденційність всіх контактів адвоката з клієнтом; захистити адвокатські об'єднання від втручання влади тощо. Всі країни-члени Ради Європи формально погодилися з цими стандартами. На жаль, останнім часом порушення фіксуються дедалі частіше – саме тому Рада Європи перейшла від рекомендацій до підготовки обов'язкової конвенції.

У 2018 році ПАРЄ прийняла Рекомендацію 2121(2018) із закликом розробити європейську конвенцію про професію юриста, а в 2020 році – Резолюцію 2348(2020) "Забезпечення захисту професії адвоката", де констатувала "численні випадки порушень прав адвокатів, включно з нападами на їхню безпеку та незалежність, в останні роки". У цій резолюції перелічено типові форми переслідування, з якими стикалися адвокати в різних державах Європи: незаконні обшуки офісів і вилучення документів; прослуховування розмов адвоката; виклик адвоката як свідка у справі його клієнта; відмова в допуску адвоката до підзахисного; ототожнення адвоката з клієнтом і тиск через ЗМІ; втручання органів влади в роботу незалежних адвокатських асоціацій тощо. ПАРЄ наголосила, що такі явища часто відбуваються на тлі загального занепаду поваги до верховенства права. Рада Європи вживає кроків для протидії цьому. Резолюція 2348(2020) закликає держави-члени прямо заборонити законом втручання в діяльність адвокатів і визначити, які дії вважаються таким втручанням. Також рекомендується запровадити ефективний механізм притягнення до відповідальності за напади і переслідування адвокатів – як кримінальної (коли йдеться про фізичні посягання або перешкоджання правосуддю), так і дисциплінарної (якщо порушниками є посадові особи, слідчі, прокурори). Окремо підкреслено роль незалежних бар-асоціацій у захисті прав адвокатів: державам слід забезпечити, щоб адвокатські об'єднання могли

вільно висловлюватися щодо випадків переслідувань, мали право на судовий захист своїх членів і не наражалися на репресії.

Важливим кроком стало схвалення Комітетом Міністрів Ради Європи у червні 2023 року нової Конвенції про захист професії адвоката. Цей міжнародний договір (перший у світі подібного роду) відкритий для підписання, і правнича спільнота закликає держави швидко його ратифікувати. Рада адвокатських і правничих товариств Європи (CCBE) у жовтні 2025 р. звернулася до всіх урядів із закликом якнайшвидше підписати і ратифікувати цю Конвенцію, підкресливши, що від цього залежить цілісність правосуддя та довіра до верховенства права. Українська НААУ також наголошує на першочерговій необхідності приєднання України до цієї Конвенції, вважаючи, що це значно зміцнить гарантії незалежності адвокатури і захист прав адвокатів перед сучасними викликами. Основні положення Конвенції – це закріплення на міжнародно-правовому рівні тих гарантій, що раніше були “м’якими” рекомендаціями: держава зобов’язується утримуватись від втручання, захищати адвокатів від переслідувань, створити незалежні механізми розслідування злочинів проти адвокатів, гарантувати адвокатську таємницю, свободу вираження поглядів адвокатами (в межах етики) тощо. Конвенція також передбачає періодичний моніторинг її виконання через спеціальний комітет – тобто має запрацювати наддержавний інструмент тиску на уряди, які порушують права адвокатів.

Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) послідовно стоїть на захисті адвокатської незалежності. ЄСПЛ розглядав десятки справ, де йшлося про порушення прав захисників, і сформулював важливі принципи. По-перше, спілкування адвоката з клієнтом захищається підвищеним рівнем конфіденційності за ст.8 Конвенції. Суд підкреслив, що адвокатська таємниця є основою відносин довіри між юристом і громадянином, адже адвокат у демократичному суспільстві виконує фундаментальну роль – захищає права своїх клієнтів. Тому будь-яке прослуховування розмов, перлюстрація листування чи обшуки у приміщеннях адвоката становлять втручання у право

на приватне життя і кореспонденцію, яке потребує дуже вагомих підстав. У ряді справ проти Туреччини, Росії, України, Франції ЄСПЛ констатував порушення Конвенції саме через те, що влада не забезпечила достатніх гарантій під час обшуків у адвокатів або вилучення їхніх документів. По-друге, ЄСПЛ захищає свободу слова адвокатів. У знаковій справі “Morice v. France” (2015) Велика Палата ЄСПЛ встановила, що засудження адвоката за критику на адресу суддів порушило його свободу вираження (ст.10 Конвенції), оскільки висловлювання стосувалися питання суспільного інтересу (належного правосуддя) і були пропорційними. Суд наголосив: адвокати мають право коментувати хід судових процесів і дії судових органів, якщо роблять це коректно, і не можуть притягатися до відповідальності лише за те, що відстоюють інтереси клієнта. Цей підхід перегукується з положеннями Основних принципів ООН щодо ролі юристів (1990), які закріплюють, що адвокат не має ототожнюватися з діями клієнта і повинен бути захищений від будь-яких санкцій за добросовісне виконання професійного обов’язку. Суд також звертає увагу держав на обов’язок захищати життя і безпеку адвокатів. Якщо відомо про погрози адвокату, держава повинна вжити адекватних заходів для його захисту, а у разі нападу – розслідувати його так само ретельно, як злочин проти будь-якої іншої особи. ЄСПЛ фактично формує концепцію “правозахисника”, до якої входять і адвокати – держава має створювати сприятливі умови для їхньої роботи, а не перешкоджати їй.

Отже, стандарти Ради Європи і практика ЄСПЛ одностайні: незалежність адвокатури – необхідна умова реального захисту прав людини. Втручання державних органів у діяльність захисника (пряме або опосередковане) розцінюється як підрив права на справедливий суд і доступ до правосуддя. Адвокат має гарантії свободи дій у межах закону, адвокатська таємниця охороняється особливою турботою, а напади на адвокатів повинні розслідуватися з усією серйозністю. Ці принципи лягли також в основу права Європейського Союзу щодо правової професії.

Європейський Союз, будучи інтеграційним об’єднанням зі спільним правовим простором, теж приділяє увагу питанню незалежності адвокатури, хоч здебільшого опосередковано – через забезпечення права на справедливий суд і взаємну довіру між правовими системами. На рівні ЄС діє низка нормативних актів (директив), які визначають мінімальні стандарти прав підозрюваних і обвинувачених, а отже, встановлюють вимоги і до діяльності адвокатів. Зокрема, Директива 2013/48/ЄС "Про право на доступ до адвоката у кримінальному провадженні" гарантує кожному затриманому чи обвинуваченому право від самого початку процесу зустрітися з адвокатом і конфіденційно спілкуватися з ним. Стаття 4 цієї Директиви зобов’язує держави-члени забезпечити повну конфіденційність листування та переговорів між адвокатом і клієнтом; жодні прослуховування чи записи не допускаються, окрім як за рішенням суду у виключних ситуаціях на кшталт запобігання тяжкому злочину. Втілення цієї директиви у національних законодавствах (у тому числі й України, яка гармонізує законодавство з правом ЄС) зміцнює гарантії адвокатської таємниці та унеможливлює практики на кшталт тих, що спостерігаються в Україні під час війни (незаконні обшуки, вимагання розкрити інформацію). Інші директиви ЄС – про процесуальні права (право на правову допомогу, право на переклад тощо) – також опосередковано посилюють роль адвоката і вимагають від державних органів поважати цю роль. Суд Європейського Союзу в останні роки став активним арбітром у справах, що стосуються незалежності судочинства і юридичних професій. В данному контексті варто згадати рішення Великої Палати CJEU 2023 року, що прямо стосувалося адвокатської таємниці. Йдеться про справу за запитом Конституційного суду Бельгії щодо директиви ЄС 2011/16 (т.зв. DAC6, про обмін податковою інформацією). За тією директивою, юристи-консультанти зобов’язані повідомляти податкову службу про схеми податкового планування клієнтів, але адвокатів могли звільняти від прямого повідомлення, натомість вони мали сповістити інших посередників або самого клієнта (щоб ті вже повідомили податкові органи). Асоціації адвокатів оскаржили цю норму,

стверджуючи, що навіть такий опосередкований обов'язок порушує адвокатську таємницю. Суд ЄС погодився з ними: в рішенні від 8 грудня 2022 р. (Справа C-694/20 Orde van Vlaamse Balies) Суд підтвердив, що принцип конфіденційності спілкування між юристом і клієнтом захищений статтею 7 Хартії ЄС (аналог ст.8 ЄКПЛ) і охоплює не лише інформацію по судовому захисту, а й будь-які правові поради. Крім того, Суд ЄС прямо зазначив, спираючись на практику ЄСПЛ, що особи, які звертаються до адвоката, мають право очікувати приватності комунікації і того, що адвокат не розголосить навіть самого факту звернення клієнта без його згоди . У підсумку, Суд ЄС вирішив, що механізм, який змушує адвоката повідомити інших посередників про деталі консультації клієнта, фактично порушує право на повагу до приватного життя і не є абсолютно необхідним для досягнення цілей директиви. Цю норму було визнано несумісною з Хартією ЄС і, по суті, скасовано. Дане рішення – важливий прецедент, що показує: Суд ЄС готовий скасувати навіть акт права ЄС, якщо він ставить під загрозу фундаментальну гарантію конфіденційності між адвокатом і клієнтом.

Ще один напрямок впливу права ЄС – це принцип верховенства права як умова членства та фінансування. У 2020 році Євросоюз ухвалив Регламент, що вводить механізм обумовленості: якщо в країні є системні загрози верховенству права, ЄС може призупиняти виплати з бюджету. Цей механізм, підтверджений у 2022 році рішенням Суду ЄС, вже застосований до Угорщини і потенційно може до Польщі. Що важливо – у визначенні "загрози верховенству права" окремо згадується незалежність юридичних професій. Тобто, якщо держава підриває незалежність не тільки суддів, а й прокурорів чи адвокатів, це розглядається як ризик зловживання бюджетними коштами (адже правосуддя – частина системи контролю). Таким чином, ЄС економічно стимулює держави дотримуватися стандартів. Звісно, це непрямий інструмент, але він спонукає уряди уважно дослухатися до рекомендацій, у тому числі щодо адвокатури.

Не можна не згадати і про вільний рух адвокатів в ЄС. Існують спеціальні директиви – 77/249/ ЄС та 98/5/ЄС – які дозволяють адвокатам однієї країни

надавати послуги в іншій і навіть інтегруватися до іноземної адвокатської спільноти. Ці акти передбачають взаємне визнання професійних кваліфікацій і встановлюють, що регулювання адвокатської діяльності має бути пропорційним та неупередженим. По суті, реалізація цих директив вимагає від кожної держави-учасниці мати незалежну професійну організацію, адже інакше довіра між країнами була б неможливою. У рішенні AM&S Europe (1982) Суд ЄС ще давніше визнав принцип, що листування з незалежним зовнішнім адвокатом захищене привілеєм професійної таємниці навіть у рамках антимонопольних розслідувань Єврокомісії. Це було підтверджено в справі Akzo Nobel (2010): внутрішні юрисконсульти компанії не підпадають під такий захист, а от незалежні адвокати – так, що знову ж таки підкреслює значення незалежності саме від впливу працедавця чи держави.

Отже, концепція адвокатської незалежності імплементована в acquis ЄС різними шляхами – через стандарти прав людини (Хартія ЄС, директиви), через судові прецеденти, через вимоги до країн-членів.

Підсумовуючи, ЄС діє в унісон з Радою Європи щодо питань адвокатури. Якщо Рада Європи більше фокусується на рекомендаціях і контролі виконання рішень ЄСПЛ, то Європейський Союз застосовує юридично зобов'язуючі механізми: від рішень Суду ЄС, обов'язкових для країн, до фінансових умов. Примітно, що в діалозі з проблемними країнами (Польща, Угорщина) Єврокомісія акцентує: незалежність адвокатів є частиною ширшого поняття Rule of Law. Це означає, що захист адвокатської професії – більше не лише внутрішня справа держави, а предмет спільної турботи в Європі. Для України, як країни-кандидата в ЄС, виконання європейських стандартів у цій сфері є обов'язковим елементом реформ.

Використані джерела:

1. Case of Morice v. France (2015) *https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-154265%22]}*
2. Директива 2013/48/ЄС *https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2013/48/oj/eng*

3. Директива Європейського Парламенту та Ради 98/5/ЄС від 16 лютого 1998 року щодо сприяння здійсненню професії юриста на постійній основі в державі-члені, відмінній від тієї, в якій було отримано кваліфікацію *https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1998/5/oj/eng*

4. Директива Ради 77/249/ЄЕС від 22 березня 1977 року щодо сприяння ефективному здійсненню адвокатами свободи надання послуг *https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1977/249/oj/eng*

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950) *https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text*

6. Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката (2025) *https://unba.org.ua/news/10046-konvenciya-radi-evropi-pro-zahist-profesii-advokata-tekst-ukrains-koyu.html*

7. Основні положення про роль адвокатів (1990) *https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text*

8. Регламент (ЄС, Євратом) 2020/2092 Європейського Парламенту та Ради від 16 грудня 2020 року про загальний режим умовності для захисту бюджету Союзу *https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2020/2092/oj/eng*

9. Резолюція ПАРЄ 2348(2020) *https://pace.coe.int/en/files/28819/html*

10. Рекомендація ПАРЄ 2121(2018) *https://pace.coe.int/pdf/f055e7d2de4014427bc46ac4febf271b088a07eb8f7517112e82d5a5bcf5b248/rec.%202121.pdf*

11. Рішення Суду ЄС (Велика палата) Akzo Nobel Chemicals Ltd та Akcros Chemicals Ltd проти Європейської Комісії (2010). Справа C-550/07 P. *https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62007CJ0550*

12. Рішення Суду ЄС (Велика палата) Orde van Vlaamse Balies та інші проти Vlaamse Regering. (C-694/20) (December 8, 2022) *https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62020CJ0694*

13. Рішення Суду ЄС від 18 травня 1982 року AM & S Europe Limited проти Комісії Європейських Співтовариств. Юридична таємниця. Справа 155/79. *https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61979CJ0155*

Остафійчук Людмила Аурелівна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

ІДЕМНІТЕТ АДВОКАТА

У законодавстві України немає чіткого поняття «ідемнітет адвоката» як спеціального терміну, використовуваного подібно депутатському чи суддівському імунітету чи ідемнітету. Наприклад, як зазначається в Юридичній енциклопедії, «депутатська недоторканність» є одним із основних елементів конституційно-правого статусу члена парламенту, його привілеєм, який включає такі складові як: індемнітет (лат. «indemnitas»), – захист від шкоди, забезпечення збереження та імунітет (лат. «immunitas»), – звільнення від повинності, недоторканність. Поняття «депутатський індемнітет» означає, що член парламенту юридично не відповідальний за свої висловлювання і голосування у процесі виконання ним обов'язків у парламенті та його органах (за винятком образи чи наклепу) як в період здійснення депутатських повноважень, так і після закінчення їх терміну. В англомовних країнах термін «індемнітет» замінено поняттям «привілей свободи слова». [1]

Свобода вираження поглядів є основоположною для роботи юристів. Ця свобода визнається статтею 10 Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод [2] і є практично абсолютною в залі суду, адже виголошені промови, надані суду документи не можуть бути підставою для позову за образу чи наклеп.

Досліджуючи особливості конституційного регулювання суддівського ідемнітету в Україні, С. Демченко висновував, що «суддівський індемнітет має чітко виражений функціональний характер – пов’язаний із професійною діяльністю судді та діє в чітко визначених часових рамках – у рамках судового

процесу, а не поза ним. Важливо, що суддівський індемнітет (за аналогією з депутатським) має довічний характер: він триває і після закінчення строку повноважень конкретного судді, тобто він є необмеженим у часі: суддя, на якого поширюється цей елемент імунітету, ніколи не нестиме відповідальності за дії та рішення, прийняті добросовісно під час виконання своїх суддівських функцій та своїх обов'язків, інакше він завжди перебуватиме під загрозою переслідування за ухвалені судові рішення після припинення своїх суддівських повноважень». [3, с. 53-54] Цей висновок можна застосувати й до професійної діяльності адвоката.

Зміст «індемнітету» законодавством розкривається опосередковано через «заборону притягнення до відповідальності», як певну систему привілеїв і пільг, які надаються окремим категоріям осіб у зв'язку із суспільною важливістю їхніх професійних функцій. Встановлюючи такі гарантії, законодавець виокремлює тих, хто потребує особливого захисту та додаткових умов для ефективного виконання своїх обов'язків. Це не просто форма захисту від переслідування за добросовісно прийняті рішення під час виконання професійних повноважень, а передусім інструмент забезпечення незалежності, автономності та свободи професійної діяльності, який дає змогу суб'єктам діяти без страху необґрунтованого покарання.

Зокрема, стаття 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлює гарантії адвокатської діяльності, серед яких: «14) забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом; 15) не можуть бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта, заяви у медіа, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката; 16) забороняється ототожнення адвоката з клієнтом».[4] Досліджуючи питання ідемнітету адвоката, В. Заборовський, С. Булеца і В. Манзюк вважають, що

«ідемнітет адвоката поширюється також на випадок винесення судом або іншим органом рішення не на користь його клієнта, скасування чи зміну судового рішення або рішення іншого органу, винесеного в справі, у якій адвокат здійснював захист, представництво чи надавав інші види правової допомоги» [5, с. 285]. Відповідно, положення частини 3 статті 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» виключають в такому випадку притягнення до дисциплінарної відповідальності, якщо при цьому не було вчинено дисциплінарного проступку.

Хоча адвокати мають певні гарантії недоторканності професійної діяльності, це не означає повного «імунітету» чи «ідемнітету» у сенсі звільнення від будь-якої відповідальності чи притягнення до неї. Адвокатові гарантується, що він не має зазнавати незаконного втручання у свою діяльність, має право на захист, і що його не мають публічно безпідставно звинувачувати лише через те, що він захищає клієнта. Водночас, існує відповідальність за порушення професійних обов'язків чи етики.

12 березня 2025 р. Рада Європи ухвалила Конвенцію про захист професії адвоката, в якій стаття 6 містить положення щодо адвокатського ідемнітету: «2. Сторони забезпечують, щоб адвокати не несли цивільної або кримінальної відповідальності за усні та письмові заяви, зроблені добросовісно та сумлінно під час здійснення всіх процесуальних дій від імені своїх клієнтів. ...5. Сторони забезпечують, щоб адвокати не зазнавали несприятливих наслідків внаслідок ототожнення їх з їхніми клієнтами або зі справою їхніх клієнтів. Ця стаття застосовується без шкоди для права на свободу вираження поглядів, захищеного Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та національним законодавством». [6] Цей міжнародний договір є відповіддю на «зростаючу кількість повідомлень про напади на адвокатську діяльність, зокрема у формі переслідувань, погроз, фізичних атак або втручання в здійснення професійних обов'язків (наприклад, створення перешкод для доступу до клієнтів)» [7]. В Україні проблема ототожнення адвоката з клієнтом також набула особливої гостроти у зв'язку із зростанням кількості

кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збройною агресією РФ, та розглядом судових справ щодо обмеження прав осіб, пов'язаних з державою-агресором. Кожен із таких фактів проектується на адвокатів, що свідчить про системну проблему, яка потребує вирішення [8] та дослідження.

Отже, ідемнітет адвоката слід розглядати як функціональний елемент гарантій незалежності адвоката, спрямований на ефективне здійснення його професійних повноважень.

Список використаних джерел:

1. Депутатський ідемнітет та імунітет. Юридична енциклопедія / [за ред. Ю.С. Шемшученка]: у 6-ти томах. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія», 1999. URL: https://leksika.com.ua/11551112/legal/deputatskiy_indemnitet_ta_imunitet

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Демченко С. Особливості конституційного регулювання суддівського ідемнітету в Україні. *Право України*, 2024. № 8. С. 46-60. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2024_8-s4106.pdf

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#n179

5. Заборовський В.В., Булеца С.Б., Манзюк В.В. Індемнітет адвоката як одна з основних гарантій адвокатської діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*, 2016. № 4. С. 284-288.

6. Конвенція про захист професії адвоката, ухвалена Радою Європи під час засідання 12 березня 2025р. URL: https://unba.org.ua/news/10046-konvenciya-radi-evropi-pro-zahist-profesii-advokata-tekst-ukrains-koyu.html

7. Конвенція РЄ про захист професії адвоката відкрита для підписання. URL:https://unba.org.ua/news/10267-konvenciya-re-pro-zahist-profesii-advokata-vidkrita-dlya-pidpisannya

8. Відповідальність за порушення гарантій адвокатської діяльності конкретизують, – проект. URL:https://unba.org.ua/news/9818-vidpovidal-nist-za-porushennya-garantij-advokats-koi-diyal-nosti-konkretizuyut-proekt.html?utm_source=chatgpt.com

Плахотнік Олег Віталійович
кандидат юридичних наук, доцент кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(м.Київ, Україна)

ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ З ПИТАНЬ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

Прокуратура України продовжує залишатися у центрі уваги законодавця стосовно питань реформування прокуратури та розгляду питань підвищення ефективності її діяльності. Останніми змінами до проекту Закону України про внесення змін до Закону України “Про прокуратуру” з питань підвищення ефективності діяльності органів прокуратури реєстр. №13603 від 06.08.2025 року [1] та альтернативного проекту Закону України про внесення змін до Закону України “Про прокуратуру” щодо запровадження державних рангів прокурорів органів прокуратури України, реєстр. 13603-1 від 22.08.2025 року [2] було запропоновано ряд законодавчих змін які законодавець розглядає як кроки до підвищення ефективності діяльності органів прокуратури у кримінальному провадженні шляхом встановлення можливості та механізму присвоєння працівникам органів прокуратури державних рангів, удосконалення норм використання символіки прокуратури та знаків розрізнення прокурорів. Необхідність прийняття *проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» з питань підвищення ефективності діяльності*

органів прокуратури» реєстр. №13603 від 06.08.2025 року [1] обґрунтовується авторами у пояснювальній записці, згідно якої можна виділити основні тези, це те, що наявності заохочень і стимулів у роботі прокурорів позитивно вплинуть на показники їх діяльності, попередження вчинення кримінальних правопорушень, ефективне процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях, притягнення винних осіб до передбаченої законом відповідальності тощо. При цьому, автори законопроекту акцентують увагу на певній дискримінації прав прокурорів поряд з іншими працівниками публічної служби. Хочу зазначити, що такі пропозиції потребують обговорення, оскільки очевидно, що певні формулювання і окремі тези запропонованих змін носять дискусійних характер. Особливої актуальності набувають питання фінансування органів прокуратури, оскільки державні ранги можуть передбачати певні надбавки. Інакше, розглядати державні ранги працівників органів прокуратури для того, щоб вони просто були втрачає сенс, а наявність зрозумілої і прозорої системи державних рангів, яка буде передбачати доплати, теоретично повинно впливати і на ефективність прокуратури за самою ідеєю такої ініціативи.

Для порівняння державних рангів з класними чинами за аналогією, необхідно застосувати компаративістський підхід для аналізу державних рангів прокурорів, що запропоновані проектом закону та класними чинами працівників органів прокуратури. Бо дані питання по поверненню класних чинів вже піднімалися у зв’язку з підвищенням ефективності діяльності органів прокуратури. Так, у роботі Калужної О. М. “Класні чини та форма одягу прокурорів – складник модернізації прокуратури чи історичний артефакт?” [3] аналізувалися положення проекту Закону України “Про прокуратуру” щодо підвищення ефективності діяльності органів прокуратури” (реєстр. №3062), яким пропонувалося: повернути присвоєння класних чинів працівникам органів прокуратури у порядку, затвердженому Верховною Радою України та визначалися підстави, за яких відповідні особи позбавляються вказаного чину; відновлювалася виплати працівникам органів прокуратури щомісячної

надбавки за класний чин у порядку, затвердженому Кабінетом міністів України; безкоштовне забезпечення форменим одягом з відповідними відзнаками працівників прокуратури, яким присвоєно класні чини. У фінансово матеріальному аспекті зауважень, авторка зазначала, що “Закон від 19.09.2019 р., який остаточно скасував класні чини, підняв оклади прокурорів з 12 до 15, а з січня 2021 р. до 20 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Отож, мінімальний оклад прокурорів з 22 200 грн у 2019 р. поступово зріс до 30 000 і 40 420 грн. у 2021 р. – коефіцієнт зростання – 1,8. Жодна надбавка за класний чин не вплине на збільшення зарплати з коефіцієнтом 1,8”.

Зазначені аргументи Калужної О. М. заслуговують на увагу та підтримку. Як можна бачити, скасування класних чинів у минулому призвело до збільшенням посадового окладу, премій та надбавок за такими категоріями, як: 1) вислуга років; 2) виконання обов'язків на адміністративній посаді та іншими виплатами, передбаченими законодавством. Посередній висновок у питанні перспективи фінансування із запровадженням системи державних рангів в органах прокуратури очевидно не призведе до підвищення ефективності діяльності прокуратури, а навпаки може вплинути на порушення кадрового балансу з наявною системою заохочень.

Звертаємо увагу на наукову позицію Москвич Л. М. “Проблемні питання забезпечення єдності статусу прокурорів” [4]. У своїй науковій роботі вона звернулася до питання класних чинів та статусу прокурора, зауважуючи: “Відмінності у підходах до матеріального та соціального забезпечення прокурорів, дисциплінарної відповідальності, заохочення прокурорів з класним чином та без нього, може призвести до внутрішнього дисбалансу в органах прокуратури, неправового поділу серед штатних працівників органів прокуратури і врешті решт - це негативно вплине на єдність системи прокуратури України.” Авторка обґрунтовано зауважує, що відмінності у підходах до матеріального та соціального забезпечення прокурорів, дисциплінарної відповідальності та заохочень прокурорів з класним чином і без нього можуть створити дисбаланс в органах прокуратури. Це може призвести

до неправомірних поділів серед штатних працівників органів прокуратури та негативно вплинути на єдність системи прокуратури України.

Проаналізувавши запропоновані проекти законів та наукові позиції відомих вчених можна зробити узагальнюючий висновок по питанню запровадження системи державних рангів та підвищенню ефективності діяльності органів прокуратури. У даній формулі можна зробити логічний висновок, наявність системи державних рангів не буде автоматично дорівнювати підвищенню ефективності діяльності органів прокуратури України.

Загальний висновок. Забезпечення єдності статусу прокурора без державних рангів є важливим аспектом системи прокуратури України на сьогодні, що абсолютно відповідає міжнародним та європейським стандартам які Україна взяла на себе як обов'язок. Також, наявність державних рангів не є гарантом підвищення рівня заробітної плати чи матеріального забезпечення прокурорів зараз, а забезпечення належного рівня оплати праці та створення сприятливих умов праці вимагає зваженого підходу та системних реформ у сфері фінансування прокуратури загалом. Враховуючи складні економічні умови в яких знаходиться Державний бюджет Україна у 2025 році, додаткові витрати, що пов'язані з впровадженням надбавок за державні ранги прокурорів можуть негативно вплинути на вже проведені реформи в органах прокуратури.

Використана література:

1. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про прокуратуру" з питань підвищення ефективності діяльності органів прокуратури» : № 13603 від 06 серп. 2025 р. // Верховна Рада України : офіц. вебсайт. — Режим доступу: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57001 (дата звернення: 10.10.2025).

2. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про прокуратуру" щодо запровадження державних рангів прокурорів органів прокуратури України» : № 13603-1 від 22 серп. 2025 р. // Верховна Рада України : офіц. вебсайт. — Режим доступу: https://itd.rada.gov.ua (дата звернення: …).

3. Калужна О. М. Класні чини та форма одягу прокурорів – складник модернізації прокуратури чи історичний артефакт? // Вісник прокуратури. — 2020. — № 3. — С. 45–51.

4. Москвич Л. М. Проблемні питання забезпечення єдності статусу прокурорів / Л. М. Москвич // Творчий шлях вченого: до 80-річчя професора В. В. Долежана: матеріали кругл. столу / відп. ред. Н. М. Бакаянова; уклад.: І. О. Кісліцина, М. О. Деменчук, С. І. Єленич. — Одеса : Юридична література, 2018. — С. 100-102.

Пономаренко Віктор Володимирович

викладач кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ

(м. Кропивницький, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ

Цифровізація системи публічної влади є однією з ключових передумов модернізації державних інституцій України у XXI столітті. Сфера правосуддя і, зокрема, органи прокуратури перебувають у центрі цього процесу, адже саме вони виконують завдання щодо забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини та громадянина, а також реалізації публічного інтересу. Використання цифрових технологій у діяльності прокуратури стало необхідною умовою підвищення ефективності та прозорості її функціонування, особливо в умовах воєнного стану та європейської інтеграції. Водночас цифрова трансформація породжує низку ризиків, пов’язаних із захистом персональних даних, кібербезпекою та дотриманням міжнародних стандартів у сфері правосуддя.

Одним із найважливіших досягнень цифровізації прокуратури є впровадження електронного документообігу та інтеграція у систему «Електронний суд», яка забезпечує електронну комунікацію між судами, прокуратурою та учасниками процесу. Це дозволяє значно скоротити час на обмін документами, унеможливлює маніпуляції з матеріалами справи, сприяє їх збереженню та уніфікації. Такі інновації відповідають європейським стандартам прозорості правосуддя, закріпленим у рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій [1]. Важливо, що електронний документообіг у прокуратурі передбачений і національним законодавством: відповідно до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», юридична сила електронних документів прирівнюється до паперових, що створює надійне правове підґрунтя для цифровізації [2].

Цифрові технології поступово стають інструментом підвищення аналітичних можливостей прокуратури. Використання спеціалізованих інформаційних систем, великих баз даних і навіть алгоритмів штучного інтелекту дозволяє швидко виявляти зв’язки між учасниками злочинних схем, аналізувати великі масиви фінансової інформації, прогнозувати ризики та підвищувати якість прокурорського нагляду. Так, у боротьбі з кіберзлочинністю та організованими економічними злочинами алгоритми машинного навчання дають змогу ідентифікувати підозрілі фінансові транзакції та схеми відмивання коштів. Водночас в Україні ще не напрацьовані чіткі правові підходи щодо допустимості доказів, отриманих за допомогою штучного інтелекту. Це вимагає адаптації кримінально-процесуального законодавства до сучасних технологій, зокрема у частині оцінки доказів судом.

Цифровізація також відкриває нові можливості для комунікації прокуратури з громадянами. Впровадження онлайн-сервісів, електронних приймалень, чат-ботів для подання звернень і скарг робить роботу прокуратури більш відкритою та доступною. Відповідно до Закону України «Про звернення громадян» електронна форма звернення прирівнюється до письмової, що дозволяє

громадянам реалізувати своє право дистанційно [3]. У 2022–2023 рр. Офіс Генерального прокурора розробив низку цифрових рішень, які дають змогу відстежувати стан розгляду звернення, що особливо важливо в умовах воєнного стану, коли фізичний доступ до установ може бути обмежений.

Разом із перевагами цифровізація породжує низку загроз. Насамперед ідеться про ризики кібербезпеки. Прокуратура володіє конфіденційною інформацією про хід досудових розслідувань, персональні дані учасників кримінальних проваджень, дані про потерпілих та свідків. Несанкціонований доступ або витік цієї інформації може мати серйозні наслідки не лише для конкретних осіб, а й для національної безпеки загалом. В умовах збройної агресії проти України кіберзагрози набувають особливої актуальності, адже кіберпростір стає одним із фронтів війни. У зв’язку з цим, важливим завданням є імплементація положень Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [4] у практику прокуратури.

Окремою проблемою є питання цифрової нерівності. Попри розвиток онлайн-сервісів, не всі громадяни мають достатній рівень цифрової грамотності чи доступ до якісного інтернету, що може обмежувати їхні права. Згідно з дослідженнями Програми розвитку ООН в Україні, близько 25 % населення стикається з труднощами у користуванні електронними державними сервісами. Це означає, що впроваджуючи цифрові технології, прокуратура має зберігати паралельні канали комунікації у традиційній формі, щоб уникнути дискримінації вразливих груп.

Особливу увагу слід приділити захисту прав людини у процесі цифровізації. Використання автоматизованих систем аналізу даних не повинно підміняти собою оцінку, здійснювану прокурором чи судом. Алгоритми можуть бути упередженими або містити помилки, що становить загрозу презумпції невинуватості та права на справедливий суд, гарантованих ст. 6 Європейської конвенції з прав людини [5]. У 2018 році Європейська комісія з ефективності правосуддя Ради Європи прийняла Етичну хартію по використанню штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі, в якій наголошується, що

автоматизовані системи можуть бути лише допоміжним інструментом, а не замінником людського правосуддя [6].

Таким чином, цифрові технології у діяльності прокуратури мають подвійний характер. З одного боку, вони дозволяють підвищити ефективність роботи, забезпечити відкритість і прозорість, зміцнити довіру суспільства до інституту прокуратури. З іншого – вони породжують нові ризики, які вимагають адекватної правової відповіді та інституційного контролю.

Виходом може стати формування цілісної стратегії цифрової трансформації прокуратури, яка має ґрунтуватися на таких засадах: по-перше, комплексне використання новітніх технологій у межах, визначених законодавством; по-друге, посилення кіберзахисту і гарантії безпеки персональних даних; по-третє, забезпечення доступності електронних сервісів для всіх громадян, включно з маломобільними групами населення; по-четверте дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини та верховенства права.

Лише за умови збалансованого підходу цифровізація прокуратури стане дієвим інструментом підвищення ефективності органів правопорядку та сприятиме зміцненню правової держави в Україні.

Список використаних джерел:

1. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій від 28.02.2001 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_3_2001_02_28.pdf.

2. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 року № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №36. Ст. 275.

3. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 року № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 47. Ст. 256.

4. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 року № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. № 45. Ст. 403.

5. Конвенція про захист прав і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року/ Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

6. . European Commission for the Efficiency of Justice (2019). European Ethical Charter on the use of AI in the judicial systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018). URL: https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c.

Стефанчук Марина Миколаївна

докторка юридичних наук, професорка,професорка кафедри юстиції

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

СУБСИДІАРНІСТЬ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРОКУРОРОМ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ В СУДІ: ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

За наслідками конституційної реформи щодо правосуддя основи конституційно-правового статусу прокуратури не лише було унормовано у новому для неї розділі VIII Основного закону України «Правосуддя», але й здебільшого текстуально та змістовно змінено її функції, у порівнянні з попередньою редакцією Конституції України та положеннями Закону України «Про прокуратуру», які продовжують базуватися на її попередній редакції. Прикметно, що за період з часу набуття чинності відповідними змінами до Конституції України щодо правосуддя (30.09.2016) Закон України «Про прокуратуру» не було приведено у відповідність до Основного Закону, внаслідок чого вони потребують змістовної ревізії, спроби якої на сучасному етапі віднайшли своє втілення у релевантному законопроєкті [1]. Водночас

законодавець періодично вносить зміни до положень Закону України «Про прокуратуру», які унормовують концептуальне розуміння її функцій та обсягу повноважень прокурорів щодо їхньої реалізації. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» [2] пункт 2 частини першої статті 2 Закону України «Про прокуратуру», яка унормовує обсяг реалізації прокуратурою представницької функції у редакції, не приведеній у відповідність до положень пункту 3 частини першої статті 131-1 Конституції України, було доповнено ще одним випадком, в якому прокурор уповноважений здійснювати представництво інтересів держави в суді, унормованим положеннями глави 12 розділу ІІІ Цивільного процесуального кодексу України, яка визначає особливості позовного провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України у зауваженнях до релевантного законопроєкту звертало увагу на те, що його положення, в частині наділення повноваженнями щодо представництва інтересів держави в суді у досліджуваній категорії справ прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або інших прокурорів, не повною мірою враховують особливості цієї функції прокуратури, а саме виключність випадків такого представництва та необхідність обґрунтування прокурором в суді підстав для такого представництва, а також зазначення органу, який уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах [3], проте такі застороги не були враховані.

Як наслідок, правом ініціювання провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави було наділено прокурорів, передусім Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП), в межах реалізації конституційної функції представництва інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. Така специфічна цивільна процесуальна правосуб’єктність прокурора САП у цій

категорії справ не залишилась поза дослідницькою увагою, зокрема І. А. Боровська зауважує на тому, що правовий статус прокурорів у цій категорії справ залишається невизначеним [4, с. 141], а за спостереженнями К. В. Мирось, справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави є єдиною категорією цивільних справ, в якій на законодавчому рівні передбачено подання позову виключно прокурором як позивачем [5, с. 141]. Ба більше, виконання процесуальної ролі позивача у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, на думку А. В. Петровського та Я. В. Вороніжського, «… жодним чином не пов'язано з конституційними повноваженнями прокуратури, що дозволяє законодавцю визначити суб'єктом подання цього позову не лише прокурора, а і Національне бюро» [6, с. 139]. На наш погляд, з останнім твердженням складно погодитися, зокрема, з огляду на те, що законодавець, наділивши, за загальним правилом, прокурорів САП правом звертатися до суду з позовами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, завбачливо застеріг про те, що прокурор уповноважений не лише ініціювати провадження у цій категорії справ, а й здійснювати в таких провадженнях представництво держави в суді, чим очевидно концептуально обґрунтовував прив'язку таких повноважень прокурора у цивільному процесі до актуальних функцій прокуратури з тим, аби упередити дискусію стосовно правової природи таких повноважень прокурора, які він реалізує поза межами сфери кримінальної юстиції.

У розвиток цієї дискусії з певною вірогідністю припускаємо, що спроби науковців заперечити зв'язок повноважень прокурора у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнень в дохід держави з конституційно закріпленими функціями прокуратури, на реалізацію яких прокурори наділяються повноваженнями в суді поза межами сфери кримінальної юстиції, на наш погляд, детерміновані потребою узгодити такі наукові бачення з правовою позицією Конституційного Суду України (далі – КСУ), сформованою у справі за конституційною скаргою акціонерного товариства «Запорізький

завод феросплавів» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 13 частини першої статті 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», в якому судом конституційної юрисдикції констатовано неможливість дублювання функцій прокуратури іншими державними органами, оскільки протилежне могло б призвести до зміни конституційного визначеного механізму здійснення державної влади її окремими органами або вплинути на обсяг їхніх конституційних повноважень [7]. Саме таку правову позицію сформував КСУ, визнавши неконституційними положення п. 13 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», згідно з якими НАБУ надавалось право за наявності підстав, передбачених законом, подавати до суду позови про визнання недійсними угод в порядку, встановленому законодавством України.

З певною вірогідністю припускаємо, що вищевказане Рішення КСУ про наявність винятково у органів прокуратури конституційного повноваження на представництво інтересів держави в суді, серед інших, стало концептуальною перешкодою для втілення принципу субсидіарності прокурорського представництва (*як однієї із засад, якій має відповідати діяльність служб публічного обвинувачення у разі, якщо вони наділяються повноваженнями поза межами сфери кримінальної юстиції* – тут і далі виділено авторкою) під час визначення особливостей участі прокурора у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

У пошуках відповіді на питання, які складники повинні визначати концептуальні орієнтири діяльності прокуратури поза межами сфери кримінальної юстиції, та якими компетенційними повноваженнями релевантно має бути наділений прокурор щодо втілення такої діяльності, з урахуванням євроінтеграційних прагнень Української держави, на наше бачення, слід вкотре звернутися до європейських стандартів діяльності служб публічного обвинувачення поза межами сфери кримінальної юстиції, що стали законодавчими орієнтирами у визначенні обсягу повноважень прокуратури у цій сфері в Україні. Здійснюючи правову оцінку законодавства України на

предмет відповідності таким стандартам, варто нагадати положення Проміжного висновку Венеційської комісії щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя CDL-PI(2015)016, у якому було зазначено, зокрема, про те, що такі залишкові та виключні повноваження прокуратури, як представництво інтересів держави існують в інших країнах, а тому Венеційська комісія вважає їх легітимними, якщо вони здійснюються в спосіб, за якого дотримується принцип поділу державної влади, у тому числі повага до судової незалежності, *принцип субсидіарності,* спеціалізації, неупередженості прокурорів та рівності сторін (п.40) [8].

Вказане зумовлює потребу подальшої розвідки та концептуального обґрунтування повноважень прокурора в Україні поза межами сфери кримінальної юстиції, зокрема пошуку належного суб'єкта ініціювання провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави з тим, аби привести представницьку діяльність прокурора у сфері досліджуваних питань у відповідність із принципом субсидіарності такого представництва.

Список використаних джерел:

1. Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вирішення деяких проблемних питань у діяльності органів прокуратури України від 11.08.2022 р. № 7659. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40210 (дата звернення: 06.10.2025).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів: Закон України від 31 жовтня 2019 року № 263-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text (дата звернення: 06.10.2025).

3. Зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і

покарання за набуття таких активів» (реєстр. № 1031). URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1031&skl=10 (дата звернення: 06.10.2025).

4. Боровська І. А. Реалізація принципу пропорційності у цивільному судочинстві України за участю третіх осіб у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 11. С. 139-143.

5. Мирось К.В. Прокурор як позивач у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2 С. 140-141.

6. Вороніжський Я. В., Петровський А. В. Сторони процесуальних відносин щодо визнання необґрунтованими активів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 3. С. 136-143.

7. У справі за конституційною скаргою акціонерного товариства «Запорізький завод феросплавів» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 13 частини першої статті 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України»: Рішення КСУ від 05.06.2019 р. № 4-р(II)/2019. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_p2_2019.pdf (дата звернення: 06.10.2025).

8. CDL-PI (2015)016-e Preliminary Opinion on the proposed constitutional amendments regarding the judiciary of Ukraine. URL: http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2015)016-e (дата звернення: 06.10.2025).

Тертишник Володимир Митрофанович
доктор юридичних наук, професор,
Університет митної справи та фінансів
(м. Дніпро, Україна)

ПРОБЛЕМИ «МОДЕРНІЗАЦІЇ» ФУНКЦІЙ ПРОКУРАТУРИ ТА ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ В КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПІВ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Стратегічним вектором розвитку України є розбудова суверенної, соціальної, демократичної, правової держави, що і визначено в ст. 1 Конституції України. В наукових працях юристів все більше уваги приділяється окремим аспектам реалізації даного курсу держави. [1-7]. Між тим, існуючі публікації не вичерпують всю складну проблему, а скоріше утворюють фундаментальну основу для її подальшого розгляду.

Згідно ст. 131-1 Конституції України в чинній редакції 2016 року «в Україні діє прокуратура, яка окрім функції обвинувачення, здійснює, зокрема, також «організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням» та «нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку». Попри розпливчатість останнього положення, зазначимо, що до указаних змін конституційних основ діяльності прокуратури в ст. 121 Конституції України (в редакції Закону України від 21 лютого 2014 року № 742-VII) визначалось, що прокуратура здійснює «нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами». Скасуванням даних суспільно важливих функцій держава не спромоглась знайти рівноцінного інституційного механізму забезпечення верховенства права (правовладдя) в суспільних відносинах між людиною і владою. Український Омбудсмен (а наразі їх уже стає більше, включаючи становлення інститутів військового та дитячого омбудсмена) , який

виявляв порушення прав людини, раніше зазвичай направляв відомості про виявлені факти для реагування до прокуратури, сподіваючись на її «тоді ще широку компетенцію». Наразі Омбудсмен України ще не отримав прав, якими наділений Омбудсмен Швеції, а прокуратура втратила важливу функцію і спроможності усунення порушень закону в діяльності чиновників. За такої ситуації вважаємо доцільним відновлення функції прокурора щодо нагляду за забезпеченням верховенства права в державі, а разом з тим і розширення компетенції Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

При цьому, важливо створити такі механізми стримувань і противаг, щоб Генеральний прокурор та усі інші прокурори в державі були б максимально незалежними від інших гілок влади. Відтак варто унеможливлювати ситуацію, коли новообраний Парламент приступаючи до роботи зразу ж починає «обирати» собі нового Генерального прокурора, а з його допомогою і забезпечує «ротацію» усієї правоохоронної системи «за своїми вподобаннями». До того ж повноваження Генерального прокурора на адміністративній посаді, згідно зі ст. 42 Закону України «Про прокуратуру», припиняються в разі висловлення Верховною Радою України недовіри Генеральному прокурору. І це при тому, що відносно прокуратури має діяти принцип незалежності і деполітизації, а Верховна Рада з загадкових мотивів почала обиратись через висунення кандидатів в депутати виключно від політичних партій.

В реформуванні прокуратури на доктринальному і законодавчому рівні необхідно забезпечити реалізацію таких концептуальних положень:

По-перше, на конституційному рівні закріпити за прокуратурою виконання функції щодо нагляду за забезпеченням верховенства права в державі, за дотриманням прав і свобод людини в діяльності будь-яких органів влади, правоохоронних органів та їх посадових осіб, а також нагляду за дотриманням антикорупційного законодавства.

По-друге, реалізуючи принцип деполітизації правоохоронних органів, доцільно запровадити таку процедуру призначення Генерального прокурора, яка давала б йому максимальну незалежність від політичних партій та коаліцій

Верховної Ради. Для цього варто закріпити законодавче правило, що Верховна Рада України призначає нового Генерального прокурора, не в перший рік своєї каденції, а в останню сесію, строком на 9 років.

По-третє, звільнення прокурора з посади доцільно буде лише конституційною більшістю і лише в порядку застосування інституту імпічменту, а не в разі висловлення Верховною Радою України недовіри.

По-четверте, Спеціальна антикорупційна прокуратура, відновлюючи свою виключну компетенцію щодо нагляду за законністю діяльності слідчих та детективів НАБУ, має отримати також компетенцію щодо нагляду за законністю в діяльності слідчих ДБР у справах, щодо злочинів, які вчинені прокурорами.

По-п'яте, виходячи з визнання важливості функції розслідування, яку варто закріпити в законі, а відтак доцільності зміцнення статусу незалежності та процесуальної самостійності слідчого, логічно буде скасувати процесуальний інститут дачі прокурором обов'язкових до виконання вказівок слідчому, залишаючи достатніми для забезпечення законності компетенції щодо скасування незаконних рішень слідчого.

По-шосте, Верховна Рада України має отримувати повноваження щодо зміни рівня заробітної плати прокурорів та слідчих, антикорупційних та інших правоохоронних органів і суду лише в останню свою каденцію, а при визначенні такої керуватись принципом справедливості. Логічно буде уніфікувати та урівняти заробітну плату судді, слідчого та прокурора. Заробітна плата слідчого має бути не меншою зарплати судді та прокурора відповідного регіонального чи загальнодержавного рівня.

По-сьоме, процес правової реформи в Україні обумовлює необхідність закріплення в Конституції України та реалізації в галузевому законодавстві, наряду з засадою верховенства права, таких принципів діяльності прокуратури, слідчих та інших правоохоронних органів, як людяність, презумпція добропорядності людини, процесуальна самостійність та незалежність слідчого, прокурора, експерта. В Конституції України варто викласти концепт слідчих та

правоохоронних органів, визначити їх систему, закріпити принципи їх діяльності.

Виходячи з нелогічності кримінально-процесуальних реформ, якими на досудовому слідстві прокурора віднесено до сторони обвинувачення, за відсутності самого обвинуваченого (якого замінено на сумнівного учасника процесу – підозрюваного), варто запровадити такі положення: а) встановити статус підслідного - «підслідною є особа, що з'явилась з повинною, стосовно якої розпочато кримінальне провадження, а також неосудна, неделіктоздатна чи малолітня особа, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження для вирішення питання про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру»; б) виходячи з вимог ч. 2 ст. 5 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини про те, що «Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього», в законі замість існуючого інституту повідомлення про підозру (за таких же підстав, умов і строків) закріпити інститут пред'явлення підслідному обвинувачення, а відповідно з цього моменту визнати наявність функції обвинувачення; в) скасувати в нормах КПК положення про те, що слідчий є стороною обвинувачення та відповідно до принципу викладеного в ч. 2 ст. 9 КПК України, закріпити за ним функцію розслідування - всебічного, об'єктивного і неупередженого дослідження усіх фактів і обставин, що стосуються кримінального провадження.

Положення ст. 131-2 Конституції України про те, що «для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура», та «виключно адвокат здійснює… захист від кримінального обвинувачення», з одного боку, запроваджує концепт «правничої допомоги», який є більш широким ніж поняття «захист», а з іншого боку, залишає відкритим питання щодо суб'єктів захисту не тільки від обвинувачення (в суді), а й від підозри на досудовому слідстві.

Одна з проблем сьогоднішнього законодавства полягає в тому, що закон юридично не визначив ні назву, ні статус осіб, які надають правничу допомогу свідку, заявнику, особі, що подає явку з повинною, тощо. До того ж участь захисника у кримінальному провадженні стосовно особи, яка не досягла віку з якого наступає кримінальна відповідальність є обов'язковою (ч. 3 ст. 499 КПК України), але закон досі чітко не сформулював систему прав як самої «такої дитини», так і її захисника.

Реалізація конституційних засад правничої допомоги та захисту в кримінальних провадженнях потребує чіткого визначення процесуального статусу захисника, представника особи та правничого повіреного (lega attorney), розробки та прийняття інституту незалежного правничого розслідування.

Список використаних джерел:

1. Верховенство права в діяльності правоохоронних органів. Доктринальні проблеми, інтегративний аналіз законодавства та практики його застосування. Монографія / За заг. ред. доктора юрид. наук, професора В. Тертишника. Київ: Алерта, 2025. 536 с. ISBN 978-617-566-897-9

2. Іллящук Д. Г. Кримінальна процесуальна діяльність прокурора у забезпеченні прав особи на стадії досудового розслідування: монографія. Київ: Алерта, 2024. 246 с. ISBN 978-617-566-869-6

3. Прокуратура в Україні: навчальний посібник / за заг. ред. М. М. Стефанчук. Київ: Алерта, 2025. 526 с. ISBN 978-617-566-888-7

4. Тертишник, В. М. Забезпечення незалежності та ефективної діяльності Національного антикорупційного бюро України та інших слідчих органів України. Український політико-правовий дискурс, 2025 (14). https://doi.org/10.5281/zenodo.16930773

5. Хотинська-Нор О. З. Теорія і практика судової реформи в Україні: монографія. Київ: Алерта, 2016. 428 с.

6. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: монографія. Чернівці: Родовід, 2013. 307 с.

7. Moskvych L and Wedde R, ‘Cyberjustice as a Mechanism for Enhancing Judicial Efficiency’ (2025) 1(1) Court Law Review 1-20 Published Online 22 Sep 2025. DOI: https://doi.org/10.33327/CLR/3061-0907/2025/1-00006

Юрчишин Василь Миколайович
д.ю.н., професор кримінальної юстиції,
професор кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Чернівецького торговельно-економічного інституту ДТЕУ,
Старший радник юстиції, почесний працівник прокуратури України
(м. Чернівці, Україна)

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІЙ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

За чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК), у досудовому розслідуванні суттєво змінилися: кількість досудових стадій кримінального провадження, чисельний склад владних суб’єктів досудового розслідування та зміст виконуваних ними функцій [1, с.48].

Разом із тим, у чинному процесуальному законі не визначено природу, кількість та зміст кримінальних процесуальних функцій, що виконує кожний владний суб’єкт у досудовому розслідуванні. Зазначене не сприяє підвищенню ефективності досудового розслідування й зумовлює нагальну потребу здійснення наукових досліджень з проблем визначення комплексу кримінальних процесуальних функцій кожного владного суб’єкта в досудовому розслідуванні. Вони мають бути спрямовані на розв’язання зазначених проблем і надати законодавцеві теоретично обґрунтовані висновки й пропозиції щодо подальшого вдосконалення правового регулювання реалізації функцій владними суб’єктами досудового розслідування. Викладене стосується й функцій одного з ключових суб’єктів досудового розслідування – прокурора, який має широкі повноваження щодо процесу розслідування та використання

його результатів [2, с.5].

На прокурора КПК України покладає виконання загальнопроцесуальної функції обвинувачення та інших кримінальних процесуальних функцій, обумовлених специфікою прокурорської діяльності в конкретних стадіях кримінального провадження [3, с.3].

Згідно з ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», на органи прокуратури покладаються чотири основні функції: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених Законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян [4, с.4]..

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (у частині щодо правосуддя)» від 02.06.2016 № 1401-VIII, яким виключено розділ VII «Прокуратура» з Конституції та доповнено її ст. 131-1 [5, с. 57]. Згідно з ч. 2 ст. 131-1 Конституції України, прокуратура здійснює організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними й іншими слідчими та розшуковими діями органів правопорядку. У такий спосіб на конституційному рівні на прокуратуру під час досудового розслідування покладено обов'язок:

1) з організації досудового розслідування;

2) процесуального керівництва досудовим розслідуванням; 3) нагляд за негласними й іншими слідчими розшуковими діями органів правопорядку [6, с.407].

Варто звернути особливу увагу на згадувані нами положення Конституції України в контексті проведеної так званої «реформи правосуддя» щодо реорганізації повноважень прокуратури. Виходячи з нормативних приписів Конституції України, можемо констатувати, що на конституційному рівні

нормою прямої дії на прокуратуру ст. 131-1 Конституції України покладається прямий обов'язок з організації та процесуального керівництва досудового розслідування. Якщо щодо функції процесуального керівництва не виникає жодних сумнівів, оскільки, відповідно до ст. 36 КПК України та ч. 1 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», на прокуратуру покладено здійснювати нагляд у формі процесуального керівництва, то функція здійснення організації досудового розслідування є вельми суперечливою та дискусійною, адже ні в КПК України, ані в Законі України «Про прокуратуру» ніякими чином функція прокуратури з організації досудового розслідування не згадується [7, с.773]..

На наше переконання, наділення прокурора повноваженнями з організації досудового розслідування прямо суперечить функціональному призначенню та повноваженням відповідного керівника органу досудового розслідування. У цьому зв'язку можна стверджувати, що прокурорський нагляд за законністю досудового розслідування цілком не погоджується з його діяльністю з організації, адже нагляд та організація є абсолютно різними видами діяльності, які передбачають діаметрально протилежні види за своєю юридичною природою заходи, спрямовані на досягнення різних цілей із застосуванням різних методів і засобів.

Висновки. З огляду на системний аналіз положень закону, доктринальних позицій науковців, на наше тверде переконання, конституційне положення нормативної конструкції ст. 133-1 Конституції України в контексті повноваження прокурора з організації досудового розслідування має бути ліквідоване, оскільки вносить у побудову кримінального процесу деструкційний дисбаланс і не відповідає логічним засадам розподілу кримінально-процесуальних функцій між учасниками кримінального процесу, зокрема між керівником органу досудового розслідування

За таких обставин прокурор має виступити як процесуальний керівник, який мусить мати виключно наглядові повноваження за законністю проведення досудового розслідування з позбавленням права організаційних повноважень. Звідси випливає, що організаторська діяльність прокурора досудовим

розслідуванням має бути виключена з його повноважень і передана виключно керівникові органу досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 11-те вид.,доповн. і перероб. Київ:Алерта, 2026. 674с.

2. Юрчишин В.М. Функції прокурора у досудовому розслідуванні: теорія і практика : дис. … докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Юрчишин В.М. – Запоріжжя, 2017. – 442 с.

3. Юрчишин В. М. Прокурор у досудовому розслідуванні: сучасні теоретико-прикладні проблеми : монографія / В. М. Юрчишин. – Чернівці : Технодрук, 2016. – 300 с.

4. Закон України «Про прокуратуру»: чинне законодавство із змінами та допов. на 03 вересня 2024 року: Офіц. Текст. Київ:Алерта, 2024. 132с.

5. Конституція України: чинне законодавство станом на 01 вересня 2019 р.: Офіц. Текст. К.:Алерта, 2019. 80 с.

6. Тертишник В.М. Конституція України. Науково-практичний коментар. Вид. 3-тє, доповн. і перероб. Київ:Алерта, 2024. 486 с.

7. Тертишник В.М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид.22-ге, доповн. і перероб. Київ:Алерта, 2025. 1096с.

СЕКЦІЯ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СУДОУСТРОЮ ТА ОРГАНІВ СУДДІВСЬКОГО ВРЯДУВАННЯ

Байрачна Лариса Кімівна
кандидатка філософських наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ФУНКЦІЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Перш ніж розглянути управлінські функції в судовій системі необхідно все-таки визначити саме поняття державного управління, а потім уже особливості його застосування в структурах судової влади. Щодо цього продуктивними є результати, отримані загальною наукою управління. Зокрема, Глен Райт дає визначення інституту управління з урахуванням п’яти обов’язкових критеріїв: - спільні зусилля певної групи в контексті держави; - охоплення всіх трьох гілок влади з урахуванням особливої їх взаємодії та взаємозв’язку; - виконання важливої ролі в процесі формування державної політики; - істотна відмінність від механізмів приватного управління (непублічного); - тісний зв’язок із численними групами суб’єктів та окремих індивідів у забезпеченні суспільних послуг [1. с. 10].

Усі «новітні» конституції закріплюють, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених конституцією межах і відповідно до законів (частина друга статті 6 Конституції України). У статті 124 Конституції України йдеться про те, що делегування функцій судів не допускається.

Однією з основних внутрішніх функцій судової влади є організаційне забезпечення судової діяльності, що і є по суті управлінням судами.

Безпосередньо, конкретними конституційними нормами ця функція не продекларована, однак це не означає, що вона не базується на Конституції.

Конституційну основу управлінської функції в судах становлять конституційні принципи: - принцип незалежності суддів при здійсненні правосуддя (частина 1 статті 129 Конституції України); - принцип єдності судової системи закріплений у частині другій статті 125 Конституції України і передбачає, що Верховний Суд є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції; - конституційний принцип часткової самоврядності судової системи забезпечується положенням частини другої статті 130, у якій передбачено, що для вирішення питань внутрішньої діяльності судів діє суддівське самоврядування; - здійснення кадрової політики та дисциплінарного провадження спеціальними органами, у тому числі Вищою радою юстиції (стаття 131 Конституції України); - матеріально-технічне забезпечення судів здійснюється державою. Відповідно до частини першої статті 130 Конституції України в Державному бюджеті України окремо передбачаються витрати на утримання судів.

З початку 80-х років минулого століття до завершення основних етапів судово-правових реформ у державах СНД судоустрійне законодавство в стислі строки спочатку пройшло шлях від «організаційного керівництва судами» міністерствами юстиції до «організаційного забезпечення діяльності судів, при суворому дотриманні принципу їх незалежності»1 з боку цього ж відомства2 . Після проведення початкових етапів реформ3 подальший розвиток законодавства про судоустрій у всіх країнах СНД у цій сфері має свої національні особливості [2. С. 160].

Законодавча база країн Європи свідчить про те, що в більшості з них збереглася класична система організаційного забезпечення судової діяльності через Міністерство юстиції, органи якого наділені досить широкими функціями адміністрування (зокрема Італія, Туреччина, Румунія тощо).

В масштабах функцій періоду СРСР і по сьогоднішній день збереглися повноваження Міністерств юстиції у сфері організаційного забезпечення судів у

Білорусі, Казахстані, Азербайджані, Таджикистані, у менших обсягах – у Вірменії, Молдові.

Після проголошення незалежності України у 1991 році почалося формування самостійної судової влади. У цей період судова система діяла на основі законів, успадкованих від радянського періоду, з поступовими змінами; адміністративне, кадрове й фінансове забезпечення судів здійснювалося переважно через Міністерство юстиції України, тобто виконавчу владу. Це викликало критику через залежність судової влади від виконавчої, адже суди не мали власного органу управління.

Діюча сьогодні система організаційного забезпечення судової діяльності в Україні фактично бере свій початок з квітня 1999 року,(прийняття за основу в першому читанні законопроектів народних депутатів В. Ф. Сіренка і В. І. Шишкіна, що передбачили побудову системи управління судами без участі Міністерства юстиції України через систему Державної судової адміністрації [3. С. 28–34].

Ключовою подією стало прийняття Закону України "Про судоустрій України" від 7 лютого 2002 року, який уперше передбачив створення Державної судової адміністрації України. ДСА України була створена як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який: -забезпечує організаційне та фінансове функціонування судів (крім Конституційного Суду); - здійснює кадрову роботу із працівниками апаратів судів; організовує будівництво, матеріальне забезпечення та ІТ-підтримку судової системи.

Офіційно ДСА України почала діяти з 1 січня 2003 року. У 2003–2005 роках формується центральний апарат ДСА та територіальні управління в регіонах. Розпочато комп’ютеризацію судів, створення Єдиного державного реєстру судових рішень (запущений у 2006 році).ДСА координує реалізацію рішень Ради суддів України щодо організації судів. Поступово формується окрема система судового самоврядування, але фінансування судів залишається через ДСА.

В результаті судової реформи 2010 року був прийнятий Закон України "Про судоустрій і статус суддів" (2010 р.), який змінив статус ДСА України — вона залишилась у системі виконавчої влади, але підпорядковувалася Голові Державної судової адміністрації, якого призначав Президент за поданням Голови Верховного Суду. ДСА зберегла функції організаційного забезпечення судів, але підвищився контроль з боку Вищої ради юстиції.

Після 2014 року розпочалася нова хвиля судової реформи, спрямована на підвищення незалежності судової влади, зменшення впливу виконавчої влади на судову систему. Конституційні зміни 2016 року (Закон №1401-VIII) і новий Закон "Про судоустрій і статус суддів" (2016 р.) передбачили, що - ДСА України більше не є органом виконавчої влади, вона підзвітна Вищій раді правосуддя (ВРП) і діє в системі правосуддя, а не виконавчої влади; продовжує здійснювати організаційне, фінансове та технічне забезпечення судів усіх рівнів.

У січні 2019 року затверджено нове «Положення про ДСАУ», яке чітко закріплює статус ДСАУ як державного органу в системі правосуддя, підзвітного Вищої раді правосуддя (ВРП). Під керівництвом ДСАУ починаються реконструкції/модернізації судових приміщень: зокрема оновлено будівлі П'ятого апеляційного адміністративного суду в Одесі , Сьомого апеляційного адміністративного суду у Вінниці, побудовано новий Іршавський районний суд [4].

У травні 2025 року у представленому звіті за 2024 рік ДСАУ підкреслила, що «Доступ до правосуддя є основою правової держави та забезпечує низку основоположних людських прав. Права мають насамперед забезпечуватися на національному рівні. Особливого значення це набуває у період дії воєнного стану. Держава в особі Державної судової адміністрації України докладає усіх можливих, необхідних зусиль для найбільш раціонального та ефективного використання наявних в неї ресурсів, спрямованих на забезпечення доступу до правосуддя. В межах своїх повноважень, встановлених законом, ДСА України продовжує здійснювати фінансове та організаційне забезпечення належних умов для здійснення судочинства» [5].

Таким чином в результаті дослідження з'ясовано історико-правові аспекти створення механізму конституційноно-правового вдосконалення управлінської функції судової системі, що дозволило зробити висновок про значення судового управління, як особливого виду соціального управління, що поєднує в собі ознаки державного управління та самоуправління і включає діяльність з організаційного керівництва судами, організаційного забезпечення функціонування судів, здійснення відповідними державними органами, зокрема Державною судовою адміністрацією України, установчих функцій щодо судової влади відповідно до Конституції і законів України за неухильного дотримання принципу незалежності суддів, їх підзвітності і підкорення тільки закону.

Список літератури:

1. Райт Г. Державне управління. К.: Основи, 1994., с. 10.
2. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія. Х.: Право, 2010. 464 с.
3. Бринцев, В. Д. Судове управління на регіональному рівні. Місцевий суд: нормативна база, коментарі, методичні рекомендації. К., 2005. С. 28–34.
4. Державна судова адміністрація україни продовжує роботу з оновлення судів. URL: pl.court.gov.ua (дата звернення: 21.10.2025)
5. Результати роботи ДСА України за 2024 рік URL:https://court.gov.ua/press/general/1807029/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 21.10.2025)

Берченко Григорій Валерійович

доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, Україна)

ЧИ МОЖНА ЗАКОНОМ РОЗШИРЮВАТИ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПЕРЕЛІК ПІДСТАВ ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СУДДІ?

Наведемо конституційний перелік підстав звільнення і припинення повноважень суддів. Так, відповідно до ч. 6 і 7 ст. 126 Конституції України

«Підставами для звільнення судді є:

1) неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я;

2) порушення суддею вимог щодо несумісності;

3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді;

4) подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням;

5) незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду;

6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.

Повноваження судді припиняються у разі:

1) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;

2) припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави;

3) набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;

4) смерті судді;

5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину».

Як бачимо, в тексті Конституції України немає такої підстави для припинення повноважень судді, яка визначена наразі у ст. 122-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [1], а саме:

«1. Суд, який ухвалив рішення про визнання активів судді або активів, набутих за його дорученням іншими особами або в інших передбачених статтею 290 Цивільного процесуального кодексу України випадках, необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави, негайно повідомляє про це Вищу раду правосуддя, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України.

2. Повноваження судді припиняються з дня набрання таким рішенням законної сили.»

Умовно найбільш «близький» до цього лише п. 6 ч. 6 ст. 126 Конституції «порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна», проте це різні підстави і ст. 122-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не можна розглядати як конкретизацію п. 6 ч. 6 ст. 126 Конституції. Із цього приводу існує окрема ст.118 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка регулює відповідний порядок. Крім того, відмінність полягає у тому, що припинення повноважень і звільнення – це різні юридичні категорії. До речі, норму про те, що підставою для звільнення судді з посади за порушення ним обов'язку підтвердити законність джерела походження його майна і членів його сім'ї було, включено за пропозицією Венеційської комісії [2, С. 839].

Крім того, слід згадати рішення КСУ у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 103, 109, 131, 132, 135, 136, 137, підпункту 1 пункту 2 розділу XII "Прикінцеві положення", абзацу четвертого пункту 3, абзацу четвертого пункту 5 розділу XIII "Перехідні положення" Закону України "Про судоустрій і статус суддів" від 19 листопада 2013 року № 10-рп/2013 [3]. Воно

було ухвалене до конституційної реформи 2016 року, проте позиції, висловлені у ньому є актуальними і зараз. Так от, у його абз. 3 п. 3.1. мотивувальної частини сказано:

«…в Основному Законі України закріплено вичерпний перелік підстав для звільнення судді з посади, що унеможливлює законодавче розширення чи звуження цього переліку. Відповідно до повноважень, передбачених пунктом 3 частини першої статті 85, пунктом 14 частини першої статті 92 Конституції України, Верховна Рада України має право визначати в законах України порядок, умови та наслідки звільнення судді з посади».

Підхід щодо вичерпності переліку конституційних підстав для звільнення суддів, стосовно попередньої редакції ст. 126 Конституції також підтримувався і у науці [4, С. 881]. Вважаємо, ще це є актуальним і зараз, після змін до Конституції України 2016 року, і для підстав припинення повноважень судді, оскільки тут логіка та сама. Саме тому додаткова, не передбачена в Конституції України, підстава для припинення повноважень судді видається такою, що суперечить власне самій Конституції України.

Варто зазначити, що ми зіштовхуємося із викликом, пов’язаним із необхідністю реалізації легітимної мети щодо реформування судової системи в контексті корупційних і інших викликів. Україна в цьому плані не єдина, коли недоліки судової системи вважаються досить поширеними, інші перехідні суспільства часто були готові запроваджувати виняткові, обмежені в часі процедури підзвітності, зокрема, нові призначення на суддівські посади, систематичну і індивідуалізовану перевірка конкретних суддів тощо (Див.: [5; 6]). Проте припинення повноважень з точки його зору підстав не має викликати жодних сумнівів у його конституційності.

Будучи ще проєктом Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів № 1031 від 29.08.2019 [7], він отримав ряд попередніх

висновків (висновок Головного науково-експертного управління від 05.09.2019, зауваження Головного юридичного управління від 02.10.2019 і від 30.10.2019).

У зауваженнях Головного юридичного управління від 02.10.2019 було сформульовано така позиція:

«До Закону України «Про судоустрій і статус суддів»

... Крім того, проектом передбачено доповнення Закону статтею 122[1], яка визначає додаткові підстави припинення повноважень судді. Ця пропозиція не враховує положень статті 126 Конституції України, яка містить вичерпний перелік підстав звільнення судді та припинення його повноважень».

Саме тому нам видається, що висловлений тут аргумент слід враховувати при оцінці конституційності статті 122-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (у Конституції встановлено вичерпний перелік підстав як для звільнення судді, так і для припинення його повноважень).

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 103, 109, 131, 132, 135, 136, 137, підпункту 1 пункту 2 розділу XII "Прикінцеві положення", абзацу четвертого пункту 3, абзацу четвертого пункту 5 розділу XIII "Перехідні положення" Закону України "Про судоустрій і статус суддів" від 19 листопада 2013 року № 10-рп/2013 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-13#Text

3. Конституція України. Науково-практичний коментар / [редкол.: Р.О. Стефанчук (співголова), О.В. Петришин (співголова), Ю.Г. Барабаш та ін.]; за заг. ред. Р.О. Стефанчука й О.В. Петришина; Нац. акад. прав. наук України; Конст. Суд України. Харків: Право, 2024. 1176 с.

4. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В.Я.Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та

ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

5. Murray C., van Zyl Smit J. Global standards on judicial independence and removal: grappling with vetting and fresh appointment. *Comparative Constitutional Studies*. 2024. Volume 2: Issue 2. Pp. 315–336 DOI: https://doi.org/10.4337/ccs.2024.0028

6. Judicial corruption: urgent need to implement the Assembly's proposals: Report Committee on Legal Affairs and Human Rights 19 June 2015 URL: https://pace.coe.int/en/files/21798/html

7. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів № 1031 від 29.08.2019 URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1031&skl=10

Венгер Володимир Миколайович

кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету правничих наук

Національного університету "Києво-Могилянська академія"

(м. Київ, Україна)

МЕЖІ ЗАКОНОДАВЧОГО ВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Проблематика меж законодавчої дискреції у сфері нормативного регулювання функціонування судової влади набуває особливої актуальності в умовах повномасштабної війни, коли традиційні механізми правового регулювання зазнають суттєвих навантажень. Українська система джерел права побудована на жорстко ієрархізованій моделі, що має фундаментальне значення для забезпечення стабільності правового порядку та належного функціонування інститутів державної влади. Конституція України виступає актом найвищої

юридичної сили та визначає межі континентального нормативізму в українському варіанті, закріплюючи пріоритет міжнародних договорів, ратифікованих парламентом, а також встановлюючи коло питань, які можуть регулюватися виключно законом. Закони — незалежно від формальної назви чи кодифікаційного характеру - є звичайними парламентськими статутами, що займають центральне місце у системі нормативних актів і визначають рамки для підзаконної нормотворчості. Надмірне нормотворчих делегування повноважень на рівень постанов парламенту, указів Президента чи актів Кабінету Міністрів у тих сферах, які Конституція відносить до виключного предмета законодавчого регулювання, розглядається як порушення принципу законності — ключового структурного елементу верховенства права. Таким чином, питання меж законодавчої дискреції постає не лише як техніко-юридичне, а як концептуальне: воно визначає баланс влад, гарантії незалежності судової системи, а також стійкість державного устрою в кризові періоди. Мета цього виступу — продемонструвати, як ця ієрархічна система реагує на екстраординарні виклики воєнного часу та які ризики виникають у разі порушення законодавцем установлених конституційних меж.

Під час війни парламент часто опиняється перед потребою ухвалювати термінові рішення, які впливають на базові елементи державного механізму. В таких умовах виникає спокуса розширювати дискрецію шляхом спрощення законодавчих процедур, використання бланкетних норм або делегування регулювання виконавчій владі. Проте надмірне збільшення свободи законодавця загрожує порушенням принципу legality та деформацією принципу поділу влади. Теоретично допустимими є лише ті обмеження прав або зміни у структурі державного управління, які відповідають критеріям конституційної необхідності, тимчасовості та пропорційності. Натомість зміщення регулювання на рівень підзаконних актів, ухвалених поза межами чітко визначених конституційних компетенцій, створює небезпеку нормативної невизначеності й підважує судовий контроль. Тому особливо важливо виробити критерії оцінювання законодавчих рішень, ухвалених у межах надзвичайного

правового режиму, та після його завершення повернутися до класичних обмежувачів дискреції, властивих конституційній демократії.

Попри масштабні виклики, судова влада в Україні продовжує функціонувати відповідно до конституційних гарантій, забезпечуючи судовий контроль за діяльністю держави навіть у кризових умовах. Тимчасове припинення роботи судів на окремих територіях не скасовує актуальності вимоги інституційної структурованості судової влади. Проте саме в таких умовах виникає ризик надмірного законодавчого втручання під приводом оптимізації чи адаптації судової системи до нових умов. Зменшення відкритості судового процесу, закриття публічних реєстрів та обмеження доступу до судових рішень створюють ситуацію, у якій парламент може посилити вплив на судову систему через зміни законодавства, що не відповідають принципу пропорційності. З огляду на це збереження незалежності суду потребує не лише інституційних гарантій, але й стримування законодавця у межах його конституційної компетенції — особливо у питаннях структури судової системи, процедур доступу до правосуддя та механізмів виконання рішень. При цьому вкрай важливим є забезпечення розумного балансу імплементації принципу законності та юридичної визначеності. Аби відповідне законодавство відповідало вимогам Конституції України.

Початковий етап повномасштабного вторгнення засвідчив відсутність достатньої нормативної підготовленості української правової системи до роботи судів у надзвичайних умовах. У цій ситуації регулювання інколи здійснювалося актами органів, які не мають конституційних rule-making повноважень, — зокрема розпорядженнями Голови Верховного Суду та рішеннями Ради суддів України. Хоча такі рішення виконували стабілізуючу функцію, з точки зору доктрини поділу влади вони не можуть замінювати інструменти законодавчого регулювання. Подальші зміни до законодавства, ухвалені парламентом, продемонстрували, що в умовах кризи законодавець прагне швидко легітимізувати тимчасові управлінські рішення, однак ризик виходу за межі дискреції залишається високим. Саме тому дана сфера потребує

чітких конституційних рамок: законодавець має право встановлювати тимчасові спеціальні процедури, проте вони повинні бути як мінімум необхідними, пропорційними та узгодженими з гарантіями незалежності судової влади. В іншому разі надзвичайне регулювання може стати прецедентом тривалих відступів від конституційного порядку.

Українська модель перехідного правосуддя формується в умовах одночасного ведення війни та здійснення глибоких реформ, що створює конфігурацію, нетипову для класичних кейсів transitional justice. Від парламенту це вимагає ухвалення законів, які регламентують як механізми доступу до правосуддя, так і процедури встановлення істини та притягнення винних до відповідальності. Однак будь-які нові інституційні моделі — спеціальні суди, комісії правди, процедури люстрації чи відновлення — можуть бути легітимними лише за умови, що законодавець діє в межах конституційної компетенції. Надмірне розширення дискреції у цих сферах може призвести до політизації transitional justice або до створення паралельних структур, які виходять за рамки класичного судового контролю. Водночас реформування системи виконання судових рішень і публічної адміністрації має бути спрямоване не на посилення ролі законодавця, а на зміцнення незалежності та процедурної справедливості. Таким чином, перехідне правосуддя не повинно ставати інструментом розширення законодавчої дискреції, а має залишатися механізмом повернення до конституційної нормальності.

Цифровізація правосуддя, зокрема інтеграція функціональності порталу «Дія» до судового процесу, відкриває нові можливості для забезпечення доступності та ефективності правосуддя. Разом з тим вона потребує особливої обережності в контексті обмеження законодавчої дискреції, оскільки створює умови, у яких парламент може впливати на організацію судового процесу через технологічні рішення. Законодавче регулювання цифрових інструментів має залишатися нейтральним, процедурно орієнтованим і не повинно втручатися у зміст здійснення правосуддя. Використання «Дії» для інформування сторін, надання доступу до судових рішень або виконавчих документів має

розглядатися як сервісний механізм, а не як спосіб трансформації судових процедур. Застосування цифрових рішень у період війни продемонструвало, що вони здатні компенсувати інфраструктурні втрати, однак надмірне нормативне втручання у цифровізацію може створити ризики маніпуляцій, несанкціонованого збору даних або втручання у судову автономію. З іншого боку законодавець не може мовчати, самоусуваючись від регулювання. Адже тоді надмірне підзаконне регулювання створюватиме ризик нівелювання вимог статті 92 Конституції України. Тому законодавець повинен діяти в межах регулятивної необхідності, встановлюючи рамкові правила функціонування цифрових сервісів без втручання у зміст судової діяльності, водночас зберігаючи конституційно встановлену ієрархію нормативного регулювання.

Інтенсивна цифровізація судових послуг вимагає високих стандартів захисту персональних даних, які мають стримувати як дії органів виконавчої влади, так і законодавця. Відповідність GDPR, Конвенції 108 та 108+ є не лише технічним завданням, але й інституційним запобіжником проти створення нормативних конструкцій, що розширюють доступ держави до даних громадян поза конституційними межами. Будь-які законодавчі ініціативи щодо обробки даних у сфері правосуддя повинні бути максимально точними, вузькими за змістом і спрямованими на забезпечення процедур правосуддя, а не на розширення повноважень держави. Дотримання європейських стандартів обмежує парламентську дискрецію в частині визначення обсягу, способів та підстав обробки даних, що відіграє ключову роль у збереженні довіри суспільства до цифрових інструментів судочинства. Саме цей компонент становить важливу частину сучасної доктрини верховенства права.

Після завершення активної фази війни постане завдання повернутися до класичних меж законодавчої дискреції та посилити інституційні механізми стримування парламенту у сфері правосуддя. Розвиток системи має ґрунтуватися на зміцненні інституційної незалежності суду, реформуванні механізмів дисциплінарної відповідальності, удосконаленні конкурсних процедур та розбудові антикорупційних гарантій, які законодавець не може

змінювати довільно. Цифровізація судочинства має відбуватися шляхом пропорційного розвитку впливу законодавця на організацію правосуддя, а через формування технологічно нейтральних рішень, спрямованих на підвищення ефективності доступу до суду в рамках відповідного конституційного регулювання. Так само розвиток медіації та інших альтернативних механізмів вирішення спорів потребує чітких нормативних рамок, які не підмінюватимуть судовий контроль, а доповнюватимуть його. Усі ці напрями повинні відповідати моделі функціонального конституціоналізму, який обмежує законодавчу дискрецію задля збереження балансу влади. Лише за таких умов українська судова система зможе сформувати стійку, демократичну та європейську модель правосуддя.

Використані матеріали:

1. Galligan, D. J. Discretionary Powers: A Legal Study of Official Discretion. Oxford: Clarendon Press, 1990.

2. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Rule of Law Checklist (CDL-AD(2016)007). Strasbourg: Council of Europe, 2016. https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e

3. Venice Commission. Opinion on the Compatibility of Emergency Powers with European Standards. Strasbourg: Council of Europe. https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?ref=CDL-AD(2006)015-e

4. Venice Commission. Report on the Independence of the Judicial System: Part I – The Independence of Judges (CDL-AD(2010)004). Strasbourg: Council of Europe, 2010. https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)004-e

5. Rule of law Checklist at national level: case of Ukraine. General editor: M. Koziubra. Authors: V. Venher, S. Holovaty, A. Zaiets, Ie. Zvieriev, M. Koziubra, Yu. Matvieieva, O. Tseliev. Council of Europe, June 2021.URL: https://rm.coe.int/rol-2021-web-eng/1680a4a0e9

Гончар Олег Олександрович
аспірант кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ПРОЦЕДУРИ ДОБОРУ СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ

Громадський контроль – це незалежна від влади форма участі громадян, що забезпечує прозорість і підзвітність публічної влади та баланс інтересів у суспільстві.

Участь громадськості у процедурі добору суддів Конституційного Суду України (далі – КСУ) означає довіру до КСУ з боку суспільства. Таке твердження не випадкове і зумовлене доступом громадян до конституційного правосуддя, які активно використовують цей спосіб захисту своїх прав, що підтверджується фактом, «що все більш питому вагу в рішеннях КСУ займають сьогодні питання захисту конституційних прав людини … в режимі провадження по конституційним скаргам (трудових, пенсійних та інших).» [1, с. 51]

У Висновку № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільство» вказано, що суди сприймаються суспільством як «належний форум для встановлення юридичних прав і обов’язків та вирішення пов’язаних з цим спорів». Загалом, суспільство довіряє їх здатності виконувати цю функцію. Водночас, розуміння ролі судів і суддів та рівень довіри до них суттєво відрізняється (особливо розуміння того, що обов’язком судді є справедливе та безстороннє застосування закону незалежно від можливих соціальних або політичних тисків). Отже, «адекватна інформація про функції судової влади та

її роль у повній незалежності від інших гілок державної влади може, таким чином, ефективно сприяти більшому розумінню судів як наріжного каменю демократичних конституційних систем, а також обмежень в їхній діяльності» [2]. Такому розумінню сприятиме й участь громадськості у процедурі добору суддів КСУ, що можна вважати одним із видів громадського контролю за цією важливою інституцією.

Досліджуючи взаємодію судової влади та громадськості в умовах конституційної реформи правосуддя в Україні, М. Мочульська зазначає, що «громадський контроль передбачає некласичний метод впливу, який назвати контрольним можна з певною часткою суб'єктивізму, оскільки немає чіткого підпорядкування та можливості накладення санкцій за невиконання належно повноважень. Безперечно, громадський контроль можливий лише у визначених законом межах та повинен здійснюватися у законних формах, що зі свого боку ставить перед державою завдання нормативного закріплення форм громадського контролю та моніторингу за судовою владою». [3, с. 42] Відповідно, предметом громадського контролю за судовою владою можуть бути процедура добору кандидатів на посади суддів та відповідність морально-етичним вимогам самих кандидатів, що й закріплено законодавством України.

«Можливість доступу громадськості до організації та проведення конкурсу щодо відбору кандидатів на посаду судді КСУ є важливою гарантією прозорості проведення конкурсу та допоможе уникнути незаконного впливу на хід його проведення»[4, с. 55], – вважає В.Д. Недибалюк. Досліджуючи проблемні питання формування Конституційного Суду, І.С. Щебетун і А.І. Марценюк ще у 2021 році зауважили, що «доцільним та ефективним було б створення єдиного органу для конкурсного відбору суддів, за участю міжнародного компонента та представників громадянського суспільства, що зможе забезпечити прозорий та дієвий процес проведення конкурсу, обрати компетентних та доброчесних суддів, які здійснюватимуть свої повноваження в інтересах народу України, а не певних політичних груп, що сприятиме зміцненню конституційного ладу, забезпечення верховенства Основного Закону

та встановленню реальних умов для подальшого розвитку України як демократичної і правової держави» [5, с. 81].

Сучасна редакція Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 № 2136-VIII (далі – Закон № 2136-VIII) врегульовує порядок участі та залучення громадян та громадських об'єднань до процедури добору суддів КСУ.

Найперше, слід відмітити, що згідно частини 5 ст. 10-1 Закону № 2136-VIII, «під час проведення конкурсного відбору не допускаються участь та залучення у будь-якій формі громадян держави, визнаної згідно із законом державою-окупантом та/або державою-агресором по відношенню до України, а також громадських об'єднань, засновниками яких є такі особи» [6]. Це положення спрямоване на забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану, унеможливлення впливу будь-яких структур чи прихованих агентів, лобістів тощо, пов'язаних з державою-агресором, на кадрові рішення, які мають стратегічне значення для обороноздатності чи стабільності держави.

По-друге, доцільно зазначити, що Закон № 2136-VIII прямо передбачає участь громадськості у доборі суддів КСУ через представництво у складі Дорадчої групи. Так, згідно пункту 6 частини 6 статті 10-2 Закону № 2136-VIII, до складу Дорадчої групи входить одна особа, призначена зборами представників громадських об'єднань, які протягом останніх п'яти років здійснюють діяльність у сфері конституційної реформи та/або верховенства права, та/або захисту прав людини, та/або запобігання і протидії корупції [6]. Згідно частини 12 статті 10-2 Закону № 2136-VIII, особа набуває статусу члена Дорадчої групи з дня ухвалення зборами відповідного рішення у порядку, передбаченому статтею 10-4 цього Закону.

По-третє, Закон № 2136-VIII не обмежує участь громадськості у процедурі добору суддів КСУ винятково участю їх представника у складі Дорадчої групи. Частина 27 статті 10-2 Закону № 2136-VIII передбачає, що «за запитом Дорадчої групи для підтримки її діяльності можуть бути залучені додаткові експерти, представники громадських об'єднань» [6]. Наприклад, проведені

співбесіди Дорадчої групи із кандидатами у судді КСУ свідчать про те, що Дорадча група отримувала інформацію від громадськості (громадських організацій, з реєстрів, НАЗК тощо) і враховувала її під час оцінки кандидатів на посади суддів КСУ (як моральні якості, так і компетентність) [7, 8]. Однак, відсоток такої участі громадськості та її вплив на прийняття рішень Дорадчої групи (скільки звернень було відхилено чи, навпаки, суттєво вплинули на рішення) на основі відкритих джерел з'ясувати не вдалося.

По-четверте, з моменту оприлюднення рішення про допуск кандидатів до конкурсу на посаду судді КСУ, частина 5 статті 10-6 Закону № 2136-VIII надає право фізичним особам і громадським об'єднанням надсилати до Конкурсної комісії, Комітету, Ради суддів України та Дорадчої групи будь-яку інформацію чи матеріали щодо того, чи відповідає конкретний кандидат вимогам, установленим Конституцією та цим Законом. Ці органи можуть враховувати отримані матеріали під час конкурсного відбору. Водночас інформація, надіслана анонімно або така, джерело якої неможливо встановити, не береться до уваги під час проведення конкурсної процедури [6].

По-п'яте, слід врахувати, що згідно частини 4 розділу IV «Перехідні положення» Закону № 2136-VIII, протягом перехідного періоду добору суддів КСУ, склад Дорадчої групи формується з урахування особливостей, визначених цим розділом. Згідно положень цього розділу, збори представників громадських об'єднань не делегують свого представника до складу Дорадчої групи (так само як Національна академія правових наук України та з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ). Натомість, протягом перехідного періоду добору до складу Дорадчої групи входять: «одна особа, призначена Кабінетом Міністрів України за пропозицією Європейської комісії «За демократію через право» та дві особи, призначені Кабінетом Міністрів України за пропозиціями міжнародних та іноземних організацій, які відповідно до міжнародних або міждержавних угод протягом останніх п'яти років надають Україні міжнародну технічну допомогу у сфері конституційної реформи та/або верховенства права, та/або захисту прав людини,

та/або запобігання і протидії корупції» [6]. Слід відмітити, що підтримка з боку міжнародних організацій і партнерів має вирішальне значення, оскільки вони здатні забезпечити технічну допомогу, необхідні ресурси та фахові знання, що сприятимуть зміцненню механізмів громадського нагляду в цій сфері.

По-шосте, опосередкованою участю громадськості у процедурі добору суддів КСУ можна вважати трансляції засідань Дорадчої групи, Конкурсної Комісії, Верховної Ради України на онлайн-платформах у мережі Інтернет, на яких розглядаються питання конкурсного добору суддів КСУ.

Загалом, можна висновувати, що основним завданням громадського контролю у процедурі добору суддів КСУ є забезпечення прозорого конкурсного відбору судів КСУ. Водночас, положення щодо реалізації форм та методів громадського контролю лише частково закріплені в Законі № 2136-VIII. Наразі, основою для оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів у судді КСУ слугує Методологія [9], що затверджена Дорадчою групою, до складу якої делеговані іноземні експерти на час перехідного періоду. Відповідно, питання: Чи збережеться ця Методологія в діючій редакції після завершення перехідного періоду та входження до складу Дорадчої групи представника громадськості, обраного відповідно до положень статті 10-4 Закону № 2136-VIII?, – залишається відкритим.

Список використаних джерел:

1. Петришин О. В. *Проблеми конституціоналізації судової влади та судової реформи*: Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (27 жовтня 2023р., Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. - Чернівці: 2023. 666 с. С.46-51.

2. Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільств». URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_7_2005.pdf

3. Мочульська М. Судова влада та громадськість: взаємодія в умовах конституційної реформи правосуддя в Україні. *Український часопис конституційного права*, 2018. № 3 (8). С. 39-46. DOI: https://doi.org/10.30970/jcl.3.2018.3

4. Недибалюк В.Д. Окремі аспекти незалежності Конституційного Суду України як гарантія реалізації Основного Закону. *Форум Права*, 2019. 54 (1). С. 52–59. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.2634681.

5. Щебетун І.С, Марценюк А.І. Проблемні питання формування Конституційного Суду: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2021. Серія ПРАВО. Випуск 64. С. 77-81. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/16-1.pdf?utm_source=chatgpt.com

6. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n44

7. Рішення Дорадчої групи 1.28. Протокол № 15 засідання Дорадчої групи експертів від 28 січня 2025 року. URL: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/tkachenko_dobrochesnist.pdf?utm_source=chatgpt.com

8. Рішення Дорадчої групи 1.27. Протокол № 15 засідання Дорадчої групи експертів від 28 січня 2025 року. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/1.27_soldatenko_dobrochesnist.pdf?utm_source=chatgpt.com

9. Методологія оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права: Протокол № 2 засідання Дорадчої групи експертів від 04 грудня 2023 р. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/metodologiya_dge.pdf

Козакевич Олеся Миколаївна
доктор філософії в галузі права (PhD),
доцент кафедри правових та інформаційних технологій
Хмельницький інститут соціальних технологій
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
(м. Хмельницький, Україна)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Правовим підґрунтям реалізації права на доступ до правосуддя у правовій системі України є стаття 55 Конституції України, частину першу якої слід розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку[1]. Наразі, на реалізацію права на доступ до правосуддя суттєво впливають різноманітні чинники політичного, економічного, соціального та технічного характеру. Одним із бар'єрів в умовах транзитивності, що перешкоджають реалізації та захисту права на доступ до правосуддя можна є дефіцит судових кадрів, зумовлений незаповненням численних вакансій.

Однією з найбільш гострих проблем сучасної судової влади в Україні є хронічний брак суддівських кадрів, що безпосередньо впливає на оперативність та якість розгляду справ.

У кожній країні кількість суддів та структура судів найвищого рівня відрізняється. Універсальної цифри немає, адже потреба в суддях залежить в першу чергу від кількості справ, а остання — від території, чисельності населення, рівня довіри до суду, якості процесуального законодавства, розвиненості мережі судів по території та багатьох інших факторів [2].

Кадровий дефіцит суддів в судах України першої та апеляційної інстанцій зумовлює значне збільшення навантаження суддів, призводить до тривалого розгляду справ та погіршує доступ до правосуддя. За оцінками, у судах першої

інстанції вакантними залишаються близько половини посад, тоді як в апеляційних інстанціях цей показник сягає двох третин.

Аналізуючи кадровий дефіцит суддів, слід підкреслити, що введення воєнного стану на території України значно посилило зазначену проблему. Попри, законодавче положення, про заборону скорочення чи прискорення судочинства в умовах воєнного стану, бойові дії та їх негативні наслідки, призводять як до негайного припинення розгляду справи, так і до загрози для життя, здоров'я людей, руйнуванню будівель, окупації територій. Загалом, режим роботи судів визначається станом і ситуацією у відповідному регіоні.

Продовжуючи думку, логічно, що умови воєнного часу вплинули не лише на організацію та режим роботи судів, а й безпосередньо на професійних суддів. До прикладу, зміна територіальної підсудності призводить до збільшеного навантаження на суддів. Оскільки, крім наявних справ у провадженні судді та справ, які підлягають розгляду, визначених територіальною юрисдикцією, суддя додатково розглядає передані справи.

Адміністративно-територіальна реформа 2020 року, яка скоротила кількість районів з 490 до 136, мала стати каталізатором для відповідної трансформації мережі судів. Проте відсутність спеціального законодавства призвела до того, що судова система продовжує функціонувати за застарілим адміністративним поділом, що генерує низку бар'єрів доступу до правосуддя.

В Україні 88 судів не здійснюють правосуддя, 54 суди розташовані на тимчасово непідконтрольній Україні території та не здійснюють правосуддя, ще 19 судів не здійснюють правосуддя на деокупованих територіях. Разом з тим, 3 суди не здійснюють правосуддя у зв'язку з відсутністю повноважень суддів, у 12 судах фактично працює один суддя, а 2 судді працюють у 67 судах [3]. Необхідність ухвалення закону про нову мережу судів є нагальною, оскільки це дозволить привести систему у відповідність до сучасного територіального устрою, оптимізувати ресурси та забезпечити рівномірне навантаження.

Процес кадрового добору на посади професійних суддів, теж обумовлюється реаліями воєнного часу. Так як, в судах, так і в органах

судівського врядування, значно змінився режим їхньої роботи, що уповільнює роботу органів судівського врядування, які здійснюють добір кандидатів на посаду судді, який по своїй суті є довготривалим та багатоетапним процесом. В підсумку, це теж сприяє незаповненню вакансій суддів та дефіциту судових кадрів. Позитивним аспектом є продовження конкурсних процедур для заповнення вакансій у судах усіх рівнів, однак їхня темпи залишаються незадовільними. Для подолання цього дефіциту необхідно переглянути кадрову політику, зосередившись на раціоналізації конкурсних механізмів.

Сучасні технології відкривають широкі можливості для модернізації доступу до правосуддя та судової влади, зокрема через впровадження системи електронного правосуддя для обміну документами між судами та учасниками процесів. Це дозволить прискорити судові процедури, знизити судові витрати, які наразі є значними для всіх сторін. План впровадження такої системи датований 2017 роком, проте його реалізація затримується, що призводить до втрати потенціалу діджиталізації.

Розвиток електронного судочинства не обмежується документообігом: інтеграція штучного інтелекту для аналізу прецедентів чи автоматизації рутинних задач може радикально підвищити доступ до правосуддя. Зволікання з цифровізацією призводить до відставання від глобальних тенденцій, де цифрові технології стають інструментом посилення правової системи.

Отже, можна константувати про значущість діяльності органів суддівського врядування, оскільки відновлення та ефективна їх діяльність впливає на вирішення проблеми дефіциту судових кадрів. Це є однією із стратегій для забезпечення доступності правосуддя та зміцнює інституційну спроможність держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Шелест С. Кадровий дефіцит негативно впливає на доступ до правосуддя. Вища рада правосуддя. URL: https://hcj.gov.ua/news/kadrovyy-deficyt-negatyvno-vplyvaye-na-dostup-do-pravosuddya-svitlana-shelest

3. Кількість вакантних посад суддів щодня збільшується –Голова ВРП. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3683830-kilkist-vakantnih-posad-suddiv-sodna-zbilsuetsa-golova-vrp.html

Летнянчин Любомир Іванович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

ЮРИДИЧНА ОСВІТА ЯК СКЛАДОВА СУДОВОЇ РЕФОРМИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Важливою складовою судової реформи є якісна юридична освіта, яка, на думку авторитетних юристів, «має бути зосереджена на вивченні не так законів, як загальних правових доктрин, адже знання ЗАКОНОзнавців дуже швидко застарівають і не можуть бути корисними впродовж тривалих часових періодів» [1]. Своєю чергою за визнанням відомого українського економіста Ярослава Романчука, «велику відповідальність за понад 30-річне перебування України в теренах Левіафану несуть навчальні заклади, в першу чергу університети, які готують економістів та юристів» [2, С. 22], в яких «соціальна справедливість», «рівність», «нормативне споживання» все ще є територією поза критикою, а соціалістичні теорії продовжують домінувати» [2, С. 185, 187, 217, 266, 506]. У підсумку ми маємо низький рівень знань ринкових процесів серед суддів і прокурорів» [2, С. 505, 543].

Так, навіть сьогодні прокурори реформованої прокуратури часто діють у парадигмі «загального нагляду», широко інтерпретуючи поняття «інтереси

держави», втручаючись, зокрема, у право особи на мирне володіння майном. На це звернули увагу судді Верховного Суду Володимир Кравчук, Віталій Зуєв та Василь Крат під час презентації експертного дослідження »[3]. Доволі цікаво й показово й те, що, з одного боку, «Конституційний Суд України наголошує, що дотримання конституційних гарантій вільного підприємництва є значущим не лише для ефективного розвитку ринкової економіки, самозайнятості осіб і наповнення Державного бюджету України» (абз. третій пп. 3.1 п. 3 мотив. частини), але з іншого – констатує, з посиланням на рішення Суду Справедливості Європейського Союзу у справі № C-134/15 Lidl GmbH & Co. KG v Freistaat Sachsen від 30 червня 2016 року, що «свобода ведення бізнесу не є абсолютною, але її слід розглядати у зв'язку з її функцією у суспільстві»(§ 30); свобода ведення бізнесу може бути предметом широкого спектру втручань з боку органів державної влади, які в суспільних інтересах можуть встановити обмеження щодо економічної діяльності»(§ 34)» (абз. другий пп. 3.2 п. 3 мотив. частини)» [4, С. 22]. Отже, свобода ведення бізнесу може бути предметом широкого спектру втручань з боку органів державної влади, що властиво європейській традиції, на відміну від американської, для якої в класичній її версії характерна політика мінімального втручання.

Утім, саме в умовах свободи, тобто капіталізму, захист працівника, його задоволення від роботи та доходу краще, ніж у тоталітарних країнах Левіафану. Так, за даними опитування Геллапа у 2021 р., США та Канада (примітно, що конституційні акти цих країн не згадують соціальних прав) є найкращим регіоном світу для працівника. Ці країни посідають перше місце у світі із залучення працівника, перше з можливості знайти роботу, друге за добробутом (wellbeing), друге за комфортом життя (living comfortably). Україна в цьому рейтингу посідає куди скромніше місце [2, С. 468–469], і це попри конституціоналізацію соціальних прав і активні зусилля держави щодо їх гарантування. Загалом, складно знайти бодай одну країну, як пише Томас Совелл, в якій правлять марксисти, де рівень життя робітничого класу був би

таким само високим, як рівень життя робітничого класу в низці капіталістичних країн [5, С. 232].

Як стверджував лауреат Нобелівської премії у галузі економіки Фрідріх Гаєк, демонструючи перевагу англо-американської традиції лібералізму над континентально-європейською, що в економічному плані проявляється й досі, «неписаний закон (загальне право) генерує спонтанний правовий порядок, який, оскільки він походить з конкретних розв'язань конкретних конфліктів, неминуче повертає суспільство до стану рівноваги – на відміну від писаного закону (статутного права), що намагається передбачити конфлікти й таким чином їх породжує» [6, С. 115; 7, С. 44]. Своєю чергою в Законі України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року №3354-IX взагалі не згадується про феномен судової правотворчості. Ба більше, у науково-практичному коментарі цього Закону підкреслено, що «в українській правовій системі судові рішення не є джерелом права, а отже, апріорі не можуть містити норм права. Суд не створює норми права, а ухвалює рішення згідно з ними. <….> У будь-якому випадку судові рішення носять разовий та індивідуальний характер» [8, С. 20–21]. На думку О. В. Грищук, судові органи «поки що не наділені у нас правотворчими функціями» [9, С. 309], водночас, як твердить М. І. Козюбра, судова правотворчість – це не аномалія, а іманентна властивість правосуддя, яка, хоч і має свої межі, проте вилученою з діяльності суду бути не може, оскільки закладена в самій природі правосуддя. Однією з основних причин, які зумовлюють необхідність судової правотворчості, є потреба у конкретизації норм законів та інших нормативних актів, або ж точніше їх актуалізації, тобто пристосування до конкретних ситуацій, що є предметом розгляду суду з урахуванням безлічі чинників, які впливають на ухвалення судового рішення [10, С. 297].

Взагалі, тих, на кого покладалися великі надії у сфері юридичного супроводу економічних реформ – представників правничого цеху, цілком заслужено піддають критиці. Так, віддаючи належне ролі правників із розвиткових і посткомуністичних країн у формалізації і реформуванні відносин власності,

Ернандо де Сото зробив невтішний висновок: «Трудність полягає в тому, що мало хто з юристів розуміє економічні наслідки своєї діяльності, а їхня спонтанна реакція на позалегальну поведінку та великомасштабні зміни загалом ворожа. Всі знайомі мені реформатори, які намагаються зробити права власності доступнішими для бідняків, виходять у своїй діяльності з припущення, що юристи – їхні природні вороги. Економістів, які запроваджували реформи, настільки розчарував консерватизм юристів, що вони навіть не пошкодували часу і грошей, щоб дискредитувати це ремесло» [11, С. 182]. За прикладами далеко ходити не треба, достатньо згадати двадцятирічну українську епопею з мораторієм на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення та активними спробами в подальшому заблокувати/переглянути саму земельну реформу.

У новітньому підручнику, підготовленого колективом авторів кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, з-поміж іншого, звернуто увагу на ці економічні аспекти [12, С. 138–156, 194–208, 248–249, 253–254, 259–260, 304–317 та ін.]. При написанні його тексту враховували слушну ідею (та розраховували на позитивний ефект від її втілення) щодо органічного зв’язку трьох феноменів: економіки, управління і права, матеріалізовану в оновленій назві галузі знань: D «Бізнес, адміністрування та право» спеціальностей D8 «Право» та D9 «Міжнародне право» Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти, в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2024 р. № 1021.

Список використаних джерел:

1. Крат Василь, Бабанли Расім. Здоровий глузд і право. *Сайт Верховного Суду*. 06.05.2025. URL: https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1288/-zdorovyi-hluzd-i-pravo (дата звернення: 06.05.2025).

2. Романчук Ярослав. Новий Захід. Українська мрія. – Х.: Вид-во «Літера Нова», 2023. – 672 с.

3. Практику розгляду справ, у яких прокурор представляє інтереси держави в суді, обговорили під час презентації результатів тематичного експертного дослідження. *Сайт Верховного Суду.* 12 листопада 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1700844/ (дата звернення: 31.10.2025).

4. Рішення Конституційного Суду України від 18.12.2024 № 12-р(II)/2024 (щодо конституційних гарантій фізичних осіб-підприємців). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/12_r_2_2024.pdf (дата звернення: 31.10.2025).

5. Совелл Томас. Дискримінація і нерівність / пер. з англ. Надія Дайнека. – Київ : Наш Формат, 2023. – 296 с.

6. Скрутон Роджер. Консерватизм. Запрошення до великої традиції / пер. з англ. Катерина Диса. – Київ : Наш Формат, 2022. – 176 с.

7. Фукуяма Френсіс. Лібералізм і його протиріччя / пер. з англ. Катерина Диса. – Київ : Наш Формат, 2023. – 152 с.

8. Науково-практичний коментар Закону України «Про правотворчу діяльність» / За заг. ред. Стефанчука Р. О. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. – 576 с.

9. Грищук О. В. Конституційні цінності : філософські та судові аспекти. Вид. 2-ге, доопрац. і допов. Київ : Ваіте, 2020. – 530 с.

10. Козюбра М. І. Практична філософія права: Монографія. – К.: «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024. – 496 с.

11. Де Сото Ернандо. Чому капіталізм перемагає на Заході і ніде більше / пер. з англ. Микола Климчук. – Київ: Наш Формат, 2023. – 232 с.

12. Публічне право: сучасні доктрини в судовій та правозастосовній практиці : підруч. [для здобувачів вищої освіти другого (магістер.) рівня вищої освіти галузі знань D «Бізнес, адміністрування та право» спец. D8 «Право» та D9 «Міжнар. право»] / за заг. ред. Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчина ; Нац. юрид. у-нт ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2025. – 528 с.

Нор А.Г.
викладач кафедри конституційного права
Навчально-науковий інститут права та психології
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ, Україна)

СУБ'ЄКТИ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Визначальна роль Конституційного Суду України (КСУ) у реалізації принципу правовладдя в державі зумовлює необхідність використання в його діяльності наукового знання, що відповідним чином специфікує сфери його забезпечення. Тобто, йдеться про наукове забезпечення діяльності КСУ, яке сприяє формуванню як його окремих правових позицій, так і загалом правових доктрин, які впливають та спрямовують розвиток суспільних процесів і державотворення.

Свого часу В. Кампо, відзначаючи ключову роль наукового забезпечення діяльності КСУ, вказав, що «кінцевою метою наукового забезпечення юрисдикційної діяльності Конституційного Суду України на сучасному етапі фактично є формування стабільної та ефективної системи цього забезпечення, що сприятиме перетворенню його із суду формального права на суд права реального» [1]. Адже наука, її досягнення, є стрижнем, ідейним фундаментом процесів законотворення, правозастосування та правотлумачення. Особливого значення, як слушно відмітив Ю. Задорожний, вона набуває у випадках вирішення судами нетипових ситуацій, тобто таких, які не врегульовані нормами права, а також за відсутності однозначного розуміння норм права, опосередкованого неясністю чи двозначністю їх змістовного навантаження, слугуючи своєрідним «маяком» [2, с. 125]. Зважаючи на мету діяльності та повноваження КСУ, питання його наукового забезпечення завжди залишатиметься актуальним.

Якщо розглядати наукове забезпечення діяльності КСУ як певну систему, що передбачає коло суб'єктів, види їх інтелектуальної діяльності та засоби, засновані на методології наукового пізнання та наукових принципах [3], то першочергово варто визначитися з тим, хто ж саме здійснює наукове забезпечення діяльності КСУ.

Згаданий нами суддя Конституційного Суду України у відставці В. Кампо зауважує, що «наукове забезпечення діяльності цього органу здійснюється науковими установами та вищими навчальними закладами, підрозділами Секретаріату КСУ, а також службами суддів». Головним інструментом наукового забезпечення юрисдикційної діяльності КСУ він вважає наукові установи та вищі навчальні заклади нашої держави. Проте, також він вказує, що головний ресурс наукового забезпечення юрисдикційної діяльності КСУ – це його кадровий склад, в якому переважають учені-юристи [1]. В контексті останньої тези, яку варто підтримати, відразу слід відзначити, що така тенденція у складі КСУ зберігається протягом тривалого часу. Хоча, ні Основний Закон держави, ні положення Закону України «Про Конституційний Суд України» серед вимог до судді КСУ не передбачають наявність наукового ступеня (тут, лише для цілей цієї роботи, ми підемо доволі спрощеним шляхом буквального тлумачення суб'єктів наукового забезпечення як осіб із науковим ступенем), переважну більшість складу КСУ завжди становлять судді, які мають науковий ступінь. Відзначимо, що у нинішньому складі КСУ нема жодного судді без наукового ступеня. Так, серед них представлено 7 докторів юридичних наук і 6 кандидатів юридичних наук. Із них – 2 академіки (дійсні члени) та 2 член-кореспонденти Національної академії правових наук України.

Водночас варто звернути увагу, що на законодавчому рівні як суб'єкта наукового забезпечення діяльності КСУ прямо закріплено лише Науково-консультативну раду Суду (НКР). Так, у ст. 41 зазначено, що при КСУ утворюється НКР «з числа висококваліфікованих фахівців у сфері права для підготовки наукових висновків з питань діяльності Конституційного Суду, що потребують наукового забезпечення» [4].

Положення про Науково-консультативну раду Конституційного Суду України конкретизує законодавчу норму таким чином: «Рада утворюється з числа висококваліфікованих фахівців у сфері права. Членом Ради може бути суддя Суду у відставці, а також фахівець, який має науковий ступінь доктора наук або доктора філософії (кандидата наук)» [5].

Слід зазначити, що традиційно склалося так, що як консультативно-дорадчий орган при КСУ НКР не продукує наукові висновки. Їх готують безпосередньо члени НКР від власного імені. Винятком є випадки, коли НКР своїм рішенням утворює робочі органи – постійні комісії, робочі групи тощо, результатом діяльності яких стає науковий висновок, що підписується всіма його учасниками або керівником робочого органу з ідентифікацією всіх, хто брав участь у його підготовці.

Натомість до завдань Секретаріату КСУ профільним Законом віднесено «організаційне, аналітичне, юридичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Суду» [4]. Проте, це не заперечує залученість структурних одиниць та працівників Секретаріату КСУ до наукового забезпечення діяльності цього органу. Адже кожен із перелічених напрямів тією чи іншою мірою взаємопов’язаний зі змістом наукового забезпечення.

Окремо варто звернути увагу, що серед гарантій діяльності судді КСУ (глава 4 Закону України «Про Конституційний Суд України») закріплена наявність у судді двох наукових консультантів, посади яких належать до патронатної служби. Примітно, що серед законодавчих вимог до наукового консультанта судді КСУ немає жодної, яка б так чи інакше пов’язувала особу зі сферою наукової діяльності.

Також наразі у КСУ як допоміжний орган функціонує Постійна комісія з питань наукового забезпечення Суду (з числа суддів КСУ), утворена відповідно до ст. 40 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Ну і звісно, традиційно ключовим суб’єктом наукового забезпечення діяльності КСУ були та залишаються провідні наукові установи та заклади

вищої освіти, які в порядку відповідей на запити від КСУ надають свої наукові висновки.

Така множинність суб'єктного складу сфери наукового забезпечення діяльності КСУ, щонайменше дозволяє виокремити її два рівні: зовнішній і внутрішній, а також класифікувати відповідних суб'єктів, ураховуючи особливості статусу кожного з них. Однак, зважаючи на вимоги до обсягу цієї публікації, означене стане предметом наших подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Кампо В. наукове забезпечення юрисдикційної діяльності Конституційного Суду України (роздуми небайдужого). *Віче*. 2011. № 17. С. 25-29.

2. Задорожний Ю.В. Римське право – доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України: дис. …канд. юрид. наук. К., 2008. 214 с.

3. Холоденко Н.О. Теоретичні основи наукового забезпечення судової діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4.С. 130-137.

4. Про Конституційний Суд України: Закон України від13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text (дата звернення 07.10.2025).

5. Положення про Науково-консультативну раду Конституційного Суду України: затв. Постановою Конституційного Суду України від 03.12.2018 р. № 38-п/2018. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/polozhennya_zi_zminamy.pdf (дата звернення 07.10.2025).

Присяжна Анна Василівна

к.ю.н.,доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

(м. Хмельницький, Україна)

РЕФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ ЯК ОСНОВА УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ

Якщо вести мову про формування суддівського корпусу, то це є певний процес, нормативно визначений процес, спрямований на кадрове забезпечення системи судоустрою. При цьому від ефективності такого процесу напряму залежить дієвість та результативність функціонування судової системи загалом.

Під «формуванням суддівського корпусу» розуміють упорядкований процес кадрового забезпечення судової влади, що включає правові механізми набуття та припинення суддями повноважень [1, с. 167]. Це сукупність передбачених чинним законодавством України процедур, що спрямовані на встановлення відповідності осіб-кандидатів критеріям професійно-особистісних якостей особи-судді.

У зв'язку з рецепцією міжнародних та європейських засад судочинства все більше набуває актуальності формування корпусу суддів в Україні, оскільки саме суддя виступає «інструментом» відновлення справедливості, оскільки від його рішення залежить належний захист прав, свобод та законних інтересів фізичної особи та прав і законних інтересів юридичної особи.

Ключовим питанням судової реформи є зміна якісних підходів до формування суддівського корпусу. Звичайно, що функціонування системи судоустрою безпосередньо пов'язана з якістю суддівського корпусу. Судова влада стикається з серйозною кадровою недостатністю, оскільки кількість вакантних посад щодня збільшується через постійний кадровий рух у суддівському корпусі.

Згідно з конституційними змінами та оновленням законодавства в Україні простежується підвищення вимог і професійних стандартів до суддівського корпусу. Так, звертаючись до змісту Конституції України у ст. 128 зазначається, що «призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом». Це вказує на те, що Верховна Рада України вже не бере участі у обранні суддів на посади та звільнення їх з посад, що, звичайно, підкреслює деполітизацію процесу організації судової влади. Також судді призначаються безстроково і вже немає необхідності проходити так званий випробувальний період для того, щоб потім бути призначеним безстроково. Що ж стосується ролі Президента України, то вона є виключно «церемоніального» характеру і залежить від рішення, яке прийме Вища рада правосуддя.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [2] визначає чіткий порядок добору та призначення на посаду судді, який складається з відповідних стадій. Важливу роль у цьому процесі відіграють такі органи, як Вища кваліфікаційна комісія суддів України та Вища рада правосуддя.

Важливою гарантією у забезпеченні ефективного наповнення суддівського корпусу є норми законодавства України про залучення до процесу відбору кандидатів на посаду судді громадськості, а саме громадської ради доброчесності та громадської ради міжнародних експертів.

Можна впевнено стверджувати, що Конституцією та законами України детально закріплений процес формування суддівського корпусу через призначення на посаду судді на конкурсній, позаполітичній, прозорій основі за поданням Вищої ради правосуддя із залученням громадськості. І що є важливим, що саме така модель формування суддівського корпусу відповідає європейським стандартам.

З метою внесення докорінних змін у системі судоустрою та правосуддя основним завданням реформи є відновлення довіри до судової влади, перш за все, через наближення української системи судоустрою до європейських стандартів у контексті євроінтеграції України. Однією з найважливіших умов

євроінтеграційних процесів в Україні є реформування системи судоустрою з метою зміцнення судової влади, зокрема, через підвищення кваліфікаційних, етичних та моральних вимог до статусу суддів, відповідно до міжнародних (зокрема, європейських) стандартів [3, с. 21].

Закон «Про судоустрій і статус суддів» не закріплює єдиного порядку для добору кандидатів на посаду суддів місцевих, апеляційних, вищих спеціалізованих та Верховного судів. Так, якщо на вакантну посаду судді місцевого суду конкурс проводиться на основі рейтингу кандидатів, сформованого за результатами відбору, то у суди вищих інстанцій конкурс проводиться на основі рейтингу за результатами кваліфікаційного оцінювання, критеріями якого є компетентність (професійна, особиста, соціальна тощо), професійна етика та доброчесність.

Опираючись на зміст оновленої ст. 79-5 після визначення переможця конкурсу на зайняття вакантної посади судді місцевого суду Вища кваліфікаційна комісія суддів України на своєму засіданні проводить з ним співбесіду, по закінченню якої ухвалює одне з наступних рішень: 1) рішення про рекомендацію або про відмову в наданні рекомендації про призначення кандидата на посаду судді; 2) рішення про рекомендацію про переведення судді (якщо переможцем конкурсу на посаду судді місцевого суду став суддя) [2]. Ось тут є незрозумілою позиція законодавця. Для чого вже діючому судді потрібно брати участь у доборі, проходячи знову усі етапи, якщо він бажає перевестись в інший суд того самого рівня? Наприклад, задля уникнення випадків періодичної зміни суду і зловживання цим правом у законодавстві можна було б закріпити норму відповідно до якої суддя, який пройшов добір та був призначений у одному із місцевих судів має право на переведення після відпрацювання у цьому суді, наприклад, 5 років. І далі по заяві судді про переведення із вказівкою на об’єктивні причини бути переведеним у цей суд за наявності у ньому вакантної посади.

Ще заслуговує на увагу зміст ч. 2 ст. 79-5, де вказується, що Вища кваліфікаційна комісія суддів України ухвалює вмотивоване рішення про

відмову в наданні рекомендації про призначення кандидата на посаду судді у разі наявності обґрунтованого сумніву щодо його відповідності критеріям доброчесності чи професійної етики. У такому разі переможцем конкурсу визначається наступний у рейтингу кандидат [2]. При цьому така законодавча конструкція теж викликає занепокоєння, оскільки є незрозумілим, яким чином після численних процедур щодо дослідження суддівського досьє, проведення спеціальних перевірок, вивчення пакету документів може виникнути питання про невідповідність кандидата вимогам професійної етики та доброчесності.

Саме тому, можна стверджувати, що удосконалення суддівського корпусу спрямоване на вирішення низки завдань: очищення суддівського корпусу; оновлення складу суддівського корпусу через процедуру кваліфікаційного оцінювання; підвищення ефективності нормативно-правового регулювання питання наповнення суддівського корпусу; забезпечення стабільності суддівського корпусу тощо.

Список використаних джерел:

1. Прилуцький С.В. Формування корпусу професійних суддів України: дис. … канд. юрид. наук. Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 2003. 223 с.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII: станом на 10 вересня 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n2483 (дата звернення: 15.10.2025).

3. Крусян Р.А. Етичні вимоги до статусу судді: міжнародні стандарти та вітчизняні конституційно-правові новели. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. статей. Чернівці, 2018. № 2. С. 16-27.

Тетяна Слінько
кандидатка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ (ЄСПЛ) ЯК ОРІЄНТИР РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Судова система в Україні перебуває у стані реформування: чи не щодня з'являються нові законодавчі ініціативи, змінюється структура судів, модифікуються дисциплінарні процедури, оновлюється добір суддів тощо. У цьому нелегкому і тривалому процесі, що цілком зрозуміло з огляду на масштаб перетворень, важливо, щоб реформи не були лише формальною трансформацією, а справді відповідали міжнародним стандартам прав людини і принципам верховенства права.

Виходячи з цього, передусім слід з'ясувати, у чому, тобто в яких аспектах, національна система може не відповідати, а інколи навіть суперечити положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – «Конвенція») і практиці ЄСПЛ, яким чином це можна виправляти. Орієнтиром і, так би мовити, помічником можуть бути рішення ЄСПЛ, а отже, їх вивчення й аналіз (а надто після ратифікації Україною Конвенції) набувають особливого значення, а їх виконання стає обов'язковими для України, включаючи вжиття запропонованих як індивідуальних, так і загальних заходів. Саме беручи все вказане до уваги, ще чотири роки тому під час зустрічі з керівником Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи Крістосом Джакумопулосом «Міністр юстиції України запевнив, що наша держава усвідомлює всю серйозність ситуації щодо виконання рішень ЄСПЛ та спрямовує зусилля на вирішення системних та структурних проблем,

які були виявлені Судом» [1]. Це означає, що наша держава повинна усувати недоліки, виявлені судом, і вживати заходів загального характеру.

Усе наведене дозволяє стверджувати, що рішення ЄСПЛ створюють юридичний імператив для реформ і дають орієнтири для приведення законодавства й практики до стандартів Конвенції.

Звісно, реформа судової системи в Україні – це надскладне завдання, оскільки її мета полягає передусім у підвищенні незалежності суддів, ефективності судочинства, доступності правосуддя, у вирішенні системних проблем (наприклад, невиконання рішень судів чи затягування справ). Однак його виконання помітно полегшиться, оскільки ЄСПЛ через свою практику вже визначив багато стандартів у цих сферах: право на справедливий суд (ст. 6 Конвенції), право на ефективний засіб правового захисту (ст. 13), право на доступ до суду (ч. 1 ст. 6) тощо. Отже, існує значний «масив» стандартів, на який слід орієнтуватися. Це, як показує аналіз, може відбуватися на таких рівнях:

законодавчий, йдеться про коригування законів і процедур таким чином, щоб вони відповідали практиці ЄСПЛ;

практичний, зміни відбуваються у сферах судової практики, адміністративних процедур із тим, щоб уникати повторних, тобто мова йде про вже зафіксовані ЄСПЛ, порушень;

освітній/культурний, що охоплює формування правничої культури, яка враховує європейські стандарти прав людини, зокрема. серед суддів, адвокатів, працівників судової системи. Наприклад, такі заходи вже вживаються в Україні: круглі столи, навчання з кейс-законотворчості й імплементації стандартів ЄСПЛ. Зокрема, за словами Голови ВС, налагодженню співпраці між РЄ і нашою державою сприяє управління програм співробітництва в межах проєктів «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду», «Зміцнення прав людини в системі кримінальної юстиції України» та Програмі підтримки ОБСЄ для України в межах проєкту «Підтримка Верховного Суду та

вищих судів у реалізації судової реформи та забезпеченні доступу до правосуддя в умовах війни»проведенні серії круглих столів [2].

Для наочності розглянемо приклади з практики ЄСПЛ з ознаками реформаторського потенціалу. Передусім зупинимося на кількох важливих для України рішеннях ЄСПЛ, проаналізуємо їх з позиції того, які уроки вони дають і чим корисні при реформуванні. Так, у справі **Humeniuk and others v. Ukraine (Gumenyuk and others v. Ukraine)** (№ 11423/19) ЄСПЛ 22 липня 2021 р. встановив, що реформа судів України, а саме припинення повноважень суддів старого Верховного Суду й їхнє недопущення до нових конкурсів, порушила право доступу до суду і право на приватне життя [3]. Вбачається, що ключовими моментами у згаданій справі можна визнати наступне: судді, які обіймали посади у старому Верховному Суді України, формально не були звільнені, але в той саме час не могли виконувати свої повноваження. Так, Суд зазначив, що право доступу до суду є фундаментальним процесуальним правом. Крім того, ситуація, що склалася, дорівнюється втручанню у приватне життя кандидатів-суддів, бо вони були «заморожені» у статусі та не могли працювати. З наведеного можна зробити наступні висновки для України. По-перше, реформа судової системи має відбуватися із дотриманням як належного процесу, так і прав суддів (наприклад, права бути суддею, коли обрано належним чином, або права на доступ до процедури). По-друге, необхідно забезпечити, щоб зміни в організації судів не призводили до непропорційного обмеження прав осіб, навіть якщо це стосується «старої» системи. По-третє, у законодавстві, завдяки прийняттю якого впроваджується реформа, слід передбачити належні гарантії, йдеться про прозору конкуренцію, засади відкритості, обґрунтовані критерії, процедури оскарження. З огляду на це при реформуванні судової системи України варто звернути увагу на віднайдення механізмів, які гарантують, що судді чи претенденти мають реальний доступ до процедури, а не формальну можливість.

Наступним розглянемо рішення **Burmych and others v. Ukraine**, зокрема, у контексті **невиконання судових рішень.** Перш за все зауважимо, що в

матеріалах української наукової публікації зазначено, що питання невиконання судових рішень (коли відповідачем є держава чи державне підприємство) розглядалося ЄСПЛ як системна проблема України [4]. Враховуючи обсяг публікації, конкретну справу Burmych ми не цитуємо в деталях, а просто викладемо суть: якщо рішення національних судів не виконуються вчасно або взагалі не виконуються, це може порушувати право на справедливий суд та ефективний засіб захисту. Виникає логічне питання: які саме уроки для України? Як випливає із згаданого рішення ЄСПЛ, реформа повинна передбачати запровадження чіткого механізму не лише ухвалення рішень, а їхнього реального **виконання**, йдеться про нагальність розроблення національних механізмів контролю за виконанням, звітності, а також забезпечення заявнику можливості добиватися виконання. Законодавство України має враховувати ці стандарти і впроваджувати механізми, які дозволяють уникати повторення таких порушень.

Цікавою, на наш погляд, є також справа **Siryk v. Ukraine (справа про наклеп)** [5], в якій ЄСПЛ встановив, що рішення українських судів, які визнали жінку винною в наклепі за повідомлення про можливі порушення посадовими особами, порушували свободу вираження поглядів і не відповідали стандартам ЄСПЛ. Внаслідок цього Україна внесла відповідні зміни до законодавства, йдеться про приписи про наклеп, а також вжила заходів щодо підвищення кваліфікації суддів . Вбачається, що України після прийняття ЄСПЛ рішення по згаданій справі може винести такі уроки: судова система має приділяти увагу тому, щоб обмеження свободи вираження були обґрунтовані, пропорційні та відповідали стандартам ЄСПЛ. Судді і практична судова система мають бути ознайомлені з правами, які гарантує Конвенція. Спираючись на це, можемо зробити висновок, що процес реформування має включати навчальні компоненти, моніторинг дотримання прав людини у судочинстві і практиках.

Вивчивши і проаналізувавши рішення ЄСПЛ вищезгаданих та інших справах (до речі, за 2023 рік було 130 рішень ЄСПЛ по Україні, 123 з яких містили хоча б один висновок про порушення Конвенції [6]), можна сформулювати

конкретні пропозиції для нашої країни щодо забезпечення добору суддів і конкурсних процедур. По-перше, слід забезпечити прозорість, публічність і чіткість критеріїв добору й кваліфікаційної оцінки суддів; по-друге, врахувати стандарти ЄСПЛ, які стосуються дотримання права на доступ до процедури (як у справі Humeniuk); по-третє, прагнути того, щоб зміни в процедурі не призводили до непропорційного обмеження; по-четверте, впроваджувати процедури оскарження конкурсу, але при цьому слід також гарантувати, щоб секретні чи закриті процедури не порушували права на справедливий процес.

Крім того, щодо підвищення якості судової практики та навчання суддів пропонуємо: організовувати регулярне навчання суддів, під час якого вони вивчатимуть практику ЄСПЛ, стандарти прав людини, знайомитимуться з тенденціями в Європі. Додамо, що не менш важливим є й те, щоб судова влада системно аналізувала рішення ЄСПЛ, готувала аналітичні листи/документи для судів першої, апеляційної інстанцій (до речі, Національна школа суддів України та інші структури це вже роблять. Так, «У першому півріччі 2025 року за рахунок Державного бюджету України та коштів міжнародних організацій було проведено 142 навчальні заходи з підготовки та періодичного навчання суддів, які різними формами охопили 6 568 суддів [7, с. 3]; розробляла внутрішні механізми моніторингу задля віднайдення відповіді, чи відповідає судовий процес стандартам статті 6, чи є строковість, чи ефективний засіб захисту, чи виконуються рішення.

Стосовно виконання рішень суду й контролю за їх дотримання вкажемо наступне: враховуючи практику ЄСПЛ, зокрема, рішення, в яких констатувалося невиконання, законодавство має чітко регламентувати механізми виконання судових рішень, особливо коли відповідачем виступає держава або державне підприємство; повинні бути розроблені чіткі механізми звітності, моніторингу, має бути передбачена відповідальність за затягування виконання; слід інтегрувати систему перегляду справ або відкриття нового провадження, коли рішення стосується матеріального права чи прав людини, а виконання заблоковане (механізм передбачено в національному праві України);

необхідно забезпечити, щоб судді і сторони знали свої права й механізми захисту в ситуаціях, коли рішення не виконуються.

Щодо забезпечення ефективного доступу до правосуддя: скорочення строків провадження, уникнення надмірної затримки (що є порушенням статті 6). Водночас реформування має враховувати ризик «штучного» створення бар'єрів. Мінімізація формальних процедур, які не обґрунтовані, забезпечення правової допомоги, доступності суду (географічно, економічно). Моніторинг того, чи є система справедливою, незалежною, чи не створює неприйнятні перешкоди для заявників.

Ведучи мову про **контроль за дисциплінарними механізмами і гарантії незалежності суддів**, передусім наголосимо, що реформа судової влади має гарантувати, що дисциплінарні процедури відповідають стандартам незалежності й не призводять до тиску на суддів. ЄСПЛ у своїй практиці часто звертає увагу на те, що незалежність суду включає не лише формальні гарантії, а й фактичну можливість виконувати повноваження без невиправданих застережень. З огляду на це Україна має забезпечити прозорість, справедливість дисциплінарних процедур, а також право на оскарження задля того, щоб вони не перетворилися на інструмент політичного впливу.

Підсумовуючи, зауважимо, що реформа судової системи України – це не лише внутрішня справа країни, а й складне завдання, виконання якого пов'язане з інтеграцією до європейського правового простору, підвищенням довіри громадян до судової влади і дотриманням прав людини на національному рівні. Рішення ЄСПЛ відіграють важливу роль, оскільки вважаються орієнтирами й каталізаторами таких змін: вони допомагають виявити слабкі місця (наприклад, у доборі суддів, при виконанні судових рішень, доступі до правосуддя), надати конкретні приклади неспівпадіння національної практики з європейськими стандартами. Усе сказане дає підстави стверджувати, що рішення ЄСПЛ – це не «зовнішній» вплив чи нав'язування, а **внутрішній ресурс** для України, який допомагає судовій системі стати більш ефективною, справедливою й відповідною європейським стандартам. Якщо

реформа буде йти з урахуванням цих орієнтирів, то вона матиме значно більший шанс на успіх і довготривалу довіру громадськості.

Таким чином, для проведення успішної реформи Україні важливо не лише формально «запровадити» зміни, а й **інкорпорувати** стандарти ЄСПЛ у механізми, процедури, судову культуру й практику. При цьому можуть бути корисними такі інструменти, як: регулярний аналіз рішень ЄСПЛ, підготовка довідкових матеріалів для суддів, оновлення законодавства з урахуванням стандартів, моніторинг виконання судових рішень, підвищення кваліфікації суддів і працівників системи правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Виконання Україною рішень ЄСПЛ складає суттєву проблему. ЄСПЛ виявив системні та структурні проблеми. URL : https://yvu.com.ua/vykonannya-ukrayinoyu-rishen-yespl-skladaye-suttyevu-problemu-yespl-viyavyv-ystemni-ta-strukturni-problemy/

2. Актуальну практику ЄСПЛ у справах проти України та інших держав – членів Ради Європи обговорюють у межах серії круглих столів. URL : https://pl.court.gov.ua/tu17/pres-centr/news/1661190/

3. Humeniuk and others v. Ukraine (Gumenyuk and others v. Ukraine) (№ 11423/19). URL : https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-211125%22]}).

4. Burmych and others v. Ukraine. URL : https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-192193%22]}

5. Siryk v. Ukraine (справа про наклеп). URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-104281%22]}

6. У 2023 році ЄСПЛ постановив 130 рішень у справах проти України: про що ці справи. URL : https://cedem.org.ua/news/yevropeiskyi-sud-2023/

7. Інформація про роботу Національної школи суддів України за 1 півріччя 2025 року. URL : https://nsj.gov.ua/files/1755001830%D0%86%D0%9D%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%20%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9E%D0%A2%D0%A3%20%D0%9D%D0

%90%D0%A6%D0%86%D0%9E%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%A8%D0%9A%D0%9E%D0%9B%D0%98%20%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%94%D0%86%D0%92%20%D0%A3%D0%9A%D0%A0%D0%90%D0%87%D0%9D%D0%98%20%D0%97%D0%90%201%20%D0%9F%D0%86%D0%92%D0%A0%D0%86%D0%A7%D0%A7%D0%AF%202025%20%D0%A0%D0%9E%D0%9A%D0%A3.pdf

Торончук І. Ж.
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Грекул-Ковалик Т. А.
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії права та прав людини
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

СТАНОВЛЕННЯ АСОЦІАЦІЇ АВСТРІЙСЬКИХ СУДДІВ У КОНТЕКСТІ «АВСТРІЙСЬКОЇ СУДОВОЇ ГАЗЕТИ» – ПЕРШОГО ПРАВНИЧОГО ЧАСОПИСУ БУКОВИНИ

«Justitia fundamentum regnorum»

Проблематика еволюції та діяльності судової системи, що функціонувала на території Буковини у складі Австро-Угорської імперії, займає помітне місце в колі наукових інтересів дослідників історії буковинської правничої школи. Відповідні питання зазвичай розглядаються крізь призму загальноімперського впливу на формування судової системи краю, що закономірно.

Однак постає слушне запитання: чи могли буковинські правники вплинути на еволюцію судової системи Австро-Угорщини, зокрема зробити власний внесок у становлення інституту суддівського самоврядування імперії?

Це питання виникло під час дослідження матеріалів першого правничого часопису Буковини – «Австрійська суддівська газета» (Österreichische Justiz-Zeitung) [2, с. 37–38]. Редакційна колегія видання на його шпальтах регулярно й відверто порушувала складні проблеми, пов'язані з організацією та діяльністю імперських судових органів. Йшлося про добір кадрів, правовий статус суддів, дотримання принципів незалежності та неупередженості правосуддя, уникнення конфлікту інтересів у разі суміщення суддівських і політично-адміністративних функцій, а також про оплату праці й соціальні гарантії.

Дискусійним залишалося питання створення органу суддівського самоврядування, якому належало б право представляти та захищати права й інтереси членів суддівського корпусу, а також усієї судової системи. Незважаючи на законодавчі можливості, передбачені австрійською Конституцією 1867 р. [3, с. 220-222], судді не поспішали реалізовувати їх на практиці. Аргументами проти виступала можливість низької ефективності такого об'єднання. Водночас непослідовність і неузгодженість загальноімперської судової політики з Конституційним законом про судову владу Австрії від 21 грудня 1867 р. наприкінці XIX – на початку XX ст. стали поштовхом до консолідації суддівського корпусу.

У цьому контексті до обговорення необхідності створення спільних професійних організацій, покликаних захищати інтереси представників правосуддя, активно долучився редакційний колектив «Австрійської суддівської газети» на чолі з А. Невечерелом. На сторінках часопису не лише обговорювалися проєкти створення загальноавстрійського суддівського об'єднання, яке мало представляти професійні інтереси суддів перед іншими гілками влади, але й лунали відкриті заклики до юристів імперії долучатися до цього процесу.

Як зазначає А. Невечерел, визначальним етапом у формуванні професійного суддівського об'єднання стало проведення 15 жовтня 1906 р. у Відні з'їзду суддів, у якому взяли участь близько ста представників судової системи [5, p. 193]. Основні питання обговорення стосувалися визначення статутних завдань майбутньої асоціації суддів і прокурорів, підготовлених організаційним комітетом.

До основних статутних цілей було віднесено: представництво професійних інтересів суддів і прокурорів, зокрема щодо вдосконалення умов кар'єрного зростання; надання матеріальної підтримки членам асоціації та їхнім удовам і сиротам; проведення наукових лекцій і сприяння розвитку професійних контактів.

Учасники зборів наголошували на необхідності налагодження тісніших взаємин між суддями для формування почуття колегіальності, підвищення професійного духу й інтелектуального обміну. Було відзначено, що почуття професійної єдності серед суддів залишалося майже нерозвиненим навіть у межах одного суду, не кажучи вже про різні провінції. Роз'єднаність, замкнутість і національні відмінності послаблювали професійний статус суддівського корпусу.

Разом з тим підкреслювалося, що в межах асоціації мають розвиватися фахові знання, що, безперечно, позитивно впливатиме на розвиток судової системи загалом. Асоціація мала стати джерелом нового натхнення для суддів, а її діяльність сприяла б не лише професійним, а й науковим цілям, зокрема розвиткові правової думки в Австрії.

Найбільш дискусійним виявилося питання щодо залучення до асоціації представників прокурорського корпусу, членство яких підтримала більшість суддів. Попри окремі розбіжності, усі учасники зборів висловилися за створення асоціації та обрання підготовчого комітету, на який було покладено завдання опрацювання організаційних питань [5, p. 195].

У другому номері (четвертого року видання) буковинського правничого часопису «Австрійська суддівська газета» від 15 лютого 1907 р. А. Невечерел у

публікації під назвою «Асоціація австрійських суддів» та «Австрійська суддівська газета» закликав представників австрійської Феміди не зволікати з участю та долучитися до установчих зборів Асоціації австрійських суддів, запланованих на 17 березня 1907 р. (авторський переклад повідомлення):

«17 березня 1907 р. «Асоціація австрійських суддів» впевнено зробить свій крок у реальне життя...

Цілі, які поставив підготовчий комітет асоціації, досяжні. За ними не ховаються утопічні бажання. Чи й коли вони будуть досягнуті, значною мірою залежатиме від того, чи завжди буде дотримано правильного шляху, чи буде обрано відповідний засіб боротьби і чи буде кількість борців достатньо великою. Останній момент наразі – найважливіший. Організація суддів зможе розраховувати на увагу до своїх вимог лише тоді, коли судді масово до неї приєднаються. Ми не можемо достатньо гаряче звернутися до сердець суддів: відкиньте дрібні егоїстичні ініціативи та об'єднайтесь у потужну організацію. Лише ціле може забезпечити задоволення окремих вимог. Нехай жоден суддя не залишиться осторонь і не вважатиме, що інші доб'ються успіху, а він потім легко поділить плоди. Успіх можливий лише за умови значної активності учасників, інакше він залишиться недосяжним.

Наступним завданням, отже, постає пробудження байдужих і залучення всіх сил до співпраці. Без потужної пропаганди цю базову умову успіху не досягти. Почуття єдності суддів, чесно кажучи, наразі ще слабке; очільники відомств особливо відчувають себе радше не суддями, а адміністративними службовцями; у більшій кількості вони, якщо й не ворожо, то принаймні апатично стоятимуть осторонь від прагнень асоціації. Сподіватися нині на їхню рішучу підтримку означало б зовсім не розуміти фактичних обставин. Отже, пропаганда може відбуватися лише через газету. Самі по собі Vereinsmitteilungen (повідомлення товариства), які мають виходити за пропозицією підготовчого комітету, не гарантують бажаного успіху.

Йдеться ж не лише про те, щоб підтримувати зв'язок із членами товариства, а й про те, щоб переконати громадськість, зокрема представників

інших юридичних професій, у правомірності прагнень суддівської асоціації; і це може бути здійснено лише в органі товариства, який своїм різноманітним змістом зацікавить також і тих, хто не належить до суддівського стану. Асоціації австрійських суддів потрібний суддівський фаховий часопис.

«Австрійська суддівська газета» була попередницею асоціації. Тепер, коли асоціація виступає на арену, вона має стати поряд із нею і боротися за неї. Асоціація тепер єдиний покликаний орган формулювати побажання суддівського стану й обирати засоби боротьби. Часопис має бути її речником.

Видавець «Австрійської суддівської газети» та його редакція вважають своїм обов'язком надати часопис у розпорядження установчих зборів асоціації суддів для всіх публікацій, що стосуються справ суддівського стану, доти, доки товариство не зможе видавати власний фаховий орган» [6, p. 39–40].

Відповідна інформаційно-пресова підтримка буковинських правників сприяла налагодженню комунікації між представниками майбутньої професійної асоціації, що забезпечило можливість ефективно протидіяти поширенню у тодішній пресі недостовірних відомостей про завдання та цілі цієї організації.

Клопітка та плідна робота підготовчого комітету завершилася скликанням та проведенням 17 березня 1907 р. (за іншими повідомленнями 18 березня) [1] установчих зборів Асоціації австрійських суддів. Участь у них взяли близько 400 представників суддівського корпусу, які зібралися в приміщенні суду присяжних Віденського суду з кримінальних справ [7, p. 74].

Засідання відкрив секретар суду д-р Р. Пойтльшмід, який від імені підготовчого комітету щиро привітав присутніх, подякував президентові за надане приміщення та окреслив основні етапи діяльності комітету від появи ідеї створення об'єднання до завершення роботи над статутом, який було узгоджено 21 січня [7, p. 74–75].

---

[1] У третьому номері «Австрійської суддівської газети» від 20 березня 1907 р. зазначається, що установчі збори відбулися не 17 березня, а 18 березня, посилаючись при цьому на матеріал газети № 15292 «Neue Freie Presse» від 18 березня 1907 р.

Наступним важливим кроком стало обрання шляхом акламації[1] на трирічний термін Центрального комітету асоціації у складі президента, двох віце-президентів, двох секретарів, касира та інших представників [7, p. 75]. Першим президентом Асоціації австрійських суддів обрали д-ра Л. Ельснера, який згодом був переобраний на ще один термін та очолював асоціацію до 1913 р. У своїй інаугураційній промові Л. Ельснер наголосив на тому, що асоціація є початком нової ери правосуддя, порівнявши її діяльність із фаховим дорадчим органом для міністерства: «як прокурора називають охоронцем закону, так і ми прагнемо бути охоронцями незалежності суддів» [7, p. 80].

З метою обговорення діяльності Асоціації 8 грудня 1907 р. відбулися перші загальні збори асоціації. Під час зборів було розглянуто основні напрями її роботи, зокрема створення спеціалізованих секцій для розроблення законодавчих ініціатив, спрямованих на забезпечення реалізації принципів незалежності правосуддя. Відповідні збори не залишилися без підтримки буковинських правників. Присутнім був видатний практик, науковець, представник крайового парламенту, д-р права Константін Іосопескул-Грекул[2] [4, p. 230–231; 1, с. 151–154], який передав вітання від парламентської асоціації суддів та запевнив у повній підтримці ініціатив [8, p. 213].

Статутні цілі асоціації та заповзятість її членів у захисті засад правосуддя від зовнішнього втручання забезпечили широку підтримку правників імперії. Так, на час установчих зборів (жовтень 1907 р.) членство становило менше тисячі осіб, а під час перших загальних зборів 8 грудня 1907 р. – близько 2000. До 1911 р. кількість членів перевищила позначку в три тисячі.

Під час загальних зборів було підкреслено важливу роль друкованого органу асоціації, часопису «Повідомлення Асоціації австрійських суддів», у популяризації діяльності асоціації, який виходив з липня 1907 р. В 1914 р. перейменований на «Австрійську суддівську газету». На його сторінках

---

[1] Акламáція – прийняття або відхилення зборами якоїсь пропозиції без підрахунку голосів – лише за реакцією учасників зборів, вираженою вигуками, оплесками, репліками тощо.

[2] К. Ісопеску-Грекул – випускник юридичного факультету Чернівецького університету, який у різні періоди працював адвокатом, прокурором, суддею, викладачем, був послом Румунії у Відні й обирався депутатом різних рівнів.

висвітлювалася актуальна інформація про стан справ у правосудді, що дозволяло ініціювати зміни або протидіяти недолугим законодавчим ініціативам.

Отже, аналіз матеріалів «Австрійської суддівської газети» свідчить, що становлення Асоціації австрійських суддів було результатом активної професійної консолідації правничого середовища імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. Важливу роль у цьому процесі відіграли буковинські правники, які забезпечили інформаційну підтримку, сприяли організаційним заходам та брали безпосередню участь у роботі установчих і загальних зборів. Асоціація стала інструментом захисту незалежності суддів, підвищення авторитету судової влади та розвитку правничої думки в Австро-Угорщині. Завдяки діяльності часопису було створено єдиний комунікаційний простір, що дозволив реалізувати професійні ініціативи та зміцнити корпоративну ідентичність суддівського корпусу.

Список літератури:

1. Грекул-Ковалик Т. А. Науково-освітні традиції правничої школи на Буковині (1875–1940 рр.). До 150-річчя заснування юридичного факультету в Чернівцях : монографія. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. 276 с.

2. Крайній П. І., Торончук І. Ж. Наукові новели Ганса Гросса на озброєнні буковинських правників. *IV Наукові читання пам'яті Ганса Гросса :* збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2024 р.). Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2025. С. 37–42.

3. Никифорак М. В. Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774–1918 рр.). Чернівці : Рута, 2004. 384 с.

4. Торончук І. Ж., Грекул-Ковалик Т. А. Деякі аспекти розвитку кримінально-правової науки в Чернівецькому університеті в 1918–1940 рр. *Наукові читання пам'яті Ганса Гросса* : збірник тез міжнародної науково-

практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2021 р.). Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. С. 29–233.

5. Nevecerel A. Ein Verein der österreichischen Richter in Sicht. *Österreichische Richter-Zeitung*. Czernowitz : Czernowitzer Druckerei «Gutenberg», 1906. III Jahrgang. № 8. 25 Oktober. P. 193–195.

6. Nevecerel A. Die «Vereinigung der österreichischen Richter» und die «Österreichische Richter-Zeitung». *Österreichische Richter-Zeitung*. Czernowitz : Czernowitzer Druckerei «Gutenberg», 1907. IV Jahrgang. № 2. 15 Februar. P. 39–40.

7. Konstituierung der Vereinigung der österreichischen Richter. *Österreichische Richter-Zeitung.* Czernowitz : Czernowitzer Druckerei «Gutenberg». 1907. IV Jahrgang. № 3. 20 März. P. 74–80.

8. Die Generalversammlung der Vereinigung der österreichischen Richter. *Österreichische Richter-Zeitung*. Czernowitz : Czernowitzer Druckerei «Gutenberg», 1907. IV Jahrgang. № 8–9. 20 Dezember. P. 213–222.

Хилько Любов Іванівна

старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ Донецького державного університету внутрішніх справ

ЕЛЕКТРОННИЙ СУД: БАР'ЄРИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА АРХІТЕКТУРНІ ВИКЛИКИ (НА ПРИКЛАДІ ПЕРШИХ РОКІВ РОБОТИ ЄСІТС)

Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затверджене Рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 року № 30 (у редакції від 12 квітня 2018 року № 16), стало правовою підставою для тимчасового використання окремих інструментів електронного правосуддя в судових установах України. Це відбувалося у тестовому режимі до моменту повноцінного запуску Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної

системи. Зокрема, серед таких апробованих інструментів була підсистема «Електронний суд» [1]

Пунктом 2.3 Рішення Ради суддів України від 12.04.2018 року № 16 було встановлено, що деякі норми Положення про АСДС (Автоматизовану систему документообігу суду), зокрема ті, що регулюють застосування підсистеми «Електронний суд», можуть набувати чинності та використовуватись у режимі апробації виключно у тих судових установах та органах системи правосуддя, які були визначені пілотними згідно з відповідним наказом Державної судової адміністрації України [2].

Конкретний перелік судових установ, визначених пілотними для апробації підсистеми «Електронний суд», був встановлений Наказом Державної судової адміністрації України від 22.12.2018 року № 628 (з подальшими змінами та доповненнями). На сьогодні пілотний проєкт поширений практично на всю судову вертикаль, охоплюючи всі місцеві та апеляційні суди, а також Касаційний адміністративний суд у структурі Верховного Суду.

Затримка із запуском Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), а також відсутність чітких термінів її повноцінного функціонування, спричинили низку системних ускладнень. Зокрема, було зафіксовано тенденцію до зростання відмов українських судових інстанцій у розгляді позовних заяв, поданих в електронній формі через підсистему «Електронний суд». Ця проблема була відображена у листі Державної судової адміністрації України до Ради суддів України, оприлюдненому у вересні 2024 року. З’ясувалося, що судді почали масово ухвалювати рішення про залишення позовних заяв без руху, якщо вони були надіслані засобами «Електронного суду» [1].

Обґрунтування таких судових ухвал ґрунтується на Перехідних положеннях чинних процесуальних кодексів. Ці положення прямо передбачають, що до моменту повноцінного запуску ЄСІТС, подання, реєстрація та надсилання процесуальних й інших документів, доказів, а також формування, зберігання та пересилання матеріалів справи повинні здійснюватися виключно у паперовій

формі. Додатково, окремі суди обґрунтовують свою відмову відсутністю офіційного оголошення про початок функціонування ЄСІТС, а також тим, що Вища рада правосуддя досі не затвердила відповідне Положення про ЄСІТС.

Реакцією на офіційний лист Державної судової адміністрації України стало Рішення Ради суддів України від 20 вересня 2019 року № 75 [1]. Цим регуляторним актом РСУ рекомендувала судовим установам приймати до розгляду та не залишати без руху процесуальні документи, які були отримані за допомогою підсистеми «Електронний суд».

Під час вирішення питання про прийняття або відхилення електронних позовних заяв, судді загальних юрисдикцій підтверджують, що їхні дії передусім детерміновані перехідними положеннями процесуальних кодексів. Така позиція обґрунтовується тим, що саме суддя несе персональну відповідальність, засвідчуючи власним підписом ухвалене рішення. Отже, судді, керуючись внутрішнім професійним переконанням, приймають рішення про виключне дотримання норм закону. З огляду на рекомендаційний характер Рішень Ради суддів України, суддя залишає за собою право самостійно визначати доцільність їхнього застосування. При цьому, суддівська спільнота зазначає, що керівною для них стане правова позиція Верховного Суду з даного питання.

При розгляді питання щодо валідності (прийняття чи відхилення) позовних заяв, поданих в електронній формі, судді загальної юрисдикції наполягають на пріоритетності положень чинних процесуальних кодексів. Ця позиція вмотивована принципом персональної відповідальності, оскільки суддя власноруч підтверджує легітимність ухваленого судового рішення. Відтак, на підставі внутрішнього переконання, судді віддають перевагу неухильному дотриманню норм закону. Зважаючи на те, що Рішення Ради суддів України мають рекомендаційний статус, кожен суддя автономно вирішує питання їхнього використання. Разом із тим, суддівський корпус визнає, що визначальною для формування єдиної практики стане офіційна правова позиція Верховного Суду.

Для сфери адміністративної юстиції відповідне правове врегулювання було досягнуте. Йдеться про Рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 640/1374/19. У цьому прецедентному рішенні чітко зазначено, що всі заяви та процесуальні документи, отримані місцевими та апеляційними адміністративними судами за допомогою підсистеми «Електронний суд», підлягають обов’язковій реєстрації та подальшому розгляду в загальновстановленому порядку [2; 1].

Судом було встановлено, що 01 грудня 2018 року у виданні «Голос України» Державна судова адміністрація України опублікувала офіційне оголошення щодо створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Проте, згодом початок її повноцінної роботи був відтермінований. Натомість, було прийняте рішення про запровадження тестового режиму експлуатації підсистеми «Електронний суд» у всіх місцевих та апеляційних судах України (визначених як пілотні), що було оформлено Наказом ДСА України від 22.12.2018 року № 628 [1].

Згідно з пунктом 2 зазначеного Наказу, місцевим та апеляційним судам під час застосування тестового режиму експлуатації підсистеми «Електронний суд» необхідно неухильно дотримуватися вимог Положення про автоматизовану систему документообігу суду в частині, що стосується функціоналу цієї підсистеми. У Рішенні також підкреслено, що надсилання процесуальних документів в електронному форматі у встановленому порядку вимагає від користувача використання сервісу «Електронний суд», за обов'язкової умови попередньої реєстрації офіційної електронної адреси (Електронного кабінету) та із застосуванням власного кваліфікованого електронного підпису [1].

Замість того, щоб подавати до суду паперові документи (позовні заяви, скарги тощо) з власноручним підписом, учасники справи можуть подавати ті самі процесуальні документи в електронній формі. Для цього документ обов’язково має бути скріплений власним електронним підписом та надісланий через Електронний кабінет.

Закон № 2147 від 03.10.2017 р. запровадив ЄСІТС, зобов’язавши суди сканувати всі паперові процесуальні документи та докази, подані учасниками справи. Навіть при реєстрації осіб в системі, вони зберігають право подавати документи в папері, які суд повинен перевести в електронну форму протягом трьох днів та долучити до електронної справи. Однак, наразі суди не забезпечені необхідною кількістю обладнання та працівників для виконання цього об'ємного обов'язку [3;2;4;1].

Ключовим питанням є недостатнє інформування суддів про переваги та функції «Електронного суду». Судді вимагають проведення загальнонаціональних заходів для презентації системи та обміну досвідом. Існує значний розрив у досвіді: судді адміністративних судів вже працюють із системою, тоді як більшість їхніх колег із загальних судів не мають такого досвіду. Як наслідок, тестування підсистеми не є повсюдним, і значна частина суддівського корпусу позбавлена можливості набути практичних навичок роботи [3]. Існує значна асиметрія знань між сторонами процесу, коли одна користується «Електронним судом», а інша не довіряє отриманим роздрукованим документам. Через незнання особливостей системи, сторона, яка отримує паперову копію з суду без оригінального підпису, але з позначкою про електронне подання, не розуміє її юридичної сили. Тому вкрай важливо організувати широкі освітні кампанії щодо використання «Електронного суду» для всіх зацікавлених груп: юристів-практиків, а також звичайних громадян та підприємств.

Нова редакція Концепції побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), затверджена Державною судовою адміністрацією України у 2019 році, виявила низку критичних проблем в електронній роботі судів. Як зазначає експерт Христин Венгриняк [1], перша значна проблема полягає в тому, що наявні системи автоматизації судів не відповідають вимогам технічного захисту інформації, що є неприпустимим, оскільки в них обробляється інформація з обмеженим доступом, така як персональні дані, таємниця слідства та інші види таємниць. Це робить системи

вразливими до загроз. По-друге, інфраструктура страждає від сукупності розрізнених локальних баз даних по судах та установах. Нинішній механізм дозволяє лише обмежений обмін пакетами даних діловодства між цими різнорідними базами, а не повноцінну інтеграцію. По-третє, функціонал Автоматизованої системи документообігу суду є обмеженим, оскільки не надає можливості спільної роботи з документами. По-четверте, сама підсистема «Електронний суд» потребує значного доопрацювання та інтеграції з іншими компонентами ЄСІТС, що включає необхідність реєстрації офіційних електронних адрес та чітке розмежування прав доступу до судових документів. По-п’яте, програмне забезпечення для відеотрансляції судових засідань та відеоконференцзв’язку функціонує без використання консолідованого центру для обробки, збереження та відтворення мультимедійної інформації. І, нарешті, неможливо забезпечити віддалений доступ користувачів до інформації з диференційованими правами через відсутність централізованих політик керування обліковими записами, оскільки це управління наразі здійснюється індивідуально для кожної окремої підсистеми.

Експертами зазначають, що судові матеріали включають не лише документи, а й значні за розміром відео-, аудіо- та фотоматеріали. Зберігання всього цього масиву виключно у центральній «хмарі» є проблематичним, оскільки, наприклад, місцевий суд може зіткнутися з необхідністю тривалого завантаження або навіть повною неможливістю передачі великих файлів через недостатню потужність інтернет-з’єднання. Тому експерти категорично радять застосовувати гібридну модель: централізоване сховище (хмара) використовувати лише для «оперативної бази» (карточки документів, суддів та іншої легкої інформації), тоді як об’ємні файли (відеозаписи засідань, оперативна зйомка, висновки експертів) мають зберігатися локально. Наразі електронний «суд» переважно функціонує як система подання документів, що вже є значним кроком вперед, оскільки дозволяє учасникам процесу надсилати позовні заяви та інші процесуальні документи без фізичної присутності чи паперового листування.

Однак, дивлячись у майбутнє, справжня ефективність Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи полягає в її перетворенні на комплексний цифровий сервіс, який значно розширює функціонал. Питання навчання роботи в «Електронному суді» та ЄСІТС є на сьогоднішній день надзвичайно актуальним. Хоча існує багато навчальних підходів, фахівці з досвідом підготовки працівників держорганів до роботи з електронними системами вважають вебінари найбільш ефективним методом.

Список використаних джерел:

1. Венгриняк Х. Все, що потрібно знати про електронний суд. Юридична газета online: всеукраїнське професійне юридичне видання. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/vse-shchopotribno-znati-pro-elektronniy-sud.html

2. Положення про автоматизовану систему документообігу суду. URL: https://nv.vl.court.gov.ua/sud0312/pokazniki-diyalnosti/dokumentoobig/

3. Концепція побудови єдиної судової інформаційнотелекомунікаційної системи. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/media/ECITC_Koncepcia.pdf

4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

Хотинська-Нор Оксана Зіновіївна
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, заслужений юрист України,
(м. Київ, Україна)

SOFT SKILLS УКРАЇНСЬКОГО СУДДІ

Глобалізаційні процеси, що охоплюють абсолютно всі сфери та виміри нашої життєдіяльності, зумовлюють появу нових для нашої правової культури явищ, понять, термінів, які дають можливість по іншому, часто по новому, підійти до дослідження звичних речей.

Наприклад, сучасна модель кваліфікаційного оцінювання судді, яке є складовою різних інститутів і в рамках якого приділяється значна увага оцінці когнітивних здібностей особи, акцентує увагу на якостях, уміннях, здібностях і навиках людини, які охоплюються сучасним поняттям **soft skills** (м'які або гнучкі навички). Їх набір, поряд з освітою та досвідом, є визначальним для ефективного здійснення правосуддя та успішної суддівської кар'єри. У складних умовах професійної діяльності, які притаманні судовій владі України протягом тривалого часу, зокрема і в період воєнного стану, вони набувають особливої ваги та цінності, володіючи необхідним кожній людині адаптивним потенціалом. Тобто, людина з розвинутими Soft Skills швидше та легше пристосовується до змінних умов, менш болісно реагує на новації та швидше оволодіває необхідними їй навиками. Тому, це питання є важливим у різних аспектах:

(a) формування якісного сталого суддівського корпусу та ефективного здійснення правосуддя (*державницький аспект*);

(b) забезпечення справедливого судочинства (*суспільний аспект*);

(с) сталого та безперервного перебування на посаді судді та передбачуваного просування в кар'єрі (*суддівський аспект*).

Отже, прийнято вважати, що soft skills це комплекс універсальних (неспецифікованих конкретною професією) якостей людини та її соціальних умінь, які сприяють ефективній взаємодії з оточуючими. Саме тому, люди, в яких вони розвинені, є більш ефективними у виконанні професійних функцій і успішними у кар'єрному зростанні.

Існує чимало переліків soft skills, так званих «Soft skills list», які різняться залежно від професії. Ключове місце в них відводиться комунікабельності, критичному мисленню, емоційному інтелекту, креативності, тайм-менеджменту. Вони цілком притаманні і сучасному судді, проте з певними акцентами, коментарями та доповненнями. Зупинимся на цьому більш детально, але коротко.

Незалежність. Ключова якість судді. Його внутрішній стан і спосіб мислення, які забезпечують його самостійність у судженнях і прийнятті рішень, а також відповідальність за свої вчинки. Незалежність як риса передбачає певний «внутрішній стрижень», що визначає здатність судді як людини протистояти тиску та спокусам, долати страх і обстоювати власну позицію. Незалежність сприяє впевненості, стійкості та самодостатності. Саме вона складає підґрунтя незалежного суду та незалежної судової влади в державі, яким приділяється значна увага на різних рівнях їх дослідження.

Безсторонність (неупередженість). Це риса характеру, яка визначає неупереджене ставлення до людей і подій, об'єктивну оцінку фактів і аргументів. Вона забезпечує здатність приймати рішення на основі логіки та норм права, уникаючи впливу емоцій, уподобань і стереотипів. Неупередженість вимагає рівного відношення до всіх суб'єктів комунікації та робить судовий процес цілісним і справедливим. Спроможність судді зберігати неупередженість, незважаючи на свої особисті переконання, зовнішні впливи, є запорукою суспільної довіри до суду та наріжним каменем суддівської етики.

Критичне та аналітичне мислення. Вирішення судових спорів в умовах швидких темпів розвитку суспільних правовідносин і наздоганяючого їх законотворення, яке продукує законодавчі прогалини та колізії, вимагає гострого аналітичного розуму та перспективного мислення. Суддям доводиться опрацьовувати значні масиви інформації, яка охоплює не лише матеріали справи та нормативні акти, а й, наприклад, дедалі частіше – наукові дослідження. За таких обставин ретельність дослідження джерел, оцінка їх релевантності, сегментування інформації зумовлюють необхідність у розвинутих аналітичних здібностях судді та його/її критичному мисленні. Ці soft skills є передумовою обґрунтованого, належно мотивованого, логічного та зрозумілого судового рішення.

Комунікаційні навики. У судовому засіданні та поза ним судді взаємодіють з широким колом осіб із різним професійним і процесуальним статусом. Ефективна комунікація з ними є важливою умовою ефективності суддівської діяльності. Спілкування судді в межах судового процесу повинно бути стриманим, виваженим, коректним і одночасно зрозумілим для всіх його учасників. Від цього залежить ефективність управління судовим засіданням, що належить до повноважень судді. Окремого акценту потребує «мова судових рішень».

Емоційний інтелект. Судовий процес як юридична процедура, що регламентується нормами процесуального законодавства, орієнтований на раціональність у діях і рішеннях всіх його учасників. Особливо це стосується судді, який повинен бути об’єктивним і неупередженим. Саме тому побутує думка, що безсторонній суддя повинен бути позбавлений емоцій. Однак, жодна діяльність, в якій задіяні люди, не може бути беземоційною. Тому, розгляд справ, а особливо тих, що є чутливими чи емоційно забарвленими, вимагає від судді високого рівня емоційного інтелекту. Йдеться не лише і не стільки про емпатію та співчуття, які є базовими у змісті цього поняття. Мова про розуміння суддею чужих емоцій і вміння управляти ними. А що особливо важливо – керування власними емоціями. Цей навик дозволяє судді управляти

динамікою судового процесу, бути неупередженим при розгляді справи та ухвалювати справедливі рішення.

Етика та доброчесність. Виокремлення цих характеристик судді зумовлено не їх відособленістю від інших, а необхідністю акцентувати увагу на особливому значенні професійної етики у суддівській діяльності. Посада, професія судді покладає на суддів особливі обмеження, які вони беруть на себе добровільно. Про це йдеться у Бангалорських принципах поведінки суддів і Кодексі суддівської етики.

Етичні обмеження, які беруть на себе судді, означають зменшення вибору ймовірних варіантів поведінки, обсягу можливостей особи, що здійснюється шляхом встановлення певних пересторог, заборон, обов'язків і приписів. Характерною рисою обмежень, пов'язаних із дотриманням суддями етичних норм, є те, що вони розповсюджуються як на поведінку судді під час здійснення правосуддя, так і поза нею.

Тайм-менеджмент. Здійснення правосуддя у розумний строк вимагає від суддів, які працюють в умовах надмірного навантаження, особливих умінь і навиків організації та планування часу, що серед іншого передбачає пріоритизацію (правильне визначення найбільш важливих завдань, вирішення яких вимагає коротких строків), делегування та правильна постановка завдань особам, які сприяють здійсненню правосуддя (у широкому сенсі), використання у роботі допоміжних інструментів, що дозволяють ефективно використовувати час (календарі, гаджети тощо).

Управління стресом. Для українського судді в сучасних умовах, специфікованих постійними реформами, спрямованими на суддівський корпус, а також умовами воєнного стану, ці навики набувають особливого значення.

Але спершу варто усвідомлювати, що сам судовий процес, в якому судді відіграють роль «першої скрипки», є за своєю суттю та природою стресовим. Адже змагальність судового процесу заснована на конфлікті, який часто супроводжується почуттями гніву, роздратування, страху, переживань. Конфліктогенність судового середовища доповнює необхідність постійного

пошуку суддею нестандартних рішень в умовах обмеженого часу, що призводить до постійного розумового напруження. На додачу – високий рівень відповідальності та емоційного самоконтролю, самообмежень і напруги. Сукупно це слугує основою для виникнення та розвитку стресу, який у медичній літературі відомий як «судовий стрес».

Навики управління стресом першочергово необхідні судді, щоб зберегти своє ментальне та фізичне здоров'я. Вони допомагають «не вигоріти» і «не піти» з професії. Не менш важливе значення в цьому контексті вони мають і для учасників судового процесу, зацікавлених у незалежному та неупередженому судді, який буде врівноважений, емоційно стабільний і зосереджений на вирішенні справи.

Недарма питання, пов'язані з цим видом soft skills, стали предметом прийнятої 25 липня 2024 р. Наурської декларації про добробут суддів.

Однак, вимоги до публікацій такого роду вимагають нас зупинитися на викладенні думки та спрямовують розвинути її в майбутніх наукових публікаціях.

Шевчук Станіслав Володимирович,
Голова Конституційного Суду України (2018-2019 рр.)
доктор юридичних наук, професор кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права факультету правничих наук Національного Університету «Києво-Могилянська Академія»,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
(м. Київ, Україна)

ЄДНІСТЬ ПРАКТИКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК УМОВА ДОТРИМАННЯ СТАТТІ 6 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Принцип єдності судової практики походить з вимог верховенства права та справедливості судового процесу. В основі діяльності найвищих органів судової влади знаходиться важлива ідея, що при здійсненні правосуддя аналогічні справи повинні вирішуватися аналогічно, на цьому наголошує Європейський суд з прав людини, що порушення принципу єдності судової практики призводить до порушення статті 6 ЄКПЛ та права на справедливий суд. ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що єдина та передбачувана судова практика є ключовим елементом принципу верховенства права та правової визначеності, а відсутність єдності в інтерпретації норм права може призвести до свавільних судових рішень.

Як зазначив ЄСПЛ у рішенні у справі *Tudor Tudor v. Romania* від 24 березня 2009 року, «суперечлива судова практика (conflicting case law) щодо тлумачення певних аспектів законів про реституцію створила загальний клімат відсутності правової визначеності»[1]. Суд наголосив, що «у цій справі суперечливі тлумачення випливають з тієї ж юрисдикції, яка, крім того, була судом останньої інстанції у цій справі; Верховний Суд не мав ефективного

[1] Case of Tudor Tudor v. Romania. Application no. 21911/03 URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-91885%22]} para 27

механізму для вирішення суперечностей між рішеннями судів нижчої інстанції; за відсутності механізму, який би забезпечував узгодженість практики національних судів, такі глибокі та давні розбіжності в підходах до судової практики щодо питання, що має значну важливість для суспільства, створюють постійну невизначеність»[1], що призвело до порушення статті 6 ЄКПЛ.

У справі *Albu and others v. Romania* від 10 травня 2012 року ЄСПЛ уточнив критерії оцінки порушення статті 6 в аспекті єдності судової практики: «критерії, якими керується Суд під час оцінки умов, за яких суперечливі рішення різних національних судів, що виносять рішення в останній інстанції, порушують вимогу справедливого судового розгляду, закріплену в статті 6 § 1 Конвенції, полягають у встановленні того, чи існують «глибокі та давні розбіжності» в прецедентній практиці національних судів, чи передбачає національне законодавство механізм для подолання цих невідповідностей, чи застосовувався цей механізм і, якщо доречно, з яким ефектом. Оцінка Суду також завжди ґрунтувалася на принципі правової визначеності, який неявно міститься в усіх статтях Конвенції та становить один з фундаментальних аспектів верховенства права. Принцип правової визначеності гарантує, серед іншого, певну стабільність у правових ситуаціях та сприяє довірі громадськості до судів. З іншого боку, постійне існування суперечливих судових рішень може створити стан правової невизначеності, який може знизити довіру громадськості до судової системи, тоді як така довіра явно є одним з важливих компонентів держави, що ґрунтується на верховенстві права»[2].

У Висновку No 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів щодо якості судових рішень від 18 грудня 2008 року також йдеться про необхідність забезпечення єдності судової практики вищими судами як невід'ємна складова оцінки якості правосуддя та ефективності дії принципу верховенства права: «Визнаючи повноваження судді тлумачити закон, слід пам'ятати також і про

---

[1] Case of Tudor Tudor v. Romania. Application no. 21911/03 URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-91885%22]} para 29-32

[2] Case of Albu and Others v. Romania. Applications nos. 34796/09 and 63 other cases URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-110805%22]} para 34

обов'язок судді сприяти правовій визначеності. Адже правова визначеність гарантує передбачуваність змісту та застосування юридичних норм, сприяючи тим самим забезпеченню високоякісної судової системи. Пам'ятаючи про цю мету, судді застосовуватимуть принципи тлумачення, прийняті як у національному, так і в міжнародному праві. У країнах загального права їхнім орієнтиром буде будь-який доречний прецедент. У країнах континентального права їхнім орієнтиром буде судова практика, особливо практика найвищих судів, завданням яких є забезпечення єдиної судової практики»[1].

У Висновку No 20 (2017) Консультативної ради європейських суддів про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону від 10 листопада 2017 року звертається увага на те, що однакове й уніфіковане застосування закону забезпечує загальнообов'язковість закону, рівність перед законом та правову визначеність у державі, яка керується верховенством права. Єдине застосування законів поліпшує громадське сприйняття справедливості та правосуддя, а також довіру до відправлення правосуддя. У свою чергу, неодноразове ухвалення суперечливих судових рішень, особливо судами останньої інстанції, може спричинити порушення права на справедливий суд, закріпленого в п.1 статті 6 ЄКПЛ[2].

Виникає питання, чи розповсюджуються вимоги статті 6 Конвенції, зокрема щодо єдності судової практики, на діяльність Конституційного Суду України. КСУ є органом конституційної юрисдикції, який у своїй діяльності керується принципом верховенства Конституції, та забезпечує її верховенство у межах української правової системи, а його діяльність ґрунтується на принципі верховенства права (частина друга статті 147 Конституції України). Це означає, він також має забезпечувати єдність своєї практики як складову правової визначеності, що входить до принципу верховенства права. Крім того, статтю 55 Конституції України щодо права на судовий розгляд слід тлумачити

[1] Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про якість судових рішень URL: https://rm.coe.int/opinion-n-11-2008-on-the-quality-of-judicial-decisions-/16806a1fbc para 47-48

[2] Висновок № 20 (2017) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про роль судів у забезпеченні єдності застосування права URL: https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-20-2017-ukr/1680a54ba1

узгоджено з практикою застосування та тлумачення ЕСПЛ статті 6 Конвенції в силу дії доктрини дружнього ставлення до міжнародного права, що визнана КСУ у низці своїх рішень, згідно з якою ця практика має враховуватися при застосуванні КСУ відповідних конституційних положень.

Згідно з принципом єдності судової практики КСУ має посилатися на свої раніше сформульовані правові позиції, а у випадку відхилення від них зазначати критерії, чому відбулося відхилення і сформульовано нову правову позицію. Інакше діяльність КСУ буду нагадувати лотерею, коли важко передбачити, які буде майбутнє рішення, що значно підсилить побоювання щодо наявності політичних впливів на суддів КСУ при ухваленні тих або інших рішень та їх упередженості та заангажованості.

Так, наприклад, у рішенні КСУ щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України» від 15 березня 2016 року за № 1-рп/2016[1], більшість суддів ухилилася від дослідження первісного значення словосполучення "наступна чергова сесія", яке вжито у статті 155 Конституції України та просто «не помітила», свою правову позицію з цього питання, що сформульована в абзаці шостому пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 17 жовтня 2002 року № 17-рп/2002, де чітко зазначено, що «*питання про внесення змін до Конституції України має бути розглянуте і вирішене на двох чергових сесіях Верховної Ради України послідовно*», хоча посилання на це Рішення міститься у рішенні № 1-рп/2016. Таке "вільне" поводження з правовими позиціями є неприпустимим. У Рішенні від 6 квітня 2010 року № 11-рп/2010 щодо можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України зазначено, що «окремі народні депутати України, зокрема ті, які не перебувають у складі депутатських фракцій, що ініціювали створення коаліції, мають право брати участь у її формуванні, тобто входити до більшості народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради

[1] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення "на наступній черговій сесії Верховної Ради України", яке міститься у статті 155 Конституції України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-16#Text

України». Таким ствердженням у вигляді нової правової позиції Конституційний Суд України відійшов від своїх раніше ухвалених правових позицій із цього питання, сформульованих у Рішенні від 25 червня 2008 року № 12-рп/2008 та у Рішенні від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008 (де стверджувалось, що суб'єктами коаліції можуть бути лише фракції – СШ), оскільки не врахував протилежної правової позиції з питання, що розглядалося, та не вказав підстав для такого неврахування. Таке викладення мотивувальної частини є неприпустимим[1].

У своїй постанові з питання складення присяги суддями Конституційного Суду України, що їх призначив Президент України указами від 26 листопада 2021 року № 596/2021, № 597/2021 від 30 листопада 2021 року за № 11-п/2021, Конституційний суду України чітко вказав на застосовність статті 6 Конвенції у питаннях організаційної діяльності: «у низці своїх рішень Страсбурзький суд зазначив, що конституційні суди підпадають під поняття «суд, установлений законом», що його містить стаття 6 Конвенції. Страсбурзький суд визначив, що юридична оцінка призначення суддів є неодмінним компонентом висновку про те, чи це був суд, «установлений законом». …у рішенні у справі Xero Flor v. Poland від 7 травня 2021 року Суд указав: «Стосовно фрази «установлений» Суд мав на увазі мету такої вимоги, яка полягає у тому, щоб захищати судівництво від неправомірного зовнішнього впливу, зокрема, від виконавчої влади, але так само і від законодавчої чи від самої судової всередині неї»[2]. Теж саме стосується не лише призначення, але і звільнення суддів КСУ – на них повинні розповсюджуватися гарантії статті 6 Конвенції.

Як зазначив з цього приводу сам ЄСПЛ у рішенні по справі Xero Flor v. Poland, «відповідно до його усталеної практики з цього питання, відповідним критерієм для визначення того, чи підпадає провадження під дію статті 6 § 1

---

[1] Окрема думка судді Конституційного Суду України Шевчука С.В.стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення "на наступній черговій сесії Верховної Ради України", яке міститься у статті 155 Конституції України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nfa1d710-16#n2

[2] Постанова Конституційного Суду України з питання складання присяги суддями Конституційного Суду України, що їх прзначив Президент України указами від 26 листопада 2021 року № 596/2021, 597/2021URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/11_n_2021.pdf

Конвенції, навіть якщо воно проводиться в конституційному суді, є те, чи є його результат вирішальним для визначення цивільних прав та обов'язків заявника»[1]. Зрозуміло, що питання призначення та звільнення судді КСУ, а також питання приведення його до присяги, якого стосується вищезазначена постанова КСУ, повинно розглядатися з урахуванням стандартів та мінімальних гарантій статті 6 ЕКПЛ, інакше це призведе до порушення державою (Конституційним Судом) Конвенції.

Далі ЄСПЛ проводить аналіз юридичної природи діяльності конституційного суду та доходить наступного висновку: «Це правда, що відповідно до Конституції Конституційний Суд не здійснює правосуддя. Однак Конституція визначає Конституційний Суд як судовий орган, відповідальний головним чином за перевірку конституційності закону. Його судді користуються незалежністю під час здійснення своїх повноважень. Згідно з усталеною практикою Суду, «трибунал» характеризується у матеріальному сенсі цього терміну своєю судовою функцією, тобто вирішенням питань, що належать до його компетенції, на основі правових норм та після проведення судових процедур у встановленому порядку. Він також повинен відповідати низці додаткових вимог, таких як «незалежність, зокрема виконавчої влади; безсторонність; тривалість терміну повноважень його членів»[2].

У підсумку, ЄСПЛ дійшов висновку, що провадження в Конституційному Суді мало безпосереднє значення для цивільних прав заявника, тому стаття 6 § 1 має бути була застосована до провадження у Конституційному Суді у цій справі[3].

Отже у своїй діяльності критично важливим для Конституційного Суду є дотримання принципу єдності своєї практики як складової принципу верховенства права та гарантії статті 6 Конвенції. Конституційний Суд України також повинен дотримуватися мінімальних стандартів та процесуальних

---

[1] Case of Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland. Application no. 4907/18 URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-210065%22]}, para 191.

[2] Case of Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland. Application no. 4907/18 URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-210065%22]}, para 194.

[3] Case of Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland. Application no. 4907/18URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-210065%22]}, para 209.

гарантій статті 6 Конвенції у справах, що стосуються дисциплінарних проваджень щодо своїх колег та при розгляді конституційних скарг, якщо предмет скарги стосується «спору щодо прав та обов'язків цивільного характеру».

СЕКЦІЯ 4. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВА АРГУМЕНТАЦІЯ

Бобечко Н.Р.

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики

Львівського національного університету імені Івана Франка,

(м. Львів, Україна)

ПРАВО ЗАХИСНИКА ІНІЦІЮВАТИ КОЛЕГІАЛЬНИЙ РОЗГЛЯД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ, ЩО ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ *IN ABSENTIA*

У правозастосовній практиці постало питання, чи може захисник у порядку ч. 4 ст. 46 КПК України скористатися процесуальним правом обвинуваченого, захист якого він здійснює, ініціювати колегіальний розгляд кримінального провадження в суді першої інстанції відповідно до ч. 2 ст. 31 КПК України, якщо це кримінальне провадження проводиться за відсутності обвинуваченого *(in absentia)*?

Правову позицію з цього приводу сформулював Касаційний кримінальний суд (ККС). У постанові колегії суддів Другої судової палати ККС від 5 червня 2025 р. у справі № 753/11042/22 (провадження № 51-5551км24) зазначено, що «з фактичної відсутності обвинуваченого тягар захисту повністю покладається на захисника, котрий представляє сторону захисту в суді з урахуванням засад забезпечення права на захист і змагальності... Надання реальної можливості для реалізації процесуальних прав у провадженні *in absentia* передбачає, що захисник повинен мати змогу здійснювати такі дії замість обвинуваченого, інакше відповідні права втрачають практичну дієвість і стають суто декларативними… Тому, з огляду на недопустимість звуження змісту й обсягу процесуальних прав, указане положення ст. 31 КПК України в

системному зв’язку із ч. 4 ст. 46 цього Кодексу не може обмежувати можливість захисника ініціювати колегіальний розгляд справи в інтересах обвинуваченого, натомість відмова захиснику в реалізації цього права порушує конвенційні гарантії справедливості судового розгляду у провадженні in absentia».

Поділяючи наведений висновок, доцільно навести додаткові аргументи на його підтримку.

У кримінальній процесуальній доктрині та правозастосуванні виокремлюють три форми права на захист у кримінальному провадженні: право на особистий захист, право на професійний захист і право на офіційний захист.

Одну з особливостей спеціального досудового розслідування та спеціального судового розгляду становить відсутність першої із зазначених форм – права на особистий захист. У цьому кримінальному процесуальному провадженні законодавець регламентував ситуацію, за якої тягар захисту повністю покладається на захисника. У такий спосіб підозрюваному, обвинуваченому гарантується право на захист у кримінальному провадженні, в якому вони фактично не беруть участі. За цих обставин визначальну роль відіграє право на професійний захист у вигляді обов’язкової участі захисника (п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України). На противагу звичайному порядку, у спеціальному досудовому розслідуванні та спеціальному судовому провадженні захисник діє не поряд, а замість підзахисного.

Відповідно до ч. 4 ст. 46 КПК України захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику.

Суб’єкт, що веде кримінальне провадження, повинен однаково трактувати процесуальні дії та процесуальні рішення як підзахисного, так і його захисника, вчинені та прийняті у межах наданих їм процесуальних можливостей.

Водночас, захисник наділений дещо меншим обсягом процесуальних прав, аніж його підзахисний. Так, він не може *заміщати обвинуваченого у процесуальних діях, в яких той є джерелом доказової інформації* (для прикладу, давати показання замість обвинуваченого, бути підданим експертному дослідженню), *приймати рішення, пов'язані з наступним закінченням кримінального провадження, взамін підзахисного* (зокрема надати згоду на звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності чи на розгляд обвинувального акта у спрощеному судовому провадженні щодо кримінальних проступків за відсутності обвинуваченого), *здійснювати кримінальну процесуальну діяльність в межах права обвинуваченого на особистий захист* (визнати чи заперечувати вину обвинуваченого, виголошувати останнє слово замість обвинуваченого, відмовитися від поданої ним апеляційної скарги).

Будучи самостійним суб'єктом кримінального провадження, захисник має право на власну правову позицію, може реалізувати таку лінію захисту, яка, з урахуванням його кваліфікації та досвіду, буде найкориснішою для його підзахисного (для прикладу, подавати апеляційну чи касаційну скаргу, незалежно від волі і бажання свого клієнта). Це одна із засадничих умов ефективності діяльності захисника.

Усі процесуальні рішення та процесуальні дії захисника мають бути прийняті та вчинені в межах інтересів підозрюваного, обвинуваченого. Тож захисник може діяти виняткового на користь свого підзахисного.

Цей висновок підтверджується положеннями законодавства України.

Так, згідно з ч. 1 ст. 47 КПК України захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені КПК та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого.

У п. 1 ч. 2 ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 1992 р. встановлено, що адвокату забороняється використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта.

Своєю чергою, згідно з ч. 2 ст. 8 Правил адвокатської етики, затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 р. у межах дотримання принципу законності адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнта. За змістом ст. 42 цих Правил, представляючи інтереси клієнта або виконуючи функцію захисника в суді, адвокат зобов'язаний дотримуватися вимог чинного процесуального законодавства, законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, про судоустрій і статус суддів, іншого законодавства, що регламентує поведінку учасників судового процесу, а також вимог Правил. Дотримуючись принципу законності, адвокат водночас має: бути наполегливим і принциповим у відстоюванні інтересів клієнта в суді, не поступатися своєю незалежністю у захисті й представництві прав та інтересів клієнта з метою не погіршити стосунків з суддями; у випадку вчинення судом тиску на адвоката – не йти на компроміси, що суперечать охоронюваним законом інтересам клієнта; послідовно дотримуватися принципу пріоритетності інтересів клієнта перед всіма іншими інтересами й міркуваннями, що пов'язані з відносинами адвоката з судом (ст. 43 Правил).

Тож законодавство України спрямовує адвоката-захисника старанно відстоювати інтереси свого підзахисного. Інакше кажучи, діє презумпція добросовісності захисника.

Методи і способи здійснення захисту у кримінальному провадженні зумовлені, з одного боку, правовим інтересом підозрюваного, обвинуваченого, а з іншого, – характером кримінальної процесуальної діяльності захисника. Останній самостійно вирішує, який спосіб здійснення захисту є найкращим для підзахисного.

Установлений кримінальним процесуальним законом і законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність обов'язок захисника діяти на користь підозрюваного, обвинуваченого підлягає виконанню за умови відсутності нормативної заборони на проведення ним відповідних процесуальних дій та

прийняття процесуальних рішень, а також дотримання етичних правил поведінки адвоката.

При цьому, заборону становлять закріплені у кримінальному процесуальному законі державно-владні, імперативні вимоги утриматися від процесуальних дій та процесуальних рішень, що заподіюють чи можуть заподіяти шкоду інтересам підзахисного.

У § 3 глави 3 КПК України закріплені такі заборони у кримінальній процесуальній діяльності захисника: 1) захисник не має права взяти на себе захист іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав правову допомогу (ч. 1 ст. 46 КПК України); 2) захисник не може користуватися правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути йому доручена (ч. 4 ст. 46 КПК України); 3) захисник без згоди підозрюваного, обвинуваченого не має права розголошувати відомості, які стали йому відомі у зв’язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю (ч. 3 ст. 47 КПК України).

При тлумаченні положення ч. 4 ст. 46 КПК України, необхідно керуватися засадами кримінального провадження, зокрема верховенства права та законності.

Так, засада верховенства права встановлює низку вимог до кримінальної процесуальної політики, правотворчої і правозастосовної діяльності, серед яких визначальною є домінування, пріоритет у кримінальному провадженні прав і свобод особи. Верховенство права визначає, що суд не повинен застосовувати положення кримінального процесуального закону, якщо вони суперечать конституційним принципам права або спричинять порушення прав і свобод особи. Суд також не має допускати такого тлумачення закону, яке б несправедливо обмежувало права і свободи особи.

Натомість засада законності зумовлює виокремлення двох типів кримінального процесуального регулювання – загальнодозвільного і

спеціальнодозвільного. Саме перший поширюється на кримінальну процесуальну діяльність захисника. Тому він може вчиняти процесуальні дії та приймати процесуальні рішення, крім тих, заборона яких прямо встановлена кримінальним процесуальним законом.

Бондар І.В.
докторка юридичних наук, доцентка кафедри юстиції
Навчально-наукового Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)
Малярчук Л.С.
кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри юстиції
Навчально-наукового Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)

ОГЛЯД НОВОВВЕДЕНЬ ЩОДО ЗМІНИ СПОСОБУ ТА ПОРЯДКУ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Виконавче провадження як процедура примусового виконання судового рішення являє собою послідовність етапів (стадій) та виконавчих дій як їхніх складових, що вчиняє виконавець з метою задоволення вимог стягувача, застосовуючи при цьому передбачений для конкретного виду виконавчого провадження набір заходів примусового характеру, щоб стимулювати боржика виконати рішення. Залежно від категорії рішення у теорії виконавчого процесу прийнято виділяти наступні види виконавчих проваджень: провадження щодо звернення стягнення на майно боржника; провадження щодо передачі майна; провадження щодо виконання рішень немайнового (зобов'язального) характеру; провадження щодо виконання забезпечувальних заходів, в межах яких встановлений відповідний порядок (спосіб) їхнього примусового виконання.

Таким чином, критерієм визначення способу примусового виконання рішення виступає попередньо обраний спосіб захисту прав при зверненні до суду, адже саме цим обумовлюється категорія рішення та той вид виконавчого провадження, в якому виконавець слідує відповідному алгоритму дій, та від чого залежить комплекс заходів примусу, який може ним бути застосований при цьому.

У свою чергу нами раніше здійснювалася порівняльна характеристика процедури виконання рішень різних категорій, зокрема майнових і немайнових, у контексті оцінки ефективності відповідних способів примусового виконання судових рішень з метою визначення оптимального способу захисту прав ще при зверненні до суду з позовом, від чого напряму залежить своєчасність та повнота виконання рішення, а відтак і фактичне відновлення прав [1].

Так, порядок виконання рішення, в резолютивній частині якого зазначено стягнути грошові кошти з боржника на користь стягувача, регулюється ст. 48 Закону України «Про виконавче провадження» (далі - Закону) [2] по процедурі звернення стягнення на майно боржника; якщо ж - зобов'язати боржника вчинити певні дії (зокрема і сплатити кошти), то у свою чергу таке рішення підлягає виконанню відповідно до ст. 63 Закону у порядку для виконання рішень немайнового характеру. Різниця полягає як і у процесуальних особливостях примусового виконання таких рішень та набору заходів примусу, що може застосовуватися виконавцем, так і в можливості фактичного виконання рішення в цілому через особливості того чи іншого способу виконання судового рішення. Насамперед, це стосується проблематики виконання рішень зобов'язального характеру, зокрема в частині допустимості виконання рішення без участі боржника, яка також не раз піднімалася на рівні наукових досліджень [1, 3, 4].

Крім того, порядок виконання рішень про передачу стягувачу предметів, зазначених у виконавчому документі, регулюється статтею 60 Закону. Разом з тим, суди формулюють резолютивні частини таких рішень зазначаючи як про «вилучення в боржника та передачу стягувачу певного майна (і при цьому

рішення буде виконуватися як раз згідно ст. 60 Закону – *авт. Б.І., М.Л.),* так і про зобов'язання боржника його повернути (у цьому разі виконання відбувається за правилами, визначеними ст. 63 Закону - *авт. Б.І., М.Л.*)» [4], виходячи з чого визначається конкретна процедура примусового виконання таких рішень, а відтак і її ефективність та перспективи фактичного задоволення вимог стягувача з огляду на можливість виконання таких рішень безвідносно від боржника (без його участі), враховуючи наявність загальних строків виконання рішення, передбачених для відповідного виду виконавчого провадження, та темпоральні правила для вчинення окремих виконавчих дій в межах них, а також обсяг заходів примусу, що є в арсеналі виконавця при цьому.

Втім, 21.11.2024 року Верховна Рада України ухвалила Закон №4094-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» [5], який розроблений з метою покращення стану виконання судових рішень, у тому числі шляхом вирішення проблемних аспектів виконання рішень зобов'язального характеру.

Для реалізації цього завдання були внесені зміни безпосередньо у процесуальне законодавство – для прикладу, ст. 435 Цивільного процесуального кодексу України [6] «Відстрочення і розстрочення виконання, зміна чи встановлення способу і порядку виконання» поповнилася положенням п. 2 ч. 3 наступного змісту: «Невиконання боржником судового рішення про зобов'язання вчинити певні дії щодо майна стягувача або майна, присудженого на користь стягувача, протягом двох місяців з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження за заявою стягувача є самостійною підставою для зміни способу і порядку виконання такого судового рішення шляхом стягнення з боржника суми вартості відповідного майна».

Загалом зазначені зміни оцінюються представниками професійної спільноти позитивно. Зокрема, приватний виконавець Авторгов А.М. відмічає, що можливість «монетизації» судового рішення про повернення майна без подання

нового позову дає змогу заощадити час та кошти позивачів, а також розвантажити судову владу. На його переконання, практичне застосування розглянутих нововведень має значно покращити виконання судових рішень зобов'язального характеру, хоча вони не позбавлені і певних недоліків [7]. Безумовно, зроблені кроки є вагомим зрушенням на шляху до вирішення цього питання, натомість є підстави висловити і деякі критичні міркування щодо змісту відповідних новел, їхньої кореляції із законодавством у сфері виконавчого провадження та перспектив подолання проблем виконання рішень зобов'язального характеру за рахунок їхнього застосування.

Перш за все, варто звернути увагу щодо неузгодженості запропонованого двохмісячного строку, зі спливом якого допускається зміна способу і порядку виконання судового рішення, з наданим Законом у ст. 63 фактично двадцятиденним терміном для виконання рішення зобов'язального характеру самим боржником. Так, по його завершенню виконавець має прийняти рішення про закінчення виконавчого провадження або ж якщо це можливо почати виконувати рішення без участі боржника, що по суті і є як раз зміною порядку виконання рішення. Наприклад, коли виконавець переходить від виконання рішення про зобов'язання боржника сплатити кошти згідно ст. 63 до процедури звернення стягнення на кошти боржника за ст. 48 Закону; чи від виконання рішення про зобов'язання повернути річ до вилучення в боржника та передачі стягувачеві цього майна за правилами ст. 60 Закону. Тобто виконавець може перейти до іншого порядку виконання лише по завершенню відведеного терміну для самостійного виконання рішення боржником, і ніяк не раніше цього, проте строк у два місяці хоч і поглинає цей етап, але правового підґрунтя для пролонгації на такий період виконання рішення за ст. 63 все одно немає. Тому з урахуванням цього вказані строки мають бути узгоджені між собою, адже виконання рішення, за яким боржник зобов'язаний вчинити певні дії, не може сьогодні тривати такий проміжок часу. За чинним Законом запроваджені інші підходи до перебігу виконання рішень цієї категорії, натомість термін у два місяці для їхнього виконання надавався ще попереднім Законом України

«Про виконавче провадження» і має бути переглянутий з урахуванням умов сьогодення.

Поміж тим, нами раніше також відмічалася відсутність розуміння того, як наведені вище положення тепер мають корелюватися з ст. 63 Закону в частині можливості виконання рішення без участі боржника, коли і на сьогодні саме це застереження є оціночним і відсутні будь-які критерії чи їхні переліки, які можна брати за основу при прийнятті такого роду рішення виконавцем. Відтак, у разі надання виконавцеві зі спливом наданого для виконання рішення боржником строку дискреційного повноваження змінювати порядок виконання рішення, формулювання «без участі боржника» видається зайвим і з огляду на суб'єктивність його сприйняття має бути виключений із ст. 63 Закону.

І найголовніше питання, це практична реалізація відповідних змін. Адже, якщо буквально проаналізувати зміст наведеної вище норми в цілому від початку до кінця, то теж вбачається некоректне застосування понятійного апарату і викладення суперечливих положень, які насправді не вирішують проблеми виконання рішень зобов'язального характеру, а навпаки створюють складнощі в їх сприйнятті. Мова йде про те, що у разі невиконання боржником судового рішення про зобов'язання вчинити певні дії щодо майна стягувача або майна, присудженого на користь стягувача, виконання такого судового рішення допускається шляхом стягнення з боржника суми вартості цього майна. Однак, якщо припустити, що боржника зобов'язано знести паркан, то відповідно у даному випадку немає сенсу стягувати з боржника його вартість, а доцільно у разі його знесення виконавцем за допомогою залучення компетентних служб компенсувати понесені витрати на проведення пов'язаних з цим робіт. Тому у таких ситуаціях має бути визначена можливість за заявою стягувача переходу від процедури виконання рішення самим боржником до виконання рішення виконавцем, у тому числі і стосуватися обставин, коли треба вчинити якісь дії замість боржника, але з подальшою компенсацією вартості їх проведення. Чинна ж редакція статті підходить під ситуацію виконання рішення про передачу майна у разі його відсутності (знищення, пошкодження), однак при

цьому не вистачає конкретизації, ким і коли повинна проводитися оцінка відповідного майна. Отже, всі ці випадки мають бути враховані і має бути надана можливість виконання рішень зобов'язального характеру різних видів, а також рішень про передачу майна в інший спосіб з урахуванням специфіки кожного окремо.

Використана література:

1. Бондар І.В., Малярчук Л.С., Бондар А.А. Особливості примусового виконання рішень майнового та немайнового характеру: порівняльний аспект через призму способів захисту прав. Право і суспільство.№ 6/2024. Т.1. С. 42-48.

2.Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text (дата звернення: 05.10.2025).

3.Снідевич О. С. Процесуальна форма виконання рішень немайнового характеру, які не можуть бути виконані без участі боржника. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 52–56.

4. Авторгов А.М. Проблемні питання виконання судових рішень зобов'язального характеру. *Судово-юридична газета.* 2020. 17 лют. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/160592-problemni-pitannya-vikonannya-sudovikh-rishen-zobovyazalnogo-kharakteru?fbclid=IwAR2ED_EKgAZazdIkNWKNF_sCnlrVx0Xvx3ub3uE0Z9nnGAkMtwTn2pwpi_Y#google_vignette. (дата звернення: 05.10.2025).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень: Закон України від 21.11.2024 р. № 4094-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4094-20#Text (дата звернення: 05.10.2025).

6. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 05.10.2025).

7. Авторгов А.М. Стягувачам потрібне виконання, а не обіцянки реформ. Новини. Асоціація правників України. 2025. 14 серпн. URL:

https://uba.ua/ukr/news/stjaguvacham-potrbne-vikonannja-a-ne-obcjanki-reform-andrjj-avtorgov (дата звернення: 05.10.2025).

Борейко Галина Дмитрівна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процес і криміналістики
Львівського національного університет
імені Івана Франка, адвокат
(м. Львів, Україна)

ПРОБЛЕМА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВАМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ ДОПОМІЖНУ РОЛЬ У НЬОМУ

Останнім часом набули актуальності дискусії щодо розширення змісту та обсягу процесуальних прав учасників кримінального провадження. Як наслідок, виникає необхідність захистити саме кримінальне судочинство від численних зловживань цими правами з боку учасників кримінального провадження. Кожен такий учасник наділений певними процесуальними правами. Кожне з цих прав має свою мету, визначену загальними засадами кримінального провадження, а також кореспондуючими обов'язками, покладеними на кожного з них. Проте, якщо учасник кримінального провадження прагне досягти певного (власного) результату у провадженні шляхом використання наданого йому права всупереч його призначенню, це вже становить загрозу для виконання завдань кримінального провадження.

Про гіпотетичну можливість зловживання правами у кримінальному провадженні суддею [1], представниками сторони обвинувачення [2] та сторони захисту [3] вже висвітлювалось нами в попередніх дослідженнях. Однак, це не виключає можливості таких зловживань з боку інших учасників кримінального провадження, зокрема, тих, які виконують у ньому допоміжну роль.

Загалом, за функцією та роллю учасників кримінального провадження їх можна умовно поділити на три групи: органи та посадові, які ведуть кримінальне провадження (суд, прокурор, слідчий, дізнавач, тощо); учасники кримінального провадження, які мають власний чи представлений інтерес (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, їх представники та захисник, а також інші); учасники, які виконують допоміжну роль у кримінальному провадженні (заявник, свідок, понятий, перекладач, експерт, спеціаліст, представник органу пробації тощо). Особливістю останніх є те, що, виконуючи покладені на них обов'язки, вони сприяють перебігу кримінального провадження та виконанню його завдань. Проте, зловживання у випадку реалізації права, приміром, на переклад та здійснення діяльності з перекладу, оскарження свідком вироку суду, використання неявки експерта чи спеціаліста для відкладення справи з «поважних» причин та інші – допускаються як самими учасниками кримінального провадження, що виконують допоміжну роль, так й за погодженням (змовою) з іншими учасниками. На практиці такі зловживання допускаються у випадку, коли вони вступають у позапроцесуальні відносини з іншими учасниками провадження, зокрема, прокурором, захисником тощо щодо зайняття позиції когось з них. Факти такої змови складно довести, однак упередженість суду, оскарження свідком рішень, які не оскаржуються чи безпідставне залучення експерта чи спеціаліста прокурором, можуть свідчити про їх змову у зловживанні правами учасниками, які виконують допоміжну роль. Причиною таких зловживань може бути бажання досягнути бажаного результату стороною провадження зі слабшою позицією. І, оскільки, такого результату досягти законним шляхом складно або й взагалі неможливо, то учасник вибирає зловживання правом як спосіб досягнення свого бажаного результату.

Аналіз судової практики дозволяє виокремити конкретні способи зловживання правом учасниками, які виконують допоміжну роль. Розглянемо окремі приклади таких зловживань, зокрема, свідком, перекладачем, експертом, спеціалістом.

Так, свідок у кримінальному провадженні не повинен мати особистої заінтересованості, тому йому не надано законодавцем можливості оскаржувати вирок суду, який не стосується його права, свобод та інтересів. Однак, наприклад, у справі № 654/1820/18 захисник свідка подав апеляційну скаргу на ухвалений у ній вирок, у зв'язку із тим, що суд, нібито, неправильно, на його думку, виклав його показання у вироку. Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у рішенні від 06.12.2021 вказала на безпідставність оскарження такого рішення саме свідком, оскільки він не є учасником, який має власні інтереси у провадженні, а, отже, такі його права, свободи чи інтереси не можуть бути порушені при постановлені вироку суду [4].

Поряд з цим, можна також навести приклад використання свідком свого права всупереч його призначенню через комбінацію зловживань з іншими свідками. Доприкладу, коли за погодженням між собою за вказівки сторони почергово не з'являються в судові засідання. У такий спосіб затягують розгляд провадження. Або, така неявка призводить до допиту того свідка, який прибув, після чого останній зможе повідомити свідку, який не прибув, зміст свої показань або об'єм запитуваної інформації учасниками справи. Обізнаність з показаннями іншого свідка призводить до зловживань з боку того, хто неприбув та використання їх з упередженістю.

Наступне, відсутність чіткого законодавчого визначення статусу перекладача може зумовлювати потенційну можливість зловжити правом як в інтересах інших осіб, так і самим перекладачем. З одного боку, особі повинно бути забезпечене право на користування рідною мовою, а з іншого – необхідно запобігти зловживанню цим правом. У кримінальному провадженні перекладач також може зловжити правом на відкладення розгляду справи, зокрема, неприбути без поважних причин на слідчу дію тощо. Замінити такого перекладача інколи буває складно, адже учасники провадження можуть володіти рідкісними мовами, а пошук іншого перекладача, у таких випадках, займає тривалий час. Такі «безневинні» відкладення судових засідань чи перенесення дат проведення слідчих дій можуть призвести до затягування

інших процесуальних строків у провадженні, зокрема, строків провадження досудового розслідування чи тримання особи під вартою. Ефективним кроком для запобігання зловживанню правом як самим перекладачем, так й іншими учасниками через використання несумлінного перекладача, було б запровадження інституту державних перекладачів при Міністерстві юстиції України. Це сприятиме швидкому пошуку та заміні перекладача, дозволить суду контролювати його належну поведінку та уникнути зловживань з його боку.

Вимоги щодо неприпустимості зловживання правами як загальноправового принципу поширюється також і на експерта як учасника кримінального провадження. Зловживання правом може проявлятись в його діяннях через умисне затягування проведення експертизи, безпідставне витребування додаткових матеріалів, включення у висновок неправдивих даних, що можуть вплинути на рішення суду, відмова від надання необхідних пояснень, надання висновків, що не відповідають поставлених питанням, необґрунтоване залучення додаткових експертів з метою затягування проведення експертизи. Одночасно, й зацікавлені учасники можуть зловживати своїми правами, безпідставно залучаючи експерта у кримінальне провадження. Такими прикладами, як підтверджує практика, може бути призначення експертизи для затягування досудового розслідування, зміна питань поставлених експерту, ігнорування клопотань експерта щодо надання додаткових матеріалів [5] та інші.

У разі залучення спеціаліста у кримінальне провадження також виникає ряд процесуальних питань щодо запобігання зловживань правами. Так, з прийняттям Закону України № 4009-IX від 09.10.2024 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо оптимізації діяльності спеціалістів у кримінальному провадженні» посилено роль спеціаліста у кримінальному провадженні та одночасно встановлено адміністративну відповідальність за злісне ухилення спеціаліста від явки до суду чи до органів

досудового розслідування або прокурора, що ще раз підтверджує позицію щодо існування гіпотетичної можливості зловживати спеціалістом своїми правами у кримінальному провадженні.

На перший погляд така поведінка учасників провадження (як тих, що ведуть кримінальне провадження, так і тих, які мають власний інтерес чи які виконують допоміжну роль) не є ні протиправною, в цілому, ні не є формальним правопорушенням, оскільки не порушує жодних заборон, встановлених КПК України. Але вона, безумовно, суперечить призначенню наданого їм права. Однією із причин такої поведінки є ставлення особи до права лише як до інструменту для досягнення своїх власних цілей чи цілей інших учасників. Результати цих діянь призводять до затягування як досудового розслідування, так і судового розгляду кримінального провадження, що не може викликати занепокоєння. Використання наведених способів «гальмування» процесу суперечить завданням кримінального провадження та може призвести до уникнення підозрюваним чи обвинуваченим кримінальної відповідальності або, навіть, до більш негативних наслідків для кримінального судочинства.

Отже, як видається, зловжити правом у кримінальному провадженні гіпотетично можуть як ті учасники, які ведуть кримінальне провадження та які мають власний інтерес у провадженні, так і ті, які виконують допоміжну роль у ньому, немаючи власного інтересу, зокрема, свідок, перекладач, експерт, спеціаліст.

Зловживання допускаються зазначеними учасниками, так й іншими учасниками, які використовують особливості їх участі в провадженні у своїх власних інтересах. Однак, обов’язок дотримання такого загальноправового принципу як неприпустимості зловживання правом поширюється і на учасників провадження, які виконують допоміжну роль, що повинно враховуватись під час удосконалення кримінального процесуального законодавства та судової практики.

Список використаних джерел:

1. Boreiko H, Navrotska V. Abuse of right by the judge in exercise of discretionary power in criminal proceeding. Visegrad Journal of Human Rights. 2022. № 4. P. 22-28.

2. Boreiko, H., Navrotska, V. Abuse of the right to prosecution in criminal proceedings: The experience of Ukraine and the United States. Social & Legal Studios, 2023. Vol. 6, № 4, 38-47 p.

3. Борейко Г.Д. Зловживання правом на захист у кримінальному судочинстві України. Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство у контексті судової реформи в Україні: матеріали науково-практичного семінару (м. Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ, 15 червня 2018 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. С. 71-73. 181 с.

4. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.12.2021 у справі № 654/1820/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101855118.

5. Зловживання і тиск правоохоронців на бізнес. Системний звіт. Business Ombudsmen Council. грудень 2021. URL: https://boi.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/zlovzhivannya-i-tisk-pravoohoronciv-na-biznes-1.pdf

Burdeinâi Iurii Ivanovici

student în al patrulea an de studii postuniversitare al Departamentului de Drept procesual Universitatea Națională din Cernăuți

(o. Cernăuți, Ucraina)

UTILIZAREA DOCTRINEI "PROCEDURII JURIDICE" ÎN UCRAINA ȘI PERSPECTIVELE DE DEZVOLTARE

Nucleul procesului echitabil constă într-un set de garanții minime care trebuie respectate în orice procedură ce poate afecta drepturile sau interesele legitime ale indivizilor. Prima și cea mai fundamentală dintre aceste garanții este dreptul de a fi

audiat de un tribunal competent, independent și imparțial, stabilit anterior prin lege. Această cerință implică faptul că oamenii nu pot fi judecați de organisme speciale create pentru cazuri specifice, nici de organisme care mențin vreo relație sau interes în rezultatul procesului. Imparțialitatea unui judecător necesită nu doar absența unui conflict real de interese, ci și aparența imparțialității, deoarece încrederea publică în sistemul judiciar depinde de percepția că cazurile sunt soluționate pe baza legii, nu din motive externe.

Al doilea element important este dreptul la apărare, care include atât posibilitatea asistenței juridice calificate, cât și accesul la mijloacele necesare pentru o pregătire adecvată a apărării. Acest drept capătă o importanță deosebită în procedurile penale atunci când statul dispune de resurse de investigație care depășesc semnificativ cele ale unei persoane, dar este aplicat și în alte domenii, cum ar fi sancțiunile administrative sau conflictele de muncă. Dreptul la apărare include aspecte precum notificarea corespunzătoare a acuzării (cu suficient timp pentru pregătirea apărării), accesul la probele aflate la dispoziția celeilalte părți (principiul adversarial), posibilitatea de a prezenta și contesta probe, precum și dreptul de a solicita remedii eficiente împotriva deciziilor nefavorabile. În cazurile în care o persoană nu are resursele economice necesare pentru a angaja un avocat, statul trebuie să ofere protecție publică de calitate, altfel dreptul la apărare devine privilegiul celor care și-l permit. Experiența comparativă arată că sistemele în care apărarea publică este fiabilă și profesionalizată tind să producă rezultate mai echitabile decât cele în care există o inegalitate clară între urmărire penală și apărare.

S. Șevciuk observă că procesul echitabil, mai ales în aspectul său substanțial, nu a primit încă suficientă atenție în literatura juridică ucraineană. Astfel, din perspectiva substanțială provine ideea unui control constituțional judiciar asupra legilor care trebuie să fie corecte, să nu încalce conținutul esențial al drepturilor omului și să aibă un scop legitim. Însăși ideea de control constituțional, așa cum a fost stabilită în cazul Marbury v Madison (1803) de D. Marshall, este că "atunci când proclami ceea ce ar trebui să fie cea mai înaltă lege a țării (legea țării), Constituția însăși este menționată pentru prima dată, iar acest rang nu este acordat legilor ale Statelor Unite în ansamblu,

dar doar cele adoptate în conformitate cu Constituția", adică ele înțeleg substanțiale (substanțiale), și nu doar formale și criterii suplimentare pentru evaluarea conformității legilor cu Constituția, care își au originea tocmai din vechiul concept de drept englez – procesul echitabil. Legile care nu îndeplinesc aceste criterii constituționale nu pot fi "legi ale țării". Recent, practica Curții Constituționale a Casei Constituționale a Ucrainei s-a dezvoltat rapid în această direcție, ceea ce indică un impact semnificativ al acestui concept asupra activităților practice ale corpului constituțional ucrainean pentru a se îndepărta de ideile pozitiviste post-sovietice despre dreptul constituțional. În special, acest lucru se reflectă în deciziile Curții Constituționale a Ucrainei, care formulează criterii pentru evaluarea constituționalității legilor sub influența conceptului de proces echitabil: legile nu pot fi arbitrare, să aibă un scop legitim, să fie corecte, proporționale și să nu încalce conținutul esențial al drepturilor omului; o persoană are un drept implicit de a fi ascultată, etc [1].

Justificarea deciziilor judiciare și administrative este al treilea pilon al procesului echitabil, deoarece obligă autoritățile să explice rațional motivele deciziilor lor, permițând cetățenilor și instanțelor să exercite control asupra acțiunilor lor. O decizie argumentată indică faptul că judecătorul sau oficialul a luat în considerare argumentele tuturor părților, a aplicat corect normele juridice relevante și a evaluat probele conform unor reguli logice și prestabilite. Astfel, declarația motivelor îndeplinește o funcție triplă: permite părților să înțeleagă motivele pentru luarea sau contestarea unei decizii privind adoptarea acesteia, facilitează controlul de către autoritățile superioare prin apeluri și contribuie la transparența generală a sistemului de justiție. În multe țări, calitatea motivației judiciare a devenit un indicator cheie al sănătății sistemului de justiție, deoarece deciziile scurte, controversate sau clar arbitrare reflectă adesea probleme mai profunde de formare judiciară, corupție sau presiune excesivă asupra judecătorilor. Tendința actuală către hotărâri mai clare și mai accesibile este un răspuns la înțelegerea că procesul echitabil include nu doar dreptul la o decizie corectă, ci și înțelegerea motivelor unei astfel de decizii.

Literatura:

2. Shevchuk S.V. (2025). Due process of law as a tool for protecting social benefits within the framework of the official constitutional doctrine of Ukraine . Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, 33(3), 108-124.

Васильєв Сергій Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник директора Юридичного департаменту
Харківська міська рада
(м. Харків, Україна)

БАЛАНС ДОБРОЗИЧЛИВОСТІ ТА РЕЛЯТИВНОСТІ У СФЕРІ СУДОВОГО ПРАВА

1. Доброзичливість як наукове поняття сформувалася переважно у філософії, психології та педагогіці, тоді як у правовій сфері вона не отримала усталеного визначення і залишається поза полем системного дослідження. У міждисциплінарному контексті ця категорія трактується як характеристика особистості, що відображає рівень емоційного інтелекту та здатність до емпатії.

У науковій літературі доброзичливість визначається як найвища загальнолюдська цінність, що виявляється через конкретні дії, відповідальність за власні вчинки та здатність визнавати помилки. Її сутність розкривається у миролюбстві, толерантності, терпінні, шанобливому ставленні. Водночас доброзичливість має універсальний характер: вона стосується не лише міжособистісних відносин, але й взаємодії людини з природою та світом загалом. Саме тому доброзичливість можна вважати силою, що формує гармонійне співіснування людини з навколишньою реальністю [1].

Модель психологічного концепту «доброзичливість» можна розглядати як кластер, що складається з таких особистісних рис як «довіра», «моральність», «терпимість», «співпраця», «відкритість», «співчуття». У разі потреби дана

методика може бути використана для діагностики доброзичливості у різних сферах застосування.

Таким чином, у ширшому сенсі доброзичливість – це етична категорія, що означає схильність діяти на благо інших. І хоча доброзичливість, формально не закріплена як правова категорія, але ж вона виконує важливу функцію у сфері правозастосування, виступаючи ціннісним орієнтиром, що впливає на судову практику та інтерпретацію національного законодавства.

2. Польський філософ Чеслав Знамеровський (*C. Znamierowski*) у своїй роботі «Поняття загальної доброзичливості в теорії природного права» (*Pojęcie życzliwości powszechnej w teorii prawa natury*) [2] стверджує, що хоча немає абсолютних цінностей, але є цінності, що незмінно випливають з почуття «загальної доброзичливості», яка звучить так: «кожна людина повинна бути загально доброзичливою і цією доброзичливістю повинна керуватися в кожному своєму акті волі, вже як позитивним імпульсом до дії, вже як імпульсом, що стримує інші дії». Саме загальна доброзичливість є головною моральною нормою та джерелом усіх моральних оцінок.

У своєму іншому дослідженні «Школа права. Роздуми про державу» (*Szkoła Prawa. Rozważania o państwie*) [3] Знамеровський додає, що найефективнішим рушієм суспільного життя, що веде до гармонійного суспільного устрою, є не формальна справедливість, а саме загальна доброзичливість.

Феномен доброзичливості та релятивності досліджували філософи Блур Д. (*Bloor D.*), Канал Ж. (*Canal J. Y.*), Коркі Р. (*Corkey R.*), Керн Ф. (*Kern F.*) Поппер К.Р. (*Popper K.R.*), Шок Х. (*Schoek H.*), психологи Бялобжеська О. (*Bialobrzeska O.*), Крег Д. (*Cregg D.*), Мартела Ф. (*Martela F.*), Шварц С. (*Shalom H. Schwartz*) та ін.

В юридичній науці деяких зарубіжних країн є навіть особливі правові інституції присвячені питанням доброзичливості та релятивності, але як правило у публічній сфері та у політичному житті. Наприклад в Іспанії це «Юридичний буенізм» (*Buenismo juridico*) або «Надмірна доброзичливість», у

англомовних державах – рух «*do-gooder*», які спрямовані на вирішення проблем шляхом діалогу, солідарності та толерантності, тоді як такі практики мають складності (неможливість оперативного вирішення), а також «намагання робити добрі справи, щоб отримати визнання інших».

Представник іспанської філософії Андрес Ольєро (*Andres Ollero*), запропонував визначити основні елементи «юридичної доброзичливості», а саме: (1) заборонено забороняти, (2) у будь-якому випадку ми матимемо право на все, що не заборонено, (3) не можна нав'язувати свої переконання іншим, (4) толерантність вимагає від нас максимального визнання прав у боротьбі проти будь-якої дискримінації, (5) будь-яка нерівність означає дискримінацію, (6) об'єктивне підґрунтя безкоштовні права. Зазначається, що доброзичливість у праві відбувається, наприклад, коли для збереження «моральної екології» захищається юридична заборона «некомерційного сексуального пороку» (розпуста або перелюб), посилаючись на те, що не існує «суворого принципу справедливості», який би її виключав [4].

3. Хоча доброзичливість не закріплена як обов'язковий правовий принцип у законодавстві, вона відображається у застосуванні таких засад, як справедливість і правосуддя; спрямовує правозастосовні органи до пошуку рішень, що не лише відповідають букві закону, але й ураховують моральні та соціальні наслідки, забезпечуючи гармонію інтересів усіх сторін.

Сфера сімейного права яскраво демонструє доброзичливість як правову цінність: рішення щодо опіки базуються на врахуванні найкращих інтересів дитини. Водночас у кримінальному праві принцип доброзичливості знаходить відображення у практиці застосування альтернативних санкцій, орієнтованих на ресоціалізацію та гуманізацію покарання.

Не залишаються без уваги питання доброзичливості і у практиці Європейського суду з прав людини. Так, у рішенні по справі MILOŠEVIĆ v. SERBIA (Application no. 31320/05) від 28.07.2009, суд зазначає, що засіб правового захисту не може вважатися ефективним, якщо він залежить від доброзичливості державного службовця. У справі BLOKHIN v. RUSSIA

(Application no. 47152/06) від 23.03.2016 визначено, що у ситуаціях, коли держава виступає як *parens patriae* («батько країни») – і лише настільки, наскільки ця доброзичливість явно відповідає найкращим інтересам потерпілої особи (неповнолітнього правопорушника, психічно хворої особи тощо) – можна стверджувати, що конфлікту інтересів між державою та потерпілою особою немає; принцип законності не застосовується, а змагальний характер судового розгляду не є обов'язковим.

Отже, у праві доброзичливість виконує функцію ціннісного орієнтиру, спрямовуючи суди та правозастосовні органи до пошуку балансу між законністю та гуманністю. Застосування доброзичливості дозволяє формувати правосуддя, де покарання поєднується з реабілітацією та підтримкою соціальної справедливості

4. Релятивізм постає як теоретична система, що обґрунтовує множинність підходів до оцінки явищ і процесів. Його зміст полягає у визнанні того, що вибір «найкращого» рішення залежить від обраного критерію — максимальної вигідності, зручності, звичності, ефективності чи оптимального співвідношення результату й витрат. У практичному вимірі це означає, що особи або групи, які приймають рішення, керуються власними уподобаннями чи колективними інтересами, надаючи перевагу тим критеріям, які відповідають їхнім цілям [5].

Скажімо, як суддя повинен вирішити справі: (1) без будь-якого відволікання від норми закону, (2) якщо формальне рішення призводить до нелогічного/абсурдного результату, або явно до несправедливого результату.

На наш погляд, привабливою є позиція С. Фіша (*S. Fish*) про прояв релятивізму через інтерпретацію, коли правильне тлумачення юридичного тексту залежить від інтерпретуючих спільнот, жодна з яких не є об'єктивно істинною інтерпретуючою спільнотою, тому що немає жодного способу визначити правильне тлумачення юридичного тексту, наприклад, законодавчого акту, який не залежить від методів та методик юридичного обґрунтування, прийнятих у відповідній юрисдикції [6].

В той же час, як зазначають деякі науковці, у площині правової доктрини релятивізм здатен призвести до заперечення необхідності загальних норм і принципів права, адже останні можуть розглядатися як такі, що мають відносний і нестабільний характер, а не як сталі та обов'язкові. Однак, на наш погляд, оскільки правова наука базується на пізнанні сущого в його адекватності людським потребам, розумна та обґрунтована інтерпретація використання ціннісних категорій/явищ тільки сприяє її розвитку і вдосконаленню.

5. Категорії доброзичливості та релятивізму у праві постають взаємопов'язаними: перша вимагає гуманного, а друга — відносного підходу до тлумачення норм, що разом формує більш гнучке бачення правозастосування, адже їх об'єднує відсутність абсолютних критеріїв та орієнтація на індивідуальні чи ситуативні підходи.

Слід виходити з того, що «безмежних прав» не існує, оскільки ні свобода, ні рівність не можуть бути абсолютними з юридичної точки зору. Їх практична реалізація потребує постійного узгодження та врівноваження, що і становить сутність юридичної діяльності. Водночас жодне право не може існувати поза контекстом справедливості, яка, у свою чергу, ґрунтується на уявленнях про добро і зло. Тому, враховуючи морально-ціннісну природу доброзичливості та релятивності, які безпосередньо залежать від суб'єкта їх застосування, вони не підлягають нормативному закріпленню, проте можуть виступати додатковими чинниками, що забезпечують повноцінне функціонування справедливості як фундаментального принципу правової системи України.

Список використаних джерел:

1.Поляк, Т. Дефінітивна характеристика поняття «доброзичливість». Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України: тези доповідей І Міжн. наук.-практ. онлайн-конференції (м. Київ, 15.03.2021). Київ: ІТТА, 2021. 695 с. URL: https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2024/06/zbirnyk-konferencziyi_aktualni-problemy_ 24.03-2.pdf (дата звернення: 01.10.2025)

2. Szyszkowska, M. (2000). Zarys filozofii prawa. Białystok: Temida 2. 408 c. (226-231) URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/7792/1/M_Szyszkowska_Zarys_filozofii_prawa.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 01.10.2025)

3. Znamierowski, C. (1999). Szkoła Prawa. Rozważania o państwie. Warszawa: Oficyna Naukowa. 544 s. URL: https://www.poczytaj.pl/ksiazka/szkola-prawa-rozwazania-o-panstwie-czeslaw-znamierowski,656 (дата звернення: 01.10.2025)

4. Ollero, Andres (2006). El Derecho a lo torcido. Revista de Derecho. Universidad de Piura. Vol. 7. 215-225. https://www.tribunalconstitucional.es/fr/tribunal/Composicion-Organizacion/documentos magistrados/ Ollero Tassara/ articulos/188-BUEN-P.pdf (дата звернення: 01.10.2025)

5. Rakitov, A. (2017). Rationality and the rehabilitation of relativism. Epistemology & Philosophy of Science. Vol. 51, no. 1, pp. 76–91. DOI: 10.5840/eps201751111

6. Fish, Stanley (1980). Is There a Text in This Class? Cambridge, MA: Harvard University Press. 408p. URL: https://web.mit.edu/uricchio/Public/Documents/fish.pdf (дата звернення: 01.10.2025)

Vatamaniuc Andrei Vasilivici

student în al patrulea an de studii postuniversitare al Departamentului de Drept procesual Universitatea Națională din Cernăuți

(o. Cernăuți, Ucraina)

CARACTERISTICILE JURIDICE ALE DIALOGULUI JUDICIAR CONSTITUȚIONAL ȘI TIPURILE ACESTORA

Controlul judiciar dialogic este o interacțiune dialectică între curțile supreme și legislativ în ceea ce privește constituționalitatea legislației, în care fiecare instituție își păstrează puterile constituționale, dar le exercită ținând cont de poziția celeilalte

instituții și de capacitatea sa de răspuns. Această interacțiune se bazează pe reciprocitate și pe contribuția ambelor instituții la formularea și interpretarea constituțională a legislației. Această interacțiune dialogică este de mare valoare la nivel instituțional și instrumental. Din păcate, dialogul constituțional are uneori un impact negativ asupra reclamanților și a grupurilor similare, deoarece drepturile acestora sunt încălcate sub acoperirea dialogului [1].

Dialogul judiciar este un instrument de comunicare juridică care, în cel mai bun caz, contribuie la optimizarea protecției transnaționale a drepturilor omului. Dialogul judiciar este, fără îndoială, unul dintre cele mai la modă concepte din lumea juridică. Modalitățile în care instanțele trebuie să interacționeze între ele, pentru a rezolva acele probleme complexe care privesc mai mult de o ordonanță, sunt de un interes evident. Și dacă acest lucru este adevărat în termeni generali, în domeniul dreptului internațional dialogul judiciar a găsit cel mai fructuos domeniu de activitate. În Europa, spațiul juridic este format din diferite niveluri, fiecare dintre acestea având propria curte constituțională. Curțile constituționale ale statelor membre, Curtea de Justiție a Uniunii Europene și Curtea Europeană a Drepturilor Omului trebuie să asigure eficacitatea anumitor libertăți și libertăți, al căror conținut material este foarte omogen. Dar dacă în această sală deja oarecum aglomerată toată lumea are drept de vot, atunci nimeni nu se poate impune celorlalți. În acest context, numai prin dialog pot fi atenuate eventualele diferențe. Dar acest fenomen nu se limitează la continentul european.

Dialogul judiciar este un instrument de comunicare juridică, care în cea mai bună expresie a sa contribuie la optimizarea protecției transnaționale a drepturilor omului. Utilizarea sa corectă crește calitatea hotărârilor judecătorești, deoarece pentru soluționarea cazului la cerere se oferă mai multe motive dovedite și, în același timp, este justificarea argumentelor cazului ex. În această formă, două decizii judecătorești sunt interconectate, creând o rețea transnațională care se multiplică și care constituie baza dreptului constituțional general. De aici și importanța sa pentru formarea unei culturi a drepturilor comune pentru totalitatea statelor și popoarelor. Definiția funcțională a dialogului judiciar subliniază avantajul pe care, ca instrument de

comunicare juridică, l-ar putea avea, în primul rând, în protejarea drepturilor omului și, în general, în dezvoltarea calitativă a persoanei potrivite ca atare. Din acest punct de vedere, dialogul ar fi inutil. El tratează activitatea cognitivă în detrimentul judecătorului, urmărind formarea cunoștințelor juridice în cadrul sentinței, al procesului și al gestionării cauzei. În ciuda acestui fapt, universul său este vast, deoarece permite conectarea unor jurisdicții care sunt ele însele separate de suveranități diferite sau străine de acestea, dar care iau în considerare același concept fundamental al drepturilor omului. Dialogul îl distanțează pe judecător de singurătatea în fața procesului judiciar. Permite interacțiunea cu colegii aflați în condiții de neparticipare și care nu au un interes personal în soluționarea cauzei. Dialogul pe care judecătorul îl poartă și își explicită discursul ca bază a cauzei, ceea ce este legat de principiul statului de drept.

Dialogul constituțional este cel mai bine privit ca o paradigmă, un grup de idei diferite cu origini similare și bazate pe presupuneri comune. Originile sale se află în dificultățile contramajorității. Potrivit lui Bickel, atunci când instanțele judecătorești, care sunt instituții nealese, invalidează legislația ramurii alese a guvernului, ele zădărnicesc voința majorității. Această lucrare fundamentală a creat numeroase dificultăți în ceea ce privește legitimitatea controlului judiciar constituțional. În anii care au urmat, s-a dezvoltat un vast volum de cercetări care pun sub semnul întrebării controlul judiciar. Unele voci proeminente au susținut că controlul judiciar este justificat doar atunci când legislativele încearcă să submineze procesul politic sau să își folosească puterea politică pentru a dăuna minorităților care sunt excluse din procesul politic; că constituția aparține poporului, nu doar instanțelor judecătorești, și că poporul însuși, prin reprezentanții săi, ar trebui să dezvolte dreptul constituțional; că deciziile instanțelor judecătorești sunt obligatorii numai pentru instanțele judecătorești, nu și pentru alte ramuri ale guvernului, care sunt libere să interpreteze constituția diferit; și că, atâta timp cât există instituții democratice funcționale, dezacordurile privind drepturile ar trebui rezolvate în sfera politică. Aceste argumente, printre multe altele, au făcut obiectul unor discuții aprinse timp de decenii, exacerbând deficitul de legitimitate din jurul controlului judiciar constituțional.

Răspândindu-se din Statele Unite în întreaga lume, este acum o parte esențială a oricărui sistem democratic cu control judiciar.

„Dialogul constituțional” a câștigat rapid o importanță tot mai mare în procesele decizionale statale. Dialogul dintre organele instituționale necesită intenționalitate. Curtea Constituțională are dreptul să „păstreze tăcerea”, adică să evite schimbul de jurisprudență cu o altă instanță constituțională. Comunicarea între instanțe este imposibilă dacă una dintre ele nu este dispusă să înțeleagă motivele pe care se bazează deciziile sale. Acest fapt trebuie respectat și înțeles nu ca o formă de comportament pretențios, ci ca o chestiune de alegere.

Literatura:

3. Bell E Yosef, A double-edged sword: Constitutional dialogue confined, International Journal of Constitutional Law, Volume 20, Issue 5, December 2022, Pages 1820–1850

Воробель Уляна Богданівна

доктор філософії в галузі права, доцент

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ

(м. Львів, Україна)

СКЛАД СУДУ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ НЕДІЄЗДАТНИХ ОСІБ У СПРАВАХ ПРО ОПІКУ: НОВІ СТАНДАРТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Інститут опіки в цивільному праві України є одним із ключових механізмів захисту прав і законних інтересів осіб, які внаслідок психічного розладу не можуть самостійно здійснювати свої цивільні права та виконувати обов’язки. Визнання особи недієздатною та встановлення над нею опіки становлять

взаємопов’язані елементи єдиного правового процесу, спрямованого на забезпечення її гідності, безпеки та соціального захисту.

Незважаючи на зовнішню процесуальну розмежованість – спочатку вирішується питання про визнання недієздатності, а потім про встановлення опіки та призначення опікуна – обидва провадження фактично становлять єдину процедуру обмеження цивільної дієздатності та визначення особи, яка реалізовуватиме права недієздатного.

Проблемним аспектом на практиці стало питання: у якому складі суду мають розглядатися заяви про встановлення опіки, призначення опікуна, його заміну або звільнення, якщо питання про недієздатність уже вирішене в іншому процесі? Саме на це питання надано чітку відповідь у постанові Об’єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (далі – ОП КЦС ВС) від 15 вересня 2025 року у справі № 727/5306/24 (провадження № 61-13213св24) [1].

Заявник звернувся до суду з клопотанням про встановлення опіки над особою, яка раніше була визнана судом недієздатною, та про призначення його опікуном. Суд першої інстанції задовольнив заяву частково – встановив опіку, але відмовив у призначенні заявника опікуном, мотивуючи тим, що заявник не перебуває в родинних відносинах із підопічною, не проживає з нею спільно, не веде спільного господарства та не є членом її сім’ї.

Суди першої та апеляційної інстанцій не виявили порушень процесуального порядку розгляду справи, проте ухвалили рішення в одноособовому складі суду, без участі присяжних. ОП КЦС ВС дійшла протилежного висновку, зазначивши, що таке рішення ухвалене неповноважним складом суду, що є істотним порушенням процесуального права.

ОП КЦС ВС сформулювала важливий прецедентний висновок: «Вимоги про встановлення опіки, призначення опікуна чи співопікуна, заміну опікуна або співопікуна, звільнення від повноважень опікуна, які вирішуються після вирішення вимоги про визнання фізичної особи недієздатною в іншому судовому процесі, підлягають розгляду судом першої інстанції у складі одного

судді і двох присяжних, оскільки є продовженням процедури визнання особи недієздатною та потребують такого самого рівня процесуальних гарантій».

Ця позиція розвиває практику Верховного Суду у сфері забезпечення належних процесуальних гарантій для осіб, чия цивільна дієздатність обмежена або припинена**,** і є логічним продовженням підходів, визначених Європейським судом з прав людини у контексті статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, зокрема, Європейський суд з прав людини у контексті дотримання конвенційного принципу «суду, встановленого законом» дотримується позиції, що фраза «встановлений законом» поширюється не лише на правову основу існування «суду», а й на склад колегії у кожній справі (рішення від 04 травня 2000 року у справі «Buscarini v. San Marino», заява № 31657/96); фраза «встановлений законом» охоплює не тільки законодавство, що стосується установи і юрисдикції трибуналу, але і склад суду у кожній справі (рішення від 28 листопада 2002 року у справі «Lavents v. Latvia», заява № 58442/00, пункт 114; від 02 квітня 2013 року у справі «Momcilovic v. Serbia», заява № 23103/07, пункт 29; від 21 червня 2016 року у справі «Ignat v. Romania», заява № 58613/08, пункт 22); фраза «встановлений законом» також охоплює питання дотримання судом особливих правил, що регулюють його діяльність (рішення від 20 липня 2006 року у справі «Сокуренко і Стригун проти України», заяви № 29458/04 і № 29465/04, пункт 24).

Така правова позиція Верховного Суду вказує на єдність правової природи проваджень, що проявляється у похідному характеру справ про встановлення опіки та призначення опікуна від справ про визнання недієздатності. Так, ОП КЦС ВС наголосила, що питання встановлення опіки, призначення або звільнення опікуна є похідними від справи про визнання особи недієздатною.

Саме суд володіє виключними повноваженнями на встановлення опіки над недієздатною фізичною особою та призначення їй опікуна за поданням органу опіки та піклування. У свою чергу, під час встановлення опіки та призначення опікуна в судовому порядку виключними повноваженнями органу опіки та

піклування є підготовка та звернення до суду з поданням щодо доцільності призначення конкретної особи опікуном.

Тобто, такі справи не створюють нового самостійного предмета доказування, а є наслідком попереднього судового рішення про недієздатність. Відтак, суд має встановити лише додаткові фактичні обставини: хто саме може найкраще виконувати функції опікуна, чи не суперечить це інтересам недієздатної особи, чи відповідає кандидат моральним та побутовим вимогам тощо.

З огляду на цю правову єдність, обидва провадження мають спільну ціль – захист інтересів фізичної особи, позбавленої цивільної дієздатності. Встановлення опіки є логічним продовженням визнання недієздатності, тому вимоги щодо опіки не можуть розглядатися в спрощеному складі суду, оскільки вони безпосередньо впливають на реалізацію прав такої особи.

Відповідно до ч. 2 ст. 124 Конституції України, правосуддя здійснюється судами, а у передбачених законом випадках – за участю присяжних. Згідно з ч. 4 ст. 293 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [2], справи про обмеження цивільної дієздатності, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення її дієздатності розглядаються судом у складі одного судді та двох присяжних [3]. Тому, навіть якщо провадження про призначення опікуна є формально окремим процесом, воно зберігає правову природу справи про недієздатність. Відповідно, має розглядатися тим самим спеціальним складом суду. Присяжні в таких справах виконують не лише символічну функцію народного представництва, а й додатковий гарантійний механізм захисту від зловживань. Їхня участь забезпечує більш високий рівень неупередженості, особливо у випадках, коли відбувається втручання у сферу особистих прав людини. Це відповідає європейським стандартам належного здійснення правосуддя (*good administration of justice* [4]) та принципу належної правової процедури (*due process of law*).

Суд першої інстанції ухвалив рішення одноособово, не залучивши присяжних, що суперечить вимогам процесуального закону. Таке порушення призвело до неповноважності складу суду, а отже – до нікчемності рішення.

Апеляційний суд не усунув цього порушення, залишивши рішення без змін, чим фактично порушив ст. 376 ЦПК України, яка визначає, що рішення суду, ухвалене неповноважним складом, підлягає безумовному скасуванню.

Висновок ОП КЦС ВС має суттєве доктринальне значення для формування єдиного підходу до класифікації цивільних справ особливого провадження. Він фактично закріплює концепцію, за якою: усі провадження, похідні від рішень про визнання недієздатності, мають однаковий рівень процесуальних гарантій; склад суду з присяжними виступає не лише процесуальною формальністю, а змістовним елементом справедливого суду. Таким чином, рішення не лише вирішує конкретний процесуальний спір, а й визначає новий орієнтир для судової практики, спрямований на посилення ролі гуманістичних принципів цивільного судочинства.

Відтак, правова позиція Об’єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду має преюдиційне значення для однакового застосування норм ЦПК України судами всіх інстанцій. Відтепер будь-які справи, пов’язані з: встановленням опіки, призначенням або заміною опікуна (співопікуна), звільненням опікуна від повноважень – повинні розглядатися у складі судді та двох присяжних. Такий підхід унеможливлює спрощене чи формальне вирішення питань опіки, що часто траплялося на практиці, коли рішення ухвалювалися без належного врахування особистих обставин, думки самої недієздатної особи або висновків органу опіки та піклування. Рішення спрямоване на посилення гарантій прав недієздатних осіб, оскільки участь присяжних забезпечує додатковий рівень легітимності та прозорості судового процесу.

Список використаних джерел:

1. Постанова Об’єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 15 вересня 2025 року у справі № 727/5306/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130793152 (дата звернення: 15.10.2025).

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 15.10.2025).

3. Навроцька Ю. В., Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник (у схемах і таблицях) / за заг. ред. Ю. В. Навроцької. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 388 с.

4. Milo C. What is good for the administration of justice? Considerations in light of the practice on third-party participation. *Questions of International Law*. 2023. No. 100. P. 19–36.

Глиняний Іван Володимирович

доктор філософії, докторант

кафедри адміністративного та фінансового прва

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗМАГАЛЬНІСТЬ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЗАСАДА АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ І ПРАКТИЧНІ ВИКЛИКИ

Принцип змагальності є однією з ключових конституційних засад судочинства, закріплених у статті 129 Конституції України. Він традиційно асоціюється з формальною рівністю сторін, їхньою активною участю в доведенні правової позиції та реалізацією процесуальних прав у змагальній формі. У цивільному та господарському судочинстві цей принцип функціонує як інструмент досягнення балансу між рівноправними суб’єктами, однак у сфері публічно-правових спорів його застосування набуває специфічних ознак. [2]

Змагальність в адміністративному процесі поєднується з публічним інтересом та обов’язком суду діяти не лише як арбітр, але й як гарант реалізації

прав особи. Така конструкція породжує низку доктринальних і практичних суперечностей. З одного боку, публічний орган — представник держави, що несе відповідальність за свої рішення; з іншого — особа, яка нерідко виступає у процесі в уразливому становищі, що позначається як на її здатності довести правоту, так і на доступі до ефективного судового захисту.

У цьому контексті виникає необхідність критичного переосмислення змісту та меж принципу змагальності саме в адміністративному судочинстві, його відповідності публічному характеру спору, практиці функціонування судової системи та стандартам належного судового процесу в умовах верховенства права.

Адміністративне судочинство, на відміну від цивільного чи господарського процесу, характеризується суттєво активнішою роллю суду у збиранні, витребуванні та дослідженні доказів, а також у з'ясуванні фактичних обставин справи. Така особливість зумовлена публічно-правовою природою спору, специфікою суб'єктного складу та необхідністю забезпечення ефективного захисту прав особи у взаєминах з органами державної влади. Законодавець, зберігаючи загальну рамку змагального принципу, водночас допускає (а іноді й очікує) від суду процесуальної ініціативи, спрямованої на досягнення матеріальної істини та справедливого результату, навіть за умов, коли одна зі сторін — з об'єктивних причин — не здатна повноцінно реалізувати свої права.

Важливо зазначити, що принцип офіційного з'ясування усіх обставин справи притаманний тільки адміністративному судочинству, оскільки відповідний принцип не закріплений у Цивільному процесуальному кодексу України (далі – ЦПК України) та Господарському процесуальному кодексі України (далі – ГПК України).

У своїй практиці Верховний Суд наголошує, що принцип офіційного з'ясування всіх обставин справи передбачає активну участь суду в дослідженні фактичних даних під час розгляду адміністративної справи. На відміну від суто змагального процесу, де суд обмежений рамками, визначеними виключно сторонами, в адміністративному судочинстві на суд покладається обов'язок

повного і всебічного встановлення обставин для ухвалення об’єктивного та справедливого рішення. Реалізація цього принципу передбачає, що суд самостійно визначає коло обставин, необхідних для розгляду справи, з’ясовує, які докази можуть підтверджувати чи спростовувати позиції сторін, а за потреби — пропонує учасникам процесу уточнити окремі факти або надати додаткові докази. [1]

Таким чином, вимога забезпечення ефективного судового захисту прав, свобод та інтересів особи — особливо у справах публічно-правового характеру — обумовлює потребу в активній ролі адміністративного суду. Така активність безпосередньо випливає з імперативів, закріплених у частині другій статті 3 Конституції України, згідно з якою права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави. Утвердження та забезпечення цих прав становить основну мету функціонування державного механізму. [2]

Однак реалізація судом такої функції у формі процесуальної ініціативи чи компенсації слабкої сторони в адміністративному процесі може вступати у напружене співвідношення з іншими конституційними засадами — зокрема, принципами змагальності та рівності сторін. У певних випадках це може поставити під сумнів дотримання принципу законності, а також спричинити складнощі у досягненні балансу між індивідуальним правом і суспільним інтересом. Це підкреслює необхідність доктринального переосмислення співвідношення між формально змагальним процесом і матеріальними гарантіями прав особи в межах публічно-правового спору.

О. А. Будь, аналізуючи зміст принципу змагальності у судовому процесі, зазначає, що його найбільш виразне втілення спостерігається на етапі дослідження доказів, коли сторони у встановленому законом порядку обґрунтовують свої вимоги або заперечення відповідними доказами. Реалізація сторонами повного обсягу процесуальних прав сприяє формуванню повної та достовірної доказової бази у справі, що, у свою чергу, забезпечує ухвалення

судом обґрунтованого і справедливого рішення. Водночас, як підкреслює науковець, принцип змагальності в адміністративному судочинстві охоплює не лише реалізацію наданих законом прав, а й обов'язок добросовісного користування ними з урахуванням особливостей публічно-правового процесу. [3]

У цьому контексті постає важливе теоретичне й практичне питання: наскільки модель змагальності, з її акцентом на процесуальну активність сторін, є релевантною для адміністративного судочинства, де публічно-правовий характер спору зумовлює істотно інші вимоги до організації процесу. Формальне надання рівних процесуальних можливостей не гарантує фактичної рівності сторін, оскільки позивач — як правило, фізична особа — нерідко обмежений у правових знаннях, ресурсах і здатності правильно оформити або обґрунтувати свою позицію. У таких умовах реалізація змагальності залежить не лише від дій учасників, а й від того, наскільки суд виявляє належну активність, зберігаючи баланс між неупередженістю та обов'язком забезпечити ефективний судовий захист.

Як зазначають дослідники «Досить часто у судовій практиці виникає конкуренція двох принципів (вимог процесуального законодавства), а саме, дотримання змагальності та дотримання розумних строків розгляду справи, що було, зокрема, предметом дослідження в роботі". [3]

Така конкуренція принципів дійсно виявляється в адміністративному судочинстві особливо гостро, адже саме в цій сфері суд має балансувати між забезпеченням процесуальної активності сторін, дотриманням принципу рівності та потребою ухвалення рішення у розумний строк. З одного боку, реалізація змагального принципу передбачає надання сторонам достатнього часу і можливостей для представлення доказів, формулювання правової позиції, реагування на дії опонента. З іншого боку, надмірне затягування процесу — навіть у межах формального дотримання змагальності — може призвести до втрати ефективності правового захисту та порушення вимог статті 6 Конвенції

про захист прав людини і основоположних свобод щодо розгляду справи у «розумний строк».

У публічно-правових спорах, де йдеться не лише про інтереси окремої особи, а й про правомірність дій держави, питання строків набуває особливого значення: затягування розгляду може фактично нейтралізувати захист порушеного права, зробивши його ілюзорним. Таким чином, адміністративний суд опиняється між двома концептуальними вимогами — змагальністю, яка передбачає процесуальну свободу сторін, і розумністю строків, що вимагає ефективності та оперативності судового провадження.

Це ще раз підтверджує, що механічне перенесення класичної моделі змагального процесу до адміністративного судочинства без урахування публічного характеру спору, інституційного контексту та вразливості позивача, потребує доктринального перегляду і пошуку нових, збалансованих рішень на рівні процесуальної моделі.

Як зазначає Барназюк Я. О. «Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави) певною мірою може: конкурувати з конституційними принципами рівності та змагальності; викликати сумнів з точки зору дотримання принципу законності; ускладнювати необхідність врахування суспільних інтересів». [4]

Це зауваження Барназюка Я. О. дуже влучно висвітлює одну з найбільш глибоких суперечностей адміністративного судочинства — колізію між конституційним обов’язком держави гарантувати права людини та процесуальними принципами змагальності і рівності сторін. Коли держава виступає у суді в особі органу публічної влади як відповідач, вона формально наділена тим самим процесуальним статусом, що й позивач, тобто однією з сторон публічно-правового спору. Проте з огляду на функціональну природу держави як гаранта прав і свобод, така процесуальна рівність не є нейтральною — вона може спотворювати зміст конституційних гарантій, якщо

застосовується без врахування публічного характеру спору та вразливого становища особи.

Проблема загострюється тоді, коли змагальність реалізується як чисто процедурна форма, в якій суд утримується від активної ролі, а результат спору залежить виключно від здатності сторін формулювати та обґрунтовувати свою правову позицію. У таких випадках особа, попри правомірність своєї вимоги, може програти справу через недостатній рівень процесуальної підготовки або помилки у реалізації прав. Водночас орган державної влади, який є суб'єктом публічного права, втрачає справу не як окрема сторона спору, а як носій публічної функції, що напряму впливає на реалізацію бюджету, соціального забезпечення чи адміністративних послуг. Це створює ситуацію, коли помилка в межах змагального процесу трансформується в порушення конституційного обов'язку держави діяти в інтересах людини і суспільства.

Таким чином, постає об'єктивна потреба у доктринальному переосмисленні змагального принципу в адміністративному судочинстві. Його реалізація не може зводитись до формальної рівності сторін — навпаки, вона має враховувати особливу природу публічно-правового спору, в якому орган державної влади не лише захищає свої інтереси, а й репрезентує державу як суб'єкта, відповідального перед людиною. Лише за таких умов можливо зберегти баланс між принципами рівності, змагальності та верховенства права в їхньому справжньому конституційному розумінні.

Література:

1. Постанова Верховного Суду від 18 вересня 2020 року у справі № 280/4380/19. URL : https://surl.li/ufgpsh.

2. Конституція України, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: https://surl.li/lklenz.

3. Будь О. А. Щодо характеристики принципу змагальності в адміністративному судочинстві. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених* 2018. С. 34-37.

4. Барназюк Я. О. Межі розгляду адміністративними судами вимог позову, апеляційної чи касаційної скарг в аспекті забезпечення ефективності правосуддя. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2022 Серія ПРАВО. Випуск 70 URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/44.pdf.

Дутчак Антон Ігорович
аспірант ІІ року навчання кафедри публічного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
(м. Чернівці, Україна)

КОНРАВЕРСІЙНІСТЬ СТАНДАРТІВ СУДОВОГО ДОКАЗУВАННЯ В ПОДАТКОВИХ СПОРАХ ЯК ОЗНАКА НЕДОСТАТНЬОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ПОДАТКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Вступ. Стандарти судового доказування – це його правила, парадигмальна матриця, вироблені впродовж тривалого періоду часу, результат осмислення багатоаспектного судового та суспільного в цілому досвіду, концентрована воля держави. Вони суголосні з відповідною правовою доктриною та законодавчим регулюванням цих відносин, а тому відіграють винятково важливу світоглядну і методологічну роль у правосудді, допомагають суддям у випадку наявності таких стандартів напрацьовувати несуперечливу судову практику, ухвалювати концептуально вивірені судові рішення, неупереджено оцінювати докази в судовій справі згідно свого внутрішнього переконання з раціонального підходу до їх тлумачення. Чим суперечливіші суспільні відносини та їх правове регулювання, у сфері яких виникають судові спори, тим важливіша роль відповідних стандартів судового доказування. Зокрема, це неспростовно доводить вітчизняна практика їх застосування в податкових судових спорах в умовах воєнного стану.

Метою дослідження є з'ясування видів та змісту стандартів судового доказування у податкових спорах в умовах воєнного стану в Україні, виявлення тенденцій їх еволюції.

За основу **методологічного інструментарію дослідження** обрано наукові принципи об'єктивності й історизму, а також порівняльно-правовий та системний підходи.

Виклад основних результатів дослідження. Питання стандартів судового доказування не залишають поза своєю увагою ні загальнотеоретичне правознавство, ні галузеві юридичні науки. Якщо взяти до уваги дослідження першого гатунку, то їх автори зазвичай виокремлюють такі стандарти судового доказування, як *поза розумним сумнівом*, *чіткі та переконливі докази, баланс вірогідностей* і деякі інші [1, P. 121]. Ряд дослідників виділяють такі стандарти судового доказування, як *поза тінню сумнівів, окремі достовірні докази* [2, С. 248] тощо.

Із вчених юристів-фінансистів стандарти судового доказування у податкових спорах в Україні спеціально досліджували Д.О.Гетманцев [3] та Є.М.Смичок [4]. Проте вони, на нашу думку, швидше поставили цю проблему, окреслили її багатоаспектність, ніж її вирішили. Особливо це стосується стандартів судового доказування у судових спорах в умовах воєнного стану. Останні породили власні особливості як податкового права загалом, так і судового вирішення податкових спорів.

Найбільшою «родзинкою» стандартів судового доказування у податкових спорах за законодавством України ми вважаємо те, що вітчизняний законодавець по суті зовсім не врегулював цей пласт правової матерії і залишив суддів та суди сам на сам з ними. У ч. 8 ст. 78 Кодексу адміністративного судочинства він тільки легітимізував категорію *підлягають доказуванню*, проте не зазначив у який саме спосіб [5]. Якщо ж врахувати, що податкові спори вирішуються у межах адміністративного судочинства з його особливими презумпціями, обов'язками і повноваженнями сторін, то стає очевидним, що неврегульованість цих відносин законодавцем де-факто залишила весь тягар

вироблення стандартів судового доказування в податкових спорах на самі суди. Ця їх місія надзвичайно ускладнюється як особливо складним, алегорично можна сказати *екзистенційним* характером самих податкових спорів, які щоразу стосуються фундаментальних інтересів та потреб їх сторін, так й інваріантністю суб'єктного складу касаційної інстанції, яка виносить остаточні рішення в податкових спорах.

Зокрема, Є.М.Смичок резонно зауважив, що податкові спори в касаційному порядку можуть розглядатися в такому складі Верховного Суду: 1) колегією суддів Касаційного адмінсуду, судді якої належать до палати із розгляду справ стосовно податків, зборів й інших обов'язкових платежів; 2) палатою з розгляду справ щодо податків, зборів й інших обов'язкових платежів; 3) об'єднаною палатою Касаційного адміністративного суду; 4) Великою Палатою Верховного Суду [4, С. 113]. За цих умов домогтися єдності судової практики і тим більше виробити її загальноприйнятний стандарт вельми складно, якщо взагалі можливо.

У такому припущенні переконує, зокрема, аналіз судової практики адміністративних судів України за вищезазначеним критерієм Д.О.Гетманцевим. Він з'ясував, що Вищий адміністративний суд України в 2017 р. у своїх рішеннях в податкових спорах головно робив висновки про необхідність адміністративним судам дотримуватись правової позиції ЄСПЛ, яку він сформулював в п. 53 його рішення у справі «Федорченко та Лозенко проти України». Відповідно до неї адміністративний суд під час оцінки доказів у справі повинен виходити зі стандарту доказування *поза розумним сумнівом* [3, С. 200]. Д.О.Гетманцев також резонно звернув увагу на таке методологічне застереження Вищого адміністративного суду України, що обов'язок доказування правомірності свого рішення покладається на відповідача, якщо він не згоден з адміністративним позовом. Проте уже в 2018 р., згідно спостереження Д.О.Гетманцева, Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду відмовився від застосування стандарту доказування *поза розумним сумнівом* та наголосив на необхідності застосування стандарту

об'єктивна істина [3, С. 201]. Можливо, саме тому КАС ВС у його постанові від 11.06.2018 р. в справі №26/4565/14 констатував, що у випадку подання податковим органом доказів того, що надані платником податків докази містять недостовірну інформацію останній зобов'язаний (!) спростувати такі доводи [6].

В умовах воєнного стану КАС ВС продовжив застосовувати у своїх підходах до вирішення податкових спорів стандарт доказування *об'єктивна істина*. В цьому переконує, зокрема, аналіз таких його рішень: постанови ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 02.05.2024 р. у справі №320/3024/22 [7]; постанови ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 28.05.2024 р. у справі № 280/1431/23 [8], постанови ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 27.02.2025 р. у справі №520/2941/24 [9] та інші його рішення.

В умовах воєнного стану КАС ВС реанімував також стандарт доказування *поза розумним сумнівом*. В цьому переконують, зокрема, такі його рішення: від 07.07.2022 р. у справі №160/3364/19 [10]; від 22.05.2024 у справі №500/5361/23 [11]; від 17.09.2024 р. у справі №280/10300/23 [12]; від 26.02.2025 р. у справі №200/4768/23 [13] та інші.

Висновки. Як у довоєнний період, так і в умовах воєнного стану в адміністративному судочинстві України під час розгляду податкових спорів зазвичай застосовувалися такі стандарти судового доказування, як *поза розумним сумнівом* та *об'єктивна істина*. За їх правовою природою вони контраверсійні між собою, а також не в повній мірі узгоджуються із презумпціями адміністративного судочинства, правами та обов'язками його сторін. Ключовою причиною цього є відсутність належного врегулювання стандартів судового доказування в податкових спорах у законодавстві України. Вищевикладене переконує також в недостатній визначеності вітчизняного податкового права в цілому.

Список використаних джерел:

1. Мірошниченко Ю. Про істинність, достовірність і ймовірність у судовому пізнанні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 119-123.

2. Степаненко В. Стандарти переконання (досвід Сполучених Штатів Америки). *Форум права*. 2016. №3. С. 245-249.

3. Гетманцев Данило. Адміністративна істина VS поза розумним сумнівом. Про стандарти доказування у податкових спорах. Право України. 2-18. №6. С. 195-209.

4. Смичок Є.М. Судові доктрини у податковому праві: монографія. Харків: Право, 2023. 336 с.

5. Кодекс адміністративного судочинства України. Кодекс України; Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

6. Постанова Касаційного адміністративного суду ВС від 11.06.2018 р. в справі № 826/4565/14. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=74616809&red=10000343d66ca69664b05dd1fb124fc57ea355&d=5

7. Постанова Касаційного адміністративного суду ВС від 02.05.2024 р. у справі №320/3024/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/118826813

8. Постанова Касаційного адміністративного суду ВС від 28.05.2024 р. у справі №280/1431/23. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=119502773&red=100003157a97f28d569a4780d0b1ff8e807e46&d=5

9. Постанова Касаційного адміністративного суду ВС від 27.02.2025 р. у справі №520/2941/24. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/2025_02_27_520_2941_24

10. Постанова Касаційного адміністративного суду ВС від 07.07.2022 р. у справі №160/3364/19. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=105852864&red=100003e1aac61df765526263c9f7c14a46e535&d=5

11. Постанова Касаційного адміністративного суду ВС від 22.05.2024 у справі №500/5361/23. URL:

https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=119227650&red=100003bb3633dcfdcf92bd95517c88bd4dc8af&d=5

12. Постанова Касаційного адміністративного суду ВС від 17.09.2024 р. у справі №280/10300/23. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/121675267

13. Постанова Касаційного адміністративного суду ВС від 26.02.2025 р. у справі №200/4768/23. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/2025_02_26_200_4768_23

Дутчак Остап Ігорович

аспірант ІІІ року навчання кафедри публічного права,

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

ПРЕЗУМПЦІЯ РИНКОВОЇ ЦІНИ УГОДИ КРІЗЬ ПРИЗМУ НОВІТНЬОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Вступ. В спеціальній науковій літературі, присвяченій аналізу правових презумпцій з найбільш поширеного в Україні позитивістського доктринального підходу, зазначається, що така презумпція – це зазвичай прямо закріплене у законодавстві, детерміноване метою правового регулювання обов'язкове судження ймовірнісної природи про наявність або відсутність певного юридичного факту за умови існування іншого юридичного факту [1, С. 28]. Вищезазначене пояснення репрезентує, як зазначає І.І.Бабін, «традиційне розуміння правової презумпції як судження про невідомий презумптивний факт при наявності відомого факту (підстави презумпції)» [1, С. 28].

Однією з таких презумпцій у сучасному податковому праві України є презумпція ринкової ціни угоди платника податку з його контрагентом.

Презумпція ринкової ціни угоди сформульована в підпункті 14.1.71 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України [2]. Винятком з цього правила, встановленим законодавцем України, згідно підпункту 14.1.71 пункту 14.1. статті 14 ПКУ, є тільки операції, які визнаються контрольованими відповідно до ст. 39 цього Кодексу [2]. Такі операції можуть здійснюватися виключно з податковими нерезидентами. Квінтесенція презумпції ринкової ціни угоди полягає в тому, що сформульована договірними сторонами ціна вважається ринковою, допоки її невідповідність не буде доведено в чинному порядку. Саме останнє трапляється періодично у судовій практиці України.

Метою дослідження є аналіз Постанови Верховного Суду в складі судової палати із розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів Касаційного адміністративного суду (далі КАС ВС) від 26 березня 2024 р. в справі №200/773/20-а, у якій було спростовано презумпцію ринкової ціни угоди.

В якості **методологічної основи дослідження** обрано загальнонаукові принципи об'єктивності та історизму, методи системного і функціонального аналізу.

Виклад основних результатів дослідження. Передусім вважаємо за необхідне звернути увагу, що Верховний Суд у вищезазначеній постанові резонно зауважив, що у його практиці виробився усталений підхід, згідно якого «мета отримання доходу як кваліфікуюча ознака господарської діяльності кореспондує вимозі щодо наявності розумної економічної причини (ділової мети) під час здійснення господарської діяльності» [3]. Це загальне правило.

Більше того, ВС зазначив, що оскільки будь-яка господарська діяльність складається із ряду господарських операцій платника податку, то розумна економічна причина має проявлятися в кожній господарській операції. Тільки в такому разі, згідно правової позиції ВС, підприємницька операція може вважатися вчиненою у межах господарської діяльності відповідного платника податку і лише за таких умов він має право на врахування в податковому обліку реальних наслідків здійснених ним господарських операцій [3].

В рішенні ВС, яке аналізується нами, в епіцентрі його уваги опинився факт доведення реалізації платником податків самостійно виготовлених ним товарів за цінами, що не відповідають ринковим. За правилами адміністративного судочинства, як зазначив ВС, цей факт має доводити особа, на думку якої ціна товарів, визначена сторонами договору, не відповідає ринковій. Такою особою є контролюючий орган. На особливу увагу у зв'язку з вищевикладеним заслуговує таке резюме ВС у цій справі: «… перед тим як досліджувати наявність чи відсутність у спірних операціях ділової мети, насамперед необхідно дослідити питання доведеності контролюючим органом того факту, що ціна реалізації платником податків самостійно виготовлених товарів не відповідає звичайним (ринковим) цінам, що, своєю чергою, може бути підставою для донарахування бази оподаткування і, як наслідок, підставою висновків про зниження платником податкових зобов'язань» [3].

Це усталена позиція Верховного Суду [4, С. 128]. На ній він наголошував багаторазово, зокрема, у його рішеннях від 05.01.2021 р. у справі №200/1718/20-а, від 05.01.2021 р. у справі №160/6018/19-а, від 14.09.2022 р. у справі №200/12446/19-а, від 28.09.2022 р. у справі №200/4957/20-а, від 25.05.2023 р. у справі №200/465/21-а та інших. Методологічною основою для такої правової позиції ВС у його вищезазначених рішеннях був припис підпункту 14.1.71 пункту 14.1 статті 14 ПКУ, у якому ключовим для його правильного застосування є таке речення: «Якщо недоведено зворотне, вважається, що така звичайна ціна відповідає рівню ринкових цін» [2].

Проаналізувавши неупереджено, відповідно до стандарту судового доказування *пошук об'єктивної істини*, фабулу спору платника податку і контролюючого органу, який став предметом спеціального дослідження Верховного Суду у складі судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів Касаційного адміністративного суду від 26 березня 2024 р. у справі №200/773/20-а, Суд резюмував, що «ключовою проблемою цього спору є питання доведення відповідності рівня договірних цін рівню ринкових цін та визначення суб'єкта, який несе тягар доказування факту

невідповідності цін» [3]. Відповідь на друге питання очевидна, як зазначив Суд, адже на це прямо вказано у Податковому кодексі України – тягар доказування лежить на контролюючому органі. Саме ж доведення рівня договірних цін рівню цін ринкових, як виснував Верховний Суд, «має відбуватися відповідно до визначеної процедури, а необхідна інформація – надаватись уповноваженим державним органом» [3].

Як слідує з матеріалів справи, контролюючий орган не надав Суду доказів його звернення до уповноваженого державного органу для отримання необхідної йому інформації про рівень звичайних цін у відповідній сфері, тому Суд розцінив цю обставину як порушення відповідачем процедури з'ясування звичайних цін. Потребу у врахуванні саме офіційної інформації Верховний Суд пояснив тим, що тільки органи державної влади, що здійснюють статичні дослідження й аналіз ринку та тенденцій його розвитку, спроможні надати узагальнену інформацію щодо середньої ціни продажу відповідних товарів певного сегменту ринку, яку і прийнято вважати об'єктивним показником для визначення ринкової цини.

Принагідно Суд зазначив також, що порівняння цін тільки двох учасників ринку, як слідує з матеріалів справи – позивача та іншого платника податку – до чого вдався контролюючий орган, не є об'єктивним способом визначення відповідності договірних цін цінам ринковим, оскільки, як наголосив Суд, «для визначення рівня ринкових цін недостатньо взяти за основу ціни постачання [товару] лише якогось одного підприємства, а необхідно дослідити рівень цін на ринку в цілому» [3].

Заслуговує на особливу увагу проміжний висновок Верховного Суду за підсумками розгляду вищезазначеної справи. Його квінтесенція полягає в тому, що в разі підтвердження на підставі наданої уповноваженими на це державними органами інформації щодо невідповідності цін, визначених сторонами підприємницького договору, рівню цін ринкових буде достатня підстава вважати, що контролюючий орган належним чином довів факт реалізації платником податку самостійно вироблених товарів за цінами, нижчими від

ринкових. Встановлення достовірності такого факту однозначно стане підставою для збільшення бази оподаткування відповідного платника податку і донарахування йому податкових зобов'язань в разі, якщо такий платник податку не доведе наявність у нього під час укладення угоди ділової мети продажу товарів за зниженими цінами [3].

Ще цікавіший остаточний висновок Верховного Суду у вищезазначеній справі: «…платник податку повинен довести причини формування цін, які не відповідають рівню ринкових, - резюмував Суд, - надаючи відповідні докази на підтвердження визначеної [ним] ділової політики у контексті наявності певних економічних вигод лише після того, коли податковий орган у належний спосіб встановить, що договірна ціна дійсно не відповідає ринковій» [3].

Тобто, Верховний Суд по суті встав своїм рішенням у вищезазначений справі на захист свободи підприємництва, розуміючи, що у ринковій економіці взаємодія її факторів відзначається не фрагментарним впливом на окремих її суб'єктів, а носить динамічний мультиплікаційний характер. Презумпція ринкової ціни угоди – це не вирок, як виснував Верховний Суд, а можливість проявити ініціативу та власну відповідальність за умови реальної «наявності розумної економічної причини (ділової мети) під час здійснення господарської діяльності» [3].

Висновки. В практиці Верховного Суду вироблено усталений підхід, згідно якого мета одержання доходу як кваліфікуюча ознака підприємницької діяльності кореспондує вимозі наявності розумної економічної причини, іншими словами, ділової мети, під час здійснення такої діяльності. В свою чергу, в податковому законодавстві України імплементовано презумпцію ринкової ціни угоди, згідно з якою сформована договірними сторонами конкретна ціна вважається ринковою, поки її невідповідність не буде доведено в чинному порядку. Верховний Суд у його рішенні від 26 березня 2024 р. в справі №200/773/20-а виснував, що презумпція ринкової ціни угоди може бути спростована тільки особою – контролюючим органом, який вважає рівень договірної ціни нижчим від ринкового. Таке доведення має відбуватися згідно

визначеної процедури, а необхідна для цього інформація повинна надаватися уповноваженим державним органом.

Список використаних джерел:

1. Бабін І.І. Презумпції та фікції в податковому праві. Навчальний посібник. Чернівці: Рута, 2009. 320 с.

2. Податковий кодекс України. Закон. Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI в редакції від 03.09.2023, підстава- 3303-IX, 3325-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text

3. Постанова Верховного Суду в складі судової палати із розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів Касаційного адміністративного суду від 26 березня 2024 р. в справі №200/773/20-а. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/2024_03_26_200_773_20

4. Руслана Гаврилюк, Петро Пацурківський. Воєнна доктрина податкового права України на терезах Феміди: полемічні нотатки. *Право України*. 2025. №5. С. 122-141.

Жукевич Ігор Васильович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права імені академіка УАН, о. Івана Луцького

Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»

(м. Івано-Франківськ, Україна)

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

З початку 21 століття поступово, в рамках електронного правосуддя, було запроваджено окремі додатки та системи для спрощення та пришвидшення роботи судів, а також для забезпечення більшої відкритості правосуддя для громадськості. Разом з тим, актуальним питанням дотепер залишається

подальший аналіз впливу цифровізації судового процесу щодо практичного виконання рішень [1]. У даному контексті важливе значення має судовий контроль за виконанням судових рішень у цивільних справах здійснюваним судом, який розглянув справу як суд першої інстанції [2].

Аналіз справедливого електронного провадження щодо виконання рішень (ефективність, рівність сторін та інші принципи) починається з питання застосування статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейської конвенції з прав людини) (далі - ЄКПЛ) у таких провадженнях. У 2010 році Рада Європи опублікувала Висновок № 13 (2010) щодо ролі суддів у виконанні судових рішень, в якому зазначила, що виконання слід розуміти як виконання судових рішень, а також інших судових або позасудових виконавчих документів. Ефективне виконання обов'язкового судового рішення є фундаментальним елементом верховенства права. Незалежність та право на справедливий суд марні, якщо рішення не виконується [3].

Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) не вказує на те, що право на справедливий суд поширюється лише на судові процеси, а не на виконавчі провадження. Однак у знаковій справі «Hornsby проти Греції» ЄСПЛ постановив, що виконання рішення, винесеного будь-яким судом, має розглядатися як невід'ємна частина «судового розгляду» [4]. Отже, стандарти права на справедливий суд, встановлені статтею 6 ЄКПЛ, повинні застосовуватися у виконавчих провадженнях, а це означає, що виконання має забезпечувати реальний захист прав людини. Також суд постановив, що заявлене право фактично не набуває чинності до моменту його виконання [5]. Право на справедливий суд було б ілюзорним, якби національна правова система дозволяла остаточному, обов'язковому судовому рішенню залишатися нечинним на шкоду одній зі сторін [4]. Таким чином, ефективне виконання судових рішень є невід'ємною частиною права на справедливий суд.

У свою чергу, для забезпечення ефективних засобів правового захисту та виконання виконавчих документів, виконавче провадження має бути

оперативним. Перша процесуальна гарантія розумної тривалості виконавчого провадження може бути досягнута, коли можна використовувати засоби електронного зв'язку [6]. Наприклад, для подання скарги відповідно до Розділу VII «СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ» Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [2]. Однак нині чинна редакція ЦПК України передбачає лише можливість подання скарги у письмовій формі: «Скарга подається в письмовій формі і підписується стороною виконавчого провадження, її представником або іншою особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи» (ч.2 ст.448 ЦПК України) [2].

Зважаючи на вказане, на наш погляд, доцільно було б внести відповідні законодавчі зміни. Зокрема, пропонуємо ч. 2 ст. 448 ЦПК України викласти у такій редакції: «2. Скарга подається в письмовій або електронній формі і підписується звичайним або електронним цифровим підписом стороною виконавчого провадження, її представником або іншою особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи».

Насамкінець, зауважимо, що цифровізація та забезпечення прозорості судового контролю через створення єдиної цифрової платформи, публічного доступу до документації виконавчого провадження та судових рішень є необхідними передумовами для подолання корупційних ризиків та підвищення довіри громадськості до судової системи. Синергія між технологічними інноваціями та механізмами виконання судових рішень забезпечить не лише формальне декларування судового захисту, але й реальне відновлення порушених цивільних прав.

Список використаних джерел:

1. Баськов В. В., Грінь А. А., Горішній О. О. Аналіз факторів, що впливають на ефективність виконання судових рішень в Україні. *Академічні візії*. 2025. №41. URL: https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1758

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15

3. Council of Europe Opinion no13 (2010), paras 6–8.
4. Hornsby v Greece App no 18357/91 (ECtHR,19 March 1997), para 40
5. Cocchiarella v Italy App no 64886/0 (ECtHR, 29 March 2006), para 88.
6. Jokubauskas R., Świerczyński M. Digitalisation of Enforcement Proceedings. *Utrecht Law Review*. 2023. №19(1). P. 20–30.

Климкович Інна Дмитрівна
аспірантка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТІВ ДОКАЗУВАННННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДІ

Завданням адміністратив ного судочинства є неупереджене, справедливе та своє часне вирішення адміністративним судом спорів у сфері публічно-правових відносин задля ефективного захисту прав та інтересів юридичних осіб, а також свобод, прав та інтересів фізичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Таке завдання адміністративного судочинства досягається за допомогою доказування, з'ясування сутності та особливостей якого має важливе процесуальне значення для ухвалення законного та справедливого судового рішення.

Учасники розгляду справи відіграють ключову роль у доказуванні, тому що між позивачем і відповідачем розподіляється обов'язок доказування. Кожна сторона повинна довести ті обставини, на яких ґрунтуються її вимоги та заперечення, крім випадків, установлених ст. 78 КАС (ч. 1 ст. 77 КАС). В адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача. Суб'єкт

владних повноважень повинен подати суду всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази у справі. У справах щодо застосування суб'єктом владних повноважень чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача у зв'язку з повідомленням ним або його близькими особами про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» обов'язок доказування покладається на відповідача (ч. 2 ст. 77 КАС). У справах щодо шкоди, заподіяної протиправними (незаконними) індивідуальними актами Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішеннями Кабінету Міністрів України обов'язок доказування покладається на позивача (ч. 3 ст. 77 КАС). У цілому слід констатувати, обов'язок доказування буде залежати від наявності відповідача як суб'єкта владних повноважень та від предмета оскарження [2].

Розгляд адміністративних справ з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень характеризується певними особливостями щодо доказування. Адміністративний суд має оцінювати докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на повному, всебічному і об'єктивному дослідженні всіх обставин справи в своїй сукупності, керуючись законом і правосві домістю. На доказування під час розгляду адміністративної справи, в тому числі пов'язаної із притягненням до адміністративної відповідальності, впливає дія принципу офіційного з'ясування всіх обставин справи. Зміст принципу офіційного з'ясування всіх обставин справи полягає в активній ролі суду під час розгляду справи, зокрема щодо виявлення та витребування доказів з власної ініціативи. В адміністративному судочинстві встановлена презумпція вини суб'єкта владних повноважень - обов'язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача – яка не є абсолютною [1, с. 688].

Зважаючи на вищенаведене, варто підсумувати, що інститут доказування в адміністративному судочинстві відіграє значущу роль, метою якого є з'ясування обставин у певній адміністративній справі та ухвалення законного й обґрунтованого вердикту у справі. Для доказування притаманна внутрішня будова, складовою якої є суб'єкти доказування, предмет доказування та стадії доказування. Для доказування властиві певні логічно послідовні фази, зокрема збір, вивчення та оцінка доказів. Кожна з фаз має як незалежне, так і залежне від інших фаз значення, що зумовлене різним змістовним наповненням доказової діяльності.

Список використаних джерел:

1. Ватаманюк Р.В. Деякі аспекти доказування в адміністративному судочинстві. Юридичний науковий електронний журнал №1/2023. С. 687-688.

2. Особливості доказування в адміністративному судочинстві URL: https://unba.org.ua/publications/9067-osoblivosti-dokazuvannya-v-administrativnomu-sudochinstvi.html

Коваль Ю.О.

аспірант ІІ року навчання кафедри публічного права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор кафедри публічного права **Пацурківський П.С.**

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ ПОДАТКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вступ. У доктрині податкового права резонно підкреслюється роль і значення принципів права в якості основоположних правових засад, що впливають на розбудову податкової системи держави. Вказані принципи також

повинні забезпечувати загальний баланс публічних та приватних інтересів учасників податкових правовідносин [1]. У свою чергу порушення цього балансу має наслідком необхідність суб'єктів податкових правовідносин захищати свої законні права та інтереси у судовому порядку. Верховний Суд, як найвищий суд у вітчизняній системі судоустрою забезпечує сталість та єдність судової практики. Перегляд судових рішень Верховним Судом є однією з процесуальних форм перевірки дотримання нижчестоящими судами завдань адміністративного судочинства, що закріплені у ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України, а саме «справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [2].

Метою дослідження є аналіз основних аспектів реалізації такого принципу податкового права України як законність у практиці Верховного Суду в умовах воєнного стану.

Методологічною основою дослідження стали антропосоціокультурний підхід, загальнонаукові принципи об'єктивності, історизму та метод системного аналізу предмету дослідження.

Виклад основних результатів дослідження. Контури принципу законності податкового права України визначаються положеннями частини другої статті 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також їх посадові особи, зобов'язані діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Зазначена норма має фундаментальне значення для формування змісту принципу законності як системоутворюючої засади функціонування публічної влади у сфері податкових правовідносин [3].

У правових позиціях Верховного Суду принцип законності інтерпретується як вимога до суб'єктів владних повноважень здійснювати свою діяльність *виключно з метою реалізації закону*, в умовах та межах, визначених

нормативно-правовими актами, не допускаючи перевищення компетенції, порушення процедурних приписів чи застосування неправомірних засобів впливу [4].

У постанові від 30 червня 2025 року у справі № 280/8083/24 Верховний Суд резюмував, що положення статті 19 Конституції України закріплюють спеціально-дозвільний тип правового регулювання діяльності органів державної влади, який базується на імперативному принципі: «заборонено все, крім дозволеного законом; дозволено лише те, що прямо передбачено законом». Зазначений підхід детермінує обмежувальний характер правового статусу органів публічної влади у податкових правовідносинах, істотно звужуючи їх дискреційні повноваження та забезпечуючи реалізацію наданої компетенції виключно в рамках положень правових норм. Тим самим створюється нормативна передумова для запобігання перевищенню влади та іншим формам зловживання з боку державних органів. Отже, органи публічної влади у податкових правовідносинах повинні діяти виключно відповідно до закону і в межах визначених ним норм, не допускаючи свавілля. *Якщо дії органу публічної влади виходять за межі його повноважень, такі дії є незаконними* [5].

Також для аналізу в рамках даного дослідження ми обрали Постанову Верховного Суду від 22 квітня 2024 року у справі № 520/1179/23. Дана судова справа вирізняється аргументацією сторін та обґрунтованістю висновків та правових позицій апеляційного суду та Верховного Суду.

Так, фабула цієї справи полягає у тому, що Товариство з обмеженою відповідальністю «Лікеро-горілчаний завод „Прайм“» (далі — позивач) отримало спирт етиловий неденатурований з акцизного складу у січні–лютому 2022 року, на підставі чого були випущені податкові векселі із терміном погашення у період з 11 квітня по 16 травня 2022 року. У зв’язку з непогашенням векселів у встановлений строк, Північне міжрегіональне управління ДПС по роботі з великими платниками податків (далі — відповідач-1), посилаючись на п. 255.7 ст. 225 ПК України та Порядок № 296/5, 22 грудня 2022 року звернулося до приватного нотаріуса із заявою для вчинення протестів

за векселями. Протести були вчинені 23 грудня 2022 року за реєстраційними номерами 160–165 [6].

Позивач не погодився з діями відповідача-1, оскільки вважав, що за вимогами підпункту 69.9 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України, в редакції станом на квітень-травень 2022 року (термін виконання зобов`язань за спірними векселями) зупинено строки, визначені податковим законодавством, в частині щодо своєчасного виконання платником своїх податкових зобов`язань із сплати податків та зборів, а тому податковий орган діяв не у відповідності до норм чинного законодавства [6].

Харківський окружний адміністративний суд рішенням від 14 березня 2023 року в задоволенні адміністративного позову відмовив, дійшовши висновку, що під час вчинення протесту векселів та виконавчих написів приватним нотаріусом дотримано положень законодавства. Другий апеляційний адміністративний суд постановою від 10 січня 2024 року рішення суду першої інстанції скасував та прийняв нове - про часткове задоволення адміністративного позову, а саме визнав протиправними дії контролюючого органу щодо вчинення протестів у неплатежі за податковими векселями [6].

Відповідач-1 не погодився із рішенням суду апеляційної інстанції, та посилаючись на порушення судом норм матеріального та процесуального права подав касаційну скаргу.

Колегія суддів Верховного Суду, перевіривши застосування норм матеріального та процесуального права судами попередніх інстанцій, зазначила, що станом на квітень - травень 2022 року (настання термінів погашення за податковими векселями позивача) положення підпункту 69.1 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» ПК України передбачали звільнення платників податків від відповідальності, визначеної ПК України, з обов`язковим виконанням таких обов`язків протягом шести місяців після припинення або скасування воєнного стану в Україні, за умови відсутності у

платника податків можливості своєчасно виконати свій податковий обов`язок [6].

Крім того встановлено, що 29 вересня 2022 року позивач звернувся до відповідача-1 із заявою-повідомленням щодо неможливості виконання платником податків обов`язків, визначених у підпункті 69.1 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» ПК України. За результатами розгляду зазначеної заяви контролюючим органом прийнято рішення про можливість виконання позивачем своїх податкових зобов`язань. Водночас, рішенням Харківського окружного адміністративного суду від 13 вересня 2023 року у справі № 520/12001/23 рішення про можливість виконання позивачем своїх податкових зобов`язань визнано протиправним та скасовано, оскільки документи, подані позивачем достеменно свідчать про неможливість своєчасного виконання ним свого податкового обов`язку [6].

Враховуючи вищенаведене, Колегія суддів Верховного Суду констатувала, що оскільки на даний час рішення про визнання позивача таким, що має можливість виконувати податковий обов`язок, у судовому порядку визнано незаконним та скасоване, то всі подальші дії відповідача-1, направлені на погашення податкових зобов`язань позивача та/або застосування до нього відповідальності, передбаченої ПК України за несвоєчасне погашення податкового векселя, в тому числі дій щодо вчинення протесту за векселем, є ***незаконними*** **[6].**

Висновок. Таким чином, Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі №520/1179/23 від 22 квітня 2024 року є зразком зваженого та обґрунтованого правозастосування. Верховний Суд неупереджено застосував норми Податкового кодексу України та Конституції України, належним чином оцінивши обставини, що свідчать про неможливість своєчасного виконання позивачем податкового обов’язку в умовах воєнного стану, і як наслідок, незаконність дій контролюючого органу щодо застосування до такого платника заходів юридичної відповідальності. Суд продемонстрував послідовність у застосуванні принципу законності,

наголосивши на обов'язку податкових органів діяти виключно в межах наданих законом повноважень, без перевищення компетенції та втручання у сферу прав платника податків.

Список використаних джерел:

1. Гетманцев Д. О. Теорія, принципи та історія податку. Правовий аспект : наук.-практ. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 496 с.

2. Кодекс адміністративного судочинства України. Закон України від 06.07.2005р. №2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

3. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

4. Постанова Верховного Суду у справі №320/1248/19 від 7 грудня 2020 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93336196

5. Постанова Верховного Суду від 30 червня 2025 року у справі № 280/8083/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128507285

6. Постанова Верховного Суду від 22 квітня 2024 року у справі № 520/1179/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118566412

Ковбасюк Анатолій Васильович

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки та особистої безпеки поліцейського факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ Донецького державного університету внутрішніх справ

(м. Кропивницький, Україна)

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА НА ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕНСІОНЕРІВ СИЛОВИХ СТРУКТУР: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

У сучасних умовах реформування системи пенсійного забезпечення в Україні особливої актуальності набуває питання належного правового захисту

пенсіонерів силових структур. Множинні звернення до судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій у зв’язку з несвоєчасним або неповним призначенням і виплатою пенсій свідчать про наявність системних недоліків як у нормативно-правовому регулюванні, так і у практиці застосування процесуального законодавства [1; 2]. Водночас спостерігається відсутність єдиного підходу у правовій аргументації органів виконавчої влади, судових інстанцій та інших суб’єктів правовідносин, що виникають між державними органами та колишніми працівниками силових відомств.

Метою цієї статті є дослідження проблем реалізації процесуального законодавства у справах щодо пенсійного забезпечення осіб, звільнених зі служби в силових структурах, а також аналіз судової аргументації як інструменту ефективного захисту їхніх прав.

Одним із ключових питань є визначення юрисдикції та правової природи відповідних спорів. Так, у справі № 340/2133/19 Верховний Суд у складі Касаційного адміністративного суду дійшов висновку, що спір щодо стягнення недоотриманої пенсії належить до адміністративної юрисдикції, оскільки Пенсійний фонд України виконує управлінські функції суб’єкта владних повноважень [3]. Такий підхід забезпечує єдність судової практики та сприяє доступу пенсіонерів до правосуддя.

Проблемним аспектом залишається дотримання процесуальних строків звернення до суду. Як свідчить практика, зокрема у справі № К/9901/12560/18, суд визнав можливим поновлення строків за наявності поважних причин — зміни законодавства, хвороби чи неналежних роз’яснень органів влади. Проте в окремих випадках суди, всупереч положенням матеріального права, відмовляють у задоволенні позовів через пропуск строку, ігноруючи приписи частини третьої статті 51 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [4], яка встановлює, що у разі невиконання органами Пенсійного фонду або іншими державними органами обов’язку з перерахунку пенсії, він має здійснюватися з дати виникнення права — без обмеження строком.

Суттєвого значення набуває питання розподілу обов'язку доказування. Як відзначено у рішеннях у справах № 404/4736/17 та № 2-а/404/27/18, саме орган Пенсійного фонду зобов'язаний довести правомірність своїх дій або бездіяльності, оскільки він володіє всією необхідною інформацією [5]. Така позиція узгоджується з частиною другою статті 77 Кодексу адміністративного судочинства України [6], відповідно до якої у справах про протиправність дій суб'єктів владних повноважень обов'язок доведення правомірності рішень покладається саме на відповідача.

Окрему увагу необхідно звернути на проблему виконання судових рішень. У справі № 404/8137/13-а встановлено, що навіть після набуття рішенням законної сили його виконання затягувалося через брак фінансування [7]. Така практика суперечить статті 129-1 Конституції України [8], яка гарантує обов'язковість виконання судових рішень. Аналогічна ситуація мала місце у справі № 340/10275/21, де суди різних інстанцій розглядали питання зміни способу та порядку виконання рішення про перерахунок пенсії відповідно до частини третьої статті 378 КАС України (редакції від 19 грудня 2024 р.) [9], яка передбачає можливість примусового стягнення у випадку невиконання рішення суб'єктом владних повноважень протягом двох місяців з дня набрання ним законної сили. Суд апеляційної інстанції, керуючись цією нормою, визнав обґрунтованими вимоги заявника про зміну способу виконання рішення.

З метою забезпечення єдності правозастосування актуальною є потреба у стандартизації судової аргументації у справах щодо пенсійного забезпечення пенсіонерів силових структур. Уніфікація підходів до побудови судових рішень — з чітким визначенням фактичних обставин, посиланням на правові норми, аналізом доказів і формулюванням логічного правового висновку — сприятиме підвищенню передбачуваності судової практики та довіри до правосуддя.

Висновки. Проблеми застосування процесуального законодавства у справах щодо пенсійного забезпечення пенсіонерів силових структур мають системний і багатовимірний характер. Судова практика у цій сфері не лише забезпечує індивідуальний захист прав громадян, але й формує стандарти дотримання

принципу верховенства права. Подальший розвиток процесуального законодавства повинен бути спрямований на розширення можливостей судового захисту соціальних прав, підвищення ефективності виконання судових рішень та забезпечення належної відповідальності органів влади за невиконання своїх зобов'язань.

Список використаних джерел:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09 лип. 2003 р. № 1058-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 49-51. Ст. 376.

2. Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серп. 2017 р. № 704. Офіційний вісник України. 2017. № 73. Ст. 2213.

3. Постанова Верховного Суду від 25 берез. 2021 р. у справі № 340/2133/19. URL : https://reyestr.court.gov.ua/.

4. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09 квіт. 1992 р. № 2262-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 29. Ст. 399.

5. Постанова Верховного Суду від 17 верес. 2020 р. у справі № 404/4736/17 ; Постанова Харківського окружного адміністративного суду від 22 трав. 2018 р. у справі № 2-а/404/27/18. URL : https://reyestr.court.gov.ua/.

6. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 лип. 2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.

7. Постанова Кіровоградського окружного адміністративного суду від 11 квіт. 2019 р. у справі № 404/8137/13-а. URL : https://reyestr.court.gov.ua/.

8. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

9. Постанова Третього апеляційного адміністративного суду від 18 січ. 2025 р. у справі № 340/10275/21. URL : https://reyestr.court.gov.ua/.

Олена Колісник
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
асистент кафедри цивільної юстиції та адвокатури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
(м. Харків, Україна)

ПРИСЯЖНІ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ: РОЛЬ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ УЧАСТІ

За загальним правилом, усі справи, що підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства, розглядаються суддею одноособово, крім п’яти категорій справ окремого провадження, які розглядає суд у складі одного судді і двох присяжних (справи, пов’язані з обмеженням, позбавленням та поновленням цивільної дієздатності фізичної особи; визнанням фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошенням її померлою; справи про усиновлення; справи про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; справи про поміщення особи, хворої на відкриту форму туберкульозу, до протитуберкульозного закладу).

Але наскільки потрібним на сьогодні є цей інститут при здійсненні судочинства? Це питання потребує ретельного наукового аналізу.

Інституту присяжних в цивільному судочинстві передував інститут народних засідателів, який виник ще у радянські часи і забезпечував представництво «трудящих» під час здійснення судочинства.

У редакції ЦПК від 18 березня 2004 р. було зазначено, що п’ять категорій справ окремого провадження (ті, що окреслені вище) розглядаються колегією у складі судді і двох народних засідателів, які при здійсненні правосуддя користуються усіма правами судді. Це положення відповідало Конституції Україні (ред. від 28 червня 1996 р.), у якій йшлося про те, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів та присяжних.

Відповідна норма ЦПК проіснувала до березня 2017 р., коли до ЦПК були внесені зміни і на заміну «народним засідателям» прийшли «присяжні». Це було пов'язано з внесенням до Конституції України змін (на підставі Закону України від 02 червня 2016 р.), в результаті яких у ст. 124 Конституції України було закріплено, що «народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних».

Як бачимо, з 2004 р. і по сьогодні представники громадськості, які спочатку виступали як народні засідателі, а потім як присяжні, й надалі продовжують брати участь у цивільному судочинстві, але виключно у справах окремого провадження і винятково у п'яти категоріях справ. Спробувавши пояснити логіку законодавця, можна припустити, що ці п'ять категорій законодавець особливо важливими для фізичної особи, а усі інші – не такими значущими.

Так, до прикладу, у результаті визнання фізичної особи недієздатною вона втрачає можливість вчиняти будь-які юридично значущі дії стосовно себе та свого майна, над нею встановлюється опіка. Дійсно, дієздатність особи втрачається, вона перестає бути повноцінним суб'єктом правовідносин, проте процедура визнання фізичної особи недієздатною чітко прописана у ЦПК. Обов'язковим доказом наявності у особи хронічного, стійкого психічного розладу, внаслідок якого особа втрачає здатність усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, є висновок судово-психіатричної експертизи. Розгляд відбувається за обов'язкової участі її адвоката та представника органу опіки та піклування. Згідно зі п. 24 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» особи, стосовно яких суд розглядає справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною, мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу. Строк дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною не може перевищувати двох років. Отже, у ЦПК передбачено достатньо процесуально-правових гарантій для ухвалення законного та обґрунтованого рішення у справі про визнання фізичної особи недієздатною. Саме тому постають питання щодо ролі та функцій, які виконують присяжні під час розгляду зазначеної категорії справ. Створюється

враження про сліпе наслідування традицій, започаткованих ще «радянщиною», без відповідного та належного підґрунтя. Уявляється, що присяжні виконують ніби роль спостерігачів за діями судді.

Так само у справах про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку до заяви про психіатричний огляд або надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку додається висновок лікаря-психіатра, а про продовження примусово амбулаторної психіатричної допомоги, про примусову госпіталізацію та її продовження - висновок комісії лікарів-психіатрів та інші відповідні матеріали. Обов'язково під час розгляду справи мають бути присутні лікар-психіатр, представник закладу з надання психіатричної допомоги, який подав заяву, адвокат чи законний представник особи, стосовно якої розглядається питання, пов'язане з наданням психіатричної допомоги. Крім того, у ЦПК передбачена обов'язкова участь прокурора, проте це положення прямо суперечить Конституції України, відповідно до ст. 131^1 якої прокуратура здійснює представництво інтересів держави в суді у виключних випадках. Тому, на наше переконання, участь прокурора у зазначеній категорії справ суперечить Конституції, а також є недоцільною, з огляду на те, що представництво інтересів особи, щодо якої вирішується певне питання, здійснює або адвокат, або законний представник.

Аналогічно справи про усиновлення чи визнання особи безвісно відсутньою розглядаються відповідно до чітко прописаного процесуального порядку. На нашу думку, включення присяжних до складу суду ставить під сумнів професійність та компетентність судді, якому нібито не довіряють.

На підставі вищевикладеного постає цілком логічне питання, чому присяжні не беруть участь у справах позовного провадження. Але ж усі вони також пов'язані із захистом прав, свобод та інтересів, зокрема, фізичних осіб. Чи може ці справи є занадто складними для присяжних з процесуальної точки зору? Безперечно, окреслена проблематика потребує подальшого дослідження та обґрунтування.

Людмила Анатоліївна Кондрат'єва
кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
ім. Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

ПАТРОНАТНА СІМ'Я ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ ДИТИНИ, ПОЗБАВЛЕНОЇ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Найкращим середовищем для життя й розвитку дитини є повноцінна сім'я, адже кожна дитина повинна зростати в сімейному колі, серед люблячих батьків, оточена атмосферою любові, що в сукупності створює оптимальні умови для гармонійного розвитку, успішної соціалізації дитини в майбутньому житті. Для кожної дитини роль сім'ї надзвичайно велика, яку неможливо переоцінити. Але, на жаль, в сучасних умовах, під час воєнних дій, створити умови для повноцінного розвитку дитини неможливо. Багато дітей проживають на окупованих територіях, на яких окупанти знущаються над ними, примушують відмовитись від рідної мови, співати російських пісень, ненавидіти все українське. Жахливе проживання в таких умовах полегшує присутність рідних батьків поруч. Набагато страшніше, коли дитина залишилася сиротою при живих батьках. Саме такі діти потребують великої уваги і підтримки з боку держави та небайдужих людей.

В сучасних умовах державна політика у сфері захисту прав дітей спрямована на пошук альтернативних форм сімейного виховання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування. Однією із таких форм є патронатна сім'я.

Питання щодо патронатної форми виховання дітей регулюється Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» [1], главою 20 Сімейного кодексу України [2], постановою Кабінету Міністрів України №

148 від 16 березня 2017 року «Деякі питання здійснення патронату над дитиною» [3], яка втратила чинність у зв'язку з прийняттям постанови Кабінету Міністрів України № 893 року від 20 серпня 2021 «Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною» [4], якою затверджується Порядок створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, порядок виплати соціальної допомоги на утримання дитини сім'ї патронатного вихователя та оплати послуг патронату, а також Типовим договором про патронат над дитиною, і стосується тимчасового догляду за дітьми в сім'ях патронатних вихователів, постановою Кабінету Міністрів України № 633 від 30 травня 2024 р. « Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання послуги патронату над дитиною» [5].

Патронат над дитиною- це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин. Разом з тим слід зауважити, що патронат, хоч і передбачає влаштування дитини в сім'ю, не є сімейною формою виховання. В першу чергу це оплачувана соціальна послуга, яку надає патронатний вихователь, а саме особа, яка за участю членів своєї родини надає послуги з догляду, виховання, а за необхідності- реабілітації дитини у своїй сім'ї. Під патронат влаштовують дітей, які потрапили у складні життєві обставини, незалежно від того, чи їм був призначений статус дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування.

Отже, сімейний патронат допомагає дітям, які втратили батьків або особи, що їх замінюють, не здійснюють свої батьківськи обов'язки внаслідок різних обставин. Встановлюється він також і щодо дітей, які зазнали жорстокого поводження в сім'ї, а також новонароджені діти, від яких відмовились матері відразу після їх народження. Держава сприяє у влаштуванні таких дітей на тимчасове проживання та виховання у патронатні сім'ї. Така форма сімейного виховання є альтернативною перебуванню дитини в інтернатному закладі.

Патронатною сім'єю можуть бути родини, які довго перебувають у шлюбі, мають спільних дітей, не молодших підліткового віку. Вік патронатних батьків, зокрема для матері- від 35 до 60 років, для батька- від 35 до 65 років. Необхідною умовою є те, що один із батьків не може поєднувати обов'язки патронатного вихователя з іншою трудовою діяльністю. Окрім цього батьки повинні пройти курси спеціальної підготовки й відповідати визначеним чинним законодавством вимогам.

Патронатна сім'я або тимчасова родина дозволяє дитині краще пристосовуватись до життя в суспільстві. Послуги патронату передбачають роботу з біологічною сім'єю, що дозволяє кожній дитині повернутись згодом до своїх батьків. Коли це неможливо, для дитини шукають прийомну родину або ж опікунів.

До сім'ї патронатного вихователя можуть бути влаштовані діти віком від народження до 18 років, одночасно влаштовані можуть бути тільки діти, які є рідними братами та сестрами, або ж діти, які виховувалися в одній сім'ї.

Термін перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя визначається відповідно до індивідуальних потреб дитини, виявлених обставин та їх впливу на стан дитини та не повинен бути більшим трьох місяців. В особливих випадках за рішенням органу опіки та піклування термін перебування під патронатом може бути продовжений, однак загалом не повинен бути більшим за 6 місяців. І протягом цього строку ведеться пошук або прийомної сім'ї, або усиновлювачів чи опікунів для такої дитини. На період воєнного стану дитина може залишатись в патронатній родині понад встановлений строк, якщо суд розглядає справу про позбавлення батьків дитини батьківських прав, або якщо батьки дитини перебувають на тимчасово окупованій території чи в зоні бойових дій.

Дитина, яку передають під патронат, зберігає за собою права, надані їй чиннним законодавством з народження. Так, для влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Влаштування дитини в сім'ю

патронатного вихователя здійснюється за письмової згоди її батьків, інших законних представників. Якщо мати чи батько дитини є неповнолітніми, окрім їхньої згоди на влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя потрібна також і згода їхніх батьків.

Влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя здійснюється без згоди біологічних батьків, законних представників дитини у разі відібрання у них дитини, відсутності відомостей про місце їх перебування, а також за наявності безпосередньої загрози життю або здоров'ю самої ж дитини. На період перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя за нею зберігається право на аліменти, пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку зі втратою годувальника, які вона мала до влаштування в сім'ю патронатного вихователя. За такою дитиною зберігається також право підтримувати особисті контакти з батьками та іншими родичами.

Договір про патронат над дитиною, відповідно до глави 20 Сімейного кодексу України, припиняється у разі прийняття органом опіки та піклування рішення про повернення дитини до її батьків, інших законних представників, її усиновлення, встановлення над нею опіки чи піклування, влаштування її на виховання в сім'ю громадян (прийомну сім'ю чи дитячий будинок сімейного типу) або до дитячого закладу, закладу охорони здоров'я, навчального або іншого закладу, а також у разі досягнення дитиною повноліття, смерті дитини чи патронатного вихователя.

Договір про патронат над дитиною може бути розірваний за згодою сторін або за рішенням органу опіки та піклування, суду у разі невиконання патронатним вихователем своїх обов'язків за договором.

В умовах війни, що триває в Україні, встановлюються певні правила, що стосуються переміщення таких сімей. Так, відповідно до пп. 36,37,38 Постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2022 року № 581 « Про внесення змін до Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя» [6] у разі виникнення загрози життю чи здоров'ю дитини під час

дії надзвичайного або воєнного стану сім'я патронатного вихователя може переміститися разом з дитино на безпечну територію. При цьому патронатний вихователь зобов'язаний негайно повідомити, зокрема, засобами електронного зв'язку батькам/ законним представникам дитини, службі виконавчого органу, що передав дитину під патронат, або службі у справах дітей обласної військової адміністрації про обставини, намір та маршрут переміщення на безпечну територію. Якщо сім'я патронатного вихователя не може або не хоче переміщуватися за поданням служби у справах дітей, сільський, селищний, міський голова приймає рішення про припинення договору про патронат і подальше влаштування дитини та переміщення її на безпечну територію. У разі прийняття рішення про переміщення сім'ї патронатного вихователя разом із дитиною, яка перебуває під патронатом, сільський, селищний, міський голова повинен визначити та погодити місце тимчасового переміщення, сприяти сім'ї у переміщенні та зобов'язаний надати допомогу у випадку евакуації.

Отже, основне завдання патронатних вихователів - надавати професійну допомогу дитині, поки її біологічні батьки вирішують свої проблеми, а також повернути дитину у свою сім'ю або знайти інші форми влаштування, що відповідають інтересам самої дитини. З моменту передачі дитини під патронат саме патронатний вихователь несе повну відповідальність за життя, збереження та покращення здоров'я дитини. Саме такий вихователь професійно та майстерно налагоджує стосунки з дитиною, яка розлучена зі своїми батьками, оцінює її потреби, створює комфортні умови для розвитку та соціально-психологічної реабілітації дитини, формування чи підтримки важливих для неї родинних стосунків, а також готує дитину до повернення у свою родину, або допомагає налагодженню контактів дитини з її новою сім'єю. А в цей час фахівці повинні надавати комплекс послуг для біологічних батьків дитини, щоб вирішити проблеми, що призвели до розлучення їх з дитиною.

Використана література:

1. Закон України « Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» : Закон

України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 10, ст.99) Із змінами, внесеними згідно із Законом

№ 2671-VIII від 17.01.2019, ВВР, 2019, № 18, ст.73

2. Сімейний кодекс України : закон України від 10.01.2002 № 2947-III, ред. від 28.08.2018 // БД «Законодавство України» / ВР України. : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2947-14 .

3. Постанова Кабінету Міністрів України № 148 від 16 березня 2017 року « Деякі питання здійснення патронату над дитиною» Постанова втратила чинність на підставі прийняття Постанови Кабінету Міністрів України **№ 893 від 20.08.2021**

4. Постанова Кабінету Міністрів України № 893 року від 20 серпня 2021 «Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною»

https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-zahistu-prav-ditini-ta-a893

5. Постанова Кабінету Міністрів України № 633 від 30 травня 2024 р. « Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання послуги патронату над дитиною» https://ips.ligazakon.net/document/KP240633

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2022 року № 581 « Про внесення змін до Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-2022-%D0%BF#Text

Крейтер Артем Олегович
аспірант Науково-дослідного
інституту публічного права

ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ МАЮТЬ СПЕЦІАЛЬНІ ЗВАННЯ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Межа та міра дисциплінарної відповідальності встановлюються спеціальними нормативно-правовим актами, які регламентують службово-трудову діяльність суб'єктів відповідних суспільних відносин [3, с.171]. Процедура здійснення дисциплінарних проваджень щодо працівників Бюро економічної безпеки України реалізується, переважно, на базі положень Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», Закону України «Про державну службу», Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України», Кодексу законів про працю України, Положення про дисциплінарну комісію Бюро економічної безпеки України, затверджене Наказом Бюро економічної безпеки України № 15 від 24 січня 2022 року тощо.

Як зазначають В.Б. Пчелін та Г.В. Звірянський, юридична відповідальність працівників Бюро економічної безпеки України є одним із найбільш дієвих засобів щодо дотримання законності та дисципліни під час реалізації ними своїх функцій, завдань і повноважень. Сутність зазначеної відповідальності може бути встановлена на нормативно-правовому рівні як міра регулятивного впливу на поведінку зазначених працівників, яка вчиняється внаслідок відхилення від дозволених законодавством правил. Працівники Бюро економічної безпеки України можуть бути притягнуті також й до адміністративної, кримінальної, матеріальної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності. Водночас, найбільш значущі прогалини нормативно-правової регламентації зазначеної сфери відносин пов'язані саме з недосконалістю нормативних засад притягнення таких працівників до матеріальної та дисциплінарної відповідальності. Зазначений стан справ

повинно бути виправлено шляхом змін чинного законодавства, на основі положень якого реалізується нормативно-правова регламентація правил притягнення працівників Бюро економічної безпеки до певного виду юридичної відповідальності, а також прийняття нових нормативно-правових актів [4, с. 41].

Згідно із Положенням про дисциплінарну комісію Бюро економічної безпеки України, дисциплінарне провадження – це процедура збору та розгляду Комісією матеріалів дисциплінарної справи [2]. Дисциплінарне провадження розпочинається на підставі наказу Бюро економічної безпеки, у якому встановлюються строки проведення службового розслідування певним підрозділом внутрішнього контролю (у випадку його проведення) та часові рамки здійснення Комісією дисциплінарного провадження. Тривалість дисциплінарного провадження щодо зазначеного працівника не може перевищувати 45 календарних днів.

Законом України «Про бюро економічної безпеки України», визначено підстави притягнення осіб, що мають спеціальні звання Бюро економічної безпеки України, до певного виду дисциплінарної відповідальності за такі проступки: незаконне розголошення інформації з обмеженим доступом, що стала їм відома у зв'язку з виконанням ними своїх повноважень; публічне висловлювання, що є порушенням презумпції невинуватості; невиконання чи неналежне виконання обов'язків; перевищення повноважень, якщо таке перевищення не містить складу кримінального або адміністративного правопорушення; порушення правил професійної етики; негативні результати перевірки на доброчесність або моніторингу способу життя працівника; використання повноважень в особистих (приватних) цілях або неправомірних інтересах інших осіб; інші підстави, передбачені Законом України «Про державну службу» для працівників Бюро економічної безпеки України, якщо вони є державними службовцями, або Дисциплінарним статутом Національної поліції України для працівників, що мають спеціальні звання Бюро економічної

безпеки України, або Кодексом законів про працю України для інших працівників Бюро економічної безпеки України [1].

Отже, дисциплінарне провадження щодо осіб, які мають спеціальні звання Бюро економічної безпеки України, регламентується широким колом нормативних актів різної юридичної сили. Удосконалення правової діяльності Бюро економічної безпеки України може здійснюватися шляхом внесення змін до чинного законодавства, на основі якого здійснюється нормативно-правове врегулювання вказаних суспільних відносин, а також прийняття нових нормативно-правових актів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про бюро економічної безпеки України». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 23, ст.197 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20/conv#n437

2. Положення про дисциплінарну комісію Бюро економічної безпеки України. Затверджено Наказом Бюро економічної безпеки України 25 вересня 2025 року № 175 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1567-25#Text

3. Полянський А. О. Адміністративно-правові засади взаємодії судово-експертних установ з правоохоронними органами : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2021. 406 с.

4. Пчелін В.Б., Звірянський Г.В. Особливості нормативно-правової регламентації юридичної відповідальності працівників Бюро економічної безпеки України. Право і безпека – Law and Safety. 2023. № 3 (90) С. 32-43.

Крушинський Сергій Антонович
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри кримінального права та процесу
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)

ПРИМИРЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО І ПІДОЗРЮВАНОГО (ОБВИНУВАЧЕНОГО) ЯК ПЕРЕДУМОВА АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

Сучасний етап розвитку правової системи України характеризується пошуком ефективних, гуманних і справедливих форм реагування на правопорушення та врегулювання конфліктів. Традиційна судова система, попри свою визначальну роль у забезпеченні правопорядку, не завжди спроможна забезпечити своєчасне, економічно виправдане та прийнятне для всіх сторін вирішення спору. Велике навантаження судів, надмірний формалізм процедур актуалізують необхідність запровадження альтернативних способів вирішення спорів. Як зазначають дослідники, забезпечення засади процесуальної економії, швидке поновлення прав учасників процесу, зниження витрат держави на здійснення кримінального провадження – це основні переваги застосування альтернативних способів вирішення спорів [1, с. 9].

Протягом останнього десятиліття ця проблематика залишається однією з найбільш обговорюваних і актуальних, зокрема, й щодо вирішення кримінальних конфліктів. Поняття медіації і відновного правосуддя міцно увійшли в сучасний правовий дискурс як важливі складові реформування системи правосуддя та побудови ефективної моделі врегулювання конфліктів у суспільстві. Медіація виступає дієвим інструментом позасудового врегулювання спорів, який дозволяє сторонам самостійно дійти згоди за допомогою нейтрального посередника. Водночас, концепція відновного правосуддя передбачає переорієнтацію кримінальної політики з покарання на

відновлення – відшкодування шкоди, примирення між потерпілим і правопорушником. В обох зазначених випадках примирення між сторонами кримінального конфлікту є передумовою його успішного вирішення в альтернативному (позасудовому або спрощеному) порядку.

Акт примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) може мати різні правові наслідки: 1) бути підставою для звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 46 КК України); 2) бути підставою для ухвалення вироку у спрощеному порядку (у разі укладення угоди про примирення – ст. 475 КПК України); 3) бути підставою для закриття кримінального провадження (у разі, якщо потерпілий внаслідок примирення відмовиться від обвинувачення – п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Укладення угоди про примирення лише спрощує порядок кримінального провадження, але обвинувачений все одно притягується до кримінальної відповідальності. Хоча і це дає підстави вченим відносити провадження на підставі угоди про примирення до форм альтернативного вирішення кримінальних конфліктів [1, с. 27]. Водночас, у випадках, передбачених ст. 46 КК України і п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається, що дійсно є реальною альтернативою традиційному кримінальному переслідуванню, адже дозволяє досягти відновлення справедливості без застосування репресивних заходів, враховуючи як інтереси потерпілого, так і можливість виправлення правопорушника без притягнення до кримінальної відповідальності.

Щоправда, повністю ототожнювати примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) і відмову потерпілого від обвинувачення не можна. На відміну від відмови потерпілого від обвинувачення, яке здійснюється незалежно від позиції підозрюваного (обвинуваченого), примирення є двостороннім актом, що вимагає волевиявлення певної спрямованості як зі сторони потерпілого, так і зі сторони особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Особливе значення має саме спрямованість примирення – це вирішення кримінально-правового конфлікту без залучення правоохоронних і судових органів, шляхом

самостійного залагодження суперечностей. Примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим), відсутність відповідних претензій може бути однією з причин відмови потерпілого від обвинувачення [2, с. 217].

16 листопада 2021 року законодавець ухвалив довгоочікуваний Закон України «Про медіацію», який визначив засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою [3]. Зокрема, дія цього Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з врегулюванням конфліктів у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим). Водночас, до КПК України не було внесено зміни, які б передбачили процедуру медіації у кримінальному судочинстві, статус медіатора та наслідки для перебігу кримінального провадження.

Безумовно, досягнути примирення сторін кримінального конфлікту в усіх кримінальних провадженнях апріорі неможливо. Однак як мінімум у тих провадженнях, які розпочинаються не інакше, як за скаргою потерпілого (у формі приватного обвинувачення) повинні бути передбачені примирні (медіаційні) процедури.

У зв'язку з цим виникає питання – як же спрямувати кримінальне провадження таким чином, щоб досягти примирення сторін кримінального конфлікту? По-перше, пригадаємо історію. Ще Статут кримінального судочинства 1864 року передбачав здійснення кримінальних проваджень у мирових суддів, особливістю яких було серед іншого те, що у справах, які могли бути припинені примиренням сторін, мировий суддя зобов'язаний був схиляти їх до примирення і лише у разі неуспіху – приступати до ухвалення вироку. Примирення обвинуваченого з потерпілим у передбачених законом випадках виступало підставою для закінчення судового переслідування (закриття провадження) [4, с. 199-200].

По-друге, звернемось до досвіду застосування медіації у кримінальному судочинстві європейських держав. Наприклад, відповідно до ст. 380 КПК ФРН

притягнення до кримінальної відповідальності за окремі кримінальні правопорушення (порушення меж власності, образу, порушення таємниці листування, тілесні ушкодження, погрозу вчиненням тяжкого кримінального злочину та заподіяння шкоди тощо) може бути розпочате виключно після невдалої спроби примирення примирною комісією, яка призначається управлінням юстиції. При цьому, під час пред'явлення приватного обвинувачення позивач повинен подати сертифікат, який підтверджує, що була спроба примирення [5].

Кримінальне судочинство Польщі також передбачає подібні примирні процедури. Так, відповідно до ст. 489 КПК Польщі основному судовому засіданні передує примирне засідання, яке проводиться суддею або судовим референтом. На прохання або за згодою сторін суд може замість примирного засідання визначити відповідний строк для проведення медіаційного провадження [6].

Зазначений підхід можна було б використати і в Україні, передбачивши, наприклад, обов'язок органів, які ведуть кримінальний процес (слідчого, прокурора, суду), сприяти примиренню потерпілого і підозрюваного (обвинуваченого) у провадженні у формі приватного обвинувачення та можливість зупинення кримінального провадження на певних строк з метою проведення медіаційних процедур.

Список використаних джерел:

1. Альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному провадженні / Волкотруб С. Г., Крушинський С. А., Луцик В. В. та ін.; під ред. У. Гелльманна, В. В. Луцика. Хмельницький: ХУУП, 2015. 204 с.

2. Крушинський С. А. Відмова потерпілого (приватного обвинувача) від обвинувачення: поняття, порядок здійснення та правові наслідки. *Університетські наукові записки*. 2015. № 2. С. 212-220.

3. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 року. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text.

4. Оборонова І. В. Диференціація провадження в суді першої інстанції за Статутом кримінального судочинства 1864 року. *Університетські наукові записки*. 2021. № 6 (84). С. 197-207.

5. German Code of Criminal Procedure (Strafprozeßordnung). *Federal Ministry of Justice.* URL: https://cutt.ly/8r96fSEK.

6. Kodeks postępowania karnego. *Kancelaria Sejmu Rzeczpospolitej Polskiej* (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r.). URL: https://cutt.ly/nr96f3RW.

Кузняк Андрій Віталійович

аспірант кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

ФОРМАЛІЗМ ТА НАДМІРНИЙ ФОРМАЛІЗМ В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ

Кожній особі гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування та державної влади, їхніх посадових і службових осіб. Таке оскарження здійснюється в порядку адміністративного судочинства. Ефективності такого оскарження сприяє формалізм як явище позитивне. Надмірний формалізм під час правозастосування адміністративного суду може стати на заваді дотримання прав, свобод та інтересів осіб, належному виконанні завдань судочинства.

Вагомою проблемою, що потребує вирішення в судовій практиці та законодавстві, залишається надмірна формалізація норм процесуального права, яка ускладнює рівень доступності до ефективного захисту. Це стосується, в тому числі й, необґрунтовано складних правил подання процесуальних документів до суду, що негативно впливає на рівень права доступу до правосуддя [1, с. 435].

Існують випадки, коли суди відправляють правосуддя, застосовуючи надмірний формалізм під час тлумачення процесуальних норм. Формалізм, як певна вимога, щодо дотримання процедур - є необхідністю для дотримання правопорядку, проте надмірний формалізм вважається перепоною для ефективного та реального доступу до суду. Тобто, формалізм - це фундамент забезпечення права на справедливий суд. Водночас, деякі вчені визначають його як загрозу встановленню істини у справі. За своїм змістом надмірний формалізм - це своєрідне звужене тлумачення процесуальної норми до тієї міри, поки таке звуження вже не відповідає принципам права або порушення права стає очевидним [2, с. 62].

Досить часто надмірний формалізм присутній в процесуальній діяльності судів під час розгляду справи та перегляду судових рішень. Інколи суди вищих інстанцій встановлюють допущення судом нижчої інстанції надмірного формалізму.

Так, постановою Сьомого апеляційного чуду від 11 жовтня 2024 року в справі № 720/560/24 за позовом ОСОБА_1 до поліцейського першого взводу третьої роти першого батальйону УПП в Чернівецькій області, Департаменту патрульної поліції Національної поліції України про скасування постанови про накладення адміністративного стягнення встановлено, що позовну заяву залишено без розгляду, оскільки представник позивача, був у належний спосіб повідомлений про дату, час а місце розгляду справи, двічі не з`являвся в судові засідання, в той час як причини неявки суду не повідомив. Скасовуючи таку ухвалу, апеляційний суд дійшов висновку про допущення судом першої інстанції надмірного формалізму, адже ним не враховано, що залишення позову без розгляду згідно ч. 5 статті 205, п. 4 ч. 1 статті 240 КАС України можна виключно за наявності сукупності таких умов: а) відсутність заяви позивача щодо розгляду судової справи за його відсутності; б) належне повідомлення позивача про час, місце і дату судового засідання; в) неможливість розгляду справи по суті в той час як відсутній позивач; ґ) відсутність вимоги відповідача про розгляд судової справи по суті на підставі наявних у справі доказів; г)

неявка позивача в судове засідання (підготовче засідання) за відсутності поважних причин або неповідомлення позивачем про причини такої неявки.

В постанові Шостого апеляційного адміністративного суду від 11 грудня 2024 року в справі № 320/11339/22 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю "Синергія ОІЛ" до Броварського відділу державної виконавчої служби у Броварському районі Київської області про визнання протиправним та скасування постанов, встановлено, що суд першої інстанції безпідставно дійшов висновку про непідтвердження обсягу повноважень директора позивача. Колегія суддів дійшла висновку, що повертаючи позовну заяву, адміністративний суд першої інстанції припустився надмірного формалізму, чим порушив процесуальні норми. Водночас, апеляційний суд в своєму рішенні звернув увагу, що ЄСПЛ звертає увагу, що надмірний формалізм може суперечити вимозі закону щодо забезпечення практичного та ефективного права на доступ до суду, що передбачено п.1 ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це, в основному, відбувається якщо здійснено особливо вузьке тлумачення процесуальної норми, що має наслідком перешкоджанню розгляду скарг заявника по суті та порушення права на ефективний судовий захист. Європейський суд з прав людини здійснив розмежування формалізму та надмірного формалізму. Так, формалізм є явищем необхідним та позитивним, так як забезпечує дотримання адміністративними судами процесу. Водночас, надмірний формалізм заважає ефективному та практичному доступу до суду. Крім того, формалізм не є надмірним, якщо здійснює сприяння належному здійсненню правосуддя та правовій визначеності. Рішеннями ЄСПЛ встановлено, що право на доступ до правосуддя повинно бути ефективним і знайти застосування на практиці. Для того, щоб право особи на доступ до суду було ефективним, особа має мати реальну можливість оскаржувати дію, якою порушуються її права. Надто суворе трактування певного процесуального правила може мати наслідком позбавлення осіб права звертатися до суду (надмірний формалізм) (рішення у справах «Bellet v. France» та «Nunes Dias v. Portugal», «Perez de Rada Cavanilles v. Spain», «Zubac v.

Croatia», «Beles and Others v. the Czech Republic», «Walchli v. France», «Kutic v. Croatia».

Отже, формалізм є явищем позитивним та вкрай необхідним, адже забезпечує дотримання адміністративним судом правил розгляду справи, правову визначеність та належне здійснення правосуддя. Формалізм – це підґрунтя забезпечення права на справедливий судовий розгляд. Надмірний формалізм є перешкодою реальному та ефективному доступу до правосуддя, що може проявлятися в певному звуженому тлумаченні процесуальної норми до такої міри, що робить її такою, що не відповідає загальним принципам права. Надмірний формалізм проявляється тоді, коли строгість певних правил переважає над прагненням забезпечити доступність і справедливість суду, що є порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Список використаних джерел:

1. Погорецький М.А., Старенький О.С. Право на апеляційне оскарження у кримінальному провадженні: стандарти європейського суду з прав людини та їх імплементація в Україні. Випуск No 03, 2025, частина 2. С.429-437.

2. Шестопал К.Є. Касаційні фільтри в світлі права на доступ до правосуддя: конституційно – порівняльне дослідження. Дис. … доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2025. 227 с.

Легких Кирило Вікторович
кандидат юридичних наук, доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

ПОПЕРЕДНЯ ОЦІНКА ДОКАЗІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: В ПОШУКАХ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЇ ПРОЦЕСУ

Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду є основою кримінального провадження [1]. Відкладене правосуддя очевидно не забезпечить захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень та не сприятиме застосуванню належної правової процедури. Кадрова криза та постійний відтік суддів з системи, навіть за наявних перспектив її наповнення в результаті конкурсних процедур, потребують переоцінки підходів до ефективності учинення правосуддя. Однією з можливих моделей оптимізації кримінального судочинства є системне зменшення кількості кримінальних проваджень (справ), які розглядаються судами по суті.

Характеризуючи процесуальну економію як одну із засад кримінального судочинства, І.М. Канюка [2] підкреслювала, що завданням такої економії є оптимізація кримінально-процесуальної форми та раціоналізація кримінально-процесуальної діяльності шляхом її пришвидшення, спрощення та здешевлення. Авторка пропонувала закріпити ідею процесуальної економії в КПК України наступним чином: «Кримінальне провадження здійснюється у спосіб, що забезпечує раціональне та економне використання зусиль, час та витрат його учасників з метою виконання завдань, зазначених у ст. 2 цього Кодексу». Та навіть без нормативного закріплення в тексті КПК України, підтримуємо думку про те, що дієвості будь-якій процедурі надає саме раціональність та

економність, особливо в умовах критичного перевантаження судів та неможливості забезпечити швидкий розгляд справ.

Чинна редакція КПК України передбачає, що процесуальну економію шляхом попередньої оцінки доказів забезпечує прокурор. Г.П. Нижник, окреслюючи роль прокурора в оцінці зібраних доказів та прийняття рішень щодо завершення досудового розслідування [3, 149], виснує, що в зазначеній стадії кримінального провадження прокурор фактично визначає, які матеріали відповідають вимогам закону і можуть бути використані в суді. Реалізуючи функцію процесуального керівництва, прокурор виступає як центральна фігура, уповноважена на ухвалення ключових рішень щодо подальшого руху кримінальної справи, й на завершальному етапі досудового розслідування фіналізує оцінку всієї зібраної доказової інформації [3, 150].

Цілком погоджуючись із наведеними вище висновками, дозволю собі висловити сумнів у ефективності такого механізму попередньої оцінки доказів. Ураховуючи вимоги КПК України, докази повинні бути перевірені за критеріями належності та допустимості. Суд, на відміну від прокурора, наділений правом ухвалювати процесуальні рішення щодо недопустимості доказів (зокрема й очевидної), а також надавати оцінку достатності доказів у їх взаємозв’язку, для ухвалення відповідного остаточного рішення. Прокурор, як суб’єкт оцінки доказів, такими повноваженнями та процесуальними можливостями не наділений (окрім можливості ухвалення рішення про закриття кримінального провадження), що породжує процесуальну невизначеність: для різних прокурорів один й той самий обсяг доказів може бути достатнім (або недостатнім) для звернення з обвинувальним актом до суду.

Опосередковано зазначений вище висновок підтверджується п.11.20 Наказу Генерального прокурора № 309 від 30.09.2021 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» [4], у відповідності до якого на процесуального керівника покладається обов’язок, у разі закриття кримінального провадження щодо підозрюваного, впродовж 3 діб із часу прийняття рішення для перевірки його законності та обґрунтованості надавати

матеріали кримінального провадження керівнику прокуратури відповідного рівня або його першому заступнику чи заступнику згідно з компетенцією.

У відповідності до вимог ч. 6 ст. 36 КПК України [1], Генеральний прокурор, керівник обласної прокуратури, керівник окружної прокуратури, їх перші заступники та заступники при здійсненні нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування мають право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих та прокурорів нижчого рівня у межах строків досудового розслідування, передбачених статтею 219 цього Кодексу. Про скасування таких постанов повідомляється прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення відповідного досудового розслідування. Скасування незаконних та необґрунтованих постанов детективів Національного антикорупційного бюро України та прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури може бути здійснено Генеральним прокурором або особою, яка виконує його обов'язки, чи керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Очевидно, що триваюча можливість перевірки та скасування постанови прокурора про закриття кримінального провадження дотриманню принципу правової визначеності не сприяє.

Окрім зазначеного вище, перед процесуальним керівником постає питання необхідності оцінки власної діяльності протягом досудового розслідування, що породжує обґрунтований сумнів щодо можливості об’єктивно оцінити результати досудового розслідування (та процесуального керівництва ним). Одним з можливих шляхів вирішення зазначеної проблеми є передання усіх матеріалів кримінального провадження прокурору, який процесуальне керівництво не здійснював, з метою ухвалення об’єктивного рішення щодо достатності, належності та допустимості доказів для звернення з обвинувальним актом до суду.

Однак економія процесу можлива не тільки в стадії закінчення кримінального провадження. Ураховуючи процесуальні можливості суду ухвалювати рішення про допустимість доказів, оцінювати їх у системному взаємозв’язку з точки зору належності та достатності для ухвалення

відповідного рішення, цілком логічним є передання функції попередньої оцінки доказів суду, який розглядатиме справу по суті.

Запровадження зазначеного механізму потребує змін до КПК України, зокрема в частині надання суду, в стадії підготовчого провадження, процесуальної можливості оцінки всіх доказів сторін за критеріями допустимості, належності, достатності та ухвалення відповідного рішення за наслідками такої оцінки (зокрема, про закриття провадження через невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді й вичерпання можливості їх отримати). Пропонований механізм дозволить (1) оцінити перспективи розгляду справи по суті, (2) забезпечить суд достатньою інформацією для застосування (або незастосування) заходів забезпечення кримінального провадження в питаннях запобіжного заходу, (3) оптимізує порядок дослідження доказів (та обсяг доказів, що підлягають дослідженню), (4) зменшить кількість кримінальних проваджень, які розглядатимуться судами по суті.

Список використаних джерел:

1.Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465117#Text (дата звернення: 13.10.2025).

2. *Канюка І.М.* Принцип процесуальної економії в кримінальному судочинстві України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 238 с.

3. *Нижник Г.П.* Роль прокурора на завершальному етапі досудового розслідування: дис. … докт. філософ.: 081 – Право. Національний університет «Острозька академія», Острог, 2025. 213 с.

4. Наказ Генерального прокурора № 309 від 30 вересня 2021 року «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text (дата звернення: 13.10.2025).

Максимюк Олександр Дмитрович
кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії права
та прав людини Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

РЕФЛЕКСИВНЕ МИСЛЕННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІ

Професійна діяльність суддів супроводжується низкою підвищених вимог до різного роду суджень, знань та вмінь, основними серед яких є рефлексивні здібності, які дозволяють їм критично оцінювати факти, шукати додаткові докази, здобувати нові дані, які або підтверджують щось, або спростовують.

Що є рефлексією? Відповідь на це питання знаходимо перш за все у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, який одним із визначення цього поняття вказує як осмислення людиною власних дій, діяльність самопізнання [1, с. 1218]. На сьогодні в літературі рефлексивне мислення часто називають критичним. Хоча відомий американський вчений Джон Дьюї у своїй праці використовував термін «рефлексивне мислення», яке визначав як активне, наполегливе та ретельне розмірковування над певними переконаннями чи формами знань у світлі підстав, на яких вони ґрунтуються, та висновків, до яких вони ведуть. На його думку, якщо людина стикається з певною проблемою, то в неї з'являється припущення про її можливе розв'язання. Отож, «якщо таке припущення просто приймається, то ми маємо некритичне мислення, мінімум рефлексії. Натомість міркувати, рефлексувати означає шукати додаткові докази, нові дані, які або підтвердять припущення, або ж зроблять очевидними його абсурдність і недоречність… Рефлексивне мислення коротко може бути описане як рішення суду, виконання якого було призупинене для подальшого розслідування…» [2, с. 6, 13].

Не заглиблюючись у дискусію стосовно того яким терміном потрібно користуватися: чи рефлексивне, чи критичне мислення, виходимо з того, що ці два поняття є синонімами.

Когнітивна діяльність судді відрізняється багатоплановістю, перевантаженістю оперативної пам'яті, передбаченням різноманітних варіантів можливого розвитку судового слідства, оперативним аналізом отриманої інформації та правовою концептуальністю. Всі особисті джерела інформації піддаються критичному аналізу з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей відповідних осіб. Складні, заплутані ситуації підлягають систематизації, іноді графічному відображенню.

За допомогою рефлексивних здібностей суддя здійснює також і реконструктивну функцію, яка полягає у поточному і завершальному аналізі усієї зібраної у справі інформації, остаточною метою якого є винесення справедливого, відповідно до чинного законодавства вироку або рішення. У реконструктивній діяльності реалізуються загальний і спеціальний інтелект, пам'ять, уява, аналітичне та синтетичне мислення, інтуїція. Мислення судді повинно відрізнятись об'єктивністю, всесторонністю, конкретністю та певністю. Інтуїція та уява беруть участь лише в оцінці інформації на початкових етапах дослідження доказів [3, с. 147].

Як суддя має мислити рефлексивно (критично)? В цілому, як вважає Віталій Надурак, для того, щоб критично мислити, потрібно дотримуватися трьох складових, зокрема перша складова передбачає засвоєння знань про стандарти правильного мислення (нормативна складова), друга складова – знань про те, як ми насправді мислимо (дескриптивна складова), та третя складова –знань про те, як здійснити перехід звичного мислення до мислення правильного (прескриптивна складова) [4, с. 135].

Зрозуміло, що для успішного критичного мислення у своїй діяльності суддя повинен використовувати усі три складові, втім найважливішою є саме прескриптивна складова, яка допомагає судді правильно рефлексивно мислити. Для того, щоб суддя міг добре критично мислити, знати правила та закони

мислення ще недостатньо. Судді необхідно вміти виявляти та долати помилки мислення та формувати правильні судження, а це вміння здобувається через практику, і то, досить тривалу. Крім того, засвоєння суддею навичок рефлексивного (критичного) мислення потребує застосування інформації не тільки із галузей права, але із таких галузей знань як філософія, логіка, психологія та інших.

Отже, за допомогою рефлексивного (критичного) мислення суддя зможе розрізняти сильні та слабкі аргументи та факти, що у подальшому допоможе прийняти вольове зважене рішення, яке базується на фактах, а не на емоціях. Ключовими аспектами критичного мислення судді є усвідомлення власних можливих упереджень та припущень, а також обґрунтованість судових рішень через формування висновків на основі належних і допустимих доказів. І нарешті, мислячи критично, суддя у своїй професійній діяльності зможе розпізнавати різні маніпуляції, які застосовують сторони у процесі, що у свою чергу допоможе йому приймати справедливі та законні рішення.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000/уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.

2. Dewey, J. (1910). How We Think. Boston, New York and Chicago: D. C. Heath.

3. Балабанова М. М., Коваль А. А. Професійні аспекти діяльності суддів апеляційного суду. *Право і безпека. 2016. № 1 (60).* С. 146-151.

4. Надурак В. Критичне мислення: поняття та практика. Філософія освіти. Philosophy of Education. 2022. 28 (2). С. 129-145.

Меленко Оксана Володимирівна
доцент кафедри публічного права,
кандидат юридичних наук Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

СИСТЕМА ЯКОСТЕЙ ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ПСИХОЛОГО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Проблема відповідальності є надзвичайно широкою, адже існує велика кількість її класифікацій, підходів до розуміння, тлумачення суті і сфер застосування. Відповідальність — це складне й багатовимірне явище, яке відображає здатність людини усвідомлювати, приймати та виконувати свої обов'язки як у сфері приватного життя, так і в професійній сфері, як перед собою, так і перед іншими людьми та суспільством. Вона передбачає вміння оцінювати наслідки власних дій чи бездіяльності та готовність приймати позитивні чи навіть негативні наслідки своїх рішень.

Враховуючи, той факт, що відповідальність безпосередньо пов'язана з особою, її розвитком, свідомістю і формується під впливом соціальних норм, моральних принципів, важливим є аналіз цього явища через призму наук психології, юридичної психології, права.

Таким чином, аналіз вчень про відповідальність в межах фрагментарного напрямку, де у вигляді психологічних детермінант відповідальності є характер, почуття, сприйняття, поведінкові реакції тощо, спонукав до висновку про те, що існує система певних ознак особистості, які дозволяють людині діяти відповідально.

Основним компонентом відповідальної особистості, щодо якого немає ніякого сумніву, є «відчуття внутрішньої необхідності». Справді, при перетворенні індивідом внутрішньої необхідності в зовнішню, проявляється вища стадія відповідальності.

Дослідження питань відповідальності доводить, що відповідальність у сенсі «активності» особистості, вміщує в себе «ініціативність» і «відповідальність». В цьому випадку, відповідальність виступає як усвідомлення людиною власної можливості виступати причиною змін у своєму житті, а також свідоме управління цією «активністю». Отже, якостями, якими повинна володіти відповідальна особа мають бути пунктуальність, сумлінність, справедливість, чесність, вірність щодо виконання обов'язку, готовність до високої відповідальності, дисциплінованість. Адже усі ці якості, вочевидь, необхідні не лише для реалізації відповідальної поведінки у чітко визначені строки, а й у межах правових норм.

Маючи цей і не тільки, набір якостей особа «свободна» діяти (чи ні). І в цьому випадку додатковими характеристиками чи навіть елементом відповідальності і, як наслідок, відповідальної особи є свобода. Слід зазначити, наскільки є широкою свобода особи, настільки є високою відповідальність; чим більший і суттєвіший зміст дії, вміщений у відповідальність, тим більшої свободи вимагає її реалізація. Немає свободи без відповідальності та відповідальності без свободи, так як шлях до свободи можливий лише через відповідальну поведінку, що сприяє успішності результату.

Для глибшого пізнання відповідальності важливим є місце волі у прийнятті особою рішень, управлінських, стратегічних ін. та ті риси, які спонукають до відповідальних дій. Адже, наприклад, у стресових ситуаціях, які вимагають мобілізації усіх сил і резервів людини, вона не може передбачити динаміку дій, і таким чином не може взяти на себе відповідальність, та гарантувати конкретний результат.

Інакше кажучи, якщо особа змушує себе бути відповідальною, то вона безвідповідальна, так як відповідальність в неї не сформована на внутрішньому фоні.

Відповідальна особа завжди оцінює реалістичність досягнення поставленої мети та прогнозує ймовірність успішного результату. Якщо на її шляху виникають перешкоди, складнощі, непередбачені обставини, подолання яких

вимагає значних вольових зусиль, вона, усвідомлюючи свободу свого вибору, ймовірніше утримається від участі в такій діяльності.

Наприклад, коли надійшло розпорядження виконати конкретні дії, надати послуги, вирішити завдання, що відповідає «внутрішній потребі», то виконавська поведінка у цьому випадку буде трансформуватися у відповідальну. Так само, коли особа докладає вольові зусилля щодо досягнення конкретної мети, і при цьому декілька разів помиляється, але спроб вона не залишає, в неї виробляється певний алгоритм оптимальної поведінки досягнення результату, за якої поступово витрачені зусилля відповідають діям, то маємо ситуацію трансформації волі у відповідальність.

У контексті юридичної психології, яка трактує відповідальність як механізм регуляції поведінки через правові норми та санкції, характеристика відповідальності розглядається переважно з точки зору особистісних якостей правопорушника, який вчинив протиправні дії та порушив закон [1,2]. В такому випадку характеристиками психологічного стану порушника виступають такі почуття, як: сором, провина, каяття, докори сумління.

Дослідники дійшли висновку, що відповідальна особа характеризується переважанням позитивних емоційних станів, таких як спокій, сміливість, впевненість, стабільність, стійкість, зосередженість, уважність та самоконтроль. Натомість протилежні їм негативні емоційні стани частіше виступають психоемоційними характеристиками вольової або виконавської поведінки. Остання проявляється переважно у нестандартних ситуаціях, які потребують значного фізичного та емоційного напруження, мобілізації психічних і фізичних ресурсів, або ж у випадках зовнішнього примусу, зокрема під впливом наказів, інструкцій чи вимог, що суперечать внутрішнім переконанням особи. Також подібна поведінка може бути зумовлена наявністю девіантних потреб і мотивів.

Сучасні наукові дослідження у сфері юридичної психології наголошують і на важливій ролі певних якостей особистості, що сприяють здатності брати на себе відповідальність не лише за власні дії, а й за інших людей. Зокрема,

особливе місце серед них займає емпатія – чуйність і сприйнятливість до стану інших. У суспільстві, що прагне до сталого розвитку, заснованого на гармонійному поєднанні правових, економічних, соціальних та екологічних процесів, зростає потреба у відповідальності, що виходить за межі особистих інтересів. Вона базується на розвитку емпатії як моральної риси. Це підкреслює не лише необхідність глибшого вивчення емпатії в межах дослідження якостей відповідальної особистості, а й практичну значущість подальших наукових розробок у сфері юридичної психології.

Таким чином, емпіричні дослідження психологічних характеристик особистості, а також її властивостей, що впливають на процеси самосприйняття, усвідомлення соціального оточення, зовнішніх обставин, власного емоційного стану та почуттів, сприятиме об’єктивному визначенню рівня відповідальності індивіда.

Список використаних джерел:

1.Бедь В.В. Юридична психологія: Навчальний посібник. Київ: Видавництво «Каравела», Львів: «Новий світ - 2000». 2023. 376 с.

2.Орбан-Лембрик Л.Е., Кощинець В.В. Юридична психологія: Навчальний посібник. Чернівці: Книги – ХХІ. 2007. 448 с.

Мічурін Євген Олександрович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна,
(м. Харків, Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

Штучний інтелект є важливим технічним досягненням сучасної епохи, що дедалі активніше впроваджується у всі сфери суспільного життя. Його застосування охоплює не лише вузькі технічні процеси, а й широке коло суспільних відносин, зокрема тих, що врегульовані правовими нормами [1, с. 4]. Технологія штучного інтелекту (або штучний інтелект - ШІ) використовується у різних сферах життя людини й здійснення правосуддя не є винятком. Причому категорії «застосування штучного інтелекту у судовому процесі» і «застосування штучного інтелекту при здійсненні правосуддя» не є рівнозначними. Друга з них є більш широкою і передбачає, крім судового процесу використання ШІ у адміністративній діяльності судів, забезпеченні доступу до правосуддя, правовій аналітиці та прогнозуванні. Хоча й при здійсненні правосуддя ШІ вже задіяно у країнах Європи. Так, у Естонії триває пілотний проект, коли ШІ бере участь у здійсненні правосуддя по майнових спорах на суму до семі тисяч євро [2]. Далі процесу впровадження ШІ у цих сферах будуть лише поглиблюватися. Відтак, актуальним є теоретичний аналіз можливостей, сутності та особливостей впровадження технології ШІ при здійсненні правосуддя.

Передусім необхідно розуміти природу самого явища яким є ШІ [3]. Функціонально ШІ являє собою математичну модель у вигляді комп'ютерної програми, що обробляє за запитом людини великі обсяги вхідної інформації та здатна генерувати на цій основі нову вихідну інформацію у вигляді текстів,

малюнків, числових та інших даних. Штучний інтелект працює за тим саме алгоритмом: він знаходить уривки потрібної (зокрема, авторської) інформації і формує з них відповідь користувачеві. На відміну від публічної бібліотеки, де знаходяться суто авторська, енциклопедична та інша достовірна інформація додатково відомсти, одержані за допомогою ШІ мають ретельно та добросовісно переперевірятися особою, що надає запит. Адже до програми штучного інтелекту потрапляють відомості різного ступеню достовірності, що беруться нею з широкого кола різних, як академічних, так і неакадемічних джерел; як відредагована, скажімо, видавництвом інформація, так і так, що не має вказаної властивості. У інтернеті може бути й хибна інформація через те, що при її завантаженні вона жодним чином не перевіряється окремими сайтами. Випадки викривлення інформації технологією ШІ відзначаються у літературі [4]. Ці вади мінімізуються, якщо ШІ бере за своїми налаштуваннями інформацію з достовірних джерел, скажімо реєстру судових рішень. Це є спеціальний (спеціально розроблений, налаштований) штучний інтелект. Тим не менше важливо розуміти, що ШІ є допоміжним інструментом, так саме як калькулятор допомагає у математичних розрахунках (замість того, щоб складати у стовпчик). У правосудді та інших сферах має залишатися можливість контролю з боку людини результатів діяльності ШІ, додаткова оцінка їх з точки зору додержання засад та норм права, їх з вірного тлумачення програмою.

Європейське законодавство покладає відповідальність за дії ШІ на особу, оскільки ця технологія не має правосуб’єктності. Особливості щодо цього вже були розглянуті у літературі [1, с. 9]. Один з можливих варіантів відповідальності за дії ШІ визначено у п. 11 Резолюції Європейського парламенту від 20 жовтня 2020р. з рекомендаціями Комісії щодо режиму цивільної відповідальності для штучного інтелекту (2020/2014(INL)) встановлює відповідальність оператора штучного інтелекту таким чином. Правила відповідальності, що стосуються оператора, повинні охоплювати всі операції систем штучного інтелекту, незалежно від того, де відбувається

операція та чи відбувається вона фізично чи віртуально; операції в громадських місцях, які наражають багатьох людей на ризик, є, однак, випадками, які потребують подальшого розгляду; потенційні жертви шкоди часто не знають про операцію та, як правило, не мають претензій щодо договірної відповідальності проти оператора; коли шкода або збитки виникають, такі особи матимуть лише претензію щодо відповідальності за вину, і їм може бути важко довести вину оператора системи штучного інтелекту, отже, відповідні претензії щодо відповідальності можуть бути невдалими [5]. Тож, наразі якщо суддя при здійсненні правосуддя, адвокат чи інша особа використовує ШІ це вона робить розуміючи, що відповідальність за користування одержаної таким чином інформації при цьому покладається на нього. Адже рішення щодо її використання приймається ними на власний ризик.

Таким чином ШІ все більше починає застосовуватися при здійсненні правосуддя. При цьому його використання має знаходитися під остаточним контролем людини. У разі одержанні даних від універсального штучного інтелекту (як ChatGPT) необхідно переперевіряти одержану інформацію з першоджерел для виключення застосування хибних даних. До оптимального поєднання здібностей людини та технічних можливостей штучного інтелекту треба прагнути при унормуванні використання останнього. У подальшому буде спостерігатися тенденція до спеціалізації штучного інтелекту, зокрема, розроблення спеціально налаштованого виду цієї технології для здійснення правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Мічурін Є.О. Суб'єкти цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом, за законодавством ЄС та України. *Університетські наукові записки.* 2025. № 4. С. 4-13. С. 4. https://unz.univer.km.ua/article/view/106_4-13/431

2. Естонський суддя зі штучним інтелектом переосмислює правосуддя. URL: https://innovationlibrary.com/articles/estonia-is-asking-can-justice-come-from-code-not-a-courtroom?utm_source=chatgpt.com

3. Мічурін Є.О. Правова природа штучного інтелекту. Форум права. 2020. №5. С. 67-75. https://forumprava.pp.ua/files/067-075-2020-5-FP-Michurin_9.pdf

4. Foltynek T., Bjelobaba S., Glendinning I., Reza Khan Z., Santos R., Pavletic P., Kravjar Jú. ENAI Recommendations on the ethical use of Artificial Intelligence in Education. International Journal for Educational Integrity. 2023. № 19 (12). URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s40979-023-00133-4

5. European Parliament resolution of 20October 2020 with recommendations to the Commission on a civil liability regime for artificial intelligence (2020/2014(INL)). European Parliament. URL: https://t.ly/uH5dF.

Муза Олег Валентинович

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,

професор кафедри публічного та міжнародного права

Київського національного економічного

університету імені Вадима Гетьмана,

(м. Київ, Україна)

ВІДСТУП ВІД ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Питання забезпечення єдності судової практики є одним із найважливіших питань судочинства, забезпечення ефективного та справедливого розгляду і вирішення справ, захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина на основі європейських засад правосуддя.

Динамічний розвиток правової системи, оснований на сучасних потребах правового регулювання, впливає на зміст, механізми та особливості правозастосування, особливе місце в якому займає судова практика.

В Україні ключова роль у формуванні єдності правозастосовної практики належить Верховному Суду, який покликаний забезпечувати сталість і

передбачуваність судових рішень, долати проблеми правової визначеності положень законодавчих актів. Відповідно до статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на Верховний Суд покладено завдання із забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій [1].

Відступлення від правових позицій Верховний Суд здійснює у рамках касаційного перегляду судових рішень відповідно до процедури, що передбачена статтею 346 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) [2].

М. Смокович та В. Бевзенко вважають, що єдність судової практики в адміністративних справах має прикладне значення у: «гарантуванні точного визначення природи спірних правовідносин та правильному застосуванні процесуальних норм; здійсненні адміністративними судами адміністративного судочинства і прийняті ними судового рішення, які відповідають принципу юридичної визначеності; забезпеченні передбачуваного дієвого захисту і відновлення прав, свобод, інтересів, порушених суб'єктом владних повноважень; унеможливленні подання безпідставних, необґрунтованих адміністративних позовів або подання позовів суб'єктами, права, свободи, інтереси яких не порушені; гарантуванні дотримання адміністративними судами розумних строків під час розгляду і вирішення адміністративних справ; забезпеченні дотримання принципу res judicata та запобіганні зловживанню правом на апеляційне і касаційне оскарження судових рішень; запобіганні зловживанню іншими процесуальними правами та невиконанню (неналежному виконанню) процесуальних обов'язків.» [3, с. 296]

О. Стародуб зауважує, що «повноваження Верховного Суду як суду касаційної інстанції та правила статті 346 КАС України вказують на те, що необхідність відступу від раніше сформованого висновку Верховного Суду може бути пов'язана виключно з незгодою з раніше сформованими висновками Верховного Суду щодо правильності застосування судами першої чи апеляційної інстанцій норм права у подібних правовідносинах. Така незгода, а

відтак необхідність відступу від висновків Верховного Суду, може бути зумовлена різними факторами, як то зміна суспільних відносин, застарілість та невідповідність правозастосовчої практики сучасним умовам, таке інше».

Велика Палата Верховного Суду виснувала, що для відступу від висловлених раніше правових позицій, Велика Палата Верховного Суду повинна мати ґрунтовні підстави: причинами для відступу можуть бути вади попереднього рішення чи групи рішень (їх неефективність, неясність, неузгодженість, необґрунтованість, незбалансованість, помилковість). Відступаючи від висновку щодо застосування юридичної норми, Велика Палата Верховного Суду може або повністю відмовитися від свого висновку на користь іншого, або конкретизувати попередній висновок, застосувавши відповідні способи тлумачення юридичних норм [5].

У науковій літературі існує думка, що виправданим є відступ від попередньої позиції, у зв'язку із винесенням Європейського суду з прав людини рішення щодо застосування чи тлумачення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у подібних правовідносинах, яке впливає на застосування національного законодавства [6, с. 512].

Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду у справі №240/28007/21 зауважив, що позиція (правовий висновок) Верховного Суду, діючи разом з відповідною нормою права, є обов'язковою для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності таку норму, лише протягом часу її чинності та виникнення у цей період відповідних суспільно-управлінських відносин. Відступ від позиції (правового висновку) Верховного Суду після зміни норми права, на якій така позиція ґрунтується, за загальним правилом, не допускається [7].

Огляд наукової літератури та судової практики засвідчує про неоднозначний підхід законодавця щодо відступу Верховним Судом від раніше сформульованих правових висновків. Зокрема, зміна правової позиції є виключно дискреційним повноваженням Верховного Суду і не обмежена будь-якими правилами, виключеннями тощо, окрім визначеного процесуального

порядку, що передбачений статтею 346 КАСУ. Крім цього, відсутні чітко визначені межі, якими повинен керуватися Верховний Суд для відступу від правових позицій.

Процедура відступу від правових висновків Верховного Суду розглядається як один із процесуальних інструментів забезпечення єдності судової практики, виправлення помилковості та неефективності раніше сформульованих правових позицій. Разом з тим, враховуючи, що суб'єкти права очікують на стабільне правозастосування, особливо у відносинах середньої або довгострокової тривалості, частота змін правових позицій Верховного Суду потребує детальнішого регулювання у процесуальному законі. Формування еволютивної судової практики, особливо в справах адміністративної юрисдикції, потребує визначення рамкових умов для відступу Верховним Судом від раніше сформульованих правових висновків.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

2. Кодекс адміністративного судочинства України в ред. Закону від 03.10.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

3. Смокович М. І., Бевзенко В. М. Адміністративний процес України: теорія, практика : підручник. Заг. ред. Бевзенка В. М. Вид. 3-тє. К. : ВД «Дакор», 2022. С. 426.

4. Стародуб О. Відступ від висновків Верховного Суду. Окремі аспекти практичного застосування статті 346 Кодексу адміністративного судочинства України. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_vidstup_visn_VS_st_346.pdf

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04.09.2018 р. у справі № 823/2042/16. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/77969515

6. Курбанова А. №240/28007/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117799185.

Осипчук А.В.
к.ю.н., асистент кафедри юстиції
навчально-науковий інститут права
київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)

ЦИФРОВІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сучасний етап розвитку міжнародного співробітництва у сфері кримінальної юстиції характеризується активним впровадженням цифрових технологій. Глобалізаційні процеси, розширення можливостей кіберпростору та зростання транснаціональної злочинності вимагають модернізації традиційних механізмів правової допомоги. Цифровізація стає необхідним інструментом для забезпечення оперативності, прозорості та ефективності міжнародної взаємодії під час кримінального провадження.

Міжнародна взаємодія у сфері кримінального судочинства становить собою комплексний правовий інститут, який охоплює як норми кримінального процесуального законодавства, що визначають особливості національних проваджень, так і положення міжнародного права, спрямовані на гармонізацію таких відносин [1, с. 17].

Організація міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності відбувається за низкою критеріїв: за напрямами (інформаційно-презентаційна, освітня, технічна допомога, інші форми підтримки, безпосередня взаємодія); за формами (укладення міжнародних договорів, створення комунікаційних каналів, спільні правоохоронні операції); за суб’єктами (утворення міжнародних правоохоронних організацій, міжвідомча координація, особисті контакти через офіцерів зв’язку). Обмін інформацією може здійснюватися у формальному чи неформальному порядку: перший передбачає офіційне листування і документообіг, а другий – використання неофіційних каналів

зв’язку, зокрема телефонних або електронних засобів комунікації [2, с. 47–48]. Взаємодія між Україною та державами Європи у галузі криміналістики завжди вирізнялася високою результативністю: іноземні експерти надавали допомогу у проведенні експертиз та обмінювалися досвідом щодо практичного застосування криміналістичних знань [3, с. 214].

Важливе місце у протидії злочинності займає обмін інформацією, який забезпечує виявлення злочинних схем, встановлення причетних осіб і запобігання новим правопорушенням. Це потребує створення єдиних міжнародних стандартів у сфері обміну даними, особливо у цифровому середовищі. Першим міжнародним документом, що встановив правові засади протидії кіберзлочинам, стала Будапештська конвенція про кіберзлочинність (Convention on Cybercrime, Council of Europe), відкрита для підписання 23 листопада 2001 року. Її метою є уніфікація правових норм і забезпечення міжнародної співпраці у боротьбі з правопорушеннями, вчиненими за допомогою Інтернету. Україна приєдналася до Конвенції 7 вересня 2005 року [4].

Документ не лише криміналізує діяння, пов’язані з кіберзлочинністю, а й створює правові механізми для збору електронних доказів та міжнародного обміну інформацією. Через діяльність Комітету з питань Конвенції (T-CY) та Офісу програми з кіберзлочинності Ради Європи (C-PROC) Конвенція функціонує як ефективна платформа для координації дій держав у боротьбі з цифровими загрозами. Країни-учасниці отримують можливість взаємодії у режимі 24/7, брати участь у розробці нових протоколів та користуватися спільною системою правових і технічних інструментів [5].

Зважаючи на розвиток цифрових технологій та зростання кількості кіберзлочинів, у 2021 році було прийнято Другий Додатковий протокол до Конвенції (CETS № 224), який спрямований на посилення співпраці між державами, спрощення процедури отримання електронних доказів, а також налагодження прямої взаємодії з провайдерами цифрових послуг. Документ забезпечує швидке реагування на запити у надзвичайних ситуаціях, не

порушуючи при цьому принципів верховенства права та захисту персональних даних [6].

Крім цього, важливу роль у міжнародній співпраці відіграє Угода України з Європейською організацією з питань юстиції (Євроюстом), підписана 27 червня 2016 року. Євроюст створений у 2002 році для координації діяльності правоохоронних органів країн ЄС у справах щодо тяжких злочинів. Проте положення Угоди мають певні недоліки – вона містить відсилки до рішень Ради Європейського Союзу, прийнятих без участі України, що створює ризик зміни обсягу її зобов'язань без прямої згоди нашої держави. Це свідчить про потребу вдосконалення правового регулювання співпраці, щоб забезпечити стабільність і захист інтересів України на міжнародному рівні.

Отже, сучасна міжнародна система боротьби з злочинністю ґрунтується на поєднанні правових, технічних та інформаційних механізмів співпраці. Ключову роль у цьому процесі відіграє Будапештська конвенція про кіберзлочинність, доповнена Другим Додатковим протоколом, а також договірні відносини з такими інституціями, як Євроюст. Лише через комплексну інтеграцію правових норм, цифрової криміналістики та міжнародної взаємодії можлива ефективна протидія кіберзлочинності у глобальному вимірі.

Список використаної літератури

1. Міжнародне співробітництво у кримінальному судочинстві: навч.-метод. посіб. уклад.: М.І. Смирнов, В.К. Волошина, А.В. Підгородинська; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2024. 165 с. URL: https://document.kdu.edu.ua/info_zab/081_2048.pdf

2. Грицишен Д.О. Міжнародна співпраця в сфері запобігання та протидії економічній злочинності: державно-управлінський аспект. Економічний вісник. 2020. № 4. С. 36–50. DOI: https://doi.org/10.33271/ebdut/72.036.

3. Яремчук В.О. Міжнародна співпраця у галузі криміналістики та судової експертизи в умовах війни. Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (3 листопада

2023 року). упор. Р.М. Шехавцов. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 214-215.

4. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність: Закон України від 07.09.2005 № 2824-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2824-15#Text.

5. The Budapest Convention on Cybercrime: benefits and impact in practice. Cybercrime Convention Committee (T-CY). Strasbourg, 13 July 2020. URL: https://rm.coe.int/t-cy-2020-16-bc-benefitsrep-provisional/16809ef6ac

6. Details of Treaty No.224. Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime on enhanced co-operation and disclosure of electronic evidence (CETS No. 224). An official website of the European Union. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treatydetail&treatynum=224

Паскар Ауріка Лазорівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри процесуального права,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

(м. Чернівці, Україна)

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ГРОМАДЯН У ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРАХ

Конституція України закріплює основні права і свободи людини і громадянина включаючи і право на звернення до суду та судовий захист. У статті 55 Конституції України встановлюється, що наші права та свободи забезпечуються через механізм судового захисту. Кожна особа має можливість оскаржувати дії, рішення та бездіяльність органів держави, місцевого самоврядування або їх посадових і службових осіб [1].

Конституційним Судом України відмічено, що захист прав та свобод особи і суді є однією з форм державного захисту, яку держава забезпечує відповідно

до ч. 2 ст. 55 Конституції України. Це право включає гарантії ефективного відновлення порушених прав через правосуддя. Право на судовий захист не підлягає обмеженню за жодних обставин, у тому числі під час дії правових режимів воєнного чи надзвичайного стану [2].

На міжнародному рівні гарантування судового захисту порушених прав закріплено у Загальній декларації прав людини. Зокрема встановлюється, що кожна особа наділена правом на відновлення своїх порушених прав через компетентні національні суди та на розгляд своєї справи відкрито, за умов рівності сторін, незалежно та неупереджено, із дотриманням усіх вимог справедливого судочинства [3, ст. 8, 10]. Зміст цитованних норм вказує на ключові складові елементи права на судовий розгляд: 1) принцип рівності перед законом; 2) незалежність та неупередженість суду для забезпечення об'єктивності під час прийняття рішень; 3) гарантії публічності судового розгляду задля прозорості правосуддя; 4) обов'язкове дотримання стандартів справедливого судового процесу.

Право звернення до суду для захисту порушеного права чи свободи особи передбачено також Хартією Європейського Союзу про основоположні права. Відповідно до положень ст. 47 кожна особа наділена правом на чесне і своєчасне вирішення своєї справи незалежним судовим органом та правом на отримання юридичної допомоги. Тим, хто не має достатніх коштів, гарантується безоплатна правова допомога для забезпечення доступу до правосуддя [4]. Хартія основних прав Європейського Союзу розвиває зміст права на судовий захист, оскільки не лише гарантує справедливий і незалежний судовий розгляд, а й вводить окремі механізми для забезпечення його ефективності. Зокрема, Хартія прямо передбачає право на ефективні засоби правового захисту — можливість звернутися до суду щоб відновити порушені права, а також право на юридичну допомогу, включно з безоплатною, що гарантує реальний доступ до правосуддя малозабезпеченим верствам населення.

На національному рівні Законом України «Про судоустрій і статус суддів» кожній особі гарантовано право захищати свої права, свободи та законні

інтереси у суді, який має бути незалежним, безстороннім і справедливим, та створеним на підставі закону. Також правом рівного доступу до судового захисту наділяються іноземці, особи без громадянства й іноземні юридичні особи [5].

З метою підвищення ефективності право на судовий захист та підвищення гарантій його реалізації прийнято Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд [6]. Запроваджені даним нормативно-правовим актом законодавчі зміни спрямовані на закріплення та конкретизацію конституційних гарантій справедливого судочинства. Закон встановлює правила та механізми, що забезпечують реальний доступ до правосуддя, рівність усіх перед судом, відкритість та гласність судового провадження, обов'язковість виконання рішень судів, а також порядок застосування висновків Верховного Суду для забезпечення єдиного тлумачення норм права.

Справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд судами публічно-правових спорів з метою забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів фізичної особи, а також прав і інтересів юридичної особи від порушень з боку суб'єкта владних повноважень визначає зміст завдання адміністративного судочинства. Згідно положенням ст. 5 Кодексу адміністративного судочинства України, якщо особа вважає, що суб'єкти владних повноважень порушують її права, свободи чи інтереси своїм рішенням, діями чи бездіяльністю, вона має право звернутися до суду та просити про їх захист [7].

В науковій літературі поняття права на судовий захист визначається як сукупність юридичних можливостей особи для відновлення порушених прав через незалежний і неупереджений суд, із справедливим та відкритим розглядом справи у розумні строки, а також із забезпеченням виконання судового рішення та гарантій реалізації цього права [8, 12].

Захист прав громадян у публічно-правових спорах судами стосується відносин між громадянами (або юридичними особами) та державними,

місцевими та іншими органами влади. Він реалізується саме у публічно-правовій площині та спрямований на захист прав від порушень з боку влади.

Судовий захист прав громадян у публічно-правових спорах має свої особливості, які відрізняють його від загального права на судовий захист. Він націлений на поновлення прав і законних інтересів осіб у відносинах з органами держави, місцевого самоврядування та іншими суб'єктами публічних повноважень, забезпечуючи контроль за їхньою діяльністю та відновлення порушених публічно-правових прав. На відміну від загального права на судовий захист, яке охоплює всі види прав і свобод, цей вид захисту реалізується через спеціальні процедури публічно-правових спорів і акцентує увагу на протидії зловживанню владою.

Отже, судовий захист прав громадян у спорах публічно-правового характеру є специфічним способом реалізації загального права на судовий захист, яка забезпечує ефективний контроль за діяльністю органів влади та відновлення порушених публічно-правових прав. Він повинен відповідати міжнародним стандартам справедливого судочинства, гарантуючи незалежність, неупередженість і доступність правосуддя для всіх осіб.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 р. К., 1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб): від 7 травня 2002 р., № 8-рп/2002. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text

3. Загальна декларація прав людини: прийнята 10 грудня 1948 р., URL: https://lawyersunion.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Deklaratsiya-prav-lyudyny.pdf

4. Хартія основних прав Європейського Союзу: прийнята 7 грудня 2000 р. – URL: https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/

5. Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: від 2 червня 2016 р., № 1402-VIII. – Ст. 7. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

6. Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд»: від 12 лютого 2015 р., № 192-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text

7. Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ): від 6 липня 2005 р., № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

8. Гаран, О. В. (2021). Квінтесенція розуміння «Право на судовий захист». *Правова держава*, (41), 9–15. https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225570

Проскурняк Олег Ігорович

аспірант кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

РЕАЛІЗАЦІЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Технології забезпечують перспективи переходу на принципово інший рівень розвитку різноманітних галузей будівництва, промисловості, сільського господарства, освіти, сфери послуг, науки, засобів оборони та безпеки країни, медицини та всього того, що оточує нас і забезпечує існування цілої держави. Зазначене спричиняє зміні суспільних відносин, адже люди по-новому спілкуються не тільки між собою, в тому числі й з використанням різних

соціальних мереж і месенджерів, але й бізнесом та державою. Технології продукують новий тип суспільних відносин, що вимагають гармонізації в діяльності публічної влади. Цифровізація різноманітних сфер суспільного життя виступає глобальним світовим трендом. Україна в цьому сенсі теж не стоїть осторонь, але законодавча база в сфері цифровізації ще в недостатній мірі сформована. Водночас І. Хомишин підкреслює, що у публічному управлінні запровадження цифрових технологій є стрімкоподібним [4, с. 234].

В.П. Луценко та Т.О. Пікуля вказують, що цифрову трансформацію в Україні варто розглядати як своєрідний процес державного впливу на суспільство в цілому та його інституції зокрема, економіку і бізнес, апарат публічної влади із метою впровадження цифрових інформаційно-комунікаційних технологій за допомогою, в тому числі й державно-правової діяльності та державного приватного партнерства. Предмет цифрової трансформації – широке коло суспільних відносин, що має бути врегульоване правом. За своїм змістом у сфері цифрової трансформації державно-правові документи можна поділити на такі групи: нормативні та директивні [3, с. 65].

Л. В. Калініченко зазначає, що систему нормативно-правових основ цифровізації судочинства утворюють: Конституція України, як фундамент правової системи країни та основний закон держави; міжнародні нормативно-правові акти, якими визначена стратегія розвитку сектору правосуддя, враховуючи міжнародний досвід; національні нормативні акти, що регламентують правові відносини щодо запровадження цифрових технологій в роботі суду. Значна кількість таких норм наділена адміністративною природою, адже предметом їх регулювання виступає правовий статус суб’єктів публічного управління в межах судової гілки влади; питання кібербезпеки під час роботи з інформаційно-телекомунікаційними ресурсами; державна політика щодо захисту інформації; структура та функціональні особливості ЄСІКС, стратегія розвитку електронних засобів в роботі судів та запровадження в її роботі штучного інтелекту; а також інші питання, що мають зв'язок із адміністративним забезпеченням цифрового розвитку судочинства 2, [с. 238].

М.В. Дзіковський вказує, що теперішній стан адміністративного судочинства України характеризується активним запровадженням інформаційних технологій, що мають спрямування на підвищення прозорості та доступності, ефективності правосуддя. До них належать різного роду інформаційні системи та платформи, які забезпечують автоматизацію різного роду процесів, електронний комунікацію та документообіг між учасниками судового процесу [1, с. 287]. Цифровізація судочинства в Україні стала необхідним інструментом, що значно підвищує доступність правосуддя для осіб і забезпечує зручні умови для учасників судового процесу. Завдяки такому впровадженню електронних технологій, зокрема «Електронного суду» та «Електронного кабінету», громадяни мають можливість звертатися до суду незалежно від територіального розташування, що є особливо важливим, особливо в умовах воєнного стану. Відтепер процес подання документів у великій мірі спрощений, оскільки можливість передавати процесуальні документи за допомогою інтернету економить фінансові ресурси та час учасників процесу. Електронний документообіг є важливим інструментом прозорості адміністративного судочинства. Використання цифрових технологій дає можливість не лише зменшити рівень бюрократії, але й також зробити комунікацію між учасниками доступною та швидшою. Автоматизована система документообігу дає можливість здійснювати контроль над етапами проходження справи, забезпечувати рівний доступ до такої інформації, відстежувати рух документів у справі. Зазначений підхід також мінімізує судові помилки, спричинені людським фактором [1, с. 287-288].

Отже, цифровізація адміністративного судочинства не лише сприяє спрощенню процесу, але й покращує рівень довіри до суду. Інтенсивний розвиток інформаційних технологій відкриває нові можливості для вдосконалення доказової бази в адміністративному провадженні, полегшує відправлення правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Дзіковський М.Р. Використання інформаційних технологій в адміністративному судочинстві України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету Серія ПРАВО. Випуск 86: частина 3. 2024. С. 285-291

2. Калініченко Л.В. Нормативно-правові засади реалізації цифровізації судочинства та місце серед них норм адміністративного права. Держава та регіони Серія: Право, 2024 р., № 4 (86) С. 428-432.

3. Луценко В.Р., Пікуля Т.О. Правове забезпечення цифрової трансформації в Україні. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету Серія ПРАВО. Випуск 81: частина 1. 2024. С.61-66

4. Хомишин І. Напрями цифрової трансформації у публічній сфері: правові основи. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки" № 3 (35), 2022. С. 233-239.

Михайло Савчин

доктор юридичних наук, професор, директор,

НДІ порівняльного публічного права та міжнародного права,

Ужгородський національний університет, Україна,

Український вільний університет

(Мюнхен, ФРН)

ОСНОВНІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА

Усі дискусії навколо конституційного судочинства в Україні стосуються публічності, розумних строків, його доступності та інституційної спроможності захищати людські права. З урахуванням українських реалій слід зупинити увагу на певних доктринальних[1] речах, пов'язаних із розумінням основних понять, які стосуються діяльності Конституційного Суду України. Насамперед, йде мова про розуміння конституційної юстиції (правосуддя) як організацію та

[1] Горшенев В. М. (1986) Теория юридического процесса как комплексное научное образование 17 *Проблемы социалистической законности* 3-7. <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/9239?locale=uk>

порядок діяльності спеціалізованого судового органу щодо захисту верховенства конституції. З точки зору матеріального права конституційна юрисдикція втілюється у правовому статусі спеціалізованої юрисдикційної установи, її повноваженнях та організації роботи. З точки зору процесуального права ми говоримо про конституційне судочинства, яке втілюється у засадах і стадіях конституційного процесу та в особливостях конституційних проваджень згідно із повноваженнями конституційного суду. Це цілком очевидні і базові речі, які випливають із дихотомії матеріального і процесуального права.

Попередній і чинний закони про Конституційний Суд України (КСУ) загалом ґрунтувалися на ідеї, яка має тяглість з німецького досвіду[1], що закон у загальних рисах регулює питання конституційного провадження, а конституційний суд його деталізує у своєму регламенті. Однак компаративний аналіз свідчить про відхід від цього підходу та схиляється до доволі деталізованого регулювання порядку розгляду справ у конституційних судах. Це пов’язано із міркуваннями підвищення легітимності конституційного судочинства, коли законодавець має адекватно конкретизувати конституційні принципи.

Власне, з точки зору зазначених принципів конституційного судочинства я дам характеристику основним напрямам удосконалення конституційного судочинства в Україні. Однак спочатку про терміни, бо, як відомо, «як яхту назвеш, так вона й піде»©.

Назва законопроєкту як про конституційну процедуру[2] неправильна по суті. Згідно із панівною правничою доктриною порядок розгляду справ у суді характеризують як юридичний процес. Тому stricto sensu (строго кажучи), це закон про конституційне судочинство, в якому мають бути розкриті його основоположні принципи, послідовність (стадії) розгляду справ, що належать до юрисдикції Конституційного суду, а також особливості проваджень по

[1] Hesse K. (1977) Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Heidelberg – Karlsruhe: C.F. Müller Juristischer Verlag 266

[2] Проєкт закону про конституційну процедуру <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70729>

окремих категоріях справ. Тобто назва цього закону не може включати терміни «процедура» чи «провадження». У конституційному праві стали усталеними терміни установчий процес, виборчий процес, законодавчий процес. Однак насправді у законопроєкті йде мова про процедури, результати яких можуть стати предметом судової перевірки. Коли ми говоримо про розгляд у судах, то йде мова про юрисдикційний процес, тобто судочинство.

Насправді законопроєкт про конституційну процедуру стосується трьох речей: 1) власне конституційного судочинства, тобто порядку розгляду справ Конституційним судом; 2) внесення змін у Закон про Конституційний суд з окремих питань його організації із вилученням із незрозумілих причин визначення його повноважень та 3) перегляду рішень ординарних судів за результатами рішень з конституційних скарг.

У плані розгляду конституційних скарг як чинний закон, так і законопроєкт про конституційну процедуру мало приділяє уваги особливостям такого провадження. Хоча аналогічні закони ФРН, Чехії, Словаччини і Словенії приділяють значну увагу цим особливостям. До прикладу, чеський закон доволі детально визначає природу юридичної сили рішень конституційного суду за результатами розгляду конституційних скарг. Цю позицію доволі послідовно втілює чеський конституційний суд, що також випливає із його доповідей на Конгресах європейських конституційних судів з проблем недогляду законодавця та юридичної сили рішень органів конституційної юстиції, які проводилися у 2008 та 2017 роках.

Ще слід окремо приділити більш детальну увагу регулюванню загальних засад конституційного судочинства та порядку розгляду справ Конституційним судом. Однак слід наголосити, що компаративний аналіз свідчить, що окрім Грузії у зарубіжних країнах питання організації та порядку розгляду справ регулюються в одному акті. Якщо порівняти зі словацьким законом, в якому 210 параграфів (§ 32 - § 241)[1] присвячено конституційній процедурі, або

[1] Zákon č. 314/2018 Z. z. o Ústavnom súde Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2018-314#cl1>

чеським законом (§ 27 - § 125f)[1], в українському законопроєкті присутньо лише 65 статей, а деякі з них взагалі стосуються організації КСУ, тобто матеріального права. Натомість у словенському законі питанням конституційного судочинства, тобто порядку розгляду справ, присвячено більшість його приписів (статті 29-70), а також визначено особливості розгляду конституційних скарг (статті 49-60), розгляду спорів про компетенцію, визнання політичних партій неконституційними, перевірки міжнародних договорів, відповідальності президента, прем'єр-міністра та міністрів, підтвердження депутатського мандату[2].

До речі, Конституція України лише один раз говорить щось про певну кількість голосів суддів Конституційного суду – прийняття рішення про звільнення конституційного судді потребує 12 голосів, що складає дві третини від загального складу органу конституційної юстиції. Всі питання, починаючи від повноважності до порядку ухвалення рішення регулюються у Законі про КСУ.

Такі питання вирішуються доволі у химерний спосіб, оскільки Закон про КСУ встановлює повноважність Суду не менше 12 суддів, а рішення приймаються Великою палатою не менше 10 суддями, а Сенати, які розглядають конституційні скарги, рішення можуть ухвалити дві третини від числа суддів, які беруть участь у розгляді справи, при умові повноважності Сенату (не менше дві третини від його складу, до якого входять 9 суддів).

Така композиція і прийняття рішень КСУ не цілком відповідає математичним законам. Можна погодитися із кардинальним рішенням законодавця щодо загальної вимоги повноважності Конституційного Суду, але правове регулювання порядку ухвалення рішень Судом часто породжує інституційної вади та стримує процес ухвалення рішень. Особливо ригідною є вимога ухвалення рішень при розгляду конституційних скарг двома третинами суддів Сенату, коли є необхідність захисту конституційних прав і свобод. Така жорстка вимога одразу викликає міркування в обмеженні доступу до

[1] Zákon č. 182/1993 Sb. o Ústavním soudu <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-182>
[2] Zakon o ustavnem sodišču. Uradni list RS, št. 64/07 <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO325>

конституційного правосуддя для приватних осіб. Насамкінець, законодавець наївно вважав, що КСУ діятиме в умовах вічного миру і не попіклувався про функціональність Конституційного суду при надзвичайних правових режимах. Отже, підхід законодавця щодо повноважності КСУ не верифікується і потребує кардинальної ревізії.

Залишаючи загальну вимогу про повноважність КСУ у дві третини від його конституційного складу, рішення як Великою палатою, так і сенатами мають ухвалюватися більшістю складу суддів, які беруть участь у розгляді справі. Особливо кардинально важливо це для розгляду конституційних скарг. Теперішню вимогу про прийняття рішень у сенатах голосами двох третин від числа суддів, що беруть участь у розгляді скарги, я взагалі вважаю такою, що істотно посягає на сутнісний зміст права на доступ до ефективного захисту основоположних прав. Це підтверджується цілком елементарними арифметичними обчисленнями різних варіацій прийняття рішень сенатами.

Німецький Основний закон містить застереження про те, що при надзвичайних ситуаціях Федеральний конституційний суд самостійно забезпечує свою функціональність. Німці були цілком передбачливі, оскільки така вимога ґрунтувалася на побоюванні ядерної війни, а тому функціональність Бундестагу, Бундесрату та ФКС було забезпечено у своєрідний спосіб. Тобто у разі гіпотетичної ядерної атаки Совєцького Союзу на Німеччину ФКС міг би функціонувати навіть у складі трьох суддів. Подібна конструкція могла б бути закладеною у Закон про КСУ, згідно з якою Суд самостійно забезпечує свою функціональність, а у разі якщо в умовах певного надзвичайного правового режиму закінчуються повноваження певного судді, то він продовжує їх здійснювати до призначення на його посаду іншої особи. За таких умов загальні правила про повноважність КСУ не діятимуть (нагадую, в Конституції не містяться жодних застережень з цього приводу), а Суд ухвалюватиме рішення більшістю суддів від загального складу Великої палати і сенатів.

Однак повернемося до конституційного судочинства і звернемо увагу насамперед на стиль викладу законопроєкту. Законопроєкт не розгортає по стадіям хід процесу розгляду справи у Суді. Закон має мати чітку постадійну характеристику порядку розгляду справи у Конституційному суді, яка має бути поміщена в окремому розділі і відповідати засадам юридичного процесу із його класичними стадіями: відкриття провадження; підготовка справи до розгляду; слухання справи у судовому засіданні; порядок ухвалення рішень КСУ та набрання ними чинності; особливості передачі справ сенатами на розгляд Великої палати. Кожній стадії конституційного судочинства має бути присвячена окрема глава. З метою усунення несистемного викладу матеріалу бажано у законопроєкті також передбачити розділ із його розбивкою на глави про особливості конституційних проваджень з окремих категорій справ, які випливають зі статей 150 – 151[1] Конституції.

Несистемність викладу законопроєкту видно зі статті 44, в якій йде мова про гарантії ознайомлення учасників конституційного провадження зі справою. Однак це неправильно з точки зору логіки юридичного процесу, оскільки такі правила мають міститися в одній із перших статей, які присвячені загальним правилам конституційного провадження. Адже якщо мислити через алгоритми та послідовність процесуальних дій, то учасник отримує таке право з моменту відкриття провадження у справі. А в законопроєкті про це йде мова наприкінці відповідного розділу, напередодні положень щодо особливостей розгляду окремих категорій справ (з незрозумілих причин виділено справи щодо конституційності всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, перевірки конституційності міжнародних договорів та додержання процедури імпічменту Президента), які починаються зі статті 46.

Замість визначити загальні засади порядку розгляду справ у Конституційному суді у законопроєкті спостерігається спроба обмежити юрисдикцію Суду всупереч приписам Конституції, зокрема статтям 150 – 151[1]. Вже існує досвід законодавчого обмеження прерогатив Конституційного суду, які потім визнавалися неконституційними. Так, у справі про повноваження

КСУ Суд констатував[1], що Верховна Рада, здійснюючи законотворчу діяльність, може врегульовувати питання щодо єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні лише в межах її конституційних повноважень, передбачених статтею 153 Конституції, а саме визначати порядок організації і діяльності КСУ та процедуру розгляду ним справ. А сама зміна повноважень КСУ можлива лише шляхом внесення змін до Конституції.

Також слід підкреслити, що незрозуміла є суть позиції панівної доктрини про відмову у розгляді КСУ спорів про компетенцію між конституційними органами влади, що відображено у Конституції України. У свою чергу, така сама відмова спостерігається і в адміністративному судочинстві. Адже вирішення спорів про компетенцію не означає визнання приписів правових актів неконституційними, наскільки забезпечення поділу влади та злагоджене функціонування конституційних органів влади.

У свою чергу, філософія конституційних конструкцій полягає, що саме Конституція має визначати винятки, застереження та певні обмеження. Також всупереч статті 8(2) Конституції стаття 8(3) чинного Закону про КСУ забороняє Суду перевіряти законність актів Президента, уряду Верховної ради Автономної республіки Крим. Все рівно КСУ у рамках статті 8 Конституції визначатиме, чи ці акти належним чином конкретизують положення Конституції і законів. Оскільки місія Конституційного суду полягає суто у захисті Конституції, є неприпустимим законодавчими положеннями обмежувати юрисдикцію конституційної юстиції.

Особливо це стосується притаманних повноважень Конституційного суду щодо захисту людських прав. Сама Конституція містить доволі дивну модель конституційної скарги, яку навіть і нормативною не можна назвати у зв’язку із її вузькою спрямованістю. Виходячи із положень Конституції, можна чітко прослідкувати матеріальні та процесуальні аспекти прийнятності конституційних скарг, які мають бути належно конкретизовані у Законі про конституційне судочинство.

---

[1] Рішення КСУ 13-рп/2008 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-08#Text>

Матеріальними аспектами прийнятності конституційної скарги є конституційні принципи: які конкретно негативні і позитивні обов'язки із захисту основоположного права має здійснювати держава (стаття 3(2)); вимоги верховенства права і прямої дії Конституції, згідно з якими основоположні права є безпосередньо діючим правом і вони мають захищатися на підставі Конституції (стаття 8); основоположні права, закріплені в Конституції, не є вичерпними (стаття 22(1)) та захист конституційних прав за допомогою конституційної скарги (стаття 55). Ці критерії є природно правовими, оскільки для приватних осіб є важливим саме захист порушеного права, а не настільки проблема конституційності положення закону, застосованого в остаточному судовому рішенні.

Відповідно встановлюються процесуальні вимоги, які випливають із положень статті 151^1 Конституції. Згідно з цими вимогами предметом перевірки у скарзі є положення закону, застосованого в остаточному судовому рішенні, якщо вичерпано засоби юридичного захисту. І саме цим вимогам чомусь приділяється основна увага формально як у Законі про КСУ, так і в практиці звернення скаржників і їх представників та при розгляді Судом конституційних скарг.

Наостанок, хочеться наголосити на тому, що впровадження конституційної скарги потребує визнання у конституційному судочинстві принципів рівності і змагальності сторін, визнання інституту сторін та необхідності інститутів доказів і доказування. Попри те, що в Україні усічена нормативна, вірніше статуторна, модель конституційної скарги, у силу статті 55 Конституції КСУ при розгляді конституційних скарг зобов'язаний встановлювати обставини порушення основоположних прав з метою ефективного їх поновлення. Застосування забезпечувального наказу зумовлює КСУ досліджувати конкретні обставини справи та вжити запобіжних заходів щодо недопущення невідворотних наслідків у разі, якщо буде виконано судове рішення, заснованого на неконституційній нормі або неналежній інтерпретації в

остаточному судовому рішенні положення Конституції, що може мати незворотні наслідки для основоположного права.

Савчин Неля Миколаївна
канд. юрид. наук, доцент, ас. кафедри процесуального права
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

МАТЕРІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ РОЗУМІННЯ СУДОВИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Питання судових доказів у цивільному процесі традиційно розглядається крізь призму норм процесуального права. Водночас поза увагою часто залишається роль норм матеріального права, які безпосередньо впливають на формування, допустимість та належність доказів. Матеріальне право бере участь у створенні доказів задовго до відкриття провадження у справі, оскільки юридичні факти, що становлять його предмет, зумовлюють появу доказової інформації. Усвідомлення матеріально-правового аспекту судових доказів є необхідною умовою комплексного розуміння їх сутності в системі цивільного судочинства.

Згідно з ч. 1 ст. 76 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) «доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи». «Ці дані встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими і електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків» (ч. 2 ст. 76 ЦПК України) [1].

У наведених положеннях процесуального законодавства чітко визначено природу судових доказів як нематеріальних об’єктів, що пізнаються через

матеріальні носії. Структура судового доказу поєднує нематеріальну інформацію про обставини справи та матеріальний носій, на якому вона зафіксована. Такий підхід є усталеним у науці цивільного процесу України [2, с. 215; 3, 120]. Однак недостатньо уваги приділено ролі матеріального права, яке формує основу для виникнення доказів ще до початку процесуальних відносин.

В.Д. Андрійцьо зазначає, що природу судових доказів допомагає розкрити теорія відображення, у межах якої у 80-х роках XX ст. розвивався інформаційний підхід. Відповідно до неї, у момент взаємодії об'єкта та події формується джерело інформації. Таким чином, докази виникають ще до порушення справи в суді, а їх джерела утворюються в межах матеріальних правовідносин сторін [4, с. 296–297].

Матеріальне право бере активну участь у формуванні доказів, які згодом використовуються у процесі. Юридичні факти матеріально-правового характеру та доказові факти, що їх підтверджують, виникають у межах матеріальних відносин до відкриття провадження. Саме в момент їх виникнення утворюється доказ, який згодом подається до суду. Такий процес є природним результатом залишення «сліду» у матеріальному світі, виявлення якого і становить процес доказування.

У законодавствах ряду європейських країн (Франції, Італії, Бельгії) матеріально-правовий аспект доказів визнається настільки важливим, що відповідні норми містяться у цивільних кодексах. Зокрема, ЦК Франції містить спеціальні положення про письмові докази (ст. 1363-1380), показання свідків (ст. 1381), визнання стороною факту (ст. 1383-13832), присягу (ст. 1384-13861) [5]. Аналогічні положення містить ЦК Італії в Книзі 6 «Про захист прав» є Titolo II «Delle prove» (Про докази), де регламентуються розподіл обов'язків доказування, презумпції, письмові докази, показання свідків, визнання факту та присяга [6]. У Бельгії першою введеною книгою нового Цивільного кодексу стала саме книга 8 «Про докази» [7].

Таким чином, у зазначених державах виокремлюють матеріальне доказове право (норми ЦК) та процесуальне доказове право (норми процесуального

кодексу). Це свідчить про подвійний – матеріально-процесуальний характер інституту доказів.

В Україні загальні норми про докази у актах матеріального законодавства відсутні, що унеможливлює виділення матеріального доказового права. Водночас окремі матеріальні норми права визначають належність і допустимість доказів у певних категоріях справ. Але розкриттям сутності судових доказів займаються норми цивільного процесуального законодавства України. Так, ст. 77 ЦПК України визначає, що «належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування», а ст. 78 ЦПК України встановлює правило, згідно з яким суд не бере до уваги докази, отримані з порушенням порядку, встановленого законом.

Ознаки належності та допустимості є ключовими для судових доказів, оскільки вони відображають зв’язок між матеріальним і процесуальним правом. Матеріальне право визначає юридичні факти, що утворюють основу для оцінки належності доказів, тоді як норми актів процесуального законодавства конкретизують допустимі засоби доказування у певних правовідносинах. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 218 ЦК України «рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків» у справах щодо оспорювання правочину. Подібні положення містяться і в КЗпП (ст. 135[1]), Кодексі торговельного мореплавства (ст. 136), Сімейному кодексі (ст. 27) тощо [8; 9; 10; 11].

Ці норми є спеціальними щодо загальних процесуальних правил і демонструють взаємозв’язок матеріального та процесуального аспектів допустимості доказів. В.Д. Андрійцьо називає такі положення «синтезуючими», адже вони регулюють одночасно матеріальні та процесуальні відносини [4, с. 137].

Законодавець повинен дотримуватися системного підходу: застосовувати загальну норму процесуального права, якщо спеціальна матеріальна норма не обмежує або не конкретизує її. Подібна взаємодія норм забезпечує правильне розуміння допустимості доказів у цивільному судочинстві та сприяє винесенню законного рішення.

При цьому недоцільним є перенесення спеціальних норм допустимості доказів із актів матеріального законодавства до ЦПК України, оскільки вони мають казуїстичний характер і тісно пов'язані з особливостями регулювання конкретних інститутів матеріального права (наприклад, ст. 877 ЦК України).

Таким чином, сутність судових доказів повинна розкриватися комплексно – через взаємодію норм матеріального та процесуального права. Матеріальне право бере участь у формуванні доказів ще до відкриття провадження у справі, визначаючи юридичні факти, що підлягають доказуванню. У зарубіжних країнах (Франції, Італії, Бельгії) існує матеріальне доказове право, що свідчить про подвійний характер інституту доказів. В Україні норми матеріального права деталізують допустимість окремих засобів доказування, виконуючи синтезуючу функцію між матеріальними та процесуальними відносинами. Усвідомлення матеріально-правової природи судових доказів дозволяє глибше зрозуміти їх зміст і сприяє підвищенню ефективності правозастосування у цивільному судочинстві.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.

2. Цивільне процесуальне право України: підручник / Бичкова С.С., Бірюков І.А., Бобрик В.І. та ін.; За заг. ред. С.С. Бичкової. Київ: Атіка, 2009. 760 с.

3. Штефан О.О. Цивільне процесуальне право України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 360 с.

4. Андрійцьо В.Д. Теоретичні проблеми доказування в цивільному судочинстві України: монографія. Ужгород: ТОВ «ІВА», 2014. 410 с.

5. Code Civil des Français. Version en vigueur au 18 mai 2025. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ (дата звернення: 05.10.2025)

6. Codice civile italiano. R.D. 16 marzo 1942. URL: https://www.brocardi.it/codice-civile/ (дата звернення: 29.09.2025)

7. Réforme du Code civil. URL: https://justice.belgium.be/fr/bwcc (дата звернення: 07.10.2025)

8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.

9. Кодекс законів про працю в Україні: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1971. Додаток до №50.

10. Кодекс торгівельного мореплавства України: Закон України від 23.05.1995 № 176/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1995. №№ 47, 48, 49, 50, 51, 52. Ст. 349.

11. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. №№ 21-22. Ст. 135.

Mykola Snigur

student postuniversitar al Departamentului de drept procedural

Universitatea națională din Cernăuți

(o. Cernăuți, Ucraina)

JURISPRUDENȚA PRIVIND RESPECTAREA PRINCIPIULUI PROPORȚIONALITĂȚII ÎN DREPTUL PROCEDURAL EUROPEAN

Implementarea testului de proporționalitate în procedurile civile este complexă. Aceasta diferă în moduri diferite, în funcție de domeniile de drept în care se pronunță judecătorul. Într-adevăr, atunci când litigiul privește aspecte importante din punctul de vedere al drepturilor fundamentale – în special în ceea ce privește statutul persoanei și dreptul familiei – Curtea de Casație efectuează un control al proporționalității in concreto, care în unele cazuri se extinde la aspecte procedurale.

În toate celelalte cazuri, în special în toate litigiile procedurale generale care intră în competența Camerei a Doua Civile, prevalează controlul in abstracto.

Consacrat în Legea fundamentală germană din 1949 și consacrat ca normă constituțională, acest principiu al proporționalității a apărut în Franța și în alte state europene prin intermediul convențiilor internaționale. Principiul este exprimat cel mai clar în Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și în tratatele Uniunii Europene. Articolele 8-11 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale permit posibile restricții asupra drepturilor invocate, cu condiția ca „o astfel de ingerință să fie prevăzută de lege și să constituie o măsură necesară într-o societate democratică, în interesul securității naționale, al siguranței publice sau al bunăstării economice a țării, pentru apărarea ordinii și a săvârșirii unor infracțiuni, pentru protejarea sănătății sau a moralei sau pentru protejarea drepturilor și libertăților altora”.

Sub influență europeană, principiul proporționalității a continuat să fie stabilit în Franța de la începutul acestui secol și a progresat în jurisprudența Curților Supreme. Deși nu a fost niciodată consacrată în Constituția franceză, este omniprezentă în jurisprudența Consiliului Constituțional, care, în urma deciziei Consiliului de Stat Benjamin, efectuează un control de proporționalitate atunci când trebuie să concilieze mai multe drepturi fundamentale între ele sau când examinează compatibilitatea Constituției cu dispoziții legislative care restricționează exercitarea unui drept sau a unei libertăți.

După cum subliniază președintele Camerei a Doua Civile a Curții de Casație, Bruno PIREIR, într-o notă privind controlul proporționalității efectuat într-o cauză civilă de către Camera a Doua Civilă a Curții de Casație [2], „normele procedurale nu stabilesc în sine drepturi subiective. Acestea pot fi considerate reguli ale jocului care se aplică tuturor participanților la procedură și sunt obligatorii. Atâta timp cât accesul la instanță și egalitatea armelor sunt garantate, examinarea presupusei lor încălcări nu conduce în niciun fel la o echilibrare a celor două drepturi subiective, ci, cu totul altfel, la oferirea părților a posibilității de a-și apăra drepturile subiective respective”. Controlul proporționalității efectuat de Camera a Doua Civilă este, așadar, în

principiu, un control in abstracto. Un astfel de control se efectuează, de asemenea, cu respectarea principiului securității juridice, întrucât normele care guvernează desfășurarea procedurii trebuie să fie inteligibile, previzibile și accesibile.

De asemenea, trebuie menționat că, în special, controlul conven ționalității este cu atât mai potrivit cu cât marja de apreciere lăsată statelor de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului este redusă. Totuși, în materie procedurală, judecătorii de la Strasbourg afirmă că „statele contractante au obligația de a-și organiza sistemele judiciare astfel încât să poată respecta cerințele articolului 6 § 1” [2].

Această revizuire este efectuată de Curtea de Casație în anumite domenii, precum statutul persoanei și dreptul de filiație, în care sunt în joc drepturi și libertăți fundamentale, precum dreptul la respectarea vieții private.

Astfel, Prima Cameră Civilă a Curții de Casație, influențată de jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, efectuează o revizuire a conven ționalității termenelor de prescripție specifice. Într-o hotărâre din 10 iunie 2015, Curtea a criticat decizia Curții de Apel, care nu a răspuns la constatările privind revizuirea proporționalității în ceea ce privește termenul de prescripție pentru contestarea paternității [4]. Curtea de Apel a efectuat apoi această revizuire, a admis apelul împotriva acestei decizii și a decis că încălcarea dreptului reclamanților la respectarea vieții private prin punerea în aplicare a declarației de inadmisibilitate prevăzută la articolul 333 alineatul (2) din Codul Civil nu a fost excesivă în lumina scopului urmărit [5].

Această jurisprudență, confirmată ulterior în mai multe decizii, poate fi explicată prin contextul specific în care se aplică normele procedurale. Aceasta este în conformitate cu jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, care, într-o serie de cazuri privind aplicarea termenelor de prescripție acțiunilor referitoare la paternitate, a analizat dacă ingerința cauzată de această acuzație de inadmisibilitate asupra dreptului reclamantului la respectarea vieții private și de familie era justificată: Interesele copilului și ale tatălui care pretind că sunt înrudiți biologic, interesul tatălui și al mamei legale de a menține o legătură juridică cu copilul, interesul general de a proteja securitatea juridică [3].

Aceste situații, în care drepturile procedurale și drepturile subiective, cum ar fi dreptul la respectarea vieții private, sunt echilibrate, sunt specifice și justifică o verificare a proporționalității in concreto, deoarece termenele de prescripție nu pot fi aplicate „automat și fără a ține cont de circumstanțele specifice ale fiecărui caz”, așa cum a statuat Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Această practică nu este incompatibilă cu cea a Camerei a Doua Civile, întrucât se încadrează într-un domeniu specific, statutul persoanei și legăturile familiale, care este deosebit de sensibil în ceea ce privește respectarea drepturilor fundamentale.

Acestea sunt diversele verificări ale proporționalității pe care Curtea de Casație le aplică în procedurile civile. Mecanism care derivă din practica instanțelor constituționale și internaționale, și mai precis a Curții Europene a Drepturilor Omului, controlul proporționalității, fie că este efectuat in abstracto sau concreto, permite Curții de Casație să asigure în mod eficient respectarea standardelor internaționale, așa cum prevede articolul 55 din Constituție. În acest sens, trebuie reamintit că, într-o hotărâre din 15 aprilie 2011, Adunarea Plenară a Curții a confirmat solemn că statele aderente la Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale sunt obligate să respecte hotărârile Curții Europene, „fără a aștepta o contestare a acesteia sau o modificare a legislației lor”. Conceput pentru a asigura respectarea drepturilor fundamentale, acest control are și un scop preventiv. Ținând cont de metodele și raționamentul Curții de la Strasbourg, Curtea de Casație are astfel grijă să prevină posibilele recursuri la aceasta.

Lista de resurse științifice:

1. Cass., ch mixte, 24 mai 1975, Administration des douanes c/ Cafés Jacques Vabre, n° 73-13.556, D. 1975, p. 497

2. CE, 19 mai 1933, Benjamin, n° 17413 17520, Rec. 541

3. CEDH, 6 juill. 2010, Backlund c. Finlande, n° 36498/05 et CEDH, 6 juill. 2010, Grönmark c. Finlande, n° 17038/04.

4. Civ. 1ère, 10 juin 2015, n° 14-20.790.

5. Civ. 1ère, 6 juill. 2016, n° 15-19.853, Bull. 2016, I, n° 157.

Снідевич Олександр Станіславович
кандидат юридичних наук, доцент кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
(м.Київ, Україна)

ЩОДО ОРГАНІВ АСОЦІАЦІЇ ПРИВАТНИХ ВИКОНАВЦІВ УКРАЇНИ

Питання щодо органів самоврядування приватних виконавців та органів Асоціації приватних виконавців України (надалі – АПВУ) є одним з найбільш складних для відображення у Статуті АПВУ через суперечливість окремих положень Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» (надалі – Закон).

Так, наприклад, у ч.1 ст.47 Закон визначає, що *Асоціація приватних виконавців України є юридичною особою та діє через організаційні форми самоврядування приватних виконавців, передбачені цим Законом*. Таким чином, у цьому випадку Закон говорить про організаційні форми самоврядування приватних виконавців, начебто ним передбачені.

Натомість вже у ч.10 цієї ж статті Закон визначає, що *бюджет Асоціації приватних виконавців України формується за рахунок сплати приватними виконавцями членських внесків, а також надходжень від іншої діяльності відповідно до статутних документів Асоціації приватних виконавців України. Установлення* ***органами самоврядування приватних виконавців*** *інших обов'язкових внесків, не передбачених цим Законом, забороняється*. Таким чином, у цьому випадку Закон говорить вже про органи самоврядування приватних виконавців.

І вже у ст.48 Закону, яка має назву «Органи Асоціації приватних виконавців України», Закон визначає, що *органами Асоціації приватних виконавців України є: 1) з'їзд приватних виконавців регіону (Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя); 2) рада приватних виконавців регіону*

(Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя); 3) голова ради приватних виконавців регіону; 4) Рада приватних виконавців України; 5) Голова Ради приватних виконавців України; 6) ревізійна комісія; 7) з'їзд приватних виконавців України. Таким чином, у цьому випадку Закон говорить вже про органи АПВУ.

У зв'язку з цим, звичайно, виникає питання про те, чи є, наприклад, тотожними поняття організаційних форм самоврядування приватних виконавців, органів самоврядування приватних виконавців та органів АПВУ. Вважаємо, що фактично Закон вживаючи різні терміни має на увазі одне і те ж, а відтак, це питання слід було б вирішити на рівні Закону шляхом внесення до нього змін та запровадження щодо відповідних органів єдиної термінології. Найбільш правильним, на наш погляд, варто було б вживати термін «органи Асоціації приватних виконавців України».

Вважаємо, що усі органи АПВУ є тими, які визначені Законом, та тими, які можуть бути утворені додатково для виконання АПВУ повноважень, визначених цим Законом. На наш погляд, враховуючи діючі нормативні акти АПВУ можна визначити три групи органів АПВУ:

1) органи, які визначені Законом та відображені у Статуті АПВУ – З'їзд приватних виконавців України, Рада приватних виконавців України, Голова Ради приватних виконавців України, Ревізійна комісія, з'їзд приватних виконавців регіону (Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя), рада приватних виконавців регіону (Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя), голова ради приватних виконавців регіону;

2) органи, визначені додатково у діючій редакції Статуту, – Комітет з етики, Центр підготовки та підвищення кваліфікації приватних виконавців, Дисциплінарний уповноважений;

3) органи, які існують, але щодо яких немає згадки у Статуті. Фактично, як вбачається з офіційного сайту АПВУ, у АПВУ створені такі органи – Комітет з медіації та інших видів альтернативного врегулювання спорів, Комітет з

міжнародних зв’язків, Комітет зі сприяння цифровізації виконавчого провадження, Експертна (науково-консультативна) рада.

Загалом з відповідних положень нормативних актів АПВУ (діючого Статуту, окремих Положень про комітети АПВУ, Положення про Експертну (науково-консультативну) раду при АПВУ) вбачається, що окремі з цих органів створюються З’їздом приватних виконавців, а окремі – Радою приватних виконавців України, окремі з них є постійно діючими органами, а окремі – дорадчими органами, при цьому, одні з них є дорадчими при АПВУ, а інші – при Раді приватних виконавців України.

Вважаємо, що нормативні положення про органи АПВУ викладені не логічно та не послідовно, при їх викладенні відсутній системний аналіз, а при створенні відповідних органів АПВУ у Статуті АПВУ та нормативних актах АПВУ відсутній системний підхід. Наприклад, не зрозумілим є те, чому одні органи, зокрема, й дорадчі, відображаються у Статуті, а інші – ні.

Потребують, на наш погляд, чіткого врегулювання статус органів АПВУ, існування яких не визначено Законом, а також повноваження щодо створення цих органів, оскільки відповідні питання фактично не врегульовується ані Законом, ані внутрішніми актами АПВУ. Можна запропонувати різні варіанти. Наприклад: 1) ті органи, які визначені Статутом, створюються З’їздом приватних виконавців України, а ті, які Статутом не визначені, – створюються Радою приватних виконавців України; 2) постійно діючі органи утворюються З’їздом приватних виконавців, а дорадчі – Радою приватних виконавців України тощо. В будь-якому випадку варто було б також прямо передбачити у Положенні «Про Раду приватних виконавців України» право Ради приватних виконавців України створювати органи (дорадчі органи) АПВУ.

Стоцький Роман Миколайович
аспірант кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Оцінка доказів у адміністративному судочинстві – це визначена сукупність процесів та дій, за результатом яких має бути знайдена відповідь на запитання про те чи можна вважати певну інформацію достовірним та достатнім доказом у певних спірних правовідносинах, окремо, та з врахуванням інших доказів у сукупності. Вона має метою встановити дійсні обставини справи задля вирішення спору між сторонами відповідно до чинного законодавства. Процеси оціночної діяльності суддів можуть мати місце увесь час розгляду справи та мати вплив на вирішення майже кожного процесуального питання, в тому числі й попередню й остаточну оцінку доказів [4, с.184].

Зауважимо, що оцінка доказів у справах про адміністративні правопорушення – це висновок посадової особи та органу, що уповноважені на розгляд справи, щодо достовірності отриманих фактичних даних щодо обставин конкретної справи. На підставі здійсненої оцінки доказів органи уповноважені прийняти рішення. Проте, оцінка доказів має бути надана не лише певному окремому доказу, але й усім доказам у їх сукупності. Але для цього необхідно вирішити питання щодо того чи дозволяє уся сукупність доказів дійти однозначного висновку щодо наявності певного адміністративного правопорушення, а також щодо наявності вини особи, про інші обставини, що мають значення для справи. Тільки оцінка доказів у сукупності може надати підстави для достовірних висновків із вищевказаних питань. Оцінка доказів згідно внутрішнього переконання означає

неприпустимість некритичного мислення про окремі докази, відсутність переваг одного виду доказів над іншими або завчасно визначеної юридичної сили певних доказів. Посадова особа чи орган під час оцінки доказів повинні керуватися лише законом. Оцінка доказів пов'язана із дотриманням норм права, що упорядковують збирання доказів (наприклад, формування змісту протоколу про адміністративне правопорушення, огляду речей або особистого огляду тощо). Докази повинні оцінювати також особи, які беруть участь у справі (зокрема особа, що притягається до відповідальності, потерпілий тощо). Така участь в оцінюванні виражається в клопотаннях, поясненнях тощо [3, с.32].

К.С. Пащенко, спираючись на суддівський досвід, переконана, що в структурі доказування оцінювання доказів є одним з найбільш важливих та характеризує її як елемент процесу доказування, який включає практичну та розумову діяльність судді із визначення ознак доказів та мотивування своїх висновків щодо їх відхилення чи врахування [2, с. 38]. Він також досліджує й інші підходи до визначення поняття оцінки доказів, зокрема: 1) заснований на логічних законах розумового процесу; 2) вираженого в процесуальних діях логічного акту; 3) виражена в логічній та процесуальній формах психологічна діяльність суб'єкта прийняття рішення; 4) розумова діяльності суду, яка заснована на повному, всебічному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи, що здійснюється на основі внутрішнього переконання. Таке різноманіття дефініцій, обумовлено неоднозначним закріпленням оцінки доказів у ст. 90 КАС України законодавцем [2, с. 39–40].

Н.-Л.Д. Йосифович зазначає, що актуальність теми оцінки електронних доказів в адміністративному судочинстві визначається зростанням обсягів інформації та оперативним розвитком цифрових технологій. У теперішніх умовах, коли велика кількість доказової інформації подається в цифровому вигляді, перед судами постає завдання не тільки визнання зазначених доказів, але й їх правильна оцінка [1, с.342].

Отже, критерії оцінки доказів – це сукупність стандартів та правових вимог, які застосовуються для перевірки допустимості, належності, достатності,

достовірності доказів у їх взаємозв'язку для прийняття законного та справедливого судового рішення адміністративним судом.

Список використаних джерел:

1. Йосифович Н.-Л.Д. Критерії оцінки електронних доказів в адміністративному судочинстві. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету Серія ПРАВО. Випуск 85: частина 2. 2024. С.341-46

2. Пащенко К. С. Нормативне гарантування оцінки доказів в адміністративному судочинстві:вітчизняний та зарубіжний досвід. 2/2020. The scientific papers of the legislation institute of the Verkhovna Rafa of Ukraine. С. 37–46. URL: https://instzak.com/index.php/journal/article/download/1791/1676/

3. Сидоренко Н. С. Запобігання корупції в органах влади: метод. реком. для підг. до семінар. і практ. занять. Дніпро : ДДУВС, 2024. 48 с.

4. Цюпак О. П. Оцінка доказів в адміністративному судочинстві: правовий та логічний аспекти. Вісник ХНУВС. 2014. № 2 (65). С. 179-186.

Татулич Ірина Юріївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, Україна)

ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ПІД ЧАС ПИСЬМОВОГО ОПИТУВАННЯ УЧАСНИКІВ СПРАВИ ЯК СВІДКІВ

Однією із ознак цивільних процесуальних правовідносин у доктрині цивільного процесуального права є їх відносний характер, тобто визначений конкретний склад учасників цивільних процесуальних правовідносин із наділенням кожного з них процесуальними правами та обов'язками. Одним з принципів інституту розгляду справи по суті є принцип неможливості

процесуального сумісництва. Будь-який суб’єкт цивільних процесуальних відносин не може в одній і тій самій справі перебувати більше як в одному процесуальному становищі. Слушною є думка Р. Я. Лемак, який вважає, що єдиної норми, що регулювала б таке обмеження, немає в Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України), але цей принцип прямо випливає із статей, що регулюють правове положення учасників процесу (ст. 36, 37, 38, 61 ЦПК України) [1, с. 50]. Безумовно, зі змісту вказаних норм випливає вимога про те, що учасник судового процесу в конкретній цивільній справі може перебувати лише в одному процесуальному статусі. Зокрема, якщо фізична особа перебуває у процесуальному статусі третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, то навіть подання нею позовної заяви до однієї із сторін для спільного розгляду з основним (первісним) позовом, не змінює її процесуальне становище: вона залишається бути третьою особою до завершення вирішення справи судом. Даний принцип покликаний забезпечити об'єктивність і неупередженість суду, уникнути суперечностей та гарантувати належний захист прав учасників судового процесу.

Законом України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» внесено істотні зміни, відповідно до яких у вітчизняному законодавстві з’явився новий інститут доказування, так зване – письмове опитування учасників справи як свідків. Оскільки інститут заяви по суті справи структурно розміщено в Розділі ІІІ ЦПК України [2], яким врегульовано позовне провадження, письмове опитування не може бути здійснено в наказному чи окремому провадженнях. Порядок застосування письмового опитування регламентовано статтею 93 ЦПК України. Відповідно, учасник справи має право поставити в першій заяві по суті справи десять запитань іншому учаснику справи про обставини, що мають значення для справи. До заяв по суті справи процесуальне законодавство України відносить, позовну заяву, відзив на позовну заяву, відповідь на відзив, заперечення та пояснення

третьої особи щодо позову або відзиву. Тобто, виходячи з вищезазначеного, вбачається, що законодавець встановив відповідний строк та порядок застосування даного інституту доказування. Звідси, позивач може скористатися даним інститутом доказування поставивши десять питань у позовній заяві, відповідач у відзиві на позовну заяву, у строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі, третя особа у поясненні щодо позову або відзиву у строк, встановлений судом в ухвалі про відкриття провадження у справі або ухвалі, постановленій у підготовчому засіданні (якщо третіх осіб було залучено у підготовчому засіданні).

Учасник справи, якому поставлено питання, зобов'язаний надати повну та обґрунтовану відповідь окремо на кожне запитання по суті. Також учаснику справи можуть бути поставлені письмові запитання, що пов'язані з наданням відповідних доказів, що підтверджували б його відповіді. У такому випадку, учасник справи разом з наданням заяви свідка повинен надати копії відповідних письмових чи електронних доказів. Учасник справи має право відмовитися від надання відповіді на поставлені запитання, якщо поставлене запитання не стосується обставин, що мають значення для справи, та/або, якщо учасником справи поставлено більше десяти запитань. В той же час, не можуть бути опитані як свідки особи визначенні статтями 70, 71 ЦПК України.

В заяві свідка учасник зобов'язаний підтвердити свою обізнаність із змістом закону щодо кримінальної відповідальності за надання неправдивих показань. Дана вимога до заяви свідка показує, що у випадку надання учасником справи завідомо неправдивих відповідей, він може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за ст. 384 КК України чи ст. 385 КК України. Учасник справи, який не буде виконувати свої процесуальні обов'язки, тобто буде уникати надання відповідей або ігнорувати вказівки суду, може бути притягнутий до адміністративної відповідальності. У відповідності до ст. 148 ЦПК України, суд може постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу.

Фактично дане нововведення дає підстави стверджувати, що ЦПК України регламентує нову процедуру отримання відповідних доказів від учасників процесу. Перевагами цього є: удосконалення порядку вирішення судових справ; повне та всебічне з'ясування обставин справ; забезпечення процедури доказування щодо встановлення конкретних фактів; дисциплінує учасників справи, зобов'язує належним чином виконувати свої процесуальні права та обов'язки тощо.

Проте саме ця процедура переводить учасників справи в статус свідків, що дає змогу для притягнення останніх до кримінальної відповідальності, у разі невиконання чи неналежного виконання своїх обов'язків. На цьому етапі виникає питання – чи не порушується при цьому принцип неможливості процесуального сумісництва під час здійснення цивільного судочинства? Виходить, що одна й та ж особа в процесі наділятиметься статусом двох учасників одночасно. Свого часу в Постанові пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» від 12.06.2009 р. № 2 (п. 27 Постанови) чітко визначалося, що не можуть бути використані як показання свідків їхні письмові пояснення, тому у відповідних випадках (наприклад, якщо пояснення таких осіб мають значення для справи і допитати їх неможливо) вони приймаються судом як письмові докази [3]. Звісно, ця Постанова приймалася на підставі іншого цивільного процесуального законодавства, але логіку вищої судової інстанції щодо цього питання цілком можна зрозуміти та беззаперечно з нею погодитися.

Правильним є зауваження Є. Лєзіна, який, аналізуючи положення ст. 93 ЦПК України, зазначає, що через змішану природу виглядає передчасною така назва інструменту, як «Письмове опитування учасників справи як свідків», оскільки показання свідка дістаються іншим шляхом та мають іншу доказову силу [4, с. 32]. Крім того, аналізуючи порядок дослідження доказів під час розгляду справи по суті, законодавець не передбачив певного порядку дослідження отриманого в результаті опитування доказу (заяви свідка) як це

зроблено щодо інших доказів. І це очевидно, адже така заява свідка не є відповідно до ст. 76 ЦПКУ засобом доказування.

На наш погляд, існування зазначеної процедури спрямоване не тільки на порушення вищезазначеного принципу, але і призводить до порушення принципів рівності, змагальність сторін щодо здійснення всіх процесуальних прав та обов'язків, передбачених законом. Окрім того, порушується право учасників на правничу допомогу (ст. 15 ЦПК України). Підтвердженням цього є положення, згідно з яким представники сторін не включаються законодавцем до складу суб'єктів, які можуть ставити запитання чи які повинні надати відповідь на кожне питання, адже вони не є учасниками справи. Вважаємо, що не включення представника учасника до складу суб'єктів на яких поширюється письмове опитування учасників справи є недоречним, так як з цього приводу виникає наступне питання – як бути стороні (учаснику справи), яка хоче використати даний інститут до учасника справи, який не має повної цивільної дієздатності, тобто до особи, яка не усвідомлює значення своїх дій та не може керувати ними? Отже, законодавцю, запроваджуючи вже вказану процедуру, треба було письмове опитування учасників справи поширити і на їх представників. Тим паче, що за ст. 92 ЦПК України сторони, треті особи та їхні представники за їхньою згодою, в тому числі за власною ініціативою, якщо інше не встановлено ЦПК, можуть бути допитані як свідки про відомі їм обставини, що мають значення для справи.

Таким чином, письмове опитування учасників справи як свідків, враховуючи ці та інші проблемні аспекти його регулювання, які ми розглянемо в наступних працях, не набуло широкого застосування та відображення у судовій практиці, а звідси, потребує негайного вдосконалення та внесення змін.

Список використаних джерел:

1. Цивільне процесуальне право України: підручник / В. М. Коссак, Р. Я. Лемик, Ю. В. Навроцька, С. В. Сеник; за заг. ред. В. М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року зі змінами та доповненнями. URL: http://zakon.rada.gov.ua

3. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09

4. Лєзін Є. Особливості забезпечення показань свідків у цивільному процесі України. *Підприємництво, господарство і право: науково-практичний господарсько-правовий журнал.* 2018. № 2. С. 24–34.

Ткачук Анжеліка Олегівна

доктор філософії в галузі права,

доцент кафедри цивільного процесу

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОТИДІЯ

І. Вступ: Генеза та еволюція нормативного регулювання протидії зловживанню процесуальними правами у цивільному судочинстві

Законодавчі зміни у сфері процесуального права, зокрема, редагування Цивільного процесуального кодексу України [1] після 2016 року (далі – ЦПК), імплементували низку важливих нововведень у судовому процесі, серед яких формальне закріплення принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами. Це правове положення експліцитно забороняє певні недобросовісні дії учасників судового провадження та визначає способи боротьби з ними. Такий законодавчий крок демонструє прагнення українського законодавця покращити якість здійснення правосуддя, зобов'язуючи сторони та їхніх представників діяти добросовісно під час розгляду цивільних справ.

Судова практика оперативно відреагувала на можливості убезпечення процесу від недобросовісної поведінки у суді.

II. Статистичний аналіз: Значне зростання випадків реагування судів на зловживання процесуальними правами

З моменту законодавчих змін, спрямованих на протидію зловживанням процесуальними правами, Верховним Судом було увалено більше 81 тисяч процесуальних рішень, що стосувалися цієї проблематики. Кількість відповідних рішень Касаційного цивільного суду склала майже 32 тисячі, а загальна кількість таких ухвал судів усіх юрисдикцій та інстанцій, окрім кримінальної, перевищила 800 тисяч. При цьому, у цивільних справах питання зловживання правами стало предметом дослідження у понад 400 тисячах судових актів. Ці показники демонструють значний контраст із попереднім восьмирічним періодом (2009-2017 роки), коли кількість аналогічних рішень у цивільних справах судів усіх інстанцій становила близько 25 тисяч, а в усіх юрисдикціях, за винятком кримінальної, – майже 112 тисяч.

III. Ілюстрація судової практики: Типові прояви зловживання процесуальними правами

Конкретним прикладом є справа № 204/682/21, де Велика Палата Верховного Суду констатувала, що систематичне подання заяв ідентичного змісту до її складу є проявом зловживання процесуальними правами з боку заявника. У зв'язку з цим, Велика Палата застосувала до вказаних заяв правові наслідки, визначені частиною третьою статті 44 ЦПК України [2].

В іншій судовій справі (№ 824/83/19) Касаційний цивільний суд встановив, що подання заяв про відвід після відмови в задоволенні клопотань про відкладення розгляду, зупинення провадження та оголошення перерви мало на меті безпідставне затягування судового процесу, що кваліфіковано судом як зловживання процесуальними правами відповідно до пункту 1 частини другої статті 44 ЦПК України [3].

У справі № 686/19217/23 суд розцінив факт триразового неотримання апелянтом ухвали про залишення апеляційної скарги без руху за вказаною ним

же адресою як прояв недобросовісності та небажання реалізовувати свої процесуальні права. Такі дії були визнані зловживанням правом на апеляційне оскарження, спрямованим на навмисне затягування розгляду справи, що порушує права іншої сторони через неможливість набрання рішенням законної сили. Ці обставини були кваліфіковані як маніпулювання процесуальними строками з метою уникнення відповідальності або створення перешкод іншій стороні (пункт 1 частини 2 статті 44 ЦПК) [4].

У контексті судової справи № 204/3364/21, суд констатував, що повторне ініціювання позову було спрямоване на обхід процедури автоматизованого розподілу справ між суддями, що є кваліфікованим як зловживання процесуальним правом згідно з пунктом 2 частини другої статті 44 ЦПК України. Отже, дії позивача щодо подання цього позову були розцінені судом як недобросовісне використання наданих процесуальних можливостей [5].

Вирішуючи цивільну справу № 265/4651/20, суд зазначив відповідач обрав стратегію ухилення від виконання своїх договірних зобов'язань, спочатку подаючи клопотання про застосування строків позовної давності, а переконавшись у відсутності порушення позивачем цих строків, перейшов до тактики затягування розгляду справи через систематичні неявки в судові засідання, ініціювання перенесень слухань та, зрештою, подання клопотання про призначення експертизи, що було розцінено судом як зловживання процесуальними правами [6].

Аналіз еволюції зловживань процесуальними правами виявив прецеденти недобросовісного застосування положень про поновлення пропущених процесуальних строків за відсутності належного правового підґрунтя, а також випадки зловживання правом на подання доказів, правом на оскарження судових рішень та інститутом представництва сторін у суді.

IV. Висновок: Необхідність подальшої уніфікації судової практики та посилення судового контролю

Встановлення конкретних критеріїв для кваліфікації певних процесуальних дій як зловживання правом та запровадження відповідних санкцій

процесуального примусу сприяє належній організації судового процесу відповідно до завдань, визначених статтею 2 ЦПК. При цьому, аналіз судової практики останніх років виявляє значне зростання кількості судових рішень, що містять реакцію на випадки зловживання процесуальними правами. Це є проявом посилення уваги судів до цієї проблеми та одночасне збільшення таких недобросовісних дій з боку учасників судового процесу. Окрім того, спостерігається трансформація форм зловживань. На нашу думку, це пояснюється належним реагуванням судів на типові прояви зловживань, окреслених статтею 44 ЦПК. Забезпечення справедливого, оперативного та ефективного розгляду цивільних справ зумовлює необхідність активнішої участі Верховного Суду в процесі уніфікації судової практики щодо протидії зловживанню процесуальними правами.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

2. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 20.04.2021 р. у справі № 204/682/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96503151.

3. Ухвала Верховного Суду від 16.12.2019 р. у справі № 824/83/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86468315.

4. Ухвала Хмельницького апеляційного суду від 04.03.2024 р. у справі № 686/19217/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117422240.

5. Ухвала Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 14.05.2021 р. у справі № 204/3364/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97773228.

6. Ухвала Донецького апеляційного суду від 18.01.2022 р. у справі № 265/4651/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102872287.

Човган Ігор Михайлович
аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: завідувач кафедри кримінального права, процесу та Криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України **Драган О.В.**

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «СТВОРЕННЯ» У КОНТЕКСТІ ШКІДЛИВИХ ПРОГРАМНИХ ЧИ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ

Створення, використання і розповсюдження шкідливих програм, часто є першою ланкою в ланцюзі вчинення злочинів у сфері комп'ютерної інформації, є першоосновою для формування цього виду правопорушень, які стосуються цілого комплексу суспільних відносин, що складаються з приводу використання комп'ютерної інформації, а, відповідно, охоплюють значну частину сфер життя сучасного суспільства.

Науковцями створення шкідливих програмних чи технічних засобів визначається різним чином, проте можливо відстежити спільні риси в наведених визначеннях, що робить їх зміст однаковим. Існують пропозиції під створенням вказаних програмних і технічних засобів розуміти:

1) дії в результаті яких відбувається фізична матеріалізація, шкідливого програмного засобу на носії інформації або шкідливого технічного засобу у просторових формах [1, с. 11-12];

2) дії, внаслідок яких виникає новий, такий що раніше не існував, шкідливий програмний або технічний засіб [2, с. 152];

3) розробку (виготовлення) нового шкідливого програмного чи технічного засобу, а також модифікація вже існуючого засобу, наслідком якої є зміна його властивостей [3, с. 755];

4) творчу діяльність, у результаті якої одержують якісно нову програму або технічний засіб, явно наділений функціями, виконання яких може заподіювати шкоду конфіденційності, цілісності та доступності інформації, оброблюваній в інформаційно-телекомунікаційних системах [4, с. 244].

Аналізуючи різноманітні підходи до розуміння сутності створення шкідливого програмного чи технічного забезпечення, варто зазначити наступне. Як зазначає Д.О. Ричка, під створенням програмного продукту розуміється процес написання програми починаючи від виникнення ідеї до її компіляції. Для створення шкідливих програм необхідна наявність знань у сфері програмування. На сьогоднішній день навчитися створювати віруси різної складності та різних галузей застосування, контролювати будь-який комп'ютер чи здобути паролі від систем, проводити махінації з метою отримання грошових коштів від жертв не складає особливих труднощів [5, с. 105-106]. Ввівши до будь-якої пошукової системі ключові слова «створення вірусу», «створення шкідливого програмного забезпечення» тощо, можна з легкістю знайти детальне керівництво з приводу такого процесу.

Створення може кваліфікуватися за ст. 361-1 КК України тільки за наявності відповідної суб’єктивної ознаки – мети використання, розповсюдження або збуту вказаного засобу [3, с. 755]. Так, Заводський районний суд міста Дніпродзержинська Дніпропетровської області, розглянувши в судовому засіданні кримінальне провадження за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 361-1 КК України, встановив, що 03.06.2020 р. обвинувачений, реалізовуючи злочинний умисел, знаходячись за місцем свого проживання, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх шкідливі наслідки та свідомо бажаючи їх настання, використовуючи власний персональний комп’ютер, створив конфігураційний файл до шкідливого програмного забезпечення «PrivateKeeper» – «OLX.uabrut без капчи» (капча – комп’ютерний тест, спрямований на визначення того, хто використовує систему – людина чи комп’ютер), а саме конфігурації для несанкціонованого втручання в облікові

записи користувачів Інтернет-ресурсу «OLX». Програмне забезпечення «PrivateKeeper», здатне здійснювати несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів) автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. У подальшому з використанням облікового запису під псевдонімом «ОСОБА_7», обвинувачений здійснив публікацію в мережі Інтернет на хакерському форумі ІНФОРМАЦІЯ_2 за посиланням ІНФОРМАЦІЯ_3 конфігураційного файлу до шкідливого програмного забезпечення «PrivateKeeper» – «OLX.uabrut без капчи». Внаслідок зазначених дій обвинуваченого невстановлені зацікавлені особи, а саме користувачі форуму ІНФОРМАЦІЯ_2, здійснили завантаження розміщеного на вказаному форумі обвинуваченим конфігураційного файлу до шкідливого програмного забезпечення «PrivateKeeper» – «OLX.uabrut без капчи», створеного для несанкціонованого втручання в облікові записи користувачів Інтернет-ресурсу «OLX» та в подальшому залишили відгук щодо працездатності цього файлу [6]. Наведене кримінальне провадження є яскравим прикладом створення та розповсюдження шкідливого програмного засобу, призначеного для несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих) систем.

Створення програми полягає у написанні самостійного коду або у внесенні змін до вже існуючого. Модифікації можуть зазнавати звичайні або нешкідливі програмні продукти чи технічні засоби, а також і шкідливе програмне або технічне забезпечення. В останньому випадку результатом модифікації має стати підвищення їхньої ефективності або розширення переліку негативних функцій (зміна призначення). Створення шкідливого програмного або технічного забезпечення полягає в розробці відповідних даних та наданні їм форми електричних сигналів.

Внесення змін до існуючих програм для ЕОМ означає зміну тексту програми шляхом виключення його окремих фрагментів, заміни їх іншими або їх доповнення новими. Злочином це діяння буде і в тому випадку, якщо винний змінив існуючу програму за допомогою спеціального програмного продукту.

Необхідно відзначити, що стосовно ст. 361-1 КК України мається на увазі, що програма, в яку було внесено зміни, стає шкідливою саме у результаті таких змін.

Так, Коломийський міськрайонний суд Івано-Франківської області, розглянувши в судовому засіданні кримінальне провадження за обвинуваченням у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 361-1 КК України, встановив, що обвинувачений у період часу із квітня 2021 р. по 06.10.2021 р. за допомогою персонального комп'ютера, підключеного до Інтернет-мережі, знаходячись за місцем проживання, будучи обізнаним про принципи дії шкідливих програмних засобів і наслідки їх використання, усвідомлюючи заборону розповсюдження шкідливого програмного забезпечення та протиправний характер своїх дій, використовуючи можливості програми «Microsoft Visual Studio», яка є серією продуктів компанії «Microsoft», що включають інтегроване середовище розробки програмного забезпечення, створив електронні файли, що розпізнаються як шкідливе програмне забезпечення, яке використовується для отримання віддаленого доступу (RAT) і може міститися у різноманітних типах файлів, що призначені для інсталювання. Параметри з'єднання зашифровані у використаному файлі програми. У подальшому, змінивши реєстр електронно-обчислювальної машини, що виконується кожного разу, коли запускається заражений пристрій, що значно ускладнює виявлення та ліквідацію потенційно шкідливого програмного забезпечення, обвинувачений умисно, з метою отримання прибутку, використав шкідливе програмне забезпечення, попередньо здійснивши його модифікацію для отримання зворотного зв'язку на IP-адресу НОМЕР_1, яка належить згідно з довідкою від провайдера МПП «Квант-ІІ» ОСОБА_7, усвідомлюючи, що здійснив створення (модифікацію) з метою використання шкідливого програмного забезпечення, яке призначене для несанкціонованого доступу до електронно-обчислювальних машини необмеженого кола осіб та подальшого їх несанкціонованого доступу [7].

Отже, створення шкідливого програмного або технічного забезпечення означає будь-яку свідомо-вольову діяльність особи, спрямовану на розробку сукупності електронно-цифрових даних та команд, призначених для функціонування електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку або інших пристроїв зберігання, обробки та передання комп'ютерної інформації, у тому числі шляхом внесення змін до вже існуючих шкідливих програм чи технічних засобів з метою їх удосконалення, для несанкціонованого використання, розповсюдження або збуту вказаних засобів.

Список використаних джерел:

1. Розслідування злочинів, учинених з використанням шкідливих програмних чи технічних засобів: методичні рекомендації / О.Ф. Вакуленко, О.М. Стрільців, О.С. Тарасенко та ін. К., 2016. 55 с.

2. Азаров Д. С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження). К.: Атіка, 2007. 304 с.

3. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.

4. Боровик А.В., Копотун І.М. Кіберзлочини в Україні (кримінально-правова характеристика): навчальний посібник. Луцьк: Волиньполіграф, 2019. 314 с.

5. Ричка Д.О. Особливості кримінально-правової кваліфікації злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Ірпінь, 2019. 212 с.

6. Вирок Заводського районного суду міста Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 02.06.2022 р. у справі № 208/2042/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104725215.

7. Вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 26.05.2022 р. у справі № 346/391/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104474011.

Шевчук Віталій Андрійович
аспірант кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)

ХАРАКТЕРИСТИКА АНТИЧНИХ СТАНДАРТІВ ВИРІШЕННЯ ВИБОРЧИХ СПОРІВ

Питання вирішення виборчих спорів має глибокі історичні корені, що сягають найдавніших демократичних практик людства. Аналіз античних підходів до цієї проблематики дозволяє зрозуміти еволюцію демократичних інститутів та механізмів захисту виборчих прав громадян. Дослідження показує, що вже у давньогрецьких містах-державах та Римській республіці існували складні та розвинуті системи вирішення конфліктів, пов'язаних з виборчими процесами.

Сучасні науковці, зокрема Могенс Герман Хансен, у своїх фундаментальних працях про афінську демократію підкреслює, що античні системи вирішення виборчих спорів утворили фундамент для розвитку правничих механізмів, які згодом стали основою європейської конституційної традиції. Продовжуючи думку, також варто відзначити, що науковець у своїй праці наголошує, що в класичних Афінах використовувалися два основних типи голосування: зокрема народні збори, де голосування здійснювалось підняттям рук, та народний суд – де приймалось рішення у таємний спосіб, шляхом вкидання бюлетеня в урну [1]

Далі, на нашу думку доцільно звернути увагу на дослідження Джозайя Обера, який доводить, що Рада п'ятисот була ключовим інститутом грецької демократії і навіть більш центральною для грецького розуміння демократії, ніж Народні збори. Це на думку автора спростовує поширені уявлення про пряму демократію в Афінах і демонструє складність античних інституційних рішень [2]. Далі, відзначимо, що у своїй праці Георгіос Папанікос стверджує, що

античні системи базувалися на принципах мажоритарного голосування всіх громадян з правом голосу, що принципово відрізняється від сучасних представницьких систем [3].

Продовжуючи дослідження античних виборчих систем, відзначимо про так зване «графе параномон», що означає «позов проти незаконних пропозицій». Ця система, була запроваджена близько 415 року до н.е. та дозволяла громадянину оскаржувати в суді рішення народних зборів, якщо останнє, суперечило нормам існуючого законодавства. Іншими словами, вищеописана процедура – це своєрідна форма судового перегляду виборчого рішення, яке було прийняте на загальних зборах [4].

Процедура «графе парамон» була застосована у справі проти Тімократа, де Демосфен у своїй промові виступає проти законів, що порушували основи демократії Афін [5]. Рішення по справі було прийнято за участю суду присяжних, а за основу було взято думки осіб, на яких вплинули слова Демосфена. Зважаючи на це, вважаємо, що це було таким собі політичним інструментом для прийняття рішення і доволі складно вважати стандартом для аналізу спору у сфері виборчого законодавства.

Римська республіка розвинула ще більш досконалу систему боротьби з виборчими зловживаннями через спеціалізовані постійні суди. Центральним поняттям римського виборчого права був ambitus – кримінальне правопорушення що охоплювало спроби кандидата вплинути на результати виборів через хабарництво або інші форми неправомірного впливу [6].

Андрій Лінтотт у своєму класичному дослідженні показує еволюцію римського законодавства проти корупції. Перший закон проти виборчого хабарництва – lex Baebia de ambitu – був прийнятий у 181 році до н.е. і передбачав дискваліфікацію засуджених за амбітус на десять років. Згодом покарання було посилено: lex Acilia Calpurnia (67 р. до н.е.) запроваджував довічну дискваліфікацію, а lex Tullia (63 р. до н.е.) додав десятирічне вигнання [7].

Особливо важливим нововведенням стало створення quaestio de ambitu – спеціального постійного суду для розгляду справ про виборчу корупцію. Цей суд діяв за спрощеною процедурою, що дозволяло швидко реагувати на порушення виборчого законодавства. Марк Туллій Цицерон своїми промовами створив взірці використання риторики у виборчих спорах. Його захист Секста Росція Амерійського та промови проти Каталіни демонструють, як судові процеси використовувалися для боротьби з системною корупцією та захисту республіканських інститутів [8, 9].

Продовжуючи думку попереднього абзацу, відзначимо, що прикладною цінністю проведеного дослідження є практичне порівняння античних виборчих стандартів в умовах сьогодення. Більшість науковців зарубіжних джерел сходяться на думці, що виклики, що постають перед сучасними демократичними системами є такими, що здатні зруйнувати її основи, але цінність античного підходу вирізняється своєю адаптацією, зокрема і перед проблемами, що еволюціонують разом із людством [10, 11, 12].

Таким чином, вважаємо, що вивчення античних підходів до вирішення виборчих спорів не просто розкриває історичну еволюцію правових механізмів, а й пропонує альтернативні моделі думок про демократичне управління, легітимність влади та захист політичних прав. Ці моделі залишаються надзвичайно актуальними для розуміння сучасних викликів демократії та розробки ефективних інституційних рішень у сфері виборчого права, особливо в контексті боротьби з корупцією, забезпечення справедливої репрезентації та підтримки довіри громадян до демократичних інститутів.

Список використаної літератури:

1. Hansen, M.H. The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes. University of Oklahoma Press, 1991. URL: https://books.google.com.ua/books?id=o2mgjqbFGp4C&pg=PA55&hl=uk&source=gbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false

2. Ober, J. Democracy and Knowledge: Innovation and Learning in Classical Athens. Princeton University Press, 2008. URL: https://bmcr.brynmawr.edu/2009/2009.04.24/

3. Papanikos, G. "The Five Ancient Criteria of Democracy." Athens Journal of Humanities, 2022. URL: https://www.semanticscholar.org/reader/422c54eba58bad2acdfa6aa7b2e5b033626f8b95

4. MacDowell, D.M. "The Law of Graphe Paranomon." Journal of Hellenic Studies, 1990. URL: https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PHIL959/MacDOWELL%20Studies.pdf

5. Mosiou, E. "The Case Against Timocrates: Legal Issues and Substantive Arguments." Harvard Center for Hellenic Studies, 2022. URL: https://research-bulletin.chs.harvard.edu/2022/08/29/the-case-against-timocrates-legal-issues-and-substantive-arguments-against-the-unsuitability-of-timocrates-law-demosthenes-24-17-109/

6. Yakobson, A. "Elections and Electioneering in Rome." Franz Steiner Verlag, 1999. URL:https://bmcr.brynmawr.edu/2000/2000.02.07/

7. Lintott, A. "Electoral Bribery in the Roman Republic." Journal of Roman Studies, 1990 URL: https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-roman-studies/article/abs/electoral-bribery-in-the-roman-republic/1EBBBAF3C1F18D52A79B0A1B3F23AB2C

8. Gruen, E.S. The Last Generation of the Roman Republic. University of California Press, 1974. https://www.unrv.com/book-review/last-generation.php

9. Steel, C. Cicero, Rhetoric, and Empire. Oxford University Press, 2001 https://bmcr.brynmawr.edu/2002/2002.10.08/

10. Crisis of Democratic Trust. In Pharr, S.J. Disaffected Democracies. Princeton University Press, 2000. URL: https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/abs/disaffected-democracies-whats-troubling-the-trilateral-countries-edited-by-susan-j-pharr-and-robert-d-putnam-princeton-nj-

princeton-university-press-2000-348p-6500-cloth-1995-paper/9C1F38C226E51588D54E065FF7A85B21

11.Electoral Corruption Today. In Birch, S. Electoral Malpractice. Oxford University Press, 2011. URL: https://repository.essex.ac.uk/4484/1/05_11.pdf

12.Political Polarization. In Abramowitz, A.I. The Disappearing Center. YaleUniversity Press, 2010. URL https://studycorgi.com/political-book-alan-abramowitzs-the-disappearing-center/

Юрчишин Віталій Дмитрович

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту НУ «ОЮА»

(м. Івано-Франківськ, Україна)

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРОЮСТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ І ПОВ'ЯЗАНИХ З ВІЙНОЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ СПІВПРАЦІ ІЗ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ В УКРАЇНІ

З-поміж численних воєнних злочинів, які вчиняють представники держави-агресора на території України, факти жорстокого поводження з цивільним населенням сягнули безпрецедентних масштабів. Випадки незаконного позбавлення волі, захоплення заручників, нелюдського поводження та катування стали відомі всьому світу з перших днів повномасштабного вторгнення в Україну. Поступове звільнення захоплених територій відкриває нові випадки порушень норм міжнародного гуманітарного права, які мають систематичний характер та свідчать про цілеспрямоване нехтування мінімальними стандартами поводження з цивільним населенням в умовах міжнародного збройного конфлікту. Ефективне досудове розслідування воєнних злочинів спрямоване не лише на поновлення прав постраждалих від

окремого злочину, але й на фіксацію і доведення повномасштабного використання агресором заборонених методів ведення війни. Зібрані докази можуть бути використані не тільки на національному, але й на міжнародному рівні, тому принциповим є не лише дотримання вимог внутрішнього кримінального процесуального законодавства, але й розуміння та правильне застосування норм міжнародного гуманітарного права [1, с. 7].

25 березня 2022 року Польща, Литва та Україна створили Спільну слідчу групу для розслідування агресії рф та її воєнних злочинів на території України (Joint Investigation Team – JIT), до якої згодом приєдналися Естонія, Латвія, Словаччина, Румунія та Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду. Основною метою JIT є сприяння розслідуванню та переслідуванню найтяжчих міжнародних злочинів, скоєних в ході російської агресії проти України.

Євроюст, своєю чергою, координує розслідування і судові переслідування між компетентними органами в державах-членах і покращує співпрацю між ними, зокрема шляхом сприяння виконанню міжнародної взаємної правової допомоги та здійснення прохань про екстрадицію. Слід відмітити, що масштабність воєнних злочинів, що вчинені та продовжують вчинятись російськими військовими на території України призвело до необхідності реформування Євроюсту. Зокрема, у 2022 р. до Регламенту Євроюсту було внесено зміни, що надали організації право зберігати докази стосовно воєнних злочинів та обмінюватися ними. Поряд із цим прийнято рішення щодо розширення компетенції Євроюсту щодо співробітництва із країнами, які не є членами Європейського Союзу, а отже, і Україною [2, с. 316].

У зв’язку з чим, 5 березня 2023 року, в результаті конференції United for Justice у Львові країни JIT ухвалили рішення внести зміни до угоди між ними, щоб відобразити майбутню роль Міжнародного центру з переслідування злочину агресії проти України (International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression against Ukraine – ICPA). Завдання Центру – сформувати функціональну структуру для міжнародної співпраці у документуванні та розслідуванні злочину агресії проти України, що стане фундаментом

майбутнього Спецтрибуналу. ICPA стане першою спеціалізованою інституцією в цій сфері. 3 липня 2023 року ICPA розпочав роботу в Гаазі на базі Євроюсту. З першого дня у Центрі працює група українських прокурорів. Завдяки інфраструктурі Євроюсту, прокурори з різних країн мають змогу ефективно й оперативно взаємодіяти в рамках ICPA [3].

Задля посилення спроможності української системи кримінальної юстиції та безперебійного обміну доказами між країнами-партнерами, Євроюст створив захищену Базу даних доказів основних міжнародних злочинів (Core International Crimes Evidence Database – CICED), де зберігається необхідна інформація для спільних розслідувань міжнародних злочинів рф.

У базі CICED зможуть зберігатися фотографії, відеозаписи, аудіозаписи, супутникові знімки та знімки з дронів, показання свідків, потерпілих, фактичні дані із безпосереднього поля бою, медичні, військові та криміналістичні висновки та та інші види доказів [4].

CICED – це спеціально розроблена, централізована судова база даних, створена Євроюстом для зберігання, зберігання та аналізу доказів основних міжнародних злочинів у безпечному режимі. За допомогою CICED систематичні дії, що стоять за основними міжнародними злочинами, повинні бути ідентифіковані і, таким чином, допомагати просувати національні та міжнародні розслідування, тим самим гарантуючи, що зусилля не дублюються. CICED складається з трьох компонентів: безпечного цифрового методу передачі даних, безпечного зберігання даних та передових інструментів аналізу. База даних також містить реєстр відомостей про те, хто подав докази, а також про подію та вид злочину, про який йде мова. Докази можуть подавати лише компетентні національні органи держав-членів ЄС та країн, які мають посаду прокурора зі зв’язків у Євроюсті. Подання доказів є добровільним і не поширюється без дозволу органу, що його подає [5]. Доступ до захищеної бази даних мають українські прокурори, представники Євроюсту, а також прокурори країн-партнерів, які проводять власні розслідування воєнних злочинів рф та мають своїх прокурорів для зв’язку в Євроюсті.

Євроюст забезпечує безпечне зберігання та збереження доказів у повній відповідності до чинних правил ЄС щодо захисту даних, сприяє ефективній координації національних та міжнародних розслідувань, а також здійсненню цілеспрямованого пошуку доказів, пов'язаних з конкретною подією або місцем злочину, виявленню прогалин у доказовій базі тощо.

Однією із найсуттєвіших переваг функціонування CICED є його здатність надійно зберігати докази далеко від місця збройного конфлікту, яка у свою чергу, може запобігти втраті таких доказів.

Війна в Україні викликала безпрецедентну реакцію з боку міжнародного юридичного співтовариства. Це найбільш задокументований збройний конфлікт в історії людства, і зараз розслідування, пов'язані з Україною, тривають у понад 20 країнах. Відповідно така кількість зацікавлених країн у розслідуванні злочинів в Україні вимагала створення основного та центрального, а саме основне, надійного зберігання доказів.

Однак, на наш погляд, варто вказати і на проблеми функціонування Бази даних доказів основних міжнародних злочинів (Core International Crimes Evidence Database – CICED), які можуть виникнути у процесі розслідування злочинів та зберігання їх доказів. Зокрема, по перше, це надзвичайно велика кількість подій та доказів у кримінальних провадженнях, а також безліч національних та міжнародних юрисдикцій, як фактичні дані так і провадження загалом розташовані в багатьох країнах і надходять до CICED різними мовами. По друге, особи які давали показання як свідки чи потерпілі, можуть знаходитися в різних країнах. По третє, до процедури збору доказів залучені велика кількість національних та міжнародних правоохоронних органів та неурядові організації.

Ураховуючи викладене, можна підсумувати, що Євроюст є ключовою інституцією для сприяння розслідуванням у рамках спільних слідчих груп, забезпечуючи експертну та практичну підтримку їхньої діяльності. Однак, не зважаючи на труднощі, які виникають під час розслідування воєнних злочинів і

пов’язаних з війною кримінальних правопорушень, CICED та Євроюст здатні успішно подолати вказані проблеми.

Список використаних джерел:

1. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування. Методичні рекомендації. Київ. 2023. 102 с., с.7. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_katuvannya.pdf.

2. Розслідування воєнних злочинів і пов’язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти: наук.-практ. посіб. До 30-річчя Харків. нац. ун-ту внутр. справ / [І. В. Клименко, М. С. Цуцкірідзе, Ю. В. Орлов та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., члена-кор. НАПрН України В. В. Сокуренка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2-ге вид., допов. та перероб. Харків: Право, 2024. 432 с.

3. Міжнародне співробітництво Офісу Генерального прокурора. Ключові напрями та результати. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/miznarodne-spivrobitnictvo-ofisu-generalnogo-prokurora-klyucovi-napryami-ta-rezultati.

4. Start of operations of Core International Crimes Evidence Database and new International Centre for Prosecution of the Crime of Aggression to be based at Agency. Eurojust one year after start of war in Ukraine. URL: https://www.eurojust.europa.eu/news/start-operations-core-international-crimes-evidence-database-and-new-international-centre.

5. Cornelia Riehle LL.M. Eurojust Launches Core International Crimes Evidence Database and Gives Overview of Judicial Support for Ukraine. URL: https://eucrim.eu/news/eurojust-one-year-of-judicial-support-for-ukraine/.

Юрчишин Павло Васильович
аспірант 3-го року очної форми навчання аспірантури
Київського університету права Національної академії наук України
(м.Київ, Україна)

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ

Актуальність питання контролю за вчиненням злочину в системі кримінального процесу полягає у його важливій ролі для забезпечення правопорядку та справедливості. Адже ефективний контроль за діями, що можуть призвести до скоєння злочину або вже відбулися, є запорукою не лише належного виконання норм кримінального процесуального права, а й захисту прав людини. Водночас, правові форми контролю повинні забезпечувати баланс між правами осіб, що підлягають переслідуванню, та ефективністю кримінального процесу.

Контроль за вчиненням злочину можна визначити як систему заходів, спрямованих на моніторинг законності, обґрунтованості та своєчасності дій правоохоронних органів, суду та інших учасників кримінального процесу. Він забезпечує виконання правових норм, що регулюють кримінальний процес, а також гарантує дотримання прав осіб, що підлягають розслідуванню чи кримінальному переслідуванню.

У системі кримінального процесу контроль є невід'ємною частиною наглядових функцій держави, забезпечуючи правопорядок через різноманітні механізми нагляду за законністю проведення слідчих дій, дотримання прав підозрюваних та обвинувачених осіб, а також перевірки ефективності діяльності органів правопорядку. Він здійснюється на всіх етапах кримінального процесу: досудовому, судовому та на етапі виконання вироку.

Відповідно до частини 1 статті 271 КПК України, контроль за вчиненням злочину може здійснюватися, якщо є достатні підстави для вважання, що

здійснюється або готується вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Це положення піддається обґрунтованій критиці в науковій літературі, оскільки воно суперечить положенням статей 246 і 214 КПК України. Згідно з цими статтями, негласні слідчі (розшукові) дії можуть проводитись лише щодо злочинів, відомості про які внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань [7, с. 95]. На нашу думку, такі злочини повинні бути завершеними. Однак на практиці виникає ситуація, коли під час проведення будь-якої негласної слідчої (розшукової) дії виникає необхідність в проведенні контролю за вчиненням злочину. У цьому випадку результати такого контролю, згідно з частиною 1 статті 257 КПК, можуть бути використані в іншому кримінальному провадженні за умови дотримання встановлених законом вимог.

Формами проведення контролю за вчиненням злочину відповідно до частини 1 статті 271 КПК є контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент і імітування обстановки злочину [2, с. 76].

Основним суб'єктом контролю є органи правопорядку, зокрема, поліція та прокуратура, які здійснюють контроль за законністю дій під час досудового розслідування та проведення слідчих дій. Вони мають право контролювати виконання норм кримінального процесуального законодавства, в тому числі перевіряти належність документів та рішень, пов'язаних із кримінальним переслідуванням [4, с. 372]. Суд має центральну роль у забезпеченні прав людини та законності під час кримінального процесу. Судовий контроль здійснюється через нагляд за законністю дій слідчих органів, перевірку обґрунтованості арештів, обшуків, прослуховування телефонних розмов та інших заходів, що можуть порушувати права підозрюваних. Однією з важливих форм є попереднє засідання суду, яке перевіряє законність арешту або тримання під вартою.

Прокурор здійснює нагляд за виконанням закону під час досудового слідства та розгляду справи в суді. Він контролює дотримання прав осіб, що підлягають кримінальному переслідуванню, і має право ініціювати перевірки та наглядові

дії, спрямовані на виявлення порушень. Прокурор також має функцію нагляду за об'єктивністю і правомірністю застосування кримінальних санкцій [1, с. 37].

Основним інструментом для реалізації контролю є норми кримінального процесуального законодавства, що регламентують порядок здійснення кримінального переслідування, підслідності, термінів досудового розслідування та інших етапів [3, с. 131]. Використовуються різноманітні механізми забезпечення контролю, зокрема:

- система реєстрації кримінальних справ;
- перевірка рішень, прийнятих органами розслідування;
- нагляд за виконанням судових рішень.

Застосовуються також заходи забезпечення прав людини, такі як обов'язкові процедури погодження деяких слідчих дій (наприклад, обшуків) із судом або прокурором, що є гарантією недоторканості громадян [6, с. 96].

Необхідно відзначити ряд проблем, які знижують ефективність контролю за вчиненням злочину. Серед них варто виділити:

- Корупційні ризики у правоохоронних органах, що можуть призвести до зловживань під час здійснення контролю.
- Порушення прав людини, зокрема, незаконне застосування арештів, примусових заходів або катувань під час розслідування.
- Невідповідність між законодавчими нормами та практикою їхнього застосування, що може призвести до порушень прав і свобод осіб.

Для вдосконалення системи контролю за вчиненням злочинів слід:

- удосконалити нормативно-правову базу, в тому числі враховуючи міжнародний досвід;
- посилити контроль за діяльністю правоохоронних органів з боку громадськості;
- запровадити нові механізми контролю та моніторингу, які дозволять забезпечити прозорість та ефективність кримінального процесу.

Правові форми контролю за вчиненням злочину є важливою складовою частиною кримінального процесу, оскільки забезпечують належне здійснення

правосуддя та захист прав людини [7, с. 150]. Системний підхід до вдосконалення форм контролю дозволить підвищити ефективність кримінального процесу та забезпечити правопорядок у суспільстві.

Висновок. Правові форми контролю за вчиненням злочину є важливим елементом кримінального процесу, який потребує подальшого вдосконалення як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Тільки через чітке і ефективне правове регулювання можна забезпечити належну реалізацію правосуддя та захист прав громадян у рамках кримінального процесу.

Література:

1. Гальцова І. М. Теоретико-правові засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України. Юридична Україна. 2021. № 7. С. 35–42.

2. Гуменний А. В. Контроль за вчиненням злочину: теоретичний та практичний аспекти. Вісник Національної академії прокуратури України. 2022. № 6. С. 75–83.

3. Колесник В.А. Суб’єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 129–134.

4. Тертишник В.М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 22-те, доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2025. 1096 с.

5. Орєхов В. О. Контроль за вчиненням злочину як засіб протидії організованій злочинності. Юридична наука. 2020. № 3. С. 89–97.

6. Ребров І. С. Контрольована поставка та оперативна закупка як інструменти кримінального процесу. Вісник кримінального права. 2023. № 1. С. 95–102.

7. Стифанюк Л. В. Співвідношення оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу: проблеми теорії та практики. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 2(111). С. 145–152.

СЕКЦІЯ 5. СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНИХ, ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ТА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Volodymyr Bakun
Student postuniversitar al Departamentului de Drept Constituțional al Ucrainei
la Universitatea Națională de Drept Yaroslav Mudryi
(o. Cernăuți, Ucraina)

REGIMURILE JURIDICE SPECIALE CA INSTITUȚIE A DREPTULUI CONSTITUȚIONAL: CONCEPT ȘI ESENȚĂ

Elementele regimului juridic sunt: subiecți ai relațiilor juridice, respectiv persoane fizice și juridice care participă la relații publice reglementate de stat; obiecte ale raporturilor juridice, adică bunuri materiale și necorporale care fac obiectul normelor juridice; fapte juridice, adică circumstanțe care generează, modifică sau pun capăt relațiilor; consecințe juridice, adică drepturile și obligațiile subiecților care apar ca urmare a apariției faptelor juridice.

În ceea ce privește legislația națională a Ucrainei, trebuie remarcat faptul că conceptul de "regim juridic" este utilizat într-un număr mare de acte juridice de reglementare. În special, numai în Constituția Ucrainei regimul juridic este utilizat în legătură cu conceptul de "graniță de stat", "proprietate", "lege marțială și stare de urgență, zone de urgență de mediu". În același timp, trebuie remarcat faptul că Constituția Ucrainei și alte acte normative nu dezvăluie conceptul de "regim juridic".

Pe baza celor de mai sus, în opinia noastră, regimul juridic poate fi considerat ca o categorie juridică complexă și multifațetată care joacă un rol deosebit în reglementarea juridică a relațiilor sociale, datorită căreia este posibilă asigurarea funcționării eficiente a sistemului juridic, ținând cont de specificul diferitelor sfere ale vieții. Regimul juridic trebuie luat în considerare în înțelegerea unui set de norme juridice, reguli, principii și alte mijloace juridice interconectate, al căror sens

principal este reglementarea unei sfere separate a relațiilor sociale folosind metode care afectează aceste relații pentru atingerea anumitor obiective, în timp ce regimul juridic este un fenomen dinamic care se schimbă în funcție de schimbările din societate [4]

Y. Bytyak observă că regimurile de urgență apar ca urmare a dezvoltării societății și a apariției diferitelor situații extreme (de urgență) (războaie, epidemii, catastrofe), care sunt factori periculoși pentru societate și amenință interesele unei persoane, prin urmare statul este reglementat de legislație specială. El consideră regimurile de drept de urgență ca regimuri juridice speciale pentru asigurarea vieții populației, a funcționării autorităților statului în cazul în care a apărut o situație de urgență. Aceste regimuri includ legea de urgență și marțială, urgența de mediu [1].

S. Kuznichenko folosește, de asemenea, un termen similar, pe care îl definește ca o procedură specială de reglementare juridică, care este introdusă temporar pe întreg teritoriul, partea sa separată, nu ca o măsură extremă care este necesară pentru a elimina pericolul pentru interesele naționale (cetățenii maghienilor) și se datorează restricționării drepturilor și libertăților cetățenilor, precum și extinderii puterilor autorităților statului și a cărei introducere comunitatea mondială trebuie să fie informată" [3, p. 24].

Regimurile juridice speciale sunt un instrument important de reglementare juridică care permite statului să rezolve sarcini extraordinare care nu pot fi rezolvate în condiții obișnuite. Totodată, trebuie remarcat faptul că aplicarea unor regimuri juridice speciale necesită o abordare prudentă pentru a evita încălcarea principiilor generale de drept. Un regim juridic special poate fi recunoscut ca regim administrativ și juridic de urgență, care este introdus temporar de autoritățile de stat sau locale pe întregul teritoriu sau pe un anumit teritoriu al statului în conformitate cu legislația specială, ca măsură extremă a statului în raport cu eliminarea unei situații extreme (extraordinare) care nu poate fi rezolvată într-o ordine generală și a cărei introducere, de regulă. prevede extinderea competențelor autorităților de stat și locale și este asociată cu restricționarea drepturilor și libertăților unei persoane, ale unui cetățean și a intereselor persoanelor juridice.

Regimurile juridice speciale, în special regimul juridic al legii marțiale, reprezintă o problemă specială în condițiile actuale, deoarece agresiunea armată a Federației Ruse împotriva Ucrainei impune autorităților de stat și locale să asigure un echilibru între propriile nevoi, nevoile societății, ale cetățenilor, ale persoanelor juridice în condiții nestandardizate și impune statului să ia măsuri juridice eficiente și eficace (mijloace), care adesea nu sunt populare în societate; care ar trebui să asigure interesele naționale și securitatea poporului ucrainean [4].

Astfel, majoritatea abordărilor științifice pentru înțelegerea conținutului categoriei "regim juridic", "regim juridic special", "regim administrativ și juridic" se reduc la înțelegerea acesteia ca: un set de metode și modalități de influențare a obiectului de interacțiune dintre o persoană, societate și stat; dominația principiilor intervenției imperative a unui subiect de putere în sfera relațiilor juridice; care vizează asigurarea scopurilor și funcțiilor de respectare a cerințelor de securitate națională și de protecție a ordinii publice [2].

Înțelegerea regimului juridic aplicabil este esențială pentru a naviga eficient în lumea afacerilor și a relațiilor contractuale. Acest concept se referă la un set de norme și norme juridice care reglementează o situație, un contract sau o activitate specifică. Acest cadru legal variază de la o țară la alta și poate include legi naționale, reglementări europene sau convenții internaționale.

Regimul juridic aplicabil este definit ca un set de norme juridice care reglementează o situație specifică. Acest cadru poate fi stabilit prin legi naționale, reglementări europene sau convenții internaționale. Caracterizarea juridică a faptelor este o operațiune intelectuală importantă în drept. Aceasta constă în a determina ce normă juridică se aplică unui anumit fapt. Această abordare este fundamentală pentru a asigura aplicarea corectă a legii.

Literatura:

1. Bytiak Yu.P. Administratyvne pravo Ukrainy. Pidruchnyk. Kyiv: Yurinkom Inter. – 2005.

2. Kurinnyi Ye.V. Problematyka klasyfikatsii administratyvno-pravovykh vidnosyn za yikh vydamy. URL: http://www.naiau.kiev.ua/tslc/ pages/biblio/visnik/2003_2/_zmist_03/ kyrinn.htm

3. Kuznichenko S.O. Stanovlennia ta rozvytok instytutu nadzvychainykh adminisitratyvno-pravovykh rezhymiv v Ukraini : avtor. dokt. yuryd. nauk 12.00.07. Kharkiv, 2010. 37 s.

4. Tsytsiura V.I. Poniattia ta zahalna kharaktkrystyka osoblyvo pravovykh rezhymiv v Ukraini. Aktualni problemy vitchyznianoi yurysprudentsii № 4. 2024 S.76-81

Гуренко В.А.

аспірант, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,

(м. Київ, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ АФІЛІЙОВАНОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України було запроваджено воєнний стан. Основною функцією діяльності держави в даних умовах стало захист суверенітету і територіальної цілісності та забезпечення її економічної та інформаційної безпеки. Це зумовило необхідність змін законодавства та правового регулювання різних сфер життя громадян для забезпечення національної безпеки та захисту конституційного ладу держави. Це, зокрема, вплинуло на правове регулювання діяльності релігійних організацій в Україні. З огляду на збройну агресію РФ проти України та підтримку цієї агресії Російською православною церквою, держава вжила нормативних заходів для запобігання використанню релігійних організацій як інструмента впливу у війні. З метою недопущення суспільного розколу за релігійною ознакою, забезпечення духовної незалежності та консолідації

українського суспільства було внесено низку змін до законодавства про релігійні організації в Україні.

20 серпня 2024 року був прийнятий Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій». Основною метою цього нормативного акту є забезпечення стабільності функціонування держави та суспільства, захист прав і свобод людини, а також врегулювання особливостей діяльності іноземних релігійних організацій в Україні [1].

Головними законодавчими змінами даного закону стала заборона діяльності в Україні Російської православної церкви, як іноземної релігійної організації, діяльність якої в Україні заборонена, а також встановлення обмеження діяльності в Україні релігійної організації, афілійованої з відповідною іноземною релігійною організацією.

Важливо зазначити, що запровадження обмежень відбувається з урахуванням норм міжнародного права, а їх критерієм виступає національна безпека. Обмежувальні заходи впливають на функції держави, змінюючи самі обсяги діяльності держави, а також способи її здійснення [2, с. 32]. У свою чергу, іноземні релігійні організації можуть здійснювати діяльність в Україні, за умови що їхня діяльність не шкодить національній або громадській безпеці, охороні публічного порядку, здоров'ю, моралі, правам і свободам інших осіб [1].

Особливу увагу варто звернути на впровадження на рівні законодавства такої ознаки, як «афілійованість» релігійних організацій з іншими релігійними організаціями, що є законодавчою новелою для українського права. Вона формує новий підхід до ідентифікації зв'язків канонічного, організаційного та фінансового характеру і має суттєві наслідки для правозастосовної практики діяльності релігійних організацій.

В Україні не допускається діяльність релігійної організації, яка: 1) афілійована з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена; 2) афілійована з релігійною організацією, яка афілійована з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена [3].

Згідно статті 5-1 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» визначено та надано перелік ознак, за наявності однієї чи кількох релігійна організація визнається афілійованою, а саме:

1) релігійна організація безпосередньо або як складова частина іншої релігійної організації входить до структури (є частиною) іноземної релігійної організації, діяльність якої в Україні заборонена, та/або афілійована з релігійною організацією, яка є афілійованою із зазначеною іноземною релігійною організацією;

2) в офіційних документах та/або рішеннях органів управління, та/або у статуті (положенні), та/або у документах, передбачених статутом (положенням) релігійної організації, що діє в Україні, наявні ознаки входження до структури відповідної іноземної релігійної організації, діяльність якої в Україні заборонена, та/або релігійної організації, яка є афілійованою із зазначеною іноземною релігійною організацією;

3) в офіційних документах та/або рішеннях органів управління, та/або у статуті (положенні) іноземної релігійної організації, діяльність якої в Україні заборонена, наявні ознаки щодо входження до її структури релігійної організації, що діє в Україні, або положення щодо права прийняття статутними органами управління зазначеної іноземної релігійної організації рішень з канонічних і організаційних питань, які є зобов’язальними для релігійної організації, що діє в Україні;

4) офіційними документами та/або рішеннями органів управління, та/або статутом (положенням) іноземної релігійної організації, діяльність якої в Україні заборонена, передбачено обов’язкове входження керівників та/або повноважних представників релігійної організації, що діє в Україні, до статутних органів управління зазначеної іноземної релігійної організації;

5) іноземна релігійна організація, діяльність якої в Україні заборонена, через підлеглість у канонічних та/або організаційних питаннях має можливість впливати на прийняття управлінських рішень та/або на діяльність релігійної організації, що діє в Україні;

6) іноземна релігійна організація, діяльність якої в Україні заборонена, здійснює призначення, обрання, погодження, затвердження, благословення (або іншу адміністративну чи канонічну процедуру, пов’язану з набуттям повноважень) керівника релігійної організації, що діє в Україні;

7) іноземна релігійна організація, діяльність якої в Україні заборонена, приймає, погоджує, затверджує, благословляє, схвалює (або здійснює іншу адміністративну чи канонічну процедуру, пов’язану з набранням чинності) статут (положення) релігійної організації, що діє в Україні [3].

Аналізуючи ці ознаки, можна стверджувати, що законодавець охопив як формально-правові прояви афілійованості (включення до структури, статутні положення, рішення органів управління), так і фактичні механізми впливу. Йдеться не лише про юридичний зв’язок, а й про організаційно-канонічне підпорядкування, що фактично притаманне саме такій організаційно правовій формі як «релігійні організації». Підлеглість в організаційних та канонічних питаннях проявляється в наявності права зовнішнього релігійного центру (управління) призначати чи благословляти релігійне керівництво, затверджувати статути, визначати обов’язкові для виконання рішення таких релігійних організацій. Тому такий підхід законодавця дозволяє ідентифікувати наявність зв’язку незалежно від його формального оформлення, фіксуючи реальний вирішальний вплив на управлінські рішення й діяльність релігійної організації.

З практичної точки зору, дані законодавчі зміни вже були застосовані Державною службою України з етнополітики та свободи совісті при досліджені питання наявності ознак афілійованості Київської Митрополії Української Православної Церкви з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена.

Наказом Державною службою України з етнополітики та свободи совісті № Н-127/11 від 27.08.2025 року було визнано Київську Митрополію Української Православної Церкви афілійованою з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена відповідно до закону [4]. За наслідком

прийнятого наказу було подано позов і ухвалою Шостого апеляційного адміністративного суду від 03 вересня 2025 року відкрито провадження у справі № 855/11/25 за адміністративним позовом Державної служби України з етнополітики та свободи совісті до Київської Митрополії Української Православної Церкви про припинення релігійної організації [5].

Отже, подальша ефективність застосування ознак «афілійованості» залежить від належного визначення критеріїв доказування, а також від дотримання процесуальних порядків для всіх сторін. Перспективними напрямками дослідження є розроблення наукової методики встановлення афілійованості та процесу формування судової практики, що має забезпечити належний баланс між дотриманням свободи совісті та віросповідання з вимогами національної безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій: Закон України від 20.08.2024 № 3894-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#n78 (дата звернення: 01.10.2025)

2. Мельничук С. М. Функції сучасної держави в умовах воєнного стану. Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2023. №1.С.23-35.

3. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text (дата звернення: 01.10.2025).

4. Про визнання Київської Митрополії Української Православної Церкви афілійованою з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена відповідно до статті 3 Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій»: Наказ Державної служби України з етнополітики та свободи совісті від 27 серпня 2025 р. URL: https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2025/08/2025.08.27_Nakaz_Afiliyovanist-KM-UPTS.pdf (дата звернення: 01.10.2025).

5. Призначено судове засідання у справі про припинення Релігійної організації «Київська митрополія УПЦ». Державна служба України з

етнополітики та свободи совісті, 09.09.2025. URL: https://dess.gov.ua/pryznacheno-sudove-zasidannia-u-spravi-pro-prypynennia-relihiynoi-orhanizatsii-kyivska-mytropoliia-upts/ (дата звернення: 01.10.2025).

Друцул Тетяна Іванівна
кандидат юридичних наук викладач, викладач,
Відокремлений структурного підрозділу
«Кіцманський фаховий коледж Закладу вищої освіти
«Подільський державний університет»,
(м. Кіцмань, Україна)
Кордубан Іван Орестович
здобувач 3 курсу, академічної групи ПВ-31
Відокремлений структурного підрозділу
«Кіцманський фаховий коледж Закладу вищої освіти
«Подільський державний університет»,
(м. Кіцмань, Україна)

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв’язку із введення воєнного стану та збройною агресією, яка вчиняється на території України, важливого значення набуває питання забезпечення судового захисту прав, свобод та інтересів громадян. Незважаючи на запровадження правового режиму воєнного стану, конституційні гарантії доступу до правосуддя, непорушності основних прав повинні залишатися пріоритетом, зокрема право на судовий захист, що є абсолютною гарантією, яка не може бути скасована чи обмежена (ст. 64 Конституції України) [1, с. 5], а ефективне функціонування судової системи в умовах військової агресії стає ключовим індикатором стійкості правової держави [3, с. 141].

Аналіз наукової літератури та практики функціонування судової системи в умовах воєнного стану дозволяє виокремити три ключові групи проблем.

Зокрема, перша група стосується процесуальних проблем здійснення судочинства (зміна підсудності, строки, дистанційний розгляд) [4]. Друга група охоплює змістовні проблеми, пов'язані з появою нових категорій спорів, зокрема у сфері публічного права (дії військових адміністрацій, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки) та відшкодування шкоди [3]. Третя група – проблеми виконання рішень у зонах бойових дій, що вимагає перегляду ролі державних та приватних виконавців [5]. Саме тому зосереджено увагу на шляхах їх вирішення.

Головним викликом для реалізації права громадян на судовий захист в умовах воєнного стану є проблема фізичного та процесуального доступу до правосуддя. Це спричинено фізичною недоступністю судів (зруйнування, пошкодження чи припинення роботи судів), що вимагає оперативної зміни територіальної підсудності справ, згідно з рішеннями Ради суддів України [4].

Додатковою проблемою є кадрова нестача та безпекові ризики для учасників процесу. Водночас, невизначеність процесуальних строків ускладнює своєчасний розгляд справ. Для подолання цих викликів необхідна швидка адаптація судової системи, яка включає широке застосування засобів дистанційного правосуддя для забезпечення безперервності процесу.

Воєнний стан суттєво змінив структуру та специфіку судових спорів. Спостерігається значне зростання кількості публічно-правових спорів, пов'язаних з оскарженням рішень, дій чи бездіяльності військових адміністрацій, а також приватноправових спорів, пов'язаних із відшкодуванням майнової та моральної шкоди, завданої агресією. При цьому, навіть за наявності справедливого судового рішення, його виконання в умовах воєнного стану є критичною проблемою, особливо на окупованих чи прифронтових територіях [5, с. 50].

Таким чином, судовий захист прав громадян в умовах воєнного стану є важким, але життєво важливим завданням. Ефективність судового захисту прав

громадян в умовах воєнного стану прямо залежить від інституційної стійкості судової системи та її здатності до оперативної цифровізації. Вирішення проблем доступу до правосуддя та виконання судових рішень вимагає законодавчого закріплення та фінансової підтримки механізмів дистанційного судочинства. Подальша робота має бути спрямована на вироблення уніфікованих підходів до розгляду нової категорії справ (спори з військовими адміністраціями, територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки) та створення дієвих компенсаційних механізмів, забезпечуючи реалізацію конституційного права на захист навіть в умовах військової агресії.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

3. Король І. М. Судовий захист прав громадян в умовах надзвичайних та воєнних станів: порівняльно-правовий аналіз. Право України. 2023. № 5. С. 140–152.

4. Рішення Ради суддів України від 02.03.2022 № 11 «Щодо питань забезпечення сталості функціонування судової системи в умовах збройної агресії». URL: https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikuvala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu

5. Жукевич І. В. Особливості виконання судових рішень в Україні у період дії військового стану. Юридичний електронний журнал. 2022. № 8. С. 96–100. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/96.pdf.

Ільченко Іван Петрович
аспірант 3 курсу кафедри цивільно-правової політики,
права інтелектуальної власності та
інновацій Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)
Науковий керівник: д.ю.н., професор кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **Надьон В.В.**

СУД ЯК ГАРАНТ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження правового режиму воєнного стану в Україні актуалізувало проблематику забезпечення ефективного судового захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також самої держави. Особливої уваги потребують категорії справ, що стосуються прав дітей, сімейних правовідносин та реалізації інституту усиновлення, оскільки у цих справах поєднуються принципи верховенства права, пріоритету найкращих інтересів дитини та стабільності сімейного середовища.

Судова практика демонструє поступовий відхід від формалізованого підходу у вирішенні сімейно-правових спорів, пов’язаних з усиновленням дітей, у напрямі посилення ролі принципу найкращого забезпечення інтересів дитини. Така тенденція виявляється, зокрема, у визнанні допустимості усиновлення без попереднього позбавлення біологічного батька батьківських прав у випадках, коли існують об’єктивні, документально підтверджені обставини, що унеможливлюють його участь у вихованні та розвитку дитини.

Показовим для сучасної судової практики щодо тлумачення інституту усиновлення є постанова Київського апеляційного суду від 8 липня 2025 року у справі № 369/3036/24 [1]. Суд апеляційної інстанції продемонстрував

оновлений підхід до застосування положень Сімейного кодексу України, акцентувавши увагу на пріоритеті принципу найкращого забезпечення інтересів дитини. У цій справі формальні підстави, зокрема відсутність рішення про позбавлення батьківських прав біологічного батька, були розцінені судом як такі, що не можуть переважати над реальними потребами дитини в усиновленні.

Суд виходив із положень статей 217 та 219 СК України [2], згідно з якими відсутність згоди біологічного батька на усиновлення не є перешкодою для задоволення заяви, якщо він понад шість місяців без поважних причин не проживає з дитиною, не проявляє батьківської турботи, не виховує та не утримує її.

У ході розгляду справи було встановлено, що біологічний батько малолітньої дитини після її народження залишив сім'ю, не підтримував із дитиною жодних стосунків та його місце перебування було невідоме, що, на переконання суду, свідчить про фактичне ухилення біологічного батька від виконання батьківських обов'язків.

Колегія суддів критично оцінила висновок органу опіки та піклування, який визнав усиновлення недоцільним лише з формальних підстав через відсутність рішення про позбавлення біологічного батька батьківських прав. Цей висновок суд визнав таким, що суперечить принципу забезпечення найкращих інтересів дитини.

Мотивами для задоволення заяви про усиновлення стало встановлення судом обставин, які свідчать про фактичне існування стабільних сімейних відносин між заявником, матір'ю дитини та самою дитиною. Зокрема, було підтверджено, що заявник протягом тривалого часу проживає з матір'ю дитини однією сім'єю, повністю виконує батьківські функції, забезпечує належні матеріально-побутові умови, належний рівень виховання та розвитку дитини. Важливим доказом на користь усиновлення стало також щире бажання самої дитини бути усиновленою саме заявником, що засвідчує наявність між ними міцного емоційного зв'язку та сформованих соціально-батьківських відносин.

Відповідно до вимог Сімейного кодексу України суд, дотримуючись усіх передбачених законом умов та переконавшись у здатності особи, яка бажає усиновити дитину, забезпечити стабільні й гармонійні умови для її життя, постановив рішення про задоволення заяви про усиновлення дитини.

Зауважимо, що питання згоди батьків та дитини на усиновлення окрім статтей 217–219 СК України [2] також регулюється статтею 5 Європейської конвенції про усиновлення дітей [3], відповідно до положень якої рішення про усиновлення не може бути ухвалене без отримання згоди щонайменше від таких осіб: матері та батька дитини (або осіб чи установ, уповноважених діяти замість них у разі їх відсутності); самої дитини, якщо вона досягла віку, який національне законодавство визнає достатнім для усвідомлення наслідків усиновлення; а також другого із подружжя усиновлювача.

Європейська конвенція про усиновлення дітей встановлює низку гарантій, спрямованих на забезпечення добровільності та усвідомленості згоди. Особи, від яких така згода вимагається, мають бути попередньо належним чином поінформовані про правові наслідки усиновлення, зокрема щодо можливого припинення правових зв’язків між дитиною та її біологічною сім’єю. Згоду необхідно надавати у письмовій формі, вільно та після відповідних консультацій та у строки, визначені законом, але не раніше ніж через шість тижнів після народження дитини.

Крім того, частина 4 статті 5 Європейської конвенції про усиновлення дітей [3] допускає можливість не вимагання згоди від батьків, які позбавлені батьківських прав або принаймні права давати згоду на усиновлення, що узгоджується із положеннями статті 219 СК України.

Таким чином, міжнародні стандарти закріплюють як загальний обов’язок отримання згоди, так і винятки з цього правила у випадках, коли поведінка батьків свідчить про фактичне самоусунення від виконання батьківських обов’язків.

Саме на такому тлумаченні ґрунтувався підхід суду апеляційної інстанції у справі № 369/3036/24. Київський апеляційний суд, аналізуючи обставини

відсутності біологічного батька, встановив, що той понад шість місяців не проживав із дитиною, не проявляв щодо неї турботи, не здійснював утримання та не виявляв зацікавленості у її вихованні. За таких умов суд дійшов висновку, що формальна відсутність рішення про позбавлення батьківських прав не може бути безумовною перешкодою для усиновлення, оскільки фактична поведінка біологічного батька свідчить про повне ухилення від виконання батьківських функцій.

Отже, постанова Київського апеляційного суду від 8 липня 2025 року у справі № 369/3036/24 має суттєве значення для подальшого формування національної судової практики в справах про усиновлення. Вона засвідчує перехід від формалістичного підходу до матеріального розуміння сімейно-правових відносин, у якому визначальним критерієм виступає не юридичний статус батьків, а реальний зміст їх участі у вихованні дитини.

Таке тлумачення положень Сімейного кодексу України в узгодженні з Європейською конвенцією про усиновлення дітей сприяє гармонізації національного права з міжнародними стандартами та зміцнює роль суду як гаранта забезпечення найкращих інтересів дитини. Це рішення відображає еволюцію правозастосовної доктрини: від пріоритету формальних передумов до орієнтації на соціальну реальність дитинства й принцип верховенства права у сфері сімейних відносин.

Список використаних джерел:

1. Постанова Київського апеляційного суду від 08 липня 2025 р., судова справа № 369/3036/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/129012808 (дата звернення: 15.10.2025).

2. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. ст.135.

3. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута): Конвенція, Міжнародний документ від 27.11.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text (дата звернення: 15.10.2025).

Короєд Сергій Олександрович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та публічного управління Закладу вищої освіти
«Університет Короля Данила»
(м. Івано-Франківськ, Україна)

АДАПТАЦІЯ СУДОВОГО ПОРЯДКУ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ АБО СМЕРТІ ОСОБИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ ДО УМОВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Тимчасова окупація частини території України спричинила припинення дії на тимчасово окупованих територіях (далі – ТОТ) державних органів, утворених відповідно до Конституції та законів України. У зв'язку із цим громадянам України, які мешкають на цих територіях, створено перешкоди у здійсненні та захисті їхніх прав, – права власності на нерухоме майно, спадкових прав, права на судовий захист, можливість державної реєстрації народження і смерті в органах ДРАЦС тощо. Як раз питання реєстрації актів цивільного стану й є найбільш актуальним з огляду на практичну потребу більшості громадян в такій реєстрації. Але, незважаючи на важливість вказаного питання, лише через два роки після початку тимчасової окупації, з метою оптимізації процесу отримання свідоцтва про народження, про смерть для осіб, які проживають на ТОТ, парламентом було прийнято Закон від 04.02.2016 № 990-VIII, яким ЦПК України (в редакції до 2017 р.) було доповнено ст. 257-1 «Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України». В ЦПК України в редакції 2017 р. зазначену норму було відтворено у ст. 317. І хоча Планом заходів реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2021 р. № 1171-р, й було передбачено напрацювання механізмів

щодо запровадження адміністративної позасудової процедури визнання фактів народження та смерті осіб на ТОТ, проте станом на сьогодні така процедура досі відсутня. А єдиний урядовий законопроект від 28.02.2023 № 9069, який передбачав можливість визнання та підтвердження державою актів цивільного стану, що мали місце на ТОТ, в адміністративному порядку, у липні 2025 року було відкликано. Тому судова форма, починаючи з 2016 року, залишається єдиним механізмом юридичного оформлення народження та смерті особи на ТОТ, адже рішення суду фактично заміняє медичний документ українського зразка про народження або смерть особи (як підставу для проведення реєстрації народження або смерті в органах ДРАЦС в позасудовому порядку).

Головним залишається питання доступності правосуддя для мешканців ТОТ, а також територій ведення бойових дій, адже на цих територіях припинено діяльність судів, у зв'язку з чим у громадян України, які проживають на зазначених територіях, існують об'єктивні перешкоди в реалізації права на звернення до суду. Водночас, з огляду на положення ст. 12-1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та ст. 317 ЦПК України, вимоги цивільної процесуальної форми однаковою мірою є обов'язковими й для мешканців ТОТ. Проте виконання цих вимог (подача заяви безпосередньо до суду на підконтрольній території чи надіслання її засобами поштового зв'язку з ТОТ; прибуття до суду для участі в судовому засіданні тощо) або ж видача нотаріальної довіреності на здійснення представництва в судах – для мешканців ТОТ є утрудненим (а з введенням воєнного стану неможливою). Звернення до суду через електронний кабінет, який є підсистемою ЄСІТС (або ж надіслання документів на електронну пошту суду), так само як й участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів, для більшості мешканців ТОТ є неможливим у зв'язку із відсутністю електронного підпису (ЕЦП) і неможливістю його отримання. Звісно ж не виключається можливість звернення до суду і ведення справи в суді через адвоката, проте така можливість не має обмежувати безпосередній доступ мешканців ТОТ до суду (як при зверненні до суду, так й для надання в

судовому засіданні особистих пояснень). Тому розумним було б законодавчо встановити мешканцям ТОТ у справах про встановлення факту народження або смерті особи на ТОТ певні винятки у використанні електронного суду, пов'язані із поданням до суду документів в електронній формі та участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції без використання електронного підпису (ЕЦП), з можливістю підтвердження особи такого учасника справи (якщо встановити особу неможливо за допомогою даних Єдиного державного демографічного реєстру) сканкопією документу, який посвідчує його особу і місце проживання на ТОТ, а також візуальним встановленням особи шляхом ознайомлення з її документами за допомогою засобів відеозв'язку [1, с. 39-40].

Іншим питанням є допустимість і достатність доказів, які подаються до суду з метою встановлення факту народження або смерті особи на ТОТ. При цьому, дотримання відповідних норм матеріального та/або процесуального права при одержанні доказів є першим (основним) критерієм їх допустимості, якщо такі правила встановлено у відповідному законодавчому акті. Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (ч. 3 ст. 9) встановлено, що будь-які органи, їх посадові та службові особи на ТОТ та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом. Будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами, передбаченими частиною другою цієї статті, є недійсним і не створює правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану. Як роз'яснив Верховний Суд, при встановленні факту народження або смерті на ТОТ суди повинні надавати оцінку документам, поданим заявником на підтвердження такого факту, в тому числі і документам, виданим органами та установами самопроголошених утворень, розташованих на окупованих територіях. При цьому суди можуть застосовувати загальні принципи ("Намібійські винятки"), сформульовані в

рішеннях Міжнародного суду ООН та ЄСПЛ, у контексті як мінімум “реєстрації народжень, смертей і шлюбів”, на основі документів, виданих закладами, що знаходяться на окупованій території, у сукупності з іншими доказами, для встановлення можливих фактів, оскільки встановлення цих фактів має істотне значення для реалізації прав громадян України. Верховний Суд вважає, що при наданні оцінки таким доказам судам необхідно враховувати, що подання сторонами доказів, які безпосередньо і достовірно підтверджують факт народження/смерті особи на ТОТ, є одними із основних в категорії справ про встановлення факту народження або смерті особи або військовослужбовця на території, на якій введено воєнний стан, або на ТОТ. Такими доказами можуть бути: письмові докази; речові докази, у тому числі звуко- і відеозаписи; висновки експертів; копії лікарського свідоцтва/довідки; показання свідків, що можуть підтвердити ті обставини, на які посилається заявник; документи, видані органами на непідконтрольних територіях; акти, сповіщення; дані, отримані з відритих джерел; заяви до правоохоронних органів тощо [2, с. 23-24, 50-51]. Зрозуміло, що документи, які видані на ТОТ, оформлюються російською мовою. У зв’язку з цим у суду під час оцінки доказів, з огляду на встановлену у ч. 1 ст. 9 ЦПК України державну мову цивільного судочинства, може виникнути питання щодо недопустимості відповідного письмового доказу без належно оформленого (нотаріально засвідченого) перекладу документу на державну (українську) мову. В цьому аспекті Верховний Суд звертає увагу на поодинокі випадки, коли суди під час розгляду справ цієї категорії повертають заявникам заяву про встановлення факту смерті з тих підстав, що до матеріалів справи долучено копії акта та лікарського свідоцтва про смерть без належно оформленого перекладу на державну мову (ухвала судді Берегівського районного суду від 27.09.2022 у справі № 297/2718/22), та наголошує, що суди не повинні ігнорувати обставини, в яких опинилися заявники після повномасштабного військового вторгнення рф на територію України, та об’єктивні складнощі, що можуть виникнути у них при наданні доказів на підтвердження відповідного факту [3, с. 52]. Варто

погодитись із таким підходом, адже Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» надає відповідні гарантії мешканцям ТОТ і забезпечує здійснення їхніх прав поза межами ТОТ, визначаючи спеціальний судовий порядок встановлення фактів народження і смерті на ТОТ, мешканці якої в силу факту свого проживання на ТОТ або в силу неможливості отримати відповідні документи на ТОТ, вже зазнають обмежень в доступі до правосуддя. Тому мешканці ТОТ мають законні сподівання того, що отримані ними на ТОТ документи, оформлені російською мовою, будуть прийняті в суді без їх перекладу на державну мову. У зв'язку з цим, при розгляді судом справ зазначеної категорії доцільно було б запровадити правове регулювання, наприклад, за аналогією зі ст. 79 Закону України «Про нотаріат» (нотаріус засвідчує вірність перекладу документа з однієї мови на іншу, якщо він знає відповідні мови). І тільки якщо суддя не володіє мовою, якою оформлені документи, видані на ТОТ, то лише тоді на підставі ч. 2 ст. 294 ЦПК України буде розумним за власною ініціативою суду витребовувати у заявника переклад таких документів на державну (українську) мову.

Зазначені пропозиції відповідають державній політиці щодо реінтеграції тимчасово окупованих територій та забезпечуватимуть здійснення і захист прав їхніх мешканців в умовах воєнного стану з урахуванням принципу розумності.

Список використаних джерел:

1. Короєд С. О. Електронний суд як засіб забезпечення належного доступу до правосуддя мешканців тимчасово окупованих територій України в умовах воєнного стану. International scientific conference The latest law developments: Conference Proceedings (April 3–4, 2024. Wloclawek, Republic of Poland). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. С. 36–40.

2. Огляд судової практики розгляду цивільних справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, під час дії воєнного стану (коментований) / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду / Відпов. за вип.: суддя ВС у КЦС, к.ю.н. О. В. Білоконь, суддя ВС у КЦС,

к.ю.н О. М. Ситнік. Київ, 2025. 134 с. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_KCS_fakt_voen_stan.pdf.

Крайній Павло Іванович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковтча
(м. Чернівці, Україна)

ФАКТОР ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ІЗРАЇЛЮ В УМОВАХ ДІЇ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Збройні конфлікти та війни які сьогодні тривають у різних регіонах світу викликають різну реакцію зі сторони світової спільноти. Вони супроводжуються великою кількістю жертв, знищеними об'єктами інфраструктури, посиленням фінансування з боку держав які беруть у них участь військово-промислового комплексу. Поряд із цим відбуваються істотні зміни у правовій системі держави. Досвід XX століття переконує в, тому що право як соціальний конструкт діяльності суспільства також змінюється: ним забезпечується врегулювання суспільних відносин між їх учасниками, між державою та приватною особою, між державами та міжнародними організаціями тощо. Адміністративне право яке є важливою частиною правових систем в Україні та Державі Ізраїль також змінювалось під впливом війни. Якщо у випадку нашої держави суттєва еволюція окремих інститутів адміністративного права відбулась безпосередньо після повномасштабного вторгнення окупантів у лютому 2022 року, то ізраїльська держава і суспільство фактично з моменту проголошення незалежності опинились у стані війни з іншими сусідніми арабськими країнами які не погоджувались з існуванням такої держави.

Впродовж кількох останніх років у засобах масової інформації, соціологічних опитуваннях, виступах представників вищих органів влади в України все частіше лунають тези про те що наша держава повинна стати «Другим Ізраїлем» щодо розвитку військово-промислового комплексу, організації діяльності збройних сил (ЦАХАЛ), розвідки, різноманітних екстрених служб поза увагою залишається правова система Ізраїлю, Завдяки якій усі перелічені напрямки забезпечуються та дозволяють країні не лише функціонувати, але й жити маючи біля своїх кордонів потенційних агресорів. Більше того вітчизняні науковці детально вивчають досвід країн Європейського Союзу як в контексті модернізації чинний та впровадженні нових інститутів адміністративного права, проте не звертають увагу на ізраїльський досвід формування правової системи яка функціонує в умовах дії особливих правових режимів. Наперекір численні війни та військові конфлікти Держава Ізраїль сформувала унікальну правову систему яка спрямована не лише на організацію функціонування країни в умовах війни, але й можливості реалізації прав і свобод людини всупереч подекуди істотним релігійні та національні розбіжності серед осіб які проживають та здійснюють свою діяльність на ізраїльській території. При цьому громадянам Ізраїлю, єврейським арабам та представникам інших національностей надається можливість звертатись до органів влади, використовувати право на судовий захист, одержувати необхідні публічні послуги тощо. Тобто бачимо реальний приклад країни де людиноцентризм є не лише частиною суспільного життя, але й світоглядною парадигмою.

Водночас наше дослідження не стосується політичного аспекту військової операції у Газі. Усі події на території Ізраїлю починаючи з листопада 2023 року негативно вплинули на безпекову ситуацію на Близькому Сході, захисті прав людини, оскільки терористичні угрупування ХАМАС та ХЕЗБОЛЛА використовували для досягнення своїх цілей не лише мешканців підконтрольних їм територій, але й викривлену історію надання права на створення Палестинської держави для арабського та ізраїльського населення.

Держава Ізраїль як й Україна змушена захищати як своїх громадян, так й суверенні території з боку агресора. При цьому чинні нормативні акти які стосуються надання тих чи інших послуг або ж які стосуються визначення правового статусу органів публічної влади спрямовані на захист прав і свобод людини.

Вплив британського загального права та судовий активізм сформували основу для адміністративного права незалежного Ізраїлю. Тобто, у своїй основі воно має своїм началом як правову традицію використання принципу верховенства права, так й кардинально змінені вже після формування окремих галузей права рішення Верховного Суду Ізраїлю. Наприклад, ст. 46 Палестинського указу від 10.08.1922 р. якою визначалась судова юрисдикція що здійснювалась як з врахуванням османського законодавства, так й загального права, доктрини справедливості які чинні в Британії офіційно була скасована лише у 1980 р. [1]. Проте, як зазначає Д. Барак-Ерец «… поступовий процес віддалення від англійських джерел почався набагато раніше» [2, с. 56]. Разом з тим діяльність судів створило нові шляхи для врегулювання суспільних відносин які формувались праниками які мали якісну юридичну освіту, впливу рішень Верховного Суду Сполучених Штатів Америки, доктрини адміністративного права тощо. Це розширило можливості для органів публічної влади не лише забезпечувати діяльність держави де діяв особливий правовий режим, але й здійснювати захист та реалізацію прав індивіда.

Український досвід формування національного адміністративного права відбувалось не лише під впливом складної економічної ситуації в державі, але й вкрай тривалого періоду переходу до сприйняття та розуміння адміністративного права не як галузі публічного права яка забезпечує державне управління та застосовує адміністративну відповідальність. Це було наслідком дії радянської доктрини публічного права яка не розглядала людину та її права як основну мету на яку має спрямовуватись адміністративне право. Належність України до романо-германської правової сім'ї, врахування досвіду країн Європейського Союзу та західної правової традиції було прийнято Концепцію

адміністративної реформи якою пропонувалось здійснити перехід від державоцентристської парадигми де головною метою адміністративного права є забезпечення функціонування органів влади та делікти до людиноцентристської парадигми відповідно до якої саме людина та її права, їх реалізація та захист є основною метою на досягнення якої спрямовується розвиток адміністративного права. Її поступове втілення відбулось в лоні доктрини адміністративно-правової науки та лише з часом відобразилось в окремих нормах права та нормативно-правових актах.

Спільним у розвитку адміністративного права України та Держави Ізраїль всупереч суттєвим історичним та географічним відмінностям є визнання людини найвищою цінністю. Якщо ізраїльський конституціоналізм не вплинув на формування єдиної писаної Конституції, то в український приклад свідчить про чітке відображення в Конституції України 1996 року базових мега-норм зміст та значення яких у поєднанні із впливом процесу європейської інтеграції формують сучасне адміністративне право. Вони створюють та впливають на вдосконалення наявних інститутів. Останні кілька років на його розвиток впливає й російсько-українська війна яка не лише обумовила застосування правового режиму воєнного стану, але й збільшення кількості осіб зі спеціальним статусом

Адміністративне право ізраїльської держави формувалось під впливом Війни за незалежність та кількох масштабних воєн що не дало змогу прийняти єдину писану Конституцію. Чинні Основні закони які стосувались прав і свобод людини були прийняті лише на початку 1990-х років. Проте як й формування окремих галузей права, так й прийняття законодавства у різних сферах суспільного життя не могло відбуватись без впливу загального права та правової доктрини. Верховенство права як ключовий принцип який не лише визнається, але й застосовується в адміністративному праві Ізраїлю та рішеннях Верховного Суду також є відображенням людиноцентризму. Зважаючи на те що перехідний період для формування ізраїльського адміністративного законодавства вимагав активної діяльності судів які б вирішували публічно-

правові спори вже наприкінці 1940-х років Верховним Судом Ізраїлю приймаються рішення у яких відображається додержання органами публічної влади як окремої адміністративної процедури, так й забезпечення громадян їх прав під час одержання публічних послуг.

Наприклад, у справі «*Bejerano v. Police Minister* (HCJ 1/49) від 10 лютого 1949 року яка стосувалась оскарження наказу про утримання від певної дії (*order nisi*), який забороняв позивачам з'являтися та діяти як агенти своїх клієнтів в офісах Окружного відділу транспорту Тель-Авіва. Позивачі працювали як агенти/посередники власників автомобілів. Їх професійна діяльність з представництва власників транспортних засобів стосувалась не лише допомоги у написанні офіційних заяв від імені клієнтів, але й виконання значної кількості вимог які визначались Правилами дорожнього руху (наприклад, подання заявок до відповідних установ, доставляння автомобілів на технічний огляд, сплата податків та інші формальні дії, пов'язані з отриманням водійських прав або ліцензій тощо).

Позивачі звернулися до Верховного Суду Ізраїлю як Високого Суду Справедливості з вимогою видати наказ про припинення та утримання від дії (an order to cease and desist). Вони вважали, що їхнє право на професійну діяльність порушено; заборона їх діяльності серйозно шкодить також їх клієнтам — власникам автомобілів, які через свою зайнятість чи роботи не можуть витрачати багато часу й очікувати в офісах Департаменту транспорту на прийняття відповідного рішення. Оскільки законодавством не передбачалось повноважень для заборони такої діяльності суд мав вирішити чи можуть державні службовці за відсутності визначеного у законі повноваження заборонити громадянам займатися професією, яка не заборонена законом шляхом прийняття відповідного рішення. Так, природне право особи на працю не може бути обмеженим лише якщо не за приписами закону (на той момент ще жоден з Основних законів Ізраїлю не був прийнятий; діяло законодавство перехідного періоду яке ґрунтувалось на застосуванні загального права та доктрини – авт.). Суд наголошував на тому, що втручання право з боку держави

не може бути виправданим окрім як у випадках які визначені у законі. Вказувалось на пріоритеті верховенства права (rule of law) над свавіллям з боку органів влади.

Застосуваннями органами публічної влади, їх посадовими особами чи органами які наділені владними повноваженнями тих чи інших обмежень до особи може відбуватись лише у тому випадку коли законодавчим органом встановлено обмеження чи застереження у формі попередніх умов для здійснення професійної діяльності (наприклад, зайняття адвокатською діяльністю, лікарською практикою що здійснюються на підставі ліцензії). Якщо ж «… законом не заборонено конкретну торгівлю чи професію і не встановлено попередніх умов, громадяни мають право займатися цією діяльністю, і їм не можна перешкоджати, якщо таке обмеження не встановлено законом» [3].

Досить прогресивним за формулюванням та змістом є позиція суду щодо прийняття рішення про заборону діяльності без належного розслідування та перевірки. Особа не може бути позбавлена права на працю без попередньої можливості свого захисту. У цій справі чітко простежуються добре знайомі для адміністративного права європейських країн та Україні положення про адміністративний акт, адміністративні послуги, адміністративну процедуру та сервісну діяльність держави. Вони розвивались паралельно із дією особливого правового режиму в Ізраїлі, відсутності єдиної писаної Конституції. Водночас публічна влада ізраїльської держави, її суспільство які добре пам’ятали Голокост, масові погроми та розстріли, століття життя у вигнанні сформували унікальну ситуацію коли під час постійних воєн чи конфліктів права людини реалізуються та захищаються на такому рівні якби це відбувалось в країні на європейському континенті.

На нашу думку, ізраїльське адміністративне право розвивалось не лише під впливом загального права яке застосовувалось під час дії Британського мандату, але й людиноцентристської парадигми що обумовлювалось історичними передумовами та впровадженням позитивного британського та американського досвіду правового регулювання. Українське ж адміністративне право

перебуваючи під впливом як процесу європейської інтеграції, так й дії правового режиму воєнного стану змінюватиметься відповідно до сучасних реалій. Проте вкрай важливим є збереження людиноцентристського вектора у його розвитку. У цьому і полягає подібність адміністративного права України та Держави Ізраїль: визнання людини найвищою цінністю де органи публічної влади забезпечують реалізацію та захист її прав.

Список використаних джерел:

1. The Palestin Order in Council. The 10th Day of August 1922. URL: https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-196295/ (date of access: 07.10.2025).

2. Daphne Barak-Erez. Israeli Administrative Law at the Crossroads: Between the English Modeland the American Model. *Israel Law Review.* Volume 40. Issue 1. Spring 2007. pp. 56 – 71.

3. Bejerano v. Police Minister | Cardozo Israeli Supreme Court Project. *Cardozo Israeli Supreme Court Project*. URL: https://versa.cardozo.yu.edu/opinions/bejerano-v-police-minister (date of access: 07.10.2025).

Andrei Marcenko

asistent universitar al Departamentului de Drept Procedural

Universitatea națională din Cernăuți

(o. Cernăuți, Ucraina)

JUSTIȚIA ȘI CODUL MILITAR: APĂRAREA DREPTURILOR PERSONALULUI MILITAR CU UMANITATE

Politica militară a țării trebuie să se bazeze pe înțelegerea necesității unei implementări clare, consecvente a cerințelor legislației privind apărarea statului, a documentelor de planificare strategică în domeniul apărării, la un nivel înalt de ordine militară, a disciplinei, a resurselor de mobilizare, care pot fi asigurate în condiția activităților de înaltă calitate ale componentei de aplicare a legii, respectiv a

sistemului de justiție militară. Absența (sau imperfecțiunea) unuia dintre elementele unei astfel de politici militare – sistemul de justiție militară – este o dovadă a unor deficiențe semnificative în politica militară sau de apărare a statului. Ceea ce, din păcate, este confirmat inexorabil în practică de evenimentele politico-militare din Ucraina (din 2014 până în prezent).

Trebuie remarcat faptul că problemele Ucrainei în aceste probleme (în ciuda caracteristicilor naționale și a experienței negative) nu sunt unice. Potrivit DCAF (Geneva Centre for Security Sector Governance; un fond al cărui scop este de a asista comunitatea internațională în implementarea bunei guvernări și a reformei sectorului de securitate) în Europa Centrală și de Est, precum și în țările fostei URSS, există probleme reale în acest domeniu și, prin urmare, dezbaterea publică privind sectorul securității este în curs de desfășurare de la căderea Zidului Berlinului. Cu toate acestea, în multe state din această regiune, crearea unui cadru juridic fiabil pentru funcționarea eficientă a organismelor din sectorul securității, inclusiv a organismelor de justiție, este o problemă semnificativă nerezolvată.

Și totuși, justiția și forțele armate sunt multe fațete sau întruchipări ale realității supreme – statul – și principalul său atribut – suveranitatea, fie că este vorba de menținerea ordinii pe teritoriul național sau de protejarea acesteia de amenințările externe. În acest caz, forțele armate sunt conduse de persoane care, indiferent de context, pace sau război, pe teritoriul național, precum și în operațiuni externe, pot deveni părți la un proces judiciar. Fără a merge atât de departe încât să reflectăm, ca Laurence de Vil, că "războiul este o școală de virtute în care se învață să trăiești bine ca morală", trebuie să subliniem că disciplina militară implică norme și, prin urmare, gărzi. Astfel, justiția militară, indiferent dacă este vorba de militari sau civili, este o necesitate, precum și o formă de recunoaștere a "specificității militare", a exclusivității.

Din punctul de vedere al istoricului, există multe aplicații și putem evidenția trei care structurează această problemă. Justiția militară servește în primul rând la caracterizarea statutului militar, contribuie și la determinarea exclusivității situației – în special prin aplicarea stării de asediu – și în același timp oferă un punct de vedere

asupra realității sociale a războiului, o viziune "de jos" a persoanelor care se confruntă cu conflictul.

Justiția militară este o ramură specifică a legii care reglementează infracțiunile comise de personalul militar. Această justiție se bazează pe un text fundamental: Codul de justiție militară, care prevede norme speciale aplicabile personalului militar.

Spre deosebire de justiția obișnuită, justiția militară ține cont de specificul statutului personalului militar, de cerințele profesiei lor, precum și de restricțiile asociate operațiunilor pe teren, în misiuni, pe teritoriu sau în operațiuni externe (OPEX).

Trebuie remarcat faptul că majoritatea sistemelor moderne de justiție militară națională de succes au fost create cu mulți ani în urmă și au fost în mare parte reformate în această perioadă. Principalul conflict juridic și ideologic se observă datorită faptului că aceste sisteme de justiție militară funcționează în paralel cu cele civile, pe baza opiniei general acceptate că judecătorii civili nu au de obicei experiența necesară în cauzele militare. Principalul raționament pentru existența unui sistem judiciar specializat este natura unică a vieții militare, unde disciplina, organizarea și ierarhia joacă un rol crucial. Aceste principii sunt fundamentale pentru menținerea capacității de luptă și a pregătirii de luptă a forțelor armate. Cazurile ar trebui luate în considerare rapid, iar pedepsele pentru anumite infracțiuni pot fi destul de severe, acest lucru fiind în conflict cu regulile și standardele existente de dovedire și dovadă a vinovăției, principiile fundamentale ale justiției și statului de drept.

Când se pune întrebarea despre reformele sistemului de justiție militară, scopul este de a crește eficiența acestora, precum și calitatea justiției administrate de instanțele militare. Totodată, este necesar să se adapteze la cerințele legislației naționale în schimbare, tratatele internaționale ale țării, standardele generale privind drepturile omului, dar și nu în ultimul rând la nevoile specifice ale sistemului juridic militar relevant al unei anumite țări, ținând cont de cursul militar și politic actual, de situația politică și de securitate existentă. În plus, reforma sistemului judiciar militar ar trebui să vizeze creșterea independenței judecătorilor și procurorilor militari, a

pregătirii lor profesionale, precum și asigurarea celei mai bune aplicări a garanțiilor procedurale echitabile.

Prin urmare, este necesar să se ia în considerare pericolul inconsecvenței sistemelor de justiție militară cu standardele drepturilor omului și libertăților fundamentale. În astfel de cazuri, se analizează eficacitatea sistemelor de justiție militară din fiecare țară, în special din Comunitatea Europeană, și se aduc modificări acestora. Este în general recunoscut faptul că Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) are un impact semnificativ asupra dezvoltării sistemelor naționale de drept militar din Europa, în special în ceea ce privește consolidarea independenței sistemului judiciar și o mai bună aplicare a garanțiilor unui proces echitabil de către instanțele militare.

În unele cazuri, reformele justiției militare sunt realizate în cadrul unor reforme judiciare mai ample în societățile în tranziție și se iau măsuri pentru raționalizarea sistemului. Acest lucru poate duce la unele schimbări fundamentale - de la o analiză a eficacității cadrului legislativ și instituțional până la abolirea completă a sistemului de instanțe specializate. Rezultatul real în astfel de cazuri poate fi diferit, chiar negativ (ceea ce este confirmat de experiența ucraineană).

Cea mai dificilă situație este atunci când astfel de schimbări colosale se produc în timpul unei perioade de conflicte armate reale, o situație de luptă existentă care se schimbă rapid, ceea ce stă la baza unor măsuri imediate pentru a face față unei situații care ar putea scăpa de sub control. Exact asta se întâmplă în Ucraina acum. Adică, extinderea puterilor forțelor armate și chestiunea existenței țării și a națiunii, nevoia urgentă de a spori capacitatea lor de luptă, utilizarea resurselor de mobilizare ale țării reprezintă, de asemenea, un stimulent semnificativ pentru reformarea justiției militare.

Фляжнікова Ярослава Василівна
доктор філософії, старший викладач кафедри
соціально-економічних дисциплін
Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-
педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»
(м. Бар, Україна)
Юзько Тетяна Миколаївна
доктор філософії, завідувач кафедри
соціально-економічних дисциплін
Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний
коледж імені Михайла Грушевського»
(м. Бар, Україна)

ПРО СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ІНВЕСТОРІВ У БУДІВНИЦТВО В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

У наш час, особливо в період війни, дослідження проблематики щодо судового захисту прав інвесторів у будівництво є особливо актуальним. Водночас, кризові умови, які стосуються цього права особливо загострюються під час збройного конфлікту між країнами. При цьому, інвестування в будівництво нерухомості традиційно супроводжується певними ризиками для інвесторів. Так, судовий захист прав інвесторів у будівництво постає особливо важливим, оскільки вони стикаються з новими сучасними викликами такими, як: зупинкою будівництва, втратою об’єктів, порушенням умов договорів, відсутністю фінансування, а також дією форс-мажорних обставин через війну.

Загалом, кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду [1, ст. 47]. До того ж, у відповідності до положень чинного Житлового кодексу України: право на житло забезпечується розвитком і охороною житлового фонду, сприянням кооперативному та індивідуальному

житловому будівництву, справедливим розподілом під громадським контролем жилої площі, яка надається в міру здійснення програми будівництва благоустроєних жител, наданням громадянам за їх бажанням грошової компенсації за належне їм для отримання жиле приміщення для категорій громадян, визначених законом, а також невисокою платою за квартиру і комунальні послуги [2, ст. 2]. Однак, дані положення не завжди є дієвими та належним чином реалізовані.

Невипадково, у наш час, Верховна Рада України вже зареєструвала законопроєкт «Про основні засади житлової політики», який має замінити чинний Житловий кодекс 1983 року. Цей законопроєкт має набрати чинності після закінчення правового режиму воєнного стану в Україні, у зв'язку з чим чинний Житловий кодекс України буде скасовано.

До того ж, у цьому контексті важливою постає необхідність розглянути судову практику, яка стосується захисту прав інвесторів у будівництво під час війни, зокрема:

Постанова від 10.08.2023 у справі № 372/2214/21 про підтвердження факту завдання моральної шкоди забудовником. Лише факту порушення забудовником своїх обов'язків недостатньо для відшкодування моральної шкоди, потрібно довести її заподіяння, наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями забудовника та негативними наслідками для позивача [3].

Більше того, вартує уваги й Постанова від 24.01.2024 року у справі № 487/7152/21 щодо розірвання договору та стягнення грошових коштів. За нею інвестор, який повністю сплатив забудовнику вартість приміщення, але не отримав зустрічного надання через не введення об'єкта будівництва в експлуатацію, має право вимагати повернення сплачених коштів у частині, що порушує еквівалентність зустрічного надання [3].

Утім, у Постанові від 24.01.2024 у справі № 487/7152/21 щодо визнання майнових прав інвестора на квартиру та зобов'язання забудовника передати її – суд зазначив, що інвестор наділений правами, тотожними правам власника щодо створеного за його кошти об'єкта нерухомості. У разі порушення його

речових прав на стадії до введення об’єкта в експлуатацію інвестор має право пред’явити позов про визнання за ним майнових прав та витребування свого майна з чужого незаконного володіння [3].

При чому, на підставі огляду судової практики, можемо відзначити, що національні суди розглядають значну кількість спорів про стягнення шкоди з рф з таких причин: знищення, або пошкодження майна, внаслідок ворожих нападів; позбавлення можливості розпоряджатись, або користуватись майном, внаслідок його перебування на тимчасово окупованій території; упущена вигода (відмова від реалізації проєкту).

Водночас, в складних умовах сьогодення, право на житло, зокрема це стосується й інвесторів у будівництво неодноразово порушується. Забудовники зловживають форс-мажорними обставинами, які прописані у договорі про купівлю-продаж паю (корпоративних прав) і затягують процес будівництва. Проте, у цьому контексті, важливо акцентувати, що це стосується й не тільки питань щодо порушень з боку забудовника, але й у зв’язку з настанням фактичних обставин у період війни, виникають проблеми, які стосуються і нестачі працівників для добудови житлового комплексу через відсутність бронювання.

Таким чином, судовий захист прав інвесторів у будівництво в умовах війни – є складним процесом, але можливий та потребує ретельної доказової бази й обрання ефективної стратегії захисту. Так, право на житло – є одним із соціальних прав людини, яке, на жаль, сьогодні належним чином не захищене. Тому, в умовах кризи, коли це право знаходиться під загрозою, важливо забезпечити відповідні механізми судового захисту прав інвесторів у будівництво через міжнародні норми та вдосконалення національного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

2. Житловий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України.* 1983. № 28, Ст. 573.

3. ТОП судових рішень Верховного Суду з питань захисту прав інвесторів. 2024. URL: https://www.bca.education/top-sudovyh-rishen-verhovnogo-sudu/ (дата звернення: 19.09.2025).

Ханін Семен Григорович

к.е.н., адвокат, керуючий партнер

юридичної компанії «АМБЕР», заслужений юрист України

(м. Київ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ НА ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Розглянемо детально окремі положення Кримінального процесуального кодексу України (КПК), що регламентують здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування, та проаналізуємо їх вплив на практику кримінального провадження.

Так, відповідно до п.18 ч.1 ст.3 КПК України «слідчий суддя — суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні…».

Згідно з п.5 ч.1 ст.3 КПК України «досудове розслідування — стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження».

Відповідно до ч.1 ст. 219 КПК України «строк досудового розслідування обчислюється з моменту повідомлення особі про підозру до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотанням про закриття кримінального провадження або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження».

Чи може слідчий суддя продовжити строк досудового розслідування після його закінчення**?**

Порядок продовження строків досудового розслідування слідчим суддею регулюється ст. 295^{-1} КПК України. Згідно з п.4 згаданої статті «Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру у разі його протиправності та необґрунтованості». Вочевидь тут помилка у КПК. Не виправили, та помилково залишили «до повідомлення особі про підозру». Але вимога відмовляти у клопотанні у разі його протиправності є слушною. А з урахуванням ч.1 ст. 116 КПК України «Процесуальні дії мають виконуватися у встановлені цим Кодексом строки» випливає необхідність слідчого судді при продовженні строку досудового розслідування перевірити вказані строки.

Наприклад, у кримінальному провадженні слідчий суддя вже продовжував строк досудового розслідування до 6 місяців. Сторона обвинувачення звернулася за продовженням вказаних строків до 8 місяців вже за строками досудового розслідування, не надавши доказів щодо зупинення досудового розслідування, з урахуванням якого строки, наприклад, ще могли б бути. Так що, у такому разі слідчий суддя продовжує строки досудового розслідування (при наявності підстав для продовження строків) не зважаючи на їх закінчення? Чи сторона обвинувачення бажає продовжити строки до 12 місяців, помилково зазначивши дату, що охоплює строк 40 місяців. Що, також не має слідчий суддя перевіряти строки досудового розслідування, розраховуючи їх з урахуванням

наявних у справі постанов про зупинення та відновлення досудового розслідування?

Це абсурдно, та вочевидь слідчий суддя зобов'язаний перевірити наявність строків у досудовому розслідуванні до їх продовження, а сторона обвинувачення зобов'язана надати усі необхідні докази їх наявності. Пунктом 7 ст. 295^{-1} КПК України передбачена можливість зобов'язати прокурора вчинити одну із дій, передбачених ч.2 ст. 283 КПК України. Тобто ніякі дискреційні повноваження прокурора не є перешкодою для слідчого судді. На моє переконання, за аналогією, ніщо не заважає слідчому судді зобов'язати прокурора вчинити одну із дій передбачених п. 10 ч.1 ст.284 КПК України у разі, якщо він встановив закінчення строків досудового розслідування.

Останнім часом судова практика формується таким чином, що вважається, що тільки під час продовження строків досудового розслідування слідчий суддя може перевіряти строки досудового розслідування. А, наприклад, при розгляді клопотання сторони обвинувачення про покладення обов'язків на підозрюваного – ні. Окрім як нагадати ще раз вимоги ст.116 КПК України, зверну увагу на наступне. Тобто, наприклад, учора слідчий суддя відмовив у продовжені строків досудового розслідування у кримінальному провадженні, так як відповідне клопотання подане після закінчення строків досудового розслідування. А вже сьогодні у нього на розгляді клопотання про застосування обов'язків підозрюваному по цьому ж провадженню. І що, слідчий суддя ніяк не враховує свій висновок про закінчення строків та розглядає клопотання про покладення обов'язків? Навряд це є контролем за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Тобто, хоча б за клопотанням сторін, у разі очевидності закінчення строків досудового розслідування, слідчий суддя повинен перевіряти строки досудового розслідування, витребовоючи при необхідності певні докази у сторони обвинувачення.

Тобто, фактично, для дотримання вимог ч.1 ст.116 КПК України слідчий суддя зобов'язаний перевіряти строки досудового розслідування (хоча б за клопотанням сторін) під час розгляду будь якого клопотання чи скарги. У разі,

якщо очевидно встановлено закінчення строків досудового розслідування, слідчий суддя повинен зобов'язати прокурора вчинити одну із дій передбачених п.10 ч.1 ст.284 КПК України.

Розглянемо оскарження рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора під час досудового розслідування за межами ст. 303 КПК України.

Згідно з правовою позицією Верховного Суду України, викладеною у постанові від 12 жовтня 2017 року у справі № 757/49263/15-к, у разі, якщо слідчий суддя прийняв рішення, яке не передбачено КПК, суду апеляційної інстанції при вирішенні питання про відкриття апеляційного провадження належить виходити з приписів ст. 9 КПК України, яка розкриває принцип законності кримінального провадження та в частині шостій установлює, що, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені частиною першою ст. 7 цього Кодексу. Однією з таких засад є забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (п. 17 ч. 1 ст. 7 КПК), а її зміст розкрито у ст. 24 КПК, згідно з частиною першою якої кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК. У цьому кримінальному провадженні Верховний Суд України сформулював висновок щодо застосування норми права, відповідно до якого, у разі постановлення слідчим суддею ухвали, що не передбачена кримінальними процесуальними нормами, до яких відсилають положення ч. 3 ст. 309 КПК, суд апеляційної інстанції не вправі відмовити у перевірці її законності, посилаючись на приписи ч. 4 ст. 399 КПК. Аналогічні правові позиції викладені в постановах Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справах №№ 237/1459/17 та 243/6674/17-к.

А що робити, коли слідчий чи прокурор прийняв рішення, що не передбачено КПК? За аналогією, має бути можливість оскаржити таке рішення до слідчого судді, навіть якщо це не передбачено ст. 303 КПК України. Так,

наприклад, детектив постановою призначив експертизу у кримінальному провадженні іншому детективу, та згаданою постановою залучив вказаного детектива як експерта у кримінальному провадженні. Наразі слідчі судді ВАКС відмовляють в оскарженні такої постанови, так як це не передбачено ст. 303 КПК України. Але залучення детектива як експерта не передбачено КПК, та у пряму протирічить чинному кримінально-процесуальному законодавству. Де взагалі межа? А якщо наступного разу детектив залучить постановою іншого детектива як слідчого суддю? Ця постанова також не оскаржується до «справжнього» слідчого судді під час досудового розслідування?

Також, на погляд суддів ВАКС, не оскаржується згідно зі ст.303 КПК України відмова сторони обвинувачення у наданні речових доказів у справі на запит експерту, якого залучено стороною захисту для проведення експертизи. Але ст. 303 КПК передбачає можливість оскарження відмови у задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі постанови детектива, про відмову у призначені експертизи. На мій погляд, таке застосування КПК є надмірним формалізмом. Як перше, так і друге фактично є відмовою сторони обвинувачення у проведенні експертизи. Як перше, так і друге є перешкодою у збиранні доказів стороною захисту. Тому і судовий контроль має бути здійснено в обох випадках.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 жовтня 2017 року у справі № 757/49263/15-к URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/70326277

3. Постанови Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 237/1459/17 URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/490002/ у справі № 243/6674/17-к. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/74475877

ПЕРШІ КРОКИ У НАУЦІ

Анікієнко Яна Володимирівна

Студентка 3 курсу Юридичного факультету спеціальності 081 Право Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, (м. Хмельницький, Україна)

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова **Присяжна А.В.**

ЗАХИСТ АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

На сучасному етапі розвитку цифрові технології, у тому числі, інформаційні, стали каталізатором глобального розвитку у різних сферах суспільного життя. Разом із тим, прослідковується тенденція впровадження державами у юридичну сферу технологій штучного інтелекту. Зокрема, в Україні, наприкінці 2024 року були внесені зміни до Кодексу суддівської етики, де в статті 16 закріплено положення, що «використання суддею технологій штучного інтелекту є допустимим, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства» [1]. Крім цього, використання сучасних технологій набуває особливої ваги у професійній діяльності адвоката. Зокрема, це стосується електронного документообігу щодо різних цивільних договорів, а також дистанційного укладання договорів про надання правничої допомоги, особливо у справах про «дистанційне розлучення», коли одна зі сторін перебуває за кордоном. Комунікація між адвокатом і клієнтом також дедалі частіше відбувається з використанням цифрових інструментів. Хоча такі технології значно розширюють професійні можливості, вони водночас створюють суттєві ризики порушення адвокатської таємниці.

«Загалом, поняття інформаційної безпеки в адвокатській діяльності трактується по-різному, але всі підходи зводяться до забезпечення захисту конфіденційних даних. Зокрема, її визначають як процес охорони інформації конфіденційного характеру в її цілісному та неспотвореному вигляді, а також відомостей, що становлять адвокатську таємницю та необхідні для здійснення професійної діяльності. В іншому підході інформаційна безпека розглядається як стан захищеності даних, які становлять предмет адвокатської таємниці, що гарантує їхню конфіденційність, цілісність і доступність. Також її визначають як систему правових норм і відповідних інститутів, покликаних забезпечити надійний рівень захисту життєво важливих інтересів адвоката, клієнта, суспільства та держави»[2, с. 449].

Варто наголосити на тому, що людський фактор залишається найбільш вразливим у системі інформаційної безпеки. Необережність, недбале ставлення до своєї роботи, свідоме порушення правил роботи з інформацією виступають основними причинами порушення адвокатської таємниці. Також до цього можна віднести збої технічних приладів, різноманітні фішингові атаки та взломи електронної пошти. Особливо небезпечними виступають метадані, оскільки вони автоматично зберігаються у файлах, і можуть розсекретити дані про авторів документів, час і місце їх створення тощо. Тобто навіть незначні технічні файли можуть містити інформацію, що порушуватиме принцип конфіденційності адвокатської діяльності.

Важливим елементом безпечної цифрової комунікації є вибір надійних засобів зв'язку. Стандартна електронна пошта часто не забезпечує необхідного рівня захисту, оскільки брак наскрізного шифрування (обмін інформацією, за якого доступ до переданих повідомлень мають виключно учасники комунікації) створює ризик перехоплення та аналізу листування. Для гарантування конфіденційності обміну інформацією слід віддавати перевагу спеціалізованим, орієнтованим на приватність поштовим сервісам, наприклад, ProtonMail чи Tutanota. Серед месенджерів найвищий ступінь довіри мають Signal та Threema, завдяки використанню наскрізного шифрування та мінімальному збору

метаданих. Натомість, поширені платформи, як-от Telegram, WhatsApp або Viber, хоча й мають певні засоби захисту, не можуть гарантувати абсолютної конфіденційності, що є критичним ризиком, зокрема, для збереження адвокатської таємниці.

До того ж, надмірна активність адвоката в соціальних мережах становить серйозну загрозу для збереження адвокатської таємниці. Це пов'язано з тим, що залишений після використання мереж так званий «цифровий слід» може бути використаний під час кібератаки для розкриття деталей його професійної діяльності, зокрема персональних даних клієнтів, а також кола спілкування чи місця перебування. Крім загальної активності, витік конфіденційної інформації можуть спричинити конкретні дії в соціальних мережах, зокрема: необережні коментарі, публікації з геолокацією, а також висловлення власної позиції та ставлення до клієнта в різних пабліках, особливо коли справа є резонансною. Для уникнення таких ситуацій адвокату потрібно фільтрувати все, що він публікує або ж виставляє на загал, а також створювати для себе обмеження, які пов’язані із проведеним часом у соціальних мережах Варто погодитись з думкою Літвінової І. та Колонської В., що «наприклад, розміщені у соціальних мережах відео або фотографії з географічними позначками, що фіксують перебування адвоката поблизу будівлі суду або в іншому місті, де розглядається справа в апеляційній або судовій інстанції першої ланки, можуть бути використані як доказ факту надання правової допомоги конкретному клієнту»[3, с. 229].

Водночас, надзвичайно важливим є забезпечення кібербезпеки середовища (приміщення, офіс, кабінет тощо), в якому знаходиться та здійснює свою діяльність адвокат. Це включає в себе здійснення повноцінного комплексу заходів, а саме: застосування шифрування Wi-Fi (WPA3), регулярне оновлення програмного забезпечення, використання складних паролів та двофакторної автентифікації. Крім того, необхідно захищати дані шифрованими носіями та контролювати доступ до зовнішніх пристроїв. Такий підхід дозволяє

мінімізувати ризики витоку конфіденційної інформації та дає гарантію того, що адвокатська таємниця буде збережена.

Адвокати зобов'язані забезпечувати належний рівень захисту інформації, отриманої чи переданої ними під час професійної діяльності через мережу Інтернет. З цією метою вони мають створювати необхідні умови та вживати всіх можливих технічних і організаційних заходів для недопущення витоку або несанкціонованого доступу до конфіденційних даних. Доцільним у цьому контексті є налагодження співпраці з фахівцями у сфері інформаційних технологій з метою підвищення кібербезпеки адвокатської діяльності.

Отже, можна зробити висновок, що впровадження цифрових технологій безперечно надає нові можливості для правничої діяльності, у тому числі для діяльності адвоката. Але також варто говорити про те, що сучасні технології можуть і нести шкоду. Мова йде про порушення адвокатської таємниці. Відповідно, розповсюдженою причиною такого порушення виступає сама людина, адже кожен може допускати певні помилки, але під час цієї технологічної модернізації виникають і нові причини, такі як технічні загрози. Тому вкрай важливо звертати увагу на збереження інформації, щоб уникнути несанкціонованого доступу до неї.

Список використаних джерел:

1. Кодекс суддівської етики. Рішення XX чергового з'їзду суддів України від 18 вересня 2024 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#Text

2. Вільчик Т. Б. Адвокатська діяльність в умовах сучасних інформаційних технологій. Moderní aspekty vědy: XIII. Díl mezinárodní kolektivní: monografie. Mezinár. Ekon. Inst. s. r. o. Česká republika, 2021. §11.1. С. 447–463.

3. Літвінова І., Колонська В. Конфіденційність як основоположний принцип діяльності адвокатів. *Scientific works of National Aviation University Series Law Journal "Air and Space Law"*. 2024. Т. 4, № 73. С. 226–232.

Бондар Аліса Артемівна

студентка 2 курсу ОР «Магістр» ННІ права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: д.ю.н., професорка кафедри, завідувачка кафедри юстиції ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Хотинська-Нор О.З.**

АДВОКАТСЬКИЙ ЗАПИТ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Доступ до правосуддя як фундаментальний принцип в міжнародному та національному середовищі слід розглядати виключно у взаємозв'язку з іншими принципами та європейськими стандартами у сфері забезпечення прав людини. Такий підхід зумовлений тим, що доступ до правосуддя забезпечує реалізацію основоположних прав і свобод людини та сприяє утвердженню ефективних механізмів їх захисту.

В посібнику з європейського права з питань доступу до правосуддя визначено, що доступ до правосуддя слід розглядати як обов'язок держави гарантувати право кожної особи на звернення до суду (або, за певних обставин, до альтернативного органу вирішення спорів) з метою отримання юридичного захисту, у разі якщо права особи були порушені [1]. Враховуючи широкий зміст поняття доступу до правосуддя, презюмується багатоаспектність даного принципу. Так, парламентська асамблея Ради Європи у своїй Резолюції 2054 (2015) наголошує, що доступ до правосуддя слід розглядати у широкому контексті, яке охоплює не лише статтю 6 та 13 Європейської конвенції з прав людини, а й включає різноманітні елементи, що забезпечують належне відшкодування у разі порушення права, надання інформації про права та процедури, юридичну допомогу, представництво, процесуальний статус або загальний доступ до судів [2].

Враховуючи вищевикладене, варто зупинитися на аспекті права на отримання інформації, а саме на адвокатському запиті як формі реалізації права на отримання інформації та відповідно одного з елементів принципу доступу до правосуддя. Відповідно до статті 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатський запит - письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об’єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правничої допомоги клієнту [3]. Вказана стаття наголошує на безперешкодному праві адвоката на звернення з адвокатським запитом до певної особи (фізичної та/або юридичної) з метою отримання відомостей, документів чи іншої інформації, що має значення для здійснення захисту, представництва або надання інших видів правничої допомоги клієнту.

Втім, в практичній реалізації адвокатом права на звернення трапляються численні труднощі стосовно отримання запитуваної інформації та взагалі результативності направлення такого запиту. Дане твердження стосується наступних проблемних питань: низька санкція за ненадання відповіді на адвокатський запит, неефективність притягнення до відповідальності, формальність направлення запиту, про що детальніше зазначено нижче.

Досить часто орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, керівники підприємств, установ, організацій, громадських об’єднань, яким направлено адвокатський запит ігнорують обов’язок надати відповідну інформацію. Це спричинено зокрема низькою санкцією за порушення обов’язку у наданні вказаної відповіді. Так, наприклад, згідно зі статтею 212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення неправомірна відмова в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у відповідь на адвокатський запит, тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п’яти до п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

[4]. Враховуючи дану норму, за ненадання відповіді на адвокатський запит особа може отримати штраф у розмірі від 425 грн до 850 грн, що відповідно жодним чином не мотивує зобов'язаних осіб дотримуватися норми закону. До того ж, застосування вказаної санкції не матиме наслідком отримання адвокатом необхідних документів, що зазначалися у запиті, а отже, не сприятиме забезпеченню права на отримання інформації.

Окрім того, у практичній діяльності адвоката, адвокатський запит нерідко використовується не стільки як реальний інструмент отримання інформації, скільки як процесуальна формальність, необхідна для виконання вимог суду щодо доведення неможливості самостійного отримання доказів. Це зумовлено, для прикладу, положеннями статті 84 Цивільного процесуального кодексу України [5], що у випадку неможливості самостійного надання доказів у справі, учасник справи має право подати клопотання про витребування доказів судом. Водночас для обґрунтування такого клопотання заявник повинен довести, що вжив всіх можливих заходів для самостійного отримання витребуваних доказів. На підтвердження зазначеного варто звернутися до судової практики, у якій адвокатський запит розглядається як доказ вжиття таких заходів. Наприклад, в ухвалі від 11.09.2025 по справі № 134/731/25 [6] суд задовольнив клопотання про витребування доказів, оскільки адвокат надав підтвердження направлення та отримання нотаріусом адвокатського запиту, але відповіді на нього не отримав, що свідчило про неможливість отримання доказів. Додатково варто зазначити, що згідно з приписами закону нотаріус взагалі не належить до суб'єктів, до яких може бути адресований адвокатський запит, адже уся інформація, пов'язана із здійсненням нотаріусом своєї професійної діяльності, належить до нотаріальної таємниці (на вказаному, зокрема, наголошує нотаріальна палата України у листі до Національної асоціації адвокатів України [7]). Таким чином, вбачається, що перед поданням клопотання про витребування доказів через суд адвокати часто вимушені направляти адвокатські запити тим суб'єктам, які не лише не зобов'язані надавати відповідь, а й відповідно до закону зобов'язані відмовити у наданні

запрошуваної у запиті інформації, що свідчить лише про певну формальність інституту адвокатського запиту.

Враховуючи вищевикладене, доступ до правосуддя може проявлятися через різноманітні елементи, зокрема через право на отримання інформації. Адвокатський запит є одним із ключових інструментів реалізації цього права, а отже, і складовим елементом доступу до правосуддя. Втім, із наведеного вбачається, що зазначений елемент нерідко втрачає свою ефективність через відсутність дієвих механізмів відповідальності за ненадання інформації, що, у свою чергу, призводить до формального виконання законодавчої вимоги лише з метою подальшого отримання необхідних відомостей через суд. Такий стан речей фактично порушує принцип доступу до правосуддя, оскільки створює додаткові процесуальні перепони для реалізації права особи на ефективний захист її основоположних прав і свобод, а також спричиняє обмеження, не передбачені законодавством та європейськими стандартами.

Список використаних джерел:

1. Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя. Агенція Європейського Союзу з основних прав і Рада Європи. 2016. URL: https://mc.court.gov.ua/img/files/file_7959.pdf (дата звернення: 11.10.2025).

2. Resolution 2054. Equality and non-discrimination in the access to justice. Parliamentary Assembly. 2015. URL:https://pace.coe.int/pdf/5928e3d5a45da8bd5c92a9a3ddf9d6c674882ada27c59d7eb06ff67d23f3fd0d/res.%202054.pdf (дата звернення: 12.10.2025).

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення: 12.10.2025).

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 11.10.2025).

5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 13.10.2025).

6. Ухвала Крижопільського районного суду Вінницької області від 11.09.2025 по справі № 134/731/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130272478 (дата звернення: 13.10.2025).

7. Щодо неправомірних вимог (адвокатських запитів) про отримання доступу до нотаріальної таємниці. Нотаріальна палата України. 2018 р. № 106. URL: https://npu.ua/wp-content/uploads/2018/03/Letter_21032018.pdf (дата звернення: 13.10.2025).

Брошко Тимур Ігорович

4 курс юридичного факультету ЛНУ ім. І. Франка

(м. Львів, Україна)

Науковий керівник: доктор філософії в галузі права Ю.Т. Піх

СУД ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: ОЦІНКА ЗАКОНОДАВЧИХ НОВЕЛ

Усвідомлюючи недосконаліть функціонування наявного в Україні інституту суду присяжних, було розроблено та подано декілька законопроєктів, спрямованих на реформування цього інституту, серед яких перевагу законтворці надали законопроєкту «Про суд присяжних» № 3843. Наразі його було прийнято за основу із доопрацюванням окремих положень. З огляду на це, видається вкрай актуальним проаналізувати цей проєкт, який вже більше як 4 роки перебуває у процесі розробки, з метою розуміння того, чи вирішить він нагальні проблеми суду присяжних в Україні. Відтак, доцільно розглянути його переваги, недоліки та можливі загрози у разі прийняття.

Варто розпочати з переваг законопроєкту, найбільш вагомим з яких, по-перше, постає вирішення попередньо існуючої проблеми щодо можливості

присяжного перебувати одразу у декілька судових справах одночасно: тепер присяжний залучається до здійснення правосуддя у складі однієї Лави суду присяжних на строк розгляду лише однієї судової справи.

По-друге, відбір присяжних у суді також піддається змінам: законотворець чітко та поетапно врегулював процедуру формування Лави присяжних, а також закріпив право сторін кримінального провадження заявити відвід без наведення мотивів щодо двох кандидатів у присяжні та ставити кандидатам питання з метою з'ясування обставин, які можуть перешкоджати їм увійти до Лави. Таким чином було забезпечено реалізацію засади змагальності сторін уже на етапі формування Лави присяжних.

По-третє, змінено текст присяги присяжних та запроваджено інститут напутнього слова головуючого судді, яке полягає в нагадуванні суті обвинувачення, повідомленні зміст закону України про кримінальну відповідальність за вчинення діяння, роз'ясненні основних правил оцінки доказів, зокрема щодо недопустимості і неналежності доказів та відомостей, положення про тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого [1]. Без сумніву, цим самим забезпечується зрозумілість та ясність для присяжного щодо його прав та обов'язків.

По-четверте, вирішено одну з найбільш істотних проблем інституту суду присяжних шляхом впровадження таємниці наради присяжних, яка передбачає вимогу відсутності судді та будь-яких сторонніх осіб. Ці положення сприятимуть відсутності суб'єктивного впливу на внутрішнє переконання присяжних під час голосування.

По-п'яте, також як позитивні можна виокремити підходи, викладені в законопроєкті, щодо кількісного складу суду присяжних (8 присяжних і 1 суддя), способу їх голосування та прийняття рішення. Водночас, згадані новели залишаються до певної міри недопрацьованими, а тому без перевірки їх у реаліях практики заздалегідь неможливо зробити однозначний висновок, чи будуть вони ефективними.

Своєю чергою, аналізований законопроєкт не позбавлений й окремих недоліків. По-перше, одним з таких виступає відсутність у його положеннях достатньої правової визначеності, що є, як відомо, елементом конституційного принципу верховенства права, який слід розуміти, зокрема, через чіткість, зрозумілість, однозначність норм права (див. абз. 2 пп. 4.1 п. 4 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 28.08.2020 № 10-р/2020) [2]. Така невизначеність полягає у некоректних формуваннях (до прикладу, «професійний суддя», «реалізація природнього права», «суддівський округ» та інші), незрозумілість окремих норм (до прикладу, підготовка опитувального листа, ухвалення вердикту та інші), відсутність чіткості законодавчих формулювань (до прикладу, неструктурованість викладу прав та обов'язків присяжних, поєднання та наділення однаковими процесуальними правами присяжного та кандидата у присяжні та інші), що тим самим породжує більше питань, аніж відповідей.

По-друге, не можна оминути увагою наявність суперечностей з іншими нормативно-правовими актами: зокрема, положення ч. 2 ст. 5 проєкту, в силу якого участь як присяжного у здійсненні правосуддя є не лише правом, а й конституційним та громадянським обов'язком громадянина, суперечить Конституції України, яка не закріплює обов'язку громадян бути присяжними. Окрім того, у цьому контексті викликає застереження й формулювання видів рішень головуючого судді в суді присяжних, яке є не зовсім коректним, оскільки вирок не «постановляється», а «ухвалюється», що тим самим текстуально суперечить КПК України.

По-третє, проблемною постає незрозумілість «співіснування» законопроєкту з КПК України, оскільки його автори хоч самі й передбачили у пояснювальній записці, що кримінальне провадження здійснюється відповідно до КПК України – однак тоді половина норм (чи навіть більше), передбачених в законопроєкті, можуть не мати жодної юридичної сили. До того ж, вони самі у пояснювальній записці обирають спосіб створення нового закону, а не внесення змін в КПК, і пояснюють це тим, що «статусні норми щодо такого суду і самих

присяжних (інституційно-матеріальне право) не можуть бути поміщені у суто процесуальний правовий документ, яким є КПК України», однак потім нижче вказують, що «у цьому проєкті фактично мають місце три різних за правовою природою групи норм», одна з яких є процесуальна. І потім пропонують ще один законопроєкт щодо змін вже у КПК України, який повністю виключає розділ «Провадження в суді присяжних» та корегує інші норми під закон [3]. Однак, як відомо, порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України. До того ж, видається недоцільним перенесення процесуальних норм з кодексу до закону, оскільки у майбутньому це потягне за собою загрозу прогалин у законодавстві (як приклад, одна зі статей законопроєкту встановлює в частині підстав щодо неможливості участі присяжного в кримінальному провадженні їх вичерпний перелік).

По-четверте, у законопроєкті відсутній єдиний концептуальний підхід щодо заохочення та забезпечення зацікавленості громадян брати участь у кримінальних провадженнях в статусі присяжного.

По-п’яте, викликають застереження й зміни щодо збільшення грошової винагороди: орієнтовні витрати на розгляд однієї справи становитимуть 38 тис. грн (і це лише на одного присяжного), тоді як на усіх присяжних – це 380 тис. грн. (саме таку суму називають законотворці у своїй пояснювальній записці) [3]. Враховуючи запропонований перелік справ, у яких може бути залучений суд присяжних, сума відповідних витрат видається доволі вагомою, тим самим створюючи нову проблему щодо можливості та джерел для виплати такої суми.

Як наслідок, у разі прийняття цього законопроєкту в ефективному функціонуванні суду присяжних можуть постати певні загрози. Перш за все, закріплення ширшого переліку кримінальних правопорушень, які можуть розглядатися судом присяжних, може потягнути за собою істотні процесуальні витрати, а потенційна відсутність значної кількості бажаючих бути присяжним тим самим може створити ризик недотримання засади розумності строків

кримінального провадження, що буде зумовлено вимушеним затягуванням відповідних строків судового розгляду.

Окрім цього, відсутність зрозумілості й чіткості закріплення процесуальних прав присяжного для пересічного громадянина може потягти за собою велику кількість потенційних порушень присяжними процесуальних норм, що здатне зумовити перегляд цих вироків у рамках відповідних контрольних судових проваджень.

Нарешті, система ухвалення рішення, яка представлена законотворцем, не видається до кінця ефективною, оскільки може піддати присяжних корупційному впливу, тим самим створити підстави для прийняття виправдувальних вироків із суто процесуальних міркувань.

З огляду на вищевикладене, аналізований проєкт закону наразі потребує великого масиву роботи та доопрацювань, можливо навіть у напрямку зміни окремих проблемних концепцій, які були у ньому запропоновані. У той же час, зважаючи на відсутність значної «популярності» суду присяжних на практиці з моменту його появи, а також відсутність будь-яких прогресивних змін у його функціонуванні більше ніж, як за 10 років, з урахуванням проведеного вище аналізу, постає ще одне наріжне концептуальне питання: а чи взагалі потрібен Україні суд присяжних?

Список використаних джерел:

1. Проект Закону України «Про суд присяжних» URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/187609 (дата звернення: 12.10.2025).

2. Рішення Конституційного Суду України від 28.08.2020 № 10-р/2020 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text (дата звернення: 12.10.2025).

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про суд присяжних» URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/187607 (дата звернення: 12.10.2025).

Бурдельна Софія Сергіївна
студентка четвертого курсу, юридичного факультету, Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький, Україна)
Присяжна А. В., к.ю.н., доцент, доцентка кафедри кримінального права та процес

ВИМОГИ ТА ПРОЦЕС ОТРИМАННЯ ДОЗВОЛУ НА ЗАЙНЯТТЯ АДВОКАТСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ ТА НІМЕЧЧИНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Інститут адвокатури відіграє ключову роль у забезпеченні права на правову допомогу та доступу до правосуддя в демократичних суспільствах. Ефективність функціонування адвокатури значною мірою залежить від якості професійної підготовки адвокатів, що, у свою чергу, визначається вимогами та процедурами допуску до адвокатської діяльності. Кожна країна в силу своєї правової традиції, історичного розвитку та особливостей національної правової системи формує власні підходи до регулювання допуску до адвокатської професії. Ці підходи відрізняються за критеріями освітніх вимог, процедурами кваліфікаційних іспитів, вимогами до практичного досвіду та механізмами професійної підготовки майбутніх адвокатів.

В українському законодавстві найважливішим нормативно-правовим актом у регулюванні питання адвокатури є Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [4]. Вимоги, до адвоката регламентовані ч. 1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", має стаж роботи в галузі права не менше двох років [4, 5]. Особа, яка відповідає усім вимогам, має право звернутися до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії за місцем

проживанням, із бажанням скласти кваліфікаційний іспит. Після успішного складання іспиту, кандидат має пройти стажування протягом шести місяців (ч. 1 ст. 10) [4]. Особа, стосовно якої радою адвокатів регіону прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше тридцяти днів з дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України (ч. 1 ст. 11) [4]. Особі, яка склала присягу адвоката України, радою адвокатів регіону у день складення присяги безоплатно видаються свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України (ч. 1 ст. 12) [4].

У Німеччині адвокатська діяльність регулюється Федеральним положенням про адвокатуру (Bundesrechtsanwaltsordnung – BRAO) [2]. Ним закріплено фундаментальне положення німецької правової доктрини – адвокат є незалежним органом здійснення правосуддя *(Розділ 1 Федерального положення про адвокатуру)* [2]. Особа, яка бажає стати адвокатом в першу чергу має здобути юридичну освіту, термін якої становить 5 років [3]. Далі, складається перший державний іспит, загалом він є більш теоретичним і побудований на знаннях здобутих в університеті [3]. Після успішної здачі іспиту, кандидат отримує сертифікат. Наступний етап це практична підготовка або ж стажування (Referendariat) на цьому етапі особа набуває статус референдар (Referendar) [3]. Стажування триває два роки, протягом цього часу стажисти проходять через різні етапи, щоб на практиці ознайомитися з різними юридичними професіями. Зазвичай референдарі повинні пройти стажування: у цивільному суді (районний або земельний суд) — три місяці; у прокуратурі або кримінальному суді — три місяці; в адміністративному суді або державному органі — три місяці; в адвоката — дев'ять місяців [1]. Місце проходження стажування кожен референдар може вибрати самостійно. Також стажери мають право на соціальну підтримку під час стажування у розмірі від 1191 до 1595 євро залежно від федеральної землі [1]. Після завершення стажування кандидати складають другий державний іспит, який дає право на зайняття будь-якою юридичною професією (не лише адвокатською, а й бути суддею, прокурором)

[1]. Згідно з § 12a Федерального положення про адвокатуру, обов’язковим є складення присяги адвоката [2]. Цікаво, що зміст іспитів відрізняється залежно від федеральної землі та навіть від університету, це є як і особливістю так і складність в успішному складені іспитів. Головною особливістю є те, що два державні іспити регулюються на рівні федеральних земель, але визнаються на всій території країни.

Спільною рисою обох країн є вимога щодо юридичної освіти, складання кваліфікаційних іспитів та проходження обов'язкового стажування, а також складення присяги адвоката. Щодо повної вищої юридичної освіти то в Німеччині це п'ятирічний курс навчання, тоді як в Україні тривалість навчання зазвичай це близько шести років (освітній рівень не нижче магістра). Суттєва відмінність полягає у структурі підготовки: німецька система передбачає два послідовні державні іспити з дворічним стажуванням, що включає етапи стажування у різних державних органах, тоді як українська система має один кваліфікаційний іспит після здобуття освіти та дворічного стажу роботи в галузі права, з подальшим шестимісячним стажуванням. Україна могла б запозичити з німецької практики впровадження більш структурованого та тривалого стажування з обов'язковим стажуванням у різних державних органах, це дозволило б майбутнім адвокатам краще розуміти роботу всієї судової системи України.

Отже, можна дійти висновку що сучасні тенденції розвитку вимог до адвокатської професії свідчать про необхідність постійного підвищення професійних стандартів, запровадження систем безперервного професійного розвитку та адаптації до сучасних викликів. Компаративний аналіз різних моделей допуску до адвокатської діяльності дозволяє виявити найкращі практики та сформувати рекомендації щодо вдосконалення національних систем професійної підготовки адвокатів відповідно до міжнародних стандартів та сучасних вимог правової практики.

Список використаних джерел:

1. Anwalt werden: Voraussetzungen, Ausbildung und Gehalt. URL: https://www.anwalt.de/rechtstipps/anwalt_werden (дата звернення: 23.09.2025).

2. Bundesrechtsanwaltsordnung : від 01.08.1959 : станом на 17 січ. 2024 р. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/brao/BJNR005650959.html (дата звернення: 19.09.2025).

3. Juristenausbildung. URL: https://www.brak.de/anwaltschaft/beruf-anwalt/juristenausbildung/ (дата звернення: 23.09.2025).

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI : станом на 10 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення: 19.09.2025).

5. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII : станом на 12 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text (дата звернення: 28.09.2025).

Бурдельна Софія Сергіївна

студентка четвертого курсу, юридичного факультету, Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

(м. Хмельницький, Україна)

Присяжна А. В., к.ю.н., доцент, доцентка кафедри кримінального права та процес

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Незалежність судової влади та відповідальність суддів є фундаментальними принципами правової держави, які потребують постійного балансування. Незалежність на недоторканість суддів гарантується як на рівні Європейського Союзу (далі – ЄС), зокрема Європейською хартією про статус суддів (ст. 1), так і на рівні самих держав [7]. Гарантії незалежності суддів збалансовані вимогами

щодо дотримання ними професійних і етичних правил, а також підтримання високих стандартів компетентності й ефективності для забезпечення доступу до якісного правосуддя. Інститут юридичної відповідальності, особливо дисциплінарної, виступає інструментом досягнення таких легітимних суспільних цілей, як професіоналізм та результативність судової системи. В умовах інтеграції України до європейського правового простору особливої актуальності набуває дослідження механізмів юридичної відповідальності суддів у країнах ЄС, де протягом десятиліть напрацьовано ефективні моделі поєднання суддівської незалежності з підзвітністю перед суспільством. Професіоналізм, кваліфікація та результативність у роботі судової системи є важливими суспільними завданнями, досягнення яких гарантується, зокрема, через механізми притягнення суддів до відповідальності, включаючи дисциплінарну відповідальність. Особливість полягає у тому, що підстави дисциплінарної відповідальності суддів у законодавстві країн ЄС врегульовані по-різному або ж мають доволі загальне регулювання.

Законодавство ***Федеративної Республіки Німеччина*** не містить, ані визначення дисциплінарного проступку, ані підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Загальні положення щодо відповідальності суддів визначені в Законі про суддів [1]. Дисциплінарний проступок за німецьким законодавством це порушення посадових (службових) обов'язків, сюди ж можна віднести порушення обов'язків суддів. Порушення наведених нижче обов'язків, є підставою до притягнення судді до дисциплінарної відповідальності: на посаді та поза нею суддя повинен поводитися, у тому числі у зв'язку з політичною діяльністю, таким чином, щоб не ставити під загрозу довіру до його вірності Конституції та його незалежності (ст. 39 Закону про Судоустрій), стаття 40 Закону про Судоустрій обмежує можливості судді бути арбітром і надавати експертний висновок в арбітражному провадженні або виступати в ролі медіатора, відповідно до статті 41 Закону про Судоустрій судді не повинні складати експертні правові, висновки або надавати юридичні консультації за винагороду, відповідно до статті 43 Закону про Судоустрій

судді зобов’язані зберігати таємницю нарадчої кімнати і після завершення своєї служби [с. 7, 6]. До суддів можуть застосовуватися такі дисциплінарні стягнення як і до інших державних службовців: *догана, штраф, зменшення заробітної плати, пониження на посаді, звільнення зі служби* (ч. 1 ст. 5 Федерального дисциплінарного закону) [7]. Окрім того, судді у відставці, можуть понести покарання у вигляді скорочення пенсії або позбавлення права на пенсію, за вчинення дисциплінарного проступку (ч. 2 ст. 5 Федерального дисциплінарного закону) [7].

У ***Нідерландах*** Закон про суддів встановлює підстави, за якими судді можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності. Відповідно до ст. 46c Закону про суддів, суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності якщо він:

a. нехтує гідністю посади, своїми службовими обов’язками чи службовими зобов’язаннями;

b. порушує положення, які забороняють йому займатися певною професійною діяльністю, передбачають постійне місце проживання, забороняють брати участь у будь-яких ‘комунікації чи спілкуванні зі сторонами або їхніми адвокатами та представниками, отримувати від них будь-яку спеціальну інформацію чи письмові документи, покладають на нього обов’язок зберігати конфіденційність або передбачають зобов’язання інформувати керівництво про діяльність, якою він займається поза межами своєї посади; або

c. якщо його дії чи бездіяльність завдають значної шкоди належному відправленню правосуддя чи довірі до правосуддя [5].

До суддів можуть застосовуватися такі дисциплінарні стягнення як: *письмова догана, утримання заробітної плати в розмірі не більше половини місячного окладу; відсторонення не більше ніж на три місяці;* або *звільнення* (ст. 46ca Закону про суддів) [5]. Найважливішим суб’єктом призначення дисциплінарного стягнення є Верховний Суд, він зберігає за собою повноваження виносити рішення, яке дозволяє взагалі не застосовувати відсторонення у разі дотримання певних умов, викладених у рішенні. Суддю не

буде відсторонено, якщо протягом встановленого строку він/вона демонструє бездоганну професійну поведінку, утримується від вчинення проступків, подібних до того, що спричинив дисциплінарне стягнення, а також уникає будь-яких інших дій чи бездіяльності, що завдають значної шкоди належному відправленню правосуддя або довіри до нього (ст. 46са Закону про суддів) [5].

У ***Португалії*** суб'єктом, що здійснює притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності є Вища рада магістратури Португалії (ст. 217 Конституції Португалії) [3]. На відміну багатьох країн ЄС, у португальському законодавстві міститься визначення дисциплінарного проступку. Згідно ст. 82 Статуту судових магістратів, дисциплінарним проступком є факти, що свідчать про невиконання суддями своїх професійних обов'язків та дії або бездіяльність суддів в їхньому публічному житті, або ж такі дії, що є несумісними з поняттям гідності, необхідної для здійснення функцій судді [4]. За законодавством Португалії не існує вичерпного переліку підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, саме порушення професійних обов'язків суддів є підставою притягнення до дисциплінарної відповідальності. До таких обов'язків можна віднести: здійснення правосуддя; утримання від участі в публічних партійно-політичних заходах та неможливість обіймати політичні посади (за винятком посад Президента Республіки, члена Уряду або Державної Ради); постійне проживання за місцем роботи; нерозголошення інформації (заборона на оприлюднення заяв або коментарів з приводу справ, що знаходяться на стадії розгляду, за відсутністю відповідного дозволу Вищої ради магістратури Португалії) [4]. До суддів згідно зі ст. 85-95 Статуту ради магістратури Португалії застосовуються такі стягнення як: *попередження; штраф; відсторонення від виконання обов'язків* (від 20 до 240 днів); *усунення від роботи; примусовий вихід на пенсію; звільнення* (з повною втратою статусу судді) [4].

Отже, у країнах ЄС системи дисциплінарних стягнень є подібними та включають догану, штрафні санкції, відсторонення від посади та звільнення, проте мають національні особливості. Досвід країн ЄС підтверджує можливість

ефективного поєднання суддівської незалежності з механізмами відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Bundesbeamtengesetz (BBG), Ausfertigungsdatum: 05.02.2009. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bbg_2009/ (дата звернення 11.10.2025).
2. Bundesdisziplinargesetz, Ausfertigungsdatum: 09.07.2001. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bdg/index.html#BJNR151010001BJNE000103125 (дата звернення 11.10.2025).
3. Constituição da República Portuguesa. URL: https://diariodarepublica.pt/dr/legislacao-consolidada/decreto-aprovacao-constituicao/1976-34520775-43894075 (дата звернення 13.10.2025).
4. Estatuto dos Magistrados Judiciais. URL: https://diariodarepublica.pt/dr/legislacao-consolidada/lei/1985-34488375 (дата звернення 14.10.2025).
5. Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren. URL: https://wetten.overheid.nl/BWBR0008365/2023-11-16 (дата звернення 13.10.2025).
6. Аналітичний звіт «Європейські стандарти дисциплінарного провадження щодо судді». URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/pravo-justice_report_on_disciplinary_proceedings.pdf (дата звернення 09.10.2025).
7. Європейська Хартія про статус суддів. Рада Європи. 1998. URL: https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf (дата звернення 10.10.2025).

Бурякова Олеся Віталіївна
студентка 2 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: асистент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **А.Р. Марченко**

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ В УКРАЇНІ

Україна, отримавши статус країни-кандидата в члени Європейського союзу, зобов'язалася здійснювати глибинні реформи, серед яких і судова. Цифровізація судової системи в Україні є вкрай важливим питанням сьогодення.

Власне, цифровізація судової системи – це процес імплементації в практику правосуддя актуальних інформаційно-комунікаційних технологій з метою підвищення ефективності, прозорості та доступності правосуддя. Вона охоплює технічне вдосконалення процедур судового розгляду, електронний документообіг, автоматизований розподіл справ, дистанційну участь сторін та онлайн-доступ до судових рішень.

Розпочався цей процес з укладення Рамкової угоди між Україною та Європейським Союзом щодо спеціальних механізмів реалізації фінансування Союзу для України згідно з інструментом Ukraine Facility. Зазначену угоду Верховна Рада України ратифікувала 6 червня 2024 року, що поклало початок подальшому розвитку судової системи України.

Як зазначено в Плані для Ukraine Facility (далі – План України), станом на 2024 р.: «Українська Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система потребує повної модернізації, оскільки наразі працюють лише окремі її модулі. Їм бракує сучасних функцій і зручності в користуванні. Наявні апаратні та

програмні рішення значною мірою застаріли і потребують заміни. Система управління ІТ-інфраструктурою та її обслуговування є неефективною. Взаємодія з іншими відповідними державними установами та державними реєстрами є низькою.». Власне, тому однією з реформ, що передбачена Планом України це *Цифровізація судової системи*.

Вищезгадана реформа, зокрема, передбачає: функціональний аудит ІТ-систем у судовій системі, а також прийняття дорожньої карти модернізації ЄСІТС та ІТ-рішенн, що замінюють та/або модернізують модулі ЄСІТС (виконають до кінця 4 кварталу 2027 року).

Очікується, що реформа цифровізації судової системи сприятиме покращенню доступу до правосуддя у воєнний час, підвищить рівень прозорості, ефективності та результативності роботи судів, знизить операційні витрати й дозволить формувати політику у сфері правосуддя, спираючись на реальні дані.

Для реалізації реформи з цифровізації судової системи, передбаченої Планом України, Кабінет Міністрів України розпорядженням від 14 травня 2025 р. № 475-р схвалив Дорожню карту з питань верховенства права (далі – Дорожня карта). Згідно Дорожньої карти з питань верховенства права Вища рада правосуддя спільно з Державною судовою адміністрацією України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством фінансів України та Міністерством цифрової трансформації України має забезпечити реалізацію заходу «Створення ефективної системи управління для реформування та підтримки ІТ в системі правосуддя».

Відповідно до Дорожньої карти на ВРП (далі – ВРП) покладено одну з провідних ролей у координації заходів, спрямованих на імплементацію її положень у частині, що стосується судової влади України. Для забезпечення належної координації дій на виконання заходів, передбачених Дорожньою картою, ВРП було ухвалено рішення від 18 вересня 2025 року № 1980/0/15-25 Про утворення Координаційної комісії ВРП з питань імплементації заходів, передбачених Дорожньою картою з питань верховенства права.

Також, 2 жовтня 2025 року ВРП ухвалила рішення № 2061/0/15-25 Про затвердження складу координаційної групи щодо забезпечення створення ефективної системи управління для реформування та підтримки інформаційних технологій (ІТ) у системі правосуддя та Положення про координаційну групу щодо забезпечення створення ефективної системи управління для реформування та підтримки інформаційних технологій (ІТ) у системі правосуддя. Діяльність координаційної групи у запропонованому складі має сприяти впровадженню єдиних стандартів і принципів управління ІТ-проєктами у судовій системі, забезпеченню системного моніторингу, оцінки та коригування впроваджуваних ІТ-рішень з урахуванням потреб судової влади та громадян, а також сталого розвитку інформаційних технологій у судовій системі на основі узгоджених стратегій і політик.

Тобто, кожен день ми бачимо як активно реалізується та впроваджується реформа цифровізації судової системи в Україні. Та все ж, на цьому шляху Україна стикається з багатьма перешкодами, що висвітлюють недоліки такої цифровізації.

Перш за все, такий процес потребує неабиякого фінансування, оскільки реформа передбачає глибинну модернізацію ЄСІТС. Для реалізації цього необхідно збільшення витрат на технічне забезпечення судів та розробку спеціалізованих цифрових сервісів, що створює значні економічні складнощі для держави. Зокрема, 14 лютого 2025 року Державна судова адміністрація повідомила, що модернізація Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) опинилася під загрозою. Така проблема виникла внаслідок припинення фінансування проекту зі сторони Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Таким чином, можемо зробити висновок, що подальша цифровізація судової системи потребує стабільних джерел фінансування та чіткого державного планування, аби уникнути уповільнення цифрової трансформації судової системи.

Крім того, важливою є проблема захищенності сервісів. Яскравим прикладом цьому стала масштабна DDoS-атака на інфраструктуру ДП

«Інформаційні судові системи» 24 жовтня 2025 року. Ця ситуація свідчить, що цифрова судова система потребує впровадження надійних механізмів захисту даних, зокрема, посилення заходів кібербезпеки задля безперебійного функціонування електронних сервісів правосуддя.

Хоча багато хто вбачає у цифровізації судової система засіб для підвищення доступності, зручності та прозорості правосуддя, насправді в цьому є і недолік. Зокрема, за різними даними в України відсоток людей похилого віку становить близько 20%. Дехто з них є активними користувачами сучасних технологій, але значна частина все ж не є настільки обізнаними або навіть не мають фінансової можливості придбати гаджети, щоб бути користувачами, наприклад, Електронного суду. Тобто, в такому випадку впровадження цифрової судової системи є обмеженням доступності правосуддя для окремих категорій населення. Для цього цей процес необхідно супроводжувати комплексними заходами з подолання цифрової нерівності, зокрема через освітні програми, технічну підтримку та альтернативні способи доступу до правосуддя.

Все ж, окрім певних недоліків у цифровізації судової системи є і багато переваг. Зокрема, беззаперечним «плюсом» впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (далі - ІКТ) у судочинство є підвищення його інклюзивності, відкритості та зручності для учасників процесу. Також, використання ІКТ сприяє реалізації принципу процесуальної економії, зокрема шляхом зменшення судових витрат, за рахунок автоматизації процесів, цифрового діловодства, електронної подачі документів, електронних платежів та дистанційних судових засідань, і скорочення строків розгляду справ. Крім того, цифровізація створює нові можливості для надання правової допомоги населенню, зокрема через публічне висвітлення судової практики та оприлюднення судових рішень, забезпечує більш добросовісну поведінку сторін під час формування доказової бази, а також надає додаткові гарантії процесуальної справедливості, зокрема шляхом обов’язкового відеопротоколювання судових засідань. У цьому контексті рівень цифровізації судочинства дедалі частіше розглядається як окремий критерій у системі

гарантій доступності правосуддя. Такий підхід ґрунтується на розумінні того, що доступність правосуддя передбачає не лише можливість ініціювання судового процесу, а й забезпечення ефективного та своєчасного розгляду справи. Тобто, цифрові технології не лише оптимізують роботу судів, а й розширюють можливості громадян у реалізації права на доступ до правосуддя.

Цифровізація судової системи України є невід'ємною складовою реформування правосуддя в контексті євроінтеграційних процесів. Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє підвищити ефективність, прозорість та доступність судових процедур, сприяє реалізації принципу процесуальної економії, зменшенню судових витрат та скороченню строків розгляду справ.

Водночас процес цифровізації супроводжується низкою викликів. До них належать значні економічні витрати на модернізацію IT-інфраструктури та розробку спеціалізованих сервісів, забезпечення кібербезпеки та захищеності даних, а також подолання цифрової нерівності серед громадян, зокрема людей похилого віку та малозабезпечених категорій населення.

Таким чином, успішна цифровізація судової системи потребує всебічного підходу, який поєднує технологічні інновації з соціальними, фінансовими та організаційними заходами.

Список використаних джерел:

1. Кабінет міністрів України, Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, Міністерство Фінансів України. Ukraine Facility Plan: офіційний веб-сайт. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua (дата звернення: 27.10.2025)

2. Кабінет міністрів України. Додаток до розпорядження від 14 травня 2025 р. № 475-р – Дорожня карта з питань верховенства права. підпункт «б» «Цифровізація правосуддя» пункту 1.3 «Якість та ефективність правосуддя». С. 18-20.

3. ДП «Інформаційні судові системи»: офіційний веб-сайт. URL: https://ics.gov.ua/ics/news/novyny/1903084/ (дата звернення: 27.10.2025)

Вальчук Соломія Дмитрівна
студентка 4 курсу юридичного факультету
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова
Науковий керівник: **Присяжна Анна Василівна**,
доцент кафедри кримінального права та процесу, к.ю.н, доцент
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ ТА НІДЕРЛАНДАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Право на правничу допомогу є одним із ключових елементів верховенства права та гарантує рівний доступ до правосуддя для кожного, зокрема для осіб, які не можуть оплатити юридичні послуги. На сучасному етапі розвитку інститут безоплатної правничої допомоги став одним із ключових механізмів забезпечення фактичної рівності сторін у судовому процесі та реалізації права на справедливий суд. Більшість європейських країн фінансують надання такої допомоги малозабезпеченим особам, створюючи для цього окремі правові та організаційні системи.

В Україні це право закріплено статтею 59 Конституції, згідно з якою «кожен має право на професійну правничу допомогу, а у випадках, передбачених законом - на безоплатну» [1]. Зокрема, основним нормативно-правовим актом, що регулює відповідну сферу є Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI [2], який визначає правові засади організації та надання такої допомоги, її види, суб’єктів системи, порядок доступу громадян до правової допомоги, а також гарантії забезпечення цього права.

На відміну від України, у Нідерландах конституційне закріплення права на правничу допомогу має іншу спрямованість. Так, статтею 18 Конституції

Королівства Нідерландів передбачено, що кожен має право на представництво в судовому чи адміністративному провадженні, а закон встановлює правила надання правової допомоги особам із низьким рівнем доходу [3]. Деталізацію конституційних положень здійснено в Законі про правову допомогу [4], який регулює організацію, порядок і форми надання правової допомоги, а також визначає критерії доступу до системи субсидованої правової допомоги.

Варто додати, що ключову роль у функціонуванні системи безоплатної правничої допомоги в Україні відіграє Координаційний центр з надання правничої допомоги, який підпорядкований Міністерству юстиції України. Відповідно до статті 28-1 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», Координаційний центр управляє системою надання безоплатної вторинної правничої допомоги, формує та веде Реєстри адвокатів і медіаторів, які надають безоплатну правничу допомогу, а також укладає контракти з директорами центрів з надання безоплатної правничої допомоги [2].

Для порівняння, в Нідерландах існує схожа централізована модель, проте з певними відмінностями у статусі та повноваженнях ключового органу. Там ключову роль у функціонуванні системи відіграє Рада з питань правової допомоги. Згідно зі статтею 7 Закону про правову допомогу, вона відповідає за організацію та надання правової допомоги і медіації [4]. Хоча Рада діє під егідою Міністерства юстиції та соціальної політики, вона є незалежним керівним органом, що відповідає за всі питання управління, нагляду та фінансування системи [5 с. 3].

Окрім цього, на відміну від України, повноваження Ради є дещо ширшими: вона адмініструє систему саме субсидованої правової допомоги, розглядає заяви про її надання, визначає фінансову спроможність заявників, укладає угоди не лише з адвокатами, а й з медіаторами, а також відшкодовує витрати у транскордонних спорах [4].

Загалом, організаційна система безоплатної правничої допомоги в Україні має дворівневу структуру, що охоплює: 1) безоплатну первинну правничу допомогу, яка надається органами місцевого самоврядування, а також центри з

надання безоплатної правничої допомоги; 2) безоплатну вторинну правничу допомогу, що передбачає захист, представництво інтересів осіб у суді, складення процесуальних документів тощо, і надається переважно адвокатами, які співпрацюють із системою безоплатної правничої допомоги [2].

Для порівняння, система надання правової допомоги в Нідерландах є більш розгалуженою і має трирівневу структуру, що включає в себе три основні лінії доступу до правосуддя, а саме: 1) нульова лінія - самодопомога громадян через онлайн-платформу Rechtwijzer; 2) перша лінія - Бюро з надання правової допомоги 3) друга лінія правова допомога адвоката або медіація, які надає медіатор [5 с. 4; 6].

Варто відзначити, що згідно зі статтею 7 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», безоплатна первинна правнича допомога включає такі види правничих послуг: надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації. Така допомога є повністю безоплатною і надається кожній особі незалежно від рівня доходу. В Україні її надають центри з надання безоплатної правничої допомоги [2].

Аналогічну функцію первинної допомоги в Нідерландах виконує Бюро з питань правової допомоги, яке забезпечує первинну правову допомогу з низьким порогом доступу та надається безоплатно. Ця допомога включає надання простих юридичних консультацій без представництва інтересів клієнта, а також інформування, аналіз та роз'яснення проблеми, і подальше скерування до відповідних інстанцій або надавачів правових послуг (медіаторів, адвокатів, нотаріусів, профспілок, страхових компаній) [6].

Безоплатна вторинна правнича допомога в Україні, як вид державної гарантії доступу до правосуддя, включає такі види правничих послуг: захист, здійснення представництва інтересів осіб у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування та перед іншими особами, а також

складення документів процесуального характеру. Така допомога надається адвокатами, відібраними через конкурси, які укладають контракти з регіональними центрами надання правничої допомоги. Серед основних категорій осіб, які мають право на отримання вторинної правничої допомоги, — малозабезпечені громадяни, інваліди, учасники бойових дій, внутрішньо переміщені особи, діти, підозрювані, обвинувачені, а також особи, до яких застосовано адміністративне затримання [2].

У Нідерландах надання вторинної правової допомоги адвокатами є більш комплексною та охоплює не лише складніші консультації, але й представництво інтересів клієнта у судовому процесі, згідно з умовами, визначеними законом та в договорі між клієнтом та адвокатом. Водночас медіатори не надають юридичної допомоги, а виконують функцію посередників у спорі. Вони сприяють тому, щоб сторони, враховуючи взаємні інтереси, досягли спільного вирішення конфлікту [6].

Цікавою особливістю нідерландської системи є цифровий рівень «нульової лінії». Платформа Rechtwijzer дозволяє користувачам отримувати консультації онлайн, використовувати зразки документів і, за потреби, переходити до платної допомоги адвоката або медіатора. В подальшому передбачено перетворити вказану систему на гібридну модель, яка поєднає у собі самообслуговування разом із можливістю платного залучення експертів, інтегруючи різні рівні правової допомоги [6]. В Україні цифрові сервіси у сфері правничої допомоги поки що розвинені менше.

Варто звернути увагу на те, що згідно статті 29 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» «фінансування безоплатної первинної правничої допомоги здійснюється за рахунок видатків Державного бюджету України та, частково, місцевих бюджетів» [2].

На відміну від України, де правова допомога фінансується виключно державою, у Нідерландах діє змішана модель фінансування. Загалом правова допомога фінансується переважно державою, а також частково покривається

власними внесками клієнтів, розмір яких залежить від доходу, сімейного статусу та виду послуг [5 с. 4; 7].

У випадках, якщо особа не може оплатити послуги адвоката або медіатора за звичайною ціною, фахівець може звернутися до Ради з питань правової допомоги із заявою про видачу сертифіката (toevoeging) на часткове відшкодування витрат. Такий сертифікат надається за умови, що адвокат або медіатор внесений до відповідного реєстру, а заявник має низький дохід, не володіє значними активами, вартість правової допомоги перевищує мінімальний поріг (250–500 євро) і використано всі інші рівні допомоги, окрім другої [7].

Перед видачею сертифіката про часткову оплату послуг з надання правової допомоги Рада перевіряє розмір сукупного річного доходу заявника за два роки до звернення. Тобто, якщо заява надійшла у 2025 році, то сукупний річний дохід вираховуватиметься за 2023 рік. Якщо попередній дохід був вищим, ніж поточний, особа може подати заяву про зміну базового року, щоб врахували актуальні фінансові дані. Після розгляду заяви Рада визначає розмір власного внеску, який сплачує клієнт. Його розмір залежить від доходу, сімейного статусу, а також виду правової допомоги [6; 7].

Відповідно до статті 34 Закону про правову допомогу вторинна правова допомога надається тим особам, річний дохід яких становить: станом на 1 січня 2025 року не більше 33 200 євро або менше, якщо вони є одинаками, а також тим, хто веде спільне господарство з однією чи кількома особами, — за умови, що їхній річний дохід не перевищує, станом на 1 січня 2025 року не більше 46 900 євро (див. Табл. 1) [4].

Таблиця 1. Власний внесок для адвоката у 2025 році у євро

Сукупний річний дохід за 2023 для неодружених	**Власний внесок**	**Власний внесок для сімейних справ**	**Сукупний річний дохід за 2023 для одружених; осіб, які спільно проживають однією сім'єю;**

			одиноких батька або матір
до 23,600	176	355	до 32 800
23,601 - 24,300	380	444	32 801 - 33 900
24 301 - 25 800	570	635	33 901 - 35 500
25 801 - 27 900	762	825	35 501 - 39 700
27 901 - 33 200	951	985	39 701 - 46 900
понад 33 200 євро	не можна отримати сертифікат		понад 46 900 євро

У підсумку, система правової допомоги Нідерландів є ефективною, соціально орієнтованою та поєднує державне фінансування зі співоплатою клієнта, що забезпечує баланс між доступністю та раціональним використанням коштів. На відміну від української моделі, яка повністю фінансується державою, нідерландська система є гнучкішою та враховує рівень доходів громадян, охоплюючи ширше коло осіб, які потребують підтримки. Її досвід може бути корисним для удосконалення української системи, зокрема у напрямі підвищення ефективності розподілу коштів і впровадження механізмів спільної фінансової участі громадян залежно від їхнього матеріального становища.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 07.10.2025).

2. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI : станом на 4 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text (дата звернення: 07.10.2025).

3. De Nederlandse Grondwet : van 24 aug. 1815. URL: https://www.denederlandsegrondwet. (дата звернення: 09.10.2025).

4. Wet op de rechtsbijstand : Wet van het Koninkrijk der Nederlanden van 23.12.1993 : vanaf 4 januari 2025. URL: https://wetten.overheid.nl (дата звернення: 10.10.2025).

5. Legal Aid in the Netherlands a broad outline. 2021. 32 p. URL: https://www.rvr.org/publish/pages/4883/brochure_legal_aid_in_the_netherlands_june_2021.pdf (date of access: 07.10.2025).

6. Wet op de rechtsbijstand. Raadvoorrechtsbijstand. URL: https://www.raadvoorrechtsbijstand.org/over/raad-doet/wrb-taken/ (date of access: 13.10.2025).

7. Wanneer krijg ik een toevoeging, en wat betaal ik dan zelf?. *Het Juridisch Lok*et. URL: https://www.juridischloket.nl/hoe-we-werken/toevoeging-advocaat/ (date of access: 10.10.2025).

Виходець Олена Олександрівна

студентка 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: к.ю.н., доц. каф юстиції **Кухнюк Д.В.**

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА В УКРАЇНІ

Наразі адвокатура України переживає період трансформації, спрямованої на приведення її організаційної структури та основоположних засад функціонування у відповідність із європейськими стандартами професійної правничої допомоги. Вважаю, що дана видозміна не є формальною вимогою – вона відображає глибинну потребу українського суспільства в ефективному

механізмі правового захисту, який би забезпечував реальний доступ громадян до правосуддя та гарантував незалежність адвокатської діяльності.

Гармонізація національного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність з приписами країн ЄС набуває критичного значення в контексті набуття Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу. Відповідність інституту адвокатури європейським стандартам є не тільки один з чинників об’єднання, проте й критерієм становлення правової системи держави, спроможної забезпечити верховенство права та дотримання законності [1, с.38].

Згідно зі Основними положеннями про роль адвокатів, встановлюють зобов'язання держави гарантувати захист адвокатів від необґрунтованого та свавільного застосування дисциплінарних стягнень за надання професійної правничої допомоги [3]. Зауважу, що Міжнародна комісія юристів підкреслює, що дисциплінарне провадження повинно служити виключно меті гарантування професійних стандартів адвокатури та забезпечувати реалізацію здійснення адвокатами своєї професійної правничої діяльності лише в інтересах своїх клієнтів відповідно до міжнародно визнаних засад незалежності, професійної честі та гідності.

Відповідно до Рекомендації Rec (2000) 21, дисциплінарні санкції щодо адвокатів застосовуються за порушення етики чи положень законодавства, розглядаються за участю професійних об’єднань, проводяться з дотриманням вимог ЄКПЛ, а накладені стягнення мають бути співмірними тяжкості проступку.

Тому відповідно усі виокремлені мною засади ґрунтуються на принципу пропорційності, що виключає потребу їх використання як інструменту безпідставного впливу та забезпечує ідентичність дисциплінарного провадження статтям ЄКПЛ. Засада пропорційності передбачає наявність диференційованої системи дисциплінарних санкцій різного ступеню тяжкості. Даний принцип передбачає, що стягнення має відповідати встановленим професійним стандартам і не повинно бути надмірним з урахуванням

вчиненого проступку, обставин справи і особи адвоката. Зазначена засада підкреслює відповідність стягнення професійним стандартам і запобігання його надмірності з огляду на характер проступку, обставин, за яких її було вчинено, та даних про самого адвоката [1, с.39].

Цей принцип пропорційності стягнення, що вимагає його відповідності професійним стандартам, тяжкості проступку та особі адвоката, є ключовим і в австрійській моделі дисциплінарної відповідальності, яка має свої особливості. Так, Федеральний закон «Про дисциплінарні права адвокатів та адвокатів-стажистів» 1990 року закріплює, що адвокат несе відповідальність перед адвокатською палатою за діяння, що дискредитують професію.

Необхідно зазначити, що австрійське законодавство передбачає диференційовану та гнучку систему дисциплінарних санкцій, яка включає як постійні стягнення (письмова догана, штраф до 45 тис. євро, заборона практики до року, виключення з адвокатури), так і тимчасові заходи (моніторинг діяльності, обмеження роботи в судових органах, тимчасова заборона практики чи навчання стажистів).

У Швейцарії дисциплінарну відповідальність адвокатів реалізують дві інстанції: асоціація адвокатів та державна комісія з адвокатури [6]. Федеральний закон про адвокатуру надає повноваження комісії застосовувати попередження, догану, штраф до 20 тис. швейцарських франків, тимчасову заборону практики до 2 років або постійне позбавлення статусу адвоката. Рада колегії застосовує догану, попередження, несхвалення та виключення з колегії (що не позбавляє права виступати в судах), при цьому попередження і несхвалення можуть супроводжуватися штрафом від 100 до 10 тис. франків [1, с.39].

Французька модель передбачає розгляд дисциплінарних проваджень щодо авдокатів справи спеціалізованими радами, утвореними при кожному апеляційному суді, до складу яких входять діючі та колишні старшини адвокатських об'єднань і члени їх рад (за умови відставки не більше 8 років тому). Згідно зі Декретом № 91-1197 від 27.11.1991 р. (стаття 183) виокремлено

відповідальність адвоката не лише за порушення в правничій діяльності, але й за непрофесійну поведінку, що порушує такі засади як честь та гідність. Система санкцій включає попередження, догану, тимчасову заборону практики до 3 років, виключення з асоціації або позбавлення статусу почесного адвоката. Додатково можуть застосовуватися позбавлення пасивного виборчого права в професійні органи терміном до 10 років та оприлюднення стягнення.

Зауважу, що не лише французькі правозахисники несуть цивільно-правову відповідальність, але й їхні німецькі колеги. Так, німецька модель цивільно-правової відповідальності адвокатів підкреслює, що підстави відповідальності охоплюють неналежне консультування, помилки в документах, невірну оцінку справи, порушення діловодства та недбале процесуальне представництво, незалежно від причин помилки (некомпетентність адвоката чи персоналу). До того ж вартість спору не є межею для розміру відшкодування, але учасники можуть укласти правочини щодо обмеження своєї відповідальності [1, с.40].

Проте ефективність таких моделей значною мірою залежить від якості законодавчого регулювання. У цьому контексті, як справедливо зазначає науковець Дмитро Кухнюк, чинне українське законодавство містить численні недоліки, які потребують негайного усунення. Серед основних проблем слід виокремити відсутність легального визначення поняття дисциплінарного проступку, наявність численних дублювань у переліку проступків та використання розпливчастих формулювань. Відсутність положення про врахування характеру проступку, його наслідків, особи адвоката, ступеня вини та наявності непогашених стягнень призводить до формального підходу. Особливо критичним є положення про те, що оскарження рішення не зупиняє його виконання, що порушує право на ефективний правовий захист [2, с.303].

Дмитро Кухнюк, ґрунтуючись на європейському досвіді, виступає за комплексне реформування системи дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні. Він вважає за необхідне насамперед виокремити поняття дисциплінарного проступку адвоката. Одночасно пропонується переглянути чинний перелік видів дисциплінарних проступків, щоб усунути наявні

дублювання та повтори, зробивши його більш лаконічним та ефективним. Крім того, ключовою ініціативою є суттєве розширення переліку дисциплінарних стягнень для адвокатів. Це має бути досягнуто шляхом доповнення чинних заходів, визначених статтею 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (попередження, зупинення права на діяльність, позбавлення права/виключення з ЄРАУ), новими, більш гнучкими дисциплінарними заходами. [2, с.304] .

Таким чином, інститут дисциплінарної відповідальності адвокатів є ключовим елементом забезпечення якості надання професійної правничої допомоги. Європейський досвід показує, що ефективна система має ґрунтуватися на принципах пропорційності, незалежності та справедливого розгляду, які підтримують баланс між відповідальністю адвоката й захистом його професійної автономії. У країнах ЄС дисциплінарна система вирізняється чіткими критеріями дисциплінарних проступків, прозорими процедурами та гнучкістю стягнень— від попередження до позбавлення права на діяльність. В Україні наразі спостерігаються проблеми з нечіткістю визначення і формальним підходом. Тому необхідно гармонізувати законодавство з європейськими стандартами, чітко визначити поняття дисциплінарного проступку, усунути дублювання та розширити перелік стягнень. Модернізація цієї системи наблизить українську адвокатуру до європейських практик, посилить її незалежність і підвищить довіру суспільства, що стане важливим кроком до утвердження верховенства права в Україні.

Список використаних джерел:

1. Вільчик Т.Б. Дисциплінарна відповідальність адвокатів в країнах ЄС та в Україні / Т.Б. Вільчик // Форум права. – 2015. – № 4. – С. 38–44. **(дата звернення: 03.10.2025)**

2. Кухнюк Д. В. Дисциплінарна відповідальність адвоката: проблеми та перспективи правового регулювання / Д. В. Кухнюк // Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11

листопада 2022 р.) / редкол.:Н. М. Бакаянова (гол.) ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2022. – С. 303-307 **(дата звернення: 03.10.2025)**.

3. Основні положення про роль адвокатів, прийняті восьмим Конгресом ООН із запобігання злочинності і поводження з правопорушниками. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshidokumenty/Basic%20principles%20regarding%20the%20role%20of%20lawyers_07091990.pdf **(дата звернення: 03.10.2025)**

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 №5076-VI. *Законодавство України.* **URL:** https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text **(дата звернення: 03.10.2025)**

Вільк Анастачія Янівна
студентка 302 групи юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **І. Ю. Татулич**

ЗАСТОСУВАННЯ ШІ В СУДОЧИНСТВІ З ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Особливістю відносин, пов’язаних із застосуванням сучасних цифрових технологій, є те, що законодавче регулювання, зазвичай, з’являється значно пізніше за самі технології. Яскравим прикладом є криптовалюти: їх активне використання розпочалося ще у 2017 році, проте питання їх нормативного врегулювання досі залишається відкритим. Навіть прийнятий 17 лютого 2022 року Закон України «Про віртуальні активи» ще не набув чинності, і легальних підстав для обігу криптовалют у країні, наразі, немає.

Схожа ситуація спостерігається і з технологіями штучного інтелекту (ШІ). Популярність цих технологій значно зросла в останні роки завдяки появі великої кількості безкоштовних програм із відкритим доступом. Проте на сьогодні в Україні не існує окремого нормативного акту, який би повністю регламентував використання ШІ, визначав його основні принципи та особливості застосування. Водночас певні кроки в цьому напрямку вже зроблені. Так, 2 грудня 2020 року Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні – перший вітчизняний документ, присвячений цьому напрямку. Згідно з ним, штучний інтелект можна розглядати як організовану систему інформаційних технологій, призначену для розв'язання складних і багатогранних завдань. Його робота ґрунтується на використанні наукових методів дослідження та алгоритмів обробки даних, які можуть надходити із зовнішніх джерел або генеруватися самою системою в процесі функціонування. Водночас штучний інтелект здатний самостійно формувати й застосовувати власні бази даних, моделі прийняття рішень та алгоритми аналізу, а також обирати найбільш ефективні шляхи досягнення поставлених цілей [1].

Принципи відіграють ключову роль у формуванні будь-якої сфери суспільних відносин, адже вони є фундаментом, який визначає характер розвитку та функціонування галузі. З огляду на це важливо розуміти, які принципи мають регулювати застосування штучного інтелекту в судочинстві. Предметний аналіз теми виявляє, що вона охоплює дві взаємопов'язані групи принципів: ті, що формують основу судочинства, та ті, що визначають специфіку використання ШІ у цьому контексті [2, с. 111].

У сучасних умовах запровадження технологій ШІ в судові системи багатьох країн світу постала потреба розробити єдині принципи і правила для ефективного та етичного використання таких систем. В грудні 2018 року Європейська комісія з питань ефективності правосуддя ухвалила Етичну хартію щодо використання ШІ в судових системах. Цей документ став першим важливим кроком на шляху до забезпечення відповідального застосування ШІ в

європейській судовій практиці, що відповідає основоположним цінностям Ради Європи.

Хартія встановлює п’ять головних принципів, які спрямовані на дотримання етичних норм і захист прав людини:

– повага до основних прав: впровадження ШІ має гарантувати право на доступ до справедливого суду і не порушувати його;

– недискримінація: використання ШІ в судочинстві має виключати будь-яку залежність від таких характеристик, як стать, національність або інші дискримінаційні фактори;

– якість та захищеність: алгоритми ШІ повинні спиратися виключно на перевірені і достовірні джерела інформації;

– прозорість, неупередженість і справедливість: усі учасники правовідносин повинні мати чітке уявлення про алгоритм роботи ШІ, його принципи й рішення;

– принцип «під контролем користувача»: суддя завжди має бути здатним переглядати рішення, ухвалені ШІ, а також мати доступ до даних, на основі яких вони були прийняті [3, с. 201].

Таким чином, Етична хартія визначає ключові орієнтири для інтеграції ШІ в судову систему, забезпечуючи баланс між технологічним прогресом і захистом прав людини.

Інтеграція технологій штучного інтелекту в цивільне судочинство відкриває широкі можливості для підвищення ефективності та розвитку правової системи. Передусім, інструменти штучного інтелекту можуть застосовуватися для автоматизованої обробки та аналізу правових документів, що дозволяє значно зменшити час, необхідний для підготовки до судових слухань, а також знизити робоче навантаження на суддів. Окрім цього, алгоритми штучного інтелекту здатні здійснювати прогнозування можливих судових рішень на основі аналізу попередніх справ, що сприяє ухваленню більш виважених та аргументованих рішень [4, с. 16].

Разом з тим, використання технологій штучного інтелекту потребує чіткого врегулювання етичних питань, зокрема щодо ймовірної дискримінації чи упередженості алгоритмів та їх впливу на принцип справедливості у судовому провадженні. Питання інтеграції ШІ в цивільне судочинство набуває особливої значущості у світлі російсько-української війни, яка триває з 2014 року та істотно позначається на суспільних процесах і функціонуванні правової системи України. Збройна агресія та вимушене переміщення значної частини населення поставили нові виклики у сфері забезпечення доступності правосуддя та підвищення його ефективності. В таких умовах штучний інтелект може стати важливим інструментом для автоматизації судових процедур і пришвидшення розгляду справ навіть у кризових обставинах.

Отже, використання штучного інтелекту в цивільному судочинстві України має великий потенціал для підвищення ефективності судової системи та забезпечення доступу до правосуддя у складних умовах сучасності. Водночас його застосування потребує чіткого нормативного врегулювання та дотримання етичних принципів, щоб уникнути упередженості, дискримінації та порушення прав людини. Запровадження стандартів та принципів, подібних до Європейської етичної хартії, дозволить інтегрувати інноваційні технології в судову практику без шкоди для справедливості та прозорості правового процесу.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. №№ 1556-р. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 247 (в чинній редакції від 29.12.2021 р.).

2. Борщевська, О. М., & Заснов, І. О. Правові підстави та перспективи використання штучного інтелекту в судочинстві України. *Правова держава*. 2023. № 50, С. 106–119. https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.50.280278

3. Жукевич І.В., Застосування штучного інтелекту в механізмі судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві України.

Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 2. С. 200–203. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/303185/295254

4. Афтанасів В. М., Грабар Н. М. Використання штучного інтелекту в цивільному судочинстві: виклики та перспективи. *Штучний інтелект у правовій практиці: межі та можливості: збірник тез круглого столу* (14 березня 2025 року) / упор. О. О. Барабаш. Львів: ЛьвДУВС, 2025. С. 15–18. URL: https://if.uu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/14_03_2025.pdf#page=15

***Eugen Vlasi*uk**

student în anul V a nivelului II (licență).

Facultatea de Drept, Universitatea Națională din Cernăuți

(Cernăuți, Ucraina)

Conducător științific: dr., asistent universitar, Catedra de drept procesual Universitatea Națională din Cernăuți **L.G. Bzova**

TEHNICI NON-VERBALE PENTRU INTEROGAREA UNUI MINOR: STANDARDE INTERNAȚIONALE

Obținerea unor mărturii complete, precise și fiabile de la martori copii este o provocare serioasă cu care se confruntă ofițerii de poliție în fiecare zi. Recunoscând provocările cu care se confruntă acești profesioniști și disparitățile care apar în practica lor, psihologii și specialiștii în drept au colaborat pentru a dezvolta ghiduri practice menite să optimizeze intervievarea tinerilor martori.

Astfel, necesitatea structurării interviurilor în etape a fost ridicată atât de cercetători, cât și de psihologi.

Una dintre principalele dificultăți cu care se confruntă anchetatorul în timpul interogatoriului este tăcerea copilului. Există numeroase motive pentru care un copil nu vorbește.

Unii se pot speriați atunci când se află în fața unui adult necunoscut [1]. Alții, pe de altă parte, pur și simplu nu au vocabularul necesar pentru a verbaliza sau detalia anumite fapte la care au fost martori.

Pentru a depăși aceste limitări, se pot oferi tehnici nonverbale. În mod tradițional, acestea pot fi împărțite în două categorii:

tehnici care ajută la demonstrație sau comunicare (păpuși anatomice și desene ale corpului uman);

tehnici nonverbale care ajută la amintirea faptelor (desene ale faptelor și schițe).

Primele sunt de obicei numite semnale externe (furnizate copilului), în timp ce cele din urmă corespund semnalelor interne (generate de copil).

Păpușile sexuale sunt păpuși sexuale (băiat sau fată) oferite unui copil în timpul unei audieri, astfel încât acesta să poată arăta anchetatorului părțile corpului său care au fost atinse și/sau abuzate de presupusul său agresor. Este important de menționat că păpușile sexuale (sau păpușile sexuale) au fost implantate în domeniu înainte de efectuarea unor studii științifice care să le dovedească științific eficacitatea sau relevanța.

De atunci, au fost efectuate numeroase studii științifice internaționale și niciunul dintre ele nu le-a demonstrat eficacitatea. De exemplu, niciun studiu nu a reușit să demonstreze că informațiile furnizate de copii prin utilizarea păpușilor sexuale sunt corecte.

În mod similar, niciun studiu nu a reușit să demonstreze că păpușile sexuale obțin mai multe informații de la copii decât simple întrebări despre locul în care au fost atinși, de exemplu.

Prin urmare, confruntați cu riscurile asociate utilizării acestor metode, este mai potrivit ca profesioniștii să utilizeze metode non-verbale, prin care copilul va genera indicii care îi vor permite să-și amintească mai bine ceea ce a trăit.

Desenele și schițele scenei sunt două instrumente concepute pentru a încuraja copiii martori să producă independent indicii care să le permită să își amintească mai bine experiențele și, astfel, să își aprofundeze reamintirea liberă a faptelor. Prin urmare, acestea sunt oferite copilului fie pentru a iniția reamintirea liberă (schițe), fie

după ce copilul i-a furnizat spontan intervievatorului o anumită cantitate de informații (schițe și desene ale faptelor afectate).

Dacă ne uităm la structura generală a tehnicilor verbale descrise mai sus, o schiță a scenei poate fi oferită copiilor pentru a iniția reamintirea liberă (etapa 1 „Inițierea" din faza 2 a interviului „Reamintirea liberă a faptelor") și, de asemenea, similar desenului faptelor afectate, pentru a aprofunda reamintirea liberă (etapa 3 „Aprofundarea reamintirii libere" din faza 2 a interviului).

Mai exact, după prima fază a interviului (primul contact), intervievatorul îi cere copilului să:

1) Deseneze tot ce își amintește despre faptele pentru care este interogat, indiferent de ordinea în care informațiile sunt completate pe hârtie (cronologică sau nu).

De exemplu, copilul poate mai întâi să deseneze o imagine după producerea violenței (sfârșitul evenimentului), iar apoi să deseneze momentul în care presupusul făptuitor a început să-l maltrateze pe copil (începutul sau mijlocul evenimentului). Desigur, copilului i se cere să deseneze nu întregul eveniment, ci schițe, imagini simple ale diferitelor secvențe ale evenimentului.

2) Apoi, anchetatorul invită copilul să descrie cu voce tare fiecare dintre schițe, acordându-și tot timpul necesar verbalizării și finalizării schițelor, dacă este necesar;

După aceea, copilul va avea la dispoziție câteva secunde pentru a se concentra și a stabili dacă dorește să deseneze detalii noi;

După aceea, anchetatorul îi cere copilului să-și amintească liber și pentru prima dată faptele a căror victimă a fost. Pentru a face acest lucru, el îi încurajează să folosească schițe pentru a explica și a indica mai precis acțiunile sau detaliile pe care le împărtășesc cu investigatorul.

Pe de altă parte, la fel ca în cazul interviului cognitiv modificat, utilizarea sa în cadrul NICHD este structurată.

Studiile care au măsurat eficacitatea acestei tehnici au arătat că aceasta permite copiilor să ofere mai multe informații despre abuzul pe care l-au suferit [55]. De

asemenea, i-ar ajuta să-și detalieze narațiunea, oferind informații despre presupusul lor agresor, acțiunile comise împotriva lor și contextul temporal (când) și fizic (loc) al evenimentului.

Cu toate acestea, aceste beneficii se aplică numai dacă cercetătorul folosește intervenții adecvate atunci când utilizează această tehnică. Astfel, îmbunătățirile în bogăția și acuratețea amintirii libere a copiilor se observă numai dacă aceștia sunt chestionați deschis, mai degrabă decât prin întrebări închise.

Prin urmare, o atenție deosebită trebuie acordată naturii mementourilor folosite pentru a aprofunda amintirea liberă a copilului, deoarece, așa cum subliniază Brook și colegii săi [58], desenul nu îi poate ajuta pe copii să reziste posibilelor sugestii ale unui interviu cu un adult - ceea ce, totuși, este posibil cu interviul cognitiv modificat.

Totuși, dacă este necesar să se ajute copilul să identifice părțile corpului său care au fost atinse sau agresate mai grav, desenele corporale pot reprezenta o alternativă.

Totuși, două precauții sunt importante în ceea ce privește utilizarea lor.

Pe de o parte, se recomandă oferirea desenelor corporale după ce copilului i s-a oferit posibilitatea de a-și aminti liber faptele a căror victimă ar fi putut fi. Prin urmare, este mai degrabă un instrument pe care anchetatorul îl va folosi pentru a aprofunda descrierea spontană a copilului.

Pe de altă parte, se recomandă ca anchetatorii să acorde atenție intervențiilor care însoțesc utilizarea desenelor corporale, și anume: să favorizeze întrebările deschise și, mai presus de toate, să evite întrebările prea specifice care i-ar putea sugera copilului informații.

Această recomandare este valabilă și pentru tehnicile non-verbale care vizează ajutarea copilului să-și amintească mai bine experiențele, adică schițarea și desenarea faptelor.

Lista de resurse științifice:

1. Verkampt F. Comment entendre un enfant témoin lors d'une audition judiciaire? Journal du droit des jeunes 2013/10 №330 p.11-22

Галак Анастасія Василівна
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти 1 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: PhD, асистент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **Л.Г. Бзова**

КОМУНІКАТИВНА РОЛЬ ПРЕССЛУЖБИ СУДУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ВІДКРИТОСТІ ТА ПРОЗОРОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Незалежна і ефективна судова влада – базовий елемент демократії. Сьогодні ця теза не викликає жодних сумнівів. З часів формулювання Шарлем Монтеск'є ідеї розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову минуло майже 300 років, а питання незалежного і ефективного суду й досі стоїть на порядку денному [2, с.22].

У сучасних умовах розвитку демократичної держави особливого значення набуває ефективна комунікація між судовою гілкою влади та суспільством.

Адже, саме забезпечення відкритості, прозорості та довіри громадян до судової системи є одним із ключових завдань реформування судочинства в Україні. З цією метою в рамках реалізації Стратегічного плану розвитку судової системи України на 2013–2015 роки Рішенням Ради суддів України від 8 серпня 2014 року № 9 було створено Прес-центр судової влади України [3].

Діяльність Прес-центру судової влади України була спрямована на гармонізацію відносин судової влади та суспільства, забезпечення оперативного та об'єктивного висвітлення у засобах масової інформації та на офіційному веб-порталі "Судова влада України", забезпечення дотримання судами відкритості та прозорості діяльності, демократичних стандартів

комунікації зі ЗМІ, громадськістю, а також координацію діяльності прес-служб та прес-секретарів судів, надання їм організаційної та методичної допомоги тощо.

У сьогоденні, пресслужба суду виступає структурним підрозділом, який забезпечує офіційну комунікацію між судом і громадськістю, надаючи об'єктивну та своєчасну інформацію про його діяльність. До її складу входять: суддя-спікер, обраний зборами суду з числа діючих суддів, як особа, уповноважена реалізовувати комунікаційну стратегію суду (висвітлювати офіційну позицію від імені суду, брати участь у публічних заходах за участю представників ЗМІ), та прессекретар суду - фахівець, відповідальний за забезпечення ефективної комунікації між органом/установою судової влади та стейкхолдерами.

У загальних обрисах, комунікаційна політика судової влади України ґрунтується на системі принципів, які визначають засади її взаємодії із суспільством та ЗМІ. Вона покликана забезпечити відкритість, прозорість і довіру до судової гілки влади як важливого елементу демократичної держави.

Основоположним принципом є відкритість, що передбачає забезпечення доступності інформації про діяльність судових органів для громадян, представників медіа та інших зацікавлених сторін. Тісно пов'язаний із цим принципом є прозорість, яка полягає в усуненні бар'єрів у доступі до відомостей про діяльність судів і в активному поширенні суспільно значущої інформації. Важливою умовою ефективної комунікації є своєчасність, тобто оперативне надання актуальних даних про судові рішення, новини та події, що стосуються функціонування судової системи.

Принцип діалогу спрямований на встановлення ефективних каналів комунікації зі стейкхолдерами, створення можливостей для обміну думками та отримання зворотного зв'язку. Водночас багаторівневість передбачає адаптацію комунікаційної політики до особливостей різних рівнів судової системи - від місцевих судів до загальнодержавних інституцій [2, с.23].

Комунікаційна діяльність судової влади має бути цілеспрямованою, тобто спрямованою на досягнення конкретних завдань, зокрема підвищення довіри громадськості до судів і формування усвідомлення їхньої ролі в забезпеченні верховенства права. Важливим є також принцип професійності, що вимагає дотримання високих стандартів юридичної етики, достовірності, неупередженості та конфіденційності під час надання інформації.

Тож потреба у налагодженні ефективного спілкування (комунікації) очевидна - суди мають розповідати про свою діяльність, інформувати і в такий спосіб здобувати громадську підтримку. Адже, саме за допомогою ефективної комунікації можна вирішити наступні питання [2, с.24]:

– підвищення обізнаності відвідувачів суду із судовими правилами і процедурами;

– підвищення ефективності роботи суддів і працівників суду;

– забезпечення підтримки (і впливу) громадськості у вирішенні проблем судової системи органами законодавчої та виконавчої влади;

– підвищення престижності професії судді та працівника апарату суду;

– оптимізація роботи апарату суду;

– підготовка якісних кадрів для роботи в суді;

– створення та підтримання позитивної репутації суду в суспільстві;

– ефективне управління кризовими ситуаціями;

– налагодження співпраці з іншими гілками влади тощо.

Невід’ємною складовою реалізації свободи вираження поглядів у діяльності пресслужби суду є налагодження ефективних комунікативних зв’язків із засобами масової інформації. Водночас така свобода не має абсолютного характеру, особливо у сфері здійснення правосуддя. Її реалізація повинна відбуватися у гармонії з іншими основоположними правами людини, передусім із правом кожного на справедливий і неупереджений судовий розгляд. Саме дотримання цього балансу лежить в основі міжнародних стандартів взаємодії судів і ЗМІ, закріплених у ключових правових актах у сфері захисту прав людини та діяльності міжнародних інституцій.

Позицію ООН щодо взаємодії судів і ЗМІ узагальнено в Мадридських принципах взаємодії засобів масової інформації та суддівської незалежності. Документ поширено відповідно до Резолюції 1926 Економічної та соціальної Ради ООН (11 лютого 1994 року). Головним положенням документу є твердження про те, що «функцією та правом ЗМІ є збір і поширення серед громадськості інформації, висловлювань і критичних тверджень про судочинство, включно з висвітленням судових справ до, після та під час судового розгляду, не порушуючи при цьому презумпцію невинуватості» [2, с.25].

Відповідно до вимог процесуального законодавства, представники ЗМІ мають право бути присутніми на відкритих судових засіданнях без необхідності попередньої акредитації, пред'явивши службове посвідчення. Такий підхід сприяє підвищенню рівня доступу суспільства до інформації про діяльність судів, водночас зберігаючи баланс між відкритістю правосуддя та дотриманням процесуальних гарантій [1].

Під час відкритих судових засідань журналісти можуть здійснювати аудіофіксацію за допомогою портативних пристроїв, а також проводити фото-, відео- та аудіозйомку без окремого дозволу суду, за умови дотримання обмежень, передбачених законодавством. Разом з тим, трансляція судових засідань здійснюється виключно за згодою суду, що забезпечує контроль за дотриманням вимог процесуальної етики та недопущенням втручання у здійснення правосуддя.

Представники ЗМІ, присутні у судових засіданнях, зобов'язані дотримуватися правил поведінки, встановлених процесуальним законодавством, виконувати розпорядження головуючого судді та судового розпорядника, не порушувати права інших учасників процесу й не створювати перешкод у здійсненні правосуддя.

Інформаційна діяльність пресслужби суду також охоплює організацію інформування представників ЗМІ про заходи суду. Анонси подій завчасно розміщуються на офіційному вебсайті суду та розсилаються електронною

поштою акредитованим медіа. У разі перевищення кількості заявок на акредитацію над кількістю місць у приміщенні суду, прессекретар має право припинити акредитацію, повідомивши про це представників ЗМІ.

Представники медіа зобов'язані дотримуватися Положення про організацію пропускного режиму, прибувати завчасно (не пізніше ніж за 15 хвилин до початку заходу) та мати при собі редакційне посвідчення. Організаційне сприяння у виконанні журналістами їхніх професійних обов'язків, зокрема забезпечення необхідними інформаційними матеріалами, здійснює прессекретар суду.

Надання відповідей на інформаційні запити ЗМІ здійснюється залежно від характеру та складності запитуваної інформації: у простих випадках - прессекретарем суду в усній формі, у складніших = у письмовій формі, за підписом голови суду, його заступника або керівника апарату. Підготовку проєктів відповідей забезпечують структурні підрозділи апарату суду відповідно до меж їх компетенції.

Отже, ефективна діяльність пресслужби суду є невід'ємною складовою сучасної моделі відкритого правосуддя та важливим чинником формування суспільної довіри до судової влади. Саме через належно організовану комунікацію зі ЗМІ та громадськістю суд має можливість не лише інформувати про свою діяльність, а й формувати об'єктивне уявлення про суд як незалежний і неупереджений інститут, покликаний захищати права і свободи людини.

Пресслужба суду безпосередньо виконує роль посередника між судом і суспільством, забезпечуючи своєчасне, достовірне та збалансоване інформування про перебіг судових процесів, ухвалені рішення, події та ініціативи, спрямовані на підвищення ефективності судочинства.

Список використаних джерел:

1. Для ЗМІ. Шостий апеляційний адміністративний суд. URL: https://6aas.gov.ua/ua/media-kaas/info-media.html (дата звернення: 23.10.2025).

2. Зв'язки із громадськістю в судах : навчально-практичний посібник для суддів та працівників апарату судів / [авт. кол.: В. В. Бабкова та ін.] ; за заг. ред.

О. Б. Пасеки. – Вид. 2-ге, допов. й оновл. – Київ : Національна школа суддів України, 2015. – 232 с.

3. Концепція розвитку комунікаційної політики судової влади : Рішення Ради суддів України від 04.05.2023 № 18. URL: https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-18-vid-04052023-p-cdb623db90.pdf (дата звернення: 23.10.2025).

Гафткович Руслана Олегівна

к*урсант 307-(ПД)-Бп навчального взводу факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ Донецького державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Буга В.В., професор кафедра адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНИХ, ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ТА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах правового режиму воєнного стану особливої актуальності набуває питання забезпечення ефективного судового захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також самої держави. Збройна агресія російської федерації проти України спричинила істотні зміни у функціонуванні національної правової системи, зокрема у діяльності судової влади. У таких умовах суд виступає основним гарантом реалізації принципу верховенства права та відновлення порушених прав.

Воєнний стан створює додаткові виклики для здійснення правосуддя, пов’язані з обмеженням окремих конституційних прав, необхідністю адаптації судової системи до безпекових умов, переміщенням судів, а також

забезпеченням доступу громадян до правосуддя. Водночас саме ефективний судовий захист є ключовим механізмом збереження демократичних засад, правової стабільності та довіри до державних інституцій навіть у період збройного конфлікту.

Дослідження проблематики судового захисту в умовах воєнного стану має важливе теоретичне і практичне значення для вдосконалення правових механізмів забезпечення прав і свобод людини та підтримання верховенства права в Україні.

Основою судового захисту в Україні є Конституція України. Відповідно до статті 55 Конституції України, «права і свободи людини і громадянина захищаються судом», а кожному гарантується право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб.[1]

Умови функціонування судової влади визначаються також Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, який передбачає організаційні засади діяльності судів, гарантії незалежності суддів і механізми забезпечення безперервності здійснення правосуддя .[2]

В умовах воєнного стану функціонування судової системи регулюється Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII, який визначає особливості діяльності державних органів, у тому числі судів, під час воєнних дій [3].

Одним із ключових завдань у період воєнного стану є забезпечення безперервності здійснення правосуддя. Відповідно до частини 7 статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об’єктивних причин (зокрема внаслідок бойових дій, окупації, надзвичайних ситуацій) Голова Верховного Суду має право змінювати територіальну підсудність справ [2].

Такий механізм передбачає тимчасове передання справ до інших судів, які продовжують функціонування у безпечних регіонах, з метою гарантування доступу до правосуддя та безпеки учасників процесу. Практика воєнного часу свідчить про ефективність цього механізму - завдяки оперативним рішенням

про зміну підсудності суди України продовжують здійснювати правосуддя навіть у регіонах, що перебувають під загрозою або тимчасовою окупацією [4].

Воєнний стан як особливий правовий режим передбачає тимчасове обмеження деяких прав і свобод людини. Згідно зі статтею 64 Конституції України, під час воєнного або надзвичайного стану можуть бути обмежені окремі права, за винятком невідчужуваних - права на життя, повагу до гідності, свободу від катувань, право на правову допомогу, презумпцію невинуватості, свободу думки, совісті та релігії [1].

Відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», можуть встановлюватися обмеження щодо свободи пересування, діяльності політичних партій, засобів масової інформації, трудових прав, а також вводитися трудова або майнова повинність [3]. Такі заходи повинні бути пропорційними та обґрунтованими, спрямованими виключно на забезпечення обороноздатності держави та громадської безпеки.

Крім того, згідно зі статтею 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.), держава може вдаватися до обмеження окремих прав під час надзвичайного стану, але зобов’язана повідомити Генерального секретаря ООН про такі заходи, їх причини та тривалість [5].

Судова практика в Україні свідчить, що під час воєнного стану переважають такі категорії справ:

– адміністративні спори щодо рішень або бездіяльності органів влади (зокрема, з питань мобілізації, реквізиції майна, обмеження пересування);

– трудові спори, пов’язані з припиненням трудових відносин через бойові дії чи ліквідацію підприємств;

– цивільні справи про відшкодування шкоди, завданої житлу чи майну внаслідок воєнних дій;

– господарські спори щодо невиконання зобов’язань через форс-мажорні обставини.

Механізми судового захисту включають: звернення до діючих судів, у тому числі через систему «Електронний суд»; застосування спрощених процедур

розгляду справ; оскарження рішень військових адміністрацій в адміністративному порядку; звернення по допомогу до центрів безоплатної правової допомоги [6].

Особливої уваги потребує забезпечення права на захист осіб, які перебувають під вартою. Верховний Суд у своїй практиці (зокрема, позиція об'єднаної палати Касаційного кримінального суду) наголошує на необхідності забезпечення засудженим і затриманим осіб доступу до перекладача та правової допомоги, у тому числі через систему безоплатної правової допомоги [7].

Одним із ключових напрямів удосконалення судового захисту є цифровізація судочинства. Система «Електронний суд», запроваджена відповідно до наказу Державної судової адміністрації України від 17 серпня 2021 року № 814, забезпечує подання документів, участь у засіданнях через відеоконференцію та отримання судових рішень онлайн [8]. Це дозволяє мінімізувати ризики, пов'язані з обмеженням пересування, руйнуванням інфраструктури чи евакуацією судів. Не менш важливим чинником є зміцнення незалежності суддів, що закріплено у статті 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». У воєнний період судді часто виконують свої обов'язки в умовах небезпеки, тому держава має гарантувати їхню професійну незалежність, належне матеріальне забезпечення та захист від будь-якого політичного або адміністративного впливу.

Важливим напрямом розвитку є також підвищення кваліфікації суддів і працівників судової системи з питань застосування міжнародних стандартів прав людини в умовах надзвичайних ситуацій, а також розширення співпраці з міжнародними інституціями у сфері правосуддя.

Отже, судовий захист у період воєнного стану залишається ключовим елементом гарантування верховенства права, законності та стабільності держави. Незважаючи на обмеження окремих прав і складні безпекові умови, судова влада України продовжує забезпечувати реалізацію прав людини та юридичних осіб. Ефективність судової системи у воєнний час підтримується завдяки гнучкому механізму зміни підсудності, цифровізації судових процесів

та зміцненню незалежності суддів. Саме ці напрями сприяють збереженню довіри до правосуддя та стійкості правової системи навіть у найскладніших умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2016.№ 31. Ст. 545.

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.

4. Офіційний вебсайт Верховного Суду України [Електронний ресурс]. URL : https://court.gov.ua/

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнародний документ від 16.12.1966 р. (ратифіковано Україною 1973 р.) // Відомості Верховної Ради УРСР. 1976. № 48. Ст. 451.

6. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 51.Ст. 577.

7. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду (щодо застосування державної мови у зверненнях до суду) // Офіційний вебсайт Верховного Суду України. URL : https://court.gov.ua/

8. Про запровадження підсистеми "Електронний суд" : Наказ Державної судової адміністрації України від 17.08.2021 р. № 814 // Офіційний вісник України. 2021. № 69. Ст. 4292**.**

Герасименко І.В.

10 група., 3 курс ФМТП

Державний торговельно-економічний університет,

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: Риженко Н. О., к.ю.н., доцент кафедри міжнародного, цивільного і комерційного права, адвокат

Державний торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

З впровадженням воєнного стану 24 лютого 2022 року на території України цивільне судочинство зазнало суттєвого обмеження ресурсів, порушення територіальної юрисдикції, ускладення з доказуванням і доступом до суду. Це стало безпрецедентним викликом для системи правосуддя, яка має забезпечувати не лише стабільність державного управління, але й реалізацію прав громадян на судовий захист. Це створює виняткові умови для функціонування органів державної влади зумовлюючи необхідність адаптацій системи правосуддя до надзвичайних умов, пов’язаних із безпековими ризиками, обмеженнями пересування, порушенням логістики, евакуацією населення, та низкою інших надзвичайних ситуацій.

Ці процеси актуалізують необхідність збереження балансу між принципом верховенства права та потребою адаптації судової системи до надзвичайних умов. Дослідження специфіки розгляду цивільних справ у період воєнного стану є важливим не лише для теорії цивільного процесу, а й для формування єдиної судової практики, орієнтованої на захист прав людини [1; 6].

Воєнний стан — це особливий правовий режим, запроваджений в Україні, або її окремих частинах, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Указу Президента України № 64/2022, у разі збройної агресії, загрози нападу чи небезпеки державній незалежності або

територіальній цілісності. Він надає додаткові повноваження органам влади, військовому командуванню та адміністраціям для відвернення загрози, відсічі агресії та забезпечення національної безпеки. Запровадження воєнного стану передбачає можливість обмеження конституційних прав і свобод, проте не скасовує права на справедливий суд [1, 5].

Цивільно-правові відносини зазнали значних трансформацій у зв'язку з бойовими діями: порушенням володіння, неможливістю виконання зобов'язань, втратами майна, відсутністю можливості звернення до суду. Згідно з п. 19 Прикінцевих та перехідних положень Цивільного кодексу України [2], перебіг строків позовної давності зупиняється на час воєнного стану. Ця норма була запроваджена як гарантія для осіб, які об'єктивно не могли реалізувати своє право на позов. Однак правозастосовна практика показала низку проблем, таких як зупинка строків створює невизначеність у цивільному обороті, особливо щодо спадкування та кредитних зобов'язань; відсутні єдині критерії визначення початку та завершення зупинки строку; можливі зловживання процесуальними правами з боку сторін, що навмисно затягують процес. У зв'язку з цим Закон № 3450-IX від 08.11.2023 уточнив порядок поновлення перебігу строків після завершення воєнного стану, встановивши чіткі орієнтири для обчислення термінів у спадкових справах. Це стало спробою відновити баланс між захистом прав громадян та принципом правової визначеності [3]

Цивільний процесуальний кодекс України не містить окремого розділу, який би прямо регламентував порядок здійснення судочинства під час воєнного стану, однак його окремі положення набувають особливого значення саме в цих умовах. Зокрема, стаття 14 ЦПК гарантує можливість проведення судових засідань у режимі відеоконференції, що виступає важливою альтернативною формою участі сторін у процесі, коли їхня фізична присутність у суді є неможливою через бойові дії чи інші воєнні обставини. Статті 251–253 ЦПК передбачають підстави для зупинення провадження у справі, якщо сторона не може взяти участь у процесі з поважних причин, до яких належать також умови воєнного стану, евакуація або перебування на тимчасово окупованій території.

Водночас стаття 317 ЦПК встановлює можливість застосування спрощеного провадження для розгляду нескладних справ, що забезпечує оперативність правосуддя навіть за умов обмежених ресурсів судової системи. Особливого значення у воєнний період набуває також стаття 430 ЦПК, яка визначає підстави для негайного виконання судових рішень — зокрема у справах про стягнення аліментів, повернення дитини чи відшкодування шкоди, коли затримка може призвести до істотного порушення прав осіб [4].

На практиці суди широко застосовують зазначені норми, адаптуючи процес до воєнних реалій: зупиняють провадження у справах, якщо учасники проживають у районах активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, водночас активно використовують дистанційні форми комунікації, зокрема відеоконференції та електронний документообіг через Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему [6]. Такий підхід дозволяє забезпечити безперервність правосуддя, поєднуючи ефективність судового розгляду із збереженням процесуальних гарантій і прав учасників.

Проблематика доказування під час воєнного стану є однією з найскладніших у цивільному процесі, оскільки збройна агресія створює серйозні перешкоди для збирання, збереження та оцінки доказів. Руйнування архівів, евакуація населення, відсутність свідків або неможливість залучення експертів суттєво ускладнюють забезпечення належного доказового процесу. У таких умовах суди змушені шукати альтернативні джерела доказів і формувати нові підходи до їх оцінки. У сучасних реаліях саме електронні докази стають ключовим інструментом встановлення фактів у цивільних справах. До таких доказів належать електронні листи, повідомлення у месенджерах і SMS, фото- та відеоматеріали з камер спостереження, а також скріншоти з офіційних державних реєстрів чи вебсайтів. Ці джерела дозволяють відтворити події, підтвердити обставини або встановити особу, навіть коли традиційні письмові або речові докази були втрачені. Однак разом із цим виникають нові виклики щодо перевірки достовірності, належності та допустимості таких доказів, що

вимагає від судів підвищеної уваги до питань автентифікації та процесуальної легітимності електронних матеріалів [7].

Водночас постає питання достовірності та автентичності таких доказів, тому суд повинен перевіряти технічні характеристики та джерело походження цифрових доказів, а у разі сумнівів — витребувати додаткові дані. Науковці К. Резворович і Д. Щербіна пропонують удосконалити стандарти електронного доказування, запровадити процедуру автентифікації цифрових матеріалів та створити національний електронний архів судових доказів, який би забезпечував їх збереження навіть у разі руйнування будівель [6].

Удосконалення цивільного судочинства під час воєнного стану має бути спрямоване на забезпечення безперервності правосуддя та захисту процесуальних прав учасників. Насамперед доцільно закріпити в Цивільному процесуальному кодексі України окремий розділ, який визначатиме порядок здійснення судочинства під час воєнного чи надзвичайного стану. Це дозволить системно врегулювати проведення засідань, строки розгляду справ і використання електронних засобів комунікації. Важливо також визначити єдиний порядок обчислення строків позовної давності після завершення воєнного стану, щоб уникнути правової невизначеності. Одним із ключових напрямів є створення державного реєстру електронних доказів, що гарантуватиме автентичність і збереження цифрових матеріалів.

Отже, цивільне судочинство у період воєнного стану стало перевіркою гнучкості та стійкості правової системи. Попри труднощі, суди зберегли здатність забезпечувати право на справедливий суд. Водночас досвід воєнних років виявив потребу в оновленні процесуальних механізмів, розвитку цифрової інфраструктури та формуванні єдиної судової практики — як основи стабільності правової системи навіть у надзвичайних умовах.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (Прикінцеві та перехідні положення, пункт 19). — URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/stru.

3. Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України (щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини) № 3450-IX від 08.11.2023 // Верховна Рада України. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3450-20.

4. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15 (дата звернення: 09.10.2025).

5. Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану» (24.02.2022) // Офіційне інтернет-представництво Президента України. — URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41563.

6. Резворович К., Щербіна Д. Цивільне судочинство в умовах воєнного стану // Молодий вчений, 2023. — URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5759/5635.

7. Докази та доказування в цивільному процесі в умовах дії правового режиму воєнного стану // Universum, 2024. — URL: https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1378/1390.

Говорун Анна Віталіївна
студентка 4 курсу денної форми здобуття освіти першого (бакалаврського) рівняВищої освіти спеціальності 081 «Право» Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: докторка юридичних наук, доцентка кафедри Юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Крижевська О.О.**

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Цифровізація суспільних процесів у сучасному світі істотно вплинула на всі сфери професійної діяльності, зокрема й на адвокатуру. Використання електронних засобів комунікації, хмарних технологій, систем електронного суду та дистанційного документообігу формує нові можливості для ефективної роботи адвоката, але водночас підвищує ризики порушення конфіденційності. У таких умовах питання забезпечення адвокатської таємниці, визначеної ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також Правилами адвокатської етики та Законом України «Про захист персональних даних», набуває особливої актуальності. Якщо ж раніше адвокатська таємниця охоронялася здебільшого завдяки фізичній ізольованості носіїв інформації, то нині ключовою стає інформаційна безпека у цифровому просторі.

Проблематика збереження адвокатської таємниці розкривається у працях українських дослідників та науковців, серед яких П. П. Бадзелюка, І. В. Бондар, Л. А. Остафійчук, Ю. М. Басюк, В. В. Заборовського, І. В. Діордіци та інших. Так, П.П. Бадзелюк слушно підкреслює, що цифрова трансформація адвокатської діяльності неминуче зумовлює потребу у впровадженні сучасних засобів кіберзахисту, адже поширення електронних технологій робить адвоката

вразливим до кібератак, витоку даних та несанкціонованого доступу до матеріалів справи.

На думку І. В. Діордіци, рівень захисту інформації, що містить адвокатську таємницю, в Україні поки не відповідає європейським стандартам конфіденційності, передбаченими, зокрема, Регламентом європейського парламенту і ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року (Загальний регламент про захист даних). У зв'язку з цим виникає необхідність розроблення спеціальних протоколів шифрування та ідентифікації користувачів електронних систем, які застосовують адвокати.

Важливим аспектом цієї проблеми є визначення меж адвокатської таємниці. І. В. Бондар та Ю. М. Басюк підкреслюють, що до конфіденційної інформації належать не лише відомості, отримані від клієнта, а й будь-які дані, створені адвокатом у процесі надання правової допомоги. В умовах цифровізації значна частина цієї інформації існує в електронній формі, тому потребує відповідного правового та технічного захисту.

Л. А. Остафійчук зазначає, що сучасна адвокатура повинна адаптувати етичні стандарти конфіденційності до реалій застосування електронних технологій, штучного інтелекту та автоматизованих систем обробки даних.

Особливу роль у забезпеченні єдиних підходів до цифрової безпеки відіграє Національна асоціація адвокатів України (НААУ). У своїх рекомендаціях НААУ наголошує на необхідності використання захищених каналів комунікації, застосування кваліфікованого електронного підпису, двофакторної автентифікації та резервного копіювання даних. Проте, як справедливо зауважує В. Заборовський, відсутність обов'язкових технічних вимог на рівні самоврядування адвокатури знижує ефективність таких заходів і не створює єдиного стандарту безпеки. Зазначене підтверджується тим, що наведені рекомендації мають виключно консультативний характер і не закріплені у формі єдиних нормативно визначених стандартів, обов'язкових для застосування всіма адвокатами та адвокатськими об'єднаннями.

Варто звернути увагу на досвід країн ЄС, зокрема Німеччини та Естонії, де діють національні електронні платформи, такі як, beA (Besonderes elektronisches Anwaltspostfach) та E-File, що забезпечують безпечний обмін процесуальними документами між адвокатами, судами та клієнтами із застосуванням багаторівневого шифрування та автентифікації користувачів. Впровадження подібної моделі в Україні могло б стати ефективним механізмом захисту адвокатської таємниці.

З огляду на вищевикладене, доречною була б пропозиція щодо розроблення Національного стандарту захисту адвокатської таємниці у цифровому середовищі, який мав би визначати мінімальні технічні вимоги до зберігання, передачі та видалення інформації. Такий документ міг би бути прийнятий рішенням Ради адвокатів України як обов'язковий до виконання для всіх адвокатів і адвокатських об'єднань. Також доцільним є впровадження у програми підвищення кваліфікації адвокатів окремих модулів з питань цифрової безпеки, етики поводження з даними та практичного застосування кіберзахисних технологій. Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню рівня інформаційної безпеки в адвокатській діяльності та зміцненню довіри до інституту адвокатури в умовах цифрової трансформації правового простору.

Отже, дотримання адвокатської таємниці в умовах цифровізації вимагає комплексного підходу, який поєднує правові, етичні та технічні механізми. Формування єдиних стандартів безпеки, підвищення цифрової грамотності адвокатів і розвиток культури конфіденційності сприятимуть реальному зміцненню гарантій адвокатської таємниці та довіри до адвокатури в умовах цифрової трансформації правового простору.

Список використаних джерел:

1. Бадзелюк П.П. До питання про забезпечення кібербезпеки адвокатської діяльності. *Актуальні питання судової влади та права.* 2022. № 58. С. 300–305.

2. Бондар І.В., Басюк Ю.М. Адвокатська таємниця як гарантія конфіденційного спілкування адвоката з клієнтом. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2023. № 3. С. 15–20.

3. Остафійчук Л.А. Конфіденційність адвокатської діяльності. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. Вип. 77. С. 220–224.

4. Заборовський В.В. Інформаційна безпека в професійній діяльності адвоката. *Карпатський юридичний вісник.* 2023. № 2. С. 112–116.

5. Діордіца І.В. Кібербезпека адвокатської діяльності в Україні та світі. *Новітнє українське право.* 2024. № 11. С. 34–39.

Грежук Ірина Олександрівна

студентка 11-ОС групи, гуманітарно-педагогічний факультет Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» (м. Бар, Україна)

Науковий керівник: доктор філософії, старший викладач кафедри соціально-економічних дисциплін Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» **Я.В. Фляжнікова**

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ

Інститут адвокатури – наріжний камінь будь-якої демократичної правової держави, оскільки саме він забезпечує реалізацію конституційного права громадян на професійну правничу допомогу та захист від обвинувачення [1]. В Україні, яка прагне інтегруватися до європейського правового простору та будує суспільство, засноване на верховенстві права, роль адвокатури набуває особливого значення.

Актуальність теми розвитку адвокатури на сучасному етапі обумовлена кількома ключовими чинниками. По-перше, триваюча судово-правова реформа в Україні вимагає посилення інституційної спроможності адвокатури як рівноправного учасника правосуддя [2]. По-друге, виклики, пов’язані з воєнним станом, підвищують попит на якісну правову допомогу, зокрема у сфері захисту прав людини, документування воєнних злочинів та представництва інтересів постраждалих [9]. По-третє, прагнення до євроінтеграції вимагає приведення національного законодавства та практики адвокатської діяльності у відповідність до високих міжнародних стандартів, зокрема Рекомендацій Ради Європи [5] та Основних положень ООН щодо ролі адвокатів [4]. Нарешті, розвиток системи безоплатної правової допомоги (далі – БПД) потребує постійного вдосконалення [3], щоб забезпечити доступ до правосуддя найменш захищеним верствам населення. Відтак, якісний розвиток та зміцнення незалежності адвокатури є критично важливими для стабільності правової системи та захисту прав громадян в умовах сучасних викликів.

Розвиток інституту адвокатури в Україні має відбуватися за кількома стратегічними напрямками, спрямованими на підвищення її незалежності, професійності та ефективності, зокрема:

1. Зміцнення інституційної незалежності та гарантій діяльності. Основою для подальшого розвитку є забезпечення справжньої незалежності адвокатури від впливу державних органів, зокрема прокуратури та правоохоронних структур [8]. Попри законодавчо закріплені гарантії [2], на практиці адвокати часто стикаються з перешкодами у здійсненні своєї діяльності, порушеннями адвокатської таємниці, обшуками та тиском. У цьому аспекті, перспектива полягає у:

чіткому законодавчому врегулюванні порядку проведення слідчих дій щодо адвокатів та вилучення документів, пов’язаних з адвокатською таємницею, виключно на підставі рішення суду вищого рівня;

реальному підвищенні відповідальності за посягання на гарантії адвокатської діяльності та ідентифікацію адвоката з клієнтом у ЗМІ та публічному просторі;

посиленні самоврядності адвокатури через надання Національній асоціації адвокатів України більших повноважень у питаннях дисциплінарної відповідальності та захисту професійних прав.

2. Підвищення професійної кваліфікації та етики. Якість надання правової допомоги безпосередньо залежить від рівня підготовки та дотримання етичних норм адвокатами [6]. В умовах постійних змін у законодавстві та ускладнення правових відносин, безперервне професійне зростання є необхідністю. У цьому контексті, шляхи розвитку включають:

реформування системи допуску до професії, зокрема вдосконалення кваліфікаційних іспитів та процедури стажування для забезпечення приходу в професію висококваліфікованих і доброчесних кадрів;

стимулювання безперервного професійного розвитку через різноманітні освітні програми, тренінги та семінари, акцентуючи увагу на міжнародному досвіді та нових галузях права (наприклад, міжнародне гуманітарне право, кіберправо);

посилення ролі етичних стандартів та дисциплінарних комісій у забезпеченні доброчесності та репутації адвокатів, що є критично важливим для відновлення довіри суспільства до інституту адвокатури.

3. Цифрова трансформація та інновації. Впровадження сучасних інформаційних технологій є невід'ємною частиною модернізації адвокатури [9]. У цьому випадку, перспективи розвитку інституту адвокатури полягають у такому:

створенні єдиної захищеної цифрової платформи для адвокатської діяльності (електронний ордер, електронний документообіг з судами та іншими державними органами);

використанні штучного інтелекту для правового дослідження, аналізу судової практики та автоматизації рутинних процесів, що дозволить адвокатам зосередитися на стратегічних аспектах справи;

забезпеченні надійного захисту електронних даних та адвокатської таємниці в умовах кіберзагроз.

4. Вдосконалення системи безоплатної правової допомоги. Система БПД – є важливим соціальним механізмом, проте її функціонування потребує оптимізації [3]. Тут необхідно виокремити такі напрямки розвитку:

підвищення якості правової допомоги, що надається в рамках БПД, шляхом посилення контролю за роботою адвокатів та забезпеченням гідної оплати їхньої праці;

забезпечення повної незалежності адвокатів, які надають БПД, від Координаційного центру, щоб уникнути конфлікту інтересів та зберегти професійну незалежність;

розширення доступу до БПД, особливо на деокупованих та постраждалих від війни територіях.

Більше того, перспективи розвитку інституту адвокатури в Україні тісно пов’язані з успіхом загальнонаціональних реформ, орієнтацією на європейські стандарти [5] та здатністю самої професійної спільноти до самоорганізації та самовдосконалення [8]. У найближчій перспективі ключовим завданням – є законодавче та практичне зміцнення незалежності адвокатури та підвищення гарантій її діяльності, що є необхідною умовою для ефективного захисту прав людини. Поряд із цим, інститут має активно впроваджувати інновації [9], розвивати систему БПД та бути побудованим на дотриманні етичних принципів [6].

Таким чином, лише незалежна, професійна, етична та технологічно оснащена адвокатура зможе повноцінно виконувати свою місію – бути опорою верховенства права та надійним захисником прав та свобод громадян в Україні. Тому, подальший розвиток адвокатури – є критично важливим елементом розбудови сильної правової держави, здатної протистояти викликам часу,

гарантувати справедливість та забезпечити повноцінну інтеграцію до європейської правової спільноти.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17 (дата звернення: 10.10.2025).

3. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17 (дата звернення: 10.10.2025).

4. Основні положення про роль адвокатів : прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам і поводженню з правопорушниками (Гавана, 1990 рік). *Офіційний вебсайт ООН*. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers (дата звернення: 10.10.2025).

5. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо свободи здійснення професії адвоката : Rec(2000)21. *Офіційний веб-сайт Ради Європи*. URL: https://rm.coe.int/16805822e1 (дата звернення: 10.10.2025).

6. Правила адвокатської етики : затверджені З’їздом адвокатів України від 09.06.2017 № 164. *Національна асоціація адвокатів України*. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pravila/2017-06-09-pravila-advokatskoyi-etiki_5960010c2c365.pdf (дата звернення: 10.10.2025).

7. Ізовітова, Л. П. Незалежність адвокатури як запорука верховенства права. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2022. № 10. С. 5-11.

8. Кузьменко, О. В. Цифрові технології в адвокатській діяльності: виклики та можливості. *Право України*. 2023. № 4. С. 112-118.

9. Мазур, В. Л. Особливості надання безоплатної правової допомоги в умовах воєнного стану. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 2. С. 15-20.

Данилюк Олександра Віталіївна
студентка 3 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
кафедри процесуального права Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **Л. А. Остафійчук**

ПЕРШІ КРОКИ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

Проблематика ефективності судового захисту в Україні постає однією з найбільш дискусійних у сучасному правознавстві, адже сама ідея верховенства права втрачає свій зміст, якщо судові рішення залишаються лише декларативними актами. Тривалий час у вітчизняній правовій доктрині правосуддя ототожнювалося винятково з ухваленням рішення, а реалізація цього рішення розглядалася як сфера діяльності органів виконавчої служби. Подібний підхід мав історичне підґрунтя, однак у контексті становлення України як демократичної та правової держави виявив свою недієвість. Наявність розриву між ухваленням судового рішення та його фактичним виконанням створювала ситуацію, коли право на справедливий суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, втрачало практичний зміст. [1] Саме тому виникла потреба у формуванні нового інституту – судового контролю, покликаного гарантувати реальність судового захисту.

Важливим поштовхом до становлення інституту судового контролю стала практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який неодноразово наголошував, що право на судовий захист не може обмежуватися лише можливістю звернення до суду та отримання рішення. ЄСПЛ у низці рішень

прямо вказав, що виконання судових рішень є складовою права на справедливий судовий розгляд. Особливо показовими стали справи «Іванов проти України» (2009 р.) [2] та «Бурмич та інші проти України» (2017 р.) [3], у яких ЄСПЛ констатував наявність в Україні системної проблеми масового невиконання рішень національних судів. Це були не поодинокі випадки, а структурна вада правової системи, яка потребувала комплексного вирішення. Таким чином, міжнародні зобов'язання України у сфері дотримання прав людини стали каталізатором для формування механізмів судового контролю.

Цивільний процесуальний кодекс України у редакції 2017 року закріпив низку положень, які інституціоналізували судовий контроль як складову цивільного процесу. Зокрема, статті 447–451 ЦПК передбачають можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних і приватних виконавців, що створює для суду реальний інструментарій впливу на законність і ефективність виконавчих дій. Завдяки цим положенням суд отримав право не лише констатувати незаконність певних дій виконавця, а й прямо зобов'язувати його вчиняти дії, необхідні для належного виконання судового рішення.[4] У такий спосіб судова діяльність перестала обмежуватися винесенням рішення у справі й набула нової контрольної функції. Важливим аспектом становлення судового контролю стала і практика застосування заходів забезпечення позову, закріплених у статтях 150–153 ЦПК України. [4] Їх роль полягає не лише у запобіганні можливим зловживанням сторін процесу, але й у створенні передумов для гарантованого виконання майбутнього рішення суду. Арешт майна, заборона вчинення певних дій чи інші заходи забезпечення фактично трансформувалися з допоміжних інструментів у превентивні механізми контролю, що дозволяють суду діяти на випередження та забезпечувати реальність правового захисту.

Перші кроки застосування інституту судового контролю в Україні були пов'язані з масовим надходженням скарг на дії чи бездіяльність органів виконавчої служби. Це свідчило про системну кризу виконавчого провадження, коли без втручання суду виконання рішень затягувалося або набувало

формального характеру. Суди, розглядаючи такі скарги, почали формувати нову практику, яка поступово змінила роль суду у правовій системі. Якщо раніше він сприймався лише як арбітр між сторонами спору, то поступово закріпилася функція гаранта фактичного відновлення порушених прав. Водночас становлення інституту супроводжувалося низкою труднощів. Тривалий час законодавство не містило чітких орієнтирів щодо меж контрольних повноважень суду, що зумовлювало різні підходи в судовій практиці. Крім того, існувала напруга між судами та органами виконавчої служби, які розцінювали судовий контроль як втручання у їхню діяльність. Суспільна недовіра також була значною, адже навіть за наявності судових ухвал результат виконання не завжди був відчутним.

Подолати ці виклики вдалося насамперед завдяки практиці Верховного Суду, який послідовно роз'яснював, що суд має повне право перевіряти законність дій виконавців і зобов'язувати їх до вчинення необхідних дій. У своїх рішеннях Суд неодноразово наголошував, що виконання судових рішень є невід'ємною частиною права на справедливий суд, а тому контрольні функції суду випливають не лише із внутрішнього законодавства, але й із міжнародних стандартів. Таким чином, на доктринальному та практичному рівні утвердилося розуміння судового контролю як обов'язкової складової судового захисту.

Перші кроки практичного застосування інституту судового контролю у цивільному процесуальному праві України можна визначити як етап становлення, коли відбувалося формування нової парадигми судової діяльності. Суд поступово трансформувався з органу, що лише ухвалює рішення, в інституцію, яка забезпечує їх реальне виконання та фактичне відновлення порушених прав. Інститут судового контролю став відповіддю на вимогу часу, на міжнародні зобов'язання України та на суспільний запит щодо реального, а не формального правосуддя.

У грудні 2024 року було підписано Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень», спрямований на удосконалення

існуючих законодавчих положень про судовий контроль, який вніс значні корективи до цивільного процесуального законодавства у частині регламентування інституту судового контролю [5, с. 183].

Такі зміни повністю відповідають Висновку № 13 (2010) про роль суддів у виконанні судових рішень, в якому Консультативна Рада Європейських Суддів (далі – КРЄС) запропонувала застосування конкретних заходів для кращого визначення ролі судді у в процесі виконання рішень суду **поза межами розгляду питань виконавчого провадження загалом.** «Задля реалізації суддями своїх завдань судова влада має бути наділена такими повноваженнями стосовно виконання судових рішень: розгляд скарги в разі невиконання судового рішення або зволікання з його виконанням певними органами; судді також мають залучатися за наявності порушень основоположних прав сторін по справі; в усіх випадках суддя має бути наділений правом присудити справедливу компенсацію; розгляд скарги чи звернення до судді в разі порушення процедури виконання судового рішення; розгляд суддею скарги, спрямованої на врегулювання спору стосовно виконання судового рішення та надання приписів органам державної влади та іншим відповідним органам стосовно виконання рішення; на заключному етапі саме суддя повинен застосовувати всі можливі заходи, щоб забезпечити виконання рішення; визначення та врахування прав та інтересів третіх осіб та членів сімей, включно з дітьми» (п. 18) [6].

З урахуванням Висновку № 13 (2010) КРЄС вважаємо, що ЦПК України передбачено такі процесуальні засоби судового контролю, як: 1) поновлення порушеного права заявника (ч. 2 ст. 451 ЦПК України) шляхом постановлення ухвали про визнання оскаржуваних дій чи бездіяльності неправомірними і зобов’язання державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця усунути порушення; 2) зобов’язання подати до суду звіт про виконання судового рішення в цивільних справах: що виникають із трудових правовідносин; що виникають із сімейних правовідносин; щодо відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом,

іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, чи шкоди, заподіяної внаслідок вчинення кримінального правопорушення; щодо відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду; щодо відшкодування моральної шкоди; щодо захисту прав споживачів; щодо захисту честі, гідності та ділової репутації; в інших спорах немайнового характеру (ст. 453-1 ЦПК України); 3) накладення штрафу у сумі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб на керівника суб'єкта владних повноважень – боржника у справі за результатом розгляду такого звіту або його неподання у встановлений судом строк (частини 3, 4, 6 статті 453-4 ЦПК України) [4]. Основним нововведенням слід вважати той факт, що поза розглядом і вирішенням конкретної цивільної справи звіт та штраф самостійно не застосовуються і не потребують ініціювання нового цивільного процесу.

Отже, подальший розвиток інституту судового контролю в цивільному процесуальному праві є ключовим чинником для утвердження верховенства права в Україні, оскільки лише ефективне виконання судових рішень дозволяє перетворити право на справедливий суд із формальної гарантії на реальний механізм захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Справа «Юрій Миколайович Іванов проти України» (Заява № 40450/04). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text

3. Рішення у справі «Бурмич та інші проти України» (CASE OF BURMYCH AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 46852/13 та інші). URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-192193%22]}

4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. №1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15.

5. Жукевич І. В. Судовий контроль за виконанням рішень у немайнових справах цивільного судочинства України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*, 2025. № 1. С. 183-188. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.29.)

6. Висновок Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про роль суддів у виконанні судових рішень від 19 листопада 2010 року. № 13 (2010). URL: https://rm.coe.int/opinion-n-13-2010-on-the-role-of-judges-in-the-enforcement-of-judicial/16806a1fbf

Демчук А.А.

студентка 01-24-12 групи,2 курсу, факультету прокуратури

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

Науковий керівник: к.ю.н. доцентка кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **Павшук К.О.**

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВА АРГУМЕНТАЦІЯ

Якісне застосування процесуального законодавства та належна судова аргументація є запорукою справедливого судочинства і довіри до судової системи [1,2] . Незважаючи на нормативні зміни й розвиток процесуальної доктрини, у практиці спостерігається неоднакове тлумачення процесуальних норм, формальне оформлення доказів та дефіцит мотивування судових рішень, що створює правову невизначеність і підриває принципи рівності й передбачуваності правозастосування [5].

Проблема неоднакового тлумачення норм проявляється в різній оцінці судами процедурних підстав щодо допустимості доказів, порядку здійснення процесуальних термінів та підстав для відмови у дослідженні доказів, що призводить до різнорідних рішень за подібними обставинами [3] . Недостатня якість доказової бази, зокрема формальні недоліки експертних висновків та протоколів слідчих дій, ускладнює встановлення достовірних фактів і робить мотиваційну частину рішення менш переконливою [3,6] .

Мотивувальна частина рішень часто обмежується формальними посиланнями на норми без послідовного викладення причинно-наслідкового зв'язку між доведеними фактами та правовими висновками, що ускладнює апеляційний і касаційний перегляд та гальмує формування єдиної судової практики [5,6]. Відсутність уніфікованих методичних підходів до оцінки доказів та побудови аргументації сприяє колізіям у правозастосуванні і знижує ефективність судових засобів захисту прав учасників процесу [2,4] .

Неефективна координація між слідчими, прокурором і судом, а також нерівень правової обізнаності окремих учасників процесу ускладнюють збирання й подання повного інформаційного масиву, необхідного для обґрунтованого рішення, та підвищують ризик процесуальних помилок Подолання цих проблем вимагає системних заходів, спрямованих як на вдосконалення нормативно-правових норм, так і на підвищення професійної підготовки практиків.[3,4] .

До можливих рішень належить розроблення методичних рекомендацій для уніфікованого тлумачення ключових процесуальних норм, які б враховували позиції науковців і практикуючих правників та сприяли формуванню єдиної судової практики [5]. Необхідним є підвищення стандартів оформлення доказової документації та експертних висновків шляхом впровадження уніфікованих форм і процедур контролю якості доказів [3]. Практичні тренінги з побудови логічної мотивувальної частини рішень для суддів і працівників правоохоронних органів сприятимуть підвищенню рівня судової аргументації та зменшенню кількості формальних вад у рішеннях [6,7].

Удосконалення застосування процесуального законодавства й підвищення якості судової аргументації сприятимуть підвищенню довіри до судової системи, зменшенню кількості оскаржень і забезпеченню більш передбачуваних та справедливих судових рішень [6,7].

Список використаних джерел:

1.Конституція України Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 05.10.2025).

2. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення:05.10.2025).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України.Документ 4651-VI, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 05.10.2025).

4. Кодекс адміністративного судочинства України. Документ 2747-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 05.10.2025).

5. Пахомов О. В. Судова аргументація: теорія і практика : монографія. — К., 2018.

6. Іваненко І. І. Проблеми доказування в судовій практиці : навч. посіб. —Х. . http://ndiiv.org.ua/Files2/vydannia_2018/ShtefanA_2018_(oznaiomlennia).pdf

7. Янчуковський М. П. Тлумачення процесуальних норм у сучасному правозастосуванні : статті та матеріали. — Львів, 2019.

Irina Dogolici

studentcă în anul V a nivelului II (licență).

Facultatea de Drept Universității Naționale „Yuriy Fedkovici" din Cernăuți

(Cernăuți, Ucraina)

Conducător științific: dr., asistent universitar Catedra de drept procesual Universității Naționale „Yuriy Fedkovici" din Cernăuți **L.G. Bzova**

"PUNCTELE GOALE" ALE PRINCIPIULUI PROPORȚIONALITĂȚII ÎN PERSPECTIVA TEORETICĂ A LUI ROBERT ALEXI

Teoria drepturilor fundamentale a lui Robert Alexi, în special categoria teoretică și practică a proporționalității, a câștigat o mare relevanță în cercurile științifice, precum și în practica criminalistică. Această acceptare a teoriei în domeniul științei criminalistice este, fără îndoială, unul dintre motivele pentru care teoria de origine germană generează mari dezbateri și controverse.

Juristul german, după cum se poate extrage din lucrările sale, poate fi înțeles ca un raționalist care este introdus în contextul german de origine critică în sensul influențării realității în funcție de criteriul a ceea ce ar trebui (sau poate fi).

Deși autorul german nu poate fi identificat strict ca un gânditor al Școlii de la Frankfurt, influența epistemică a unor autori precum Adorno și Horkheimer este evidentă în opera sa, precum și și mai presus de toate, influența lui Jürgen Habermas.

Această genealogie a ideii principale a teoriei lui Alexi permite, prin urmare, să-l identificăm ca raționalist, mai ales în furnizarea obligației de proporționalitate, deoarece există o preocupare analitică palpabilă în propunerea unui standard argumentativ și instrumental pentru deciziile judecătorești, care face posibilă forma de aplicare a principiilor în cazuri specifice, în special în jurisdicția constituțională.

În acest sens, proporționalitatea în reprezentarea ideală a teoriei lui Alexi ar trebui considerată ca o datorie de proporționalitate, adică o procedură care prevalează asupra atitudinii interpretative a agenților de aplicare a legii și este direct legată de problema presupusei lipse de acuratețe normativă în formele convenționale.

Cu alte cuvinte, proporționalitatea în teoria lui Alexi are loc, tocmai ca o tehnică de acord practic, care oferă noi răspunsuri că aducerea directă a normei la fapt nu ar fi suficientă. Urmând această opinie, Alexi însuși recunoaște natura instrumentală a proporționalității.

Astfel, având în vedere baza raționalistă, datoria de proporționalitate capătă caracterul unei "forme" de aplicare (sau optimizare) a drepturilor fundamentale.

În mod similar, fără a ignora doctrina care recunoaște existența unui criteriu moral sau a unei sarcini evaluative inerente proporționalității, în înțelegerea noastră – și în scopul stabilirii ipotezei formal-analitice apărate în acest articol – proporționalitatea nu are criteriul său propriu sau evaluativ a priori.

Acest lucru se datorează faptului că (i) în termeni ontologici, nu ar avea sens să constituim proporționalitatea ca o categorie teoretică bazată pe o împărțire pas cu pas fără un "răspuns corect" (în ordinea: adecvare, necesitate și proporționalitate în sens strict), deoarece procedura ar putea permite teoretic detectarea diferitelor răspunsuri (cele cu sarcină evaluativă). Ceea ce vedem, de fapt, este o confuzie între mijloace (proporționalitate) și scop (răspunsul bazat pe unul sau mai multe principii).

Un alt punct, care este o consecință a celui anterior, se referă (ii) la situația în care, chiar și aderând strict la "calea" proporționalității, rezultatul final poate fi diferit (sau chiar opus), ceea ce întărește natura structurală a proporționalității, fără conținut evaluativ a priori.

Într-o concluzie parțială, având în vedere că pasul inițial al oricărei critici este de a-și stabili obiectul, în sensul acestui studiu, proporționalitatea este înțeleasă pe de o parte ca o datorie, deoarece este un mod de a acționa în fața unui caz-problemă între principii și, pe baza acestei conceptualizări, și pe de altă parte, înțeles și în rolul său, un instrument de realizare a drepturilor fundamentale prin gestionarea conținutului principiilor.

În sensul tipului ideal evidențiat mai sus, proporționalitatea este caracterizată ca o obligație. Cu toate acestea, observând sistemul juridic, se poate observa că în practica sa judiciară există o denaturare a teoriei în conformitate cu bunul simț teoretic al instanțelor.

Proporționalitatea lui Alexi are o părtinire formală și analitică, un fel de argumentație pas cu pas, o metodă de luare a deciziilor. Când observați tranzacțiile

Cu toate acestea, se dovedește că tehnica, cel puțin în practică, face loc utilizării proporționalității ca topos. Adică ca o banalitate argumentativă care funcționează ca o maximă care justifică o anumită poziție sau o alegere a priori a factorului de decizie.

Proporționalitatea devine, într-o anumită măsură, în utilizarea sa criminalistică, un atu argumentativ, un adjectiv al argumentării, distorsionat de metodologia alexiană.

Desigur, o astfel de imagine respinge chiar și propriul argument al lui Alexi că chiar și pentru a critica proporționalitatea, criticii săi au folosit proporționalitatea și mai ales ponderarea.

Această expresie nu este în întregime greșită, dar nici nu poate fi folosită pentru a susține opinia lui Alexi, deoarece a fi "proporțională" sau luând în considerare mijloacele și gândirea ultimă nu este o invenție a argumentației juridice, astfel încât proporționalitatea este adesea folosită ca predicat argumentativ și nu ca metodă de argumentare.

Există o diferență între proporționalitate ca criteriu etic și utilizarea proporționalității ca metodă.

Urmând această opinie, merită să se distingă care este datoria de proporționalitate - care se constituie ca metodă - de proporționalitatea inserată în catalogul topoy, deoarece această confuzie între proporționalitate ca adjectiv și ca procedură este destul de dăunătoare însăși percepției teoriei și mai ales utilizării acesteia în practica instanțelor.

Unul dintre simptomele acestei confuzii poate fi văzut în confuzia periodică dintre proporționalitate și azolit. Astfel, se dezvăluie primul punct mort al teoriei proporționalității: lipsa de interes de a face distincție între datoria de proporționalitate și categoria "proporțional" ca adjectiv.

Acest paradox al predictibilității formei de justificare și al imprevizibilității rezultatului acesteia este asociat în principal cu atribuirea de către factorul de decizie a cântarelor în faza internă de cântărire, în cadrul unei legături strict juridice, cu propriul cod și permițând manifestarea doar a subiecților prezenți.

Conform instrumentalizării și prudenței sale în alegerea fundamentală, se propune raționalizarea iraționalităților de diferite tipuri (prejudecăți, poziții ideologice, poziții religioase).

Fără a intra în chestiunea legitimității raționale a sistemului judiciar, se poate observa că nici cel mai strict control procedural nu oferă răspunsuri, indiferent dacă este valabil sau testabil.

Astfel, utilizarea proporționalității se confruntă cu o altă limitare importantă sau "punct mort", și anume că nu poate avea un dialog cu comunitatea absenților, deoarece metodologia sa, procedura în sine, temporalitatea și limbajul procesului judiciar nu permit ca acest tip de comunicare să aibă loc în sens larg.

Este un adevărat proces de înstrăinare a motivelor determinante ale unei decizii judecătorești, o alienare care exclude un aflux mai mare de actori și entități care pot fi influențate direct sau indirect de anumite decizii.

Deși este recunoscut faptul că măsuri precum audierile publice și amicus curiae sunt instrumente care promovează un dialog mai larg între instanțe și societate – recunoscând în același timp complexitatea socială dincolo de părțile formale ale procesului – există încă limite clare ale dialogului dintre absenți care are loc atunci când se discută cine are acces la astfel de spații de vorbire în formatul lor oratoric.

De fapt, unul dintre rolurile criticii, așa cum este propusă sintetic în această lucrare, este acela de a dezvălui "punctele oarbe" ale obligației de proporționalitate pentru a reduce gradul de dirigism semantic al actorilor sistemului juridic, în special discreția judecătorilor, în care pozițiile a priori ale acestor agenți, care preced raționalizarea, derivă din datoria de proporționalitate menționată mai sus, pot determina "soluțiile" problemelor prezentate justiției.

Жеребний Владислав Олександрович

3 курс, юридичний факультет,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

(м. Хмельницький Україна)

Науковий керівник: Присяжна А. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право на судовий захист є основоположною гарантією правової держави, яка не може бути обмежена навіть в екстремальних умовах. Відповідно до статті 64 Конституції України, воєнний стан не є підставою для обмеження чи зменшення права на правосуддя [1].

Проте війна вносить непередбачувані проблеми, які перешкоджають повному застосуванню цього права. Руйнування інфраструктури, загроза життю учасників процесу, окупація територій, евакуація населення – усі ці фактори ускладнюють звернення до суду і збільшують термін розгляду справ. Можна помітити парадокс: саме тоді, коли людині найбільш необхідний захист своїх прав, отримати його стає дедалі важче. Щоб покращити реалії звернення до суду, потрібно удосконалити судову владу в напрямку, який буде забезпечувати оперативність розгляду справ і якість проведення судових засідань.

Наслідки воєнних дій зумовлюють конкретні системні виклики для функціонування судової системи, які вимагають невідкладних та комплексних рішень, що виходять за межі звичайних реформ. Ключовим організаційно-правовим механізмом адаптації стало забезпечення територіальної доступності суду [3]. В умовах фізичної неможливості здійснювати правосуддя на всіх територіях через руйнування чи окупацію, було застосовано інститут зміни територіальної підсудності справ [5]. Передача проваджень до безпечніших

судів, що здійснюється за розпорядженнями Голови Верховного Суду, дозволила зберегти безперервність судочинства [6].

Крім того, не менш гострим постало питання безпеки суддів та працівників апарату, що призвело до вимушеного обмеження публічного доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень, відомостей про суддів на сайтах судів а також обмежується допуск у судові засідання осіб, які не є їх учасниками. Це, хоча і є заходом безпеки, об'єктивно ускладнило реалізацію принципу гласності судового процесу. Для збереження дієздатності системи в умовах браку ресурсів суди вимушено запровадили режим пріоритезації розгляду справ. Термінові провадження, пов'язані із запобіжними заходами, кримінальними справами (зокрема, щодо воєнних злочинів) та питаннями мобілізації, розглядаються першочергово [8, с. 49]. Проте, така необхідна пріоритезація неминуче призводить до суттєвого затягування розгляду цивільних, господарських та адміністративних спорів, що негативно впливає на захист прав громадян та бізнесу. Саме тому існує потреба в узаконенні напрацьованих процесуальних змін для оптимізації роботи судів у воєнний час, забезпечуючи при цьому стандарти справедливого судочинства.

В умовах руйнування інфраструктури та обмеження пересування, цифровізація судочинства стала необхідним елементом забезпечення доступу до правосуддя. Впровадження електронного документообігу та можливість дистанційної участі в судових засіданнях через онлайн-платформи дозволили учасникам процесу брати участь у розгляді справ, навіть перебуваючи в евакуації чи за межами країни, що значно зменшило часові та матеріальні витрати, а також знизило безпекові ризики [4]. Подальший розвиток електронного правосуддя має бути спрямований на повну інтеграцію та безпеку даних, включаючи електронний архів та вдосконалення систем електронного сповіщення.

Функціонування судової системи в умовах воєнного стану засвідчило необхідність трансформації традиційної моделі правосуддя. Війна виявила

критичну потребу у створенні гнучких механізмів, здатних забезпечити безперервність судочинства навіть у найскладніших обставинах.

Головним результатом стала вимушена цифровізація правосуддя, яка з довгострокової перспективи перетворилася на єдиний спосіб забезпечення доступу до суду. Водночас виникли нові виклики: обмеження прозорості судових процесів заради безпеки та затягування розгляду непріоритетних справ фактично звужують доступ до правосуддя. Ці проблеми потребують законодавчого врегулювання через створення чітких критеріїв пріоритезації та механізмів прискореного провадження.

Набутий досвід має стати основою для законодавчих змін, які будуть спрямовані на створення постійної системи готовності судової влади до екстренних ситуацій та забезпечення безперервності правосуддя за будь-яких обставин.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, Закон України від 28.06.1996 No 254к/96-ВР // Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (Дата звернення: 09.10.2025).

2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: Закон України від 02 черв. 2016 р. No 1402-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (Дата звернення: 09.10.2025).

3. Деякі особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану (Інтернет ресурс). URL: https://law.chnu.edu.ua/deiaki-osoblyvosti-zdiisnennia-pravosuddia-v-umovakh-voiennoho-stanu/ (Дата звернення: 09.10.2025).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30.03.2020 р. No 540-IX : станом на 28 квіт. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text (Дата звернення: 09.10.2025).

5. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ: Закон України від 03.03.2022 р. No 2112-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text (Дата звернення: 09.10.2025).

6. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ. Верховний суд України. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ (Дата звернення: 09.10.2025).

7. Робота судів України в умовах воєнного стану (Інтернет ресурс). URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209874_robota-sudv-ukrani-v-umovakh-vonnogo-stanu (Дата звернення: 09.10.2025).

8. Федоренко Т. В. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. Modern scientific journal (Сучасний науковий журнал). 2023. №1 (1). С. 46-51. URL: https://mosjournal.com/index.php/journal/article/view/7/6 (Дата звернення: 09.10.2025).

Завадська Уляна Олегівна

студентка четвертого курсу, юридичного факультету, Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

(м. Хмельницький, Україна)

Науковий керівник: к.ю.н, доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу **Присяжна А. В.**

ДОКАЗОВА СИЛА ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ СУДІВ УКРАЇНИ

Роль доказів завжди була фундаментальною для здійснення правосуддя, проте в епоху цифрових технологій їхня природа та масштаби зазнали революційних змін. Актуальність цієї трансформації є особливо гострою,

оскільки повномасштабне вторгнення росії в Україну характеризується безпрецедентним в історії збройних конфліктів масовим документуванням подій за допомогою цифрових засобів - від контенту в соціальних мережах та даних з мобільних пристроїв до супутникових знімків. Цей величезний масив інформації відкриває нову еру правосуддя, де цифрові докази стають ключовим інструментом для розслідування та притягнення до відповідальності за міжнародні злочини.

Водночас ця технологічна трансформація створює серйозні правові виклики, оскільки існуючі процесуальні норми як Міжнародного кримінального суду (МКС), так і національного законодавства України, не повною мірою адаптовані до специфіки роботи з такими доказами. Це, у свою чергу, створює значні ризики для їхньої допустимості та доказової сили. Саме тому мета даного дослідження проаналізувати ключові виклики, пов’язані з доказовою силою цифрових доказів у справах про воєнні злочини, та визначити шляхи їх подолання для Міжнародного кримінального суду та національної судової системи України.

В українському законодавстві термін "цифровий доказ" прямо не використовується. Натомість юридична практика оперує поняттям "електронний доказ" або "електронний документ", що по суті охоплює ту ж категорію доказів. Нормативною основою для їх використання є Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК) [1], який повністю адаптований для роботи з такими даними.

Ключовою є стаття 99 КПК («Документи»), яка прямо відносить електронні документи до джерел доказів. Згідно з цією нормою, електронним документом є інформація, зафіксована у цифровій формі (текст, звук, зображення), яку можна зчитати, обробити та передати. Важливо, що оригіналом електронного доказу вважається сам цифровий файл. Це дозволяє правоохоронним органам та суду розглядати як докази фото та відео зі смартфонів, дані з дронів, дописи в соціальних мережах, файли, листування в месенджерах та іншу інформацію, що має значення для справи. Процедури законного отримання (статті 159-166

КПК) та зберігання (стаття 100 КПК) таких доказів також чітко регламентовані, що забезпечує їхню легітимність у кримінальному провадженні.

Щодо міжнародно-правового закріплення поняття "цифровий доказ", то у міжнародному кримінальному праві не існує єдиного, кодифікованого визначення. Однак його суть виводиться із загальних норм та практики.

Аналіз практики Міжнародного кримінального суду (МКС) свідчить, що ключовим викликом при роботі з цифровими джерелами є доведення їхньої автентичності, цілісності та надійності. Початково, як у справі Аль-Махді (2013) [2], де розглядалося знищення культурної спадщини, процес прийняття відео з інтернету та супутникових знімків був спрощений визнанням вини обвинуваченим. Проте згодом Суд почав виробляти більш системні підходи. У справі Аль-Верфаллі (2017) ордер на арешт був виданий на основі відео з Facebook, що свідчили про вбивства [3]. Тут Суд застосував методи «самоавтентифікації» (self-authentication) через аналіз геолокаційних даних та метаданих, а також залучення експертів, оскільки докази чітко фіксували обличчя та голос обвинуваченого, що дозволило безсумнівно встановити його особу.

Водночас МКС демонструє обережний підхід, часто вимагаючи підтвердження цифрових доказів за допомогою традиційних засобів. Так, у справі Нтаганда (2019) автентичність цифрових даних була визнана лише завдяки зовнішнім підтвердженням (corroboration), таким як додаткова документація та свідчення очевидців [4]. У справі Бемба Гомбо Суд підкреслив, що докази можуть вважатися автентичними, якщо сторони погоджуються з цим, однак навіть неповністю верифіковані записи можуть бути прийняті до розгляду, оскільки технічна автентифікація є лише одним із факторів оцінки [5]. Таким чином, загальна практика МКС демонструє послідовний, хоч і обережний, підхід, де пріоритетом є комплексна перевірка доказів через метадані, експертні висновки та, що найважливіше, їх підкріплення іншими доказами у справі.

Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) не містить терміна "цифровий доказ", проте його стаття 69 ("Докази") є технологічно нейтральною. Вона дозволяє Суду приймати "будь-які докази, які він вважає релевантними та необхідними" [6]. Це відкриває шлях для використання будь-якої інформації, незалежно від її форми, включно з цифровою. Головними критеріями є достовірність, релевантність та доказова сила.

Цифрові докази воєнних злочинів класифікують за їхнім походженням та способом отримання. Перша велика група охоплює дані з відкритих джерел (OSINT) та супутникові знімки. OSINT, зокрема контент із соціальних мереж, створений користувачами (фото, відео, дописи), став ключовим інструментом для документування війни в Україні [7, с. 375]. Такі дані дозволяють доводити факти руйнувань цивільних об'єктів, використання забороненої зброї та ідентифікувати військовослужбовців, як це було продемонстровано на прикладі відео з Бучі. Цю інформацію доповнюють супутникові знімки та дані дистанційного зондування, які мають високий ступінь об'єктивності. Вони незамінні для оцінки збитків у великому масштабі (порівняння "до і після"), виявлення масових поховань та спростування дезінформації, підтверджуючи хронологію подій на окупованих територіях.

Друга група об'єднує дані, отримані в результаті спеціальних заходів: перехоплені електронні комунікації та інформацію з цифрових пристроїв. Перехоплені розмови військових надають прямі докази умислу та "ланцюжка командування", фіксуючи накази, звіти та визнання у вчиненні злочинів. Водночас головним викликом тут є доведення автентичності записів та ідентифікація осіб [7, с. 376]. Не менш важливими є дані, вилучені безпосередньо з пристроїв учасників подій - мобільних телефонів, комп'ютерів, дронів. Вони містять геолокаційні дані, фото та відео з метаданими (час, місце зйомки), а також контакти та листування, що дозволяє відстежити маршрути підрозділів та встановити ієрархічні зв'язки. В Україні законність отримання таких доказів регулюється відповідними статтями Кримінального процесуального кодексу.

Отже, цифрові докази кардинально змінили ландшафт розслідування воєнних злочинів. Вони дозволяють збирати інформацію в режимі реального часу, долати фізичні бар'єри доступу до окупованих територій та спростовувати дезінформацію. Водночас перед міжнародним та національним правосуддям постають серйозні виклики - обробка величезних масивів даних, забезпечення їх автентичності та цілісності, а також захист свідків та джерел інформації. Стандартизація підходів та тісна співпраця між державними органами, міжнародними інституціями та громадянським суспільством є ключем до ефективного використання цифрових доказів для відновлення справедливості.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 14.10.2025).

2. Sarah Zarmsky, “Why Seeing Should Not Always Be Believing,” Journal of International Criminal Justice 19, no. 1 (2021): 213–25, https://doi.org/10.1093/jicj/mqab048

3. The Prosecutor v. Mahmoud Mustafa Busayf Al-Werfalli, ICC-01-11-01/17-2 (Aug. 15, 2017), https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2017_05031.PDF.

4. Tal Mimran and Lior Weinstein, “Digitalize It: Digital Evidence at the ICC,” Lieber Institute West Point, August 14, 2023, https://lieber.westpoint.edu/digitalize-it-digital-evidence-icc/.

5. The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, ICC-01/05-01/08.

6. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 13.10.2025).

7. ЄФІМЕНКО Т. С. Збирання, перевірка та оцінка цифровихдоказів воєнних злочинів під час збройноїагресії в україні: виклики та рішення.

Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: : Міждисциплінарна панорама., м. Вінниця, 8 жовт. 2024 р. С. 375–376. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5787ab2a-85aa-47af-8d13-ad9d78da3fe9/content.

Завадська Уляна Олегівна

студентка четвертого курсу, юридичного факультету, Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

(м. Хмельницький, Україна)

Науковий керівник: к.ю.н, доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу **Присяжна А.В.**

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УМОВ ДОСТУПУ ДО АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ТА ЯПОНІЇ

Застосування порівняльно-правового методу є ключовим інструментом для об'єктивного аналізу функціонування правових інститутів, зокрема інституту адвокатури. Україна перебуває в процесі реформування інститутів правосуддя згідно з європейськими та світовими стандартами, що зумовлює виняткову важливість аналізу іноземного досвіду.

Досвід Японії, відомої однією з найконсервативніших та найскладніших у світі систем доступу до юридичної професії, є унікальним еталоном для порівняльного аналізу. Вивчення японської моделі, яка акцентує на глибокій теоретичній підготовці та надвисоких вимогах до кандидатів, дозволяє виявити сильні та слабкі сторони української системи й визначити потенційні шляхи її вдосконалення.

Саме тому метою даного дослідження є проведення порівняльно-правового аналізу вимог та процедур доступу до адвокатської професії в Україні та Японії для виявлення ключових відмінностей, спільних рис і формулювання пропозицій щодо вдосконалення національної системи.

Філософія доступу до адвокатської професії в Україні та Японії демонструє кардинально різні підходи до ролі держави, професійного самоврядування та критеріїв відбору кандидатів.

Національна модель доступу до адвокатської професії в Україні побудована на принципах професійного самоврядування та відносної доступності. Ключовим актом, що регулює ці питання, є Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI [1]. Цей закон встановлює вичерпний перелік вимог до кандидата та процедуру набуття статусу адвоката.

Ключову роль у цьому процесі відіграє Національна асоціація адвокатів України (НААУ). Весь процес допуску до професії, від розробки програми іспиту до видачі свідоцтва, контролюється органами адвокатського самоврядування (Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Ради адвокатів, Національна асоціація адвокатів України), що відповідає європейським стандартам незалежності адвокатури, закріпленим, зокрема, у Хартії основних принципів європейської адвокатської професії CCBE [2].

Українська модель, що ґрунтується на згаданому Законі, втілює європейський принцип незалежності адвокатури, де ключову роль відіграє самоврядна інституція. Натомість японська система, регульована Законом «Про адвокатів» (Japanese Attorney Act)[3] та суміжними актами, є взірцем жорсткого державного контролю, де Міністерство юстиції та Верховний Суд виступають головними архітекторами єдиного шляху до трьох юридичних професій: адвоката, судді та прокурора.

Вимоги до кандидатів на початковому етапі віддзеркалюють різницю пріоритетів. Українське законодавство, зокрема стаття 6 згаданого Закону, висуває подвійну вимогу: наявність повної вищої юридичної освіти та щонайменше дворічного стажу роботи у галузі права [1]. Таким чином, українська модель робить акцент на практичному досвіді як обов’язковій передумові для допуску до кваліфікаційного іспиту. В Японії, навпаки, шлях до національного іспиту лежить виключно через академічну площину: кандидат повинен закінчити спеціалізовану юридичну школу (Law School), що робить

поглиблену теоретичну підготовку, а не попередній досвід, головним критерієм допуску.

Процедура відбору є ще однією точкою розгалуження. В Україні, згідно зі статтею 9 Закону, кваліфікаційний іспит є децентралізованим і проводиться регіональними кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури (КДКА). Такий підхід, хоч і забезпечує гнучкість, створює ризики неоднорідності вимог та суб'єктивізму, що є предметом постійних дискусій у фаховій спільноті [4]. Японія ж використовує модель єдиного, централізованого і відомого як один із найскладніших у світі кваліфікаційного іспиту, який функціонує як потужний елітарний фільтр. Його історично низький відсоток успішного складання (2-4%, хоча останніми роками зріс) забезпечує надзвичайно високий рівень професіоналізму та престижу статусу *бенгосі*.

Як влучно зазначає дослідник японського права Деніел Фут (Daniel H. Foote), надзвичайно низький відсоток успішного складання іспиту історично слугував не просто механізмом відбору, а інструментом свідомого обмеження кількості юристів. Це, на його думку, зміцнювало «бюрократичний контроль» над професією та підтримувало унікальну правову культуру, де офіційні судові процеси розглядалися як крайній засіб вирішення спорів. Ця система створювала не просто фахівців, а членів закритого елітного клубу з єдиними стандартами та світоглядом [5].

Етап практичної підготовки остаточно розмежовує обидві системи. В Україні, відповідно до статті 10 Закону, кандидат, який успішно склав іспит, проходить шестимісячне стажування, сфокусоване винятково на здобутті навичок адвокатської діяльності під керівництвом досвідченого адвоката. Японська ж модель передбачає уніфіковану річну програму в Інституті юридичної підготовки та досліджень, що діє під егідою Верховного Суду [3]. Важливо, що це стажування є спільним для майбутніх адвокатів, прокурорів та суддів, що формує єдину корпоративну культуру та спільне розуміння права в усіх представників юридичної тріади, створюючи унікальну для світової практики систему «єдиний юридичний шлях».

Таким чином, інституційна роль професійних об'єднань є дзеркальною, адже українська та японська моделі доступу до адвокатури є не просто різними наборами правил, а відображенням протилежних правових філософій. Якщо в Україні НААУ та її органи мають домінуючий вплив на весь процес допуску, що відповідає європейським стандартам незалежності, то в Японії Федерація асоціацій адвокатів відіграє вторинну роль, де держава виступає верховним арбітром якості, створюючи через надскладний іспит та уніфіковане стажування закриту, елітарну касту юристів, об'єднаних спільною корпоративною культурою, а сама процедура залишається під жорстким контролем державних інституцій.

Вибір між децентралізованою доступністю та централізованою елітарністю стає фундаментальним питанням балансу між демократизацією професії та жорстким контролем її стандартів. Оптимальний шлях для України, вочевидь, лежить у запозиченні елементів об'єктивного контролю якості без втрати самоврядної незалежності, що є наріжним каменем правової держави.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI : станом на 10 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення: 15.10.2025).

2. ХАРТІЯ основних принципів європейської адвокатської професії від 25.11.2006. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU06301 (дата звернення: 14.10.2025).

3. Випадки, коли адвокат відмовляється від справи та їх причини? Пояснення від адвоката|monolith law office | Токіо, Японія. URL: https://monolith.law/uk/general-corporate/refused-request-by-lawyer (дата звернення: 15.10.2025).

4. Ганна Клименко, реформування процедури складання кваліфікаційного іспиту для отримання права на заняття адвокатською діяльністю, Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні

науки: Том 129 № 1 (2025): Випуск №1 (129) 2025. URL: https://legal.bulletin.knu.ua/article/view/3631/3307.

5. Law in Japan: A turning point / ed. by F. D. H. 1954-. Seattle : University of Washington Press, 2007. 667 p.

Замлинська Лада Володимирівна

студентка 2 курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: асистент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **А.Р. Марченко**

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДАХ: ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПРОТИДІЇ

Однією з найбільш актуальних проблем сучасної судової практики є зловживання процесуальними правами. Учасники судового процесу іноді використовують надані їм законом можливості не з метою захисту своїх прав, а для затягування розгляду справи, тиску на іншу сторону чи уникнення виконання рішення суду. Подібна поведінка суперечить принципам справедливості, рівності сторін та добросовісності, закріпленим у процесуальному законодавстві.

Під зловживанням процесуальними правами розуміють свідоме використання учасником процесу наданих законом інструментів для досягнення цілей, що не узгоджуються із завданнями судового розгляду. Відповідно до статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України , завданням судочинства є забезпечення справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду справ з метою ефективного захисту прав, свобод і законних інтересів осіб [2]. Якщо процесуальні права використовуються

всупереч цим завданням, вони перетворюються на засіб тиску, перешкод або маніпуляцій. У частині четвертій статті 45 КАС України прямо встановлено обов'язок сторін діяти добросовісно та заборону будь-яких форм зловживання процесуальними правами [2].

Я.О. Берназюк зазначає, що ознаками зловживання процесуальними правами є: а) суперечність завданню адміністративного судочинства; б) спрямованість (мета) на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи або виконання судового рішення, маніпуляцію автоматизованим розподілом справ між суддями, зміну підсудності справи, що спрямоване на шкоду правам третіх осіб; в) посягання на довіру до судової гілки влади та честь і гідність конкретного судді або суддів. Аналіз судової практики дозволяє стверджувати, що зловживання процесуальними правами найчастіше спрямоване на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи, а також виконання судового рішення[1].

На практиці суди найчастіше стикаються з такими формами зловживань: подання безпідставних заяв і клопотань, неодноразові відводи суддів, повторне звернення з тотожними позовами, умисне порушення строків або неявка до суду без поважних причин. Верховний Суд у постанові від 21 квітня 2020 року у справі № 826/12108/18 наголосив, що суд має оцінювати поведінку кожного учасника процесу з точки зору добросовісності та пропорційності, а у випадку виявлення зловживання — застосовувати заходи процесуального примусу [3]. Такий підхід сприяє дотриманню балансу між правом особи на судовий захист і необхідністю запобігати недобросовісним процесуальним діям.

Основними способами протидії зловживанням є механізми, прямо передбачені процесуальним законом. Так, згідно з частиною третьою статті 45 КАС України, суд має право залишити без розгляду заяви чи клопотання, подані з очевидним порушенням принципів добросовісності, або накласти на порушника штраф [2]. Стаття 145 КАС України встановлює перелік процесуальних санкцій, серед яких — штрафи за дії, що перешкоджають судовому розгляду або порушують встановлений порядок [2]. Також відповідно

до статті 139 КАС України, суд може покласти судові витрати на сторону, яка своїми діями затягнула розгляд справи або зловживала процесуальними правами [2]. Такі заходи мають не лише покарання, а й превентивну функцію, оскільки спонукають учасників діяти сумлінно.

Вирішальну роль у запобіганні зловживанням відіграє активна позиція суду. Суддя повинен не лише фіксувати факти недобросовісної поведінки, а й формувати послідовну судову практику, яка унеможливлює маніпуляції з боку сторін. Верховний Суд неодноразово підкреслював, що реалізація процесуальних прав не може виходити за межі завдань правосуддя, а їх використання всупереч принципу пропорційності є неприпустимим [3]. Водночас запобігання зловживанням потребує і належного рівня правової культури — адвокати, представники сторін і самі судді мають усвідомлювати, що процесуальні права — це інструмент для досягнення справедливості, а не спосіб здобуття переваги.

Досліджуючи практику Верховного Суду можна вказати, що зловживання процесуальними правами - це процесуальне правопорушення, яке характеризується умисними недобросовісними діями учасників господарського процесу (їх представників), що призводять до порушення процесуальних прав інших учасників процесу, з метою перешкоджання господарському судочинству, що є підставою для застосування судом процесуальних санкцій (позбавлення права на процесуальну дію або застосування судом інших негативних юридичних наслідків, передбачених законом). Зловживання процесуальними правами зводиться до того, що особа реалізує свої процесуальні права і вчиняє передбачені процесуальним законодавством процесуальні дії, але робить це на шкоду іншим особам з метою, яка не співпадає із завданням судового процесу [4].

Отже, проблема зловживання процесуальними правами залишається актуальною для всієї судової системи України. Чітке застосування положень статей 2, 45, 139 і 145 КАС України, разом із формуванням сталої судової практики, є запорукою підвищення ефективності судового захисту та зміцнення

принципу верховенства права. Комплексна протидія таким проявам сприятиме забезпеченню чесного, швидкого та неупередженого правосуддя, що є основою довіри громадян до судової влади.

Список використаних джерел:

2. Берназюк Я.О. Поняття зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві та його вплив на довіру до судо вої влади. Правосуддя та судоустрій: веб-сайт. URL: https://maup.com.ua/assets/files/expert/17/2.pdf

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–37. Ст. 446. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15

4. Постанова Касаційного адміністратвиного суду у складі Верховного Суду від 21 квітня 2020 р. у справі № 826/12108/18 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88150089

5. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного суду від 27 липня 2023 року. Справа № 910/12713/22 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112545735

Зерук Аліна Анатоліївна
студентка 3 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича **І.Ю. Татулич**

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ ТА БЕЗПОСЕРЕДНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Принципами цивільно-процесуального права є основоположні, керівні та загальнообов'язкові засади, які відображають головні ідеї та уявлення про суд, знаходять своє закріплення у нормативно правових актах та визначають як повинно здійснюватися правосуддя у порядку цивільного судочинства. Принципи безперервності та безпосередності є міжгалузевими принципами, які напряму забезпечують реалізацію завдання цивільного судочинства передбаченого ч 1 ст. 2 Цивільно-процесуального кодексу України- тобто справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. [1]

Безперервність передбачає те що суд розглядає справу без перерв і відкладень, за винятком тих випадків, які передбачені законом. Цей принцип спрямований на те щоб вся увага суду зосереджувалась на конкретній справі та її фактичних обставинах, що забезпечує цілісність сприйняття доказів і логічну послідовність у формуванні внутрішнього переконання суддів. Водночас ми не можемо нехтувати випадками коли розгляд справи вимагає тимчасових зупинок, як часто відбувається на практиці. Це зумовлюється двома чинниками:

фізичними потребами учасників процесу та необхідністю вчинити певні процесуальні дії. Хоча чинне законодавство не встановлює чіткого переліку підстав для оголошення перерви, воно визначає, що тривалість такої перерви має бути визначена з урахуванням обставин конкретної справи. Згідно з ч. 6 ст. 240 ЦПК України, якщо у судовому засіданні оголошено перерву, подальший розгляд справи після її завершення продовжується з тієї стадії, на якій її було перервано, що відповідає принципу безперервного розгляду справи [2, С.514, 3, С. 250].

Натомість безпосередність судового розгляду включає обов'язок суду безпосередньо дослідити всі докази у справі, вислухати пояснення сторін, показання свідків, висновки експертів та інші матеріали, які мають значення для вирішення справи. Також невід'ємним елементом цього принципу є імперативна норма, згідно з якою справа має розглядатися одним і тим самим складом суду, а у разі заміни одного з суддів під час судового розгляду справа розглядається спочатку. Заміна судді може бути зумовлена різними причинами, зокрема через його смерть, хворобу, чи заявлений відвід. Відповідно до ч. 8 ст. 33 Цивільно-процесуального кодексу, у разі, якщо справа слухається колегіально і є потреба в заміні судді, то за відсутності судді доповідача його заміна здійснюється за його ж ініціативою на підставі вмотивованого розпорядження керівника апарату суду через Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему з числа резервних суддів, а якщо це неможливо, то вона здійснюється автоматично цією ж системою , згідно з ч. 9 ст. 33 Цивільно-процесуального кодексу. Таким чином забезпечується формування нового складу суду в установленому порядку, що гарантує неупередженість та законність подальшого розгляду справи. Тож безпосередність судового розгляду забезпечує стабільність судового провадження та сприяє ухваленню законного та обґрунтованого рішення у справі [2, С.513-514].

З початком повномасштабного вторгнення на територію України реалізація багатьох принципів цивільно-процесуального права, зокрема безперервності та безпосередності, зазнала істотних ускладнень. Умови воєнного стану суттєво

вплинули на роботу судової системи: частина судів призупинила свою роботу, деякі були зруйновані або евакуйовані у більш безпечні регіони, що унеможливило безперервне слухання та безпосереднє дослідження доказів одним складом суду. У зв'язку з цим особливої актуальності набули процесуальні інститути, спрямовані на забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану, а також на адаптацію судової системи до реалій сьогодення.

У 2014 році, коли розпочалася збройна агресія Російської Федерації проти України, коли постало питання, як забезпечити безперервність правосуддя та доступ громадян до суду на тимчасово окупованих територіях, певні механізми, такі як передача справ, зміна підсудності та організація роботи суддів тих судів, діяльність яких була припинена або обмежена, вже були створені. Відповідно до ч. 5 ст. 33 ЦПК України, у разі ліквідації суду або припинення його роботи справи, що перебували у провадженні, невідкладно передаються до іншого суду, визначеного законом або рішенням про припинення роботи, а за відсутності такого суду - до найбільш територіально наближеного [3, 1].

Якщо є можливість вивезти справи із суду, вони передаються до іншого суду за розпорядженням Голови Верховного Суду, розподіляються між суддями, і новий склад розглядає справи з самого початку. У випадку, коли справи не можуть бути передані, відновлення провадження здійснюється відповідно до процесуальних норм: якщо в справі вже було ухвалено рішення, воно відновлюється; якщо рішення не ухвалювалося - сторона може подати новий позов, і розгляд починається спочатку [4].

Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» передбачає, що територіальна підсудність судових справ на тимчасово окупованих територіях визначається у порядку, передбаченому ст. 147 Закону «Про судоустрій і статус суддів» , відповідно до цієї норми у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя,

що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду. Справи, що не завершені ухваленням судового рішення, повинні бути передані іншим судам протягом двадцяти робочих днів або в інший розумний строк [5, 6].

Інститут участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції, закріплений у статті 212 ЦПК України, набув практичного значення під час пандемії COVID-19, коли потрібно було забезпечити безперервність судового процесу без фізичної присутності учасників. Наразі цей інститут не втратив своєї актуальності, оскільки повномасштабне вторгнення зумовило обставини, за яких значна кількість громадян вимушено виїхала за кордон, а багато осіб проходять військову службу, а також є учасники судового процесу, які з тих чи інших причин не можуть особисто з’явитися до судового засідання. У таких умовах проведення судових засідань у режимі відеоконференції є ефективним і безпечним інструментом, що забезпечує реалізацію принципів безпосередності та безперервності правосуддя. Крім того, варто зазначити, що проведення судових засідань у режимі відеоконференції має суттєві переваги і у випадках, коли судові засідання відбуваються на підконтрольних Україні територіях, проте існує загроза обстрілів або інших бойових дій. Іноді судові установи не мають обладнаних укриттів чи вони перебувають у неналежному стані, що створює додаткові ризики для учасників процесу. У таких ситуаціях можливість участі у засіданні дистанційно гарантує безперервну роботу суду і знижує ризики для життя учасників судового процесу.

Проведення судових засідань у режимі відеоконференції, передбачене статтею 212 ЦПК України, дає право учасникам справи брати участь у процесі дистанційно - поза межами суду або в іншому суді за наявності технічної можливості. Для цього подається заява не пізніше ніж за п’ять днів до засідання, яку суд розглядає без виклику сторін та постановляє відповідну ухвалу. Ідентифікація учасників здійснюється через електронні засоби, передбачені законодавством, а ризики технічних збоїв несе ініціатор відеоконференції. Засідання фіксується засобами відео- та звукозапису, що долучаються до матеріалів справи [1].

Окремим засобом забезпечення принципу безпосередності судового розгляду є судове доручення. У випадках, коли певні докази необхідно зібрати за межами територіальної юрисдикції суду, що розглядає справу, або коли свідок об'єктивно не може з'явитися до суду, суд має право звернутися до іншого суду з дорученням про вчинення відповідних процесуальних дій. Відповідно до статей 87–88 Цивільного процесуального кодексу України, суд, який розглядає справу, може постановити ухвалу про судове доручення, у якій коротко викладається суть справи, зазначаються учасники процесу, докази, що підлягають збиранню, та питання, які мають бути з'ясовані. Суд, якому адресовано доручення, виконує його невідкладно відповідно до процесуальних правил, складає протокол про вчинення дій і надсилає зібрані матеріали до суду, який розглядає справу [1].

Принципи цивільно-процесуального права виконують роль керівних засад, що визначають порядок здійснення правосуддя та забезпечують справедливий, своєчасний і неупереджений розгляд цивільних справ. Серед них принципи безперервності та безпосередності є ключовими для формування цілісного та обґрунтованого судового рішення. Війна створила суттєві виклики для судової системи, адже в умовах постійної небезпеки, зокрема під час повітряних тривог, обстрілів чи інших загроз, повне дотримання принципів безперервності та безпосередності стає неможливим, оскільки на перше місце закономірно виходить питання збереження життя і безпеки людей. Втім, навіть за таких складних умов судова система України продовжує функціонувати, сьогодні забезпечення принципів безперервності та безпосередності здійснюється через дієві процесуальні інститути, що дозволяють підтримувати роботу судів навіть у складних умовах, тож ми вважаємо, що саме завдяки цим механізмам забезпечується стабільність правосуддя та реальна дія принципів цивільного процесу.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 14.10.2025).

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Вид. 4-те, перероб. та доп. / За заг. ред.д. ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2024.928 с.

3. Ізарова, І. О. Принцип безперервності судового розгляду в цивільному судочинстві та його зміст. Харківського національного університету імені ВН Каразіна, 2012, С. 249-252.

3. Судочинство під час війни: судді ВС розповіли про виклики та особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. ВЕРХОВНИЙ СУД. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1576075/ (дата звернення: 23.10.2025).

4. Зміна підсудності, передача справ та відрядження суддів – підсумки наради голови ВС з керівниками апеляційних судів. ВЕРХОВНИЙ СУД. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1264923/ (дата звернення: 23.10.2025).

5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII : станом на 19 трав. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text (дата звернення: 23.10.2025).

6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : станом на 4 черв. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 23.10.2025).

Золотаренко Софія Ігорівна
студентка 3 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **І.Ю. Татулич**

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Одним із актуальних питань цивільного процесуального права України є визначення правового статусу експерта з питань права та його функціональної ролі в судовому розгляді справ. Експертиза з питань права дозволяє судам отримувати кваліфіковану допомогу при вирішенні спорів, які мають складну правову природу, особливо у разі застосування іноземного права або під час розгляду питань, що вимагають спеціальних знань у певних галузях права. Актуальність теми обумовлена необхідністю уточнення правового статусу експерта з питань права, відсутністю деталізації вимог до нього та з'ясування значення його висновку при ухваленні судом рішення.

Згідно з статтею 73 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), експертом може бути фізична особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права [1]. Таким чином, можна визначити, що експерт з питань права – це особа, яка має вищу юридичну освіту, суттєвий практичний досвід у відповідній галузі права та навички для висвітлення правових питань, що виникають у судовому процесі. Ключовою особливістю такого експерта є його спеціалізація в конкретній галузі права, що дозволяє йому давати висновки з підвищеною кваліфікацією. Він здійснює допоміжну

функцію, не приймаючи рішень, але забезпечуючи суд необхідною інформацією для ухвалення обґрунтованого, законного рішення. Водночас експерт з питань права несе відповідальність за дачу неправдивого висновку, що передбачено Кримінальним кодексом України.

Виходячи зі змісту статті у ЦПК України, можна дійти висновку, що закон ставить дві основні вимоги до особи, яка могла б набути процесуального статусу експерта з питань права, а саме: мати науковий ступінь (доктора наук чи кандидата наук), який підтверджується відповідним дипломом, і бути визнаним фахівцем у галузі права. Професор М. Шумило вважає, що не достатньо сьогодні мати науковий ступінь з юридичних наук, для того, щоб автоматично претендувати на статус експерта в галузі права. Він зазначає, що йдеться все ж таки не просто про особу, в якої є науковий ступінь (прокурор, адвокат, нотаріус, державний службовець, суддя та ін.), а саме про науковця, який здійснює наукову чи науково-педагогічну діяльність. Крім того, такий науковець повинен бути експертом саме з тієї галузі права або інституту права, який є предметом його дослідження. Іншою важливою ознакою такого експерта є те, що у науковому світі експертом-науковцем може виступати тільки практикуючий, активний науковець, який щоденно своєю працею привносить у світ нові знання [2].

Також наявна термінологічна розбіжність у ЦПК України, а саме використання термінів «експерт з питань права» у статті 73 та «експерт у галузі права» у статті 115, що є недосконалістю юридичної техніки [1]. Хоча ця відмінність фактично не має значення для застосування норм закону і не впливає на правовий статус чи повноваження експерта з питань права.

Згідно з статтею 73 ЦПК України, ухвала суду є процесуальним документом, за яким експерт з питань права залучається як учасник судового процесу, а пізніше його висновок долучається до матеріалів справи. Науковиця В. Круковес у своїх дослідженнях зазначає, що на практиці може виникнути ситуація, коли сторони разом із позовною заявою додають і висновок експерта з питань права. Це зумовлює виникнення питання, чи рівноцінна правова

природа висновку експерта з питань права, отриманого під час судового розгляду та висновку, отриманого до подачі позову до суду. Вважається, що відповідь повинна бути негативною, оскільки долучення висновку експерта з питань права до справи відбувається лише на підставі ухвали суду [3].

Інститут експерта з питань права давно використовується у міжнародному праві. Науковиця Н. Зозуля яскравим прикладом вважає інститут «amicus curiae» або «друг суду» – особа (або організація), яка не є стороною у справі, але має виняткові юридичні знання і бере участь у процесі для сприяння справедливому рішенню. Ці «друзі суду» надають суду письмові висновки (amicus curiae brief), де викладають свій погляд на справу. Ця форма правової експертизи особливо поширена у США та Великій Британії. Схожим інститутом є генеральні адвокати в структурі Суду Європейського Союзу, які допомагають суддям, складаючи необов'язкові письмові висновки з рекомендаціями щодо розгляду конкретних справ [4].

Висновок експерта з питань права включено до Глави 5 ЦПК України «Докази та доказування». Проте відповідно до змісту статті 115 ЦПК України висновок експерта з питань права не включений до переліку доказів, а має лише допоміжний, так званий консультативний характер. Водночас суд може посилатися в рішенні на висновок експерта у галузі права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань.

Експерт з питань права посідає важливе місце в цивільному судочинстві України як учасник судового процесу, що надає кваліфіковану допомогу суду при вирішенні складних правових питань. Інститут експерта з питань права є важливим механізмом забезпечення законного та обґрунтованого судового рішення у справах зі складною правовою природою та при застосуванні норм іноземного права. На нашу думку, законодавством України встановлені вимоги до експерта у галузі права, однак вони потребують подальшої деталізації та уточнення, особливо щодо розуміння критеріїв передбачених статтею 73 ЦПК України.

Незважаючи на консультативний характер висновку експерта з питань права це не зменшує його значення, оскільки суд посилається на практиці на його висновки як джерело інформації при ухваленні рішень. Міжнародна судова практика демонструє ефективність подібних інститутів експертизи, що свідчить про можливість подальшого розвитку цього інституту в українській судовій системі. Отже, необхідними є вдосконалення законодавчого регулювання, уточнення процедури залучення експертів та посилення гарантій якості їхніх висновків для забезпечення справедливого та законного вирішення судових спорів.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України в редакції від 17.07.2025 р. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6569 (дата звернення: 12.10.2025).

2. Шумило М. Експерт з питань права: новела процесуальних кодексів, що потребує обґрунтування судовою практикою. *Судово-юридична газета.* 2019. 23 січ. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/632677/

3. Круковес В. Правовий статус експерта з питань права в цивільному судочинстві України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 2. С. 122–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2019_2_23

4. Зозуля. Н. Експерт з питань права: проблема процесуального статусу. *Українське право від 14.12.2017.* URL: http://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/ekspert-z-pitan-prava-problema-protsesualnogo-statusu/

Йолохов Василь Анатолійович
студент 4-БЮ групи Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»
(м. Бар, Україна)
Науковий керівник: ***Юзько Тетяна Миколаївна***,
доктор філософії, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»

ПРОБЛЕМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

В Україні правосуддя здійснюється у відповідності до певних принципів. Дефініція «принцип» у перекладі з латинської мови характеризується як «початок», «першооснова». Тобто від початку перших згадок до сьогодення принципи є основою правової системи та розповсюджуються на всі явища, які відносяться до відповідної системи.

Згідно з частиною 3 статті 2 ЦПК України основними засадами (принципами) цивільного судочинства є: верховенство права; повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальність сторін; диспозитивність; пропорційність; обов’язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом; розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення [1].

Вищезазначені основні принципи цивільного судочинства спрямовані на виконання завдання цивільного судочинства, яке у відповідності до частини 1

статті 2 ЦПК України полягає у справедливому, неупередженому та своєчасному розгляді і вирішенні цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Крім того, згідно з частиною 3 статті 2 ЦПК України суд та учасники судового процесу зобов'язані керуватися завданням цивільного судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі [1].

Однак, в умовах правового режиму воєнного стану, наявна проблематика із реалізацією принципів цивільного судочинства у зв'язку з чим вважаємо за доцільне охарактеризувати один із основних принципів цивільного судочинства, а саме – розумність строків розгляду справи судом.

Актуальність принципу розумності строків розгляду справи судом полягає у тому, що даний принцип створений для забезпечення своєчасного та ефективного здійснення правосуддя, адже якщо розгляд справи судом триває протягом значного періоду то це може призвести до порушення прав учасників процесу, в тому чисті понесення сторонами додаткових витрат, пов'язаних з правничою допомогою адвоката.

Відповідно до частини 1 статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [2]. Так, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод є частиною національного законодавства України та згідно з пунктом 1 статті 6 передбачає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом [3].

Право на розумні строки розгляду справи дублюється і у постанові пленуму Вищого спеціалізованого суду України (далі – ВСС України) з розгляду цивільних та кримінальних справ від 17.10.2014 за №11 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» [4]. У даній постанові пленуму ВСС України визначається, що вважається розумним

строком у контексті судового розгляду справи: «Розумним, зокрема, вважається строк, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень та розгляду і вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невиправданих зволікань) судового захисту» [4]. Однак, невизначеність поняття «розумний строк» судового розгляду посприяла тому, що 25.01.2006 Верховним Судом України був ухвалений лист №1 – 5/45 «Щодо перевищення розумних строків розгляду справ», зі змісту якого вбачається визначення лише дій, які окреслюють початок та закінчення проміжку часу, що підлягає оцінці на предмет його розумності з врахуванням критеріїв, вироблених в практиці Європейського суду з прав людини [5].

В свою чергу, з аналізу практики ЄСПЛ щодо тлумачення поняття «розумний строк» вбачається, що строк, який можна визначити розумним, не може бути однаковим для всіх справ. Тобто, недоцільним є встановлення одного строку у конкретному цифровому виразі для усіх випадків, адже у кожній конкретній справі постає питання оцінки розумності строку, яке залежить від певних критеріїв, які вироблені практикою ЄСПЛ. Станом на сьогодні, серед найактуальніших критеріїв, виділяють наступні: поведінка заявника або поведінка органів державної влади/органів місцевого самоврядування або ж фізичної особи, яка виступає відповідачем у справі, а також складність справи.

Крім того, чинний ЦПК України закріплює випадки, які можуть бути розцінені судом, як «зловживання процесуальними правами», серед яких: штучне (свідоме) затягування справи шляхом подання безпідставних позовів або відкликання та повторне переподання позовів, подання кількох позовів з аналогічним предметом спору до того ж відповідача але з використанням різної підсудності (за місцем проживання позивача та за місцем проживання відповідача), оскарження рішення, яке не підлягає оскарженню в касаційному порядку тощо.

Також, в умовах сьогодення, в Україні непоодинокими випадками є ситуації коли сторони цивільного процесу вважаються належним чином

проінформовані про дату, час і місце судового засідання (за зареєстрованим місцем проживання), однак не з'являються на відповідні засідання, оскільки фактично не проживають за зареєстрованою адресою, що призводить до затягування розгляду справи. Крім того, розповсюдженим явищем, яке призводить до затягування судового розгляду справи є ненадання витребуваних судом документів від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що вбачається із загальнодоступних відомостей, які наявні у Єдиному державному реєстрі судових рішень за період 2023 – 2024 роки.

Також дослідження судової практики, у період дії правового режиму воєнного стану, показало, що причинами порушення строків розгляду справи, серед іншого, є: порушення строків призначення справи до розгляду чи відкриття провадження у справі, безпідставні перенесення судових засідань або оголошення перерви, затримки з вини канцелярії суду або через значну навантаженість на суддю, зумовлену дефіцитом кадрового забезпечення тощо.

Враховуючи вищезазначені норми чинного законодавства, а також умови сьогодення – правовий режим воєнного стану, вважаємо, що принцип розумності строків розгляду справи судом потребує більшої конкретизації, яка буде закріплена на законодавчому рівні шляхом зазначення початку і можливого завершення перебігу розумного строку розгляду справи в суді, а також необхідності нагального врегулювання питання щодо кадрового забезпечення судів, які в період сьогодення акцентують увагу на посиленні на них навантаження у зв'язку зі зменшенням кількості працівників.

Таким чином, дотримання принципу розумності строків розгляду справи судом, які будуть більш конкретизовані та сприяння кадровому добору працівників суду, з урахуванням умов сьогодення, допоможе забезпечити баланс між результативністю судового розгляду та оперативністю розгляду справи судом.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. №1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15.

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show.

3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : рішення пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 17.10.2014 р. №11. URL: https://zakon.rada.gov.ua.

5. Щодо перевищення розумних строків розгляду справ : Лист Верховного Суду України від 25.01.2006 р. №1- 5/45. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/ laws/show/v5_45700 – 06.

Іволга Сергій Григорович

студент юридичного факультету

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

(м.Чернівці, Україна)

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри процнсуального права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **Паскар А.Л.**

АЛЬТЕРНАТИВНЕ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ: РОЗВИТОК МЕДІАЦІЇ, АРБІТРАЖУ ТА ІНШИХ ІНСТРУМЕНТІВ РОЗВАНТАЖЕННЯ СУДІВ

Альтернативне вирішення спорів (АВС) — це узагальнюючий термін для процедур вирішення конфліктів у позасудовому порядку, які ґрунтуються на принципах добровільності, нейтральності, конфіденційності, диспозитивності та рівноправності сторін. Цей інститут набуває все більшої актуальності в правовій системі України. Глобалізація суспільних відносин супроводжується зростанням кількості юридичних конфліктів, що, у свою чергу, призводить до

перевантаження державної судової системи, збільшення строків розгляду справ і зростання витрат сторін [1]. У цих умовах АВС стають ефективним механізмом, спрямованим не лише на розвантаження судів, але й на формування нової культури правового діалогу в суспільстві. Основними їх видами в Україні є медіація, арбітраж (третейський суд) та переговори. Їх розвиток та інтеграція в правове поле є важливим кроком на шляху гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами.

З практичного боку, ключовою особливістю АВС (альтернативні способи вирішення спорів) є націленість сторін на досягнення добровільного врегулювання конфлікту та їх розуміння переваг такого підходу. За відомостями Агентства США з міжнародного розвитку та Офісу з управління та пом’якшення конфліктів, процесам АВС притаманні такі основні риси: неформальність (АВС менш офіційні, ніж судові розгляди); справедливість (конфлікти обговорюються та вирішуються самими учасниками спору за сприяння нейтральної третьої сторони, а не базуються на строгому застосуванні правових норм); участь та комунікація (успішність АВС залежить від залученості та ефективної взаємодії сторін, що відкриває широкі можливості для примирення та формування гнучких домовленостей) [2].

До переваг АВС також зараховують той факт, що спори вирішуються на основі добровільного волевиявлення сторін, з максимальним урахуванням їхніх інтересів. Більшість АВС процедур характеризуються мінімальним законодавчим регулюванням та короткими термінами вирішення конфлікту. Крім того, порівняно з юрисдикційним захистом, застосування АВС дозволяє значно скоротити проміжок часу між виникненням конфлікту та початком примирної процедури, що забезпечує максимально оперативне розв'язання спору. Залучення до процесу прийняття рішення безпосередніх учасників суперечливих правовідносин, які володіють повною інформацією про причини та обставини конфлікту, дає змогу виробити найбільш сприятливі рішення. Також позасудовий формат надає необмежену можливість залучити представників сторін конфлікту до АВС процедур, а самі процедури вирішення

суперечок максимально спрощені та не вимагають значних фінансових, організаційних чи інших витрат порівняно з судовим процесом. І, нарешті, однією з найбільш вагомих переваг АВС є конфіденційність, яку досить складно гарантувати під час судового розгляду [3, 244].

Медіація виступає одним із найбільш впливових механізмів вирішення спорів в альтернативний спосіб (АВС) на теренах України. Її можна охарактеризувати як позасудовий, добровільний, конфіденційний та чітко структурований процес, під час якого учасники суперечки, за сприяння нейтрального посередника (медіатора), докладають зусиль для попередження конфлікту, що назріває, або розв'язання вже існуючого протистояння шляхом конструктивних переговорів [4]. Нормативно-правова база для впровадження медіації в Україні сформована Законом України «Про медіацію», який почав діяти із грудня 2021 року.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про медіацію» дія цього Закону поширюється на суспільні відносини, пов’язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [4]. Ця стаття чітко окреслює сферу застосування медіації, поширюючи її не лише на приватно-правові (цивільні, трудові, сімейні, господарські), але й на адміністративні спори та окремі кримінальні провадження. Процедура може бути застосована до звернення до суду, під час судового розгляду або на стадії виконання рішення.

Процедура медіації має структурований характер і включає три стадії: підготовку, власне медіацію та припинення медіації (шляхом укладення угоди або через відмову однієї зі сторін). Ключовою перевагою медіації є її орієнтованість на інтереси сторін, а не лише на їх правові позиції. На відміну від суду, де рішення часто залишає одну або обидві сторони незадоволеними, успішна медіація спрямована на досягнення взаємовигідного результату, де

«немає переможених та переможців». Це дозволяє зберегти ділові або особисті стосунки, що особливо важливо в сімейних, трудових та комерційних спорах.

Арбітраж є передовим інструментом для вирішення спорів у світі та набуває дедалі більшої популярності в Україні. На відміну від медіації, цей спосіб є квазісудовим: арбітр, аналогічно до судді, ухвалює обов’язкове для сторін рішення на основі дослідження доказів та правових норм.

Арбітраж (третейський розгляд) – це квазісудовий, альтернативний шлях розгляду та розв'язання суперечок. Його суть полягає у тому, що спір вирішує особа (або особи), яку сторони самостійно обрали та уповноважили. Цей орган ухвалює обов'язкове для сторін рішення, ґрунтуючись на всебічному та повному вивченні всіх обставин справи, з дотриманням змагальної процедури. Міжнародний комерційний арбітраж є одним із різновидів третейського суду.

Правова база для діяльності третейських судів встановлена Законом України «Про третейські суди» (від 11.05.2004 № 1701-IV). Згідно з цим нормативно-правовим актом, третейський суд визнається як незалежний не державний орган, що у порядку, встановленому Законом, займається розв'язанням суперечок, які виникають у господарських та цивільних правовідносинах (п. 1 ч. 1 ст. 2) [5]. Також діє Закон України «Про Міжнародний комерційний арбітраж» (від 24.02.94 № 4002-XII). Цей закон визнає переваги арбітражу (третейського суду) як загальноприйнятого механізму розв’язання суперечок у міжнародній торгівлі та акцентує на необхідності системного нормативно-правового регулювання міжнародного комерційного арбітражу (преамбула згаданого Закону).

Ключові відмінності розгляду справи у міжнародному комерційному арбітражі порівняно з національними судами полягають у наступному: розгляд справи має приватний характер, сторони можуть самостійно обирати арбітрів (третейських суддів), а також відсутня пряма прив'язка до національного процесуального законодавства [1].

Україна є стороною ключових міжнародних конвенцій у сфері арбітражу, таких як Нью-Йоркська конвенція 1958 року [6], відома як Конвенція про

визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, є ключовим міжнародним договором, прийнятим під егідою ООН, що встановлює єдині стандарти для визнання арбітражних угод та виконання іноземних арбітражних рішень у комерційних спорах, з метою сприяння міжнародній торгівлі та уникнення дискримінації іноземних рішень порівняно з національними. Вона застосовується до рішень, винесених за межами держави, де вимагається їх визнання, і містить обмежений перелік підстав для відмови в виконанні, таких як недійсність угоди чи порушення громадського порядку.

“Переговорну процедуру (negotiation) можна розглядати як найпростішу форму вирішення спорів, що виникають між сторонами. Простотою даного механізму є відсутність третьої сторони у вирішення спірних правовідносин (на відміну від медіації, де залучається медіатор або арбітражу, де роль третьої сторони виконує арбітр)” [7].

У висновку, розвиток АВС, включаючи медіацію, арбітраж та інші інструменти, є невід’ємною частиною реформування судочинства, спрямованого на розвантаження судів та підвищення ефективності правової системи. Глобальний досвід показує, що успішне впровадження АВС вимагає законодавчої підтримки, освіти та інтеграції з традиційним судочинством. В Україні цей процес набирає обертів, але потребує подальших зусиль для подолання бар’єрів. У майбутньому, з розвитком технологій, АВС можуть стати ще доступнішими, сприяючи побудові справедливого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Альтернативні способи вирішення спорів / НААУ. URL: https://unba.org.ua/publications/8920-al-ternativni-sposobi-virishennya-sporiv.html

2. Types of Alternative Dispute Resolution / Online Master of Legal Studies Programs. URL: https://onlinemasteroflegalstudies.com/career-guides/dispute-resolution/types-alternativedispute-resolution-adr/

3. Федряк Ю.О. Альтернативні способи вирішення спорів: теоретичні та практичні аспекти / Ю.О. Федряк. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/39-1.pdf. С. 242-247

4. Про медіацію: Закон України від 21.09.2010 № 1875-VI / Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20/conv#n160

5. Про третейські суди: Закон України від 14.06.2012 № 1701-VII / Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text

6. Text of UN Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 10 June 1958) / ICAC. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Text-of-UN-Convention_New-York-1958-4.pdf

7. Окремі аспекти використання online dispute resolution в системі альтернативних способів вирішення спорів. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/44.pdf. С. 184-187

Карпенко Вікторія Олександрівна
студентка 3 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: к.ю.н., доц., ас.
кафедри процесуального права **Н.М. Савчин**

ПРИНЦИП БЕЗПОСЕРЕДНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗІВ І ДИСТАНЦІЙНІ СУДОВІ ЗАСІДАННЯ

Принцип безпосереднього дослідження доказів у цивільному процесі відіграє ключову роль у забезпеченні справедливого й об’єктивного розгляду справи. Його суть полягає у тому, що суд має можливість ретельно й неупереджено оцінити всі наявні докази самостійно в межах судового засідання. У цивільному процесуальному законодавстві цей принцип закріплений у положеннях ст. ст. 213, 229 Цивільного процесуального кодексу України (далі –

ЦПК України), які вимагають від суду під час розгляду справи особисто дослідити письмові, електронні докази, висновки експертів, пояснення учасників процесу, показання свідків, а також оглянути речові докази. Докази, що не були предметом дослідження в судовому засіданні, не можуть бути основою для ухвалення судового рішення [5].

Разом із цим, розвиток інформаційних технологій і необхідність забезпечення доступності правосуддя за складних умов, таких як воєнний стан чи значна віддаленість сторін, сприяли впровадженню дистанційного формату судових засідань у режимі відеоконференцій. Це нововведення викликало обговорення серед правників і науковців щодо того, як поєднати класичний принцип безпосередності з технологічним форматом проведення засідань, щоб не знизити рівень процесуальних гарантій і беззаперечно зберегти якість дослідження доказів, залишаючи недоторканими конституційні права учасників. У зв'язку з цим до української судової практики все активніше залучаються дискусії про умови та обмеження запровадження дистанційних форм провадження, спрямовані на дотримання принципів безпосередності [1].

Ця проблема має кілька рівнів. На формально-правовому рівні вона стосується того, чи дозволяють чинні норми законодавства дистанційне проведення процесуальних дій і якими мають бути умови для ухвалення відповідного рішення. Певна регламентація вже існує, оскільки у процесуальних нормах та судовій практиці передбачені рамки використання відеозв'язку для участі сторін у засіданні. Але є потреба в деталізації стандартів доступу до матеріалів справи, регулювання можливості крос-екзаменації, технічної легітимізації доказів, а також визначення механізмів реагування на технічні проблеми або обмежений доступ учасників до необхідних технологій. Верховний Суд вже роз'яснював окремі випадки, коли принцип безпосередності забезпечений навіть за участі сторін у дистанційному форматі, проте акцентував увагу на необхідності впровадження чіткішої нормативної бази й методичних рекомендацій [1].

По-друге, доказовий аспект передбачає особливу увагу до діяльності суду в оцінці достовірності матеріалів. Безпосереднє спостереження за поведінкою учасників, їхньою манерою відповіді чи речовими доказами є надважливою складовою цього принципу. Використання відеозв'язку ускладнює доступ до таких сигналів, так як проблеми з якістю трансляції, відсутність можливості повноцінно оцінити фізичні предмети чи оперативно перевірити взаємозв'язок доказів можуть вплинути на їхню повноцінну оцінку [2]. Тому постає завдання створити процесуальні механізми, які компенсували б ці ризики, наприклад, такі як: встановлення стандартів технічної якості зв'язку, регулювання процедури демонстрації речових доказів у кадрі та порядок передачі оригіналів документів. Деякі з цих практик вже активно обговорюються в наукових публікаціях і рекомендаціях професійної спільноти.

По-третє, справедливе поєднання принципу безпосередності з дистанційними засіданнями потребує застосування кримінально-процесуального досвіду, який може бути корисним і для цивільного процесу. У кримінальному провадженні питання участі у відеоконференції та проведення процесуальних дій дистанційно врегульовано нормативно, зокрема в умовах воєнного стану чи надзвичайних обставин [3]. Ці норми демонструють, що дистанційне провадження є можливим за дотримання низки гарантій: добровільної згоди, доступу до матеріалів справи, присутності представника, технічної надійності та обґрунтування доцільності такого формату судом. Ці підходи адаптовані до цивільного процесу з урахуванням особливостей доказування та стандартів оцінки доказів. Зокрема, у ст. 212 ЦПК України вказано, що учасники цивільного процесу та їхні представники можуть брати участь у судовому засіданні через відеоконференцію поза приміщенням суду або в іншому суді за умови наявності технічної можливості, подавши заяву за 5 днів до засідання [5].

Практичні рекомендації для забезпечення сумісності принципу безпосередності з дистанційним форматом можливо групувати за кількома напрямами. Перший – процесуальні гарантії, до прикладу, попереднє

інформування сторін про технічні особливості засідання, можливість заявити заперечення проти дистанційної форми із зазначенням мотивів, обґрунтування судового рішення про дистанційне провадження, чітка процедура підтвердження особи та доставки матеріалів справи дистанційно. Другий – технічні стандарти, зокрема, мінімальні вимоги до якості аудіо/відео трансляції, правила демонстрації речових доказів (наприклад, багаторакурсна зйомка, доступ до оригіналів чи передача їх на експертизу), а також контроль за відтворенням електронних доказів. Третій – процесуальна практика, тобто тестові підключення перед засіданнями, можливість перенесення засідання у разі технічних проблем, деталізоване протоколювання дій із зазначенням часу та технічних параметрів трансляції. Усі ці елементи впливають на те, чи збережеться зміст принципу безпосередності при дистанційному дослідженні доказів [1]. Юридична відповідальність за недотримання зазначених стандартів також повинна бути чітко врегульована. Рішення суду, ухвалене з порушенням принципу безпосередності (наприклад, якщо ключові докази не були належно досліджені), може бути оскаржене, адже у цивільному процесі це стане підставою для апеляції чи касаційного перегляду, у кримінальному – для визнання доказів неприйнятними. Судова практика показує важливість документування причин застосування дистанційного формату та можливість оскарження такого рішення, якщо права сторін були порушені [4].

На основі цього можна запропонувати низку практичних рекомендацій для законодавця і судової адміністрації, а також учасників процесу, наприклад :

1) внести відповідні уточнення до ЦПК України чи прийняти підзаконні акти, які регулюють процесуальні стандарти дистанційного дослідження доказів;

2) розробити методичні рекомендації для правильного оформлення доказів (включаючи речові й електронні);

3) забезпечити процедуру тестування технічного обладнання перед початком судового засідання та протоколювання збоїв у його роботі;

4) надати доступ до необхідних технологій учасникам із особливими потребами;

5) передбачити можливість переходу до очної форми засідання у випадку непереборних перешкод;

6) організувати навчання щодо особливостей дистанційної роботи для суддів і правозахисників.

Частина таких рекомендацій вже підтримується практикою та науковими дослідженнями в юриспруденції.

Таким чином, принцип безпосередності дослідження доказів залишається ключовим елементом у забезпеченні справедливого судочинства. Впровадження дистанційних судових засідань не повинно підривати цей принцип, проте їх використання вимагає ретельного узгодження процесуальних гарантій, технічних стандартів та судової практики. Це має гарантувати реальну можливість досліджувати докази, а не лише формальний її аспект. Законодавчі зміни, розробка методичних рекомендацій і практика застосування дистанційних технологій повинні бути спрямовані на те, щоб дистанційність не стала приводом для зниження рівня перевірки доказів або обмеження процесуальних прав учасників. Для ефективного вирішення цього питання необхідний міждисциплінарний підхід, що об’єднує процесуальне право, інформаційні технології та судову практику.

Список використаних джерел:

1. Верховний Суд України. Дистанційні слухання в цивільному, господарському та адміністративному провадженні: аналітика та рекомендації. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1704347 (дата звернення: 23.09.2025)

2. Верховний Суд України. Проблеми дослідження документів під час судового розгляду: практика застосування статті // Юридичні публікації (2025). URL: https://femida.ua/news/problemy-doslidzhennya-dokumentiv-pid-chas-sudovogo-rozglyadu-praktyka-zastosuvannya-statti-358-kpk-ukrayiny/ (дата звернення: 05.10.2025)

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 25.09.2025).

4. Роз'яснення/практика щодо безпосередності дослідження доказів Верховного Суду України. URL: https://sud.ua/ (дата звернення: 19.09.2025)

5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV // Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page (дата звернення: 03.10.2025).

Клічук Яна

студентка 3 курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Науковий керівник – к.ю.н., доц. Кондрат'єва Л.А

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: ПОРІВНЯННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

Цивільне процесуальне законодавство України покликане гарантувати кожній особі ефективний судовий захист її прав, свобод і законних інтересів. Його головна мета - створити справедливу, прозору та доступну судову систему, яка відповідає європейським стандартам правосуддя. Основні принципи цивільного процесуального права, закріплені в статті 2 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК), включають змагальність сторін, диспозитивність, гласність, рівність усіх учасників процесу перед законом і судом, верховенство права, пропорційність та дотримання розумних строків розгляду справ [1]. Ці принципи спрямовані на гармонізацію української судової системи з положеннями статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що гарантує кожному право на справедливий судовий розгляд.

Разом із тим, практика показує, що українська судова система все ще стикається з численними викликами. Найпоширенішими проблемами є надмірне навантаження на суди, затягування розгляду справ, формальний підхід до доказів, нестача суддів, бюрократичні процедури та нерівномірний розвиток електронного судочинства. Внаслідок цього громадяни нерідко звертаються до Європейського суду з прав людини, вбачаючи у діях українських судів порушення права на справедливий суд. Так, у справах «Смирнов проти України» та «Свіридов проти України» ЄСПЛ визнав, що тривалість судових проваджень перевищувала розумні строки, встановлені Конвенцією, що свідчить про системну проблему неефективного управління часом розгляду справ [2].

У Німеччині цивільне судочинство регулюється Zivilprozessordnung (ZPO) - Цивільним процесуальним кодексом, який набув чинності ще у 1879 році та неодноразово реформувався. Сучасна редакція закону відображає високий рівень формалізації процесу, його послідовність і прозорість [3]. На відміну від України, де процес побудовано за принципом змагальності сторін, німецьке судочинство має більш активну роль суду. Суддя не є лише арбітром, який оцінює подані сторонами докази, а виступає як модератор і координатор процесу: він може ініціювати дослідження нових доказів, ставити уточнюючі запитання сторонам, а також організовувати Güteverhandlung - досудове засідання для спроби мирного врегулювання конфлікту.

Важливою особливістю німецького цивільного процесу є принцип Beschleunigungsgrundsatz - прискорення розгляду справ. Він зобов’язує суддів забезпечити розгляд кожної справи у максимально короткі терміни без шкоди для якості рішень. Німеччина впровадила ефективні механізми контролю за дотриманням строків, включно з можливістю подання скарги на затягування процесу та навіть компенсації за надмірну тривалість розгляду [4].

Крім того, німецьке правосуддя активно цифровізується. Система eJustice дозволяє учасникам процесу подавати документи, позови, апеляції, клопотання й інші матеріали в електронному вигляді

(nortonrosefulbright.com). Усі суди мають електронні кабінети, що скорочує час і витрати на паперові процедури. Для порівняння, в Україні система «Електронний суд» досі перебуває на етапі розвитку - її функціонал нерідко обмежений, а технічні збої створюють труднощі як для адвокатів, так і для самих судів.

Попри очевидні відмінності, обидві системи поділяють спільні принципи, такі як незалежність суддів, публічність процесу, рівність сторін і право на апеляційне оскарження. У Німеччині незалежність суддів забезпечена жорсткою процедурою їхнього призначення та професійним самоврядуванням. В Україні ж, хоча Конституція також гарантує незалежність судової влади, на практиці судді можуть зазнавати тиску - адміністративного, політичного або соціального, що часто стає предметом публічної дискусії.

Ще однією ключовою відмінністю є підхід до доказування. В Україні процес побудований за змагальною моделлю - сторони самі збирають і подають докази, а суд оцінює їх належність, допустимість і достовірність. У Німеччині суд має більше інструментів для впливу на процес доказування: він може зобов’язати сторони надати документи, допитати свідків за власною ініціативою, вимагати експертизу тощо. Це дозволяє уникнути затягування процесу та забезпечити всебічне дослідження обставин справи.

Права учасників процесу також мають різний рівень захисту. У німецькій системі сторони зобов’язані діяти сумлінно, а зловживання процесуальними правами суворо карається - аж до процесуальних санкцій. В Україні ж, попри існування відповідних норм ЦПК, ці положення реалізуються рідко. Також у Німеччині розроблено ефективні механізми судового примирення - у більш ніж 30% випадків цивільні спори вирішуються без судового рішення, шляхом медіації або мирової угоди.

В аспекті права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 ЄКПЛ, Німеччина демонструє більш повне дотримання усіх його складових - від доступу до суду до виконання рішень. Україна поступово рухається в цьому напрямку, впроваджуючи цифрові рішення, підвищуючи прозорість судових

засідань і розширюючи можливості участі сторін онлайн. Проте, як свідчать численні рішення ЄСПЛ, головними проблемами залишаються надмірна тривалість розгляду справ і складність виконання судових рішень [5].

Показовим є рішення у справі «Кудла проти Польщі», де ЄСПЛ визначив, що «розумний строк» має оцінюватися з урахуванням складності справи, поведінки заявника і влади, а також значення справи для сторони. Цей підхід сьогодні використовується як орієнтир і для українських судів. Однак, навіть із урахуванням цієї практики, національна система все ще потребує оптимізації - через кадрові зміни, діджиталізацію, реформу судів першої інстанції та чіткіший контроль строків розгляду [6].

Отже, цивільне процесуальне законодавство України і Німеччини переслідує одну мету - забезпечення справедливого, швидкого та ефективного судочинства, проте шляхи її реалізації різняться. Україна поступово адаптує свої норми до європейських стандартів, спираючись на досвід Німеччини, яка вже давно досягла балансу між формальністю процедури та її ефективністю. Ключовим викликом для української судової системи залишається досягнення реальної незалежності судів, підвищення довіри громадян до правосуддя та зменшення навантаження на суди. Саме ці напрями визначають подальшу європейську інтеграцію українського правосуддя та його гармонізацію з вимогами статті 6 ЄКПЛ.

Список використаної літератури:

1. Цивільне процесуальне право. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/223-cyvilne-procesualne-pravo. (Дата звернення : 12.10.2025)

2. Справа "Смірнова проти України". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_440#Text (Дата звернення : 12.10.2025)

3. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина. URL: https://www.bundestag.de/resource/blob/1033364/grundgesetz_uk.pdf (Дата звернення : 12.10.2025)

4. Zivilprozessordnung (ZPO): Deutsche Zivilprozessordnung vom 12. September 1950 // Bundesgesetzblatt. – 1950. – Teil I. – S. 533. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/zpo (Дата звернення : 12.10.2025)

5. Право на справедливий суд в контексті статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://pzmrujust.gov.ua/yurydychni-konsultatsii/1437- (Дата звернення : 12.10.2025)

6. Кудла проти Польщі. URL: https://hudoc.echr.coe.int (Дата звернення : 12.10.2025)

Кміта Назарій Андрійович

3 курс, ЮФ, Хмельницький університету управління та права імені Леоніда Юзькова

(м. Хмельницький, Україна)

Сенюк Олександра Олександрівна

3 курс, ЮФ, Хмельницький університету управління та права імені Леоніда Юзькова

(м. Хмельницький, Україна)

Науковий керівник: кандидат юридичних наук,

доцент кафедри **Гаврік Р.О.**

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЩОДО МОБІЛІЗАЦІЇ ТА ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ

Проблематика законності мобілізації та дотримання прав громадян у процесі її проведення нині має особливе значення, адже сучасні виклики, пов’язані з повномасштабною війною в Україні, обумовлюють постійну необхідність у проведенні мобілізаційних заходів. Проте практичне втілення норм законодавства у сфері мобілізації та військового обліку нерідко супроводжується численними порушеннями прав та законних інтересів

громадян. Зокрема, значна кількість скарг стосується випадків незаконного призову, недотримання встановленої процедури чи ігнорування правових підстав для відстрочки. Це зумовлює особливу потребу у дослідженні процесуальних механізмів оскарження рішень органів державної влади, які здійснюють мобілізацію, адже саме адміністративний порядок захисту прав є первинним та доступним інструментом для громадян.

У теперішніх умовах важливо не лише забезпечити реалізацію конституційного обов'язку громадян щодо захисту держави, але й гарантувати верховенство права та дотримання принципу законності [1]. Саме тому актуальність проблеми процесуальних особливостей оскарження рішень органів влади у сфері мобілізації та військового обліку визначається необхідністю створення ефективного балансу між інтересами держави та правами індивіда.

Законодавство України, зокрема Закон України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію", Закон України "Про військовий обов'язок і військову службу", а також підзаконні нормативно-правові акти (зокрема, Постанова КМУ №560), визначають порядок реалізації мобілізаційних заходів. Водночас на практиці ці норми нерідко порушуються співробітниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, що створює передумови для виникнення численних адміністративних спорів [2].

Адміністративне оскарження рішень у сфері мобілізації виступає першою та необхідною стадією захисту прав громадян. Воно дозволяє швидко відновити справедливість без залучення суду, водночас зберігаючи за особою право звернутися до адміністративної юстиції у випадку незадоволення її вимог. Основними аспектами адміністративного порядку оскарження є звернення до вищестоящих органів ТЦК та СП, апеляцію рішень військово-лікарських комісій, а також використання внутрішніх механізмів службового контролю.

Процесуальні особливості оскарження рішень органів державної влади у сфері мобілізації та військового обліку зумовлені специфікою їх правової природи та особливим періодом функціонування держави. Відповідно до

Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» організація мобілізації здійснюється на підставі актів Президента України, Кабінету Міністрів та інших органів виконавчої влади, що визначають вид, обсяг та порядок мобілізаційних заходів. Оскарження рішень територіальних центрів комплектування, органів виконавчої влади чи місцевого самоврядування щодо призову, взяття на військовий облік, вилучення транспортних засобів чи покладення військово-транспортного обов'язку відбувається у порядку адміністративного судочинства з урахуванням принципів верховенства права та захисту прав людини [3].

Ключовими особливостями є стислі строки розгляду таких справ, обов'язковість доказування правомірності рішень органами влади, а також підвищені стандарти дотримання конституційних гарантій, оскільки будь-які обмеження прав громадян під час мобілізації мають бути пропорційними, законними та обґрунтованими.

Для кращого висвітлення проблематики теми варто розглянути конкретну справу від 12 березня 2025 року за номером № 750/95/25. У рамках цього провадження розглядається оскарження постанови про адміністративне правопорушення, що передбачає притягнення особи до адміністративної відповідальності за відмову пройти військово-лікарську комісію відповідно до вимог Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», з урахуванням виявлених технічних помилок у протоколі та невідповідності нормативних норм, що застосовані до конкретної ситуації, зокрема щодо частини десятої статті 1 зазначеного закону [4]. Позивач заперечує правомірність такого притягнення, посилаючись на порушення процедури, виключність формального характеру справи та неврахування обставин його участі у процесі мобілізації, що спричиняє необхідність скасування оскаржуваної постанови та закриття справи відповідно до положень статті 229 КАС України [5].

Розгляд було проведено без участі керівника або начальника відповідного відомства, що може бути викликано специфікою обставин або організаційної

структурою. Водночас, письмові пояснення, подані адвокатом або учасниками процесу, були проігноровані або не розглянуті належним чином, що є підставою для подальшого аналізу процесуальної законності. Важливо додати, що відповідно до частини третьої статті 210-1 КУпАП, у особливий період передбачені окремі правила притягнення до адміністративної відповідальності, що можуть передбачати посилений контроль або особливий режим процесу. Це підтверджує необхідність суворого дотримання законності та визначених процедур при розслідуванні таких справ [6].

Зіштовхнувшись із технічними невідповідностями, наприклад, помилками у назві статті закону (де вказана частина десята статті 22 закону замість частини першої), необхідно зазначити, що такі дрібні технічні помилки не впливають на сам факт правопорушення або його кваліфікацію, їхній виправлення не позбавляє законності процесу.

Крім того, у судовому процесі було встановлено, що позивач був доставлений для проходження військово-лікарської комісії через те, що перебував у розшуку за непроінформованість про виклик до територіального центру комплектування , що додатково ускладнює ситуацію та викликає сумніви щодо обґрунтованості та правомірності притягнення його до адміністративної відповідальності.

На підставі цих обставин, враховуючи статті 210, 210-1 і 211 КУпАП та положення статті 229 КАС України, суд має право скасувати постанову та закрити справу через помилки у протоколі та невідповідність застосованих нормативних актів, а також враховуючи, що позивач у належний спосіб оскаржує ухвалені рішення на підставі закону і процесуальних порушень.

Узагальнюючи результати дослідження, слід зазначити, що процесуальні особливості оскарження рішень органів державної влади у сфері мобілізації та військового обліку мають важливе значення для забезпечення верховенства права, дотримання принципів законності та захисту прав громадян в умовах воєнного стану. Проведений аналіз нормативно-правових актів і судової практики засвідчує наявність низки проблем у правозастосуванні, зокрема

недотримання процедури призову, формального підходу під час складання процесуальних документів і неврахування індивідуальних обставин осіб, що оскаржують відповідні рішення. Дотримання встановлених процесуальних гарантій, об’єктивність доказування та пропорційність обмежень прав є ключовими умовами формування справедливої та правової держави, у якій навіть в особливий період діє безумовний пріоритет прав людини над інтересами владного примусу.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 04.10.2025)

2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text (дата звернення: 04.10.2025)

3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text (дата звернення: 04.10.2025)

4. Рішення Деснянського районного суду міста Чернігова від 12 березня 2025 р., судова справа №750/95/25. *YouControl.* URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/125760644/ (дата звернення: 06.10.2025)

5. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 06.10.2025)

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 06.10.2025)

Inna Kozma
5th year, Faculty of Law,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

THE METHOD OF CONSTITUTIONAL EROSION IN INTERNATIONAL LAW

Constitutional erosion is a gradual and often silent process of weakening the norms, principles and guarantees established by the Constitution, without formally changing the constitutional text. It occurs when institutional practices, judicial decisions, or public policies undermine the effectiveness of the rule of law, jeopardizing constitutional supremacy and fundamental rights.

Although this phenomenon is interesting, there are already several studies and a significant amount of authoritative literature about it when it occurs in states based on democratic regimes. However, since the purpose of this article is not to study the phenomenon of judicial activism, but rather constitutional erosion, this section will be devoted to analyzing what happens to the courts in states where the executive branch again gains an extraordinary advantage, since it is based on authoritarian governments. Thus, the objective is to try to understand the conflict phenomenon that arises between the judicial and executive branches of government (authoritarian government).

The main reason for this study is that there is currently a global "regression" in the adoption of democratic regimes. Although until recently democracy was the main and most respected form of government, today new forms of authoritarianism are gaining momentum and positioning themselves as a relevant and decisive player.

We have adopted the term "erosion" inspired by Ginsburg and Hack (2018), although the authors consider democratic erosion, in the sense of "the slow but substantial decline of all three institutional predicates of constitutional liberal democracy. These are free and fair elections, liberal rights of speech and association, administrative rule of law, especially those related to the possibility of impartial

elections." However, we see erosion in a broader sense: as gradual changes that also affect control mechanisms, in such a way that changes in public administration weaken them not only among the three branches of government, but also in social control, such as in the structure of environmental protection.

Various countries have suffered significant threats to democracy and constitutionalism. One of the common features of these heterogeneous experiences is the awareness that they come from elected leaders; There is no coup d'état in the classical sense, but there is a constitutional and legal manipulation that, even without going beyond the rule of law, captures it and corrodes it in such a way that it gradually turns into an authoritarian regime. Considering it as a complex phenomenon, in this work we limit this topic to the topics of strategies and pathways of constitutional erosion. At the international level, the reference on this topic was David Landau's concept of abused constitutionalism, as well as Javier Corrales' concept of autocratic legalism, used by Kim Chappelle.

D. Landau diagnoses that, although the use of tools such as military coups to destroy democracy has decreased, the use of constitutional tools to create authoritarian and semi-authoritarian regimes has increased. Landau uses the concept of abused constitutionalism to describe the process of using constitutional mechanisms to change or create a new constitution in order to undermine the democratic order. Considering the cases of Colombia, Venezuela and Hungary, he cited three types of erosion. In Colombia, an amendment was drafted that allows reelection, an example of abused constitutionalism through amendments. However, the Constitutional Court of Colombia declared the amendment unconstitutional, limiting this phenomenon. The case of Venezuela is an example of abused constitutionalism by replacing the constitution, since there were changes in the constituent assembly that led to the undermining of the limits of power. Finally, in Hungary, abused constitutionalism through amendments and replacements, sponsored by Prime Minister Viktor Orbán's Fidesz party, has come together. The result was a reduction in opposition and a reduction in control mechanisms.

Javier Corrales describes the process of weakening the constitution as autocratic legalism. Corrales considers that autocratic legalism has three key elements: "the use, abuse and non-use of the law in the service of the executive branch." The use of the law describes the modification of the constitution and laws in such a way that it favors the executive branch. Laws will not always be overtly autocratic and approved by the legislative process, which hinders the process of change. The second element, the abuse of the law, occurs with the implementation of clearly biased measures that strengthen the power of the ruler. And non-use implies serious violations due to disrespect for laws and the constitution. Corrales analyzed the situation in Venezuela and the process of constitutional degradation that was carried out without any sudden rupture of the constitutional order.

Коржинський Роман Вадимович

здобувач вищої освіти 4 курсу на бакалаврському рівні

юридичного факультету Хмельницького університету управління

та права імені Леоніда Юзькова

Науковий керівник: доцент кафедри кримінального права та процесу, к.ю.н., доцент юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова **Присяжна А.В.**

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АДВОКАТУРИ У ДОБУ ТОТАЛІТАРИЗМУ

Адвокатура є важливим інститутом правової системи, покликаним захищати права, свободи та законні інтереси громадян. Однак її розвиток безпосередньо залежить від політичного устрою держави. У період становлення та утвердження радянського тоталітарного режиму адвокатура зазнала суттєвих змін — від обмеження її незалежності до фактичного підпорядкування державним і партійним органам. Радянський період характеризувався домінуванням ідеологічного контролю, коли адвокати часто були змушені діяти

не в інтересах правосуддя, а відповідно до політичних вказівок. Вивчення особливостей розвитку адвокатури в цей час дає змогу глибше усвідомити вплив тоталітарної системи на правову сферу та становище захисників у радянському суспільстві.

Після Жовтневої революції 1917 року в Росії, попри спроби Центральної Ради України зберегти інститут присяжних та приватних повірених, адвокатуру було ліквідовано відповідно до Тимчасового положення про народні суди та революційні трибунали 1919 року. На її місце виникла колегія правозаступників, а функції захисників могли виконувати будь-які повнолітні особи. Майже три роки адвокатура не існувала, однак із появою приватних інтересів громадян виникла потреба у її відновленні. 2 жовтня 1922 року ЦВК України затвердив Положення про адвокатуру УРСР, згідно з яким створювалися губернські колегії захисників із певними правами самоврядування. Осіб, що здійснювали захист, у цей час називали оборонцями. Проте із посиленням тоталітарного режиму у 1930-х роках зростає контроль над правозахисниками, їх змушують переходити до колективної форми роботи та забороняють приватну практику [1, с. 201-202].

Після ухвалення Конституції СРСР 1936 року Раднарком затвердив нове Положення про адвокатуру (1939 р.), яке стало зразком для подальших нормативних актів у цій сфері. Відповідно до нього колегії адвокатів створювалися в межах країв, областей та республік, а їх члени мали виключне право на здійснення адвокатської діяльності. Колегії адвокатів могли надавати юридичну допомогу, готувати заяви, скарги та інші документи для громадян і організацій. Вони мали статус юридичної особи. У виняткових випадках, переважно у віддалених районах, дозволялося займатися адвокатською практикою особам, які не були членами колегій, — зокрема вчителям, лікарям та іншим представникам інтелігенції, за спеціальним дозволом народного комісара юстиції [1, с. 202].

Позитивним у цьому новому Положенні про адвокатуру є те, що в ньому вже вживається термін «адвокат» замість старих «захисник» чи «оборонець». Як

зауважує В.В. Заборовський, слово «адвокат» з'явилось у російському юридичному словнику в 1864 р., але в нормативних актах стало використовуватися лише з 1939 р., коли Положення також ввело організаційну форму — «колегія адвокатів». Важливим такоє є те, що під час Другої світової війни кількість адвокатів зменшилася майже на 55%, водночас адвокатура отримала додаткові обов'язки — передусім надання безоплатної правової допомоги інвалідам, військовим та їхнім сім'ям [2, с. 317].

У 1960–1961 роках в Україні було прийнято нові Цивільний і Кримінальний кодекси, а також Закон про судоустрій, який визначив, що колегія адвокатів є добровільним об'єднанням осіб, що здійснюють адвокатську діяльність на підставі Положення про адвокатуру. Адвокати могли брати участь у цивільних і кримінальних справах, включно з процесами у військових трибуналах та на стадії досудового слідства. У 1962 році Міністерство юстиції України розробило Положення про адвокатуру, затверджене Верховною Радою, яким посилювалася роль місцевих рад у керівництві адвокатурою. Право виключення з колегії належало президії колегії, виконкому обласної ради та міністру юстиції України, а займатися адвокатською діяльністю могли лише члени колегії. С. О. Шинкаренкл у своїй роботі зазначає, що незважаючи попри певні зміни, адвокатура фактично залишалася під контролем держави. Новий етап її розвитку розпочався після ухвалення Конституції УРСР 1978 року, яка закріпила правові основи діяльності адвокатури й зумовила потребу у створенні оновленого законодавства в цій сфері [3, с. 328].

А. А. Дурович у своїй роботі зазначає, що одним із найважливіших етапів цього періоду стало прийняття першого й єдиного в СРСР Закону «Про адвокатуру в СРСР» від 30 листопада 1979 року, який визначив основи організації та діяльності адвокатури в державі. На його базі 1 жовтня 1980 року було ухвалено Положення про адвокатуру УРСР, що регламентувало діяльність колегій адвокатів республіки та розширило перелік видів юридичної допомоги, які могли надаватися громадянам. Колегії адвокатів в Україні створювалися за

територіальним принципом — діяли обласні колегії та Київська міська колегія адвокатів [4, с. 392].

У 1991 році після ухвалення Закону України «Про підприємництво» було дозволено займатися юридичною практикою лише за ліцензією, яку видавало Міністерство юстиції особам із юридичною освітою. У цей період до захисту в суді могли допускатися також близькі родичі, законні представники та інші особи. Важливим етапом розвитку адвокатури стало ухвалення Закону «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 року, яким адвокатура отримала провідне місце в правовій системі України. Реформа була спрямована на підвищення престижу професії, зміцнення її ролі як гаранта конституційних прав і свобод громадян. Нині діяльність адвокатів регулює Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року, який визначає основи організації, функціонування адвокатури та статус адвоката [4, с. 392-393].

Отже, розвиток адвокатури в Україні у період тоталітаризму відбувався під жорстким державним контролем і супроводжувався втратою її незалежності. Від ліквідації інституту адвокатури після 1917 року до створення колегій адвокатів у 1939-му вона залишалася інструментом державної політики. Лише у 1970–1980-х роках були здійснені спроби впорядкувати її діяльність, однак контроль органів влади зберігався. Становлення незалежної адвокатури розпочалося після проголошення незалежності України та прийняття Закону «Про адвокатуру» 1992 року. Сучасне законодавство, зокрема Закон 2012 року, закріпило принципи незалежності адвокатської діяльності та її ключову роль у захисті прав і свобод людини.

Література:

1. Шкільнюк А. Д. Історико-правові аспекти розвитку інституту адвокатури раяднської України. *Адвокатура: минуле та сучасність.* Одеса, 2016. №6. С. 201-203.

2. Заборовський В. В. Розвиток інституту української адвокатури в 1917-1992 роках. Порівняльно-аналітичне право. Ужгород, 2015. №5. С. 315-318

3. Шинкаренко С. О. Історія адвокатури України. *Правові, управлінські та економічні аспекти трансформації сучасного громадянського суспільства.* Київ, 2016. С. 326-330.

4. Дурович А. А. Історія становлення та розвитку інституту адвокатури в Україні. *Адвокатура: минуле та сучасність.* Одеса, 2020. С. 390-393.

Косенюк Владислав Олександрович
студент 2 курсу денної форми
здобуття освіти першого (магістерського) рівня
вищої освіти спеціальності 081 «Право» Навчально-наукового інституту
права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)
Науковий керівник: к.ю.н., доц., доцент кафедри юстиції **Кухнюк Д.В.**

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДОБОРУ СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК УМОВА ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В ЄС

Конституційний Суд України є ключовим органом конституційної юрисдикції, покликаним гарантувати верховенство Конституції України як Основного Закону держави. Його діяльність забезпечує стабільність правової системи, підтримання принципу поділу влади, захист прав і свобод людини та громадянина, а також утвердження верховенства права як фундаментальної засади державності. Від рівня незалежності, професійності та доброчесності суддів Конституційного Суду безпосередньо залежить легітимність судової влади та довіра суспільства до інститутів правосуддя. Саме тому питання вдосконалення процедури добору суддів цього Суду є одним із ключових напрямів судово-правової реформи України, особливо у контексті євроінтеграційного процесу та функціонування держави в умовах воєнного стану.

Після отримання Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі у червні 2022 року Європейська комісія визначила серед семи основних вимог для відкриття переговорів про вступ до ЄС проведення реформи Конституційного Суду, яка має забезпечити прозорий, об'єктивний та політично нейтральний добір суддів. Ця вимога ґрунтується на принципах верховенства права, закріплених у статті 2 Договору про Європейський Союз, та відповідає положенням Європейської хартії про статус суддів від 10 липня 1998 року, відповідно до якої відбір суддів має здійснюватися незалежними органами, що діють на основі чітких процедур і критеріїв компетентності та доброчесності, позбавлених політичного впливу. Таким чином, забезпечення незалежності добору суддів Конституційного Суду є не лише внутрішньою потребою правової системи України, а й міжнародним зобов'язанням перед Європейським Союзом.

Процедура призначення суддів Конституційного Суду України врегульована статтями 148–149 Конституції України та Законом України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. Суд складається з вісімнадцяти суддів, яких призначають три суб'єкти: Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України — по шість суддів від кожного органу. Вимоги до кандидатів визначено статтею 148 Конституції, яка встановлює, що суддею Конституційного Суду може бути громадянин України, який досяг сорока років, має вищу юридичну освіту, досвід професійної діяльності не менше п'ятнадцяти років і володіє державною мовою. Однак чинна модель не гарантує повної незалежності процесу, адже політичний вплив суб'єктів призначення залишається суттєвим, а механізм перевірки доброчесності та професійної придатності кандидатів є фрагментарним. Внаслідок цього процедура відбору суддів часто стає предметом політичних спекуляцій, що негативно впливає на авторитет Суду.

Проблема незалежності Конституційного Суду України неодноразово порушувалася міжнародними експертами. У Висновку Венеційської комісії CDL-AD(2023)005 від 10 березня 2023 року наголошено, що чинна процедура

призначення суддів не забезпечує достатнього рівня прозорості й об'єктивності, а отже, не відповідає європейським стандартам. Комісія рекомендувала створити незалежний орган із відбору кандидатів — Конкурсну комісію, до складу якої повинні входити як національні представники, так і міжнародні експерти. Участь останніх має забезпечити неупереджене оцінювання доброчесності, професійного рівня та моральних якостей кандидатів. З метою імплементації цих рекомендацій у Верховній Раді України було зареєстровано законопроєкт № 10038, який передбачає створення Конкурсної комісії з добору суддів Конституційного Суду України. Відповідно до проєкту, комісія має проводити попередню оцінку кандидатів за критеріями професійної компетентності, досвіду та доброчесності, а її висновки повинні бути обов'язковими для врахування суб'єктами призначення.

Положення законопроєкту передбачають також публічність і відкритість процедур добору: проведення відкритих інтерв'ю, забезпечення доступу громадськості до інформації про кандидатів, оприлюднення результатів голосування членів комісії. Такий підхід повністю відповідає Рекомендаціям Комітету міністрів Ради Європи № CM/Rec(2010)12 щодо незалежності, ефективності та відповідальності суддів, які визначають публічність конкурсних процедур як один із ключових чинників довіри суспільства до судової влади. У поєднанні з міжнародним наглядом це дозволить мінімізувати ризики політичного впливу та створити умови для формування дійсно незалежного складу Конституційного Суду України.

Особливого значення реформування механізму добору суддів КСУ набуває в умовах воєнного стану, запровадженого Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року. В умовах збройної агресії російської федерації Конституційний Суд продовжує здійснювати свої повноваження, зокрема перевіряти відповідність нормативних актів Конституції, тлумачити її положення та забезпечувати баланс між захистом державного суверенітету й дотриманням прав і свобод людини. Водночас війна створила низку нових викликів для функціонування Суду. Частина суддів досягла граничного віку,

кілька вакансій залишаються незаповненими, що ускладнює забезпечення кворуму для ухвалення рішень. У цих умовах запровадження ефективного, швидкого та неупередженого механізму добору суддів є питанням не лише демократичного розвитку, але й національної безпеки, адже від стабільності роботи Конституційного Суду залежить стійкість державного механізму загалом.

Вдосконалення процедури добору суддів у період воєнного стану має враховувати принцип правової безперервності державної влади. Конституційний Суд є гарантом дотримання конституційних меж при запровадженні обмежень прав і свобод громадян, визначених статтею 64 Конституції України, а також контролює законність рішень, пов'язаних із мобілізацією, воєнним управлінням, функціонуванням органів влади та виборчим процесом у післявоєнний період. Для ефективного виконання цих завдань Суд повинен бути сформований із суддів, які мають бездоганну репутацію, високий рівень професійної компетентності та внутрішню незалежність. Отже, вдосконалення системи добору суддів КСУ стає стратегічним завданням не лише судової, а й державної реформи загалом.

Запровадження оновленої конкурсної процедури з міжнародною участю сприятиме не лише виконанню рекомендацій Європейської комісії, але й зміцненню довіри громадян до конституційного правосуддя. Це дозволить забезпечити об'єктивність і легітимність рішень Конституційного Суду навіть у надзвичайних обставинах, зменшити ризики політичної залежності та підвищити інституційну спроможність Суду діяти в інтересах держави та суспільства. Водночас ця реформа має бути поєднана з удосконаленням внутрішніх процедур доброчесності суддів, запровадженням механізмів етичного контролю, підвищенням рівня професійної підготовки та розвитку конституційної культури.

Таким чином, реформування системи добору суддів Конституційного Суду України є одним із ключових елементів виконання євроінтеграційних зобов'язань держави та невід'ємною складовою зміцнення національної

демократії. Удосконалення цього процесу сприятиме формуванню незалежного, компетентного й авторитетного Конституційного Суду, який зможе ефективно забезпечувати верховенство Конституції навіть у період воєнного стану. Це, у свою чергу, стане запорукою довіри суспільства до правосуддя, утвердження правової держави та сталого розвитку України на її шляху до членства в Європейському Союзі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. – 2017. – № 35. – Ст. 376.
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 // *Офіційний вісник Президента України*. – 2022. – № 5. – Ст. 25.
4. Договір про Європейський Союз від 7 лютого 1992 р. (у редакції Лісабонського договору, 2007 р.) // *Official Journal of the European Union*. – 2012. – С 326. – Р. 13–45.
5. Європейська хартія про статус суддів від 10 липня 1998 р. // *Council of Europe Official Texts*. – Strasbourg, 1998.
6. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № CM/Rec(2010)12 щодо незалежності, ефективності та відповідальності суддів. – Strasbourg : Council of Europe, 2010.
7. Венеційська комісія. Висновок щодо законопроєкту про процедуру добору суддів Конституційного Суду України, CDL-AD(2023)005 від 10 березня 2023 р. – Strasbourg : Council of Europe, 2023.
8. Законопроєкт № 10038 «Про внесення змін до Закону України “Про Конституційний Суд України” щодо удосконалення процедури добору суддів Конституційного Суду України». – Верховна Рада України, 2023.
9. Європейська комісія. *Ukraine 2023 Report: Enlargement Package*. – Brussels : European Commission, 2023. – 48 p.

10. Верховна Рада України. Висновки Європейської комісії щодо виконання Україною критеріїв для вступу до ЄС. – Київ : ВРУ, 2023.

Коцюба Олена Віталіївна

здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Докази в адміністративному процесі — це будь-які відомості або матеріали, які дозволяють суду встановити фактичні обставини справи та перевірити правомірність вимог і заперечень сторін. Докази можуть мати різну форму: письмові документи, матеріальні предмети, електронні дані, показання свідків, висновки експертів та інші відомості, що підтверджують або спростовують обставини справи. Доказування — це процес збирання, подання, дослідження та оцінки доказів судом, який забезпечує всебічне, об’єктивне та законне з’ясування істини. Воно дає можливість встановити правомірність дій або бездіяльності учасників справи, оцінити достовірність наданих матеріалів і визначити їх значення для прийняття обґрунтованого рішення. Правильна організація доказового процесу гарантує ефективність адміністративного судочинства та захист прав і законних інтересів сторін.

Попередня оцінка здійснюється на початкових етапах доказування при вирішенні питань щодо забезпечення та витребування доказів, залучення доказів до матеріалів справи, призначення судової експертизи [1, с. 131]. Вона виконує підготовчу функцію в системі доказування, адже дозволяє суду орієнтовно визначити, які саме докази можуть мати значення для правильного вирішення справи, та вчасно забезпечити їх подання або витребування. На цьому етапі суд аналізує можливість використання певних відомостей як доказів, оцінює їх достовірність, допустимість і потенційну впливовість на

подальший хід розгляду. Попередня оцінка допомагає запобігти зловживанням процесуальними правами, зокрема поданню недостовірних або несуттєвих доказів, що можуть затягнути судовий процес. Водночас така оцінка не визначає наперед результат остаточного судового висновку, а лише формує орієнтир для подальшого дослідження доказової бази. Її проведення сприяє більш упорядкованому та раціональному розгляду справи, забезпечує повноту встановлення фактичних обставин і дотримання принципів змагальності та об'єктивності під час судового розгляду.

Відповідно до положень статті 90 Кодексу адміністративного судочинства України, виключне право оцінювати докази належить суду. Це означає, що саме суд наділений повноваженнями визначати, які докази є належними, допустимими, достовірними та достатніми для встановлення істотних обставин справи. Така норма забезпечує реалізацію принципу незалежності судової влади, адже жоден інший учасник процесу не може нав'язувати суду своє бачення оцінки доказів чи їхнього значення. Суд здійснює оцінку доказів за внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи у їх сукупності. При цьому жоден доказ не має наперед встановленої сили, а всі подані матеріали аналізуються у взаємозв'язку між собою. Такий підхід покликаний гарантувати прийняття законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення, що відповідає принципам верховенства права та неупередженості суду.

Доказ відноситься до справи, якщо є фактичними даними, які підтверджують, спростовують або ставлять під сумнів висновки про існування обставин, що мають значення для правильного вирішення справи [2, с. 153]. Це означає, що доказ має безпосередній зв'язок із предметом спору і здатний впливати на формування судового переконання. Лише ті докази, які дійсно стосуються суті справи, можуть бути визнані належними та враховані судом при ухваленні рішення. Якщо ж надані докази не мають відношення до встановлення обставин, від яких залежить результат розгляду, суд не бере їх до

уваги. Таким чином, належність доказів забезпечує об’єктивність і справедливість судового розгляду, оскільки дозволяє зосередити увагу лише на фактах, що мають реальне значення для вирішення адміністративного спору.

Особливості доказів в адміністративному судочинстві зумовлені специфікою публічно-правових спорів, у яких однією зі сторін є суб’єкт владних повноважень. У таких справах доказування має на меті не лише встановлення фактів, а й перевірку законності рішень, дій чи бездіяльності органів влади. Як відомо для захисту особи від порушень із боку органів державної влади та місцевого самоврядування законодавством України передбачено можливість звернення до адміністративних судів [3, с. 9]. Тому особливістю доказування у цьому процесі є те, що обов’язок доведення правомірності своїх дій або рішень покладається саме на відповідача — суб’єкта владних повноважень, а не на позивача. Крім того, адміністративне судочинство характеризується ширшим колом допустимих доказів, серед яких можуть бути не лише офіційні документи, але й електронні матеріали, показання свідків, відео- чи аудіозаписи. Такий підхід забезпечує більш повне, об’єктивне та неупереджене дослідження обставин справи, сприяючи реальному захисту прав і свобод громадян у їхніх відносинах із державою.

Прикладом доказування в адміністративному судочинстві може бути ситуація, коли суд розглядає позов громадянина до податкового органу щодо неправомірного нарахування податкового боргу. У процесі розгляду справи позивач подає власні документи, що підтверджують своєчасну сплату податків, однак суд для повного та об’єктивного встановлення обставин справи може зобов’язати податковий орган надати офіційні бухгалтерські звіти, акти перевірок чи інші документи, що стосуються розрахунку податкових зобов’язань. Таке витребування доказів є проявом активної ролі суду в адміністративному процесі, оскільки саме він забезпечує збір і дослідження матеріалів, необхідних для законного вирішення спору. У результаті суд оцінює надані документи в сукупності, визначаючи їх достовірність і належність, що дозволяє винести справедливе рішення та захистити права громадянина.

Отже, доказування в адміністративному судочинстві виконує надзвичайно важливу роль, забезпечуючи не лише встановлення істини у конкретній справі, а й підтримку принципів законності та справедливості в судовому процесі загалом. Через належне збирання, подання та оцінку доказів суд отримує можливість всебічно та об’єктивно з’ясувати обставини, що мають значення для прийняття рішення, а також перевірити правомірність дій або бездіяльності сторін. Крім того, процес доказування дозволяє уникнути формальних помилок і забезпечує баланс інтересів учасників, створюючи передумови для обґрунтованого та мотивованого судового рішення. Надійність і системність доказового процесу сприяють підвищенню довіри громадян до адміністративного судочинства, забезпечують ефективність роботи судів і зміцнюють правову систему держави. У цілому, доказування виступає ключовим механізмом реалізації принципів неупередженості, прозорості та верховенства права, що робить його невід’ємною складовою справедливого адміністративного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Ківалов С.В., Осадчий А.Ю., Закаленко О.В. Адміністративний процес (Загальна частина) : навч. посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання). Одеса, 2019. 224 с.

2. Калмикова Я.С., Належність та допустимість доказів в адміністративному судочинстві. НУ "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". 152-155 с.

3. Докази і доказування в адміністративному судочинстві: основні поняття інституту доказів, види доказів в адміністративному судочинстві, особливості засобів доказування, порівняння з іншими видами судочинства, актуальна судова практика . Під заг. ред. Пєткова В. П. — Київ. ВД «Професіонал», 2024. — 368 с.

Кравчук Дмитро Володимирович

курсант 3 курсу, Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософії, доцент **Д.В. Кіблик**

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ РОЛІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Адміністративне судочинство вирішує здебільшого спори які виникли між органами державної влади та громадянами.Процесуальна роль прокурора в такому процесі - фактичне представництво держави. Дану норму закріплено в Кодексі адміністративного судочинства (далі – КАСУ), де передбачено участь прокурора в судовому процесі в інтересах держави[1]. У кримінальному процесі органи прокуратури представляють сторону обвинувачення, але в адміністративному процесі сторони обвинувачення не існує як такої. В КАСУ закріплено, що в адміністративному процесі існує дві сторони – це позивач та відповідач[1]. Прокурор уповноважений на подання позову до суду, участі у справі до її розгляду по суті та інші закріплені статтею 53 КАСУ права[1].

Розгляд питання щодо вдосконалення процесуальної функції прокурора зокрема в адміністративному процесі на нашу думку є доволі актуальною, оскільки деякі повноваження органів прокуратури були звужені. Це стосується і таких важливих елементів як представництво громадян в судовому, захист їх прав та свобод. На це вказує виключення цілого розділу VII «Прокуратура» з Конституції України та введення окремої статті яка включає наступні функції 1) підтримання публічного обвинувачення суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво

інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом[2]. Стаття 131-1 не передбачає такі важливі функції як наприклад захист Конституційних прав та свобод людини[2]. Щодо представництва інтересів громадян згадано в Законі України «Про внесення змін до Конституції України(щодо правосуддя)»[3]. У перехідних положення даного закону йдеться наступне: «представництво відповідно до закону прокуратурою громадян в судах у справах, провадження в яких було розпочато до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, - до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню»[3]. Це підтверджує факт певного звуження повноважень прокурора в адміністративному процесі та судовому процесі загалом. Законодавець закріплює роль прокурора тільки зі сторони представника держави в судовому процесі. Даний факт на нашу думку підлягає розгляду та вдосконаленню. Перш за все це закріплення за прокурором функції представництва громадян та захисту їх прав та свобод в судовому процесі. Оскільки на даний момент така функція в Конституції України відсутня та передбачає лише представництво держави[2].

Відсутність функції щодо захисту основоположних прав громадян в судовому процесі викликає суперечність із статтею 23 Закону України «Про прокуратуру» де вказано наступне що «прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист»[4]. Вже виникає питання щодо відповідальності з нормою закріпленою у Конституції України, але в статті 2 цього ж закону вказано що однією із функцій є представництво громадян у судовому процесі

передбаченою вищевказаною статтею[4]. Одночасно в цій же статті зазначено що дані функції не можуть суперечити Конституції України[4]. Як вже було зазначено вище функції щодо представництва громадян у судовому процесі в Конституції України немає, тому виникає питання про відповідність цієї норми закону Конституції. Повертаючись також до КАСУ можемо зауважити на тому що і в статті 53 цього кодексу про представництво саме громадян у судовому процесі інформація відсутня[1]. На нашу думку, дана суперечність потребує уваги законодавця та вирішення питання про повернення або внесення змін до порядку представництва громадян у судовому процесі та захисту Конституційних прав та свобод.

Можемо підсумувати що вдосконалення процесуальної ролі прокурора є актуальною проблемою в судовому процесі. Основна проблематика полягає в суперечності норми закону та потребує внесення певних змін що будуть спрямовані на забезпечення основоположних прав людини в судовому процесі. Органи прокуратури як представник держави в судовому процесі є вагомим важелем впливу на подальший розгляд справи та винесення остаточного рішення, тому розширення функцій цього органу є актуальною тематикою яка потребує уваги з боку законодавця.

Список літератури

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 06.07.2005 № 2747-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15 (дата звернення: 02.10.2025)

2. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 02.10.2025)

3. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII // База даних «Законодавство України» /

Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1401-19 (дата звернення: 02.10.2025)

4. Про прокуратуру : Закон України; Перелік від 14.10.2014 № 1697-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1697-18 (дата звернення: 02.10.2025)

Kristina Letvânko

student în anul V a nivelului II (licență).

Facultatea de Drept, Universitatea Națională din Cernăuți

(Cernăuți, Ucraina)

Conducător științific: dr., asistent universitar, Catedra de drept procesual Universitatea Națională din Cernăuți **L.G. Bzova**

PUBLICAREA ACTELOR ORGANELOR DE AUTOGUVERNARE ALE AVOCAȚILOR: ANALIZA INTERPRETĂRII NORMELOR DE CĂTRE CURTEA CONSTITUȚIONALĂ A UCRAINEI

În Ucraina modernă, unde statul de drept este un principiu fundamental al Constituției, deciziile organelor de autoguvernare ale avocaților joacă un rol esențial în reglementarea activităților profesionale ale avocaților. La 10 septembrie 2025, al doilea Senat al Curții Constituționale a Ucrainei (CCU) a adoptat Decizia nr. 4-p(II)/2025 în cazul plângerii constituționale a avocatului Viaceslav Pleskaci. Această decizie a recunoscut ca constituțională partea a treia a articolului 57 din Legea Ucrainei "Cu privire la barou și advocacy" din 5 iulie 2012 nr. 5076-VI, care prevede că deciziile organelor de autoguvernare ale baroului intră în vigoare de la data adoptării lor, cu excepția cazului în care hotărârile în sine prevăd un alt termen.

Această decizie nu numai că confirmă independența baroului ca instituție autonomă, dar ridică și problema unui echilibru între eficiența reglementării activităților profesionale și garanțiile constituționale ale dreptului oricărei persoane de a-și cunoaște drepturile și obligațiile (articolul 57 din Constituția Ucrainei). În

contextul reformelor justiției lansate în 2016, când baroul a fost recunoscut ca o componentă a sistemului de justiție, această decizie are consecințe de anvergură pentru mii de avocați, clienți și încrederea generală în sistemul juridic.

În opinia separată, judecătorul V.V. Lemak a remarcat că nu poate fi de acord cu decizia, deși consider că adoptarea ei este inventivă, iar decizia în sine chiar puțin emoționantă. O opinie separată a unui judecător al Curții pentru mine nu este reflecție asupra unei decizii specifice a Curții și, mai mult, nu hotărâri asupra tuturor subiectelor de jurisprudență, ci speranța că pozițiile expuse, în special, aici propriile mele poziții vor deveni argumente pentru următoarea decizie a Curții mâine sau poimâine []. Cu toate acestea, există altceva. Vreau ca societatea și, mai ales, comunitatea juridică să înțeleagă că fiecare decizie a Curții este rezultatul unor discuții aprinse ale judecătorilor Curții în ședințe închise. În aceste discuții are loc formarea dreptului constituțional modern al Ucrainei. Totul este foarte dificil. Astăzi, este important ca un judecător să reziste presiunii a două alternative - așteptarea unor decizii din partea Curții (în contextul unui deficit grav de personal al Curții) și necesitatea unor decizii rezonabile ale Curții pentru a proteja Constituția Ucrainei. Prin urmare, încerc să prezint o opinie separată ca mijloc de dialog onest cu avocații ucraineni.

În acest caz, instanța a trebuit să răspundă la întrebarea cheie: dacă cerințele articolului 57 din Constituția Ucrainei (dreptul de a-și cunoaște drepturile și obligațiile) sunt extinse la avocații cărora li se adresează actele organelor de autoguvernare ale avocaților în legătură cu dispoziția contestată a legii - "deciziile organelor de autoguvernare ale avocaților intră în vigoare de la data adoptării lor, cu excepția cazului în care deciziile prevăd o altă perioadă" (partea a treia a articolului 57 din lege). Este clar că, în acest scop, Curtea a trebuit să interpreteze sistematic articolul 57 din Legea fundamentală a Ucrainei (ca drept subiectiv și ca valoare constituțională obiectivă) în raport cu principiul statului de drept, în special pentru a clarifica fenomenul "drepturilor și obligațiilor", apoi pentru a interpreta prescripția de drept contestată din lege și, în cele din urmă, pentru a da un răspuns.

Curtea a dat un răspuns, dar l-a formulat după cum urmează: garanțiile articolului 57 din Constituția Ucrainei nu se aplică reglementărilor legislative privind procedura de intrare în vigoare a deciziilor organelor de autoguvernare ale avocaților, deși printre acestea din urmă ("decizii"), pe lângă cele individuale, există și acte de natură normativă.

Articolul 57 din Constituția Ucrainei nu numai că recunoaște dreptul oricărei persoane "de a-și cunoaște drepturile și obligațiile" (partea întâi), dar obligă și statul să prevadă o astfel de reglementare care să garanteze că "legile și alte acte juridice normative care determină drepturile și obligațiile cetățenilor trebuie aduse la cunoștința populației în modul stabilit de lege" (partea a doua). Mai mult, acest articol din Constituția Ucrainei stabilește că "legile și alte acte juridice normative care determină drepturile și obligațiile cetățenilor, care nu au fost aduse la cunoștința populației în conformitate cu procedura stabilită de lege, sunt invalide" (partea a treia).

Este demn de realizat că actele normative - nu numai ordinele șefilor organelor executive centrale, deciziile și ordinele organelor de autoguvernare locală, ci și ordinele șefilor întreprinderilor sau instituțiilor comunale, ordinele rectorilor instituțiilor de învățământ superior de stat și private, (chiar!) ordinele directorilor întreprinderilor private, precum și actele unei game largi de alte instituții non-statale - toate acestea sunt un "drept" ca regulator obligatoriu al comportamentului oamenilor. Deși majoritatea subiectelor de mai sus nu au legătură cu autoritățile publice. Această listă include, de asemenea, acte de natură normativă a organismelor de autoguvernare a avocaților.

Precizăm că Curtea a admis că actele normative ale organelor de autoguvernare ale baroului intră în vigoare la "ziua adoptării lor". Ce înseamnă asta? Aceasta înseamnă că Curtea a recunoscut drept constituțională situația potrivit căreia momentul intrării în vigoare a acestor legi va fi în timp mai devreme decât momentul chiar și al unei ipotetice ocazii de a vă familiariza cu ele. Acest lucru se datorează faptului că "ziua primirii" începe, condiționat, de la ora 00:00. Vorbim despre retroactivitatea clasică a actului, interzisă de Constituția Ucrainei. În acest caz,

prescripția Constituției Ucrainei că "ignorarea legilor nu scutește de răspundere legală" (partea a doua a articolului 68) este o batjocură a cetățenilor (indiferent de grupurile profesionale), deoarece vorbim despre toate prescripțiile legii și oportunitatea reală de a le cunoaște ca o cerință a unui principiu obiectiv, și nu ca un segment al puterii discreționare a corpului legislativ.

Un punct metodologic important. Aprecierea constituționalității prescripției de drept contestate trebuie să țină cont: a) de care este modelul normei de drept enunțat integral sau parțial în prescripția de lege; b) care este amploarea comportamentului admisibil (sfera de apreciere) a subiectului determinată de prezenta normă legală; c) dacă există o variantă de comportament în limitele discreției subiectului stabilite de norma legală care nu respectă Constituția Ucrainei. Dacă există o astfel de opțiune, înseamnă că această normă legală provoacă o încălcare a Constituției Ucrainei și, prin urmare, are semne de neconstituționalitate.

Lista de resurse științifice:

1. Окрема думка судді Конституційного Суду України Василя Лемака стосовно Рішення Конституційного Суду України від 10 вересня 2025 року № 4-р(II)/2025 у справі за конституційною скаргою Плескача В’ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 57 Закону України „Про адвокатуру та адвокатську діяльність“ (щодо оприлюднення актів органів адвокатського самоврядування) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb04d710-25

Лита Уляна Миколаївна
Здобувачка вищої освіти 3-го курсу, 081 «Право»,
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО

Перед цивільним судочинством як складовою судової системи України постало безліч викликів. Багато проблем, пов'язаних із судовим розглядом цивільних справ, виникло через дефіцит суддівських кадрів, унеможливлення роботи судів у зв'язку з окупацією українських територій росією, відсутністю доступу до матеріалів судових справ, які залишилися на тимчасово окупованих територіях, їх знищенням. Попри це українська судова система значною мірою змогла пристосуватися до умов повномасштабної війни. І хоча процесуальний алгоритм дій суду в умовах воєнного стану відсутній, все ж суди зуміли адаптуватися до складних умов, здійснювали та продовжують здійснювати захист порушених прав, оскільки, першочерговим їх завданням є забезпечення правосуддя в державі [1].

В умовах воєнного стану можливе тимчасове (із зазначенням строку) обмеження прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Правосуддя – це генеральна функція судової влади, вона є критерієм оцінки діяльності органів судової влади в Україні. В Конституції України закріплюється право на судовий захист (ст. 55), яке не може бути обмежене навіть в умовах воєнного стану (ст. 64) [2].

Основними засадами та аспектами правового регулювання цивільного судочинства в умовах воєнного стану визначаються Конституцією України, Цивільно-процесуальним кодексом України (далі – ЦПК), Законом України «Про правовий режим воєнного стану», Законом України «Про судоустрій та статус суддів». Правове регулювання цивільного судочинства в умовах

воєнного стану є одним з найважливіших напрямів забезпечення стабільності захисту прав людини. Незважаючи на складні умови воєнного часу, законодавець зумів зберегти дієвість правових механізмів, що гарантують безперервність здійснення правосуддя.

Цивільне судочинство в умовах воєнного стану здійснюється відповідно до вимог ЦПК, який залишається чинним і не втрачає своєї юридичної сили навіть під час дії особливого правового режиму. Відповідно до ст. 2 ЦПК завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Ця норма підкреслює, що правосуддя має залишатися доступним і справедливим незалежно від зовнішніх обставин, у тому числі під час війни [3].

Незважаючи на динамічні зміни у налагодженій системі функціонування держави, система судових органів повинна виконувати основну покладену на неї функцію – здійснення правосуддя [4]. Відповідно до ст. 12-2 та ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» зазначається про здійснення судочинства в умовах воєнного стану, а саме:

- суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України;
- повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені;
- правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами;
- скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється;
- створення надзвичайних та особливих судів не допускається;
- у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена

територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів [5].

Однією із ключових змін є змінення територіальної підсудності судових справ, у випадках, коли суди не можуть здійснювати правосуддя через бойові дії або окупацію, або коли самі судді перебувають під особливим натиском воєнного стану і далеко не завжди у повній мірі можуть здійснювати правосуддя. Більше того, існують суди, які взагалі не здійснюють судочинство або працюють, не проводячи судові засідання, оскільки за даними Верховного Суду 20 % судів опинилися під окупацією або в зоні бойових дій. Профільними органами був розроблений певний механізм підвищення ефективності розгляду справ. Зокрема, у роз'ясненнях Верховного суду, а також рекомендаціях Радою суддів України було викладено наступні положення, що тим чи іншим чином полегшують завантаженість на суди, а саме:

- за можливості відкладати або знімати справи з розгляду через неможливість прибуття учасниками справи на судове засідання у зв'язку із небезпекою для життя або аналогічної загрози для працівників суду;
- право учасників судового процесу подати заяву про відкладення розгляду справи у зв'язку з активними бойовими діями, а також на розгляд справи у режимі відеоконференції на підставі відповідної заяви;
- пріоритетний розгляд невідкладних справ;
- необхідність брати на себе відповідальність у напрацюванні відповідної судової практики, виходячи із реалій воєнного часу;
- розгляд справ, які не є невідкладними, здійснюється лише за письмової згоди на це всіх учасників справи;
- керівництво судів обмежує особистий прийом громадян та допуск сторонніх осіб на судові засідання;
- для організації безпечних умов відвідувачів судів та учасників судових процесів обмежено доступ до деяких е-ресурсів, які дозволяють відстежувати стан розгляду справ;

- при визначенні графіку та умов роботи судів слід керуватися поточною обстановкою та оперативно реагувати на її зміну;
- запровадження воєнного стану є поважною причиною для поновлення процесуальних строків [6].

В умовах воєнного стану цивільне судочинство в Україні зазнало значних трансформацій, проте продовжує ефективно виконувати свої функції зі забезпечення захисту прав і свобод громадян. Воєнний стан не скасовує право на судовий захист, а лише накладає певні організаційні та процесуальні особливості, спрямовані на безпеку учасників процесу та забезпечення безперервності правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Вплив воєнного стану на цивільне судочинство: наукова стаття / Факас І.Б. 2024. С.30 URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/495/13175/27549-1?inline=1
2. Конституція України: прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4381
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 № 1618-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text
4. Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану: *Прикарпатський юридичний вісник* стаття / Привиденцев О.Г. 2022. С.4 URL: http://pjv.nuoua.od.ua/v1_2022/12.pdf
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n199
6. Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану: стаття / Хорольська О.С. та ін. 2024. С.4 URL: http://www.lsej.org.ua/5_2024/48.pdf

Лобань Вікторія Олександрівна
студентка 2 курсу денної форми
здобуття освіти першого (магістерського) рівня
вищої освіти спеціальності 081 «Право» Навчально-наукового інституту
права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(*м. Київ, Україна)*
Науковий керівник: к.ю.н., доц., доцент кафедри юстиції **Кухнюк Д. В.**

МЕДІАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВАНТАЖЕННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Сучасна судова система України перебуває у стані надмірного навантаження, що суттєво впливає на якість здійснення правосуддя. За статистичними даними Державної судової адміністрації України, лише у 2023 році до судів загальної юрисдикції надійшло понад 3,5 мільйона справ і матеріалів, що в середньому становить понад дві тисячі справ на одного суддю. Такий показник суттєво перевищує допустимі стандарти навантаження на суддів, рекомендовані європейською судовою спільнотою, і безпосередньо позначається на дотриманні процесуальних строків. Затягування судових проваджень є системною проблемою, яка перешкоджає реалізації права кожної особи на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував, що ефективність правосуддя полягає не лише у формальній можливості звернення до суду, але й у реальній спроможності держави забезпечити розгляд справи упродовж розумного строку (справа *Kudla v. Poland*, 2000 рік).

В умовах воєнного стану, запровадженого Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, проблема навантаження на судову систему набула ще більшої гостроти. Частина судів на територіях, де ведуться активні бойові дії, тимчасово припинила роботу, інші були евакуйовані або здійснюють

правосуддя дистанційно. Верховний Суд повідомляє, що понад десять відсотків судів фактично не здійснюють правосуддя, а навантаження на діючі суди збільшилося майже вдвічі. В таких умовах особливої актуальності набуває розвиток альтернативних форм вирішення спорів, здатних розвантажити судову систему та забезпечити доступ громадян до правосуддя навіть у складних соціально-економічних обставинах. Одним із таких інструментів є медіація.

Медіація є добровільною та конфіденційною процедурою врегулювання конфлікту за участі нейтрального посередника — медіатора, який допомагає сторонам досягти взаємоприйнятного рішення. Законодавчі засади медіації визначені Законом України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX, що набрав чинності 15 грудня 2021 року. Згідно зі статтею 3 цього Закону, основними принципами медіації є добровільність участі сторін, рівність їхніх прав, нейтральність медіатора, конфіденційність та самостійність сторін у прийнятті рішення. Відповідно до частини другої статті 4 Закону, медіація може здійснюватися як до звернення до суду, так і під час судового процесу або навіть на етапі виконання судового рішення, що створює гнучкий і багаторівневий механізм врегулювання спорів. Важливо, що медіація не заперечує судовий захист, а навпаки — доповнює його, дозволяючи зменшити кількість справ, які потрапляють до судів, і зосередити суддівські ресурси на справах підвищеної складності чи суспільного значення.

Конституція України у пункті 2 частини першої статті 124 закріплює, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, але водночас у системі правосуддя допускається використання інших форм вирішення спорів, якщо вони не суперечать закону. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII у статті 17 прямо передбачає обов’язок держави сприяти розвитку альтернативних способів врегулювання конфліктів, у тому числі медіації. Цивільний процесуальний кодекс України в статті 12 надає сторонам право врегулювати спір шляхом медіації, а стаття 190 Господарського процесуального кодексу передбачає аналогічну можливість для суб’єктів господарювання. Таким чином, інститут медіації поступово

інтегрується в національну систему правосуддя, створюючи додаткові можливості для позасудового вирішення спорів.

Впровадження медіації в Україні також є результатом гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу. Директива 2008/52/ЕС Європейського парламенту і Ради від 21 травня 2008 року зобов'язує держави-члени забезпечити ефективний механізм медіації у цивільних та комерційних справах, надаючи медіаційним угодам можливість бути визнаними та виконуваними судами. Подібні норми діють у Польщі, де суддя на етапі підготовчого провадження зобов'язаний запропонувати сторонам пройти процедуру медіації (стаття 183¹ ЦПК Польщі), а також у Німеччині, де ухвалено Закон «Про заохочення медіації» (Mediationsgesetz, 2012 рік). Європейський досвід підтверджує, що активне використання медіації дозволяє знизити кількість судових позовів на 15–20 відсотків та скоротити строки розгляду справ у судах.

Для України медіація є не лише правовою новацією, а й реальною практичною необхідністю, особливо в умовах воєнного стану. Кількість конфліктів у суспільстві суттєво зросла: виникають спори щодо трудових відносин, оренди житла, відшкодування збитків, пов'язаних із бойовими діями, питань мобілізації, внутрішнього переміщення осіб тощо. Вирішення таких спорів у судовому порядку потребує значних часових і матеріальних ресурсів, тоді як медіація дозволяє швидко, гнучко й недорого знайти компромісне рішення, зберігаючи при цьому довіру між сторонами. Особливого значення набуває положення статті 10 Закону «Про медіацію», яке дозволяє проведення процедури дистанційно, що є надзвичайно важливим у період війни, коли фізична присутність сторін чи медіатора часто неможлива. Розвиток онлайн-медіації, наприклад через електронні платформи «e-Mediation», створює умови для цифровізації правосуддя та розширення доступу громадян до мирного врегулювання спорів.

Медіація сприятиме розвантаженню судової системи України у кількох взаємопов'язаних аспектах. По-перше, вона зменшить кількість нових позовів,

які подаються до судів, оскільки значна частина конфліктів може бути врегульована на досудовій стадії. По-друге, у справах, де медіація застосовується паралельно із судовим розглядом, сторони мають можливість досягти мирової угоди, що скорочує тривалість провадження. По-третє, суди зможуть сконцентрувати ресурси на розгляді справ підвищеної складності — кримінальних, адміністративних та конституційних, у той час як спори приватно-правового характеру ефективно вирішуватимуться поза судом. По-четверте, у воєнний період медіація виконує важливу соціальну функцію — сприяє стабілізації суспільних відносин, зниженню конфліктності, відновленню діалогу між громадянами, бізнесом та органами влади. Нарешті, процедура медіації є економічно доцільною, оскільки її вартість суттєво нижча, ніж судовий збір та витрати на представництво інтересів у суді, що робить її доступною для широких верств населення навіть в умовах економічної нестабільності.

Таким чином, інститут медіації в Україні має потенціал стати одним із ключових інструментів реформування судової влади та водночас дієвим засобом реалізації принципу верховенства права. Його подальший розвиток потребує внесення змін до процесуальних кодексів з метою деталізації порядку застосування медіації, створення державного реєстру медіаторів, запровадження стандартів їхньої професійної підготовки, а також здійснення масштабної інформаційної кампанії з популяризації цього інституту серед громадян і бізнесу. Медіація здатна не лише зменшити навантаження на судову систему, а й сформувати нову правову культуру, засновану на діалозі, взаємоповазі та відповідальності сторін за наслідки власних рішень. У перспективі розвиток медіації стане важливою складовою євроінтеграційного курсу України та сприятиме відновленню правопорядку, соціальної стабільності та довіри до правосуддя навіть у період збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2022. – № 2. – Ст. 12.

3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Ст. 545.

4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, № 42. – Ст. 492.

5. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 // Офіційний вісник Президента України. – 2022. – № 5. – Ст. 25.

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 52.

8. Kudla v. Poland : Judgment of 26 October 2000, Application no. 30210/96 // Reports of Judgments and Decisions. – Strasbourg : European Court of Human Rights, 2000.

9. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters // Official Journal of the European Union. – 2008. – L 136. – P. 3–8.

10. Mediationsgesetz : Gesetz zur Förderung der Mediation und anderer Verfahren der außergerichtlichen Konfliktbeilegung vom 21. Juli 2012 // Bundesgesetzblatt I. – 2012. – S. 1577.

11. Державна судова адміністрація України. Офіційна статистика судового навантаження за 2023 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://court.gov.ua (дата звернення: 14.10.2025).

12. Верховний Суд України. Огляд стану здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. – Київ : Верховний Суд, 2023. – 24 с.

Лукіян Ірина Анатоліївна
студентка 3 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету Імені Юрія Федьковича **І. Ю. Татулич**

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ГЛАСНОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Принцип гласності та відкритості судового процесу відіграє важливу роль як одна з головних гарантій справедливого правосуддя та невід'ємна складова демократичного суспільства. Його суть полягає у забезпеченні вільного доступу громадськості та засобів масової інформації до судових засідань, оприлюдненні судових рішень, а також гарантуванні прозорості роботи судової влади в цілому. Реалізація даного принципу сприяє зміцненню довіри громадян до судової системи, формуванню її позитивної репутації та утвердженню верховенства права.

Втім, у період воєнного стану, запровадженого в Україні з 24 лютого 2022 року відповідно до Указу Президента України, реалізація цього принципу стикається з новими викликами та обмеженнями. З одного боку, навіть за умов надзвичайного стану держава має забезпечувати відкритість правосуддя як важливий компонент демократичного розвитку та гарантії захисту прав людини. З іншого боку, воєнний стан вимагає впровадження судовою владою додаткових обмежувальних заходів, спрямованих на охорону національної безпеки, захист державної таємниці та забезпечення безпеки учасників судового процесу. Це створює складну дилему між принципами прозорості

судочинства та необхідністю дотримання вимог, зумовлених військовими обставинами.

Розглянемо основні аспекти нормативного закріплення принципу гласності та відкритості. У контексті конституційного регулювання принцип гласності та відкритості судового процесу знаходить своє відображення у п. 6 ч. 1 ст. 129 Конституції України, відповідно до якої суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним і керується принципом верховенства права. Серед основних засад судочинства Конституція визначає гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами**,** що покликано забезпечити прозорість судової діяльності й доступ громадськості до правосуддя [1].

Особливу увагу слід приділити Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також Загальній декларації прав людини. Вищезазначені документи підкреслюють право на справедливий судовий розгляд і акцентують важливість прозорості судової діяльності, яка слугує гарантією справедливості та законності рішень.

Також, закріплення принципу в законодавстві деталізується у статті 7 Цивільного процесуального кодексу України та статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – ЗУ). Згідно з цими нормами, розгляд справ у судах відбувається усно і відкрито, за винятком випадків, чітко передбачених законодавством. Будь-яка особа має право бути присутньою на відкритому судовому засіданні, а представники засобів масової інформації можуть здійснювати фото-, відео- чи аудіофіксацію процесу з використанням портативних технічних засобів без отримання додаткового дозволу суду. Закон також зобов’язує здійснювати повне фіксування судових засідань технічними засобами, що є ключовою гарантією реалізації принципу публічності. Судові рішення оголошуються прилюдно, якщо це не веде до розголошення інформації, що захищається законом. Водночас допускається проведення закритих засідань у випадках, коли відкритий розгляд може порушити права чи законні інтереси сторін або призвести до розголошення конфіденційної інформації [2].

Крім цього, відповідно до статті 11 ЗУ, судові документи, засідання та дані про судові справи є відкритими, за винятком випадків, передбачених законом. Забезпечення відкритості реалізується через оприлюднення судових рішень у Єдиному державному реєстрі судових рішень та публікацію на офіційному веб-порталі судової влади України інформації про сторони спору, предмет позову, а також дату, час і місце проведення розгляду [3].

У період дії воєнного стану судова система України продовжує свою діяльність, хоча із запровадженням низки обмежувальних заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки та захист інтересів держави. Зокрема, суди отримали право ухвалювати рішення щодо обмеження доступу громадян до залу судового засідання, проводити процесуальні заходи в режимі відеоконференцій, а також тимчасово обмежувати відкритий доступ до окремих судових рішень. Подібні заходи запроваджуються у випадках, коли оприлюднення інформації може завдати шкоди оборонній спроможності держави або поставити під загрозу безпеку учасників судового процесу. Водночас такі дії не скасовують принцип гласності, а лише адаптують його до специфічних умов надзвичайного стану [4].

Впровадження закритого режиму є винятковою процедурою, покликаною попередити розголошення відомостей, які ворог або деструктивні елементи можуть використати у своїх інтересах. Таке обмеження також поширюється на представників засобів масової інформації, котрі в умовах мирного часу виконують важливу функцію висвітлення судових процесів. У період воєнного стану публікація деталей справ може бути значно відтермінованою або обмеженою, аби забезпечити необхідний рівень безпеки [5].

Додатковим аспектом діяльності судів під час воєнного стану виступає контроль за поширенням судових рішень. Документи, що містять інформацію стратегічного характеру, як-от дані про оборонні заходи, місця дислокації військових частин або плани ведення бойових операцій, підлягають суворому обмеженню в доступі. Ці заходи зумовлені необхідністю запобігання витоку

критично важливих даних, які можуть бути використаними противниками для підриву державної безпеки або завдання шкоди громадянам.

Обмеження принципу гласності під час воєнного стану, хоча й спрямовані на забезпечення національної безпеки, здатні впливати на реалізацію права на справедливий суд, передбаченого статтею 6 Європейської конвенції з прав людини та нормами українського законодавства. Відтермінування чи часткове оприлюднення судових рішень ускладнює доступ громадськості та медіа до інформації про судові процеси, що може знижувати прозорість ухвалення рішень і обмежувати можливість контролю за законністю [6].

Практика свідчить, що подібні обмеження справді здатні впливати на суб'єктивне сприйняття справедливості судового процесу. Рішення, опубліковані із затримкою чи у скороченій формі через необхідність захисту конфіденційної інформації, обмежують доступ до деталей справи для зацікавлених осіб та ЗМІ. Водночас такі заходи виправдані у випадках, коли розголошення інформації може нашкодити обороноздатності країни або безпеці учасників процесу.

У цьому контексті важливо підтримувати баланс між правом на відкритість правосуддя та необхідними обмеженнями. Пропорційність, законність і доречність таких обмежень є ключовими для збереження довіри до судової системи та забезпечення ефективного функціонування правосуддя навіть у складних умовах.

Підсумовуючи вище викладене, можна сказати, що попри виклики, пов'язані з воєнним станом, судова влада може адаптувати принцип гласності до питань безпеки. Обмеження відкритості, якщо вони є належно обґрунтованими і пропорційними, не суперечать сутності принципу прозорості, а радше слугують засобом захисту національних інтересів і безпеки учасників процесу. Поетапне відновлення повної публічності судових засідань та оприлюднення рішень після завершення воєнного стану зміцнить громадську довіру до правосуддя і сприятиме утвердженню верховенства права в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : станом на 4 черв. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

4. Рішення РСУ №11 від 25.03.2022 «Щодо обмеження доступу до публічної інформації». Головна сторінка. URL: https://rsu.gov.ua/ua/events/risenna-rsu-no11-vid-25032022-sodo-obmezenna-dostupu-do-publicnoi-informacii

5. Перегляд Особливості дотримання принципу гласності та відкритості судового розгляду під час дії правового режиму воєнного стану. Репозитарій НДІ публічної політики і соціальних наук. URL: https://library.ppss.pro/index.php/ndippsn_20230609/article/view/romasiev/pdf

6. Аналітично-порівняльне правознавство. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/48.pdf?utm

Лупійчук Дар'я Василівна
студентка 2 курсу ОС «Магістр» ННІ права
КНУ імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)
Науковий керівник: *Саленко О.В., к.ю.н., доц.,*
доцентка кафедри юстиції ННІ права

ОПТИМІЗАЦІЯ МЕРЕЖІ СУДІВ В УКРАЇНІ: НА ЯКОМУ ЕТАПІ УКРАЇНА ЗАРАЗ?

Одним із ключових завдань розбудови сучасної судової системи в Україні є забезпечення кожному громадянинові реального доступу до правосуддя. Ефективність судової системи визначається не лише якістю розгляду справ, а й здатністю судів бути доступними у територіальному, процедурному та фінансовому вимірах. У цьому контексті питання оптимізації судової мережі набуває особливої актуальності. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що *«відкладене правосуддя означає відмову у правосудді»*. Цей підхід підкреслює, що право на справедливий суд передбачає не лише можливість звернення до суду, а й оперативність та ефективність його роботи. Оптимізація мережі судів, ідея якої звучить вже не один рік, покликана забезпечити баланс між раціональним використанням ресурсів судової системи та дотриманням конституційного права громадян на судовий захист. Її проведення потребує зваженого підходу, що враховує не лише адміністративно-територіальні зміни, а й соціально-економічні, демографічні та інфраструктурні чинники.

У цьому аспекті слід зважати, що реформування судової мапи України спрямоване на приведення мережі судів у відповідність до нового адміністративно-територіального устрою держави. Такий процес має на меті не лише оптимізацію розподілу судів, а й забезпечення ефективного

функціонування судової системи в умовах децентралізації. Більше того, реформування судової мережі визначено одним із пріоритетних напрямів у Дорожній карті з питань верховенства права (далі – Дорожня карта), що підкреслює необхідність його здійснення у контексті євроінтеграційних прагнень України [1]. Зокрема, у Дорожній карті передбачена необхідність ухвалити Закон щодо оптимізації мережі місцевих загальних судів протягом дванадцяти місяців з моменту припинення або скасування правового режиму воєнного стану. Оптимізація судової мережі як один із пріоритетів визначена також у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, де оптимізація розглядається як інструмент підвищення ефективності правосуддя та забезпечення доступу громадян до суду [2]. Очікується, що відповідні положення знайдуть своє продовження і в новій Стратегії розвитку правосуддя на 2025–2029 роки, проєкт якої наразі перебуває на етапі підготовки. Це свідчить про важливість уже сьогодні повернутись до експертної розробки методології, аби після завершення воєнного стану забезпечити зважене та ефективне реформування мапи судів.

При цьому, розробляючи відповідну методологію, слід чітко усвідомлювати, що оптимізація судової мережі не є самоціллю, а має на меті розв’язання проблем, спричинених, зокрема, і недосконалістю чинної судової мапи. Так, у Тіньовому звіті до Розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» наголошується, що однією з проблем функціонування судової системи є нерівномірне навантаження на суддів. Середньостроковим кроком у її вирішенні визначено загальний перерозподіл судових справ, який має здійснюватися паралельно з процесом оптимізації (укрупнення) судів [3]. Крім того, оптимізація судової мережі сприятиме дотриманню розумних строків розгляду справ, забезпечить більш ефективне використання кадрових і матеріальних ресурсів судової влади, а в довгостроковій перспективі дозволить зменшити видатки на її фінансування та досягти суттєвої економії бюджетних коштів.

Не викликає сумніву, що реформа є необхідною, проте постає питання, на яких принципах має ґрунтуватися оптимізація судової мережі в сучасних умовах. Перш за все, у цьому аспекті необхідно враховувати принцип територіальності. Деякі вчені зазначають, що значення принципу територіальності полягає у: а) відсутності територій, на які не поширювалася б юрисдикція суду; б) територіально зручному розміщені судів; в) існуванні достатньої кількості судів і суддів на території держави [4]. При цьому наукові підходи до зміни реалізації принципу територіальністі різняться, наприклад: 1) один суд – один округ; 2) один суд – один район. Безсумнівно, кожен з варіантів має свої переваги, проте, на наш погляд, слід дотримуватись позиції «один суд – один район». Саме він забезпечує узгодженість судової системи з адміністративно-територіальним устроєм держави. Невідповідність судових округів адміністративним районам може спричинити плутанину для громадян щодо підсудності справ і призвести до нерівномірного навантаження на суди, особливо в районних центрах. Утворення одного місцевого загального суду на території кожного району дозволить збалансувати навантаження між суддями, оптимізувати матеріальні та кадрові ресурси, скоротити строки розгляду справ. Такий підхід узгоджується і з положеннями Державної стратегії регіонального розвитку, яка передбачає посилення спроможності територіальних громад і розвиток місцевого самоврядування [5].

У вищезгаданій Дорожній карті також згадуються критерії, зокрема: оптимізація повинна враховувати новий адміністративно-територіальний устрій, навантаження на суди, оптимальну кількість суддів у судах та географічні особливості регіонів [1]. Як свідчить міжнародний досвід, критеріями для проведення оптимізації (укрупнення) можуть бути: забезпечення доступу до правосуддя, співвідношення мережі судів з іншими органами системи правосуддя та правоохоронними органами, наявність приміщень, географічні особливості, кадрова спроможність тощо [6]. На сьогодні є об’єктивним, що проведення оптимізації судової мережі в Україні супроводжуватиметься певною критикою, як з боку правничої спільноти, так і окремих громад.

Подібна ситуація спостерігалася й у країнах Європейського Союзу, які вже пройшли шлях укрупнення судів (наприклад, Швеція) [6]. Досвід цих держав показує, що успішність реформи значною мірою залежить від її підготовчого етапу: проведення роз'яснювальної роботи, залучення експертного середовища та поступового формування суспільної підтримки. Відповідно, це ще одна причина, чому Україні варто вже сьогодні повернутися до розробки методології оптимізації судової мережі.

Таким чином, на сьогодні Україна перебуває на етапі підготовки до практичної реалізації оптимізації судової мережі, що передбачає узгодження її з новим адміністративно-територіальним устроєм та вироблення єдиних підходів і критеріїв. Попри наявність стратегічних документів, зокрема Дорожньої карти з питань верховенства права, а також Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки та Проєкту Стратегії на 2025-2029 рр., законодавче забезпечення цього процесу поки що не завершене. Відсутність чіткої методології, єдиних критеріїв визначення меж судових округів і нестабільна безпекова ситуація ускладнюють ухвалення рішень щодо остаточної моделі оптимізації. Водночас, розробка такої моделі вже сьогодні є нагальною потребою, адже саме вона визначатиме ефективність майбутнього функціонування судової влади після завершення воєнного стану. Оптимізація має відбуватись не як механічне укрупнення судів, а як системне оновлення судової мапи з урахуванням принципів територіальності, доступності, ефективності та збалансованості навантаження на суддів. Важливо також передбачити механізми мінімізації можливих негативних наслідків оптимізації, щоб гарантовано зберегти доступ громадян до правосуддя. Зокрема, продовження діджиталізації правосуддя, внесення змін до процесуального законодавства в частині спрощення взаємодії населення і суду та створення відповідних технічних можливостей у самих судах.

Список використаних джерел:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за

кластером 1 “Основи процесу вступу до ЄС”» від 14 травня 2025 р. № 475-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-p#Text (дата звернення: 07.10.2025).

2. Указ Президента України «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» від 11.06.2021 № 231/2021

3. Тіньовий звіт до Розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права». URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/ali_shadowreport_chapter23.pdf (дата звернення: 07.10.2025).

4. І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий. Організація судової влади в Україні: навч. посібник. Одіссей. 2007. С. 45.

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text (дата звернення: 07.10.2025).

6. Огляд європейського досвіду оптимізації системи місцевих загальних судів на прикладах Фінляндії, Литви та Швеції. URL: https://vn.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/tu02/stat/01092021/international%20experience.pdf (дата звернення: 07.10.2025).

Лупуляк Богдана Володимирівна
студентка 301 групи юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету Імені Юрія Федьковича **І. Ю. Татулич**

ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО НАДАННЯ НЕПОВНОЛІТНІЙ ОСОБІ ПОВНОЇ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄЗДАТНОСТІ

Надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності становить один із найважливіших інститутів цивільного права України, який спрямований на розширення правосуб'єктності молодих громадян та закріплення їхньої соціальної самостійності. Його сутність полягає в юридичному визнанні за неповнолітнім права самостійно укладати цивільно-правові договори, розпоряджатися доходами, вести підприємницьку діяльність, нести відповідальність за власні дії. У сучасних соціально-економічних умовах, коли молодь дедалі частіше стикається з необхідністю самостійного заробітку, навчання чи виховання дитини без належної підтримки, емансипація виступає не лише юридичним, а й соціальним гарантом їхньої незалежності.

Відповідно до статті 35 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), повна цивільна дієздатність надається неповнолітній, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, займається підприємницькою діяльністю або є матір'ю чи батьком дитини. Надана дієздатність зберігається навіть у разі припинення підстав для її набуття.

Справи про надання повної цивільної дієздатності розглядаються у порядку окремого провадження, оскільки не містять спору між сторонами, а мають на

меті підтвердження юридичного факту – здатності неповнолітнього діяти самостійно. Заява подається до суду за місцем проживання заявника відповідно до статті 301 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК України). Основними нормативними джерелами виступають положення ЦК України (стаття 35) та ЦПК України (глава 3 розділу IV).

Процес доказування у таких справах має ключове значення, оскільки саме він дає суду змогу об’єктивно оцінити рівень соціальної зрілості заявника. На відміну від класичних цивільних спорів, у справах про емансипацію суд не вирішує питання про порушення чи захист суб’єктивного права, а досліджує обставини, що свідчать про наявність або відсутність передумов для набуття повної дієздатності. Отже, доказування виступає процесуальним засобом установлення відповідності фактичних обставин заявленим юридичним критеріям.

Основним суб’єктом доказування є сама неповнолітня особа, яка прагне отримати повну цивільну дієздатність. Особливу складність становить правова колізія щодо мінімального віку, з якого особа може подати відповідну заяву. Хоча стаття 35 ЦК України встановлює межу у 16 років, інші норми допускають надання повної цивільної дієздатності особі, яка досягла 14 років, якщо вона є батьком або матір’ю дитини. Відсутність єдності у законодавчому регулюванні створює суперечності у правозастосуванні, що потребує законодавчого врегулювання для забезпечення послідовності судової практики.

Заявник надає суду докази наявності підстав, передбачених законом: документальне підтвердження віку, факт укладення трудового договору або здійснення підприємницької діяльності, наявність стабільного доходу, матеріальної незалежності та усвідомлення юридичних наслідків власних дій. До участі в процесі суд залучає органи опіки та піклування, а також батьків, усиновителів або піклувальника, які можуть надати пояснення та оцінку рівня самостійності заявника.

Відповідно до ч. 2 ст. 35 ЦК України, спершу надання повної цивільної дієздатності здійснюється за заявою до органу опіки та піклування, за

письмовою згодою батьків або піклувальника, а у разі її відсутності – за рішенням суду. Судова практика підтверджує необхідність дотримання цієї процедури. Так, у справі № 389/949/19 Знам'янського міськрайонного суду заяву залишили без руху, оскільки заявник не звернувся спершу до органу опіки і не надав доказів відсутності згоди батьків. Таким чином, аналіз норм матеріального та процесуального права, а також наведеної судової практики свідчить, що звернення до органу опіки та піклування є обов'язковим етапом доказування у справах про надання повної цивільної дієздатності, а судовий розгляд можливий лише за умови підтвердження відмови або відсутності згоди батьків. Це забезпечує послідовність правозастосування та захист інтересів неповнолітніх.

Предмет доказування у справах даної категорії охоплює як формальні юридичні обставини (вік, працевлаштування, народження дитини), так і оціночні соціально-психологічні фактори – рівень зрілості, відповідальності, розуміння наслідків своїх дій. Суд з'ясовує, чи здатна особа самостійно здійснювати цивільні права, приймати зважені рішення та відповідати за свої обов'язки. Для цього досліджуються як письмові докази, так і пояснення зацікавлених осіб, зокрема висновки педагогів, психологів, роботодавців, а також органів опіки.

Згідно зі статтею 76 ЦПК України, доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. У справах про надання повної цивільної дієздатності такими доказами є:

– копія свідоцтва про народження;

– трудовий договір або довідка з місця роботи із зазначенням посади, заробітної плати та строку працевлаштування;

– документи про державну реєстрацію підприємницької діяльності;

– документи, що підтверджують наявність дитини;

– письмова згода батьків або осіб, які їх замінюють;

– характеристика з місця роботи чи навчання;

– висновок органу опіки та піклування про доцільність надання дієздатності.

Судова практика підтверджує, що висновок органу опіки та піклування має особливе доказове значення. Саме цей документ містить оцінку моральної, соціальної та психологічної готовності неповнолітнього до самостійного життя. Суд, ухвалюючи рішення, не може обмежитися лише формальними підставами, такими як вік чи працевлаштування, а повинен переконатися, що заявник здатен усвідомлено діяти, розуміє зміст правочинів і наслідки своїх дій.

Якщо згода батьків відсутня, суд зобов’язаний дослідити причини такої відмови, а також витребувати додаткові відомості від органу опіки. У ситуаціях, коли один із батьків відсутній, позбавлений дієздатності або не бере участі у вихованні, суд враховує висновок відповідних служб, який може замінити відсутню згоду. Такий підхід дозволяє уникнути зловживань і гарантує, що рішення ґрунтуватиметься на реальній оцінці інтересів неповнолітнього. Прикладом реалізації цього підходу є справа № 765/6471/13-ц, у якій неповнолітня особа звернулася до суду з вимогою про надання повної цивільної дієздатності у зв’язку з народженням дитини. Один із батьків заявниці надав згоду, інший – залишив вирішення на розсуд суду. Суд, дослідивши матеріали та врахувавши висновок Служби у справах дітей, дійшов висновку, що надання повної цивільної дієздатності відповідає інтересам заявниці та її малолітньої дитини (рішення Нахімовського районного суду м. Севастополя від 21 жовтня 2013 року).

Варто зазначити, що доказування у справах про емансипацію виконує не лише процесуальну, а й виховну функцію, оскільки формує у неповнолітнього усвідомлення власної відповідальності та правових наслідків самостійності. Судовий розгляд таких справ має не каральний чи формальний, а оцінно-захисний характер, адже суд покликаний не лише встановити факти, а й переконатися, що набуття повної дієздатності не зашкодить особі.

З огляду на аналіз судової практики та чинного законодавства, доцільним видається вдосконалення правового регулювання інституту надання повної

цивільної дієздатності. Зокрема, варто чіткіше визначити коло осіб, які мають право звертатися із заявою, деталізувати перелік доказів, які підтверджують рівень зрілості, та запровадити уніфіковану процедуру оцінки психологічної готовності заявника.

Отже, доказування у справах про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності є ключовим процесуальним інструментом, що забезпечує законність, обґрунтованість і справедливість судового рішення. Воно дозволяє встановити баланс між прагненням неповнолітнього до самостійності та обов'язком держави забезпечити його захист. Ретельність та об'єктивність доказування у таких справах є запорукою правильного застосування інституту емансипації, який сприяє формуванню свідомого, відповідального та соціально зрілого громадянина.

Список використаної літератури:

1. Голубцова О. О. Розгляд судом справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності по діючому цивільному процесуальному законодавству. *Вісник Нац. ун-ту «Одеська юридична академія».* 2018. № 2. С. 503.

2. Бермічева О. В. Надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності – відображення реалій життя. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. № 1. С. 81–89.

3. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Особливості відкриття провадження у справах про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності. *Університетські наукові записки.* 2009. № 1. С. 60–64.

Мазуренко Єлизавета Олегівна

студент 3-БЮ групи Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»

(м. Бар, Україна)

Науковий керівник: доктор філософії, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін

Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» **Юзько Т.М.**

ПРЕДСТАВНИЦТВО У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ВИДИ ПРЕДСТАВНИЦТВА

Представництво у цивільному процесі є важливим інститутом, що забезпечує реалізацію та захист прав осіб через уповноважених представників. Воно дозволяє сторонам брати участь у справі як особисто, так і через іншу особу, що підвищує доступність правосуддя та ефективність судового захисту. Цивільний процесуальний кодекс України визначає види представництва, коло осіб, які можуть бути представниками, а також їхні права й обов’язки. Вивчення цих питань є необхідним для розуміння ролі представництва у забезпеченні справедливого розгляду справ.

Представництво у цивільному процесі – це правовідношення, при якому одна особа, яку називають представник, виконує в суді процесуальні дії на захист інтересів та від імені іншої особи [1]. ЦПК України прямо класифікацію процесуального представництва не проводить, проте аналіз окремих його статей, що визначають правові засади участі представника у цивільному процесі, дозволяє зробити висновок про наявність трьох видів представництва: представництво фізичних осіб; представництво юридичних осіб; представництво держави. За ступенем обов’язковості представництво в цивільному процесі можна умовно поділити на два види:

обов’язкове – виникає на підставі закону, адміністративного чи судового акта; факультативне – на підставі цивільно-правової угоди. За підставами виникнення розрізняють законне та договірне представництво: договірне – підставою його виникнення є волевиявлення сторін, при якому представника і особу, чиї інтереси він представляє, пов’язує договір доручення або трудовий договір (таке представництво здійснюється адвокатами, юрисконсультами по справах своїх організацій тощо); законне – підстави його виникнення передбачені законом(наприклад, ст. 172 СК України передбачає, що повнолітні мають право звернутися за захистом прав та інтересів непрацездатних, немічних батьків як їх законні представники [2]) [3].

Представником у суді може бути адвокат або законний представник, це вказано в ч. 1 ст. 60 ЦПК [4]. Законодавство України покладає на адвоката виконання в цивільному процесі подвійних функцій. Участь адвоката в цивільному процесі України полягає у здійсненні ним представництва і захисті суб'єктивних майнових і особистих немайнових прав та охоронюваних законом інтересів інших осіб (громадян і юридичних осіб) та в сприянні суду в всебічному, повному і об'єктивному з’ясуванні обставин справи, прав і обов'язків сторін. В процесуальному представництві адвоката поєднуються два види правовідносин – між адвокатом і особою, інтереси якої він представляє, між адвокатом і судом в цивільному процесі. Правовідносини між адвокатом і довірителем (стороною, третьою особою та ін.) мають матеріально-правовий і процесуально-правовий характер. Матеріально-правові ґрунтуються на договорі доручення. Процесуально-правові зв'язки виникають з приводу оформлення і визначення обсягу повноважень представника в цивільному процесі Процесуальне представництво є найбільш поширеним в судочинстві України. При здійсненні професійної діяльності адвокату надано право представляти і захищати права та інтереси громадян і

юридичних осіб за їх дорученням в усіх судових органах та на стадіях цивільного судочинства [5].

Представник у цивільному процесі наділений широким колом процесуальних прав. Він може подавати докази, заявляти клопотання, оскаржувати судові рішення, брати участь у дослідженні доказів, а також здійснювати інші процесуальні дії, передбачені ЦПК України. Водночас на представника покладається обов'язок діяти добросовісно, в межах наданих повноважень, не зловживати процесуальними правами та належним чином представляти інтереси довірителя.

Законне (необхідне, обов'язкове) процесуальне представництво виникає на підставі закону, адміністративного чи судового акта за наявності таких юридичних фактів: спорідненість, усиновлення, встановлення опіки чи піклування тощо. Воно здійснюється батьками, опікунами, піклувальниками. На його виникнення згоди цих осіб не потрібно.

Права, свободи та інтереси малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, а також недієздатних фізичних осіб захищають у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом.

Права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть захищати у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом. Суд може залучити до участі в таких справах неповнолітню особу чи особу, цивільна дієздатність якої обмежена.

Законні представники можуть доручати ведення справи в суді іншим особам. Надання представнику повноважень щодо укладення від імені малолітніх та підопічних мирової угоди, відмови від позову, визнання позову може істотно вплинути на майновий стан довірителя. Тому, на нашу думку, законні представники не можуть надавати такі повноваження без згоди органу опіки та піклування. З метою запобігання порушенням

прав та інтересів дітей, суд повинен з'ясувати обсяг повноважень представника дитини, думку органу опіки та піклування та пересвідчитися в тому, що відмова від позову чи його визнання, мирова угода не суперечать інтересам дитини [6].

Отже, представництво у цивільному процесі є невід'ємним інститутом судочинства, що забезпечує ефективний захист прав та інтересів фізичних, юридичних осіб і держави. Воно існує у формах договірного та законного представництва, може бути як обов'язковим, так і факультативним. Представники наділені широким колом процесуальних прав, але водночас зобов'язані діяти добросовісно та виключно в межах наданих повноважень. Особливе значення у сучасному цивільному процесі належить адвокатам, які поєднують функції представництва й захисту, що сприяє як охороні суб'єктивних прав сторін, так і повному та об'єктивному розгляду справ. Законодавче регулювання представництва гарантує баланс між інтересами сторін та необхідністю захисту прав найбільш вразливих учасників процесу, зокрема малолітніх, неповнолітніх та недієздатних осіб.

Список використаних джерел:

1. Адвокат Бачинський: цивільний процес. URL: https://juresprudency.com.ua/tsyvilnyj-protses/

2. Сімейний кодекс України: Закон України від 12.09.2025. № 4574-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n851

3. Студентська бібліотека: види представництва у цивільному процесі. URL: https://studies.in.ua/civlnij-proces/4653-vidi-predstavnictva-u-civlnomu-proces.html

4. Цивільно процесуальний кодекс України: Закон України від 17.07.2025. № 4496-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15?find=1&text=111#n6471

5. Онлайн-бібліотека. Правознавство: Участь адвоката у цивільному процесі. URL: https://studentam.net.ua/content/view/9083/93/

6. Студентська бібліотека: Законні представники у цивільному процесі. URL: https://studies.in.ua/civlnij-proces/4654-zakonn-predstavniki-u-civlnomu-proces.html

Маклакова Валерія Олександрівна
курсант 203/23КР-(ПД)-Бп навчального взвод,
факультет підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності
рядовий поліції, Донецький державний університет внутрішніх справ
(м.Кропивницький, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністра тивно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ
Донецького державного університету внутрішніх справ **Д.В.Кіблик**

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ПОКАЗАНЬ СВІДКІВ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ: СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ ТА АРГУМЕНТАЦІЇ

Показання свідків традиційно вважаються одним із наріжних елементів доказової системи у судовому процесі — кримінальному, цивільному чи адміністративному. Часто вони виступають єдиним або вирішальним засобом встановлення фактичних обставин справи [1]. Водночас оцінка свідчень залишається однією з найскладніших і водночас найуразливіших сфер судової практики. Це зумовлено суб’єктивною природою людського сприйняття, пам’яті та реконструкції подій, а також відсутністю універсальних критеріїв достовірності.

Проблема достовірності свідчень безпосередньо пов’язана з особливостями людської психіки. Дослідження у сфері психології свідчень виявили численні чинники, що ставлять під сумнів абсолютну точність навіть добросовісних свідків.

Пам’ять не є статичним записом, а динамічним, реконструктивним процесом. Свідки несвідомо «заповнюють прогалини» у спогадах, інтегруючи пізніше отриману інформацію або формуючи хибні спогади.

Екстремальний стрес, раптовість події або несприятливі умови спостереження (темрява, швидкий розвиток подій) значно знижують точність сприйняття. Дослідження Лофтус підтверджують пластичність і вразливість пам’яті до зовнішніх впливів .

Свідки можуть несвідомо модифікувати власні спогади, аби вони відповідали попереднім переконанням або очікуванням.

Свідоме неправдиве свідчення — явище, що, попри кримінальну відповідальність, залишається поширеним через особисту зацікавленість, тиск чи страх [2]. Мотиваційна упередженість**.** Навіть без умислу на обман, свідок може несвідомо надавати перевагу стороні, з якою має емоційний чи соціальний зв’язок (родич, колега тощо). Такі чинники зумовлюють необхідність критичного, багаторівневого аналізу свідчень судом і учасниками процесу [3].

Оцінка показань свідків має здійснюватися відповідно до встановлених процесуальних стандартів, що визначають рівень переконливості, необхідний для ухвалення судового рішення .

У кримінальному провадженні вимоги до достовірності свідчень найвищі. Суд має переконатися, що показання настільки узгоджені й підтверджені, що не залишають розумного сумніву у винуватості особи [4]. За відсутності такої впевненості сумнів тлумачиться на користь обвинуваченого [5].

У цих видах судочинства стандарт доказування є нижчим: достатньо, щоб подані докази, включно зі свідченнями, робили позицію сторони більш вірогідною, ніж протилежна [6]. Водночас суд зобов’язаний враховувати якість, послідовність та обґрунтованість показань.

Оцінка показань свідків у судовому процесі — складний міждисциплінарний процес, що поєднує юридичні, психологічні та логічні елементи . Для забезпечення справедливого рішення суд має застосовувати не формальний, а

критично-аналітичний підхід до кожного свідчення, дотримуючись стандартів доказування та враховуючи людський фактор. Ефективність судової аргументації, майстерність крос-екзаменації й уміння побудувати переконливу позицію визначають, наскільки близьким буде рішення до істини та справедливості.

Список використаних джерел:

1. Ковальчук В. І. *Проблеми доказування у цивільному процесі* : монографія. — Київ : Юстиніан, 2021. — 312 с.

2. Стефанчук М. Л. Мотиваційна упередженість свідків та її вплив на об’єктивність судового розгляду // *Вісник криміналістики*. — 2020. — № 1 (32). — С. 112–120.

3. Грошевий Ю. М. *Докази і доказування у кримінальному процесі* : монографія. — Харків : Право, 2018. — 400 с.

4. Зеленецький В. С. Стандарт доказування «Поза розумним сумнівом» у світлі європейської практики // *Європейське право*. — 2017. — № 3. — С. 88–97.

5. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI : станом на 1 верес. 2025 р. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 14.10.2025).

6. *Цивільний процесуальний кодекс України* : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV : станом на 1 верес. 2025 р. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (дата звернення: 14.10.2025).

Maksim Mamcin
student în anul V a nivelului II (licență).
Facultatea de Drept, Universitatea Națională din Cernăuți
(Cernăuți, Ucraina)
Conducător științific: dr., asistent universitar, Catedra de drept procesual
Universitatea Națională din Cernăuți **L.G. Bzova**

„CURTEA NOASTRĂ DE JUSTIȚIE": IZVOARELE SPIRITULUI DE CORP TRANSNAȚIONAL

Autoritatea instanțelor internaționale, capacitatea lor recunoscută de a spune care sunt diferiții actori ai politicii internaționale și la ce au dreptul, a dat naștere unei serii întregi de lucrări de știință politică în ultimii douăzeci de ani [4]. Datorită rolului cheie pe care l-a jucat în procesele de europenizare, Curtea de Justiție a Uniunii Europene a devenit cel mai bun teren de testare pentru această linie de cercetare. Cu riscul de a simplifica acest întreg bogat și bogat, putem reconstrui concluziile sale după cum urmează: după ce a pus bazele unei jurisprudențe de tip federal la începutul anilor 1960, Curtea Europeană a devenit o oportunitate pentru tot felul de grupuri (companii, grupuri de interese, Comunități Europene etc.) care au căutat să se elibereze de sub controlul reglementării statale [2]. Ca subiect rațional care urmărește să-și maximizeze interesele, instanța comunitară, la rândul ei, a profitat de apelurile din ce în ce mai frecvente care i-au fost aduse în față ca o oportunitate de a-și extinde sfera competenței, punând astfel în mișcare o dinamică iterativă de control judiciar al condițiilor dezbaterilor politice europene [5]. Totuși, postulând de la bun început existența unei „Curți", un colectiv judiciar omogen înzestrat cu o raționalitate unică și atemporală a cărei interacțiune cu lumea socială ar fi suficientă pentru analiză, această literatură s-a privat de posibilitatea de a înțelege ce face ca justiția internațională să fie unică [3]. Cu toate acestea, politologul are prea puține ocazii să vadă apariția sub ochii săi a unui nou regim politic în inima unor spații stabilizate istoric și social, cum ar fi statele europene, pentru a se mulțumi să atribuie cu lenește

instituțiilor publice – și în special Curții Europene – formele, funcțiile și baza socială pe care omonimele lor naționale le-au cucerit istoric. Pentru că, într-adevăr, justiția europeană are toate atuurile unui fals prieten [1]. Nimeni nu va contesta că la Luxemburg există într-adevăr o procedură, o instanță și judecători. Dar dacă suntem pregătiți să abandonăm un punct de vedere pur formal, trebuie să recunoaștem că, în cele din urmă, Curtea Europeană de Justiție are puțin în comun cu ceea ce înseamnă „instanță" în spațiile politice naționale. Putem ignora faptul că, spre deosebire de instanțele naționale, Curtea Europeană de Justiție nu se bazează pe un organ judiciar pentru a-și forma și selecta viitorii judecători, ci că recrutarea acestora depinde de logica politică și administrativă a diferitelor state membre? Cum să „formăm atunci o instituție" când Curții nu i se permite în niciun fel să controleze alegerea membrilor săi, care sunt, de fapt, rezultatul unor socializări profesionale și naționale adesea diferite? Dar, de asemenea: putem ignora faptul că Curtea Europeană nu este un „organ constitutiv", cu alte cuvinte, că nu își poate baza autoritatea verdictelor pe un aparat de stat responsabil în mod specific de asigurarea autorității lor și de promovarea respectului lor, sau chiar pe o „societate" în care să se poată întemeia guvernul său didactic? Pe scurt, din moment ce nu este ancorată în dubla identitate statală și profesională care stă la baza procesului istoric de instaurare a justiției ca o „forță" specifică în spațiile naționale, capacitatea socială recunoscută de Curte de a pronunța verdicte, adică, prin hotărârea în cazuri specifice, de a influența determinarea actorilor și instituțiilor, nu este nici naturală, nici dobândită.

De la crearea sa în 1952, Curtea de Justiție a Comunităților Europene a adoptat diverse ritualuri, în special prin intermediul discursurilor elogioase care însoțesc sosirea și plecarea judecătorilor. Însă abia de la sfârșitul anilor 1970 acest arsenal memorabil a cunoscut cea mai importantă dezvoltare, odată cu celebrarea periodică a aniversărilor instituției și prezentarea de melanjuri în onoarea judecătorilor care se pensionează. Această muncă memorabilă, desfășurată de cei mai integrați judecători ai Curții, face parte dintr-o fază în care lumea judiciară comunitară își pierde unitatea și omogenitatea care au caracterizat-o în anii 1960, când se spune că și-a realizat „revoluția juridică" [23]. Sub pretextul continuității cu Curtea de Justiție și cu

„părinții fondatori”, mobilizările care au avut loc de la sfârșitul anilor 1970 au permis eficientizarea și codificarea funcției judiciare, care era acum sub supraveghere atentă în politica europeană.

Apelul la Curte conturează, de asemenea, contururile unei comunități simbolice a celor care pot invoca în mod legitim moștenirea sa și care pot spera, la fel de legitim, să o acceseze într-o zi ca judecători. Prudența cu care este menținut acest spirit de corp transnațional subliniază faptul că este în joc mult mai mult decât o simplă celebrare: apartenența la societate, lumea judiciară și participarea la diversele forme de schimb și cooptare care au loc sub auspiciile sale sunt amestecate și celebrate; acestea sunt, de asemenea, forme de obiectivare a capitalului social transnațional pentru care Curtea este creditată. Din această perspectivă, sistemul judiciar comunitar este văzut ca o „bancă simbolică”, un fond comun de investiții al unei pluralități de avocați cu profesii și naționalități diferite, dar a căror investiție în activitatea jurisprudenței stabilește colectiv autoritatea „Curții”.

Astfel, revenind la Curtea însăși și menținând un spirit de corp transnațional, ne oferim mijloacele de a înțelege procesul de transubstanțiere care face posibilă pentru avocații cu mandate sociale foarte diverse din spațiul european o perspectivă judiciară supranațională, care este probabil să pară relativ detașată de posibilitățile politice și preferințele naționale. Funcția de reglementare atribuită Curții în politica europeană nu este, așadar, nici un simplu „efect emergent” al dinamicii intereselor sociale îndreptate spre ea, nici un succes instituțional izolat și izolat de ceea ce sunt și fac avocații europeni. Este inseparabilă de poziția spațiului intersecțional pe care îl ocupă colectiv la intersecția diferitelor jocuri politice și sociale europene. Astfel, acest mecanism circular care leagă „Curtea” de „avocații” săi indică fragilitatea unui construct – un construct al justiției publice – a cărui durabilitate presupune că credința în aparența și neutralitatea sa față de actorii și contextele sociale și politice în care intervine este menținută și susținută în mod constant.

Lista de resurse științifice:

1. Anne Boerger, « La Cour de justice dans les négociations du traité de Paris instituant la CECA », Journal of European integration history, 14 (2), 2008, p. 7-33.

2. Antoine Vauchez, « Review Article. Democratic Empowerment through Euro-law ? », European Political Science, 7, 2008, p. 444-452.

3. Erik Voeten, « The Politics of International Judicial Appointments : Evidence from the European Court of Human Rights », International organization, 61, 2007, p. 669-701.

4. Karen Alter, « Agents or Trustees ? International Courts in their Political Context, European Journal of International Relations, 14 (1), 2008, p. 33-63.

5. Karen J. Alter, The European Court's Political Power : Essays on the Influence of the European Court of Justice on European Politics, Oxford, Oxford University Press, 2009.

Марчук Ірина Олександрівна
студентка 2 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: асистент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **А.Р. Марченко**

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КОДЕКСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

Сучасне адміністративне судочинство в Україні переживає період активного реформування, що супроводжується появою нових викликів у сфері правозастосування. Кодекс адміністративного судочинства України (далі — КАС України) покликаний забезпечити ефективний захист прав, свобод і законних інтересів громадян від дій суб'єктів владних повноважень. Однак практика його застосування виявляє низку проблем, пов'язаних із

неоднозначністю тлумачення норм, формалізмом судових процедур та психологічним фактором судової аргументації.

В першу чергу варто зауважити, що застосування норм адміністративного судочинства — це не лише технічна процедура розв'язання публічно-правових спорів, а й прояв філософії правосуддя, де кожна норма КАС України набуває змісту через призму справедливості, розумності та морального обґрунтування влади закону.

КАС України створює рамки для пошуку істини в межах публічно-правових конфліктів, однак практика його застосування показує, що навіть найдосконаліша правова форма не може замінити змістовної інтерпретації. В цьому здебільшого й полягає проблематика застосування норм КАС.

Варто також зауважити, що в сучасних умовах воєнного стану, трансформації суспільних цінностей та цифровізації судочинства судді дедалі частіше звертаються до філософії права як до інструменту усвідомленого тлумачення норм.

Одним із ключових викликів залишається проблема меж судового розсуду. Верховний Суд у постанові від 03 червня 2020 року у справі № 817/3431/14 наголосив, що суд касаційної інстанції перевіряє лише правильність застосування норм матеріального і процесуального права, не встановлюючи нових фактичних обставин [3]. Ця позиція є не лише процесуальною, а й філософською: вона утверджує ідею обмеженого суддівського пізнання, у якому верховенство права постає не як догма, а як процес пізнання справедливості в межах встановлених законом форм.

Також, серед найпоширеніших проблем правозастосування варто виділити неоднорідність судової практики. Так, різні суди по-різному трактують поняття «належного способу захисту» та критерії «ефективності судового захисту». Як зазначає Верховний Суд, «вибір засобу захисту має ґрунтуватися не на формальній класифікації, а на забезпеченні реального відновлення порушеного права» [1]. Другою проблемою є надмірний формалізм у процесі розгляду

адміністративних справ. Судді, побоюючись вийти за межі процесуальних приписів, часто уникають правової оцінки суті порушення.

Не менш важливим є питання часу в судовому процесі. Як зазначає Верховний Суд у постанові від 10 жовтня 2023 року у справі № 826/14231/17, строки звернення до суду повинні оцінюватися крізь призму розумності та пропорційності [4]. Адже час у праві — це не лише календарна категорія, а й простір для реалізації людської гідності. Занадто формальне тлумачення строків може перетворити закон на інструмент несправедливості, тоді як розумне застосування норм дозволяє суду наблизитися до моральної істини.

Безпосередньо судова аргументація має не лише юридичний, а й аксіологічний вимір. Вона повинна ґрунтуватися на цінностях свободи, довіри до права та внутрішнього переконання судді. У цьому контексті адміністративне судочинство є не просто механізмом контролю за владою, а духовним актом, який відновлює рівновагу між державою та особою.

Таким чином, застосування норм КАС України повинно не лише регламентувати процес, а й утверджувати довіру до права як до моральної цінності. Лише тоді судове рішення стає не просто актом влади, а актом справедливості.

Список використаних джерел:

1. Верховний Суд. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду за 2024 рік. Київ. 76 с.

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст.446 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

3. Постанова Верховного Суду від 03.06.2020 у справі № 817/3431/14 (адміністративне провадження № К/9901/1400/18) URL:https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/2020_06_10_817_3431_14

4. Постанова Верховного Суду від 10.10.2023 у справі № 826/14231/17 URL:https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_10_10_2023_roku_u_spravi_826_14341_17_1/

Мельник Аліна Андріївна

здобувачка вищої освіти рівня бакалавр, 4 курсу, Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

(м. Хмельницький, Україна)

Науковий керівник: доцент кафедри, к.ю.н. **Присяжна А В.**

ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ В СУДІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ВПЛИВ НА СУДОВИЙ ПРОЦЕС

Підтримання публічного обвинувачення в суді є однією з функцій прокурора, яка полягає у доведенні вини підсудного та забезпеченні кримінальної відповідальності за вчинене правопорушення. На думку Плюскви А.В.[2], “В рамках визначених Конституцією України функцій прокуратури, прокурор в суді підтримує публічне обвинувачення, що є продовженням кримінального переслідування. Це свідчить про те, що його діяльність є продовженням функції процесуального керівництва досудовим розслідування за своїм змістом і призначенням.”, ми погоджуємось з цим твердженням. Адже діяльність прокурора у цій площині чітко обмежена, він здійснює процесуальний керівництво над досудовим розслідуванням та приймає процесуальні рішення щодо його завершення, проте самостійно його не проводить. Тому його діяльність зосереджена на доведенні наявності вини особи у суді, задля притягнення її до кримінальної відповідальності. Ефективна участь прокурора в судовому процесі має забезпечити обґрунтоване доведення вини обвинуваченого з дотриманням принципів змагальності, верховенства права та гарантій справедливого судового розгляду.

Велика Палата Верховного Суду [1], зазначила, що згідно з п. 12 Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів (прокурорів), ухвалених VIII Конгресом ООН з профілактики злочинності і поводження з порушниками (27 серпня — 7 вересня 1990 р.), при виконанні своїх обов'язків обвинувачі захищають державні інтереси, діють об'єктивно, належним чином враховують положення підозрюваного та жертви і звертають увагу на всі обставини, що мають відношення до справи, незалежно від того, вигідні або невигідні вони для підозрюваного. Тож, державні інтереси з огляду на концепцію загального інтересу, прав і свобод людини, по суті є тотожними публічним інтересам.

Отже, діяльність прокурора в кримінальному судочинстві – не тільки доказувати винність обвинуваченого, а й запобігати безпідставному, бездоказовому визнанню обвинуваченого винним і його засудженню, а тому прокурор зобов'язаний також збирати та подавати виправдувальні докази, з'ясовувати обставини справи, які виправдовують обвинуваченого або пом'якшують покарання. у кримінальному процесі прокурор є гарантом прав і свобод обвинуваченого, потерпілого, а також інших учасників кримінального провадження, тобто прокурор у суді здійснює правозахисну функцію. Таке розуміння функцій прокурора в суді виходить із того, що прокурор, підтримуючи державне обвинувачення в суді виступає від імені держави та від повідає конституційним вимогам, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Топчій В. В., та Курбатова І. С. [3], вважають, що: "Під час розгляду кримінальної справи та підтримання прокурором державного обвинувачення в суді визначено основну мету діяльності прокурора через потребу захисту прав і свобод людини. Залежно від ступеня важливості й пріоритетності цілей, що стоять перед прокурором стосовно захисту прав і свобод людини, їх умовно можна поділити на три рівні, яким за основними рисами відповідають рівні правозахисної діяльності прокурора". Згідно їх теорії - перший рівень передбачає забезпечення захищеності природних невід'ємних прав і свобод громадян. До

природних прав людини належить не лише право на життя та свободу, а також право на володіння майном, про це вперше у своїх працях вказав англійський юрист - Д. Локк. ми частково погоджуємось, що право на володіння майном є важливою частиною людської гідності, якою не варто нехтувати, проте все ще вважаємо найважливішою частиною природній прав саме право на життя і свободу, право на володіння майном є складовою частиною цих природній прав. Перший рівень стосується більше відшкодування збитків, завданих потерпілому, юридичній особі чи державі у результаті неправомірних дій. Другий рівень визначає необхідність забезпечення основних (конституційних) прав і свобод громадян. Завданням прокурора під час розгляду кримінальної справи є своєчасне реагування на порушенні права чи свободи будь-якого учасника кримінального процесу та не допущення цього порушення, що гарантовано Конституцією України. Таким чином держава, закріпивши на конституційному рівні за прокурором функцію підтримання публічного обвинувачення в суді, визначила його важливу роль у захисті прав свобод людини та громадянина. Третій рівень ставить завдання необхідності гарантії прав і свобод у такому обсязі та якості, який забезпечує гідне здійснення своїх функцій кожним учасником кримінального процесу (процесуальні права). Це своєчасний доступ до матеріалів справи, іншої інформації, що стосується обставин справи, забезпечення використання інформації в належних цілях, право заявляти клопотання, право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування прокурору чи суду тощо, тобто створити такий механізм, який би гарантував вільне волевиявлення кожним учасником процесу. Права та обов’язки прокурора також зазначено в ст. 131-1 Конституції України [4], ст. 36 КПК України [5], та ст. 19 Законі України “Про прокуратуру”[6]. Такий підхід до правозахисної функції прокурора зумовлений тим, що прокурор під час підтримання публічного обвинувачення в суді виступає від імені держави й зобов’язаний забезпечувати гарантовані Конституцією України та кримінальним процесуальним законодавством права і свободи громадян.

Отже, функція обвинувачення займає домінуюче становище в системі кримінально-процесуальних функцій. Реалізація даної функції органами прокуратури на сьогодні є вкрай важливою, для забезпечення реалізації прав та інтересів людини і громадянина та посилення боротьби зі злочинністю. З огляду на значимість обвинувальної діяльності прокурора у судовому провадженні, на мою думку, виникає наукова і практична потреба подальшого поглибленого вивчення та аналізу проблемних аспектів щодо змісту і характеру діяльності прокурора з підтриманням публічного обвинувачення.

Список використаних джерел:

1. Публічне та приватне обвинувачення: Велика палата ВС роз'яснила різницю. URL: https://bl.od.court.gov.ua/sud1506/pres-centr/news/744407/

2. Плюсква А.В.: Етапи підтримання публічного обвинувачення в суді: наукова стаття. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2025 р. УДК 341.1. с. 331. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/49-2.pdf

3. Топчій В. В., Курбатова І. С.: Захист прокурором прав особи під час підтримання державного обвинувачення в суді: УДК 343.1Ю с. 162.

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88

6. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2-3, ст.12

Мельникова Владислава Станіславівна
студентка 2 курсу ОР «Магістр» ННІ права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)
Науковий керівник: д.ю.н., доцентка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Бондар І.В.**

ЕТИКА АДВОКАТА: ПРИНЦИП ПРІОРИТЕТУ ІНТЕРЕСІВ КЛІЄНТА

Дотримання адвокатом етики є необхідною основою його діяльності. Одним із принципів етики адвоката є принцип пріоритету інтересів клієнта - який по суті означає професійне зобов'язання адвоката діяти у найкращих інтересах свого клієнта. Актуальність теми зумовлена проблемними аспектами дотримання зазначеного принципу в адвокатській діяльності. Зупинимося на деяких з них. Мова зокрема про неврахування адвокатами у своїй практиці таких складових принципу пріоритету інтересів клієнта як необхідність здійснення спроб досудового врегулювання спорів, учасником яких є клієнт, та неперешкоджання клієнту у виборі ним іншого представника. Окрім того, окремою проблемою є питання правозастосування та притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності за порушення відповідного принципу.

Виклад основного матеріалу варто розпочати з того, що стаття 8 Правил адвокатської етики передбачає наступні складові принципу пріоритету інтересів клієнта:

- незалежність адвоката від клієнта;
- перевага інтересів клієнта в межах принципу законності;
- сприяння адвокатом досудовому врегулюванню спорів клієнта;
- повага адвоката до права клієнта на обрання представника.

Обов'язки, які випливають із принципу пріоритету інтересів клієнта, також закріплені в Рекомендаціях Ради Європи № R (2000) 21 від 25.10.2000. Серед них:

- надання інформації та порад щодо законних прав, обов’язків клієнтів, відносно вірогідних результатів та наслідків розгляду справи, в тому числі матеріальних витрат;

- намагання у всіх випадках із самого початку вирішити справу шляхом мирової угоди сторін;

- вжиття правових заходів з метою захисту, забезпечення і здійснення прав та інтересів клієнтів.

Враховуючи проблематику питання, наведену вище, пропонуємо розглянути наступне. Сучасна адвокатська практика свідчить, що адвокати доволі часто не враховують таку складову принципу пріоритету інтересів клієнта як необхідність здійснення спроб досудового врегулювання спорів, учасником яких є клієнт, з метою мінімізації часових та матеріальних витрат клієнта. Проблема може виникати через необізнаність клієнта, через незнання переваг досудових методів врегулювання спорів. Проте, враховуючи, зокрема, набрання чинності Законом України “Про медіацію”, на нашу думку, потрібно популяризувати досудові способи врегулювання спорів, адже вони мають низку переваг. Перевагами досудового врегулювання спорів, є, зокрема, зменшення або відсутність необхідності підготовки процесуальних документів, пришвидшений розгляд, зменшення фінансового навантаження, а також збереження відносин між сторонами. Адвокат у цьому випадку повинен мати достатній рівень навичок комунікації та підготовки.

Отже, інформувати особу, якій надається правнича допомога, про можливість уникнення судового розгляду та позасудового вирішення спору також відноситься до потреб клієнта та адвокат повинен, діючи в найкращих інтересах клієнта, повідомити його про це. Водночас зауважимо, що інколи у випадку, коли справа не може бути вирішена в досудовому порядку і таке

врегулювання може лише нашкодити клієнту, тут адвокат має виходити з принципів доцільності та розумності.

Іншою складовою проблеми, описаної вище, є також порушення такої складової принципу як не перешкоджання клієнту у виборі ним представника або захисника, оскільки розповсюдженою є практика, коли адвокат заважає клієнту у реалізації цього права. Це може проявлятися, наприклад, у залякуванні клієнта, або у перешкоджанні припиненню договору про надання правничої допомоги. Яскравим прикладом такого порушення є рішення ВКДКА № III-009/2023 від 31 березня 2023 року [3], де комісія розглядала справу, у якій адвокат залучив для представництва інтересів своєї клієнтки іншого адвоката без її дозволу, тоді як в договорі було прописано, що адвокат може залучати ще одного адвоката лиш у випадку письмової згоди клієнтки на це. За цих обставин клієнтка звернулась до адвоката за роз'ясненням, проте адвокатом не було їх надано, натомість адвокат ображав та погрожував клієнтці зверненням до суду. У подальшому адвокат перешкоджав у розірванні договору про надання правничої допомоги з ініціативи клієнтки та навіть вчинив процесуальні дії після остаточного розірвання договору, а саме: звернувся з апеляційною скаргою на рішення суду першої інстанції.

Як приклад проблематики правозастосування принципу пріоритету інтересів клієнта варто розглянути одне з рішень ВКДКА. Зокрема у рішенні ВКДКА № III-023/2019 від 29.03.2019 року [4] комісією досліджувалося питання притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката у зв'язку з можливим порушенням принципу пріоритету інтересів клієнта. Зокрема, справа була цікава тим, що, з одного боку адвокат фактично не ознайомлювався в суді з матеріалами судової справи, адже надана ним копія його клопотання до суду про ознайомлення з матеріалами справи доводила лише факт його звернення до суду із відповідним клопотанням, а з іншого боку адвокат стверджував, що ним була досліджена велика кількість матеріалів справи та сформована і погоджена зі скаржником позиція щодо оскарження відповідних рішень. За результатами розгляду справи ВКДКА повернула її до повторного розгляду місцевим КДКА.

Ця справа ілюструє складність доведення порушення даного принципу, оскільки хоча й має місце факт неознайомлення з матеріалами справи, це саме по собі не свідчить про порушення, з огляду на можливість доступу до матеріалів через систему ЄСІТС, а також наявність узгодженої з клієнтом процесуальної позиції захисту.

На підставі викладеного, можемо зробити висновок, що принцип пріоритету інтересів клієнта є основоположним в адвокатській етиці, однак його реалізація на практиці супроводжується низкою проблем. Зокрема, актуальними залишаються питання неврахування адвокатами можливостей досудового врегулювання спорів, що могло б суттєво мінімізувати часові та фінансові витрати клієнта, а також випадки перешкоджання праву клієнта на вільний вибір представника. Для вирішення цих проблем адвокатам необхідно активно інформувати клієнтів про позасудові шляхи вирішення конфліктів, керуючись принципами розумності та доцільності. У свою чергу, порушення права клієнта на вибір захисника, наприклад, через залякування або відмову передати матеріали справи, є серйозним етичним проступком. Аналіз практики ВКДКА підкреслює складність доведення таких порушень, оскільки формальні дії адвоката не завжди є беззаперечним доказом. Отже, ефективне застосування принципу пріоритету інтересів клієнта вимагає від адвоката високого рівня професійної етики, комунікативних навичок та неухильного дотримання законодавчих і етичних норм.

Список використаних джерел:

1. Правила адвокатської етики, затверджені звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 09 червня 2017 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text (дата звернення: 05.10.2025).

2. Рекомендація Ради Європи № (2000) 21 від 25.10.2000 про свободу професійної діяльності адвокатів URL: http://sc.gov.ua/ua/rekomendaciji_komitetu_ministriv_radi_jevropi.html (дата звернення 01.10.2025).

3. Рішення ВКДКА від 31.03.2023 року № III-009/2023 URL: https://vkdka.org/rishennya-vkdka-iii-009-2023-vid-31-03-2023-roku-za-skargoyu-advokata-na-rishennya-distsiplinarnoji-palati-kvalifikatsijno-distsiplinarnoji-komisiji-advokaturi-odeskoji-oblasti-vid-20-12-2022-roku/ (дата звернення: 10.10.2025).

4. Рішення ВКДКА від 29.03.2019 № III-023/2019. URL. https://vkdka.org/uzagalnennya-distsiplinarnoji-praktiki-pro-ponovlennya-strokiv-na-oskarzhennya-rishen-kvalifikatsijno-distsiplinarnih-komisij-advokaturi/ (дата звернення 10.10.2025)

Мікус Мар'яна Володимирівна
студентка 3 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **І. Ю. Татулич**

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА

В жовтні 2017 року на підставі Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» до інших учасників судового процесу було введено експерта з питань права. Незважаючи на численні наукові праці, обґрунтування суддів щодо недостатнього правового врегулювання процесуального статусу такого учасника судового процесу, впродовж восьми років не було внесено

жодних змін, та не прийнято жодного закону чи підзаконного акту, для того, щоб встановити чіткість застосування норм, які закріплюють його статус.

Експерта з питань права було введено не тільки до цивільного процесуального законодавства, а й до господарського та адміністративного. Перше, на що варто звернути увагу, є термінологічні розбіжності, які присутні в усіх трьох кодексах. Стаття 73 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК України) так і називається «експерт з питань права», в той час як в статтях 114 та 115 цього ж закону зазначається вже «експерт у галузі права». Виникає питання у застосуванні законодавцем різної термінології до одного і того ж суб'єкта. Звичайно, ми можемо посилатися на недосконаліть юридичної техніки, яка на правовий статус чи обсяг повноважень експерта не впливає, адже не є свідомим задумом законодавця [1]. Але єдина назва такого суб'єкта могла б запобігти виникненню дискусій у правовому полі. Експертом вважається фахівець у будь-якій галузі, що проводить експертизу та здатний на підставі своїх знань та досвіду надавати кваліфіковану консультацію [2].

Застосування обох цих назв можна вважати логічним, адже їхнє походження не важко прослідкувати. Слово «галузь» вживається при зазначенні сфери діяльності особи. У частині 1 статті 73 ЦПК України, зазначається, що експертом з питань права може бути особа, яка є визнаним фахівцем у галузі права та має науковий ступінь [3]. Тобто в самому визначенні згадується даний суб'єкт з посиланням на галузь його діяльності, як фундамент для змоги приєднатися до судового процесу у такій ролі. Щодо визначення слова «питання», то воно є певним положенням, справою, предметом, які вимагають роз'яснення, обговорення, уваги [4]. Тобто ми акцентуємо на конкретизації, звуженню його сфери діяльності. Наприклад, він не просто є фахівцем-правником, а займається вивченням британського права і спеціалізується саме на цьому.

Окрім цього, під час розгляду проекту Закону України надходило багато пропозицій та поправок щодо перейменування експерта з питань права (експерта в галузі права) на словосполучення «консультант з питань права» [5].

Проте, на нашу думку, слово «експерт» вибраний законодавцем не випадково і вдало. Адже консультант – це той, хто дає консультації з питань свого фаху, а експерт наділений правом проводити експертизу, в нашому випадку саме науково-правову, та надавати свій висновок. На нашу думку, визначення «експерт у галузі права» більш повно відображає зміст повноважень такого суб'єкта, адже він, перш за все, повинен розуміти право не тільки з однієї сфери, а розглядати велику кількість його аспектів, для можливості врахування всіх деталей.

Проблеми формулювання самої назви і її визначення призводять до неоднозначних висновків суду: як визначити чи має особа достатній рівень знань, щоб виступати експертом з питань права у конкретній справі? Ми можемо зауважити, що для цього їй необхідно мати науковий ступінь та визнання, тобто певний авторитет. Але точності в процедурі підтвердження таких вимог немає. Особливо вагомою в цій темі можна виділити справу №911/231/22 від 11 березня 2024 року, в якій кандидат юридичних наук М. М. Хоменко був залучений як експерт в галузі англійського корпоративного права. І дійсно, у своїй постанові Касаційний господарський суд вказав про відсутність підстав ставити під сумнів знання такого експерта з питань права та взяв до уваги його висновок. Проте суддя О. Кібенко виклала свою окрему думку щодо питання такої компетенції. Вона звернула увагу, що М. М. Хоменко не є відомим фахівцем у сфері корпоративного права, не має публікацій в цій сфері, не наводить відомостей про освіту у Великобританії або викладання британського корпоративного права. Також нею вказано, що «зазвичай такі висновки готуються правниками саме тієї країни, право якої підлягає застосуванню, особливо якщо це стосується країн загального (прецедентного) права» [6]. Не тільки О. Кібенко звернула увагу на дане питання, Г. Вронська також притримувалася схожих міркувань. Остання зазначала про необхідність звернутися до Науково-консультативної ради при Верховному Суді.

Науково-консультативні ради займаються підготовкою висновків при Верховному Суді та Конституційному Суді України щодо застосування певних положень законодавства. Тобто висновки експертів у галузі права і не є настільки новим для нас положенням, вони вже тривалий час використовуються при прийнятті рішень судами вищих інстанцій [7]. Виходить, що наразі такі зміни більше дають позитивного результату саме на рівні прийняття рішень судами нижчих інстанцій, де раніше такої можливості не було. Водночас право подання висновку експерта з питань права до суду належить саме учасникам справи.

Разом з тим, сам суддя є професійним висококваліфікованим юристом, тому тут виникає інше проблемне питання: чи не буде суперечити вступ експерта в галузі права неписаному процесуальному принципу «jus novit curia», що дослівно перекладається як «суд знає право», тобто він і сам є таким експертом [7]. Вважаємо, що це пояснюється обмеженістю кола питань, які може надавати такий експерт, а саме «щодо: застосування аналогії закону чи аналогії права; змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі» [3].

Тим не менш такий висновок експерта у галузі права, згідно ч. 1 ст. 115 ЦПК України, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов’язковим для суду. А друга частина цієї ж статті передбачає можливість суду посилатися на такий висновок та обов’язок зробити самостійні висновки щодо відповідних питань [3]. І досить часто суди користуються цим положенням про рекомендаційний характер висновків експерта з питань права.

Таким чином, було б доцільніше встановити конкретні підстави застосування, або навпаки не застосування, такого висновку. Безперечно тільки суд має право здійснювати судочинство, ухвалювати законне та обґрунтоване рішення. Ніхто крім нього немає таких повноважень. Проте ця норма є настільки диспозитивною, що судді часто відмовляють у прийнятті такого висновку не з об’єктивних причин, а просто тому, що наділені таким правом і

не бажають здатися некомпетентними з певних питань. В такому випадку часто присутнє зазначення про можливість самостійно вирішити справу без залучення сторонніх фахівців в галузі права [8]. Такі казуси є досить поширеними [9,10], що є негативним явищем для інституту, який ми розглядаємо, адже вказує на його невідповідність між тим, що визначено законом та його реалізацією.

Водночас в нас відсутнє нормативне положення про відповідальність експерта з питань права. Тобто за надання завідомо неправдивого висновку або за відмову без поважних причин від виконання своїх обов'язків такий суб'єкт не понесе жодних негативних наслідків. Отож, на практиці це покладає більшу відповідальність на суд, який має стежити за правомірністю таких висновків, та відсутність такої норми може спричинити сумніви щодо їх достовірності [8]. Відповідно до цього постає питання щодо необхідності закріплення можливості відводу експерта у галузі права в статті 38 ЦПК України. Тобто, якщо будь-яка із сторін вважає, що такий експерт може бути зацікавленим у результаті розгляду справи (наприклад, він є близьким родичем одного із учасників справи або він вже брав участь у справі чи надавав правничу допомогу, комусь із сторін). Наразі, закон не наділяє їх правом заявити відвід такій особі. Думки науковців у цьому питанні розділяються. Наприклад, Ю. Рябченко зазначає про недоцільність зазначення експерта у галузі права серед осіб, яким може бути заявлено відвід [11]. В той час як О. Старченко, навпаки, вважає за необхідне добавити його до переліку таких осіб, адже діяльність експерта з питань права має важливе значення для ухвалення справедливого рішення [12]. Ми більше схиляємося до необхідності введення можливості заявляти відвід для такого учасника судового процесу. Зважаючи на це, ми пропонуємо включити експерта з питань права і в перелік осіб, які не можуть бути представниками, тобто до статті 62 ЦПК України. Цікавим є те, що таку пропозицію вносили і під час розгляду проекту Закону України, що зазначався вище, але її було відхилено законодавцем.

Також в нас залишається неврегульованим проблема компенсації витрат експерта з питань права, пов’язаних із викликом до суду, що передбачено частиною 3 статті 73 ЦПК України. І знову ж таки, ми бачимо прогалини під час прийняття змін до законодавства, адже у Зауваженнях Головного юридичного управління йшлося про необхідність внесення зазначених відносин до видів судових витрат [13].

Загалом, введення експерта з питань права до учасників судового процесу є важливим інструментом для українського цивільного судочинства і походить воно саме з європейської практики. Суди зазначають, що «наведене бере витоки з інституту amicus curiae, що покликаний сприяти суду шляхом надання відповідей та кваліфікованих роз`яснень, забезпечення суду експертними знаннями, які є необхідними для правильного та об`єктивного вирішення спору» [14]. Це перекладається як «друг суду», тобто він не є стороною і не бере безпосередньої участі у судовому процесі, але є важливою ланкою для вирішення складних вузько-направлених питань судом.

Отже, вважаємо за необхідне викласти назву статті 73 ЦПК України у вигляді «Експерт у галузі права» та внести відповідні зміни до інших законодавчих актів. Уніфікація дефініції буде сприяти ідентичному розумінню специфікації повноважень даного суб’єкта. Також нам важливо конкретизувати порядок визначення рівня його компетентності в певній сфері, чим та як вона має підтверджуватися. Законодавцю необхідно звернути увагу на велику кількість неврегульованих питань щодо відводу, відповідальності чи компенсації витрат експерта у галузі права та якнайшвидше усунути ці недоліки.

Список використаних джерел:

1. Татулич І. Ю. Правовий статус експерта з питань права в цивільному судочинстві. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 1. С. 66–71. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.12 (дата звернення: 25.10.2025).

2. Український тлумачний словник : Близько 250 000 слів / укл. та гол. ред. В'ячеслав Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2016. 1692 с. ISBN 978-966-569-304-8.

3. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 25.10.2025).

4. Русанівський В. М. Словник української мови: в 20 томах. Київ, Україна : Наук. думка, 2010.

5. Порівняльна таблиця до розділу II проекту Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». 2017. URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6232&skl=9 (дата звернення: 25.10.2025).

6. Окрема думка Судді Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду О. Кібенко від 11.03.2024 у справі № № 911/231/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118197795 (дата звернення: 25.10.2025).

7. Новели цивільного процесу України: експертиза з питань права. *Юридичні послуги Київ – правова група «Юста»*. URL: https://justa.com.ua/blog/noveli-tsivilnogo-protsesu-ukrayini-ekspertiza-z-pitan-prava (дата звернення: 25.10.2025).

8. Круковес В. Правовий статус експерта з питань права в цивільному судочинстві України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 2 (18). С. 122–126.

9. Рішення Сєвєродонецького міського суду Луганської області від 18.05.2018 у справі № № 428/13694/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/75057891 (дата звернення: 25.10.2025).

10. Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 25.01.2018 у справі № № 755/15364/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/71937133 (дата звернення: 25.10.2025).

11. Рябченко Ю. Ю. Цивільний процесуальний статус експерта з питань права: питання вдосконалення правового регулювання. *Електронний журнал «Правова просвіта»*. 2017. № 11. URL: http://www.pravo.nayka.com.ua/pdf/11_2017/5.pdf (дата звернення: 25.10.2025).

12. Старченко О. Проблемні питання процесуального статусу експерта з питань права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 26–29. URL: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.8.05 (дата звернення: 25.10.2025).

13. Зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». 2017. URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6232&skl=9 (дата звернення: 25.10.2025).

14. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 18.06.2024 у справі № № 910/11933/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120204702 (дата звернення: 25.10.2025).

Мрих Єлизавета Андріївна

студентка 3 курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича **І. Ю. Татулич**

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРОКУРОРА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Основними завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ задля

ефективного захисту порушених чи невизнаних прав, свобод та інтересів, зокрема фізичних осіб. Як правило, фізична особа, права якої порушено, звертається до суду за захистом цих прав. Однак, не варто виключати можливість існування певних об'єктивних причин, через які особа просто не має можливості зробити це самостійно. До таких обставин належать похилий вік, стан здоров'я, малолітство особи тощо.

Тож Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) передбачає можливість участі у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Такі органи та особи є учасники справи та мають певні форми участі, це: звернення до суду із заявами, вступ у розпочату справу для захисту інтересів сторони чи третьої особи, та участь у справі для надання висновків. Зокрема, серед цих осіб є і прокурор, становище якого ми розглянемо [1, с. 158-159].

У ч. 3 ст. 56 ЦПК України зазначено, що прокурор звертається до суду з позовною заявою, бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті, подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами. У ч. 4 цієї ж статті уточнюється, що при зверненні в інтересах держави, необхідним є обґрунтування, в чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора, а також зазначення органу, уповноваженого державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах. Тож з викладеного робимо висновок, що за ЦПК України прокурор, дійсно, має право звертатись як в інтересах держави, так і в інтересах громадян [2].

Далі звернімо увагу на положення ст. 23 ЗУ «Про прокуратуру». У тексті чітко вказано, що прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження; а також

представництво законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення її інтересів, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює відповідний орган [3].

На цьому етапі здається, що статус прокурора у цивільному процесі є повністю врегульованим та узгодженим із чинним законодавством, проте, під час аналізу цього питання не можна не звернутися до основного закону держави – Конституції України, яка має найвищу юридичну силу. Тож у ст. 131-1 Основного Закону вказано, що прокуратура здійснює такі функції: підтримання публічного обвинувачення в суді; організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [4].

У цьому переліку відсутні згадки про захист прав фізичних осіб, тому виникає певна колізія між нормативними актами. Керуючись принципом верховенства права, який закріплений зокрема і в ст. 10 ЦПК України, якщо закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, суд повинен застосовувати норми Конституції України як норми прямої дії [2]. Тому відповідно до положень Конституції України, на практиці прокурор звертається до суду в інтересах держави, оминаючи фізичних осіб. У цьому контексті постає певна невідповідність між конституційними положеннями та процесуальними нормами. Зокрема, ст. 345 ЦПК України передбачає, що справи про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку, про припинення надання амбулаторної психіатричної допомоги або про госпіталізацію у примусовому порядку розглядаються з обов’язковою участю прокурора. І на практиці прокурор, дійсно, бере участь у розгляді таких категорій справ. Водночас, якщо виходити з того, що його повноваження не охоплюють захист інтересів фізичних осіб, виникає питання щодо суті його процесуальної ролі у цих справах. З огляду на схожість характеру справ про примусову психіатричну допомогу та примусову госпіталізацію до

протитуберкульозного закладу, логічним є висновок, що участь прокурора має бути забезпечена і в останній категорії справ, з метою гарантування законності [2, 5, с. 106].

Якщо звертатися з цього приводу до думок науковців, то С. С. Бичкова вважає, що «із врахуванням того, що «інтереси держави» є оціночним поняттям, яке потенційно може охопити будь-які випадки порушень прав, свобод та законних інтересів особи, невизначеного кола осіб, а також прав юридичних осіб, а не тільки державних чи суспільних інтересів, прокурор у кожному конкретному випадку має самостійно визначити з посиланням на законодавство, на підставі якого подається позов, у чому саме відбулося чи може відбутися порушення матеріальних або інших інтересів держави, обґрунтовує у позовній заяві необхідність їхнього захисту та зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах» [6, с. 272].

Схожу позицію має і Н. В. Волкова, яка зазначає, що «прокурор у цивільному процесі – це самостійний суб’єкт цивільних процесуальних правовідносин, який виконує функцію представництва в суді з метою захисту прав, свобод і інтересів громадян або держави» [7, с. 119].

На думку О.С. Юніна представництво прокурором в суді є найважливішою гарантією реалізації конституційного права на захист прав і інтересів усіх учасників правовідносин, яка через колізії у нормативній базі не реалізується повною мірою. Тож для усунення розглянутих невідповідностей та запровадження єдиного розуміння статусу прокурора в цивільному процесі необхідним є перегляд чинного законодавства та внесення до нього змін [8, с. 359].

Отже, можемо зробити висновок, що популярною є думка про необхідність збереження за прокурором функції представництва як інтересів держави, так і фізичних осіб. Такий підхід дійсно відповідає ідеї всебічного захисту прав людини та забезпечення законності в суспільстві. Водночас, існує потреба уніфікації законодавства, оскільки чинні норми містять суперечності, які ускладнюють практичну реалізацію цього повноваження прокурора. Тому

подальше вдосконалення правового регулювання має бути спрямоване на створення чіткої, узгодженої системи, що визначатиме роль прокурора у цивільному процесі.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Вид. 4-те, перероб. та доп. / За заг. ред.д. ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2024. 928 с.

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 14.10.2025).

3. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text (дата звернення: 14.10.2025).

4. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 14.10.2025).

5. Сидоренко Н. Проблеми правового регулювання участі прокурора у цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право 2022. Вип.1.73, С. 104–111.

6. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у справах позов-ного провадження : монографія / за ред. Н. М. Гайдук. Київ : Атіка, 2011. 420 с.

7. Волкова Н. В. Щодо участі прокурора у цивільному процесі (окремі аспекти). *Правова держава*, 2016, 21, С. 115–120.

8. Юнін О. Проблемні питання участі прокурора в цивільному процесі України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції*, 12.03.2021 р. С. 358–359.

Нігруца Олег Олександрович
студент 3 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук
доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **І. Ю. Татулич**

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час воєнного стану права, свободи та інтереси багатьох осіб зазнають шкоди, і відповідно зростає попит на отримання безоплатної правової допомоги. Зокрема, спостерігається збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, багато з яких зіткнулися з тяжкими психологічними наслідками, втратою майна, життєвих умов та фінансових ресурсів. Незважаючи на вкрай складне становище, вони потребують кваліфікованої допомоги від уповноважених фізичних та юридичних осіб, що надається на законних підставах. На відміну від прав та свобод людини і громадянина зазначених в Указі Президента «Про введення воєнного стану», які можуть тимчасово обмежуватися, право особи на отримання безоплатної правової допомоги не зазнало таких обмежень [1].

Пропонуємо детальніше розглянути поняття безоплатної допомоги, для цього варто звернутися до положення Закону України «Про безоплатну правову допомогу» (далі – Закон) в якому передбачено, що безоплатна правова допомога – це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. А поняття правової допомоги, в цілому, визначається як надання правових послуг, спрямованих на забезпечення

реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення [2].

Суб'єктами права на безоплатну правову допомогу відповідно до норм Конституції України є кожен, а саме: громадяни України, іноземці, особи без громадянства, у тому числі біженці чи особи, які потребують додаткового захисту. Однак, законодавець поділяє безоплатну правову допомогу на первинну та вторинну, що має наслідком відмежування суб'єктів права на безоплатну первинну та суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу. Право на безоплатну первинну правничу допомогу мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України, на противагу цьому, право на отримання безоплатної вторинної правової допомоги належить виключно категоріям осіб, які зазначені в статті 14 Закону [3], [2].

Нещодавно, законодавець додав ще одну категорію осіб, ними стали близькі родичі та члени сім'ї особи, зниклої безвісти за особливих обставин. Вони отримали право на представництво своїх інтересів в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами та на складення документів процесуального характеру, що здійснюється працівниками центрів з надання безоплатної вторинної правничої допомоги та адвокатами, включеними до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу. Питання таких звернень мають бути пов'язанні із захистом їхніх прав чи інтересів та/або прав чи інтересів особи, зниклої безвісти за особливих обставин, визначених Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [4]. Даний Закон дає нам чітко окреслене коло осіб, які вважаються близькими родичами та членами сім'ї особи, зниклої безвісти за особливих обставин, і це: чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які

спільно проживають, але не перебувають у шлюбі. Виділення цієї категорії було зумовлене приведенням законодавства у відповідність до реальних потреб та посиленням державних гарантій у сфері соціального захисту. Ця зміна стала логічним продовженням Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин», який визнає унікальність і складність статусу цих родин. Раніше в таких випадках родичі зниклих безвісти могли отримати безоплатну допомогу зі зверненням до суду, якщо належали до іншої категорії, як-от ВПО, людина з низьким доходом, людина з інвалідністю, ветеран війни тощо [4].

Аналізуючи Річний звіт системи надання безоплатної правничої допомоги за 2024 рік, варто замітити, що найпопулярнішими способами отримати БППД у 2024 були звернення до бюро – понад 465 тис. та звернення на Єдиний контактний номер телефону системи надання БПД – понад 303 тис. У Telegram, Facebook, Instagram до юристів звернулися понад 101 тис. разів. Порівняно з минулим роком кількість очних звернень до бюро зменшилася на 8,3 %, телефоном – на 5,8 %, а онлайн збільшилась утричі. Бойові дії внесли свої корективи і тому на тимчасово окупованих територіях та в зоні бойових дій тимчасово не працюють бюро правничої допомоги, що й відобразилося на статистиці [5].

Так як не усі мають змогу фізично відвідати бюро це не означає, що вони обмежені в праві на безоплатну правову допомогу. Існують альтернативні способи, такі як надання такої допомоги поза межами бюро, організовуючи консультаційні пункти. Так, найчастіше працівники системи БПД виїжджали до: установ виконання покарань – 400 виїздів, під час яких отримано 1 294 звернення від осіб, які перебувають у таких установах; психоневрологічних інтернатів – 119 виїздів, отримано 532 звернення; слідчих ізоляторів – 101 виїзд, отримано 371 звернення; закладів з підтримки постраждалих від домашнього насильства – 103 виїзди, отримано 337 звернень; тимчасових пунктів розміщення осіб, які перемістилися з територій адміністративно-територіальних одиниць, на яких проводяться бойові дії – 102 виїзди, отримано

449 звернень; геріатричних пансіонатів – 133 виїзди, отримано 571 звернення [5].

Також наявний дистанційний доступ до системи БПД, який забезпечується юристами за Єдиним контактним номером телефону системи та онлайн. Послуги системи можна отримати усно телефоном, через виклик у Telegram (тільки для дзвінків з-за кордону та з тимчасово окупованих територій) або письмово у приватному чаті в Telegram, Facebook, Instagram. До опрацювання таких звернень упродовж року залучалося понад 650 юристів [5].

Наявність різноманітних способів доступу до системи з надання безоплатну правову допомогу є ключовим чинником ефективності цієї системи, оскільки вона забезпечує реалізацію головного принципу –доступності правової допомоги, і надає низку важливих переваг.

Довідково-інформаційна платформа правових консультацій «WikiLegalAid» створена Координаційним центром з надання правничої допомоги у 2016 році однозначно також сприяє покращенню якості, повноті та оперативності надання правових консультацій юристами системи БПД. В 2024 році кількість переглядів таких правових консультацій становила 57 мільйонів, що на 39 % перевищує результат за 2023 рік. Це свідчить про те, що суспільство стає все більш правосвідомим та зацікавленим у реалізації власних прав та свобод. Наповнення платформи оновлюється відповідно до реалій, що надає можливість кожному без винятку дізнатися та зрозуміти певні «новинки законодавства» [5].

Заснований у 2021 році проєкт «Волонтер БПД» продовжує приносити результати. У 2024 році з системою співпрацювали 166 осіб: 121 параюрист та 45 волонтерів. Параюристи здійснили 368 перенаправлень до юристів системи надання БПД через застосунок та підготували 22 консультації з правових питань. Волонтери/параюристи поширили у соціальних мережах близько 900 оголошень про проєкт для залучення нових учасників. Таким шляхом громадяни різних професій, не залежно від наявності юридичної освіти, які

мають активну позицію мають змогу долучитися до інформування людей у своїх громадах про можливість отримати правничі послуги безоплатно [5].

Тож як висновок, можна зазначити, що законодавець слідкує за актуальними потребами суспільства та оновлює інститут права на безоплатну правову допомогу у відповідності до реалій життя. Як приклад було наведено введення нової категорії права на БВПД. Статистика за 2024 рік свідчить про стрімкий зріст запитів стосовно цього інституту. Попри труднощі, створені воєнним станом, люди всеодно звертаються шляхом відвідування правничих бюро, консультаційних пунктів, через дистанційний доступ до системи БПД через Єдиний контактний телефон системи чи онлайн, за допомогою платформи «WikiLegalAid» та завдяки проєкту «Волонтер БПД».

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022: станом на 26 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 21.10.2025).

2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI: станом на 4 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text (дата звернення: 21.10.2025).

3. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 21.10.2025).

4. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти: Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII: станом на 4 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text (дата звернення: 21.10.2025).

5. Річний звіт системи надання безоплатної правничої допомоги. URL: https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/zvit-systemy-nadannya-bpd-za-2024-rik.pdf (дата звернення: 21.10.2025).

Нікорич Анастасія Григоріївна
студентка 301 групи юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **І. Ю. Татулич**

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Виконання судових рішень є завершальним етапом здійснення правосуддя і невід'ємною складовою принципу верховенства права. Без належного виконання рішень суду сам процес судового розгляду втрачає сенс, адже правосуддя має досягати своєї кінцевої мети – реального відновлення порушених прав, свобод чи інтересів особи. Саме тому питання забезпечення ефективного судового контролю за виконанням судових рішень є одним із ключових у сфері правосуддя. Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи судом, а це право охоплює не лише ухвалення рішення, а й його обов'язкове виконання. Якщо судове рішення залишається лише на папері, воно не виконує своєї правової та соціальної функції – не відновлює порушені права. Судовий контроль за виконанням судових рішень – це особливий напрям діяльності суду, спрямований на забезпечення реальної дії судових актів. Його сутність полягає у здійсненні судом перевірки законності, обґрунтованості, своєчасності та повноти дій органів державної виконавчої служби чи приватних виконавців, а також у реагуванні на виявлені порушення, що перешкоджають належному виконанню рішень.

Правові засади судового контролю за виконанням судових рішень закріплені в низці нормативно-правових актів. Насамперед, це Конституція України, стаття 129[1] якої визначає принцип обов'язковості судових рішень і встановлює, що контроль за їх виконанням здійснюється судом. Ця норма формує конституційне підґрунтя для всієї системи правового регулювання у сфері виконання судових актів. У Постанові Верховного Суду від 27 січня 2021 року у справі № 569/13154/20 суд підтвердив, що скарги на дії державного виконавця розглядаються в окремому процесуальному режимі відповідно до розділу VII ЦПК України. Верховний Суд підкреслив, що виконання судових рішень є завершальною стадією судового процесу і без цієї стадії відновлення порушених прав особи залишається неповним. При цьому суд звернув увагу, що повернення скарги без розгляду порушує право на доступ до суду, гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [4].

Важливе значення мають також процесуальні кодекси України – Цивільний процесуальний кодекс,а саме розділ VII, Господарський процесуальний кодекс та Кодекс адміністративного судочинства. Вони деталізують повноваження суду щодо контролю за виконанням рішень у відповідних видах судочинства. Крім того, окремі положення містяться у Законі України «Про виконавче провадження», який визначає загальні засади організації примусового виконання рішень, права та обов'язки виконавців, а також механізми оскарження їхніх дій до суду. Саме через цей закон реалізується взаємозв'язок між виконавчою та судовою гілками влади у процесі виконання судових актів. Проблема невиконання судових рішень є актуальною і потребує комплексного підходу до її вирішення. Як зазначив суддя Великої Палати Верховного Суду Олег Ткачук під час обговорення ефективного судового контролю за виконанням рішень національних судів, з близько 10 мільйонів рішень, що перебувають на примусовому виконанні, реально виконуються лише близько 20%. Така статистика свідчить про критично низький рівень ефективності виконавчого провадження, що має безпосередній вплив на реалізацію права

громадян на справедливий суд. Суддя Ткачук підкреслив, що невиконання рішень не лише ускладнює відновлення порушених прав, а й підриває довіру громадян до судової влади, формує у суспільстві відчуття безкарності та сприяє розвитку правового нігілізму. Він також зазначив, що поширена риторика щодо «необов'язковості» виконання судових рішень через їх нібито неправильність або незаконність створює загрозу правопорядку, адже закон передбачає механізми оскарження рішень, і будь-яке ухилення від їх виконання підриває авторитет судової системи та держави загалом [6].

Попри наявність розвиненої нормативної бази, механізми судового контролю за виконанням рішень на практиці залишаються недостатньо ефективними. Особливо це стосується загальних інструментів, що застосовуються під час судочинства, зокрема оскарження дій виконавців та застосування відстрочки або розстрочки виконання рішень. Однією з основних проблем є неефективність оскарження дій чи бездіяльності державних і приватних виконавців, передбачена статтею 447 ЦПК України. *По-перше*, затягування розгляду скарг, адже судовий розгляд часто триває довше, ніж сама спірна дія виконавця, що дозволяє останньому завершити її ще до ухвалення рішення судом, тому втрачається сенс подання скарги. *По-друге*, формалізм у діяльності судів призводить до того, що суди концентруються переважно на процесуальних аспектах, не надаючи належної уваги суті порушення прав сторін. *По-третє*, відсутність превентивного ефекту рішень судів є ще однією проблемою. Навіть якщо суд визнає дії виконавця неправомірними,це рідко тягне за собою відповідальність. Така ситуація сприяє повторенню аналогічних порушень у майбутньому.

Не менш актуальною є проблема застосування відстрочки або розстрочки виконання судових рішень (ст. 435 ЦПК України). Цей інститут покликаний забезпечити баланс між інтересами сторін, однак на практиці він часто стає інструментом зловживань. Зокрема, боржники нерідко використовують відстрочку або розстрочку як спосіб затягування виконання, посилаючись на тимчасові фінансові труднощі чи інші формальні підстави, не маючи реального

наміру виконати рішення. Крім того, відсутність чітких законодавчих критеріїв для визначення підстав і строків надання таких пільг створює умови для широкої судової дискреції. Це призводить до нерівності судової практики, коли аналогічні обставини у різних судах тлумачаться по-різному.

Окрім недоліків загальних механізмів контролю, ще одним чинником зниження ефективності судового контролю є інституційні та міжвідомчі проблеми, що виникають у взаємодії між судами, органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями. Однією з ключових проблем є відсутність дієвої комунікації між судом та виконавцем. У більшості випадків суд втручається у процес виконання лише після того, як уже відбулася спірна дія або була подана скарга на її наслідки. Така модель «постфактум» не дозволяє суду запобігти порушенню прав сторін, а лише реагувати на нього, коли шкода вже завдана. Ще однією вагомою проблемою є надмірне навантаження на суди. Розгляд великої кількості скарг на дії чи бездіяльність виконавців займає значну частину часу суддів, що відволікає їх від основного завдання – розгляду справ по суті. У результаті знижується оперативність судового контролю, затягується розгляд скарг, що підриває саму мету контролю – забезпечити швидке та ефективне виконання рішень. Крім того, варто звернути увагу на недостатню спеціалізацію суддів у питаннях, пов’язаних із виконанням судових рішень. Розгляд таких скарг часто потребує глибоких знань у сферах фінансових розрахунків, банківської діяльності, майнових оцінок, виконавчих процедур, що виходить за межі підготовки суддів цивільних чи адміністративних судів[7].

На нашу думку, підвищення ефективності судового контролю за виконанням судових рішень потребує комплексного підходу, спрямованого на вдосконалення законодавчих механізмів, підвищення відповідальності учасників виконавчого процесу та впровадження сучасних технологічних рішень. Першим напрямом реформування є *встановлення чітких критеріїв та імперативності застосування контрольних заходів судом.* Необхідно передбачити конкретні підстави, за яких суд зобов’язаний втрутитися у процес

виконання, якщо є ознаки зловживання правами. Це дозволить уніфікувати судову практику. Другим важливим аспектом є *посилення відповідальності за невиконання судових рішень.* Доцільно запровадити ефективні механізми персональної відповідальності як для посадових осіб органів виконавчої служби, так і для боржників, які злісно ухиляються від виконання. Це може включати накладення штрафів, компенсацію завданих збитків, а у разі систематичних порушень –дисциплінарні санкції або навіть обмеження права на зайняття певних посад. Третім напрямом є *впровадження електронного контролю за виконанням судових рішень.* Створення єдиної електронної системи моніторингу виконавчого провадження дозволить суду відстежувати ключові етапи виконання – від відкриття провадження до фактичного виконання рішення. Ефективне виконання судових рішень є ключовою складовою права на справедливий суд і однією з основних гарантій верховенства права. Без належного виконання судових актів саме правосуддя втрачає свій зміст, адже формальне ухвалення рішення без його реалізації не забезпечує реального відновлення порушених прав. Отже, удосконалення судового контролю за виконанням судових рішень – це не лише технічне чи організаційне завдання, а стратегічний напрям зміцнення правової держави. Лише забезпечивши невідворотність виконання судових актів, держава може гарантувати громадянам реальне право на справедливий суд і зміцнити довіру суспільства до системи правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : офіц. текст / Верховна Рада України. Київ,1996.

2. Цивільний процесуальний кодекс України: офіц. текст / Верховна Рада України.Київ,2004.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : офіц. текст / Рада Європи. Страсбург,1950.

4. Постанова Верховного Суду від 27 січня 2021 р. у справі № 569/13154/20.

5. Закон України «Про виконавче провадження» : офіц. текст / Верховна Рада України.Київ,2016.

6. Ткачук О. «Судовий контроль за виконанням рішень суду». URL:https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/99260

7. Гетманцев М. О. «До питання судового контролю за виконанням судових рішень». Юридична Україна. 2020.

Нічіпорчук Павло Олександрович

Студент 11-ОС групи

Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-

Педагогічний коледж імені Михайла Грушевського»

(м. Бар, Україна)

Науковий керівник: доктор філософії, старший викладач кафедри соціально-економічних дисциплін Комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» **Я. В. Фляжнікова**

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РОЗГЛЯДУ СУДОВИХ СПРАВ ВЕРХОВНИМ СУДОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Впровадження воєнного стану в Україні у зв’язку зі збройною агресією рф стало одним із найскладніших викликів для функціонування судової системи. Верховний Суд зберігає ключову роль у забезпеченні єдності судової практики, захисті прав і свобод громадян та підтриманні верховенства права, навіть у кризових умовах.

Загалом, воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози

небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1, ст. 1].

Попри складну ситуацію, судова влада не припиняє свою роботу. Верховний Суд адаптується до нових умов, розробивши низку рішень щодо безперервності правосуддя. Основні проблеми що постали перед судом у період війни полягають у неможливості проведеня судового засідання за фізичної присутності його учасників, нерідко, на жаль, сьогодні, й трапляються випадки пошкоджень судових будівель [2].

У відповідь на ці виклики активно впроваджується цифровізація судового процесу. Система «Електронний суд» стала основним інструментом комунікації між судом і сторонами. Вона дає змогу подавати процесуальні документи, отримувати судові рішення, вести листування та брати участь у засіданнях дистанційно [3]. Верховний Суд поступово формує практику, що визнає участь сторін у відеоконференціях як повноцінну процесуальну дію, рівнозначну особистій присутності учасників справи у суді [2].

Найважливішим перспективним напрямом щодо розвитку розгляду судових справ Верховним Судом – є впровадження онлайн-засідань за допомогою захищених відеоплатформ. Це дозволяє забезпечити безперервність розгляду справ навіть у разі обмежень пересування, або перебування сторін у різних регіонах чи країнах. Така практика наближає Україну до стандартів електронного правосуддя, що діють у державах ЄС [3].

Таким чином, у перспективі розвитку розгляду судових справ Верховним Судом варто очікувати подальшого вдосконалення процесуальних механізмів: запровадження повноцінного електронного суду, створення єдиної бази судових рішень у справах, пов’язаних із війною та розробки нових спеціалізованих палат для розгляду військових і поствоєнних спорів. Крім того, важливим кроком стане посилення міжнародного співробітництва з

європейськими судовими інституціями для гармонізації українського законодавства з правовими стандартами ЄС.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 12.10.2025).

2. Верховний Суд України: офіційний вебсайт. URL: https://supreme.court.gov.ua (дата звернення: 11.10.2025).

3. Звіт Верховного Суду України за 2024 рік. Київ: ВСУ, 2025. https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/Zvit_VS_2024_ (дата звернення: 11.10.2025).

Новак Антоніна Олександрівна,

3 курс юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

(м. Хмельницький, Україна)

Науковий керівник: к.юн., доцентка, доцентка кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова **Присяжна А.В.**

КОНЦЕПЦІЯ «КОНСТИТУЦІЙНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ» СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Роль Конституційного Суду України (далі – КСУ) як єдиного органу конституційної юрисдикції, основними завданнями суддів якого є забезпечення верховенства Конституції, її офіційне тлумачення, вирішення питань про конституційність законів та інших правових актів, а також забезпечення функціонального балансу гілок державної влади, вимагає від його суддів найвищого ступеня довіри суспільства. Саме тому на кандидатів і суддів КСУ

покладається особлива вимога – доброчесність, яка є складовою їхнього конституційно-правового статусу.

Відповідно до ст. 148 Конституції України та Закону України «Про Конституційний Суд України», суддею КСУ може бути особа, яка, крім високого професіоналізму та стажу, має високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності. На кандидата покладено не лише формальну відповідность освітнім та віковим вимогам, а й підтвердження бездоганної репутації, чесності, сумлінності, непідкупності, абсолютної фінансової прозорості та відповідності способу життя задекларованим доходам [1, 2].

На практиці реалізація цього принципу супроводжується недосконалістю процедур конкурсного відбору кандидатів на посаду судді КСУ, відсутністю підтвердження та контролю доброчесності суддів. Попри те, що в Законі України «Про Конституційний Суд України» дублюється конституційна норма, яка вимагає від кандидата високих моральних якостей та детальніше описує конкурсні засади відбору, у ньому не передбачено процедури належної перевірки бездоганної репутації та моральної чистоти кандидатів.

Відсутність законодавчо закріпленого тлумачення самого поняття «доброчесність» у нормативно-правових актах України створює правову прогалину, яка робить ризики як у процесі добору кандидатів на суддівські посади, так і під час притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Якщо звернутися до поняття «доброчесності» як етичної категорії, то вона відображає моральні засади поведінки людини та має внутрішньо суб’єктивний характер. Вона формується як результат усвідомлення та закріплення в особистості стійких позитивних моральних рис, які визначають її ставлення до себе, інших людей і суспільства загалом [3]. Суддя є носієм довіри держави та суспільства, а тому доброчесність охоплює не лише професійну компетентність, але й високі моральні принципи, незалежність, неупередженість, непідкупність, сумлінність та відповідальність за прийняті рішення. У міжнародній практиці

доброчесність розглядається як головний принцип суддівської етики, без якого неможливо забезпечити легітимність правосуддя.

Нормативне врегулювання процедур добору відбувається оцінюванням моральних якостей і перевірки репутації кандидатів. Відповідно до цих норм, суддів призначають Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України – кожен із суб'єктів призначає по шість суддів [1]. Однак тривалий час механізми перевірки доброчесності кандидатів залишалися декларативними та не мали єдиного, прозорого інституційного механізму контролю.

Для того, щоб удосконалити процедуру добору, було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку добору суддів Конституційного Суду України», яким було запроваджено нову інституцію – Дорадчу групу експертів (далі – ДГЕ). Згідно із Законом, ДГЕ є незалежним органом, що здійснює попереднє оцінювання кандидатів на відповідність критеріям професійної компетентності та доброчесності [4].

До складу ДГЕ входять шість осіб: троє призначаються міжнародними партнерами України, які підтримують наші антикорупційні та судові реформи, та троє – визначаються органами державної влади України (по одному представнику від Президента, Верховної Ради та з'їзду суддів України). Таке співвідношення гарантує незалежність і неупередженість оцінки, а також унеможливлює політичний вплив на процедуру добору.

ДГЕ проводить перевірку кандидатів за двома ключовими критеріями, визначеними законом: високі моральні якості (що включають доброчесність, дотримання етичних стандартів, сумлінність, неупередженість, відсутність конфлікту інтересів та корупційних проявів) та визнаний рівень компетентності у сфері права (що охоплює знання конституційного права, правозастосовну та наукову діяльність). Результати оцінювання Дорадчої групи експертів є обов'язковими для врахування суб'єктами призначення суддів Конституційного Суду. У разі, якщо кандидат не отримує позитивного висновку за критерієм високих моральних якостей, його кандидатура не може бути подана на розгляд.

Додатково правові засади етичності та бездоганної репутації суддів відображені і в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема у ст. 56, в якій визначено, що суддя має відповідати високим моральним якостям, а його поведінка повинна бути зразком неупередженості, незалежності, чесності та доброчесності [5]. Хоча зазначений закон безпосередньо не регулює діяльність Конституційного Суду, закріплені у ньому стандарти мають універсальний характер. Так само ст. 38 Закону України «Про запобігання корупції» трактує доброчесність як «неухильне дотримання особою етичних норм, вимог законодавства, несумісність із неправомірною вигодою та зловживанням службовим становищем» [6].

Таким чином, концепція конституційної доброчесності суддів Конституційного Суду України постає як системоутворюючий принцип функціонування інституту конституційної юстиції. Її зміст не обмежується лише морально-етичними вимогами чи процедурою перевірки кандидатів на доброчесність – вона охоплює ширше явище, що поєднує етичний, правовий і конституційний виміри діяльності судді. Конституційна доброчесність, на відміну від звичайної доброчесності, має інституційний характер, оскільки безпосередньо впливає на легітимність Конституційного Суду як гаранта верховенства Конституції та балансу гілок влади.

Конституційна доброчесність означає вірність судді не лише моральним нормам, а насамперед – Конституції як вищому правовому та ціннісному орієнтиру держави. Суддя КСУ є носієм не просто правничої компетентності, а й конституційного світогляду, у якому домінують принципи верховенства права, народного суверенітету, справедливості, неупередженості та незалежності. Така доброчесність проявляється у внутрішній готовності судді приймати рішення, керуючись виключно Конституцією, навіть у випадках політичного чи суспільного тиску.

У світлі цього, законодавчі механізми перевірки моральних якостей і репутації суддів (зокрема, через діяльність Дорадчої групи експертів) варто розглядати не як технічний інструмент, а як частину більш глибокої концепції

конституційної доброчесності. Ця концепція передбачає, що доброчесність має бути невід'ємною ознакою конституційної ідентичності судді, а не формальним критерієм добору. Її сутність полягає в постійному утвердженні суддею власної моральної автономії, вірності присязі та відповідальності перед суспільством за тлумачення і захист Основного Закону.

Отже, конституційна доброчесність суддів КСУ – це інтегративна категорія, що поєднує правову легітимність, етичну бездоганність і відданість принципам верховенства Конституції. Вона є передумовою незалежності Конституційного Суду, довіри громадян до його рішень та стійкості всієї системи конституційного правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28.06.1996: станом на 01 січ. 2006 р. Київ : Ін Юре, 2006. 144 с. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення – 14.10.2025)

2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 р. №2136-VIII: станом на 20 серпня 2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text (дата звернення – 14.10.2025)

3. Бангалорські принципи діяльності судді: Резолюція 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006, прийнята 19.05.2006 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_j67 (дата звернення – 14.10.2025)

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах: Закон України від 13.12.2022 р. №2846-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2846-20#Text (дата звернення – 14.10.2025)

5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. №1402-VIII: станом на 4 червня 2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення – 14.10.2025)

6. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII: станом на 12 вересня 2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n26 (дата звернення – 14.10.2025)

Обушак Іванна Дмитрівна
студентка 301 групи юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **І. Ю. Татулич**

ПРАВНИЧА ДОПОМОГА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Конституція України в ст. 59 зазначає: «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав». Конституційний Суд України неодноразово наголошував на гарантійності цього права навіть в умовах надзвичайного правового режиму [1]. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» встановлює інституціональний механізм реалізації цього права, включно з безоплатною первинною та вторинною допомогою [2]. Воєнний стан вводить особливий правовий режим, який допускає тимчасове обмеження певних конституційних прав з метою забезпечення національної безпеки, оборони, захисту територіальної цілісності. Це створює як виклики, так і додаткову потребу в правовій допомозі [3]. Законодавчі зміни спрямовані на полегшення доступу до БПД в умовах війни. Наприклад, зміни у 2023 р. щодо спрощення доступу до БПД у судових процесах [4].

Внутрішньо переміщені особи втрачають житло, документи, місце проживання; юридичні проблеми із землею, майном, виплатами та компенсаціями. Постраждалі від військових дій мають право на допомогу у відновленні документів, оформленні заяв, представництві в суді щодо відшкодування збитків. Постраждалі від сексуального насильства, торгівлі людьми – війна збільшує ризики таких порушень; держава гарантує правову підтримку таких категорій [5]. Учасники бойових дій, ветерани мають право на правничу допомогу в справах соціального характеру, захисту прав, стягнення компенсацій тощо [6].

Система безоплатної правової допомоги (БПД) адаптувала свою роботу: створення консультаційних пунктів, особливо в місцях компактного проживання переселенців, у пунктах пропуску, центрах біженців [5], [7].

Втрата або знищення документів – ускладнює звернення за правничою допомогою, доведення юридичних фактів [5]. Воєнний стан в Україні створив численні перешкоди для реалізації конституційного права громадян на правову допомогу, серед яких особливе місце посідають обмеження інфраструктури та психологічні бар'єри, що в комплексі унеможливлюють або суттєво ускладнюють доступ до правосуддя та кваліфікованої юридичної підтримки. Руйнування або пошкодження офісних приміщень центрів безоплатної правової допомоги, приватних адвокатських контор та судових установ внаслідок бойових дій призводить до фізичної недоступності правових послуг для населення, особливо на тимчасово окупованих територіях, у прифронтових зонах та регіонах, що зазнали масштабних руйнувань. Постійні перебої з громадським транспортом, зруйновані дороги, мости та транспортна інфраструктура створюють додаткові логістичні складнощі для громадян, які потребують особистої консультації з юристом або мають з'явитися на судове засідання, при цьому безпекова ситуація з постійними повітряними тривогами, обстрілами та загрозою мінування робить пересування територією надзвичайно небезпечним, змушуючи людей обирати між власною безпекою та необхідністю отримати правову допомогу.

Психологічні та інформаційні бар'єри виявляються особливо гострими серед найбільш вразливих категорій населення, включаючи внутрішньо переміщених осіб, жінок, дітей, людей похилого віку та осіб з інвалідністю, які опинилися в стані крайньої невизначеності та стресу через втрату житла, майна, документів та звичного способу життя. Внутрішньо переміщені особи часто не володіють інформацією про те, куди саме вони можуть звернутися за правовою допомогою в новому місці проживання, не знають про існування безоплатних правових сервісів або не розуміють, які саме права їм належать у статусі переселенців, при цьому відсутність стабільного інтернет-зв'язку або технічних засобів для отримання інформації ще більше поглиблює їхню ізольованість від правової системи. Страх та недовіра до державних інституцій, які можуть виникати через попередній негативний досвід, мовні бар'єри для представників національних меншин або іноземців, що опинилися в Україні під час війни, стигматизація певних категорій населення та побоювання щодо можливих наслідків звернення за допомогою створюють потужний психологічний бар'єр, який утримує людей від пошуку необхідної їм правової підтримки. Особливо гостро ці проблеми проявляються серед жінок, які стали жертвами насильства або втратили годувальників, дітей, які залишилися без батьківського піклування, та людей похилого віку з обмеженою мобільністю, які фізично не можуть дістатися до місць надання правової допомоги і водночас не володіють навичками використання дистанційних каналів комунікації, що в сукупності призводить до масштабного порушення права на доступ до правосуддя для найбільш незахищених верств населення в умовах воєнного стану.

Законодавче уточнення та кодифікація спеціальних норм, які діють під час воєнного стану у сфері правової допомоги (наприклад, щодо строків, перевірок, представництв, процедур), мають на меті підвищення рівня захисту прав і свобод людини. Розширення дистанційної та мобільної правової допомоги передбачає розвиток онлайн-консультацій і виїзних пунктів у регіонах із обмеженим доступом через бойові дії. Необхідно забезпечити систему безоплатної правової допомоги ресурсами фінансами, кадрами та обладнанням

для ефективного реагування на потреби громадян. Важливо також посилити інформування громадян про їхні права та способи отримання допомоги, особливо в зонах бойових дій і переміщення [5], [7].

Із міжнародного права (Європейська конвенція з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права тощо) випливає, що правова допомога є частиною справедливого судочинства, і війна не може позбавляти базових прав людини, хоча може викликати обґрунтовані обмеження [8]. Порівняння із практикою інших країн, які переживали збройні конфлікти чи воєнний стан, може допомогти впроваджувати ефективні моделі адаптованої правової допомоги.

Отже, право на правову допомогу є невід'ємною складовою конституційного ладу України та основоположною гарантією справедливого судочинства і доступу до правосуддя. В умовах воєнного стану його значення лише посилюється, оскільки масштаб збройного конфлікту породжує нові виклики, правові проблеми та загрози для мільйонів громадян. Конституція України (ст. 59), практика Конституційного Суду, а також міжнародні зобов'язання держави, зокрема за Європейською конвенцією з прав людини, вимагають забезпечення цього права навіть в умовах надзвичайного правового режиму. Воєнний стан, хоч і допускає тимчасові обмеження прав і свобод, не може повністю нівелювати гарантії доступу до правової допомоги. Навпаки, він створює додаткову потребу в її посиленні, особливо для найбільш уразливих категорій населення: внутрішньо переміщених осіб, постраждалих від воєнних дій, жертв сексуального насильства, учасників бойових дій, ветеранів. Особливо потребує спеціального підходу військовослужбовці ЗСУ, про це наголошують ряд науковців. Ми погоджуємося з думкою Є. Дуліби про те, що «в умовах воєнного стану одним із основних обов'язків держави є забезпечення реалізації права на отримання правової допомоги військовослужбовцями» [9]. Усі ці групи зіштовхуються з серйозними юридичними проблемами – від втрати документів до судового представництва у справах про відшкодування шкоди,

тому держава має забезпечити їм правничу допомогу у вирішенні їх юридичних проблем.

Держава визнала ці виклики і вжила низку заходів для адаптації системи безоплатної правової допомоги до нових реалій. Було змінено законодавство, спрощено процедури звернення до системи БПД, створено мобільні та дистанційні пункти консультування, впроваджено онлайн-сервіси та спеціалізовані виїзні групи. Робота адвокатів у межах системи БПД також адаптується – враховується їхня спеціалізація, досвід, а також складність справ, особливо в умовах воєнних дій.

Разом із тим, залишаються суттєві перешкоди: фізичне знищення інфраструктури, брак кадрів, психологічні бар'єри, недостатня поінформованість населення, труднощі з логістикою та безпекою. Усе це вимагає подальшого вдосконалення нормативної бази, належного фінансування та посилення співпраці з міжнародними партнерами, які можуть запропонувати ефективні моделі підтримки, випробувані в інших країнах під час збройних конфліктів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що у нинішніх умовах безоплатна правова допомога виконує не лише юридичну, а й гуманітарну функцію – вона є інструментом захисту гідності людини, засобом правової інтеграції та соціальної підтримки. Її збереження, розширення та адаптація – ключ до зміцнення верховенства права в Україні навіть у найскладніші часи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Закон України «Про безоплатну правову допомогу». URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text

3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-VIII

4. «Робота системи БПД в умовах воєнного стану». URL:https://legalaid.gov.ua/novyny/robota-systemy-bezoplatnoyi-pravovoyi-dopomogy-v-umovah-voyennogo-stanu-na-zolotonishhyni

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги». URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20

6. Матеріали на тему «Постраждалим внаслідок війни». URL:https://legalaid.gov.ua/kliyentam/postrazhdalym-vnaslidok-vijny

7. Науково-практичні семінари з питань правової допомоги під час війни. URL:https://legalaid.gov.ua/novyny/naukovczi-ta-predstavnyky-systemy-bpd-pid-chas-seminaru-obgovoryuvaly-pytannya-zabezpechennya-prava-na-pravovu-dopomogu-v-umovah-voyennogo-stanu

8. Європейська конвенція з прав людини. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

9. Дуліба Є. «Особливості надання безоплатної правової допомоги для військовослужбовців в умовах воєнного стану»

URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/download/1633/1693

Оксентій Валентина Ліліанівна

студентка 4 курсу юридичного факультету

Чернівецького національного нніверситету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: кандидат юридичних наук,

доцент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **Л.А. Паскар**

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ “ЕЛЕКТРОНИЙ СУД”

У сучасному світі глобальні виклики — такі як пандемія чи повномасштабна війна — стають каталізаторами глибоких трансформацій у всіх сферах життя.

Україна, зокрема, зараз стоїть перед необхідністю активного впровадження цифрових рішень, зокрема в таких чутливих та відповідальних сферах, як правосуддя. Розвиток цифрових технологій вже охопив фінансовий сектор, освіту, державні послуги, і тепер закономірно торкається судової системи. У центрі цих змін — прагнення до справедливості, неупередженості та оперативності у вирішенні правових питань.

Ідею всебічної інформатизації суспільства було сформульовано в Женевській декларації ООН «Побудова інформаційного суспільства – глобальне завдання нового тисячоліття», ухваленій 12 грудня 2003 року. Цей документ, заснований на принципах ООН та положеннях Загальної декларації прав людини, проголошує необхідність створення інформаційного суспільства, орієнтованого на людину, у якому кожен матиме вільний доступ до інформації та можливість її створення і поширення. Такий підхід покликаний сприяти сталому розвитку, соціальному прогресу та підвищенню якості життя людей [1].

На цьому фундаменті й базується сучасна цифрова трансформація судочинства в Україні, яскравим прикладом якої є впровадження системи «Електронний суд». Вона покликана зробити правосуддя доступнішим, прозорішим і ефективнішим для кожного громадянина.

Електронне правосуддя має на меті зробити судову систему більш прозорою та доступною для громадян, а також покращити якість роботи судів і забезпечити раціональне використання державних ресурсів. Запровадження проєкту «Електронний суд» є важливим кроком у напрямі підвищення ефективності функціонування судової системи України.

З 2013 року в Україні впроваджується Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи, розроблена у межах Національної програми інформатизації. У третьому розділі цього документа визначено основні завдання функціонування системи «Електронний суд». Серед них — забезпечення можливості фізичним та юридичним особам подавати до будь-якого суду країни позовні заяви, апеляційні чи касаційні скарги, підписані електронним цифровим підписом,

разом із необхідними документами через мережу Інтернет. Також передбачено надсилання учасникам судового процесу копій процесуальних документів або судових повісток електронною поштою чи SMS-повідомленнями. Окрім того, одним із напрямів програми є створення та впровадження єдиного стандарту обміну даними, який забезпечить сумісність і взаємодію між автоматизованими системами документообігу судів, навіть якщо вони розроблені різними компаніями [2].

Правовою основою для впровадження системи електронного судочинства стало оголошення, опубліковане Вищою радою правосуддя у газеті «Голос України» від 4 вересня 2021 року № 168 (7668). У ньому повідомлялося про початок роботи трьох основних підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС): «Електронного кабінету», «Електронного суду» та підсистеми відеоконференцзв’язку.

Подальший розвиток цієї системи отримав правове закріплення 18 жовтня 2023 року, коли набрали чинності зміни до процесуального законодавства, внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами».

Цим Законом запроваджено обов’язкову реєстрацію та використання електронних кабінетів у ЄСІТС для представників правничих професій і юридичних осіб. Крім того, у разі звернення до суду осіб, які повинні зареєструвати електронний кабінет, але не зробили цього у встановлений строк, передбачені відповідні процесуальні наслідки [3].

Попри те, що ще у 2013 році були закладені чіткі цілі щодо розвитку електронного судочинства, на практиці реалізація зазначених завдань виявилась неоднозначною. З одного боку, система «Електронний суд» справді почала функціонувати та дозволила учасникам процесу подавати документи онлайн, отримувати процесуальні повідомлення через електронну пошту або SMS, а

також брати участь у засіданнях дистанційно. Це стало особливо актуальним в умовах пандемії COVID-19, а згодом — під час воєнного стану.

Однак, з іншого боку, реальні результати впровадження не повністю відповідають очікуванням, які були покладені у вищезгаданому документі. Одним із головних викликів цифровізації судової системи в Україні залишається розрив між сучасними інформаційними технологіями та чинними процесуальними нормами. Судочинство досі ґрунтується на правилах, які в багатьох аспектах є застарілими — як у формальному, так і в змістовому аспекті. Процеси на процедури, які формувались десятиліттями, не завжди адаптовані до цифрових реалій. У більшості випадків технології не змінюють суть процесу, а лише поверхнево вбудовуються в існуючу модель, що значно обмежує їхню ефективність. Виходить ситуація, коли інноваційні рішення використовуються у межах старих, малогнучких рамок, і тому не приносять очікуваного результату.

Ще однією суттєвою проблемою є фрагментованість інформаційного простору судової системи. Відсутність єдиної платформи, яка б об'єднувала всі сервіси — від подачі документів до комунікації з іншими державними органами — змушує користувачів працювати з різними технічними інструментами. Часто необхідно реєструватися в кількох окремих реєстрах, встановлювати різне програмне забезпечення, отримувати кілька ідентифікаційних кодів, що значно ускладнює доступ до електронних послуг. У результаті замість спрощення процедур ми стикаємося з ще більшим бюрократичним навантаженням.

Крім того, низька якість та непослідовність наповнення інформаційних ресурсів судової системи суттєво обмежують користь, яку вони мають нести. Часто електронні сервіси, веб-сайти чи термінали надають застарілу, неповну або взагалі неактуальну інформацію. Відсутність чітких стандартів і відповідальності за якість інформаційного наповнення призводить до того, що ці ресурси не виконують своєї ключової функції — інформування громадян. У багатьох випадках вони перетворюються на формальність, яка не полегшує, а іноді й ускладнює доступ до правосуддя.

Не менш гостро стоїть і фінансове питання. Обмежене фінансування, як загалом судової системи, так і її цифрової інфраструктури, суттєво гальмує розвиток «Електронного суду». Недостатні інвестиції у технічну базу, нестача серверних потужностей, дефіцит фахових ІТ-кадрів — усе це призводить до того, що навіть ті сервіси, які вже створено, не завжди працюють стабільно та надійно. Через це значна частина потенційних користувачів просто не може повноцінно користуватись електронними інструментами.

У комплексі ці фактори створюють ситуацію, коли впровадження цифрових рішень не завжди призводить до очікуваного підвищення ефективності. Без модернізації процесуальних норм, створення уніфікованої платформи, забезпечення якісного інформаційного наповнення та належного фінансування, електронне судочинство ризикує залишитися формальністю, яка лише відображає зовнішні ознаки модернізації, але не змінює суті правосуддя.

Підсумовуючи, варто відзначити, що впровадження системи «Електронний суд» є важливим етапом на шляху до розвитку судової влади в Україні. Вона створює умови для більш ефективного, прозорого та доступного правосуддя, особливо в умовах нашого сьогодення та цифрових трансформацій. Вона відкриває нові можливості для прозорої комунікації між судами та учасниками процесу, сприяє оперативному обміну документами, зменшує навантаження на судову систему, а також економить ресурси як держави, так і громадян.

Попри наявні переваги, система досі має низку проблем, що потребують подальшого вдосконалення. Для реалізації повного потенціалу електронного судочинства необхідні скоординовані зусилля держави, юридичної спільноти та ІТ-фахівців. Лише тоді «Електронний суд» зможе стати повноцінним інструментом сучасного, справедливого та зручного правосуддя для кожного громадянина.

Список використаних джерел:

1. Бутрин Ю. Ю. Електронне правосуддя в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Розвиток суспільства та науки в умовах цифрової*

трансформації : IX Міжнар. наук. студент. конф., м. Тернопіль. 2025. С. 178–183.

2. Бринцев І. О. Електронний суд — сучасний стан та шляхи вдосконалення. *Цифрова трансформація держави: сучасний стан, виклики, перспективи : монографія* / за ред. О. В. Петришина, Н. М. Пархоменко. Харків : Право, 2015. С. 296–326.

3. Східний апеляційний господарський суд. *Електронне судочинство: аналіз судової практики. Відділ узагальнення судової практики та систематизації законодавства*. Харків: Право, 2023. 26 с.

Паламарюк Анастасія Вадимівна

студентки 3 курсу Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

(м.Чернівці, Україна)

Науковий керівник:кандидат юридичних наук,

доцент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **Л.А. Кондрат'єва**

УСИНОВЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Воєнний стан в Україні створив надзвичайно складну соціально-правову ситуацію, яка суттєво вплинула на всі сфери захисту прав дитини, зокрема на цивільне судочинство у справах про усиновлення. Масове переміщення населення, евакуація дитячих закладів, тимчасова відсутність документів, руйнування архівів та офіційних реєстрів, а також загибель або зникнення батьків кардинально змінили контекст, у якому функціонує система усиновлення [2; 3; 4]. Традиційні механізми перевірки, що передбачають детальне дослідження матеріально-побутових умов, мотивів та репутації

заявників, стають недостатньо ефективними через обмежений доступ до джерел інформації та необхідність забезпечення безпеки всіх учасників процесу. Водночас суди залишаються ключовим інструментом забезпечення принципа найкращих інтересів дитини, який закріплено у ст. 7 Сімейного кодексу України та Конвенції ООН про права дитини [2; 5]. Цей принцип є визначальним при ухваленні рішень щодо усиновлення, забезпечуючи превалювання прав дитини над формальними процедурними обмеженнями.

Процедура усиновлення, що регульована розділом IV ЦПК України (ст. 310–314), передбачає ретельну перевірку документів для усиновлення та участь органів опіки і піклування [1]. В умовах війни виконання цих вимог стає проблематичним: органи опіки часто не можуть здійснювати комплексну перевірку умов проживання заявників або підготовку висновків через обмежений доступ до даних, необхідність евакуації працівників та неповну наявність інформації про дітей. Відтак суди починають ширше застосовувати ст. 84 ЦПК щодо витребування доказів та ст. 210 ЦПК для продовження строків розгляду, що дозволяє компенсувати тимчасові прогалини, але створює ризик затягування процесу та відтермінування надання дитині стабільного сімейного середовища [1; 10; 12].

Однією з найгостріших проблем для цієї категорії справ залишається встановлення походження та правового статусу дитини. Так, ст. 312 ЦПК зобов’язує суд перевіряти документи, що підтверджують статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування [1]. Проте війна призводить до втрати або знищення документів, блокування доступу до архівів і державних реєстрів, що ускладнює встановлення юридичних фактів. У таких випадках суди використовують альтернативні джерела інформації — довідки органів місцевого самоврядування, військових адміністрацій, дані служб у справах дітей, міжнародних організацій (UNICEF [14], UNHCR [15]), що відповідає рекомендаціям Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [16] та сучасним міжнародним стандартам захисту дітей у конфліктних зонах. Використання таких альтернативних доказів дозволяє зберегти баланс між

оперативністю ухвалення рішень та належним рівнем перевірки належної інформації.

Процесуальна форма розгляду справ також зазнала суттєвих змін.Так, ст. 128–131 ЦПК регламентує порядок повідомлення учасників судового процесу, однак через активні бойові дії та масове переміщення населення повідомлення часто не доходить до адресата, а контакт із заявниками утруднений [1; 12]. Використання відеоконференцій відповідно до ст. 212 ЦПК дає змогу проводити засідання дистанційно, проте не забезпечує повноцінного оцінювання психологічного контакту між дитиною та потенційними усиновлювачами [1]. Суди в таких умовах змушені шукати компромісні рішення: поєднувати дистанційні засідання з додатковими консультаціями соціальних працівників та психолого-педагогічними експертизами [12; 13].

Міжнародне усиновлення також зазнало суттєвих обмежень. Україна запровадила тимчасові обмеження на усиновлення іноземцями відповідно до Гаазької конвенції 1993 року [6], що ускладнило процес для заявників з-за кордону. Однак, ст. 313 ЦПК визначає обставини, які суд повинен оцінити щодо іноземних заявників, проте їхнє встановлення у воєнний час потребує значних ресурсів та часу, залучення дипломатичних установ і міжнародних організацій [6; 14]. Такий підхід, хоча і захищає дітей від ризику неправомірного усиновлення, водночас сповільнює процес передачі дітей у сім’ї, що може негативно впливати на розвиток дитини [5; 14].

Судова практика Верховного Суду у справах № 755/7661/16-ц та № 752/20334/19 вкотре підтверджується, що навіть у мирний час вимоги до ретельної перевірки намірів усиновлювачів є високими, а під час війни вони стають критично важливими [7; 8]. Суди особливу увагу приділяють добросовісності заявників, їхнім можливостям створити безпечне та стабільне середовище для дитини, а також дотриманню вимог міжнародних конвенцій і національного законодавства [5; 7; 8; 11].

Виходячи з реалій сьогодення, як зазначають еауковці, вдосконалення цивільного судочинства щодо усиновлення в умовах воєнного стану потребує

комплексних заходів. Серед них: цифровізація та інтеграція реєстрів дітей [10; 11], створення резервних механізмів зберігання документів, удосконалення процесуальних норм для швидкого реагування на надзвичайні обставини, посилення міжвідомчої взаємодії між судами, органами опіки, військовими адміністраціями та міжнародними організаціями [12; 13; 16]. Особливого значення набуває підготовка суддів та працівників органів опіки до роботи в умовах кризових ситуацій, запровадження психолого-педагогічного супроводу, розробка рекомендацій щодо дистанційної оцінки взаємодії дитини та потенційних усиновлювачів. Головним критерієм ухвалення рішень залишається найкращий інтерес дитини, який не може обмежуватися навіть у надзвичайних умовах [2; 5]. Водночас, на думку вчених, війна продемонструвала нагальну потребу системних реформ, що забезпечать поєднання оперативності, гнучкості та високого стандарту правового захисту в умовах кризових ситуацій [10; 12; 14], зокрема під час війни.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–42. – Ст. 492. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

3. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text

4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 28. – Ст. 245. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

5. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. Ратифікована Постановою ВРУ № 789-XII від 27 лютого 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

6. Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 р. Ратифікована Законом України від 14 вересня 2006 р. № 167-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text

7. Постанова Верховного Суду (КЦС) від 12.12.2018 у справі № 755/7661/16-ц.

8. Постанова Верховного Суду від 15.09.2021 у справі № 752/20334/19.

9. Огляд судової практики Верховного Суду щодо розгляду справ про усиновлення. – Київ, 2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/2022_11_07_KCS_09_2022.pdf

10. Штефан М. Й. Цивільний процес : підручник. – К. : Алерта, 2020. – 780 с.

11. Цимбалюк В. О. Усиновлення в Україні: правові аспекти : монографія. – Київ : Юридична думка, 2019.

12. Харитонова О. І. Правові гарантії захисту прав дитини у сімейних правовідносинах // Підприємництво, господарство і право. 2020. № 5.

13. Боброва Д. О. Особливості судового розгляду справ щодо усиновлення // Вісник цивільного процесу. 2021. № 4.

14. UNICEF. Protecting Children in Armed Conflict: Ukraine Report 2022–2023. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/form/2025-03-21-ohchr-report-children-s-rights-in-ukraine.pdf

15. UNHCR Ukraine Child Protection Update. – 2022.

16. Доповідь Уповноваженого ВРУ з прав людини. Щорічна доповідь про стан дотримання прав дитини в Україні. – Київ, 2023.

Пацурківський Петро Петрович
студент ІІ курсу магістратури Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)

РОЗВИТОК ВЕРХОВНИМ СУДОМ ДОКТРИНИ ФРАУДАТОРНОСТІ ПРАВОЧИНІВ

Вступ. Явище фраудаторності правочину було добре відоме ще давньоримському праву. Саме у його парадигмальних межах з'явилося поняття *фраудаторного правочину*, а також сформувалася у преторському праві, як зазначав ще Й.О. Покровський у своїй знаменитій «Історії римського права», одна з найвідоміших його конструкцій *fraus creditorum*, що означає в перекладі з латини *на шкоду кредиторам*. Ця конструкція дійшла до наших днів, оскільки не змінилася людська природа, яка є витоком її появи та причиною стійкості.

На концептуальному рівні ця правова конструкція не завжди була присутня в українській цивілістиці, в тім числі у новітній вітчизняній цивілістиці вона ще не знайшла належного концептуального осмислення. Законодавчий термін *фраудаторний правочин*, як переконує аналіз позитивного права України, з'явився буквально на наших очах, а саме як результат внесення змін до абзацу шостого статті 1 та деяких інших статей Кодексу України з процедур банкрутства Законом України №3985-IX від 19.09.2024 р.[1]. Цивільний кодекс України ще не знає такої конструкції [2]. Ці зміни набрали чинності з початку 2025 р. Їм передував системний розвиток доктрини фраудаторності правочинів Верховним Судом, передусім прирощення ним концептуального потенціалу цієї доктрини.

Метою дослідження є аналіз найновіших концептуальних положень щодо феномену фраудаторності правочину, обґрунтованих Верховним Судом впродовж декількох останніх років.

В якості **методологічних засад дослідження** обрано загальнонаукові принципи історизму та об’єктивності, системний, порівняльно-правовий та феноменологічний підходи, а також метод генетичного аналізу.

Виклад основних результатів дослідження. Як переконує аналіз вітчизняної судової практики, передусім рішень Верховного Суду, явище фраудаторності є досить поширеним серед суб’єктів приватно-правових відносин. Воно набуває все нових проявів, надзвичайно мінливе та динамічне, має не аби яку пластичність, тому приватно-правові спори щодо фраудатоності правочинів суб’єктів цього права щоразу містять у собі неповторні фактичні ситуації, що вимагають їх інноваційного аналізу ними, які здійснюють цивільне судочинство. Це уможливлює формулювання судами таких же інноваційних світоглядних та методологічних положень, правових позицій, конкретних суджень про властивості та ознаки фраудаторних правочинів.

Так, Касаційний цивільний суд Верховного Суду (далі КЦС ВС) у його рішенні від 05.01.2024 р. у справі №761/40240/21 зазначив, що оспорювання фраудаторного правочину може бути як конкурсним, так і позаконкурсним. У першому випадку його оспорення повинно відбуватися з ініціативи кредитора як зацікавленої особи у спосіб пред’явлення позову про визнання правочину недійсним. При цьому кваліфікація вищезазначеного правочину як фіктивного, наголосив КЦС ВС, виключається в разі, якщо на виконання оспорюваного правочину було передано майно або відбувся перехід прав [3].

В той же час для кваліфікації фраудаторного правочину у позаконкурсному оспорюванні як вчиненого всупереч принципу добросовісності і недопустимості зловживання правом, як виснував Суд, не має значення, що на виконання цього правочину було передано майно або відбувся перехід прав. Але важливим для його кваліфікації як фраудаторного є те, що завдяки його вчиненню відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника або зменшується обсяг його майна. Одночасна кваліфікація оспорюваного фраудаторного правочину у позаконкурсному процесі як фіктивного та такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності і

недопустимості зловживання правом, як резюмував КЦС ВС, не допускається [3].

У рішенні КЦС ВС від 14.08.2024 р. в справі №504/112/22 Суд визначив мету позаконкурсного оспорювання фраудаторного правочину. Вона полягає в тому, зазначив він, щоб кредитор міг задовольнити своє право вимоги щодо погашення боргу боржником. Але при цьому КЦС ВС застеріг, що коли кредитор уже реалізував таке свої право погашення боргу боржником, то конструкція фраудаторного правочину не може бути застосована [4].

В постанові від 31.10.2024 р. у справі №509/4936/17 КЦС ВС вирішив складну методологічну проблему приватного права стосовно того, чи може бути кваліфікованим у якості фраудаторного договір про задоволення вимог іпотекодержателя. Зокрема, він зазначив, що, як переконує досвід цивільно-правових відносин, договір про задоволення вимог іпотекодержателя також може вчинятися на шкоду кредитору, тобто, бути фраудаторним. Суд визначив, що до обставин, котрі дозволяють розцінити договір про задоволення вимог іпотекодержателя як фраудаторних, належать: 1) обсяг зобов'язань іпотекодержателя, що забезпечуються іпотекою; 2) надання непередбачених законом переваг іпотекодержателю перед іншим кредитором; 3) момент укладання договору (зазвичай уже після появи боргових зобов'язань у сторони такого договору, забезпечених іпотекою спірного майна); 4) контрагент, з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (родич боржника, інша близька особа, пов'язана або афілійована юридична особа, інший кредитор) [5].

Важливим кроком у розвитку доктрини фраудаторності правочинів стало рішення Великої Палати Верховного Суду від 18.12.2024 р. у справі №916/379/23 про те, що остаточну кваліфікацію правочину як фраудаторного може здійснювати тільки суд під час розгляду ним конкретної справи, з огляду на встановлені ним її обставини [6]. Цей висновок ВП ВС дістав подальшого розвитку у наступній судовій практиці Верховного Суду.

Зокрема, КЦС ВС у його рішенні від 05.02.2025 р. в справі №757/52379/21-ц обґрунтував висновок, що приватно-правовий інструментарій не повинен

застосовуватись учасниками цивільного обороту з метою уникнення або унеможливлення сплати боргу чи виконання судового рішення про стягнення боргу, що набрало законної сили. При цьому Суд визначив основні ознаки протиправного застосування приватно-правового інструментарію: 1) коли особа використовує її право «на зло»; 2) в разі наявності негативних наслідків для інших осіб від застосування стороною фраудаторного правочину її права; 3) коли особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має реальне уявлення не тільки про обсяг своїх прав, але й про обсяг прав інших учасників цих правовідносин і порядок їх набуття та здійснення; 4) коли особа не вперше перебуває в цих правовідносинах чи ці правовідносини тривалі або вона є учасником й інших таких же відносин [7]. Останнє положення стало подальшим розвитком висновку Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16.06.2021 р. у справі 3747/30/19 [8].

КЦС ВС також наголосив у вищезазначеному рішенні на обов'язковості розмежування конкурсного та позаконкурсного оспорювання фраудаторних правочинів. Він, зокрема, зазначив, що недійсність фраудаторного правочину у позаконкурсному оспорюванні має своєю метою гарантування інтересів кредитора через можливість доступу до майна боржника, навіть того майна, зауважив Суд, яке перебуває в інших осіб. Тобто, кінцевою метою позаконкурсного оспорювання фраудаторного правочину є повернення кредитора в те правове положення, в якому він перебував до його вчинення [8]. Цей висновок став подальшим розвитком рішення ВС у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 05.04.2023 р. у справі №523/17429/20 [9].

Особливо розлогу характеристику конструкції фраудаторного правочину дав КЦС ВС у його рішенні від 05.08.2025 р. у справі №756/19178/21, де він узагальнив попередні напрацювання судової практики щодо сенсу, властивостей та ознак фраудаторних правочинів, їх кваліфікації у касаційному процесі та виснував, що «позов про оспорення [такого] правочину є

споконвічною приватною конструкцією і «покликаний» не допустити або присікти порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновити. Цей спосіб регулювання, - резюмував Суд, - орієнтований на його використання для « знищення» такого юридичного факту як [фраудаторний] договір (правочин) [10]. Суд зазначив також, що на рівні приватно-правових норм ЦК України відсутній обов'язок поєднувати позов про оспорювання фраудаторного правочину як фіктивного (ст. 234 ЦК України) і такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності і недопустимості зловживання правом (статті 3, 13 ЦК України), а тому це не допустимо [10].

Висновки. Не дивлячись на те, що доктрина фраудаторності правочинів нараховує у своїй еволюції тисячоліття й увібрала в себе велетенський історичний досвід, в сучасних українських умовах вона переживає свій черговий ренесанс і гостро потребує її нового концептуального та контекстуального прочитання із врахуванням конкретно-історичних реалій. Наразі цю місію успішно здійснює Верховний Суд. Він розвиває доктрину фраудаторності правочинів згідно із давньоримським архетипом пізнання приватного права як буттєвої реальності, атрибутивно пов'язаної з особою та її потребами.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та деяких інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації. Закон України від 19.09.2024 № 3985-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3985-20?find=1&text=%D1%84%D1%80%D0%B0%D1%83#w1_1

2. Цивільний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV в ред. від 10.01.2025, підстава - 4174-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

3. Постанова КЦС ВС від 05.01.2024 р. у справі №761/40240/21. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/116291132

4. Постанова КЦС ВС від 14.08.2024 р. у справі №504/112/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/121075211

5. Постанова КЦС ВС від 31.10.2024 р. у справі №509/4936/17. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=123140804&red=1000030243e0582c5b43b58a6eb34d633b6c7e&d=5

6. Постанова КЦС ВС від 18.12.2024 р. у справі №916/379/23. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/124809039

7. Постанова КЦС ВС від 05.02.2025 р. у справі №757/52379/21-ц. URL: https://precedent.ua/125326104

8. Постанова КЦС ВС від 16.06.2021 р. у справі №747/306/19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/97903470

9. Постанова КЦС ВС від 05.04.2023 р. у справі №523/17429/20. URL: https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=110083824&red=1000032c8acaecc1c0859e2c30b469fff69b32&d=5

10. Постанова КЦС ВС від 05.08.2025 р. у справі №756/19178/21. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_05_08_2025_roku_u_spravi_756_19178_21/

Пердейко Ольга Іллівна
студентка 3 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університетуімені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **Л. А. Остафійчук**

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОДАННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У СУДІ

У цифрову епоху інтеграція ІТ-технологій у всі сфери життя суспільства відбувається незалежно від волі держави та людей. Завдання права полягає в тому, щоб своєчасно й ефективно реагувати на ці зміни, забезпечуючи належне регулювання цих змін на користь суспільства та кожної людини.

Не оминули ці зміни й систему судочинства. Так, Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII було внесено зміни до процесуальних кодексів України та передбачено функціонування ЄСІТС та її підсистем [1]. Цим Законом вперше було офіційно запроваджено низку нових для судочинства понять, наприклад: «електронний суд», «електронний документообіг», «електронні докази» та ін.

Зокрема, частина 1 ст. 100 Цивільного процесуального кодексу України визначає електронні докази як: «інформацію в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в

електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет)» [2].

Загалом, практичне впровадження електронних доказів почалось з 2018 року, коли суди почали приймати електронні докази у справах, хоча практика їх подання та дослідження ще була на етапі формування самими судами [3]. З розвитком системи «Електронний суд» (підсистема у межах Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи), з'явилась можливість подавати електронні документи (у тому числі й інші електронні докази) онлайн. Так, «особа, яка звертається до суду, заповнює встановлену адміністратором форму (шаблон) та за необхідності додає до заяви додатки, після чого системою автоматично формується електронний документ з додатками. Перед тим, як направити їх до суду, особа накладає на документ та на додатки (у т. ч. аудіо- та відеозаписи) свій ЕЦП/КЕП, таким чином посвідчуючи їх справжність» [4].

Проте виникає питання: чи знали про це прості громадяни України – особливо ті, що звикли до традиційного очного розгляду справи в суді, присутності всіх учасників справи безпосередньо в залі суду і дослідження доказів у судовому засіданні шляхом їх оголошення? І чи було це ефективним для людей похилого віку, коли з 2020 року почали активно використовуватися у доказуванні електронні листи, електронні дії та інші електронні джерела подання інформації? Для людей похилого віку або громадян, які звикли до звичайного паперового судочинства, перехід до електронних форматів (подання через електронний кабінет, електронні листи, онлайн-засідання) стало викликом через відсутність технічної підготовки та доступу до комп'ютера / інтернету в першу чергу. З іншого боку, електронна форма має переваги: зручність, швидкість, менше потреби в фізичній присутності, що особливо було актуально під час карантину, а наразі – у період війни. Ці питання й надалі залишаються актуальними, адже подання та дослідження електронних доказів і сьогодні викликають чимало практичних труднощів. Для судів, як і для

громадян, впровадження цієї системи стало абсолютно новим досвідом. Українське судочинство вийшло за межі звичних процедур і зіткнулося з новим етапом свого розвитку, до якого виявилися не повністю готовими й судді.

Практика зарубіжжя в певній мірі відрізняється від української, оскільки у більшості європейських країн немає окремого визначення поняття «електронні докази», адже тлумачення електронних доказів здійснюється через широке розуміння категорії «докази». Так, у статті 1347 Цивільного кодексу Франції зазначено, що письмовими доказами вважається послідовність літер, символів, фігур чи інших знаків, які мають зміст, незалежно від форми, у якій вони зафіксовані чи передані. У ст. 1367 Французького цивільного кодексу є положення про електронний підпис, яке регулює електронний підпис як «надійний процес ідентифікації, що гарантує його зв'язок із вчиненим актом» [5]. В іспанському законодавстві під час судового процесу допускається використання будь-яких видів доказів, у тому числі механічних засобів відтворення слів, зображень і звуків [6].

Проблемою вітчизняного електронного судочинства є відсутність єдиного підходу до визначення та класифікації електронних доказів, оскільки в українському законодавстві до електронних доказів відносять: електронні документи, листування в месенджерах, електронну пошту, аудіо- та відеозаписи, дані з інформаційних систем та соціальних мереж. Вони здатні відтворити обставини справи та підтвердити або спростувати факти, які мають значення для вирішення спору.

Недостатньо врегульованим, на нашу думку, є питання вилучення, збереження та автентифікації електронних доказів, наприклад, немає чіткого порядку вилучення інформації з електронних носіїв без ризику спотворення даних, у зв'язку з чим може бути загроза упущення важливих для справи матеріалів. Також, є проблеми в технічному аспекті, адже для належного дослідження електронних доказів необхідне залучення експертів з комп'ютерних наук та цифрової криміналістики, проте така практика в Україні поки що обмежена. Судді та адвокати часто не володіють достатніми знаннями

для оцінки достовірності та оригінальності електронної інформації, що ускладнює процес прийняття рішень. Інколи суди відмовляють у прийнятті електронних доказів через порушення процесуальних вимог, наприклад, якщо відсутній електронний цифровий підпис або підтвердження джерела інформації. Також виникають питання щодо забезпечення конфіденційності даних та дотримання прав сторін на захист персональних відомостей. Також слід враховувати зростання ймовірності кіберзагроз і можливостей для знищення або зміни інформації, тому слід вживати заходів щодо кібезбезпеки та протидіяти несанкціонованим спробам втручання у роботу інформаційних систем. Всі ці питання потребують законодавчого та практичного регулювання, що сприятиме підвищенню якості цивільного судочинства в Україні, його адаптації до сучасних цифрових умов і забезпеченню більш ефективного захисту прав усіх учасників процесу.

Список використаних джерел.

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv#Text

3. Аналіз судової практики Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області щодо використання електронних доказів (доказів вчинення злочину, які можна отримати в електронній формі) за 2018-2019 роки. URL: https://kpm.km.court.gov.ua/sud2208/pres-centr/news/865265/?utm_source=chatgpt.com

4. Мамченко Н., Глушко С., Хрипун В. Про ЄСІТС, «Електронний суд» та обов’язкову відеофіксацію. URL: https://dm.mk.court.gov.ua/sud1409/pres-centr/news/632626/?utm_source=chatgpt.com

5. The electronic signature in French law. URL: https://www.docage.com/electronic-signature/legal-value-of-electronic-signature?lang=en&utm_source=chatgpt.com

6. Hernández C, Melchior N. Electronic evidence in the civil and labour sector. URL: https://www.mariscal-abogados.com/electronic-evidence-in-the-civil-and-labour-sector/?utm_source=chatgpt.com

Пинзар Артем Федорович
студент 3 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м.Чернівці, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **Л.А. Остафійчук**

ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ АБО ОГОЛОШЕННЯ ЇЇ ПОМЕРЛОЮ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Проблематика визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою під час війни є однією з найактуальніших у сучасному цивільному праві України. В умовах збройної агресії російської федерації проти України тисячі громадян опинилися в ситуації, коли їхнє місцеперебування невідоме внаслідок бойових дій, окупації територій, евакуації чи перебування в полоні. Це породжує серйозні правові наслідки як для самих осіб, так і для членів їхніх сімей, які не можуть реалізувати свої соціальні, майнові та особисті немайнові права без встановлення відповідного юридичного статусу зниклої особи.

Інститут визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою призначений для усунення правової невизначеності у ситуаціях, коли невідомо,

чи особа жива, чи загинула. Тому, кінцевою метою його практичного застосування можна вважати створення правової визначеності у правовідносинах між живими їх учасниками шляхом надання можливості заінтересованим суб'єктам реалізувати свої права – наприклад, оформити спадщину, отримати соціальні виплати, встановити опіку над дітьми зниклої особи тощо.

Нормативно-правовою основою цього інституту є положення Цивільного кодексу України, зокрема статей 43–47. Відповідно до статті 43 Цивільного кодексу України, фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування. Водночас, стаття 46 цього Кодексу визначає, що фізична особа може бути оголошена судом померлою, якщо в місці її постійного проживання немає відомостей про неї протягом трьох років, а якщо особа зникла за обставин, що загрожували смертю або давали підстави припускати її загибель від певного нещасного випадку, – протягом шести місяців. Такі обставини можуть включати, зокрема, стихійні лиха, техногенні катастрофи чи бойові дії.[1]

З початком повномасштабної війни законодавець, а також судова практика зіштовхнулися з необхідністю адаптації цих правил до реалій воєнного стану. У сучасних умовах зникнення людини в зоні бойових дій або на окупованій території є не поодиноким випадком, тому суди дедалі частіше застосовують положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливих воєнних обставин. У таких справах строк, необхідний для оголошення особи померлою, може бути скорочений, оскільки сам факт зникнення під час бойових дій або ракетного чи дронового удару є достатньою підставою вважати, що існувала реальна загроза життю.

Постановою Пленуму Верховного Суду України № 5 від 31 березня 1995 року «Про судову практику у справах про визнання громадянина безвісно відсутнім або оголошення його померлим» визначено, що суди повинні враховувати характер обставин зникнення.[2] Якщо особа зникла в умовах, які

безпосередньо пов’язані з бойовими діями, суд може скоротити передбачений законом строк до шести місяців або навіть менше, якщо обставини справи свідчать про високу ймовірність загибелі. У такий спосіб судова практика забезпечує баланс між принципом правової визначеності та необхідністю оперативного захисту прав родин зниклих осіб.

Важливим наслідком оголошення особи померлою є відкриття спадщини. Згідно зі статтею 1220 Цивільного кодексу України, спадщина відкривається в день смерті особи або в день, з якого вона оголошується померлою. Проте закон передбачає механізм захисту прав такої особи у випадку її повернення. Відповідно до статті 47 ЦК України, якщо особа, яка була оголошена померлою, з’явиться або буде знайдено місце її перебування, суд скасовує рішення про оголошення її померлою.[1] У цьому разі їй повертається майно, яке збереглося, або інше рівноцінне майно, а також грошові суми, отримані від реалізації її майна, за умови, що майно не було передане добросовісному набувачу. Такий правовий механізм демонструє гуманістичний характер українського цивільного права, яке захищає інтереси не лише родичів, а й самої особи, навіть якщо вона вважалася померлою.

Особливе значення питання визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою має для військовослужбовців, волонтерів та цивільного населення, що перебуває(ло) в районах активних бойових дій. Відповідно до законодавства про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей, оголошення особи померлою є підставою для отримання сім’єю одноразової грошової допомоги, пенсійних та інших виплат. Саме тому своєчасне звернення до суду із заявою про оголошення особи померлою має важливе соціально-економічне значення. У багатьох випадках це єдиний спосіб забезпечення засобів до існування родини, яка втратила годувальника.

Проблемним аспектом на практиці є доведення обставин, які свідчать про ймовірну загибель особи. Зокрема, через відсутність офіційних даних або документів, що підтверджують смерть, заявники змушені посилатися на свідчення очевидців, довідки військових частин, публікації у ЗМІ чи

повідомлення від гуманітарних організацій. У таких випадках суди застосовують принцип вільної оцінки доказів, що передбачений статтею 89 Цивільного процесуального кодексу України, виходячи з об'єктивності, достатності та взаємної узгодженості поданих доказів.[3]

Варто наголосити, що правовий механізм визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою має не лише приватноправове, а й публічне значення. Він сприяє веденню обліку зниклих осіб, узгодженню відомостей у державних реєстрах, а також є важливим елементом виконання Україною міжнародних гуманітарних зобов'язань, передбачених Женевськими конвенціями 1949 року та Додатковими протоколами до них. Зокрема, держава зобов'язана докладати всіх зусиль для з'ясування долі зниклих осіб та інформування їхніх родичів.

Отже, інститут визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою під час війни виконує надзвичайно важливу соціальну, правову та гуманітарну функцію. Його застосування забезпечує відновлення порушених прав, створює правову визначеність у суспільстві та сприяє зміцненню довіри громадян до судової системи. Водночас актуальним завданням є вдосконалення законодавства у цій сфері з урахуванням реалій воєнного стану, зокрема спрощення процедур доказування та скорочення строків розгляду таких справ. Лише за умови оперативного та справедливого застосування цього інституту можливо забезпечити гідний рівень правового захисту громадян, які постраждали від війни, та їхніх родин.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

2. Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення: Постанова Пленуму Верховного суду України від 31 березня 1995 року № 5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95#Text

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

Плачкова Марія Василівна
студентка 1 року навчання ОС "Магістр"
Навчально-Наукового інституту права
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)
Науковий керівник: професорка кафедри юстиції Навчально-Наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка докторка юридичних наук, професорка **Стефанчук М.М.**

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ

Сучасний етап розвитку української державності характеризується поглибленням реформ у сфері правосуддя та посиленням ролі органів, покликаних забезпечувати верховенство права. Одним із ключових інститутів у цій системі залишається прокуратура, яка зазнала суттєвих трансформацій після ухвалення нової редакції Конституції України 2016 року та Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. Модернізація інституту прокуратури стала необхідною умовою реалізації євроінтеграційного курсу України, приведення функцій прокуратури у відповідність до стандартів Ради Європи та практики Європейського суду з прав людини.

Нормативне закріплення сучасного статусу прокуратури базується на положеннях Конституції України (стаття 131-1), де визначено основні функції органів прокуратури: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд

за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [1].

Після низки конституційних реформ зрештою було усунуто функцію загального нагляду, що відповідало рекомендаціям Венеційської комісії та вимогам Ради Європи. Ця зміна засвідчила перехід від радянської моделі «тотального контролю» до демократичної моделі прокуратури, обмеженої чіткими процесуальними повноваженнями [2].

Ключовим нормативним актом, який визначає організаційно-правові засади діяльності прокуратури, є Закон України «Про прокуратуру». У ньому закріплено основні засади організації служби — верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності; територіальності; презумпції невинуватості; незалежності прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень при виконанні службових обов'язків; політичної нейтральності прокуратури; недопустимості незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади; поваги до незалежності суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом; прозорості діяльності прокуратури, що забезпечується відкритим і конкурсним зайняттям посади прокурора, вільним доступом до інформації довідкового характеру, наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено обмежень щодо її надання; неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки [3].

У визначеному контексті також варто зазначити анонсовану Стратегію розвитку системи правосуддя як єдиний документ влади у сфері реформування системи правосуддя на сучасному етапі її становлення та розвитку [4]. Класично, один із блоків цієї Стратегії визначатиме питання розвитку судової

влади, інститутів адвокатури та прокуратури, як інститутів, які сприяють здійсненню правосуддя. Важливим на цьому шляху є також опрацювання та використання рекомендацій Тіньового звіту до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році в межах Пакету розширення ЄС, підготовленого коаліцією громадських організацій на чолі з Лабораторією законодавчих ініціатив [5].

Модернізація інституту прокуратури в Україні відбувається з урахуванням стандартів Ради Європи, зокрема Рекомендацій Rec(2000)19 Комітету міністрів Ради Європи «Про роль прокуратури в системі кримінального правосуддя», які визначають вимоги до незалежності, об'єктивності та підзвітності прокуратури суспільству [6].

Відповідно до цих стандартів прокурор має виступати гарантом справедливого застосування закону, а не інструментом політичного впливу. Саме тому в Україні створено нові кадрові органи — Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію прокурорів і Раду прокурорів України, що забезпечують автономність кадрових рішень і контроль за етичними стандартами служби.

Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював необхідність забезпечення процесуальної незалежності прокурора, зокрема у справах Гужа проти Молдови (2008) [7], Молдован та інші проти Румунії (2005) [8], що, серед інших, стали орієнтирами для реформування української системи прокуратури.

Правовий статус прокуратури має бути узгоджений із принципом поділу влади, що вимагає чіткого визначення її місця в системі органів державної влади. Конституційні зміни щодо правосуддя 2016 року закріпили правовий статус прокуратури як самостійної інституції в системі правосуддя, позбавлену невластивих функцій і підпорядковану виключно законам України.

Важливим є також підвищення ролі прокурора як учасника кримінального процесу, який не лише підтримує обвинувачення, але й забезпечує дотримання прав і свобод учасників провадження. Такий підхід утверджує нову модель прокуратури як «гаранта законності», а не «карателя держави».

Одним із основоположних документів, що визначають напрями модернізації прокуратури на сучасному етапі є Стратегія розвитку прокуратури на 2025 - 2028 роки, затверджена наказом Генерального прокурора від 8 жовтня 2025 року № 322, яка розроблена з метою підвищення ефективності, прозорості та доброчесності органів прокуратури, що є критично важливим для зміцнення довіри громадськості до системи правосуддя та реалізації зобов'язань України перед ЄС [9].

Таким чином, модернізація інституту прокуратури в Україні є складним багаторівневим процесом, який має не лише організаційний, але й глибокий функціональний зміст, який покликаний сприяти формуванню незалежного, професійного та підзвітного суспільству органу, що діє на основі верховенства права та європейських стандартів правосуддя, що і визначає головну мету удосконалення інституту прокуратури. Водночас подальший розвиток цієї інституції потребує правової визначеності, зміцнення рівня довіри суспільства, а також збереження балансу між незалежністю й підзвітністю прокуратури суспільству.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top (дата звернення: 10.10.2025).

2. Рішення Венеційської комісії CDL-AD(2012)019. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2012)019-e (дата звернення: 10.10.2025).

3. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text (дата звернення: 10.10.2025).

4. Стратегія розвитку правосуддя 2025-2030 стане єдиним документом реформування правосуддя – Мудра. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3921385-strategia-rozvitkupravosudda-20252030-stane-edinim-dokumentom-reformuvanna-pravosudda-mudra.html (дата звернення: 10.10.2025).

5. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/ali_shadowreport_chapter23.pdf (дата звернення: 10.10.2025).

6. Recommendation Rec(2000)19 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the Role of Public Prosecution in the Criminal Justice System. URL: https://rm.coe.int/16804be55a (дата звернення: 10.10.2025).

7. Guja v. Moldova, App. No. 14277/04 (ECHR, 12.02.2008). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-117575%22%5D%7D (дата звернення: 10.10.2025).

8. Moldovan v. Romania, App. No. 41138/07, 64320/01 (ECHR, 12.07.2005). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22UKR%22%5D,%22appno%22:%5B%2241138/98%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-196525%22%5D%7D (дата звернення: 10.10.2025).

9. Про затвердження Стратегії розвитку прокуратури на 2025 - 2028 роки: наказ Генерального прокурора від 08.10.2025 р. № 322. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/strategiya-rozvitku-prokuraturi-na-2021-2023-roki (дата звернення: 10.10.2025).

Польова Яна Михайлівна

студентка 5 курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: асистент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **А.Р. Марченко**

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ У РІШЕННЯХ НАЦІОНАЛЬНИХ СУДІВ

17 липня 1997 року Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції», Україна ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини (далі – Конвенція), виконавши взяті на себе зобов’язання для вступу до Ради Європи. Українські суди не лише почали активно переймати європейські принципи правосуддя у власних рішеннях, а й посилатись, творити власні сталі практики для становлення української демократичної держави [3].

Рішення Європейського суду з прав людини – остаточний, зразковий акт міжнародного судового органу, який підлягає обов’язковому виконанню країнами-підписантами Конвенції.

Відповідно до статті 46 Конвенції «Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами» [1].

Згідно з пунктом 4 ст. 46 Конвенції, на сторони покладається відповідальність « якщо Комітет Міністрів вважає, що Висока Договірна Сторона відмовляється виконувати остаточне рішення у справі, в якій вона є стороною, він може, після формального повідомлення цій Стороні та шляхом ухвалення рішення більшістю у дві третини голосів представників, які мають

право засідати в Комітеті, звернутися до Суду з питанням про додержання цією Стороною свого зобов'язання згідно з пунктом 1» [1].

У статті 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 року №3477-IV (далі – Закон №3477-IV) визначено, що Рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції. Крім того, суди зобов’язані застосовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ при розгляді справ як джерело національного права [2].

Таким чином, з моменту ратифікації Конвенції, судді України повинні в обов’язковому порядку посилатись на ЄКПЛ при ухваленні власних рішень іменем України, утверджуючи високі стандарти професійної діяльності.

З аналізу текстів українських судових рішень вбачається те, що беззаперечно важливою умовою є їх не лише текстове оформлення, тобто посилання на ЄСПЛ, а й застосування «інструментального оформлення» - безпосереднього застосування Конвенції у тих чи інших правовідносинах для вирішення спору по суті.

Наукова спільнота зауважує, що використання цього джерела права залишається ускладненим з точки зору практичного застосування Конвенції у судових рішеннях України. Бурменський М. В. та Сердюк О. В. у власних дослідженнях стверджують, що «посилання на конкретні рішення ЄСПЛ з поясненням значення для обґрунтування рішення українського судді виявлено в 46,8% рішень. Також, у ще 13,4% рішень у мотивувальних частинах містять виклад правових позицій ЄСПЛ, хоча вказівка на їх джерела відсутні Посилання на конкретні статті ЄКПЛ та пояснення значення для конкретної справи - 46,5%» [4, 5].

Крім того, культурі врахування судової практики ЄСПЛ притаманний індивідуальний характер, оскільки здебільшого проявляється у процесах щодо перегляду судових рішень, в тому числі і у зв’язку із встановленням ЄСПЛ порушення Україною приписів Конвенції при розгляді різноманітних категорій справ.

Отже, незважаючи на ратифікацію Україною Конвенції та покладений на державу прямий імператив застосовувати при розгляді справ практику ЄСПЛ як джерело права, імплементація прецедентів ЄСПЛ у судових провадженнях України потребує значного удосконалення шляхом детального викладу причин посилання на практику ЄСПЛ в мотивувальних частинах судових рішень національних судів задля чіткого встановлення предмету спору, його розмежування та вирішення по суті.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.10.2025).

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення: 28.10.2025).

3. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР : станом на 13 берез. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр#Text (дата звернення: 28.10.2025).

4. Звіт за результатами громадського моніторингу застосування Верховним Судом практики Європейського суду з прав людини. Громадська організація «Інститут прикладних гуманітарних досліджень»: Я. Бєлих, О. Сердюк, М. Бурменський, В. Лутковська, О. Смірнова, С. Сиротенко. Харків, 2019. 59 с.

5.Буроменський М. В., Сердюк О. В. Аналітичний звіт за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини (2015–2017 роки). 2018. 57 с. URL: https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/Report%20on%20monitoring%20judgements.cleaned.pdf

Польовий Ярослав Вікторович
студент 5 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені
Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: асистент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **А.Р. Марченко**

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ІНОЗЕМЦІВ

Рішення суду — унікальний завершальний акт судового розгляду справи, що несе реалізацію судової влади шляхом встановлення неупередженого та незалежного розгляду справ, забезпечення ефективного захисту прав та законних інтересів учасників судового провадження.

Відповідно до ст. 129-1 Конституції України, суд ухвалює рішення іменем України, яке є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд. Аналогічний висновок випливає зі статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII. Водночас приписи пункту 4 частини 1 статті 13 вказують на настання юридичної відповідальності у разі невиконання судових рішень [1,3].

Законом України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII (далі – Закон № 1404-VIII) регламентовано виконавче провадження як завершальну стадію судового провадження, включаючи в себе сукупність дій виконавців, які спрямовані на примусове виконання судових рішень, що проводяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією України, рядом законів та підзаконних нормативно - правових актів щодо примусового виконання [2].

Варто наголосити, що в Україні активно здійснюється виконання судових рішень щодо громадян інших держав, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, водночас утверджуючи принципи справедливості та рівності для всіх учасників судового розгляду.

Левову частку рішень, що підлягають примусовому виконанню з іноземним елементом становлять адміністративні справи за порушення митних правил, податкових спорів. Аналізуючи судову практику в таких правовідносинах можна дійти висновку про здійснення примусових заходів у справах про порушення міграційного законодавства, цивільних спорів тощо.

Статтею 77 Закону № 1404-VIII зосереджено увагу на особливостях щодо виконання рішень стосовно іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб. Згідно з приписами даної статті іноземці мають ототожнені права та обов’язки щодо виконання судових рішень з громадянами України [2,6].

Викликом є умисне невиконання в установленому законом порядку зазначеними особами рішення суду в примусовому порядку, у результаті чого контролюючі органи виконавчої служби змушені звертатися до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, органів охорони державного кордону з поданням про заборону в’їзду в Україну чи видворення за межі України таких осіб [2, 4, 5].

Враховуючи вищевикладене, заходи щодо заборони на в'їзд до України іноземним громадянам – єдина, найсуворіша, безальтернативна санкція, забезпечення якої фактично призупиняє примусові дії виконавчого провадження

Вирішення зазначеної проблеми потребує вдосконалення існуючих важелів чинного законодавства, зокрема таких як: встановлення механізму автоматичної заборони на виїзд боржника з країни при виявленні відкритого виконавчого провадження щодо останнього шляхом швидкого обміну даними.

Таким чином, рішення суду, що набрало законної сили є обов'язковим для виконання, в тому числі для іноземців. Проте, на практиці даний імператив порушується у ході неможливості здійснення виконавчих дій.

Доповнення чинних норм законодавства України, удосконалення процесів автоматизованих систем органів примусового виконання рішень та встановлення альтернативних способів виконання судових рішень відносно іноземців сприятимуть ефективному здійсненню виконавчих дій щодо іноземних громадян.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 27.10.2025).

2. Про виконавче провадження. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text (дата звернення: 27.10.2025).

3. Про судоустрій і статус суддів. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 27.10.2025).

4. Булай В. Проблема виконання судових рішень, прийнятих судами, які опинилися на окупованих територіях: як це працює на практиці?, Юридична газета онлайн, 2023 URL: https://yurgazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/problema-vikonannya-sudovih-rishen-priynyatih-sudami-yakiopinilisya-na-okupovanih-teritoriyah-yak-c.html

5. Григор'єва В. Правовий режим рішення суду: сучасна правова детермінація. Вісник Маріупольського державного університету. 2025. № 29. С. 54–61.

6. Гришанова Н. Закон, що посилює контроль за виконанням судових рішень, офіційно опубліковано, 2024. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/232740_zakon-shcho-posilyu-kontrol-za-vikonannyam-sudovikhrshen-oftsyno-opublkovano

Романов Арсеній Олексійович
Студент 1 курсу магістратури
Національно юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

РЕФОРМА ДОБОРУ СУДДІВ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК ЗАСАДА ЧЛЕНСТВА В ЄС

Згідно зі статтею 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тому й органи конституційної юрисдикції повинні керуватися цими положеннями в тому вимірі, що Конституційний суд України (далі - КСУ) повинен завжди керуватися тим, що людина є пріоритетом держави та державної політики. [1]

В 2020 році постала проблема так званого е-декларування в якій Конституційний суд України зайняв окрему позицію на відміну від рішення Верховної ради України щодо статті 366-1 Кримінального кодексу України. Після цього Конституційний суд України зазнав певних репутаційних втрат, оскільки стався конфлікт між Президентом та судовою гілкою влади в Україні.

КСУ як конституційний орган України має вичерпний перелік повноважень, проте питання про його реформування потребує нагального вирішення. Оскільки добор суддів на вакантні посади не виконувався деякий час після 2020 року, то необхідно використовувати європейські практики при реформуванні даного питання. Європейська комісія «За демократію через право» або ж як її називають Венеціанська комісія виклала у грудні 2022 року свої висновки щодо даного питання, які ми і розглянемо в даних наукових тезах. Висновки Венеціанської комісії містять певні недоліки, які дерегулюють самі положення Конституції України.

По-перше, КСУ повинен бути за думкою Венеціанської комісії фактично підвідомчим органом Верховної Ради України (далі – ВРУ), що є грубим порушенням принципу розподілу влад, який покладений в основу нашої держави, так як Венеціанська комісія закликає органи влади України повністю використати її попередні та цей висновки, з метою передбачити всі необхідні гарантії незалежності, безсторонності та ефективності Дорадчої групи експертів (далі - ДГЕ) у відповідності до міжнародних стандартів. Зокрема, Венеційська комісія висловлює такі ключові рекомендації: спростити процедуру відбору членів ДГЕ Верховною Радою, щоб уникнути паралізування інституції та залучити громадянське суспільство до процесу відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду із завданням надавати інформацію та відгуки щодо кандидатів, а також здійснювати моніторинг процесу. [2]

Так як Україна має визнати законодавство ЄС як за керівні положення, то необхідно не реформувати даний процес відбору через ДГЕ або ж іншу комісію або зробити так, щоб майбутні судді малий великий експертний вплив на суспільство України. До прикладу, таким суддею може слугувати один з новообраних суддів КСУ Юрій Григорович Барабаш або ж Іван Петрович Домбровський, які мають багато науково-дослідницьких публікацій в правовому середовищі. Також варто зазначити, що вплив ДГЕ на відбір суддів КСУ не може здійснюватися за рахунок впливу на дану комісію лише ВР України. Необхідно враховувати той факт, що судді КСУ мають великі знання в сфері конституційного права і не можуть бути оцінені комісією, як складається лише або має вирішальний вплив міжнародні експерти про що буде йти мова далі.

По-друге, Венеціанська комісія визначає, що хоча загальний принцип здійснення конкурсного відбору конкурсними комісіями поширюється на всі три органи, що здійснюють призначення, процедури призначення, які застосовуються цими трьома органами, не забезпечують найвищого рівня моральної та професійної кваліфікації кандидатів. Кожен з органів, що здійснює призначення, може встановлювати власні процедури. У своєму

Висновку щодо проекту Закону «Про Конституційний Суд» Венеційська комісія висловила жаль у зв'язку з браком чітких положень про його склад і роботу конкурсних комісій. [2]

На даний момент роботи конкурсної комісії прописана в чинній редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах», що унеможливлює певні кореляції з боку права ЄС щодо міжнародних експертів про що буде йти мова далі. А також зазначається, що робота ДГЕ є необхідною в умовах поновлення довіри до органів судової влади України.

По-третє, Венеціанська комісія також зазначає серед цих якостей на особливу увагу, поряд із професійними якостями, заслуговує вимога щодо «високих моральних якостей». Для того, щоб лише особи, наділені цими якостями, ставали суддями Конституційного Суду, можна створити орган з відбору, який би мав міжнародну складову та органу зі схожою (або навіть аналогічною) міжнародною складовою можна було б доручити відбір кандидатів на посади суддів Конституційного Суду. Такий орган з відбору міг би також включати до свого складу представників громадянського суспільства, можливо, залучених з нинішньої Громадської ради доброчесності, яка слідкує за якостями кандидатів у судді судів загальної юрисдикції. [2]

Дані нотації Венеціанської комісії можуть вказувати лише на те, що міжнародні експерти мають якийсь безсистемний характер переваги перед вітчизняними. Велике питання хто саме має робити даний відбір, так як міжнародні експерти вже є в експертному середовищі України та вони мали достатньо багато скандальних ситуацій в нашому суспільстві, що сприяли певній критиці даній інституції. Також варто відзначити, що саме народ України за нашою Конституцією України є носієм влади в України, тому ставлення питання про міжнародних експертів є достатньо некоректним.

Таким чином, Конституція України прямо закріплює керівні засади нашої держави в конституційному полі та інші нормативно-правові акти

міжнародного права не можуть стояти вище нашої Конституції. Проте варто відзначити, що рекомендації Венеціанської комісії є достатньо вагомим джерелом для майбутніх реформ суддівської гілки влади в Україні. Наразі чинним законодавством передбачено, що саме ДГЕ є і залишається тим органом, що допомагає відбирати суддів КСУ до їхнього складу. Проте варто відзначити, що ВРУ не може самостійно створювати дану комісію, так як вона обирається президентом, суддями та ВРУ. Варто також додати, що вагомим чинником даної наукової публікації є боротьба за інтеграцію України до ЄС та боротьба України від агресії з боку держави-агресора.

Також варто відзначити те, що інтеграція України до ЄС та «правильний» відбору суддів до КСУ потребують окремого фінансування з Державного бюджету України, що унеможливлює умови до інтеграції. Необхідно створити певну базу для того, щоб використовувати дані кошти саме для відбору суддів, а не окремі потреби. Всі кошти витрачені не за нагальною потребою мають бути повернені державі за допомогою кримінально-правових механізмів. Чинники післявоєнної відбудови формують у громадян ту саму свідомість, яка є в кожного провідного юриста за фахом та саме вони допомагають робити правильний вибір при відборі суддів. Дана робота присвячується Україні та нашим молодим співвітчизникам, а інші наукові публікації також будуть викладені в майбутньому.

Отже, як казав Олександр Гамільтон: «Наявність самостійної судової влади, наділеної правом тлумачити Конституцію і здійснювати функцію конституційного контролю (нагляду), у жодному разі не свідчить про верховенство судової влади над законодавчою.» [3]

Використані джерела:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). Висновок щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур

на посаду судді Конституційного Суду України». Ухвалено на 133-му пленарному засіданні (Венеція, 16–17 грудня 2022 р.) // CDL-AD(2022)054. – Venice Commission, 2022.

3. Гамільтон А., Медісон Дж., Джей Дж. Федераліст: Політичні есе / пер. з англ. – М. : Видавнича група «Прогрес» – «Літера», 1994. – С. 502–510.

Садикін Олександр

студент 4 курсу денної форми здобуття освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 "Право"освітньої програми "Право" Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

Науковий керівник: докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Стефанчук М.М.**

ПОСИЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ НАБУ ТА САП: АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Питання правового статусу Національного антикорупційного бюро України (далі-НАБУ) та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі-САП) актуалізувалося, коли 22 липня 2025 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин під час дії воєнного стану» [1] Така законодавча ініціатива стосовно суттєвих змін у гарантіях незалежності досліджуваних антикорупційних органів отримала негативний відгук з боку суспільства та міжнародних партнерів, що, своєю чергою, зумовило необхідність глибшого аналізу нормативно-правового

регулювання статусу НАБУ та САП, їхніх функцій і місця в системі органів правопорядку.

У цьому контексті важливим є з’ясування меж і особливостей компетенції зазначених органів. Так, відповідно до абзацу шостого пункту 1 частини п'ятої ст.216 Кримінального-процесуального кодексу України детективи НАБУ уповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень вчинених прокурорами органів прокуратури, зазначеними у пунктах 1-4, 5-11 частини першої статті 15 Закону України «Про прокуратуру» [2]. Таким чином, детективи НАБУ уповноважені проводити досудове розслідування кримінальних правопорушень вчинених Генеральним прокурором України, його заступниками, керівниками підрозділів та прокурорами Офісу Генерального прокурора України, керівниками підрозділів САП та його заступниками, прокурорами САП, керівниками обласних прокуратур та їх заступниками, керівниками підрозділів обласних прокуратур.

Натомість на САП покладаються функції щодо здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування НАБУ та підтримання державного обвинувачення в суді у відповідних провадженнях та представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених Законом України «Про прокуратуру» і пов’язаних із корупційними або пов’язаними з корупцією правопорушеннями, а також представництво у межах компетенції інтересів держави у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (ч. 3 ст. 8-1 Закону України «Про прокуратуру») [3].

Враховуючи все вищевикладене, не підпорядкування НАБУ та САП Офісу Генерального прокурора видається виправданим, оскільки мінімізує ризики впливу Офісу Генерального прокурора України на досудове розслідування та подальше підтримання публічного обвинувачення в суді, оскільки підслідність НАБУ поширюється на Генерального прокурора та на прокурорів Офісу Генерального прокурора.

Проте, аналіз положень, викладених у ч. 3 ст. 8-1 Закону України «Про прокуратуру» та ст. 131-1 Конституції України [4] дозволяє дійти висновку, що функції органів прокуратури, які визначені у Конституції поширюються на САП. А Закон України «Про прокуратуру» функції викладені у Конституції не розширює. Тому питання доцільності виокремлення САП у системі органів прокуратури є досить дискусійним. З цього приводу у науковій юридичній літературі зауважується на тому, що законодавчо закріплені особливості організації та діяльності САП у системі органів прокуратури в Україні характеризуються як широка «автономія», що ставить під загрозу реалізацію єдності прокуратури, гарантії якої передбачені у ч. 5 ст. 7 Закону «Про прокуратуру» [5, с. 65], з чим варто погодитися. Ба більше, не вирішеним, на наше бачення, залишається питання контроверсійності правового інституту підпорядкування керівника САП Генеральному прокуророві, з огляду на інституційне позиціонування САП як одного із елементів системи органів антикорупційної боротьби в Україні, поза єдиною системою органів прокуратури [6, с. 48].

У цьому контексті важливо також враховувати міжнародні стандарти, які визначають вимоги до органів, що здійснюють боротьбу з корупцією. Відповідно до статті 36 Конвенції ООН проти корупції, ратифікованої Верховною Радою України у 2006 році, держави-учасниці зобов’язані створювати спеціалізовані органи для запобігання, виявлення та розслідування корупційних правопорушень, наділені необхідною незалежністю для належного виконання своїх функцій [7]. Подібні положення містяться у ст. 20 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією 1999 року, ратифікованої Верховною Радою України у 2006 році, яка наголошує на потребі забезпечення ефективності та інституційної автономності таких органів [8].

Отже, створення НАБУ та САП стало необхідним кроком у виконанні Україною міжнародних зобов’язань у сфері боротьби з корупцією, зокрема відповідно до статті 36 Конвенції ООН проти корупції та статті 20 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією. Ці органи

забезпечують ефективне розслідування та належне підтримання публічного обвинувачення у справах про корупційні кримінальні правопорушення, а їх не підпорядкування Офісу Генерального прокурора сприяє мінімізації політичного впливу та відповідає міжнародним антикорупційним стандартам.

Водночас аналіз положень Конституції України (ст. 131-1) та Закону України «Про прокуратуру» свідчить, що функції САП не виходять за межі загальних функцій прокуратури, а її виокремлення у системі органів прокуратури певною мірою суперечить принципу єдності прокуратури. Це створює дискусію щодо правової природи САП та доцільності її інституційного відокремлення.

Таким чином, актуальним завданням є подальше законодавче уточнення статусу САП з урахуванням конституційних засад діяльності прокуратури та міжнародних стандартів. Це дозволить забезпечити баланс між необхідною інституційною автономністю у боротьбі з корупцією та збереженням системної єдності прокуратури в Україні, що водночас сприятиме підвищенню довіри суспільства і міжнародних партнерів до антикорупційної інфраструктури держави.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин під час дії воєнного стану: Закон України від 22.07.2025 р. № 4555-IX (дата звернення: 10.09.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 10.09.2025).

3. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18 (дата звернення: 10.09.2025).

4. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 10.09.2025).

5. Лапкін А. В. Спеціалізована антикорупційна прокуратура: проблеми організації та діяльності. *Право України*. 2017. № 1. С. 63-70.

6. Стефанчук М М. Посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури в Україні: сучасні тенденції. *Правова держава*. 2023. № 51. С. 41-52.

7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: міжнародний документ від 31 жовтня 2003 р. Ратифіковано Законом України від 18 жовтня 2006 р. № 251-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 10.09.2025).

8. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) : міжнародний документ від 27 січня 1999 р. Ратифіковано Законом України від 18 жовтня 2006 р. № 252-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 10.09.2025).

Севостьянова Анастасія Олександрівна
студентка 2 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: асистент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **А.Р. Марченко**

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ТА ДОБРОЧЕСНОСТІ У ФОРМУВАННІ СКЛАДУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Формування складу суду - одна з серйозних проблем сьогодення, яка полягає у відсутності контролю за дотриманням принципів прозорості,

підзвітності та доброчесності під час добору кандидатів. Практика останніх років засвідчує наявність суттєвих негараздів у процедурах формування складу Конституційного Суду України. Недосконаліть конкурсних порядків, відсутність належного адміністративного нагляду, непрозорість етапів відбору та сумніви у порядності окремих претендентів спричиняють зниження рівня довіри суспільства до цього органу. Саме ці питання неодноразово ставали об'єктом гострої критики Венеціанської комісії та Європейської комісії у контексті євроінтеграційних зобов'язань України. Європейські стандарти вимагають, щоб процес формування складу Конституційного Суду України був не лише законним, а й відкритим, з адміністративно-процесуальними гарантіями доброчесності та прозорості. Насамрепед адміністративне судочинство може забезпечити належний правовий механізм контролю за дотриманням цих принципів - через публічність рішень, можливість оскарження дій суб'єктів, публічний доступ до інформації про кандидатів та оприлюднення декларацій активів.

Засади прозорості охоплюють оприлюднення судових слухань, гласність та відкритість, які гарантують доступ суспільства до відомостей про судочинство. Це має можливість наростити віру в судову систему, сприяти демократичному нагляду та усунути корупційні загрози. Прозорість повинна бути збалансована з конфіденційністю, аби зберегти персональні дані учасників провадження, що обумовлено законодавством України та міжнародними стандартами [1].

Процедура формування складу суддів Конституційного Суду України відбувається з урахуванням адміністративно-правових механізмів, таких як спеціальна перевірка кандидатів, кваліфікаційний іспит, подання рекомендацій та дотримання встановлених норм і порядків подачі заяв і оцінювання. Це забезпечує формалізацію і прозорість добору суддів Конституційного Суду України [2].

Існує система перевірки на доброчесність кандидатів на посаду суддів Конституційного Суду України, що здійснюється через спеціальні органи,

зокрема Дорадчу групу експертів, яка допомагає оцінювати моральні якості та фахову компетентність кандидатів. Також у цьому процесі беруть участь інші органи судової влади, які встановлюють критерії доброчесності та етики для претендентів (наприклад, Громадська рада доброчесності, Етична рада) [3].

У багатьох державах ЄС (наприклад, Іспанія, Італія, Німеччина) ухвали щодо призначення суддів приймаються кількома установами, що гарантує рівновагу влади та зменшує небезпеку політизації. Також Європейські підходи передбачають такі критерії добору як: фаховість, бездоганна репутація, досвід. ЄСПЛ зазначає: прозорість - основний елемент довіри суспільства. Адже у прийнятті рішень важливим є доступ до усних слухань або онлайн-трансляцій, а також обов'язкове мотивування рішень. У Європі розповсюджена модель soft control - саморегулювання через етичні органи. Участь у призначенні суддів розподіляється між: парламентом, незалежними комісіями, президентом та судовою владою. Наприклад як в Італії - 1/3 призначає президент, 1/3 парламент, 1/3 судді вищих судів.

Задля запобігання корупції існує така моніторингова структура як GRECO, метою якої є покращити спроможність держав-членів протистояти корупції через процес взаємної оцінки та стимулювання реформ.

Процедура формування складу Конституційного Суду України лишається проблемною через недостатню прозорість, підзвітність та доброчесність відбору суддів, що негативно відображається на довірі суспільства та легітимності Суду. Європейські стандарти наголошують на відкритості процедур, балансі у розподілі повноважень між органами влади, вимогах до фахової компетентності та бездоганної репутації претендентів. Важливу роль відіграють адміністративно-процесуальні механізми - доступ до відомостей, публічність ухвал та можливість оскарження дій відповідальних установ, а також діяльність спеціальних інституцій із перевірки доброчесності. Врахування порад Венеціанської комісії, Європейської комісії та GRECO є обов'язковими для узгодження національних процедур із європейськими підходами. Удосконалення механізмів відбору суддів Конституційного Суду

України сприятиме зростанню довіри суспільства, зміцненню верховенства права та виконанню євроінтеграційних зобов'язань держави.

Список використаних джерел:

1. Теорія та історія держави і права, міжнародне право: теоретико-правові засади правової комунікації судової влади(О.М. Макеєва) URL:https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/947483

2. Механізми добору суддів конституційних судів в Україні та країнах Європейського Союзу (О.В. Щербанюк) URL:https://ccu.gov.ua/sites/default/files/shcherbanyuk_o.reformuvannya_procedury_doboru_suddiv_konstytuciynogo_sudu_ukrayiny_yak_umova_integraciyi_do_yevropeyskogo_soyuzu.pdf

3. Перевірка на доброчесність як інструмент забезпечення інституційної спроможності органів судової влади. URL: http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/796

Сивухіна Ольга Григорівна

студентка 4 курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: кандидат юридичних наук,

доцент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **Л.А. Паскар**

ЄВРОПЕЙСЬКА МОДЕЛЬ ПРАВОСУДДЯ: СТАНДАРТИ, ДОСВІД, ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Сьогодні розвиток суспільства набирає шалених обертів. Трансформація різноманітних сфер сучасності – це гостра необхідність, оскільки, суспільство розвивається та прогресує. Судова гілка влади є однією з найважливіших гілок

влади сьогодення. На сьогодні, Україна характеризується потужною трансформацією у сфері державного управління та правосуддя. Такий темп розвитку і змін зумовлюють два чинники, такі як внутрішні потреби суспільства та зовнішньополітичиний курс на євроінтеграцію. Особливу увагу у сфері реформування правосуддя заслуговує утвердження дієвої та незалежної діяльності суду, яка вправі забезпечити верховенство права, справедливий суд і довіру громадян до суду. Україна на даний момент у напрямку до євроінтеграції, а тому, задля досягнення цілі - стати країною-членом ЄС, Україна має дотримуватись європейських стандартів та впроваджувати їх у своє законодавство.

Європейські стандарти правосуддя - це сукупність принципів, норм і правил, закріплених у документах Ради Європи та Європейського Союзу, яким повинні відповідати система правосуддя та судові системи держав-членів і країн-кандидатів. Основоположним принципом, який дає змогу визнати державу демократичною та високо розвиненою – це принцип верховенства права. Правова держава та громадянське суспільство уособлюють взірець демократичного устрою, у якому принцип верховенства права діє в усіх сферах життя, права й свободи людини надійно гарантовані та захищені, а держава несе відповідальність перед своїми громадянами. Конституція України проголошує, що ключовою значущістю держави є людина з її життям, здоров'ям, честю та гідністю. Згідно норм нашого законодавства держава підзвітна суспільству, відповідно на державному рівні мають бути забезпечені права і свободи людини, адже це є обов'язком держави. Конституція України є основоположним НПА в Україні, а також у ч.1 ст.8 передбачено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Відповідно норми інших НПА мають не суперечити нормам КУ, а норми Конституції України є нормами прямої дії [1]. Судовий авторитет, справедливий розгляд спорів, удосконалення судової влади, підвищення і утвердження її ролі у суспільстві, гарантування її незалежності та об'єктивності – ось основні завдання які мають бути досягнуті Україною аби відповідати нормам європейських стандартів.

Судову гілку влади в рамках Європейського Союзу у відповідності до ч.1 ст. 19 Договору про функціонування Європейського Союзу в ЄС утворюють такі інституції : Суд Європейського Союзу, який складається з Суду, Суду загальної юрисдикції та спеціалізованих судів [2]. До складу гілки судової влади в ЄС входять також Генеральні адвокати, які виконують функції «помічників» суддів. Кожні три роки судді та «помічники» частково підлягають заміні. Колегія суддів зі свого суддівського кола обирають головного суддю на термін, який триває протягом 3 років .

Європейські стандарти судової влади ґрунтуються на низці базових принципів, серед яких незалежність суддів**,** безсторонність правосуддя**,** доступність судового захисту**,** прозорість судових процедур та гарантії виконання судових рішень. Міжнародно-правові акти, такі як Європейська конвенція з прав людини (ст. 6), Хартія про статус суддів (1998), рекомендації Ради Європи CM/Rec(2010)12 та висновки Консультативної ради європейських суддів (CCJE), закріплюють зазначені європейські стандарти судочинства та основоположні засади здійснення правосуддя. Відповідно, до європейського підходу судова влада має бути незалежною не лише на законодавчому рівні, а й фактично при здійснення безпосередніх функції. Тобто, іншими словами, судова влада має бути захищена від будь-якого політичного, адміністративного чи фінансового тиску.

Незалежність суддів при здійсненні професійної діяльності має бути направлена не на особисті привілеї стосовно конкретних осіб, а має бути здійснена в межах принципу верховенства права та інтересів суспільства демократичної держави. Згідно з первинними джерела європейського права Європейська Рада визначає стратегічні напрямки законодавчої та оперативної діяльності у сфері свободи, безпеки та правосуддя. На посаду судді може претендувати далеко не кожен. Відповідно до ч.1 ст. 253 ДФЄС судді та їх «помічники» відбираються з поміж індивідів, які є незалежними та висококваліфікованими юристами, які мають необхідну компетенцію для обіймання найвищих судових посад у своїх країнах або загальновизнаний

професійний авторитет. Рішення про їх призначення на посади ухвалюється спільно урядами держав учасниць ЄС, термін перебування таких суб'єктів на посаді становить – 6 років. Відповідно до статті 257 ДФЄС члени спеціалізованих судів добираються з осіб, чия незалежність є поза сумнівом і які володіють кваліфікацією необхідною для призначення на судові посади за одноголосним рішенням Ради[2]. В Україні функцію незалежного відбору на посаду судді здійснює Вища Рада правосуддя. Відповідно до ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя», Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів[3]. На законодавчому рівні в Україні також врегульовано питання критеріїв до бажаючих зайняти місце серед органів правосуддя. Вимоги є чіткими і безумовними. Відповідно до КУ, на посаду судді може претендувати громадянин України, який відповідає віковим вимогам, має вищу юридичну освіту, щонайменше п'ятирічний досвід роботи у правовій сфері, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою. Також є інші НПА які регулюють питання діяльності суддів, зокрема Закон України «Про судоустрій і статус суддів».

Важливим напрямом реформування судової гілки влади є також забезпечення прозорості судового процесу. Європейські держави активно застосовують принцип *open justice* — відкритості судових засідань, публікації рішень у вільному доступі, доступу ЗМІ до судової інформації. В Україні ці ідеї поступово реалізуються завдяки роботі інформаційної судової системи (ЄСІТС) та електронного сервісу суду, що спрощують доступ до правосуддя, забезпечують оперативний обмін документами та підвищують прозорість судового процесу. На законодавчому рівні в Україні закріплені принципи гласності та відкритості судових засідань. Дані принципи розкриваються через

можливість будь-якого громадянина бути присутнім у судовому засіданні, а інформація про справи та судові рішення є загальнодоступною, крім випадків, передбачених законом. Згідно законодавства України виділяють два види судових засідань : відкрите та закрите. У загальнодоступному судовому процесі можуть бути присутні будь-які особи, які досягли 16 років, натомість у закритих судових засіданням справа розглядається тільки за участі конкретно визначеного кола осіб, задля забезпечення конфіденційності процесу. Окрім того, у європейському суспільстві важливе значення посідають етичні стандарти суддівської етики. Суддівська етика – це фактично правила поведінки, яким мають відповідати особи які посідають такий поважний статус – статус судді. В країнах Європи етичні стандарти закріплюються у спеціально визначених нормативно правових актах – Кодексах суддівської етики. В Україні дотримання цього стандарту реалізується також через прийняття і дотримання Кодексу суддівської етики. Цей кодифікований НПА визначає особливості поведінки суддів у суспільстві, зокрема поведінку під час виконання безпосередніх обов'язків та позасудову поведінку.

Отже, впровадження європейських стандартів правосуддя є не лише вимогою часу, але однією з обов'язкових умов для успішної євроінтеграції України. Досвід країн Європейського Союзу демонструє, що справедливе, незалежне та прозоре правосуддя є основою демократичної держави й запорукою довіри громадян до влади. Україна вже зробила суттєві кроки у цьому напрямку зокрема здійснила оновлення складу судових органів, створила незалежні інституції, запровадила цифровізацію судових процесів та посилила дотримання суддівської етики. Подальший розвиток судової системи потребує послідовності, політичної волі та підтримки суспільства, адже саме впровадження європейських стандартів правосуддя є ключем до утвердження правової держави та гідного місця України серед демократичних країн Європи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4793

2. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу: від 30 берез. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

3. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 груд. 2016 р. № 1798-VIII . Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 7–8. – Ст. 50. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#n3

Січкар Марія Юріївна

студентка 3 курсу юридичного факультету

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

(м. Чернівці, Україна)

Науковий керівник: кандидат юридичних наук,

доцент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича **Л. А. Остафійчук**

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Докази у контексті розгляду будь-якої судової справи відіграють ключову роль, адже саме від них залежить вирішення справи на користь тієї чи іншої сторони. Наприклад, у кримінальному процесі з їх допомогою можна виправдати невинного або ж довести вину того, хто займав позицію жертви, таким чином встановлюючи справедливість. Це пов’язано з тим, що «багато сфер життя перейшли в онлайн режим, на електронний документообіг. Така взаємодія залишає багато слідів, що можуть слугувати доказами в

кримінальному, адміністративному, цивільному та господарському судочинстві» [1, с. 303].

Це твердження з легкістю можна підкріпити нормою чинного законодавства, а саме ч. 1 ст. 76 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), згідно якої «доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи» [2].

Раніше доказами могли бути лише предмети матеріального світу, такі як фотографії, документи, речі тощо. Але з розвитком технологій, активним користуванням мережею Інтернет, мобільними застосунками, відеокамерами вуличного стеження та різноманітними електронними ресурсами виникла потреба у зміні уявлення людей про докази не лише на рівні слів, але й законодавчого закріплення, щоб надати таким електронним доказам юридичної сили. З цієї причини законодавець ввів до ЦПК України поняття «електронні докази».

Під електронними доказами варто розуміти електронні документи, зокрема, підписані кваліфікованим електронним підписом, текстові та мультимедійні повідомлення, інформацію з веб-сайтів і соціальних мереж, аудіо- та відеозаписи, метадані файлів тощо. Таким чином, законодавець визнає електронні докази рівноправними із традиційними видами доказів, проте механізми їх подання та перевірки ще перебувають у стадії становлення. Подати електронний доказ можна як через систему «Електронний суд», так і на електронних носіях чи у вигляді паперових копій, засвідчених належним чином.

Попри законодавче визнання електронних доказів у ЦПК України 2017 року, на практиці їх застосування супроводжується низкою проблем. Передусім, відсутність чіткої регламентації створює труднощі у визначенні процесуального статусу таких доказів, оскільки, на переконання Ю. С. Павлової, бракує єдиного уніфікованого підходу для їх ідентифікації, вилучення, порядку подання до суду та їх дослідження [3].

Однією з головних проблем залишається питання автентичності та оригінальності електронного доказу. Якщо для письмового документа існує поняття «оригіналу», то в електронних доказах будь-яка копія може бути ідентичною до «оригіналу». Це ставить під сумнів, який саме файл можна вважати первинним, і чи здатна сторона процесу підтвердити, що доказ не зазнав змін та що саме він є первинним, а не скріншотом, до прикладу. Науковці наголошують, що у процесуальному законодавстві бракує чітких вимог до встановлення автентичності електронних доказів, а суди змушені застосовувати різні підходи – від вимоги нотаріального засвідчення скріншотів до призначення складних технічних експертиз [4].

Інша проблема пов'язана з технічними особливостями зберігання, збирання, подання й дослідження електронних доказів. Файли можуть зберігатися у «хмарних» сервісах, на закордонних серверах чи в мобільних додатках. Це створює ризик втрати доступу до доказів, а також може викликати сумніви у їх повноті та незмінності. Тому «під час дослідження судом електронних доказів з точки зору їх належності, допустимості і достовірності виникають труднощі, оскільки чіткої процедури збирання і дослідження таких доказів, порядку встановлення особи, яка розмістила чи здобула певну інформацію, на рівні закону не визначено» [5, с. 412]. Важливо враховувати, що не кожний електронний доказ можна технічно відкрити й дослідити на наявному в суді обладнанні, що фактично може позбавити сторону права на доказ.

Третій блок проблем стосується питання єдності судової практики. Наприклад, в одних випадках суди приймають роздруківки електронних листів чи скріншоти з месенджерів, в інших – відмовляють у їх допустимості, мотивуючи відсутністю підтвердження авторства чи джерела походження інформації. Проте, Верховним Судом поступово формуються правові позиції щодо використання електронних доказів та їх копій: «електронні докази можуть подаватися, зокрема в цифровому вигляді з електронним підписом. Водночас, якщо учасник процесу ставить під сумнів достовірність доказу, він повинен обґрунтувати свої сумніви, а суд може витребувати оригінал» [6].

Актуальною є проблема конфіденційності та захисту персональних даних. Подання електронних доказів часто пов’язане з розкриттям приватної переписки, фотографій, відео. З одного боку, виникає колізія між правом особи на приватність (ст. 32 Конституції України) і необхідністю довести факти у справі, а з іншого – особа сама поширила про себе інформацію та добровільно виклала в інформаційній мережі своє фото чи допис, тобто фактично дала згоду на поширення своїх даних.

Наразі Верховним Судом формується практика щодо оцінки допустимості електронних доказів та причин їх відхилення. Наприклад, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у постанові від 20 червня 2023 року у справі № 420/4540/22 зазначив: «87. Згідно з частиною першою статті 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації» електронні інформаційні ресурси – систематизовані відомості і дані, створені, оброблені та збережені в електронній формі за допомогою технічних засобів та/або програмних продуктів. 88. Отже, враховуючи сучасний розвиток інформаційних та цифрових технологій, дані з Google Maps, який є безкоштовним картографічним веб-сервісом від компанії Google, а також набором застосунків, побудованих на основі цього сервісу й інших технологій Google, можна вважати допустимим та достовірними доказами, оскільки вони збираються з різних джерел, таких як супутники, автомобільні камери, додатки користувачів та інших джерел, а також з урахуванням того, що Google постійно оновлює та перевіряє дані, щоб забезпечити їх точність та актуальність. З огляду на вищезазначене, колегія суддів погоджується з висновком судів першої та апеляційної інстанцій про те, що дані з Google Maps підтвердили наявність самочинної добудови ще з 2011 року, тобто фактичну непричетність позивача до її зведення, враховуючи, що ТОВ «КІХ МЕНЕДЖМЕНТ» набуло право власності на приміщення кафе тільки у 2021 році та у зв`язку з тим, що дані з Google Maps безпосередньо стосується предмета доказування у цій справі» [7].

Підсумовуючи, слід констатувати, що зазначені проблемні питання виникли не сьогодні, але так і залишаються не вирішеними в повному обсязі на законодавчому рівні, наслідком чого є суперечлива судова практика. Водночас, науковий прогрес в галузі інформаційних технологій відбувається доволі стрімко, що ми спостерігаємо з 2019 року, чому сприяло поширення COVID-19, а наразі – війна. Питання якісного заповнення прогалин законодавства у досліджуваному питанні потребує значних затрат, тому основний тягар подолання таких прогалин залишається за формуванням правових позицій Верховним Судом.

Список використаних джерел:

1. Мілімко Л. В., Жидовцев Я. В. Електронні докази в кримінальному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 2025. Т. 3. № 88. С. 302–308. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.45

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6586

3. Павлова Ю.С. Правовий статус електронних доказів в світлі нового Цивільного процесуального кодексу України. Новели цивільного процесуального кодексу України [Електронне видання] : матеріали «круглого столу» (м. Одеса, 26 берез. 2018 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса : Фенікс, 2018. – С. 93-98. URL: http://hdl.handle.net/11300/9501

4. Гавалешко П.С., Ковбас І.В. Електронні докази як засоби доказування у адміністративному процесі. URL: https://law.chnu.edu.ua/elektronni-dokazy-yak-zasoby-dokazuvannia-u-administratyvnomu-protsesi/

5. Остафійчук Л.А. Електронні докази у справах про порушення митних правил. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2022. № 5. С. 410-414. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2022/96.pdf

6. Суддя ВС проаналізувала критерії допустимості й достовірності електронних доказів у кримінальному процесі. *Офіційний сайт Верховного Суду*. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1751385/

7. Верховний Суд: постанова від 20 червня 2023 року у справі № 420/4540/22. URL: https://zakononline.ua/court-decisions/show/111724996

Скаблюк К.Ю.

3 курс Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна)

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Кухнюк Д.В.**

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ У АДВОКАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблематика конфлікту інтересів в адвокатській діяльності є надзвичайно актуальною у сучасних умовах реформування правової системи України та становлення інституту адвокатури як важливого елементу забезпечення прав людини і громадянина. Від ефективності дотримання принципу уникнення конфлікту інтересів залежить не лише професійна репутація адвоката, а й рівень довіри суспільства до адвокатури в цілому. Сучасна адвокатська практика демонструє, що багатогранність професійних ситуацій може створювати передумови як для реального, так і для потенційного конфлікту інтересів, що потребує чіткого правового врегулювання та наукового осмислення. Попри те, що законодавство України, зокрема ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», визначає принцип уникнення конфлікту інтересів як один із ключових у професійній діяльності адвоката, у теоретичній площині це питання досі залишається недостатньо дослідженим. Існують дискусії щодо сутності поняття «конфлікт інтересів», його меж, форм прояву та критеріїв

визначення, що вказує на потребу в подальшій науковій розробці даної теми. Враховуючи зростання вимог до етичних стандартів адвокатської професії, а також необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, вивчення механізмів запобігання конфлікту інтересів набуває особливого значення. Саме тому дослідження цієї проблеми є своєчасним і важливим як для розвитку теорії адвокатури, так і для вдосконалення практики правозастосування.

Згідно з ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів[1]. Конфлікт інтересів - це така ситуація, коли між особистими інтересами адвоката та його професійними обов'язками і правами виникає суперечність, яка здатна вплинути на його об'єктивність, неупередженість або прийняття рішень під час виконання професійних функцій чи здійснення адвокатської діяльності. Принцип уникнення конфлікту інтересів як між різними клієнтами, так і між клієнтом та адвокатом, як один із основних принципів, зазначається і в Хартії основних принципів адвокатської професії (Charter of Core Principles of the European Legal Profession) [2]. При цьому Хартія більш детально розкриває зміст цього принципу, визначаючи конкретні ситуації, які можуть створювати конфлікт інтересів, а також рекомендації щодо їх запобігання. На відміну від національного законодавства, де принцип формулюється загально, Хартія передбачає ширший спектр обставин, включно з потенційними та прихованими конфліктами, а також регламентує механізми інформованої згоди клієнтів і обов'язки адвоката щодо управління ризиками, що дозволяє забезпечити більш комплексний і превентивний підхід до дотримання професійної етики.

Більшість науковців виділяють саме такі категорії конфліктів інтересів в адвокатській діяльності як: між адвокатом і клієнтом (адвокат має уважно проаналізувати, чи не існують у нього особисті інтереси - теперішні або минулі - стосовно потенційного клієнта. Такі інтереси можуть виникати, зокрема, через

членство адвоката в певних громадських організаціях, діяльність яких не узгоджується з виконанням доручення, а також через наявність родинних, дружніх чи інших особистих зв'язків); між колишнім і теперішнім клієнтом (наприклад: адвокат, який раніше представляв інтереси компанії у господарській справі, не може надалі захищати іншу сторону у спорі, пов'язаному з тими самими обставинами); між поточними клієнтами (адвокат не може одночасно представляти двох клієнтів із протилежними інтересами у тій самій справі); у зв'язку із зобов'язаннями адвоката перед третіми особами (наприклад, коли адвокат отримує винагороду від сторонньої особи - зокрема, за представництво інтересів неповнолітнього, - у ситуації, коли ініціаторами залучення адвоката виступають батьки, чиї інтереси можуть певною мірою не збігатися або навіть суперечити інтересам самої особи, яку він представляє).

Рада адвокатів України роз'яснила, чи наявний конфлікт інтересів при наданні правової допомоги клієнтам з різним процесуальним статусом в кримінальних провадженнях. Рішення №120 прийнято на засіданні РАУ 15 листопада 2019 року роз'яснила, що надання адвокатом правової допомоги клієнтам із різним процесуальним статусом у кримінальних провадженнях не завжди свідчить про наявність конфлікту інтересів. Зокрема, якщо адвокат представляє підсудного у справі та водночас надає правову допомогу свідкам у інших, не пов'язаних провадженнях, за умови поінформованої згоди клієнтів і відсутності суперечності їхніх інтересів, це не є порушенням Правил адвокатської етики чи підставою для відводу захисника [3].

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури у рішенні № Х-017/2019 від 4 жовтня 2019 року затвердила Узагальнення дисциплінарної практики щодо конфлікту інтересів в адвокатській діяльності. Метою документа стало формування єдиних підходів до оцінки дотримання адвокатами принципу уникнення конфлікту інтересів і правильного застосування відповідних норм права. Аналіз 26 дисциплінарних справ, розглянутих у 2014–2019 рр., показав, що більшість КДКА правильно визначають наявність чи відсутність конфлікту. В узагальненні визначено

ключові позиції: адвокат не може приймати доручення, якщо інтереси клієнтів суперечать один одному або інтересам колишнього роботодавця; конфлікт між старим і новим клієнтом виникає лише за наявності отриманої конфіденційної інформації; письмова згода клієнта не гарантує відсутності конфлікту в майбутньому; принцип уникнення конфлікту поширюється і на іншу діяльність адвоката, що може вплинути на його професійну неупередженість [4].

У випадку конфлікту між клієнтами (а не між клієнтом і самим адвокатом) можливе продовження співпраці - лише за умови письмової, свідомої згоди обох сторін, які розуміють усі ризики. Проте відповідальність адвоката при цьому значно підвищується, оскільки будь-яка зі сторін може звинуватити його у зловживанні чи необ'єктивності. Якщо ж конфлікт інтересів виникає між адвокатом і клієнтом, - така співпраця категорично заборонена за абз. 4 ст. 9 Правил адвокатської етики [5]. Проблемною визнано ситуацію, коли адвокат раніше обслуговував юридичну особу, а потім до нього звертаються її посадові особи чи засновники з питань, що суперечать інтересам цієї юридичної особи (наприклад, при оскарженні звільнення або корпоративних конфліктах)[6]. У таких випадках адвокат зобов'язаний відмовитися від надання допомоги, оскільки він володіє конфіденційною інформацією, яка може бути використана проти попереднього клієнта. У випадку конфлікту між засновниками однієї юридичної особи адвокат, який представляє саму юридичну особу, не має права захищати інтереси одного із засновників, якщо вони суперечать спільним інтересам.

Порушення принципу уникнення конфлікту інтересів є підставою для дисциплінарної відповідальності адвоката за ст. 34 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1]. Часто адвокати приховують наявність конфлікту, що особливо небезпечно у справах із груповими обвинуваченими, де така поведінка може вплинути на оцінку доказів і рішення суду. Види дисциплінарних стягнень визначені у ст. 35 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: попередження, зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року, а також позбавлення

права на заняття адвокатською діяльністю з виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України. Дисциплінарну відповідальність можна застосувати протягом одного року з дня вчинення дисциплінарного проступку.

Дослідження проблематики конфлікту інтересів в адвокатській діяльності засвідчило її високу актуальність для розвитку української правової системи та становлення інституту адвокатури як гаранта прав і свобод людини. Проаналізовано законодавчі та нормативні підходи, зокрема ч. 1 ст. 4, ст. 34–35 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також практику застосування принципу уникнення конфлікту інтересів, зокрема рішення ВКДКА № Х-017/2019 та рекомендації Ради адвокатів України. Ефективне дотримання цього принципу є ключовим для забезпечення об’єктивності, неупередженості та високого рівня професійної етики адвоката. Встановлено основні категорії конфліктів інтересів: між адвокатом і клієнтом, між колишнім і теперішнім клієнтом, між поточними клієнтами та у зв’язку з обов’язками перед третіми особами.

Дослідження також виявило проблемні ситуації, зокрема при наданні допомоги посадовим особам або засновникам юридичних осіб, коли адвокат володіє конфіденційною інформацією, що потребує відмови від надання правової допомоги. Недотримання принципу уникнення конфлікту інтересів є підставою для дисциплінарної відповідальності за ст. 34–35 Закону, що включає попередження, зупинення права на заняття адвокатською діяльністю або позбавлення права з виключенням з Єдиного реєстру адвокатів.

Отже, результати дослідження підкреслюють необхідність системного підходу до регулювання конфлікту інтересів для зміцнення довіри до адвокатури та підвищення ефективності правозастосування.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» поточна URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text
2. Charter of Core Principles of the European Legal Profession c. 4 (c); 2019

URL:https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/DEONTOLOGY/DEON_CoC/EN_DEON_CoC.pdf

3. Веб-сайт Національної асоціації адвокатів України; РАУ надала роз'яснення щодо уникнення конфлікту інтересів при наданні допомоги клієнтам з різним процесуальним статусом. URL:https://unba.org.ua/news/5047-rau-nadala-rozyasnennya-shodo-uniknennya-konfliktu-interesiv-pri-nadanni-dopomogi-klientam-z-riznim-procesual-nim-statusom.html

4. ВКДКА; узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо конфлікту інтересів

URL: https://vkdka.org/14637-2/

5. Правила адвокатської етики; Документ n0001891-17, поточна редакція - Редакція від 15.02.2019

URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text

6. Северин К.М. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014 № 10-1 том 1 «Принцип уникнення конфлікту інтересів в адвокатській діяльності», с. 153. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc10-1/part_1/42.pdf

Сковронська Вікторія Юріївна
студентка 3 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **Л. А. Остафійчук**

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗПОДІЛУ СПРАВ МІЖ СУДДЯМИ ЗА ЕКСТЕРИТОРІАЛЬНІСТЮ

З метою забезпечення дієвого, неупередженого та оперативного відправлення правосуддя сучасна судова система України перебуває в стані безперервного вдосконалення. Одним із важливих аспектів цих змін є оптимізація порядку розподілу судових справ між суддями, у тому числі із застосуванням принципу екстериторіальності. Перш за все, такий підхід спрямований на підвищення прозорості судового процесу, мінімізацію корупційних ризиків та забезпечення рівномірного навантаження суддів і завантаження судів різних регіонів.

Особливо актуальним питання розподілу справ за екстериторіальністю постає у сфері адміністративного судочинства, яке покликане забезпечити ефективний судовий захист прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб у відносинах із суб'єктами владних повноважень. Згідно із п. 5 ч. 1 ст. 4 КАС України адміністративне судочинство – це «діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України» [1].

Насамперед розглянемо особливості запровадження принципу екстериторіальності під час автоматичного розподілу справ між судами по всій території держави незалежно від місця проживання сторін. Даний підхід

розглядається як важливий крок до цифровізації правосуддя, забезпечення його відкритості, рівного доступу громадян до суду та збалансування навантаження між суддями.

Варто відмітити, що Міністерство юстиції України спільно з Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) у 2023 році презентували дослідження, присвячене гнучкій територіальній юрисдикції [2]. На основі результатів цього дослідження наразі готується законопроєкт, який передбачає екстериторіальний розподіл окремих категорій справ і можливість їх онлайн-розгляду у режимі відеоконференції за наявності електронних кабінетів сторін.

Згідно з офіційними повідомленнями Міністерства юстиції, основна мета запропонованих змін полягає у скороченні строків розгляду справ, оптимізації завантаження судів різних регіонів, а також у підвищенні ефективності доступу до правосуддя. Впровадження таких механізмів розглядається як крок назустріч європейським стандартам судочинства та інтеграції України до ЄС.

Більше того, у межах цифрової трансформації судової влади розробляється програма «Електронний суд», яка має забезпечити повну цифровізацію документообігу та унеможливити маніпуляції під час розподілу справ між суддями. Очікується, що реалізація цієї ініціативи стане важливим елементом у забезпеченні прозорості та доброчесності судової гілки влади.

У цьому контексті питання перспектив запровадження екстериторіального принципу розподілу справ набуває особливої ваги саме в адміністративному судочинстві. На відміну від цивільного процесу, де спори виникають здебільшого між приватними особами, адміністративний процес має виразний публічно-соціальний характер. У таких спорах часто йдеться про реалізацію базових соціальних прав – наприклад, призначення пенсії, нарахування соціальної допомоги чи субсидій. Саме тому питання територіальності розгляду таких справ має не лише технічне, а й суттєве значення для забезпечення права людини на справедливий суд.

На практиці виникає низка питань щодо того, чи не обмежить екстериторіальний підхід реальний доступ особи до суду. Наприклад, у спорах

з Пенсійним фондом України громадянин звертається за захистом своїх прав проти державного органу, який має значно більші ресурси та адміністративні можливості. Для позивача важливо мати змогу особисто брати участь у засіданні, подавати документи та отримувати процесуальні роз'яснення без додаткових технічних бар'єрів. Якщо ж справа буде розглядатися судом в іншій області в онлайн-режимі, виникає ризик, що люди похилого віку або особи з обмеженими технічними можливостями фактично втратять можливість ефективно реалізувати своє право на доступ до правосуддя. Крім цього, слід очікувати збільшення судових витрат на професійну правничу допомогу, оскільки без допомоги адвоката навряд чи такі громадяни зможуть подолати технічні аспекти роботи в системі «Електронний суд».

Разом із тим, впровадження екстериторіального розподілу може мати й позитивні наслідки для адміністративного судочинства. По-перше, це дає змогу рівномірно розподіляти навантаження між судами різних регіонів, що особливо актуально для великих міст, де кількість адміністративних справ є значною. По-друге, автоматизація процесу розподілу справ сприяє зниженню ризику втручання в діяльність суду та підвищенню прозорості судочинства. По-третє, у перспективі така система може забезпечити більш уніфіковане застосування норм адміністративного права у типових спорах, зокрема соціального характеру.

Водночас для ефективного впровадження екстериторіальності необхідно передбачити низку гарантій, які б забезпечили реальну, а не формальну доступність суду для кожного громадянина. Зокрема, особам, які не мають технічної можливості брати участь у засіданні дистанційно, має бути надано право обрати розгляд справи у найближчому суді. Також, на нашу думку, доцільно створити локальні пункти доступу до системи «Електронний суд» при центрах надання адміністративних послуг або судах, де громадяни могли б отримати технічну допомогу в поданні процесуальних документів, можливості брати участь у судових засіданнях он-лайн тощо.

Не менш значущим є питання законодавчого визначення категорій справ, у яких може застосовуватися екстериторіальний розподіл. Наприклад, доцільно

передбачити, що він може застосовуватися лише у справах, які не потребують дослідження великої кількості місцевих доказів або проведення очних експертиз. Натомість у справах соціального характеру (зокрема, щодо пенсійного забезпечення, субсидій, допомог тощо) слід передбачити право особи обирати суд для розгляду справи за місцем проживання. Така позиція дозволить уникнути ситуацій, коли екстериторіальність фактично обмежує право на доступ до правосуддя.

У підсумку, екстериторіальність може стати ефективним інструментом підвищення якості адміністративного судочинства лише за умови дотримання принципів доступності, пропорційності та справедливості. Реформа повинна не лише цифровізувати судову систему, а гарантувати, що кожен громадянин, незалежно від місця проживання чи соціального статусу, матиме реальну можливість бути почутим судом. Саме такий підхід відповідатиме європейським стандартам правосуддя та забезпечить практичну реалізацію права людини на справедливий суд, і лише за таких умов екстериторіальність зможе виконати своє головне призначення – підвищити ефективність судового захисту та зміцнити довіру громадян до судової системи.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 8 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 19.10.2025).

2. В Україні планують впровадити екстериторіальну підсудність в окремих категоріях справ. ІПС ЛІГА:ЗАКОН. URL: https://ips.ligazakon.net/document/NZ254331 (дата звернення: 19.10.2025).

Снігірьова Аліна Андріївна
студентка 3 курсу денної форми
здобуття освіти першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 081 «Право»
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)
Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права Київського національного університет
у імені Тараса Шевченка **Кухнюк Д.В.**

РОЛЬ АДВОКАТА В МЕДІАЦІЇ

У п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію» медіація визначається як позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. На сьогодні вона перетворилася з маловідомого механізму на важливий елемент системи доступу до правосуддя і способу позасудового врегулювання спорів саме на тлі перевантаженості судів та необхідності впровадження більш гнучких, гуманних і ефективних способів вирішення конфліктів, оскільки вона дозволяє сторонам спору досягти згоди без залучення суду. Водночас успіх такої процедури значною мірою залежить від участі фахових юристів, зокрема адвокатів, які забезпечують дотримання прав сторін і законності домовленостей.

Таким чином, роль адвоката у медіації є особливою, адже він не лише виступає захисником інтересів клієнта, а й виконує функцію правового радника під час/перед медіацією, посередника у комунікації та гаранта правомірності досягнутих домовленостей. Закон і професійні стандарти прямо дозволяють адвокату бути медіатором, але забороняють суміщення ролей у тій же справі (не можна одночасно бути адвокатом сторони й її медіатором). Саме завдяки

участі адвоката сторони мають змогу приймати зважені рішення, усвідомлюючи їх юридичні наслідки.

Правові засади участі адвоката в медіації закріплені в чинному законодавстві України. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не містить жодних обмежень щодо сумісності адвокатської діяльності з практикою у сфері медіації, а це створює правові підстави для того, щоб адвокат міг розширювати свої професійні функції, надаючи клієнтам не лише захист у суді, а й допомогу у позасудовому врегулюванні спорів.

Важливе значення має і Закон України «Про безоплатну правову допомогу», а саме у п. 4 ч. 1 ст. 1 та п. 4 ч. 2 ст. 7 цього закону прямо згадується медіація як один із видів правових послуг. У складі безоплатної первинної правової допомоги передбачено надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації. Це означає, що медіація визнана складовою системи правничої допомоги, а адвокати, які працюють у ній, можуть бути залучені до процесу як посередники чи правові радники.

Значну роль у регулюванні поведінки адвоката під час участі у медіації відіграють і Правила адвокатської етики. Відповідно до ст. 8, адвокат у межах принципу законності зобов’язаний сприяти досудовому та позасудовому врегулюванню спорів між клієнтом та іншими особами. Це положення свідчить, що адвокат повинен за можливості застосовувати всі законні методи досягнення миру між сторонами — шляхом переговорів, посередництва чи медіації, тому якщо інтереси клієнта можуть бути ефективніше захищені без звернення до суду, саме адвокат має порадити цей шлях. Водночас якщо судовий розгляд є необхідним для забезпечення справедливості, адвокат зобов’язаний діяти в інтересах клієнта й захищати його права в суді.

Процесуальні кодекси України також передбачають можливість використання медіації як альтернативного способу врегулювання спорів. У ст. 197 ЦПК зазначено, що під час підготовчого засідання суд з’ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду або врегулювати спір шляхом медіації, якщо ж сторони виявляють таке бажання, суд зупиняє провадження у справі.

Аналогічні положення містяться у ст. 182 ГПК та ст. 180–181 КАСУ, які дозволяють сторонам використовувати медіацію на будь-якій стадії процесу. Таким чином, законодавець визнає медіацію рівноправним способом врегулювання спору поряд із судовим рішенням.

Судова практика також підтверджує, що медіація дедалі частіше застосовується у вирішенні спорів. Так, в ухвалі Деснянського районного суду міста Києва суддя Бабко В.В. від 10 жовтня 2024 року у справі №754/14210/24 суд роз'яснив сторонам право скористатися процедурою медіації для врегулювання спору: *«... відповідно до Закону України «Про медіацію», вони мають право вжити заходів досудового врегулювання спору, скориставшись альтернативним вирішенням суперечок із залученням посередника - медіатора, який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх сторін»*. Господарський суд Вінницької області суддя Міліціанов Р.В. від 09.10.2024 р. у справі № 902/1060/24 звернув увагу сторін на можливість укладення мирової угоди шляхом медіації на будь-якій стадії судового процесу: *«Сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації (позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України "Про медіацію"), на будь-якій стадії судового процесу. На основі ст. 5 Директиви 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах» роз`яснити сторонами можливість відвідати інформаційну сесію з питань використання медіації, якщо такі сесії проводяться і є легко доступними»*. Ці приклади свідчать про те, що суди поступово формують стабільну практику застосування медіації, розглядаючи її як повноцінну частину правосуддя.

Участь адвоката в медіації передбачає поєднання кількох функцій. Під час підготовки до процедури адвокат аналізує юридичну природу спору, оцінює

правові ризики, допомагає клієнту сформувати реалістичні очікування та обрати оптимальну стратегію. Безпосередньо під час медіаційних сесій адвокат виконує роль радника, контролює дотримання прав клієнта, забезпечує правильність формулювання пропозицій і законність рішень, що обговорюються, отже його завдання — не конфронтація, а створення умов для конструктивного діалогу, у якому обидві сторони почуваються почутими.

Водночас участь у медіації вимагає від адвоката дотримання високих стандартів професійної етики, так він повинен уникати конфлікту інтересів, діяти неупереджено, забезпечувати конфіденційність і повагу до обох сторін. У випадку порушення цих вимог адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за неправдиву рекламу (ч. 2 ст. 11 ЗУ «Про рекламу»), порушення договору (ст. 610 ЦКУ), розголошення комерційної таємниці (Директива ЄС №2008/52/ЄС), шахрайство (ст. 190 ККУ), втручання з ділові відносини та в приватне життя (Кодекс етики).

Таким чином, законодавство України створює сприятливі умови для участі адвокатів у медіації. Відсутність заборони на сумісництво адвокатської діяльності з медіацією, згадка про медіацію у Законі «Про безоплатну правову допомогу» та підтримка цього інституту з боку судової практики свідчать про визнання медіації як законного й ефективного механізму правового врегулювання спорів. Тому розвиток адвокатської участі в медіації є не просто професійною перспективою, а важливим кроком до гуманізації української правової системи.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: Закон України від 05 липня 2011 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17 (дата звернення: 12.10.2025).

2. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу»: Закон України від 02 червня 2011 р. № 3460-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17 (дата звернення: 12.10.2025).

3. Закон України «Про медіацію»: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20 (дата звернення: 12.10.2025).

4. Міністерство юстиції України**.** Дослідження «Заохочення з боку держави застосування медіації між сторонами конфлікту» / за підтримки Проєкту ЄС *PRAVO-Justice*. – Київ : Мін'юст України, 2024. URL: https://minjust.gov.ua/files/general/2025/08/26/20250826121249-53.pdf (дата звернення: 12.10.2025).

5. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році [с. 151-211]. URL: https://zmina.ua/publication/tinovyj-zvit-do-rozdilu-23-pravosuddya-ta-fundamentalni-prava-zvitu-yevropejskoyi-komisiyi-shhodo-ukrayiny-u-2023-roczi/ (дата звернення: 12.10.2025).

6. Національна асоціація адвокатів України. *Адвокат та медіація* : навч.-метод. посібник / НААУ. – Київ : НААУ, 2021 [с. 37-42]. URL: https://www.mediation-help.com/wp-content/uploads/2024/06/2022-11-advokat-ta-mediacziya-prn-3.pdf (дата звернення: 12.10.2025).

7. Вища школа адвокатури НААУ. Стаття «Медіація в діяльності адвоката» / лектори: Поліна Нестеренко, Максим Ходаківський, Вікторія Поліщук // *Офіційний сайт ВША НААУ*. – 2024. – URL: https://www.hsa.org.ua/blog/mediaciia-u-diialnosti-advokata (дата звернення: 12.10.2025).

8. USAID. Звіт «Медіація в Україні у воєнний та повоєнний часи» / Проєкт USAID «Справедливість для всіх». – Київ : USAID, 2024. URL: https://www.mediation-help.com/wp-content/uploads/2024/06/2.-j4a_post_war_mediation_needs_assessment_report_ukr.pdf (дата звернення: 12.10.2025).

Сніжко Софія Вадимівна
курсантка факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Національної поліції України
Донецького державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України Донецького державного університету внутрішніх справ **Шишкарьова О.Г.**

СУДОВА АРГУМЕНТАЦІЯ У СПРАВАХ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ СУБ'ЄКТІВ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Одним із ключових завдань адміністративного судочинства є забезпечення ефективного судового контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень. У цьому контексті надзвичайно важливого значення набуває судова аргументація — як інструмент, що забезпечує переконливість, обґрунтованість і справедливість судових рішень. Судова аргументація не лише визначає рівень професійності суду, а й слугує гарантією дотримання принципу верховенства права, рівності сторін у процесі та права особи на справедливий суд [1].

Судова аргументація — це система логічних, правових і фактичних міркувань, викладених у судовому рішенні, за допомогою яких суд пояснює, чому саме дійшов певного висновку у справі. В адміністративному судочинстві, де йдеться про баланс між публічним інтересом і правами приватних осіб, які оскаржують рішення органів влади, вимоги до якості аргументації є особливо високими. Від її рівня залежить не лише легітимність судового рішення, але й загальна довіра до судової влади [2].

Адміністративний суд, розглядаючи справи про оскарження рішень суб’єктів владних повноважень, зобов’язаний перевіряти не лише формальну законність рішення, а й його обґрунтованість, відповідність принципам пропорційності, справедливості, добросовісності та належного врядування. Це передбачає необхідність глибокого аналізу не лише правових норм, а й фактичних обставин, мотивів, якими керувався орган влади під час прийняття рішення [3].

Одним із ключових елементів якісної судової аргументації є послідовність викладення мотивів. Суд має логічно пояснити, чому визнав ті чи інші докази допустимими, достовірними або достатніми, а також чому відхилив певні доводи сторін. Аргументація повинна бути не лише формальною, а змістовною — тобто такою, що демонструє аналіз норм матеріального та процесуального права, їх взаємозв’язок і практичне застосування до конкретних обставин справи [2].

Особливе значення для аргументації мають стандарти, вироблені Європейським судом з прав людини. Зокрема, у рішеннях у справах «Проніна проти України», «Серявін та інші проти України», «Буряк проти України» ЄСПЛ неодноразово наголошував, що судові рішення повинні містити належне обґрунтування, а мотивувальна частина має демонструвати, що суд уважно розглянув усі основні аргументи сторін. Відсутність належної мотивації може розцінюватися як порушення права на справедливий суд відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4].

В Україні проблема належної судової аргументації у справах проти органів влади часто пов’язана з формалізмом у підходах суддів. Іноді судові рішення містять лише загальні фрази про дотримання законності без докладного аналізу обставин справи, що знижує їхню переконливість. У ряді випадків суди не надають належної оцінки тому, чи діяла влада у спосіб, пропорційний меті, чи не перевищила межі своїх повноважень, чи врахувала баланс між приватними і публічними інтересами [3].

Ще однією проблемою є неоднакове застосування судової практики. Попри наявність висновків Верховного Суду щодо окремих категорій спорів, нижчі

суди не завжди враховують їх належним чином. Це призводить до правової невизначеності, а також до порушення принципу рівності всіх перед законом і судом [1].

Для підвищення якості судової аргументації важливо забезпечити системне застосування принципів верховенства права, зокрема його складових — пропорційності, правової визначеності, добросовісності та обґрунтованості рішень. Суд має показувати у своїх рішеннях, що він не лише перевірив відповідність дій суб'єкта владних повноважень закону, але й оцінив, чи діяли ці органи в межах розумного балансу між інтересами держави та громадянина [2].

Важливим кроком у цьому напрямі є впровадження у практику підходів «мотивованого правосуддя», коли судові рішення стають не просто інструментом вирішення спору, а формою правового діалогу між владою і суспільством. Такий підхід сприяє розвитку правової культури, підвищенню рівня довіри до суду, а також покращує якість адміністративного врядування [1].

Підсумовуючи, слід зазначити, що судова аргументація у справах щодо оскарження рішень суб'єктів владних повноважень — це не лише технічний елемент судового рішення, а фундаментальний інструмент реалізації права на справедливий суд. Від її якості залежить не лише результат конкретної справи, але й загальна ефективність системи адміністративного правосуддя.

Забезпечення високих стандартів судової аргументації вимагає як удосконалення процесуального законодавства, так і постійного підвищення кваліфікації суддів, розвитку правової доктрини та формування сталої практики застосування принципів верховенства права. Тільки за таких умов судове рішення може стати дійсно переконливим, справедливим і легітимним, а адміністративне судочинство — ефективним механізмом захисту прав людини у відносинах із державою.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV // URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 13.10.2025).

2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII // URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 13.10.2025).

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судове рішення у цивільній та адміністративній справах» від 18.12.2009 р. № 14 URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09#Text (дата звернення: 13.10.2025).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. // URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 13.10.2025).

Сокирчук Олександра Анатоліївна
студентка 301 групи юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету Імені Юрія Федьковича **І. Ю. Татулич**

ОБОВ`ЯЗКОВІСТЬ СУДОВОГО РІШЕННЯ – ОДНА ІЗ ЗАСАД ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Цивільне судочинство в Україні побудоване на системі принципів, які визначають його зміст, порядок і значення для суспільства. Одним із найважливіших принципів є обов’язковість судового рішення, адже саме він

забезпечує реальність та дієвість судового захисту прав і свобод людини. Без виконання судових рішень правосуддя втрачає сенс, а право на судовий захист перетворюється на декларацію, яка не гарантує відновлення справедливості. У Конституції України закріплено пряму норму: «судове рішення є обов'язковим до виконання» (стаття 129-1). Ця норма поширюється на всі органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, посадових осіб і громадян. У Цивільному процесуальному кодексі України також чітко визначено, що рішення, які набрали законної сили, не підлягають ігноруванню та мають виконуватися в обов'язковому порядку. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам. Зокрема, стаття 6 Європейської конвенції з прав людини гарантує право кожного на справедливий судовий розгляд, а практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) неодноразово підтверджувала, що невиконання судових рішень є порушенням цієї статті. Відомою у цьому контексті є справа «Юрій Миколайович Іванов проти України», де ЄСПЛ визнав системність проблеми невиконання рішень українських судів.

Сутність принципу обов'язковості судового рішення полягає в тому, що воно має силу державного припису й не може бути поставлене під сумнів чи залишене без виконання. Це означає, що рішення суду є остаточним і підлягає реалізації, незалежно від бажання сторін чи будь-яких органів влади. Обов'язковість проявляється у загальності (рішення обов'язкове для всіх суб'єктів), у остаточності (його може скасувати лише суд у передбаченому законом порядку) та у можливості примусового виконання (у разі відмови виконати добровільно). Саме це забезпечує верховенство права, формує довіру громадян до судової системи, зміцнює стабільність правовідносин і остаточність вирішення спорів.

Виконання судових рішень забезпечується певною системою гарантій. Насамперед, це діяльність органів примусового виконання – державної виконавчої служби та приватних виконавців. В Україні поступово розвивається інститут приватних виконавців, покликаний підвищити ефективність виконання.

Важливою гарантією є також відповідальність за невиконання судового рішення. Кримінальний кодекс України містить спеціальну статтю 382, яка передбачає покарання за умисне невиконання судового рішення. Окрім цього, можливість оскарження дій виконавців у судовому порядку виступає додатковим запобіжником порушення прав сторін. Нарешті, міжнародні механізми контролю, зокрема практика ЄСПЛ, зобов'язують Україну дотримуватися взятих на себе зобов'язань та гарантувати виконання рішень, як елемент права на справедливий суд. Попри чітке нормативне закріплення принципу, його реалізація в Україні стикається з серйозними проблемами. Найголовнішою з них є низький рівень фактичного виконання судових рішень. За даними Міністерства юстиції, значна частина рішень щороку залишається невиконаною. Причинами цього є недосконаліть роботи державної виконавчої служби, бюрократія та затягування процедур, а також небажання органів влади чи місцевого самоврядування виконувати рішення, які зачіпають їхні фінансові або адміністративні інтереси. Додатковим чинником є низька правова культура населення і недовіра до судової системи, що підриває авторитет судової влади в цілому.

Очевидно, що для підвищення ефективності реалізації принципу обов'язковості судових рішень потрібні комплексні заходи. Серед них – посилення відповідальності посадових осіб за умисне невиконання рішень суду, удосконалення законодавчих процедур примусового виконання, розширення повноважень приватних виконавців, а також реальний контроль держави за їх діяльністю. Не менш важливою є системна робота з підвищення правової культури та формування довіри громадян до судової влади. Лише за таких умов судові рішення стануть не просто формальністю, а дієвим інструментом захисту прав людини і громадянина.

Підсумуючи вищенаписане, можна зробити висновок, що принцип обов'язковості судового рішення посідає центральне місце серед засад цивільного судочинства та є однією з найважливіших гарантій захисту прав, свобод і законних інтересів осіб. Його значення полягає у тому, що рішення

суду не є формальною декларацією чи рекомендацією, а виступає владним актом, який має остаточний і загальнообов'язковий характер. Невиконання судових рішень фактично нівелює зміст судового захисту і суперечить самій ідеї верховенства права. Конституційне та процесуальне закріплення цього принципу підтверджує прагнення України будувати правову державу та гарантувати своїм громадянам ефективний механізм поновлення прав. Водночас практика ЄСПЛ свідчить, що обов'язковість рішень є не лише національним, але й міжнародним стандартом. Невиконання судових рішень розцінюється як порушення права на справедливий суд, що суттєво впливає на імідж держави та її авторитет у міжнародному співтоваристві. Незважаючи на чітке законодавче регулювання, на практиці в Україні існує низка проблем, пов'язаних із виконанням судових рішень: низький рівень фактичного виконання, недостатня ефективність виконавчої служби, затягування процедур, опір органів влади та місцевого самоврядування. Усе це знижує рівень довіри суспільства до судової системи, формує у громадян відчуття несправедливості та безсилля перед порушенням їхніх прав. Розв'язання цих проблем вимагає комплексного підходу: від реформування системи виконавчого провадження і посилення відповідальності за невиконання рішень до підвищення правової культури населення та формування справжньої поваги до судової влади. Лише тоді принцип обов'язковості судового рішення стане реально діючим механізмом, а не формальною нормою.

Таким чином, обов'язковість судового рішення можна вважати наріжним каменем усієї системи правосуддя. Вона забезпечує не лише конкретне відновлення прав у кожній окремій справі, але й загалом утверджує ідею правової визначеності, передбачуваності та справедливості в суспільстві. Без цього принципу не може існувати справжня правова держава, а суд не здатен виконувати свою конституційну функцію захисника прав людини. Тому забезпечення обов'язковості рішень судів має залишатися пріоритетним завданням судової та правової реформ в Україні, адже саме воно є запорукою

довіри громадян до держави, стабільності правовідносин і реального втілення верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 №1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15

3. Кримінальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» (Заява № 40450/04). *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://ips.ligazakon.net/document/so2809

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини). *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/law/show/995_004

6. Навчальний посібник «Цивільне процесуальне право України» URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/Pidruchnyk-TSPP_Zahalna-chastyna-1-2022.pdf

Ступка Вікторія Олегівна
студентка 3 курсу ОС «Бакалавр» ОП «Право»
Навчально-наукового інституту права
КНУ імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)
Науковий керівник: к.ю.н., доц., доцентка кафедри
юстиції Навчально-наукового інституту права
КНУ імені Тараса Шевченка **Саленко О.В.**

ШІ ТА СУДОЧИНСТВО

Актуальність теми. Епоха цифрових технологій позначена глибокими трансформаціями, спричиненими швидким розвитком штучного інтелекту (далі – ШІ), який дедалі активніше проникає у всі сфери суспільного життя, не винятком є і судочинство. Використання ШІ у сфері правосуддя може стати одним із найважливіших кроків у напрямку підвищення ефективності судової системи, прискорення розгляду справ та забезпечення більшої прозорості судових процесів. Водночас застосування ШІ у правовій сфері супроводжується низкою викликів – правових, етичних та соціальних, які потребують чіткого врегулювання. Особливої актуальності ця тема набуває у контексті європейської інтеграції України та прагнення нашої держави впровадити кращі практики Європейського Союзу.

Мета: аналіз сучасних тенденцій впровадження ШІ у судочинство, дослідження європейського досвіду правового регулювання цих процесів, а також визначення основних засад використання ШІ в українській судовій системі відповідно до національного законодавства та міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу. Активний розвиток та інтеграція технологій ШІ у судові системи провідних країн світу зумовили потребу у формуванні спільних принципів і стандартів їх використання, що знайшло своє відображення в Етичній хартії по використанню штучного інтелекту у судовій

системі та її середовищі. Цей документ визначає п’ять основних принципів етичного використання ШІ у правосудді: повага до прав людини, недискримінація, якість і безпека систем ШІ, прозорість процесів та контроль з боку людини [1]. Враховуючи дані принципи, варто зазначити, що навіть при використанні автоматизованих алгоритмів, рішення, що мають правові наслідки для людини, повинні залишатися під контролем судді. На підтвердження цієї вимоги, у Висновку № 26 (2023) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) «Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві» наголошується: «Судове рішення має бути ухвалено виключно суддею – як формально, так і по суті. Воно не може бути делеговане чи ухвалене за допомогою технологій» [2].

Важливим кроком у врегулюванні застосування ШІ у судочинстві став Закон Європейського Союзу «Про штучний інтелект», ухвалений у 2024 році. Цей акт встановлює класифікацію систем ШІ за рівнем ризику, від «мінімального» до «неприйнятного». Судові системи віднесено до категорії «високого ризику», адже від їхніх рішень залежать права, свободи та доля людини. Відповідно, для таких систем передбачені суворі вимоги до якості даних, етичного аудиту, забезпечення можливості оскарження автоматизованих рішень та гарантії людського контролю [3].

Європейський досвід впровадження ШІ у судові системи також демонструє, що технології можуть бути ефективним помічником суддів, але не їх заміною. Наприклад, у Німеччині ця стратегія була реалізована через створення асистивної системи ШІ «OLGA». Дана система була розроблена для вирішення проблеми великої кількості нерозглянутих справ, виступаючи як інтелектуальний асистент для суддів та секретарів шляхом автоматичної категоризації справ, узагальнення метаданих тощо [4, С. 377]. Особливо показовим є досвід Естонії, де з 2019 року діє система «e-File» – одна з перших спроб застосувати автоматизоване судове рішення у справах малої складності. Алгоритм ШІ функціонує як інструмент для підготовки проєктів рішень та розрахунків, наприклад, у справах про аліменти, тоді як остаточне рішення

залишається за людиною [5]. Це дозволило істотно знизити навантаження на суддів і пришвидшити розгляд справ.

В Україні вже створено передумови для впровадження ШІ у судочинство. Зокрема, Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, прийнята у 2020 році, визначає правосуддя як одну з пріоритетних сфер застосування ШІ. Досягнення мети Концепції у сфері правосуддя передбачається шляхом подальшого розвитку існуючих інформаційних технологій (зокрема, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, Електронний суд, Єдиний реєстр досудових розслідувань тощо), впровадження консультативних програм, попередження суспільно небезпечних явищ шляхом аналізу наявних даних, визначення необхідних заходів ресоціалізації засуджених, а також винесення судових рішень у справах незначної складності у випадку взаємної згоди сторін на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням технологій ШІ [2].

Висновки. Отже, інтеграція ШІ у судочинство є невідворотним етапом розвитку правової системи як у Європі, так і в Україні. Національна Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні формує підґрунтя для впровадження інноваційних технологій у сфері правосуддя, проте наступним кроком має стати створення чіткої правової рамки, що визначить межі, права, відповідальність і механізми контролю за застосуванням ШІ у судовій практиці, враховуючи досвід та законодавство Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Європейська етична хартія щодо використання штучного інтелекту в судових

системах та їхньому середовищі. URL: https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c (дата звернення: 07.10.2025).

2. Висновок № 26 (2023) Консультативної ради європейських суддів «Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві». URL: https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-26-2023-final/1680adade7 (дата звернення: 07.10.2025).

3. Регламент (ЄС) 2024/1689 Європейського Парламенту та Ради

від 13.06.2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689 (дата звернення: 08.10.2025).

4. Бессонов О.В. Зарубіжний досвід використання штучного інтелекту в правосудді. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. 377 с.

5. Estonian e-File system. URL: https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/sites/spaces/DIGITAL/blog/2019/07/29/533365926/Estonian+e-File+system (дата звернення: 08.10.2025).

6. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text (дата звернення: 08.10.2025).

Toderean Alexei

student în anul V a nivelului II (licență).

Facultatea de Drept, Universitatea Națională din Cernăuți

(Cernăuți, Ucraina)

Conducător științific: dr., asistent universitar, Catedra de drept procesual Universitatea Națională din Cernăuți **L.G. Bzova**

CONSTITUȚIONALITATEA DISPOZIȚIILOR PRIVIND RĂSPUNDEREA DISCIPLINARĂ A AVOCAȚIILOR

Avocația este o parte integrantă a sistemului juridic care asigură drepturile și interesele cetățenilor și organizațiilor, oferindu-le acces la sistemul judiciar și protecție juridică. Avocații sunt profesioniști care trebuie să respecte standarde etice înalte și să acționeze în interesul clienților lor, respectând cele mai înalte standarde de conduită profesională. Un avocat este o persoană care desfășoară activitățile

profesionale ale unui avocat în conformitate cu cerințele și procedura specificate de Legea Ucrainei „Privind avocația și practica juridică”.

Standardele de responsabilitate juridică a unui avocat sunt cuprinse într-o serie de acte universale și regionale adoptate de organizații internaționale autorizate. Următoarele acte pot fi atribuite surselor universale care conțin prevederi privind răspunderea unui avocat: Dispoziții de bază privind rolul avocaților, adoptate de al VIII-lea Congres al ONU pentru prevenirea infracțiunilor (1990); Standardele de independență a profesiei juridice ale Asociației Internaționale a Baroului (1990). Standardele regionale de răspundere a avocaților au fost dezvoltate și adoptate pe continentul european și se aplică avocaților din țările europene, și anume: Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (1950) și practica Curții Europene a Drepturilor Omului; Codul general al avocaților din Comunitatea Europeană (1988); Carta principiilor fundamentale ale profesiei juridice europene (2006); recomandări și rezoluții ale Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei, în special "Privind asistența juridică și consultarea" (1978), "Libertatea de a-și exercita atribuțiile de avocat profesionist" (2000). Introducerea standardelor europene de responsabilitate juridică a unui avocat este deosebit de importantă având în vedere integrarea europeană a Ucrainei, obligațiile pe care Ucraina și le-a asumat față de Uniunea Europeană și instituțiile și instituțiile Consiliului Europei.

Curtea Constituțională a respins, ca neîntemeiată, excepţia de neconstituţionalitate cu privire la art. 86 alin. (1) din Legea nr. 51/1995 pentru organizarea şi exercitarea profesiei de avocat, potrivit căruia ”Avocatul răspunde disciplinar pentru nerespectarea prevederilor prezentei legi sau ale statutului, pentru nerespectarea deciziilor obligatorii adoptate de organele de conducere ale baroului sau ale uniunii, precum şi pentru orice fapte săvârşite în legătură cu profesia sau în afara acesteia, care sunt de natură să prejudicieze onoarea şi prestigiul profesiei sau ale instituţiei” [1].

În motivarea excepţiei de neconsti-tuţionalitate autorul acesteia a susţinut că prevederile de lege criticate ar crea ”criterii de discriminare pentru un avocat care nu este membru al unei comisii de disciplină a unui Barou din România sau al unei

comisii UNBR", fiind contrare art. 16 alin. (2) din Constituţie, care prevede că nimeni nu este mai presus de lege. Acesta a susținut că prevederile atacate ar lăsa "nesancţionaţi membrii unei Comisii de disciplină pentru abaterile lor disciplinare", întrucât „nu prevăd în mod expres dispoziţii de anchetare disciplinară" a acestora.

Referitor la această critică, Curtea a observat că art. 86 alin. (1) din Legea nr. 51/1995 indică situaţiile, categoriile de fapte în care intervine această formă a răspunderii disciplinare a avocatului, temeiul juridic al angajării acestui tip de răspundere fiind Legea nr. 51/1995. Acesta reglementează instituţia răspunderii disciplinare a avocaţilor, aşadar pentru întreaga categorie profesională, fără a insera distincţii sau exonerări de la acest tip de răspundere. Prin urmare, aceste prevederi se aplică în mod egal, fără privilegii şi fără discriminări tuturor membrilor profesiei, inclusiv membrilor comisiilor de disciplină, pentru aceste din urmă persoane neavând relevanţă activitatea desfăşurată în cadrul acestor comisii, ci activitatea/calitatea lor de avocat care atrage, în condiţiile legii, răspunderea disciplinară în situaţia săvârşirii vreunei abateri disciplinare.

În ceea ce priveşte activitatea desfăşurată în cadrul comisiilor disciplinare, precum şi soluţiile pronunţate ca urmare a cercetării disciplinare, membrii acestor comisii acţionează în temeiul dispoziţiilor legale şi statutare, potrivit propriilor convingeri şi aprecieri personale, iar în ipoteza în care se constată că aceştia au săvârşit vreo abatere disciplinară, răspund, la rândul lor, pentru fapta săvârşită. De altfel, critica autorului excepţiei de neconstituţionalitate porneşte de la ipoteza potrivit căreia, un avocat care are calitatea de membru al unei comisii de disciplină, ar fi exonerat de la răspunderea disciplinară în cazul săvârşirii unei abateri disciplinare, or, Curtea constată că o atare susţinere este inadmisibilă.

Literatura:

1. Lege nr. 51 din 7 iunie 1995 pentru organizarea şi exercitarea profesiei de avocat. Publicat în Monitorul Oficial nr. 98 din 7 februarie 2011 URL: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/126008#id_artA541

Турчик Аліна Олександрівна
студентка 3 курсу денної форми
здобуття освіти першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 081 «Право»
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(*м. .Київ, Україна*)
Науковий керівник: к.ю.н., доц., доцентка кафедри
юстиції Навчально-наукового інституту права
КНУ імені Тараса Шевченка **Саленко О.В.**

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СУДОВОЇ ВЛАДИ: ІДЕЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Актуальність теми дослідження обґрунтовується положеннями Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, які зокрема свідчать про прагнення України гармонізувати національну правову систему із європейськими стандартами у сфері правосуддя. Ці приписи підкреслюють необхідність зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування незалежності суддів, а також утвердження принципу верховенства права як фундаментальної засади демократичного суспільства.

Таким чином Угода становить собою потужний інструмент, що дає можливість державі запроваджувати європейські стандарти з метою удосконалення національної судової системи.

Під «європейськими стандартами» слід розуміти передбачені міжнародними нормативно-правовими актами та розроблені прецедентною практикою ЄСПЛ норми або моделі, які висуваються до порядку здійснення судочинства, охоплені конвенційними гарантіями та розумінням поняття справедливого судового розгляду і спрямовані на забезпечення ефективного захисту прав та інтересів особи в суді [1].

При цьому слід зазначити, що не існує уніфікованого підходу до розуміння й застосування таких стандартів, оскільки практика їхньої імплементації в правову систему тої чи іншої країни Європи буде відрізнятися, що раціонально обґрунтовується історичними і культурними особливостями, традиціями правотворчості, організацією державної влади, соціально-економічним рівнем розвитку та іншим.

Опрацювавши достатню кількість наукових праць, можна дійти до висновку, що переважна більшість вчених виводить європейські стандарти судової влади безпосередньо із змісту статті 6 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., таким чином включаючи до них наступні орієнтири, а саме: незалежність, безсторонність суду, встановленого законом, справедливість та публічність судового розгляду, доступ до правосуддя, розгляд справ упродовж розумних строків, змагальність та рівність сторін тощо.

Така позиція є абсолютно обґрунтованою, проте в даному дослідженні акцент робитиметься на інших європейських стандартах, які мають особливий, сенситивний характер для України, або ж значна частина яких була імплементована в національну правову систему у відповідь на рішення ЄСПЛ, прийняті проти нашої держави, зокрема йдеться про забезпечення виконання судових рішень, професійну компетентність суддів та дотримання ними етичних норм, суддівське врядування.

Перший європейський стандарт — забезпечення виконання судових рішень, що дійсно має вагоме значення, оскільки є гарантією реального захисту прав, свобод та інтересів особи, а натомість його відсутність повністю нівелює реалізацію решти міжнародних норм здійснення правосуддя. На жаль, ЄСПЛ розглядав численну кількість справ проти України щодо невиконання рішень національних судів, де зазвичай ситуації стосувалися виплат заробітної плати та коштів на утримання військовослужбовцям, вчителям шкіл, боргів муніципальних чи державних лікарень, державних банків тощо.

Таким чином внаслідок збільшення кількості заяв з цього питання ЄСПЛ вирішив застосувати процедуру пілотного рішення та обрав справу «Юрій

Миколайович Іванов проти України» в якості зразка для вирішення цієї проблеми. У своєму пілотному рішенні від 15 жовтня 2009 року Суд встановив, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Першого протоколу до Конвенції у зв'язку з невиконанням або тривалим виконанням остаточних судових рішень. Суд зазначив, що затримки були спричинені поєднанням певних факторів, таких як брак бюджетних коштів, бездіяльність державних виконавців та недоліки національного законодавства, внаслідок чого пан Іванов та інші заявники, які знаходились у подібній ситуації, не мали можливості домогтися виконання судових рішень [2].

Таким чином, імплементація такого європейського стандарту не лише гарантує реальне поновлення порушених прав особи, а й зміцнює авторитет судової влади та формує довіру громадян до правосуддя.

Наступним стандартом виступає забезпечення професійної компетентності суддів та дотримання ними етичних норм. Принцип компетентності полягає в тому, що якість судового захисту прав людини безпосередньо залежить від рівня фахових знань та практичної підготовки судді. Міжнародні акти рекомендують, щоб підготовка та підвищення кваліфікації суддів здійснювалася через спеціалізовані навчальні заклади або під керівництвом досвідчених фахівців із залученням висококваліфікованих викладачів і практиків, що дозволяє забезпечити обмін досвідом та удосконалити професійні навички [3].

Окремо слід зазначити, що судді завжди «приречені на постійне навчання та підготовку». Так з цього приводу КРЄС рекомендує, щоб підвищення кваліфікації переважно базувалося на добровільній участі суддів. Пропонована підготовка повинна бути достатньо привабливою, щоб виникало бажання залучитися до неї, оскільки саме це є найкращою гарантією ефективності. Водночас зауважується, що нереалістично буде зробити підвищення кваліфікації обов'язковим у будь-якому випадку, оскільки існують побоювання, що тоді воно стане бюрократичним, формальним і втратить практичну цінність для розвитку професійної компетентності суддів [4].

Виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що стаття 89 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», яка зазначає, що суддя зобов'язаний проходити відповідну підготовку для підтримання кваліфікації в Національній школі суддів України – не зовсім узгоджується з європейським стандартом [5].

Дотримання етичних норм суддями є ключовою передумовою довіри суспільства до правосуддя. На сьогодні ефективними інструментами забезпечення цього аспекту виступають: по-перше, створення кодексів суддівської етики, що визначають стандарти поведінки суддів як під час виконання професійних, так і в позаробочий час, а по-друге, механізм притягнення до дисциплінарної відповідальності. Тому в цьому питання підходи України та країн Європейського Союзу є подібними.

Водночас з точки зору дотримання європейських стандартів цього все ще недостатньо. Саме тому КРЄС рекомендує створити спеціальні консультативні органи або етичних радників, до яких судді можуть звертатися по конфіденційну допомогу у разі виникнення етичних дилем чи питань сумісності їхнього статусу з позасудовою діяльністю. Такий підхід зменшує ризики дисциплінарних порушень, забезпечуючи превентивний, а не каральний характер дотримання суддівської етики [6].

У контексті судової реформи в Україні питання європейських стандартів найчастіше порушується саме щодо суддівського самоврядування. Модель створення органів суддівського врядування за принципом «судді, обрані суддями», стала поширеною ще у середині 2000-х років.

Саме в цьому контексті рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» набуло особливого значення. Аргументуючи свою позицію, Суд зазначив, що *«*порядок формування Вищої ради юстиції досі не відповідає європейським стандартам, тому що з 20 членів [ВРЮ] лише три є суддями, яких обирають їх колеги*»* [7].

Крім того, до аналогічного висновку дійшла Венеційська Комісія: «Ключова роль судових рад – бути незалежними гарантами незалежності судової влади.

Щоб уникнути корпоративізму та політизації, потрібно моніторити судову владу через членів судової ради, що не є суддями» [8].

Попри створення в Україні нового органу суддівського врядування — Вищої ради правосуддя, порядок її формування не повністю узгоджується з європейськими стандартами, адже частину членів призначають Президент України, Верховна Рада України, З'їзд адвокатів, Всеукраїнська конференція прокурорів та представники юридичних ЗВО. Тому у подальшому необхідно реформувати систему добору членів ВРП, забезпечивши її інституційну незалежність, прозорість і баланс між суддями та представниками інших структур.

Отже, європейські стандарти мають стати не просто орієнтиром, а практичним інструментом модернізації судової влади України, що гарантує її ефективність, прозорість та неупередженість.

Список використаних джерел:

1. Паскар А.Л. Європейські стандарти правосуддя. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021р., Чернівці). Чернівці, 2021. С. 118 – 121 *(дата звернення 07.10.2025).*

2. CASE OF YURIY NIKOLAYEVICH IVANOV v. UKRAINE

URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-204728 *(date of access: 10.10.2025).*

3. Рекомендація Rec(2004)4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці. *Офіційний вебпортал парламенту України*.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_573#Text *(дата звернення: 10.10.2025).*

4. Висновок №4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях [Електронний ресурс]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU03410 *(дата звернення: 10.10.2025).*

5. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [Закон України] 02.06.2016 № 1402-VIII. *Офіційний вебпортал парламенту України*.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n908 *(дата звернення: 10.10.2025).*

6. Висновок №3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/MU02286 *(дата звернення: 10.10.2025).*

7. CASE OF OLEKSANDR VOLKOV v. UKRAINE

URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191260 *(date of access: 10.10.2025).*

8. EUROPEAN COMMISSION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW (VENICE COMMISSION) CDL-REF(2019)031-e

URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-REF(2019)031-e *(date of access: 10.10.2025).*

Хомінець Тетяна Володимирівна

студентка IV курсу, факультет філології, історії

та політико-юридичних наук,

Ніжинський державний університет

імені Миколи Гоголя

(м. Ніжин, Україна)

Науковий керівник: доцент кафедри політології, права та філософії Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя **Геєць І.В.**

ЄВРОПЕЙСЬКА МОДЕЛЬ ДОБРОЧЕСНОСТІ СУДДІ: ІНТЕГРАЦІЯ ЇЇ В УКРАЇНСЬКУ СИСТЕМУ ПРАВОСУДДЯ

Дотримання суддями високих стандартів етичної поведінки та професійної доброчесності є необхідним для формування довіри до судової влади та її носіїв,

підтримання їх високого авторитету у суспільстві [1, с. 52]. Основні міжнародні акти, що регулюють питання суддівської доброчесності, – це насамперед Бангалорські принципи поведінки суддів, які визначають шість фундаментальних цінностей: незалежність, неупередженість, доброчесність, належне виконання обов'язків, рівність і компетентність [2], Європейська хартія про закон про статус суддів, що підкреслює важливість захисту незалежності суддів та їхньої професійної доброчесності [3]. Також Конвенція ООН проти корупції наголошує на необхідності запобігання корупції у судовій системі [4].

М.Савчин вважає, що доброчесність, а точніше моральна цілісність судді виражається у здатності ухвалювати справедливі, правильні рішення навіть незважаючи на будь-який зовнішній тиск. Моральна цілісність судді полягає у здатності розважливо і розсудливо з'ясовувати всі істотні обставини справи, належним чином поєднувати фактичний і юридичний склад, давати належну аргументацію рішень, які мають бути засновані на повазі до гідності та прав людини [5, с. 19].

Зокрема, на переконання О.Кваші, доброчесність судді не може обмежуватися лише дотриманням вимог, установлених законом, крім того, як передбачено Правилами етичної поведінки суддів, їх застосування та дотримання, деякі принципи етики можуть не рекомендувати або навіть категорично забороняти вчинки, які фактично не суперечать закону [6].

Попри значні зусилля, Україна стикається з низкою викликів у впровадженні етичних стандартів. Основними проблемами є політичний тиск на суддів, недостатня прозорість у роботі судової системи та низький рівень довіри з боку громадян. У цьому контексті важливим є міжнародний досвід, який може слугувати прикладом для вдосконалення української судової системи. Наприклад, у Канаді функціонує Національний центр суддівської освіти, де судді проходять регулярні тренінги з доброчесності. У Нідерландах добір суддів здійснюється через незалежні комісії, які ретельно перевіряють як професійні, так і моральні якості кандидатів [7].

Отже, для вирішення цієї проблеми потрібно формувати культуру доброчесності. Напрацювання механізмів підтримання доброчесності суддівського корпусу та реагування на встановлені факти впливу, тиску на суддів та втручання в їх діяльність, безумовно, забезпечить стійкість системи.

Список використаних джерел:

1. Фідря Ю. О., Крикунов О. В. Доброчесність судді та її перевірка: до питання ефективності. *Area Nauki.* 2023. № 2 (11). С. 51-62.

2. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 09.10.2025 р.).

3. Європейська Хартія про статус суддів. URL: https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf (дата звернення: 09.10.2025 р.).

4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 09.10.2025 р.).

5. Савчин М. В. Moral integrity (моральна цілісність, доброчесність) суддів як складова правової держави. Слово Національної школи суддів України. 2019. № 2 (27). С. 6-22.

6. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/archive/1721565/ (дата звернення: 10.10.2025 р.).

7. Іванцова А. В. Міжнародний досвід підготовки кадрів для судової системи. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». Випуск 1, 2020. С. 130-134.

Чопик Ангеліна Олександрівна
студентка IV-го курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: *PhD, доцент, асистент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* **Лаура Бзова**

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД ІТАЛІЇ МІЖ КОЛІЗІЯМИ ТА ПРАВАМИ

Конституційний Суд Італії дедалі більше має тенденцію бути арбітром конфліктів і, дедалі меншою мірою, Судом з прав людини, що чітко випливає з новітньої судової практики.

У перші двадцять років своєї роботи конституційний суд, покликаний «просувати і застосовувати Конституцію» [1], поводився як справжній раціональний охоронець вимог закону, що цілком відповідало уявленню Ганса Кельзена про конституційну справедливість. Це був час, коли Суд представляв «острівець розуму в хаосі думок» [2], в якому він передбачав декларацію конституційної нелегітимності «застарілих» і норм фашистського типу, визнання недійсними норм, які, караючи лише за перелюб дружини, принижували принцип рівності [3]. Це був час Суду з прав людини. Це був час, коли Суд виносив рішення, здебільшого, у судженнях конституційної легітимності, висловлених випадково, на захист прав, закріплених у Конституції [4]. Основних суджень було мало, а здійснення інших компетенцій було цілком залишковим, настільки, що це призвело до переконання, що задум «просвітницького» відбитка, спрямованого на те, щоб виправдати навіть конфлікти між вищими державними силами, які зазвичай вирішувалися в конкретній динаміці політичних відносин, представляли собою справжню утопію [5]. Фактично, перші «серйозні» конфлікти між державними силами, щодо яких Суд виносив рішення по суті, були порушені в середині 1970-х років

і не включали, однак, не більше, ніж політичну владу і майже завжди судову владу.

У наступні роки конституційний суддя, який все частіше викликається для вирішення сумнівів у конституційній легітимності, що виникають з приводу законів, прийнятих республіканським парламентом, став тісніше стикатися з політичним органом, який затверджував чинне законодавство, став змушений вибирати рішення з сильним політико-соціальним впливом, виконуючи роль посередника в конфліктах між державами. Це був час, коли Суд вперше був покликаний шукати цю тонку точку балансу між політикою та правом, був описаний як «острівець найрозумнішої думки». Саме тоді Суд увійшов у політику: «у політику», впливаючи своїми рішеннями на політико-інституційне життя країни, але не як політичний орган, оскільки «його втручання не зумовлене залученістю в такі події та напруження, як один із багатьох суб'єктів, носіїв партійних інтересів». Фактично, Суд завжди діяв таким чином, щоб «вимірювати політику мірилом закону», виявляючи правильну точку балансу між цими двома моментами, наприклад, щоб уникнути «як перевищення тотальної юрисдикції політики, так і, навпаки, прямої політизації юрисдикції»[6].

Наприкінці 1980-х років система конституційного правосуддя досягла високого рівня зрілості. Конституційний суд почав відігравати ключову роль у правовій системі, консультуючись з актуальних на той час питань, таких як розлучення або аборт, у рішенні про прийнятність запитів на референдум, все більше залучаючись до вирішення конфліктів атрибуції між державними силами, які вже не піддаються управлінню в політичному ключі, збагачуючи свій арсенал прийняття рішень з метою налагодження більш плідного і спільного діалогу з державними органами судові та законодавчі органи.

Руйнівний вплив спочатку джерел Співтовариства, а потім і Європейського Союзу на національну правову систему, безперечною дійовою особою якої є Суд, безсумнівно, сприяв еволюції та розвитку системи конституційного правосуддя. З речення. 8.6.1984 р., № 170, з яким Конституційний Суд визнав

примат права Співтовариства над національним законодавством, по-різному, починаючи від незастосування до визнання нелегітимності, проходячи через відповідне тлумачення, до останнього наказу від 18.7.2013 р. № 207, з яким Суд, вдруге, після постанови. 15.04.2008, п. 103, передав питання на попереднє рішення до Суду ЄС, шлях Співтовариства був довгим, звивистим. Однак у нині нестримному процесі європейської інтеграції саме це рішення, в якому Суд вперше визнав, що воно має характер «національного суду», відповідно до ст. 267, пункт 3 ДФЄС, є вираженням ще більшого і пліднішого діалогу з Судом ЄС.

Таким чином, високий політичний конфлікт останніх років сприяв новій еволюції ролі Суду. Також у своїй функції контролю за чинністю законів він дедалі більше виконує роль арбітра конфліктів, досягаючи тієї справедливої та тонкої рівноваги між політикою та правом, що лише як «нейтральний орган», наділений політичною силою, «суддя і законодавець одночасно», але «поставлений за складом і завданнями ззовні і «далеко» як від судової влади, так і «далеко» від неї, і «політичними силами», може досягти.

Список використаних джерел:

1. Così, Celotto, A., La Corte costituzionale, Bologna, 2004, 119.

2. Così, Modugno, F., L’invalidità della legge, I, Milano, 1970, XI.

3. C. cost., sentt. 19.12.1968, n. 126 e 3.12.1969, n. 147.

4. Crisafulli, V., Lezioni di diritto costituzionale, II, 2, Padova, 1984, 411.

5. Celotto, A., La Corte costituzionale, cit., 119.

6. Occhiocupo, N., La Corte costituzionale tra norma giuridica e realtà sociale, Bologna, 1978, 168.

Шамрай Максим Сергійович
студент 3 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **І. Ю. Татулич**

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ У СПРАВАХ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Практика ЄСПЛ є надзвичайно важливим інструментом покращення національного законодавства держав та правосуддя у них. Беручи до уваги рішення ЄСПЛ суди краще відповідають загальноправовим, міжгалузевим та галузевим принципам права України, вдосконалюючи судову систему та фактично додаючи ще одну інстанцію для оскарження судових рішень.

Українське законодавство містить ряд важливих положень з цього питання, зокрема, стаття 17 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», яка унормовує необхідність застосування при розгляді справ Конвенцію про захист основоположних прав та свобод людини а також практику ЄСПЛ як джерело права. Стаття 2 Закону, яка закріплює обов'язковість рішень ЄСПЛ для виконання Україною. Стаття 10 Цивільного процесуального кодексу України, яка вже галузево відтворює імперативність у застосуванні вище згаданої Конвенції, протоколів до неї та практики ЄСПЛ [1].

Рішення ЄСПЛ впливають на всю систему судоустрою України, не надаючи перевагу певним видам провадження, тому слід говорити і про

вплив на окреме провадження, яке насправді сильно видозмінилось шляхом прийняття законопроєктів про зміни до ЦПК України.

«Окреме провадження - це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав». Суд в порядку окремого провадження може розглядати ряд справ, перелік яких зазначений у частині 2 статті 293 ЦПКУ (хоч є і не до кінця вичерпним, як нам говорить частина 3 цієї статті). Саме тому виникає інтерес до аналізу впливу практики ЄСПЛ на зазначений інститут Цивільного процесуального права [5].

Почнемо із справи «Молдован проти України» (Заява № 62020/14), у якій заявник у 2012 році звернувся до місцевого суду з метою встановити факт батьківства щодо покійної особи. Як доказ він подав висновок ДНК-експертизи, проте суди, виходячи із положень застарілого законодавства (адже у справах, що стосуються дітей, народжених до 01 січня 2004 року, застосуванню підлягає Кодекс про шлюб та сім'ю 1969 року) стверджували, що суд може брати до уваги спільне проживання та ведення спільного господарства матір'ю дитини та особою, щодо якої заявник намагається встановити факт батьківства або інші достовірні докази. Апеляційний суд вказав на те, що є підстави для сумніву в достовірності цього доказу, хоча висновки ДНК-експертизи, за даними Одеського біологічного бюро судово-медичних експертиз, становило 99,9% ймовірності наявності родинних зв'язків між заявником і покійною особою [2].

ЄСПЛ вказав, що «застосування такого підходу, подібного до підходу, який передбачає відсутність гнучких часових обмежень або наявність інших процесуальних обмежень, призвело до унеможливлення встановлення чи оскарження батьківства, зокрема за допомогою нових методів експертизи». ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що такі обмеження «суперечать важливості інтересів приватного життя». У висновку, національними судами

України, на думку ЄСПЛ було порушено статтю 8 Конвенції «Про захист прав та основоположних свобод» [2].

Тож дана справа висвітлила негнучкість законодавства України, з чого слід зробити висновок: судам необхідно застосовувати та вважати достовірними прийоми доказування, що виникають або тільки нещодавно виникли.

Далі справа «Наталія Михайленко проти України» (Заява № **18389/03**) заявниця у 2007 році була визнана судом недієздатною через психічне захворювання. Її сестру було призначено опікуном. Згодом стан здоров'я недієздатної покращився. В 2008 році вона працевлаштувалася, а в 2009 році її опікун ініціював процес поновлення дієздатності, але суд залишив заяву без розгляду, оскільки опікун неодноразово не з'являвся на засідання. 1 листопада 2010 року заявниця самостійно звернулася до районного суду вимагаючи поновлення її цивільної дієздатності. Пункт 4 статті 241 ЦПК (на час звернення) не передбачив права осіб, що визнані недієздатними, самостійно звернутися із заявою про поновлення дієздатності. Це підтверджувало положення пункту 3 статті 121: «Суд не може прийняти заяву до розгляду по суті, якщо її подано недієздатною особою». Заявниця вказувала на порушення статті 6 та 13 Конвенції: неможливість самостійно подати заяву про поновлення її у дієздатності [3].

На думку ЄСПЛ, застосованість статті 6 Конвенції (Право на доступ до суду) є виправданою. Разом з цим, він наголосив на «непропорційності обмеження», адже, хоча «право на доступ до судів не є абсолютним та за своєю природою вимагає того, щоб держава користувалася певною свободою розсуду при регулюванні сфери, що розглядається (Ешінгтон проти Сполученого Королівства)», неможливість мати право звернутися до суду щоб поновити цивільну дієздатність особою, яку було раніше визнано недієздатною, свідчить про недотримання тих тенденцій, які панують у Європі. Більше того, ЄСПЛ вважає, що ситуація, в якій опинилася заявниця, призвела до відмови їй у правосудді, а отже має місце пункт 1 статті 6 Конвенції [3].

Справа «Наталія Михайленко проти України» № 18389/03 фактично стала підставою для появи норми, що наразі закріплена ч. 3 статті 300 ЦПК і передбачає можливість скасувати рішення суду про визнання особи недієздатною за заявою самої недієздатної, а також ч. 4 цієї ж статті, яка вказує, що скасування рішення про визнання особи недієздатною здійснюється за заявою самої недієздатної або її адвокатом в тому числі.

Курочкін проти України» (Заява № 42276/08). Заявник (Владислав Курочкін) та його дружина у 2004 році усиновили хлопчика (В.Г.). З 2005 року через конфлікти вони припинили вести спільне господарство. Колишня дружина звернулася до суду з вимогою скасувати усиновлення для обох батьків. Заявник та дитина (якій на час звернення було 14 років) заперечували проти скасування усиновлення з боку батька. Суд першої інстанції задовольнив позов колишньої дружини та скасував усиновлення для обох батьків, вмотивувавши це тим, що стосунки між дружиною та дитиною, погіршилися і роблять неможливим їхнє спільне проживання, а також суд врахував поведінку В.Г, який за свідченнями сусідів в школі поводиться агресивно та навіть бив декого зі шкільних знайомих. Варто додати, що суд прийняв рішення, незважаючи на думку дитини, який в суді висловлював бажання залишитися з батьком. Апеляційний суд залишив рішення в силі, а також додав, що відповідне рішення слід розуміти як санкцію за його поведінку [4].

Уряд намагався довести, що заявник втратив статус потерпілого, адже йому було надано піклування над В.Г, що суд відхилив, оскільки статус піклувальника надає значно менше прав, ніж статус усиновителя. ЄСПЛ визнав, що має місце порушення пункту 2 статті 8 Конвенції, тому що воно здійснювалося не у відповідності до закону, а також не є необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цілі втручання до сімейного життя. Було досягнуто цікавого висновку у вигляді твердження, що закон ймовірно не може передбачати виключний перелік підстав для скасування усиновлення: ситуації бувають найрізноманітнішими [4].

Показова справа дала можливість зрозуміти, що певні види суспільних відносин не повинні і не можуть бути чітко формалізованими та що для їх захисту неможливо встановити повний та вичерпний перелік правових норм. Натомість, необхідно виходити зі спеціальних вихідних засад, як у цій справі, враховуючи принцип найкращих інтересів дитини, необхідності в демократичному суспільстві та якості закону як складової верховенства права.

У висновку, практика ЄСПЛ сильно допомогла трансформувати національне законодавство: лише кілька аналізованих справ стали підставою для прийняття змін до кодексів; Європейський суд з прав людини неодноразово у своїх рішеннях дає зрозуміти важливість ретельного дослідження певних справ, які у зв'язку із неможливістю повної формалізації потребують застосування загальних та спеціальних принципів; суд показав, що варто враховувати гнучкість та розвиток суспільних відносин та вказав на проблеми вмотивованості судових рішень національного законодавства України. Тож на мою думку ЄСПЛ є корисною та ефективною інстанцією, яка дійсно справляється із своєю місією захисту прав людей, вдосконалюючи судову систему України.

Використані джерела:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення: 19.10.2025).

2. Рішення Європейського суду з прав людини від 14.06.2024 у справі № № 62020/14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_k08#Text (дата звернення: 18.10.2025).

3. Рішення Європейського суду з прав людини від 15.05.2008 у справі № N 18389/03. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_465#Text (дата звернення: 18.10.2025).

4. Рішення Європейського суду з прав людини від 20.08.2010 у справі № № 42276/08. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_841#Text (дата звернення: 18.10.2025).

5. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 19.10.2025).

Швиденко Анна Сергіївна

студентка 2 групи, 2 курсу денної форми

здобуття освіти другого (магістерського) рівня

вищої освіти спеціальності 081 «Право» ННІ права Київського

національного університету імені Тараса Шевченка

(м. Київ, Україна(

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри юстиції ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Малярчук Л.С.**

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

Виконання рішень зобов'язального характеру залишається однією з найпроблемніших сфер правозастосовної практики України, так як у справах цієї категорії реально виконується не більше 20% судових рішень [5]. Такий низький рівень виконання свідчить про наявність системних проблем у механізмах примусового виконання рішень, а також про недостатню ефективність контролю за їхнім виконанням, та в цілому про недосконаліть законодавства. Невиконання таких рішень підриває авторитет судової влади та нівелює зміст права на судовий захист загалом. Тому дослідження процедури примусового виконання рішень зобов'язального характеру та перспектив її удосконалення є надзвичайно актуальним питанням, так як саме ефективний

механізм виконання рішень забезпечує реальне поновлення порушених прав осіб, сприяє зміцненню принципу верховенства права та підвищенню довіри суспільства до судової системи і держави в особі її інституцій.

Наразі механізм виконання рішень зобов'язального характеру регулюється статтею 63 Закону України «Про виконавче провадження» (далі – Закон) [3], відповідно до якої, виконавець наступного робочого дня після закінчення строку, визначеного частиною шостою статті 26 Закону, який становить 10 робочих днів, перевіряє виконання рішення боржником. Якщо рішення підлягає негайному виконанню, виконавець перевіряє виконання рішення не пізніш як на третій робочий день після відкриття виконавчого провадження. У разі невиконання без поважних причин боржником рішення виконавець виносить постанову про накладення на боржника штрафу, в якій також зазначаються вимога виконати рішення протягом 10 робочих днів (за рішенням, що підлягає негайному виконанню, - протягом трьох робочих днів) та попередження про кримінальну відповідальність. Виконавець наступного робочого дня після закінчення даного строку, повторно перевіряє виконання рішення боржником. У разі невиконання рішення боржником, виконавець оцінює можливість його виконання без участі боржника і, в будь-якому разі, надсилає органу досудового розслідування повідомлення про кримінальне правопорушення, після чого: якщо виконання можливе, він вживає заходів примусового виконання рішення; якщо виконання неможливе без участі боржника, він виносить постанову про закінчення виконавчого провадження.

На сьогодні виконавець має обмежений інструментарій для спонукання боржника до виконання рішень зобов'язального характеру. Відповідно до ст. 75 Закону, у разі невиконання без поважних причин у встановлений виконавцем строк рішення, що зобов'язує боржника виконати певні дії, виконавець виносить постанову про накладення штрафу на боржника - фізичну особу у розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (станом на жовтень 2025 – 1700 грн), на посадових осіб - 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (3400 грн), на боржника - юридичну особу - 300 неоподатковуваних

мінімумів доходів громадян (5100 грн) та встановлює новий строк виконання. Повторне невиконання тягне накладення штрафу у подвійному розмірі [3]. Водночас зазначені санкції через їх незначний розмір не забезпечують належного примусового впливу та фактично не стимулюють боржників до самостійного виконання судових рішень.

Варто зазначити, що 21.11.2024 року Верховна Рада України ухвалила Закон №4094-IX, який спрямований, зокрема, на підвищення ефективності виконання судових рішень [2]. Для цього процесуальне законодавство було доповнене положеннями, що передбачають механізм зміни способу виконання судового рішення у разі, якщо боржник не виконує його. Наприклад, відповідно до абз. 2 ч. 3 ст. 435 Цивільного процесуального кодексу України, невиконання боржником судового рішення про зобов'язання вчинити певні дії щодо майна стягувача або майна, присудженого на користь стягувача, протягом двох місяців з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження за заявою стягувача є самостійною підставою для зміни способу і порядку виконання такого судового рішення шляхом стягнення з боржника суми вартості відповідного майна [6].

Аналіз положень статей 63 і 75 Закону свідчить, що чинний механізм виконання рішень зобов'язального характеру має низку недоліків, які знижують його ефективність. Закон фактично відводить боржнику 20 робочих днів (крім рішень, що підлягають негайному виконанню) на виконання рішення, після чого виконавець має вирішити питання про вжиття заходів примусового виконання або закінчення виконавчого провадження. Натомість нові положення процесуального законодавства, ухвалені Законом № 4094-IX від 21.11.2024 р., встановлюють інший підхід: вони дозволяють змінювати спосіб виконання рішення у разі невиконання його боржником протягом 2-х місяців з дня винесення постанови про відкриття виконавчого провадження. Такого роду розбіжність у строках створює правову невизначеність і ускладнює практичну реалізацію виконання рішень зобов'язального характеру, так як не узгоджується зі строками прийняття рішення про закінчення виконавчого

провадження. Такий тривалий строк може створити умови для зловживань з боку боржника та, у підсумку, дозволити йому уникнути виконання судового рішення. Тому доцільним видається пропозиція щодо перегляду зазначених положень і скорочення встановленого періоду, наприклад, до одного місяця [1]. Крім того, механізм зміни способу виконання передбачений лише для рішень, що зобов'язують боржника вчинити певні дії щодо майна, тоді як інші види зобов'язань залишаються поза межами правового регулювання. Це свідчить про фрагментарність нормативного підходу та потребу в подальшому вдосконаленні законодавства у напрямі уніфікації процедур виконання рішень зобов'язального характеру і розширення сфери застосування зазначеного механізму.

З огляду на виявлені проблеми, з метою удосконалення порядку виконання рішень зобов'язального характеру вбачається потреба запровадження більш ефективних стимулів для боржників. Одним із дієвих засобів впливу на забезпечення виконання судових рішень, який успішно застосовується у правових системах багатьох європейських держав, є інститут астренту. Суть цього механізму полягає в тому, що за невиконання (несвоєчасне виконання) рішення суду на боржника накладається грошове стягнення, розмір якого визначається судом [7]. Такий захід має насамперед стимулюючий характер, адже примушує боржника діяти активно для уникнення додаткових фінансових втрат. Як приклад, можна навести досвід Франції, де передбачено, що у разі невиконання рішення немайнового характеру суд стягує з відповідача штраф за кожен день невиконання такого рішення, тобто так званий «щоденний астрент»[5].

Окремим проявом застосування інституту астрента в українському законодавстві можна вважати механізм штрафних санкцій за несплату аліментів, передбачений Законом. Відповідно до статті 71 Закону, виконавець за наявності заборгованості зі сплати аліментів виносить постанову про накладення на боржника штрафу, розмір якого прямо залежить від тривалості прострочення. Усі стягнуті штрафи перераховуються на користь стягувача, що стимулює

виконання аліментного обов'язку [3]. Вважаємо, що такий механізм доцільно було б передбачити і при виконанні рішень зобов'язального характеру за умови дотримання принципу пропорційності, який передбачає співмірність розміру штрафу тривалості невиконання рішення та оцінки умов та наслідків невиконаного зобов'язання в грошовому еквіваленті, його соціальної або економічної значущості. Більш широке запровадження інституту астренту в українське законодавство могло б суттєво підвищити рівень реального виконання рішень зобов'язального характеру та дотримання принципу обов'язковості судових рішень.

Висновки. Проблема невиконання рішень зобов'язального характеру залишається однією з найгостріших у правозастосовній практиці України, що негативно впливає на авторитет судової влади та довіру громадян до держави в особі її органів. Чинний механізм виконання рішень зобов'язального характеру, передбачений Законом, є недостатньо ефективним. Процедура примусового виконання, передбачена статтею 63 Закону, та штрафні санкції, встановлені статтею 75 Закону, не створюють реального стимулу для боржників самостійно виконувати судові рішення. Прийняття Закону №4094-IX стало позитивним кроком до підвищення ефективності виконання судових рішень, адже була запроваджена можливість зміни способу виконання у разі невиконання рішення боржником. Водночас, невідповідність строків і обмежена сфера дії цих положень створюють правову невизначеність і не забезпечують комплексного вирішення означених проблем. Для підвищення ефективності виконання судових рішень цієї категорії необхідно розширити інструментарій впливу на боржника та, наприклад, розглянути можливість більш широкого запровадження інституту астренту в українське законодавство.

Список використаних джерел:

1. Бондар І.В., Малярчук Л.С., Бондар А.А. Особливості примусового виконання рішень майнового та немайнового характеру: порівняльний аспект

через призму способів захисту прав. Право і суспільство.№ 6/2024. Т.1. С. 42-48. http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/6_2024/6.pdf

2. Закон, що посилює контроль за виконанням судових рішень, офіційно опубліковано | Юрліга. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/232740_zakon-shcho-posilyu-kontrol-za-vikonannyam-sudovikh-rshen-oftsyno-opublkovano (дата звернення: 05.10.2025).

3. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII : станом на 28 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text (дата звернення: 05.10.2025).

4. Проблеми й механізми виконання судових рішень обговорили під час засідання робочої групи членів Науково-консультативної ради при ВС. Верховний суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/dijaln_nkr/2024_03_18_zasidannya_nkr (дата звернення: 05.10.2025).

5. Авторгов А.М. Проблемні питання виконання судових рішень зобов'язального характеру. *Судово-юридична газета.* 2020. 17 лют. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/160592-problemni-pitannya-vikonannya-sudovikh-rishen-zobovyazalnogo-kharakteru?fbclid=IwAR2ED_EKgAZazdIkNWKNF_sCnlrVx0Xvx3ub3uE0Z9nnGAkMtwTn2pwpi_Y#google_vignette (дата звернення: 05.10.2025).

6. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 05.10.2025).

7. Що таке астрент?. Вища школа адвокатури НААУ. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/shho-take-astrent (дата звернення: 05.10.2025).

Шевчук Аліна Анатоліївна
4 курс, юридичний факультет,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
(м. Хмельницький Україна)

ПРОКУРОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Прокурорська діяльність в умовах воєнного стану в Україні має вагоме значення, оскільки її основна мета полягає у забезпеченні законності, правопорядку та національної безпеки в період збройного конфлікту. Воєнний стан ставить перед органами прокуратури неабиякі виклики, які пов'язані із забезпеченням оперативного реагування на військові злочини, порушення прав цивільного населення, кримінальні правопорушення проти державної безпеки та інші кримінальні правопорушення.

Прокурор має розширені повноваження в кримінальному провадженні, які включають процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, участь і організацію слідчих дій, контроль за дотриманням законності під час розслідувань кримінальних правопорушень, зокрема військових злочинів, жорстокого поводження з військовополоненими, депортацій, диверсій тощо. Водночас діяльність прокурора має забезпечувати дотримання прав людини навіть за умов обмежень, накладених воєнним станом [3, с. 656-657].

Значну роль відіграє належна координація прокуратури з судовими органами, військовими структурами та іншими правоохоронними органами для ефективного реагування на кримінальні правопорушення, збереження суспільної стабільності та правового порядку.

Запровадження воєнного стану в Україні зумовило необхідність термінової адаптації кримінального процесуального законодавства до екстраординарних умов функціонування правоохоронної системи. Верховна Рада України прийняла ряд законів, які суттєво трансформували систему повноважень

учасників кримінального провадження, шляхом делегування прокурору окремих повноважень слідчого судді [2].

Найбільш значущою зміною стало розширення процесуальних можливостей прокурора. Зокрема, прокурор отримав право на свій розсуд приймати рішення щодо здійснення приводу (стаття 140 КПК України), тимчасового доступу до речей і документів (статті 163, 164 КПК України), застосування або зміни запобіжного заходу (статті 186, 187 КПК України), дозволу на затримання підозрюваного з метою приводу (статті 189, 190 КПК України) [1; 3, с. 271-272]. Важливим є надання керівнику органу прокуратури права продовжувати строки досудового розслідування (статті 219, 249 КПК України) та визначати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою не більше тридцяти діб щодо осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-115, 121, 127, 146, 185-191, 258-263-1 та іншими статтями Кримінального кодексу України [1; 4; 5].

Прокурор також отримав повноваження щодо проведення процесуальних дій, які раніше вимагали судового дозволу, включаючи проведення допиту та впізнання у режимі відеоконференції (стаття 232 КПК України), проведення обшуку (статті 234, 235 КПК України), відібрання зразків для експертизи (стаття 245 КПК України) також надання дозволу на проведення негласних розшукових дій (статті 246-248, 250 КПК України) [1].

Законодавець передбачив механізм автоматичного продовження запобіжного заходу відповідно до доповнень у статтях 331 та 615 КПК України, внесених 25 серпня 2022 року [5]. Це означає, що якщо воєнний стан та об'єктивні обставини перешкоджають судовому розгляду питання про продовження утримання особи під вартою, цей запобіжний захід вважається продовженим до моменту можливості судового розгляду, але не більше ніж на два місяці. Така норма, хоч і виправдана необхідністю забезпечення безперервності кримінального провадження, викликає обґрунтовані питання щодо дотримання конституційних гарантій свободи особи, передбачених статтею 29 Конституції України [6].

Окремої уваги заслуговує питання забезпечення процесуальних прав підозрюваних та обвинувачених в умовах воєнного стану. Нормативно-правові акти передбачають можливість залучення захисника до процесуальних дій через засоби дистанційного зв'язку згідно з частиною 2 статтею 615 КПК України. Однак таке дистанційне спілкування суперечить положенням статей 20, 22, 23 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" [1; 7].

Проблемним аспектом є також делегування прокурору функцій перекладача відповідно до статті 68 КПК України у випадках, коли обставини унеможливлюють присутність перекладача під час кримінального провадження. Це суперечить принципу розподілу процесуальних функцій, оскільки прокурор як сторона обвинувачення не може одночасно виконувати нейтральну функцію перекладача. Більше того, прокурор фактично не може виконати всі обов'язки перекладача, передбачені частинами 2-5 статті 68 КПК України, включаючи перевірку компетентності та відсутності конфлікту інтересів [1; 5].

За умов воєнного стану держава повинна дотримуватися рівноваги між результативним реагуванням на виклики національній безпеці та гарантуванням конституційних прав особи. Тимчасове розширення повноважень органів прокуратури, зокрема делегування їм функцій слідчого судді, є виправданим механізмом забезпечення безперервності кримінального провадження за неможливості повноцінного функціонування судової системи.

Прокуратура незмінно виконує покладені на неї Конституцією завдання, зокрема забезпечує організацію та процесуальне керівництво на стадії досудового розслідування відповідно до статті 131-1 Конституції України, спрямовуючи свою діяльність на захист прав людини та інтересів держави від наслідків військової агресії [6].

Водночас концентрація владних повноважень створює ризики для дотримання конституційних гарантій, що вимагає суворого дотримання принципу тимчасовості таких обмежень та їх використання виключно в межах конституційних вимог і норм міжнародного права. Критично важливим є постійний моніторинг правозастосовної практики для недопущення надмірних

обмежень прав людини та забезпечення балансу між національною безпекою і фундаментальними правами особи.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 No 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n781 (Дата звернення: 12.10.2025).

2. Білокінь Р. М. Окремі аспекти здійснення нагляду прокурора за додержанням законів у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. Запоріжжя, 2023. No 2. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/157.pdf (Дата звернення: 12.10.2025).

3. Софієв С. О., Теслицький А. А. Особливості діяльності органів прокуратури України в умовах воєнного стану. Розширення повноважень прокуратури в кримінальному провадженні. Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал. 2024. Вип. 2 (15). URL: https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/214/214 (Дата звернення: 12.10.2025).

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 No 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (Дата звернення: 12.10.2025).

5. Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: зміни до КПК. Вищий антикорупційний суд. (Інтернет ресурс). URL: https://first.vaks.gov.ua/publications/kryminalne-provadzhennia-v-umovakh-voiennoho-stanu-zminy-do-kpk/ (Дата звернення: 12.10.2025).

6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 No 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (Дата звернення: 12.10.2025).

7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 No 5076-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (Дата звернення: 12.10.2025).

Науковий керівник: Присяжна А. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Яворська Єлизавета Андріївна
студентка 3 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці, Україна)
Науковий керівник: кандидат юридичних наук,
доцент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича **І. Ю. Татулич**

ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ АДВОКАТОМ

Цивільний процес ґрунтується на принципах справедливого судового розгляду, де кожна сторона має рівні можливості для захисту своїх прав. Використання процесуальних прав вимагає дотримання певних етичних і правових меж. На практиці ж, реалізація цих можливостей часто набуває форми зловживань, що підриває мету цивільного судочинства. Особливо варте уваги питання зловживання цивільними процесуальними правами адвокатом, адже саме його професійна діяльність покликана підтримувати баланс між інтересами клієнта та вимогами норми права.

Законодавець у Статті 44 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України) пропонує загальні випадки, які можна вважати зловживанням цивільними процесуальними правами. У статті не конкретизується суб’єкт таких зловживань, тож судячи із характеру процесуальних дій судячи із характеру процесуальних дій, передбачених у ч. 2 ст. 44 ЦПК України – таких

як подання завідомо безпідставного позову, неодноразове подання однотипних клопотань, навмисне затягування процесу, подання скарг на рішення, що не підлягають оскарженню – можна зробити висновок, що ці дії можуть бути вчинені не лише безпосередньо учасником справи, а й його представником, зокрема адвокатом [1].

Це підтверджується також положенням ч. 3 ст. 148 ЦПК України, яка прямо передбачає можливість накладення штрафу як на учасника справи, так і на його представника у разі зловживання процесуальними правами. Таким чином, законодавець визнає, що представник (у тому числі адвокат) є процесуально самостійним суб'єктом, здатним не лише реалізовувати права клієнта, але й нести відповідальність за їх недобросовісне використання. [1].

Перелік форм зловживання, передбачений у ст. 44 ЦПК України, є відкритим і містить оціночні формулювання: «завідомо безпідставний», «очевидно штучний характер» тощо. Це створює ризик суб'єктивного тлумачення дій адвоката, особливо в умовах складних процесуальних ситуацій [2, с. 105].

Відповідно до ч. 2 ст. 262 ЦПК України, суд має право постановити окрему ухвалу у випадку неналежного виконання адвокатом процесуальних або професійних обов'язків, зокрема якщо позовна заява, підписана ним, містить істотні недоліки. Така ухвала, згідно з ч. 6 цієї ж статті, надсилається до органу, уповноваженого вирішувати питання дисциплінарної відповідальності адвоката [1].

Так, у справі № 755/11559/16-ц, постановленій Верховним Судом 14.07.2022, було зафіксовано випадок зловживання процесуальними правами з боку адвоката, який повторно подав ідентичну касаційну скаргу, незважаючи на попередню відмову у відкритті провадження через малозначність справи. Суд визнав такі дії недобросовісними та постановив стягнути штраф. Важливо, що штраф було накладено не на адвоката особисто, а на адвокатське об'єднання, членом якого він є. Це рішення має прецедентне значення, оскільки демонструє можливість притягнення до відповідальності юридичної особи, яка об'єднує адвокатів, за процесуальні порушення, допущені її представниками. Таким

чином, керівникам адвокатських об’єднань і бюро слід уважно контролювати дії своїх адвокатів у судовому процесі, адже недбалість або зловживання з боку окремого члена можуть спричинити фінансові та репутаційні наслідки для всієї організації [3].

Допускаючи поведінку, яка може бути кваліфікована як зловживання процесуальними правами, адвокат повинен усвідомлювати, що шкодить не лише інтересам правосуддя, а й авторитету професії, яка ґрунтується на етичних засадах. Міжнародні стандарти наголошують: адвокати мають постійно дбати про честь і гідність своєї професії як ключові учасники здійснення правосуддя. Водночас кваліфікація дій як зловживання завжди потребує оцінки судом конкретної ситуації – мети, способу реалізації права, обставин справи. ЄСПЛ у справі «Сілін проти України» підкреслив, що подання клопотань про відкладення чи зміна вимог не є автоматично зловживанням. Важливим є співвідношення між метою дії та її наслідками [2, с. 106].

Недобросовісна реалізація процесуальних прав адвокатом може призвести до результату, протилежного очікуваному – шкоди для клієнта, втрати довіри, притягнення до відповідальності. При цьому ЦПК України передбачає як процесуальні санкції (штраф, повернення заяви), так і дисциплінарні наслідки через окрему ухвалу. Така дуальність відповідальності викликає дискусії щодо принципу non bis in idem, однак у межах різних юридичних режимів вона може бути виправданою – з огляду на особливу роль адвоката у забезпеченні ефективного правосуддя [2, с. 107].

З іншого боку, виникає питання правомірності притягнення адвоката до відповідальності за його правову позицію, викладену у процесуальних документах або висловлену під час судового засідання. Законодавство України, зокрема п. 10 ч. 1 ст. 23 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», прямо забороняє винесення окремої ухвали щодо правової позиції адвоката у справі. Це положення закріплює одну з ключових гарантій незалежності адвокатської діяльності – свободу професійного судження. Міжнародні

стандарти також підтверджують цю позицію. Відповідно до п. 20 Основних положень про роль адвокатів 1990 року, адвокат має імунітет від переслідувань за добросовісні висловлювання, зроблені в межах виконання професійних обов'язків у суді. Тобто, якщо адвокат діє в інтересах клієнта, узгоджує з ним правову позицію та реалізує її через процесуальні дії, притягнення його до відповідальності за зміст таких дій є втручанням у незалежність професії [4, с. 158].

У цьому контексті застосування окремої ухвали або дисциплінарних заходів за формальні недоліки чи незгоду з позицією суду може перетворитися на засіб тиску, що суперечить принципам правової держави та підриває довіру до правосуддя. З одного боку, адвокат зобов'язаний діяти в інтересах клієнта, узгоджуючи з ним правову позицію та процесуальні дії. Відповідно до ст. 43 Правил адвокатської етики, пріоритет інтересів клієнта є основоположним принципом професійної діяльності адвоката. Проте з іншого боку, реалізація таких інтересів може суперечити вимогам процесуального законодавства або бути кваліфікована судом як зловживання процесуальними правами. У такій ситуації адвокат опиняється у професійному конфлікті: якщо він виконає волю клієнта – ризикує бути притягнутим до дисциплінарної або процесуальної відповідальності; якщо ж відмовиться – може втратити довіру клієнта. Відповідно до Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, адвокат несе особисту відповідальність за відмову слідувати вказівкам клієнта. Це означає, що адвокат, який відмовляється виконати бажання клієнта задля уникнення зловживання, може бути звинувачений у порушенні професійних обов'язків. [4, с. 158].

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що боротьба із зловживаннями процесуальними правами адвокатів має ґрунтуватися на балансі між принципом справедливого судового розгляду та гарантіями незалежності адвокатської діяльності. Суд повинен ретельно оцінювати мотиви й мету кожної дії адвоката, відмежовуючи добросовісну реалізацію правової позиції від недобросовісного затягування процесу. Водночас адвокати мають усвідомлювати власну

відповідальність за свою поведінку в суді, адже саме від неї залежить не лише результат конкретної справи, а й довіра суспільства до правосуддя загалом.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 06.10.2025).

2. Хотинська-Нор О.З. Правовий статус адвоката у цивільному судочинстві у світлі оновлених положень процесуального законодавства України. *Вісник кримінального судочинства.* 2018. № 3. С. 102 – 110.

3. Ухвала Верховного Суду від 14 липня 2022 р., судова справа № 755/11559/16-ц, провадження № 61-6071 ск 22. Єдиний державний реєстр судових рішень

4. Заборовський В.В., Стойка А.В. Зловживання цивільними процесуальними правами як форма процесуальної відповідальності: суть та доцільність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право 2018. Вип. 49. Т.1. С. 155-159.